

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ЧЕТРДЕСЕТПРВА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1, Кнез Михаилова улица 1.
1932

С А Д Р Ж А Ј

1.-6. бр. књ. XXIV (XLI) другог кола.

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Дух и језик закона, од д-ра Ивана Мауровића	1
2) Доказ исправама по новом Зак. о суд. поступку у грађ. парницама, од д-ра Драгољуба Аранђеловића	85, 182
3) Дух и језик закона, од д-ра Драгутина Јанковића	173
4) Стари и нови закон о издавању тапија (Основи нашег баштинског права), од д-ра Адама П. Лазаревића	296
5) Тужба као припремна процесна радња по Југ. грађ. парн. пост., од д-ра Боже Анкића	455

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) „Повраћај у пређашње стање“ по нашем суд. крив. поступку, од д-ра Метода Доленца	5
2) Паушалне клевете по Зак. о штампи, од д-ра Јосипа Весела	27

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Из немачког чиновничког и изборног права, од Слободана Јовановића	425
2) О појму судске власти, од д-ра Данила Ј. Данића	441

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

1) Правна природа чиновничких пензија, од д-ра Лазе М. Костића	115
2) Разлика субјективног јавног права и интереса (Субјективан и објективан спор), од д-ра Ђорђа Тасића	266
3) Пензије држ. службеника по Зак. о чиновницима од 31 марта 1931, од Александра Давинића	275
4) О стеченим правима живалида, од Живојина М. Перића	345

ФИЛОЗОФИЈА ПРАВА И ОПШТА ТЕОРИЈА О ПРАВУ

1) Социално право у општем теориском систему права, од д-ра Теодора Тарановског	261
---	-----

ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

1) Еволуција радничког питања, од д-ра Драгољуба Јовановића	99
2) Поремећаји новца и њихови узроци, од д-ра Александра Јовановића	198

- 3) Веза између жетвеног приноса и извоза пшенице и кукуруза, од д-ра Александра Билимовића , . . . , . . . , . . . 360. 432

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

- 1) Ограничење поморског наоружања, од Ђорђа Мирковића 119, 214

ИСТОРИЈА ПРАВА

- 1) О Карађорђевом законнику, од д-ра Александра Соловјева . 373

СУДСКА МЕДИЦИНА

- 1) Истовремена убиства и самоубиства, од д-ра Милована Миловановића , . . . , . . . , . . . , . . . 449

ПРАВНА ПОЛИТИКА

- 1) Изједначење приватног права балканских држава, од др-а Ивана В. Суботића , , , . . . , , , . . . , , , . . . , 308

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

- 1) Пословници Сената и Скупштине, од д-ра Лазе М. Костића 314

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

- 1) Дванаеста скупштина Друштва народа, од Илије А. Пржића 45
 2) Јапанско-кинески сукоб, од Илије А. Пржића 232
 3) Грчко-бугарски дугови пред Сталним судом међународне правде, од Илије А. Пржића 466

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

- 1) Репарације, од д-ра Александра Јовановића , 50
 2) Привредни живот у 1931 год., од д-ра Александра Јовановића 134
 3) Југословенска привредна аутархија, од др-а Александра Јовановића , . . . , . . . , . . . , . . . 317
 4) Проблем дизања цена на ниво из 1929 године, од д-ра Александра Јовановића 382
 5) Развој аграрне кризе у 1930—31 год., од д-ра Александра Јовановића , . . . , . . . , . . . , . . . 471

ИЗ ПОЛИТИЧКЕ РАЧУНИЦЕ

- 1) Провизија у контокоренту, од Бран. Бор. Тодоровића . . 139

СУДСКА ХРОНИКА

- 1) За важност усменог тестаментa из § 447 Грађ. законика потребно је да се утврди да је постојала конкретна немогућност да завешталац прави тестамент у редовној форми, од Добривоја Р. Тривунца ANALI PFB | anali.rs 54
 2) Да ли утаје које изврши државни службеник при вршењу јавне службе, у више махова, представљају једно дело из § 319 Крив. зак.? од Радисава Ј. Перуновића , , , . . . , . 56

- 3) Да ли је радња како државног тужиоца, који је након прекида једне расправе при главном претресу пред инокосним судијом, једним дописом тражио да му се списи врате натраг ради стављања новог предлога и евентуалног подизања нове оптужнице тако и радња истражног судије, који је предлог државног тужиоца, по тој ствари, о отварању истраге и наређењу истражног затвора и прихватио, неправилна и на закону неоснована, од Душана Лeko 151
- 4) Може ли се нови крив. зак. за Краљевину Југославију применити при оцени питања о застарелости приватне тужбе, код дела која се извиђају на приватну тужбу, а догодила се за време важења старог крив. зак. за Краљевину Србију, од Атанасија Јањића 153
- 5) Да ли је радња како државног тужиоца који је након прекида једне расправе при главном претресу пред инокосним судијом, једним дописом тражио да му се списи врате натраг ради стављања новог предлога и евентуалног подизања нове оптужнице, тако и радња истражног судије, који је предлог државног тужиоца, по тој ствари, о отварању истраге и наређењу истражног затвора и прихватио, неправилна и на закону неоснована, од Крсте Марића 237
- 6) Одговорност ортака, који је иступио, за обавезе ортачке фирме, од Самуила Демајо , , , 241
- 7) Трошкови парничарима у грађ. споровима не могу се одмеравати по правилнику о награди адвоката, пре ступања на снагу новог грађ., суд. пост., од Петра Доб. Вучковића , 242
- 8) Да ли пропис § 290 Крив. зак. укида бигамију и полигамију наших грађана муслиманске вероисповести, од Димитрија Н. Станковића 324
- 9) Једно спорно питање из Меничног права у вези са другим питањем из Зак. о суд. таксама, од Милорада Манојловића 326
- 10) Може ли приватни учесник као супсидијарни тужилац преузети ранију квалификацију оптужнице и оптужницу када држ. тужилац преимачује оптужницу и мења квалификацију дела у корист оптуженога?, од Крсте Марића , , , 385
- 11) Када у једном спору, који се води са доказом главне заклетве, умре тужени, адвокат, који га је заступао у томе спору, дужан је да се изјасни прима ли или повраћа заклетву тужилачкој страни, без обзира што његов властодавац није више у животу. (Мишљење О. с. Кас. суда), од Милана Ж. Живадиновића , , , 389
- 12) Могу ли се наплатити готови издаци и награда старатеља стеч. масе из куповнице некретнина, продатих на јавној дражби са овршним дејством, кад су трошкови настали после јавне дражбе? од Томе Деспотовића , , , , 395
- 13) Може ли прив. учесник као супсидијарни тужилац преузети ранију квалификацију оптужнице и оптужницу, када држ. тужилац преимачује оптужницу и мења квалификацију дела у корист оптуженога?, од Стојана Јовановића , , , 473
- 14) Држава има прече право да дужну порезу Н. Н.-а од других пореских објеката наплати и из продате куће дужника иако је ова ослобођена плаћања порезе (као нове зграде) сем инвалидске, од Добровоја Тривунца , , , , 476

- 15) Вредност вештачког мишљења Техничке полиције у случају кад се она не слаже са мишљењем вештака — професора цртања у погледу аутентичности потписа на тестаменту, од Р. Милаћа . . . 478
- 16) За доношење одлуке по сукобима надлежности средњих суда у грађанским споровима надлежан је Апелациони, а не Касациони суд, од Петра Доб. Вучковића 481
- 17) Нема места забрани од стране банке на њене акције, које од акционара нису сасвим уплаћене и које се акције, још неиздате акционару, налазе у банчиној државини, од Петра Доб. Вучковића 482

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

- 1) Joseph Kohler - Bibliographie, од Живојина М. Перића . . . 60
- 2) Неки нови прилози за историју словенских права. — XX Актуелна питања из историје руског права, од д-ра Теодора Тарановског 157
- 3) Неки нови прилози за историју словенских права. — XXI. Политичка и правна култура Пољске у XVI веку, од д-ра Теодора Тарановског 398

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

- 1) Dr. Vladeta Vuksanović, O pojmu pravnog poretkа, од д-ра Ђорђа Тасића 70
- 2) Д-р Мијо Мирковић, Спољна трговинска политика, од д-ра Драгољуба Јовановића 165
- 3) Heinrich Stoll, Begriff u. Konstruktion in der Lehre der Interessensjurisprudenz, од д-ра Ђорђа Тасића 243
- 4) Hans Lietzmann, Der Prozess Jesu, од д-ра Ива Милића . . . 248
- 5) Georges Gurvitch, Notion et système du droit social (Histoire doctrinale depuis le XVII siècle jusqu'à la fin du XIX siècle); idem, Le temps présent et l'idée du droit social, од д-ра Теодора Тарановског 328
- 6) Dr. Alexander Bilimović, Nauk o konjunkturаh, од д-ра Александра Јовановића 334
- 7) Heck, Begriffsjurisprudenz und Interessensjurisprudenz, од д-ра Ђорђа Тасића 406
- 8) Д-р Војислав Јанић и Миленко М. Јаношевић, Закон о Срп. прав. цркви. Устав Срп. прав. цркве, од Сергија Троицког 409
- 9) Paul Oertmann, Interesse und Begriff in der Rechtswissenschaft, од д-ра Ђорђа Тасића 483
- 10) August Hegler, Zum Aufbau der Systematik des Zivilprozessrechts, од д-ра Ђорђа Тасића 489
- 11) Josip Cugmus, Osnovi železničke tarife, од д-ра Мије Мирковића 490
- 12) Dr. Artur Lenhoff, Privatrechtliche Probleme des Devisennotrechtes, од д-ра Божидара С. Марковића 493

НЕКРОЛОГ

- † Шарл Жид, од д-ра Милана Ј. Жујовића 255

БЕЛЕШКЕ

1) Claude Du Pasquier, Modernisme judiciaire et jurisprudence suisse, од Ж. М. Перића	74
2) Henri Haunal, La loi hongroise concernant les société à responsabilité limitée et l'association en participation, од Ж. М. Перића	77
3) Студентска правничка друштва, од Т. Тарановског	79
4) Годишњак Међународног института за Јавно право у Паризу, од д-ра Данила Ј. Данића	80
5) Институт за упоредно право при Правном факултету у Паризу, од д-ра Данила Ј. Данића	81
6) Ingwen Liang, Versteckter Protektionismus in der Handelspolitik, од М. Мирковића	82
7) Радован М. Драшковић, Наше општинске финансије, од д-ра М. Милошевића	83
8) Celzo Cavalieri, Tumač Zakona o činovnicima, од Л. М. Костића	83
9) Изјава Г. проф. Метода Доленца	84
10) † Georg von Schanz, од Ј. Ловчевића	168
11) Dr. Hugo Werk, Teoretsko-praktični priručnik jugoslovenskog građ. parničnog prava, од д-ра Д. Аранђеловића	169
12) G. Gurvitch, Une Philosophie intuitionniste du Droit: Léon Pétrasizki, од Ђ. Т.	170
13) Prof. Avv. G. M. De Francesco, Leggi costituzionali fasciste e forma di Governo, од Ђ. Т.	170
14) G. Perticone, Lineamenti di filosofia del diritto. I. Il diritto e lo Stato, од Ђ. Т.	171
15) G. Perticone, L'ordinamento attuale della proprietà privato, од Ђ. Т.	171
16) Идући Конгрес југословенских правника	171
17) Словенски правни преглед, од И. С.	171
18) Награђени светосавски темати	171
19) Исправка	172
20) Избор Г. проф. Тарановског за члана Академије	257
21) R. Bonnard, Précis élémentaire de Droit public, од Ђ. Т.	257
22) Nicolas Coumaros, Le rôle de la volonté dans l'acte juridique, од Ђ. Т.	257
23) Benvenuto Donati, Lodoviko Antonio Muratori e la giurisprudenza del suo tempo, од Ђ. Т.	257
24) Lazare Marcovitch, Le désarmement et la politique de Belgrade, од И. П.	258
25) Д-р Видан Благојевић, О накнади штете причињене моторним возилима, од д-ра Адама П. Лазаревића	259
26) Свесловенски конгрес правника у Братислави	260
27) Годишња скупштина Друштва за заштиту ослобођених осуђеника и малолетника у Београду, од д-ра Илије Јелића	336
28) Anton M. Bettanini, Benedetto XIV e la republica di Venezia, од Ђ. Т.	340

29) Слободан Јовановић, Вођи Француске револуције, од П.	340
30) Споменица четвртог конгреса правника Краљевине Југославије, уредио Ст. Јовановић, од П.	341
31) »Pravny Obzor«, од И. Суб. , , , ,	341
32) Душан Ј. Поповић, О хајдучима, од И. П. ,	341
33) Дипломатско-консуларни годишњак за 1931 год., од М. Г. А.	342
34) Dr. F. Čulinović, Dušanov zakonik, од И. П.	343
35) Acta Juris Hungarici, Revue trimestrielle de Droit Hongrois, од И. П.	343
36) Конгрес правника Краљ. Југославије у Дубровнику, од И.	343
37) Е. Spektorskij, Zgodovina socijalne filozofije, од Ђ. Т.	420
38) Петко Стаинов, Чиновническо право, од Ђ. Т.	421
39) Lévy-Ullmann et Mirkine-Guetzévitch, Tchécoslovaquie, од д-ра Данила Данића	421
40) „Наша самоуправа“, од Ј. Ловчевића	423
41) Балканска правничка недеља у Београду, од П.	423
42) Годишњи састанак Међународног института за јавно право	497
43) Балканска правничка недеља и састанак међубалканске правничке комисије, од И. Пржића	500
44) Конгреси хегеловаца, од Ђ. Т.	501
45) Roger Bonnard, Des droits subjectifs des administrés, од Ђ. Т.	501
46) Dr. Ivo Krbeek, Upravno pravo (II knjiga), од Ђ. Т.	502
47) Слободан Јовановић, Политичке и правне расправе, од П.	502
48) Revue Aéronautique Internationale, од И. П.	503
49) Italy and the Yugoslav Minority within her borders, од П.	503
50) Универзитетски летњи курс у Гдињи, од Ђ. Т.	503
НОВЕ КЊИГЕ И ЧАСОПИСИ	84, 172, 260, 344, 424, 504

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Авакумовић, Мирко Г.	342
Анкић, д-р Божа	45 ^F
Аранђеловић, д-р Драгољуб	85, 169, 182
Билимовић, д-р Александар	360, 432
Весел, д-р Јосип	27
Вучковић, Петар Доб.	242, 481, 482
Давинић, Александар	275
Данић, д-р Данило Ј.	80, 81, 421, 441
Демајо, Самуило	241
Деспотовић, Тома	395
Живадиновић, Милан Ж.	389
Доленц, д-р Метод	5, 84
Жујовић, д-р Милан Ј.	255
Јанковић, д-р Драгутин	173
Јањић, Атанасије	153
Јелић, д-р Илија	336
Јовановић, д-р Александар	50, 134, 198, 317, 334, 382, 471
Јовановић, д-р Драгољуб	99, 165
Јовановић, Слободан	425
Јовановић, Стојан	473
Костић, д-р Лаза М.	83, 115, 314
Лазаревић, д-р Адам П.	159, 296
Леко, Душан	151
Ловчевић, д-р Јован Ст.	168, 423
Манојловић, Милорад	326
Марић, Крста	237, 385
Марковић, д-р Божидар С.	493
Мауровић, д-р Иван	1
Милаћ, Радомир	478
Милић, д-р Иво	248
Милошевић, д-р Михаило	83
Миловановић, д-р Милован	449
Мирковић, Ђорђе	119, 214
Мирковић, д-р Мијо	82, 490
Перић, Живојин М.	60, 74, 77, 345
Перуновић, Радисав Ј.	56
Пржић, Илија А.	45, 232, 258, 340, 341, 343, 423, 466, 500, 502, 503
Соловјев, д-р Александар	373
Станковић, Димитрије Н.	324
Суботић, д-р Иван	171, 308, 341
Тарановски, д-р Теодор	79, 157, 261, 328, 398
Тасић, д-р Ђорђе 70, 170, 171, 243, 257, 266, 340, 406, 420, 421, 483, 489, 501, 502, 503	
Тодоровић, Бранислав Бор.	139
Тривунац, Добривоје	54, 476
Троицки, Сергије	409

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXII ДРУГО КОЛО

25 Јануар 1932.

КЊИГА XXIV (XLI) Бр. 1.

„ДУХ И ЈЕЗИК ЗАКОНА“

Под тим насловом написао је у београдском „Браничу“ (у првом одн. другом његовом овогодишњем броју) госп. Д-р Драгушин Јанковић чланак против унифицираних јудицијелних закона, који су последњих година код нас проглашени као што и против пројеката, који се у том (јудицијелном) правном подручју припремају или се већ налазе у таквом стадију, те неће више требати одвећ времена да буду потпуно довршени.

Чланак овај веома је симптоматичан. Писац његов, одлични србијански правник, није сâм, који је незадовољан нашим новим јудицијелним законодавством. Он се је само, штоно се вели, први бацио копљем, а за њим стоји цијела фаланга правника незадовољника, којима се не свиђа не само дух и језик тих закона него ни читава њихова садржина.

Кушати ћу да *sine ira et studio* реплицирам на изводе горњег чланка, не само због репутације писца из чијега пера он потиче, него и због, сигурно, не малобројних његових присталица.

Уводно напомињем, да удара у очи да писац изреком одваја из своје критике кривични закон и закон о мјеници и чеку. Он их мимоилази у својој критици, те ни једном ријечцом не осуђује, премда у истом чланку нарочито истиче да закони морају бити национални. Господин писац сигурно зна да ова оба закона нису национална. Менични закон је парафраза међународних хашких конвенција, а кривични компилација многобројних њемачких казних основа. Ја сам дакако далеко од тога, да то ауторима њиховим замерим. Истичем то само стога, да упозорим госп. Ј. на ову инконгруенцију у његовим изводима.

Тврдње пишеве, да осим горе споменутих, сви наши изједначени јудицијелни закони воде подријетло од аустријских оригинала и да су у правцу концепције и употребљеном материјалу готово дословно пренијети из аустријског законодавства — јесте једна констатација, која би била можда тачнија, кад би смо рекли да у тим законима наилазимо и на места, која се разилазе од оригинала. Та пак места су делом од споредне важности али дијелом и од већег значења. Свакако из тих се дивергенција види, да се наши законодавци нису баш слијепо поводили за аустријским текстом, већ да су тај оригинал са разумјевањем и критиком упорављали, те мјестимце и значајно мијењали. Уосталом, по мојем дубоком

осведочењу, пука је сујета хтјети под сваку цијену другачије рећи оно што су већ други дотле рекли,¹⁾ само да ствар добије друкчији „оригиналнији“ изглед.

Надаље писац тим законима замјерава што су тешки и за наш народни правни живот анахронички. Мислим, да се је госп. Ј. морао овде мало прецизније изразити. Који су ти тешки закони? Ваљда, држим бар, мисли он овђе у првом реду на установе о побијању правних дела изван стечаја, али те ће установе једва итко учинити мање тешким. „Тежина“ закона овиси о правној материји, која се има кодифицирати. Нарочито за грађански парбени поступник не бих рекао да је тежак за правника стручњака. Да пак сваки закон буде „лак“ за свакога, то је само једна недостижена и недостижива химера.

И даљња нетом споменута замјерка — да су ти закони нашем правном животу анахронички — није, у колико ју разумијем, оправдана. Госп. Д-р Ј. био би добро учинио да је свој приговор на којем конкретном примјеру објаснио. Наш народни правни живот не обухваћа само живот Србије и Хрватске већ и Словеније и Далмације; у тим пак покрајинама су ти закони већ више десценија на снази — дакле нису тамошњем правном животу анахронски. За нас пак, за Хрвате и Србе, никако не могу ти опће признати законици, у својој модерној концепцији бити посматрани као анахронизам и због тога перхоресцирани — иначе бисмо морали сваки напредак, зато јер смо ми заостали, као анахронички из принципа а limine отклонити.

Него госп. Д-р Ј. вели још даље: Ти Ваши закони писани су једним језиком готово неразумљивим и једном терминологијом толико туђом, да се много мјеста без оригинала не могу ни разумети. Морам признати, да је у тим по Д-р-у. Ј. критикованим законима, ту и тамо пријевод, у настојању да се од узора чим мање удаљи, постао доиста тежак и гломазан, али то су тек ријетки параграфи — доиста „*tati nantes in gurgite vasto*“ оних тешком муком дотјераних великих законодавних елабората. При том сам подједно слободан скренути пажњу г. д-р-у Ј. на једну карактеристичну особитост, која му је уосталом бездвојбено и саме позната. Критиковани закони потјечу далеко претежно из пера Словенаца и Хрвата, а њихова дикција (и Словенаца кад пишу хрватски) очито се разликује од србијанске дикције. То вриједи почевши од новинских чланака све тамо до стилизовања законских чланака. Ја мислим та тобожња неразумљивост критизираних закона за Србијанце (не за Србе пречане) има се у велике приписати овој околности. Ну овакве у истину незнатне разлике међу рођеном браћом може само вријеме изгладити, а да то и хоће, ја се чврсто надам. Ту нема кривље, нема при-

¹⁾ Види Windscheid, Pandekten, предговор к првом издању.

говоре, ни пребацивања. Слично се имаде и са терминологијом. De facto имаду Словенци своју, Срби своју а Хрвати опет своју правну терминологију. Ова мора бездвојбено бити прецизна, свеједно да ли је српска или хрватска. Правна прецизност имаде овдје предност пред љепотом језика. Тек кад имадемо за исти појам двије или више стварно једнако исправних а језично једнако добрих ријечи, можемо по вољи бирати. Под тим каутелами, био дотични израз уобичајен с ове или с оне стране Саве, мени је свеједнак. Кому је пак дотични израз туђ и неразумљив, тај се мора приучити на њ. На каквим ситницама се бар, надам се, нећемо молити! Интегрално и потпуно спроведено народно јединство изискује жртве с једне и с друге стране — но привикнути се на исправни макар и туђи правни термин, то опће није никаква жртва.

Тиме долазимо к другом дијелу пишева чланка, оному, који је посвећен општем грађанском закону. Тому дијелу своје критике, чини се, и сâм писац хоће да се посвети највећа пажња.

Писцу се комисијски план према кому се има (са нужним промјенама) у читавој држави преузети хрватски грађански законик од 1852. (не од 1811!) са аустријанским новелама од 1914.—1916. — никако не свиђа.

Закони старе Аустрије, вели он, не могу бити „ништа више вјечити“ од ње саме. Нови живот наше државе тражи нове облике и нове формуле за своју данашњу манифестацију²⁾. Аустријски закон има ствари страних као и вријеме, схватања која додирују средњи вијек, традиција које је једино још стара Аустрија сачувала³⁾.

Истина, признаје дакако и писац, далеко највећи дио наше државе стоји под „владом“ тога аустриског закона, али је тај закон протегнуо своју домену на српски територијум дипломатском интригом и политичким притиском свемоћнога *Метерниха*⁴⁾, те наше народно биће није ни апсорбирано концепцијама тога закона, већ га је „кроз један век примене у суштини утицајем мењало у својој адапцији“⁵⁾.

Аустриско право додуше, допушта у свом чланку⁶⁾ аутор, у својим многим концепцијама и принципима није рђаво ни несавремено, али оно није ни најбоље ни најсавременије. Не постоји у свијету само аустријско законодавство, има и француски *Codex* и немачки и швицарски закон те маџарска основа, а коначно — „last, not least“ — и црногорски имо-

2) I. с. стр. 5 алинеја 4.

3) I. с. стр. 3 алинеја 6.

4) I. с. стр. 4 алинеја 2.

5) I. с. стр. 3 алинеја 4.

6) I. с. стр. 3 алинеја 6.

вински закон⁷⁾. Сви ти, чини се, су писцу бољи, модернији и савременији.

Коначно да завршим са овим спорадичким цитирањем из пишчеве расправе! Унифицирани грађански закон треба вели он — да одговара духу времена и народним традицијама те стварним и социалним односима у држави⁸⁾, једном речју законодавац мора се старати да му закон буде народу близак, да буде националан и да буде популаран.

На ово могу, мислим, одвратити слиједеће. Изводи пишчеви дијелом садржавају упуте, које су познате свакому законодавцу, они наиме садржавају „добре савјете“, који му се од стране критике вазда давају као нека попутбина која му али при његову раду мало користи. Ну изводи пишчеви су дијелом, рекао бих, и неисправни. Тако н.пр. његово мишљење, да околност, да у нашој држави од преко 100 година доминира опћи грађански аустријски закон, није од одлучне важности, јер је тај закон дошао к нама дијелом силом а дијелом довитљивошћу аустријске дипломације. Ја напротив мислим, да је факат, да тај закон вриједи у Словенији и Далмацији око 120 год., у Хрватској блилу 80 година, а и у Србији да господује још и коју годину дубље неголи у Хрватској, да је тај сâм факат, без обзира како је до њега дошло, од препондерантне важности за законодавца.

Исто тако је очито неисправно ауторово схватање, да већ по нарави саме ствари аустријски закони не могу бити „више вјечити“ од саме Аустрије. Творевине духа ако су добре обличне, преживљују појединце а и државе које су их створиле. Колико је — *si licet comperere* — римско право преживљело римску државу или рецимо законодавство Наполеоново по њему створени француски империј. Кад би стајала та пишчева теза, најсјајније творевине људскога духа биле би за нас већ одавно мртве.

Истина, наше народно биће није апсорбирано концепцијом тога закона, али је ипак један од првих хрватских правника рекао⁹⁾ да је тај закон права благодат за наш народ, а један од првих србијанских правника — *Андра Ђорђевић* — дубоко је зашао у његову суштину и стајао потпуно под његовим утјецајем. Кад би Срби стајали како вели писац „у једној домени пунога народнога духоворства против тога туђега закона“¹⁰⁾, они би га се већ давно отарасили, као што су се ријешили турскога јарма и аустријскога превлађивања.

Што се напомене пишчеве тиче, да су други грађански закони бољи и савременији од аустријскога — на то одговарам: па ако и јесу, ипак остаје питање, да ли су за нас

⁷⁾ I. с. стр. 4 алинеја 2.

⁸⁾ I. с. стр. 1, ал. 3 и стр. 5., ал. 5.

⁹⁾ *Деренчин*: Тумач I, (Предговор).

¹⁰⁾ I. с., стр. 3 ал. 4.

бољи. Та доброта је релативни појам, што је за једнога добро, није за другога. Међутим су, својевремено у Бечу обдржаване, многобројне дискусије о њемачком грађанском законнику показале, да је аустријски грађански закон у гдјечем бољи од Немачкога.

Коначно и најглавније: интерес државе императивно захтјева да се разна законодавства у нашој држави *чим брже* унифицирају. Сасвим нови грађански законик изискивао би веома много времена. Велики народи су на својим грађанским кодексима радили кроз више деценија, што наше прилике не допуштају. Зато је и комисија, ни не хтијући створити шта велика или нова, сматрала за најједноставније а и најбоље, да учини оно што је једино природно, да закон, који код нас влада већ кроз велики низ деценија и који се у главном показао као добар, преузме и уз нужне промјене прошири на цијели државни териториј — у увјерењу да ће тиме народу и држави најбоље послужити. Каснијој генерацији пасти ће у дио велика задаћа: створити нови и скроз национални и савремени грађански законик.

Стога би наша комисија, држим бар, остала код свога првобитнога плана, све да јој је чланак Д-р-а Ј. и од искона познат био. Дакако да ће у нашем закону бити много тога промијењено и нашим приликама прилагођено, нарочито језиком, држим, госп. д-р Ј. не ће бити незадовољан.

Надам се стога да ће напokon и србијанско правништво, које је на уста свога одличнога члана д-р-а Ј.-а дало у горњем чланку израза својој бојазни о исправности рада комисије за О. г. з., доћи до увјерења да је бојазан била неоправдана и да је пут којим је пошла комисија, не само прави, већ и даним околностима једино могући. Бистар поглед и проицавост, та природна својства цијелога српскога народа, ресе тај одлични сталеж још у појачаном обиму. Поуздајући се у њих, увјерен сам да се у својем очекивању преварити нећу.

Загреб у августу г. 1931.

Д-р Иван Мауровић
професор Загребачког Универзитета

„ПОВРАЋАЈ У ПРЕЂАШЊЕ СТАЊЕ“ ПО НАШЕМ СУДСКОМ КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ.

І. Историски подаци.

Институт, о којем ћемо говорити у овој расправи, новијег је датума. У српском закону о поступку судском у кривичним делима од 10. априла 1865, који је био израђен по угледу на аустријски т. зв. *Hue-Glunck*-ов поступак из г. 1853., овог института није било¹⁾. Ни у аустр. кривичном поступку из године 1850. (*Josef von Würth* је био

¹⁾ Усп. Др. Божидар Марковић: Уџбеник српског крив. поступка, 1926. (I. изд.), стр. 65 и стр. 216—219.

његов главни редактор) није га било, премда је био овај законик израђен по угледу на француски, односно баденски, кривични поступак. Први пут појавио се је институт „повраћаја у пређашње стање ради закашњена рока ради изјаве правног лека“ у нацрту *Julija Glaser-a* из г. 1861., који је био други по реду пројекат овог чувеног криминалиста.

С обзиром на наређење нашег важећег судског кривичног поступка биће интересантно, да се установи, за које је случајеве допустио поменути II. Нацрт *Гласеров* повраћај у пређашње стање.²⁾ Било је то могуће по §§ 429, 430 нацрта у три случаја: а) због закашњења рока за пријаву или оправдање *правног лека* против коначне пресуде, б) исто тако због закашњења рока за пријаву *приговора* против оптужнице и в) против *апсолуторне пресуде*, која је изашла због тога, јер приватни тужилац није дошао на усмени претрес. (О условима за дозволу таквог повраћаја само да напоменемо да су веома слични онима у нашем судском кривичном поступку).

Код ових прописа остало се и у наредним нацртима III. (1862), IV. (1862) и V. (1863). У општим мотивима петог нацрта³⁾ казали су редактори о случају изостајања приватног тужиоца од усменог претреса овако:

„... Изостајање приватног тужилаца од усменог претреса делује, да се одмах узима, као да је он од гоњења одустао. У оваквим случајевима изриче се дакле одмах ослобођавајућа пресуда, што је и сасвим оправдано, будући да се оптуженик не може пустити даље, него је неминовно потребно, под великом тежином (*Wucht*) оптужбе и будући да заиста постоји сваки основ за то, да се држи као истинито, да се је приватни тужилац одрицао оптужби. Но законодавство ипак не сме презрети могућност, да изостајање приватног тужиоца може бити проузроковано несавладљивим препрекама, можда и насиљем оптужениковим. Оснутака отуда за овај случај настајао је да допусти, да судећи суд под истим условима, под којим је то оптуженику допуштено, приватном тужиоцу поновно одређује усмени претрес. Но било је по себи разумљиво, да се мора о таквом захтеву пре свега саслушати оптуженик“...

Ово гледиште није било измењено ни код нацрта VI. и VII. (оба из год. 1863). Али преокрет је дошао после трогодишњег престанка (1864—1867) и намах се појавио у овом питању, које нас интересује, у нацрту IX. (1867) у општим мотивима⁴⁾ овај став:

„Према досадашњим законима није постојало ни једно средство, да би се закашњење рока у кривичном поступку санирало, макар странка без икакве своје кривње није могла да држи рок. Ма да се чинило важно, да се одређују у кривичном поступку за радње странака уопште кратки и не-

²⁾ В. Dr. S. Mayer: Entstehungsgeschichte der oest. Strafprozessordnung, 1876., стр. 930.

³⁾ Ibidem, стр. 933.

⁴⁾ Ibidem, стр. 933.

продуживи рокови, ипак треба признати, да ово не сме ићи тако далеко да би се допустило да се потпунома упропасти употребљивање најважнијих права услед случајних, од воље странака сасвим неовисних догађаја. *Ако се неће шужиоцу никаков изнимак од општих начела доустити,*⁵ да не би остајао оптуженик кроз неодређено време у несигурности гледе своје судбине, ипак тражи праведност, да се омогући оптуженику, који је у тим приликама много више забезекнут, бар тамо реституција, где би закашњење рока, које је настало без његове кривње, донело њему ненакнадиву штету. Ово може бити само код коначних пресуда, јер све, што може утицати на одлуку у поглавитој ствари, може се изнети на усменом претресу. *Рок за пријаву правног лека проши кондемнашорне коначне одлуке је дакле једини случај, чије закашњење може имати за оптуженика ненакнадиве штете. Ако онда докаже, да је постало одржавање рока њему, оптуженику, због несавладивих прилика, без његове ни његовог заштитника кривње немогуће,* онда показује се придржавање формалних наређења закона као строгост, која ничим није оправдана. Оснутац (§ 376.) дакле дозвољава у овом једином случају повраћај у пређашње стање...“⁶)

Нацрт VIII. дошао је пред парламенат и добио у његовом одсеку нову прераду (нацрт IX.). Овде нема више ни трага о повраћају у пређашње стање у погледу правних послова приватнога тужиоца, ни у погледу закашњења рока за пријаву приговора противу оптужнице. Али и у погледу закашњења рока за изведење правног лека против коначне осуде дође до извесног утешњења. Мотиви кажу у главном ово⁷):

„Право на повраћај у пређашње стање припада тек оптуженику, и овоме само, у колико се ради о ненакнадиви штети, онда само, ако је био, рок за пријаву правног лека против коначној пресуди закашњен. Ма да ће бити важно право за оптуженика, да може поднети приговор против оптужнице, ипак није безусловно потребно, да се допусти повраћај у пређашње стање у случају закашњења рока за пријаву таквог приговора, тим мање, кад би ово могло отпор, на којег треба рачунати код сваке процесуалне новотарије, само повисити, ако би се институту дало превелико растезање, које би се чинило многокоме опасно. Из тога разлога чинило се пробитачније, да се дозвољује накнадење само за закашњење пријаве лека, а не и за његово изведење. Пријава биће ако је добро учињена и означава тачно тачке жалбе, потпунома довољна за одржавање правног лека; изведење може се оставити дапаче усменом претресу...“

Томе треба додати, да је комисија господске зборнице (Heimhaus) на последњи (X.) штампани нацрт додала — очигледно ради обезбеђења и интереса оптуженика, који није могао доћи на главни претрес, наређење, по коме има *ойтшуженик* право, да поднесе приговор (Einspruch) против пресуде, која је била изрицана у његовој одсутности, а

⁵) Подвучено од писца ових редака.

⁶) Испали су онда случајеви из оснутка II. б) и с); упореди горе.

⁷) S. Mayer, loc. cit., стр. 934.

мора да уважи овај приговор, ако је доказано, да је био оптуженик спречен услед неотклоњивог догађаја, да приступи усменом претресу. Ако се ово докаже, апелациони суд ће дозеолити у тајној седници, по саслушању вишег државног тужиоца, да се одреди нов главни претрес⁸⁾.

II. Стање закона до доношења сада важећег судског кривичног поступка.

После поменутог нацрта X. дошло је у Аустрији (којој су припадале и Словенија и Далмација) до узаконења и обнародовања кривичног поступног реда од 23. свибња 1873., а две године доцније — у Хрватској и Славонији до казненог поступника од 17. свибња 1875. Оба закона имала су у погледу претресаног правног института дословно исти текст. Оба издвојише овај текст у нарочитој глави, која говори о „понављању кривичног поступка и о повраћају у пређашње стање проти истеклим роковом“ (у Аустрији: глава XX., § 364., у Хрватској-Славонији глава XIII., § 305). У оба закона чине наређења о повраћају у пређашње стање нарочити *самостални* одсек. Наређење гласи овако:⁹⁾

„Кад се промаши рок за пријаву правног лијека проти осуди, моћи ће суд, позван да одлучује о правном лиеку, подиелити *окривљенику повратак* у стање пређашње, ако овај: 1. доказати узмогне, да му услед неотклоњивих околности без кривње његове или без кривње његова заступника није могуће било држати се рока; 2. ако заште повратак у стање пређашње уз три дана, покле је нестало заприекe; 3. ако пријаву подједно преда.

Прошња имат ће се предати оному суду, којему се је имао пријавити правни лиек.

Овај суд приобћит ће тужитељу ову прошњу уједно с пријавом у сврху, да о њој своје *очиштовање и прошиуизведбу*, ако ју има, и пошто мине за ово потоње установљен отворени рок, предложит ће списе суду, звану да одлучује о правном лиеку, који ће у случају, ако повратак у стање пређашње дозволи, изрећи одмах пресуду у ствари главној.

Не има правнога лиека проти *узкраћену* повратку у стање пређашње.

Прошњом не ће се обустављати оврха лотле, док повратак у стање пређашње не буде дозвољен; осим ако суд, којему је прошња предана, обнађе напрам околностим случаја, одредити, да се оврхом причека.“¹⁰⁾

⁸⁾ Гл. *S. Meyer*, loc. cit., стр. 1009.

⁹⁾ Цитирамо тачни читав законити текст хрв. слав. закона; подвучене су речи од нас ради бољег прегледа.

¹⁰⁾ Ради бољег објашњења јудикатуре, које је настала на основу овог наређења, навешћемо неке начелне одлуке у погледу изостанка приватног тужиоца од главног претреса; Пленарна решидба Стола Седморице у *Загребу* као суда касационалнога: а) од 5. студена 1892., бр. 3862: „Ако приватни тужитељ не дође на расправу, настаје законска предмнијева, да је одустао од оптужбе, која се противудоказима оборити не може, пак за то ни нема мјеста поврату у пријашње стање, ни објави поступка“; б) од 20. листопада 1894., бр 3137: „Ако приватни тужитељ не дође на расправу, сматра се по § 34. к. п., да је одустао од тужбе, те се оптуженик по §

Као што је познато, и кривични судски поступак за Босну и Херцеговину од 30. сечња 1891. израђен је био у главном по аустр. к. п. Он је имао у глави XX. нарочити одсек са § 323., који је идентичан по тексту са горе цитираним § 305. хрв.-слав. к. п.

Како смо већ почетком ове расправе установили, овај правни институт српском кривичном поступку — није познат; но исто важи и за бивши црногорски с. к. п. од 20. сечња 1910.

Мађарски кривични поступни ред, санкционисан 4. про-синца 1896., ишао је сасвим друкчијим путем. Он је дао нарочиту главу XXII. — одмах после главе о понављању кривичног поступка — са насловом: „*Правдање*“, али је израђен у шест параграфа. У овим наређењима предвиђено је „*правдање*“, које има исту улогу као наш институт „повраћаја у пређашње стање“, за сваку странку и за сваког оштећеника, који је пропустио ма који рок — или за главни претрес или за расправу код средског суда или за апелацијски главни претрес код зборног суда одређен, а то без кривице своје или свога заступника због незнања или због друге неотклонљиве сметње, ако закон правдање нарочито не искључује и ако има закашњење у ствари битног утицаја на одлуку. О молби одлучује на основу поднетих података суд, који би у случају благовременог извршења закашњеног дела у ствари поступао или одређивао. Ако молилац затражи правдање због закашњења пријаве правног лека, предложиће суд заједно са молбом за правдање и поднесак правног лека.

III. Постапак наређења о повраћају у пређашње стање у нашем судском кривичном поступку.

Као што је познато, први редактори за нацрт судског кривичног поступка били су *д-р Божидар Марковић* за први део од § 1. до § 212., а *д-р Никола Огорелица* за остали део. Можда неће бити сувишно, да то констатујемо, јер сва наређења, која се тичу нашег предмета расправе, потпадају у други део, у којем има неколико института, преузетих или бар заснованих на мађарском кривичном поступнику. А баш мађарско право има најизразитије и најшире израђен *нарочити* одељак о правдању закашњења свакојаким термина и рочишта за главни

250., точ. 2., к. п. има решити од оптужбе, а не има мјеста обуставном закључку.“

Одлука касационог суда у *Бечу*: а) од 16. октобра 1884. бр. 5772: „Према приватни тужилац докаже какву незгоду, која га је задржала, да дође у право време на главни претрес, позивни суд нема права, да поништи према наређењима §§ 46/3 и 259/2 к. п. р. изречену ослобођавајућу пресуду и средском суду наложити, да одреди нови главни претрес; б) од 26. јуна 1879, бр. 4336: „У случају закашњења главног претреса од стране приватног тужиоца овај не може се позивљати на то, да није одступио од оптужбе; једнако не може тражити понављања кривичног поступка . . . “ (Цитати су узети прва два из 3. издања Казненог поступника од др. *Ј. Шиловића*, остала два из издања „Казенскоправнега реда“ од др. *Ј. Кавчића*.)

претрес. У место да први нацрт уврсти нарочито генерално наређење о институту повраћаја у пређашње стање, он је унео тај институт *verbis expressis* само у случају, кад је пресуда судије појединца изречена у одсуству окривљениковом, а овај није био ослобођен од дужности да дође (§ 391.) (као што је то у мађарском к. п.; у аустр. херц. у хрв.-слав. је био допуштен само „приговор“). Иначе је овај први оснутака говорио у контексту § 326¹¹⁾, где се ради о задоцнењу рока за пријаву правних лекова призива и ревизије (онда *не* „жалбе“!) —, овако:

„Ако се пропусти рок за изјаву редовног правног лека (незадовољство и жалба) против пресуде, може суд, који је надлежан да одлучује о правном леку, допустити окривљенику на његову молбу *продужење рока* за изјаву и накнадну употребу правног лека...“ „Против решења, којим се одбацује молба за продужење рока, нема правног лека. Молба за продужење рока и накнадну употребу правног лека не задржава извршење, докле год продужење рока не буде допуштено, изузевши, да суд, коме је молба предана, према околностима нађе за потребно да нареди, да се са извршењем чека.“

Код овог наређења дали су на позив Министра Правде стручњаци своје мишљење:

а) Број 12991. (Hondl) предлаже, да се допуштање за продужење пропуштеног рока за изјаву и употребу правног лека прошири и на „оправдање правног лека“, јер се употреба може вршити само у изјави; а баш је оправдање од одлучног значаја, пошто се нарочито често догађа, да оптуженик на претресу изјави жалбу и незадовољство без икаквих других навода и образложења, па без своје кривице пропусти доцније оправдање.

б) Број 14013. (Kremžar) предлаже, да се у другом одељку на крају дода реченица: „или због тога, што га суд није правилно поучио о року.“

Кривичноправна комисија, која је израдила на основу ових мишљења свој пројекат није изменила на првобитном тексту такорекућ ништа; све је остало, и изрази „незадовољство“ (= призив) и „жалба“ (= ревизија). Само у место речи накнадна „употреба правног лека“ дошла је реч „накнадно оправдање правног лека“.¹²⁾ Кад и из каквих побуда је дошло у садашњем тексту закона до промене изражаја „повраћај у пређашње стање“ (на место „продужење рока“) не можемо утврдити, а то стоји, да је и у штампаном пројекту Министра Правде *Ђуричића* (18. фебр. 1926.) и Мини-

¹¹⁾ Ми се можемо позивати на материјалије, које нису штампане, а налазе се у нашим рукама у официјално начињеним преписима; ова важе и за „мишљења“ на која ћемо се позивати доцније.

¹²⁾ Правни Преглед, књига II, (Београд, 1922) донео је образложење новог судског поступка, а у њему пише др. Никола Огорелица у глави о правним лековима такође о „продужењу рока“ и о „употреби правног лека“ (гл. стр. 98.).

стра Правде др. *Субошића* (3. нов. 1927.) остало код истих термина, као у првобитном пројекту. (Сем што је дошло на место „незадовољство“ — „призив“, на место „жалба“ — „ревизија“). По овом је институт „повраћаја у пређашње стање“ као *шакав дошао у закон шек у последњој редакцији*. Мотива за ову промену не знамо, јер нису били нигде објављени.

Једино место у првобитном нацрту г. 1922., у коме је било говора о институту „повраћаја у пређашње стање“ *verbis expressis* био је први став § 391., који је гласио:

„Против пресуде,¹⁸⁾ изречене у одсуству окривљениковом може овај, ако није на захтевање ослобођен од дужности, да дође лично (§ 373, од. 2., и § 389. од. 1.) поред незадовољства предати и молбу за повраћај у пређашње стање, у којој оправдава своје изостајање. Ако се на основу ове молбе, по потреби извршењем извиђаја, докаже, да окривљеник није могао доћи на претрес због тога, што му није уредно достављен позив за претрес, или због других насавладљивих сметња, наредиће првостепени судија нови усмени претрес и изрећиће и објавиће нову пресуду, којом ће уједно поништити ранију пресуду...“ и т. д.

Примедбе стручњака нису приговарале овоме тексту ништа, што би било важно да споменемо за предмет наше расправе. Само је комисија министарства правде у горњем тексту додала после речи „поред незадовољства“ још речи: „у року предвиђену за изјаву овога“, а после речи „нови усмени претрес“ још речи „по саслушању странака и прибирању доказа“

Пројекти *Ђуричић* и *Субошић* изменили су само реч незадовољство у призив, а све друго је остало непромењено. *Баш овај шекс је био најпосле узет у закон о судском кривичном процесу*.

Најзад треба да се позабавимо још и наређењем, које важи за изостајање приватног тужиоца од главног или усменог претреса. Од свога почетка (првобитни оснутац из г. 1922., редактор др. Никола Огорелица) унето је било такво наређење у састав прописа за понављање кривичног поступка. Други став § 361. гласио је овако:

„Но на захтев приватног тужиоца, који је одустао од своје тужбе, неће се допустити понављање поступка. Али ако је кривични поступак обустављен за то, што приватни тужилац није дошао на главни претрес, а он докаже, да су га несавладљиве сметње спречиле да дође, може се допустити понављање поступка, ако то затражи за три дана по престанку сметња“.

Од стручњака, који су били позвани, да даду своје мишљење о пројекту, само је др. *Аншон Кремжар* предлагао измену цитираног става:

„Али ако је кривични поступак обустављен за то, што приватни тужилац у остављеном му року је ни поднео оптужнице (шужбу) или није дошао на главни претрес, а он докаже, да су га несавладљиве сметње спре-

¹⁸⁾ Овде се ради о правним лековима против пресуде *судије-појединца*.

чиле, да поднесе шужбу или да дође, може се допустити понављање поступка, ако то затражи три дана по престанку сметња и ако у првом случају уједно поднесе опшужницу“.

Ова је примедба полазила са правног гледишта, да сме у случају изостајања приватног тужиоца од главног, одн. од усменог претреса доћи само до „правноснажног обустављања поступка“, а не до „ослобођавајуће пресуде“. Комисија је читаву примедбу примила и тако је дошло до текстације другог става § 361., која је остала и у пројекту *Ђуричић* и у пројекту *Субошић* дословно иста и постала је и сам — закон!¹⁴

IV. Законски прописи о повраћају у пређашње стање на страни окривљеника.

Пропуштање рокова за процеснерадње странака као и рочишта за главни или усмени претрес може се десити кривицом (хотимике или нехатно) оног лица, које је овлашћено да да у року изјаву, одн. које је овлашћено, да заступа своје интересе на рочишту. Али ово може се десити и сасвим без икакве кривице (н.пр. због незгоде, која погоди неко лице, да упркос својој доброј вољи не може од куће). Незгодно било би, кад би се сви ови случајеви на исти начин правно решавали. Закашњење због кривице не долази у обзир. Али и код закашњења без кривње у неким случајевима не би било подесно, кад би се допустило касније надокнадљиво извршење изјаве или закашњеног присуства. По правилу ваља остати код преклузивности рока и код немогућности, да се закашњено рочиште обави. Само у ванредним приликама, кад би могло бити погажено начело материјалне истине, може се дозволити изузетак од поменутог начела, особито онда, кад би онај, који има права, да да у року изјаву или учествује на рочишту, трпио сасвим незапужену неправду.

Наш законодавац је установио у погледу оваквих ванредних случајева нарочити институт „*молба за повраћај у пређашње стање*.“ Овај институт ипак није, као што смо споменули, добио у закону нарочито наређење на својем месту, а изгледа, да га закон није хтео убројити међу „правне лекове“. . . . Само на два места је мимогредно говор о оваквој молби: 1.) у § 326. с. к. п., кад се ради о пропуштању рока за пријаву *позива* (у првом нацрту „незадовољства“) или *ревизије* (у првом нацрту - „жалба“) 2) у § 391., кад се ради о *изостајању окривљеника на главном, одн. усменом претресу*,

¹⁴) У Правном Прегледу II, књига (Београд 1922) оправдава Др. Никола Огорелица ово наређење само овим речима (стр. 107): Циљ захтева за понављање поступка може бити: . . . или да се против лица, против кога је поступак правноснажно обустављен, овај продужи и изрече пресуда (§ 361.) Ово последње може захтевати и приватни тужилац, ако је поступак обустављен за то, што он није дошао на главни претрес, а он докаже, да су га несавладљиве сметње спречиле да дође (§ 361., одељак 2.) Дакле и овде нема говора о томе, да би могао затражити окривљеник ослобођавајућу осуду (усп. јудикатуру цитирану горе под ¹⁰).

који је завршен пресудом. Овај исти, случај § 391. с. к. п., поменут је у продужењу наређења решења овакве молбе за повраћај у пређашње стање код апелационог, односно окружног суда у § 409. с. к. п.

У оба случаја довољна је молба за повраћај у пређашње стање само у користи окривљеника, а не приватног тужиоца, који је пропустио рок за пријаву призива или ревизије, што се може, дакако, десити, ако је на његову оптужбу дошло до апсолуторне пресуде или до такве пресуде, којом није било удовољено његовом предлогу тако, како је он сам то тражио¹⁵).

Питање о томе ко може поднети молбу за повраћај права у пређашње стање, зависно је у опште од питања, да ли се сматра таква молба за правно средство или не.¹⁶) За нас, по генези партије о правним лековима и по функцији молбе за повраћај у пређашње стање, нема сумње да је и таква молба правно средство у ширем смислу или помоћно правно средство („правно помагало“ — „Rechtsbehelf“). Ипак за наше питање о легитимацији за подношење такве молбе потпадање наређења о њој под правне лекове нема битног утицаја, будући да први став § 324. с. к. п. каже, да може правне лекове употребити тужилац и окривљеник, „у колико закон то право не ограничава“, а § 326., стр. 2. с. к. п. наређује да се може допустити повраћај у пређашње стање „окривљенику на његову молбу“. Ово значи извесно ограничење, које треба да се уважи. Тиме је, дакако, искључен државни тужилац, који би иначе могао у окривљеникову корист поднети молбу, а није искључен бранилац, да може поднети молбу као његов заступник само не против његове воље.

Да ли може законити заступник бити легитимиран за ову молбу? Ми се не можемо прикључити мишљењу, да је подношење молбе за повраћај у пређашње стање лично право окривљениково¹⁷). У том погледу не видимо ограничења само

¹⁵) По аустр., бос.-херц. и хрв.-слав. праву било је пре доношења јединственог закона о с. к. п. једнако уређено, по мађар. праву пак обратно. Прим. Б. Марковић, Уџбеник с. к. п. (II. издање), стр. 273; L. Henigsberg, Законик с. к. п. I део, стр. 303.; У Ст. Јовановић, Потсетник, на стр. 130.: није јасно образложено питање; на стр. 153 исправно (само треба исправити штампану грешку § 326., место § 356).

¹⁶) Б. Марковић, I с., стр. 273, 275, не даје овој молби карактер правног средства, на стр. 540. убраја ју међу „правна средства“ у опште, као и „приговор против оптужнице“. Henigsberg, I с., стр. 301, чини се, да заступа исто гледиште; Ст. Јовановић, I с., стр. 114. убраја међу „остале правне лекове“ који не иду против пресуде, тако захтев за понављање поступка као и молбу за повраћај у пређашње стање. Е. Пајић: „Среска кот казенска содишча по новом законнику о с. к. п. стр. 41, пише изричито да молба за повраћај у пређашње стање „јесте правни лек, зајамчен у закону“.

¹⁷) Б. Марковић, I с., стр. 275.

на лица из § 326. с. к. п. и мислимо, да ипак важи наређење § 324., ст. 3., с. к. п., јер говори у опште о правним лековима, а не само о оним против пресуда. Не разумемо, зашто не би могао и против воље малолетног окривљеника поднети молбу његов законити заступник, који је био и дужан да се стара о правилној изјави призива. Потреба призива може се десити, а тако и потреба молбе за повраћај у пређашње стање и код млађег малолетника до 16. година старог (§§ 446., 447. с. к. п.) Ако има законити заступник млађег малолетника, старог до 16. године право, да уложи за њега тужбу или предлог на кажњавање, а за остале малолетнике мимо њих самих (§ 87. к. з); ако § 55 к. п. дозвољава законитим заступницима малолетника, да за њих поднесу изјаве за прикључење као приватни учесник итд., какви су разлози, који би бранили, да поднесе евентуално потребну молбу за повраћај у пређашње стање? Либералније тумачење другог става § 326. с. к. п. не само да не смета наређење о правним лековима, израђеним у главном по начелу *in favorem defensionis*, већ се показује апсолутно потребним баш код малолетника.

Јасно је, да под никаквим уветом није могуће проширити право на молбу за повраћај у пређашње стање у погледу закашњења рока за жалбу или за приговор против оптужнице, јер се закон ограничава на поменуте случаје као изнимке.

Услови за повољно решење молбе за повраћај у пређашње стање јесу:

1) *К. § 326. с. к. п.* а) Потребно је да до вероватности покаже¹⁸⁾, да је настало закашњење због несавладљивих сметња без његове кривице или кривице његовог браниоца.¹⁹⁾ За

¹⁸⁾ Законодавац је оставио судовима, да оцене шта је потребно „за вероватно показатељство“. По духу језика и по логици биће за тако показатељство потребно, да се судија увери о могућности истине неке чињенице, која полази скоро до убеђења, но ипак није пуноубеђење, а средства за постигање овог убеђења су му сва сретства као за доказ, само да није потребно да се сведочи или стручњаци зајакну. (У мотивима за аустр. цивилноправни поступак — *Materiale* I, стр. 300 — било је казано: „Вероватно показатељство (*Glaubhaftmachung*), служи у то, да даје судији извесно јамство, да се налазе претпоставке за интеримистичне одредбе, које равнају поступак или га иначе сређују“. Сродна наређења у нашем с. к. п. су у § 364. („веродостојно признање“), у § 113. („основана бојазан“), у § 119. („основана сумња“) и т. д.

¹⁹⁾ *Б. Марковић*, Уџбеник (II. издања) стр. 274, каже, да оптуженик сноси последнице услед пропуштења рока кривцом браниоца само, ако га је сам изабрао. По нашем мишљењу за други став § 326. с. к. п. није била *ratio legis* штићење оптуженика пред погрешкама, које учини браниоц, постављен по службеној дужности, нити ни критериум браниоца — избор. Браниоци су једнако лица јавног поверења, ако су изабрани или ако су постављени по службеној дужности. У нашем с. к. п. нема ослонаца за разликовање, које чини за Немачку *Gerlaud, Der deutsche Strafprozess*. 1927, стр. 195. Ако окривљеник није знао, да му је достављена пресуда, од чијег достављања тече рок за правни лек, може то бити без његове кривице, а може бити и обратно; ствар биће *quaestio facti*.

помоћне органе браниоца одговара бранилац, који је адвокат²⁰⁾. Иначе треба обим овог наређења стриктно тумачити, јер се ради о изузетку изнимног наређења; код кривице осталих тј. *шрећих* лица (н. пр. достављача) биће молба оправдана.

б) Молилац има да преда молбу суду, коме се имао изјавити правни лек (т.ј потпуни или непотпуни призив или ревизија) у року од 3 дана, пошто су отклоњене сметње. Ако молилац није знао, да су сметње отклоњене, право на молбу не губи. Ова околност треба да се тумачи субјективно са гледишта молиоца, а не објективно, иначе читав институт губи свој *raison d'être*.

в) Молилац мора истовремено са молбом предати и правни лек са оправдањем. Речи у закону § 326, 5. ст., с. к. п.: „Молба за повраћај и за накнадну употребу правног лека...“ нису сасвим у складу са речима другог става у § 326., с. к. п. „ако се пропусти рок за изјаву призива и ревизије, може суд...“ итд. Питање наима настаје, да ли има оптуженик, одн. окривљеник, право да моли за повраћај у пређашње стање, кад је прошао рок по § 333., 2. ст., или § 340., 1. ст., с. к. п., по којем предлагатељ има право, да за даљих *осам* дана, пошто му је достављена пресуда, односно пошто је изјавио призив или ревизију, преда суду оправдање призива или ревизије. *Нескладношћ, коју смо горе у § 326 с. к. п. исцртали*, треба да се реши (бар са гледишта *in favorem defensionis*, јер се ради увек само о окривљеној страни) у *прилог* мишљења, да се може дозволити повраћај у пређашње стање и код закашњења рока за оправдање ревизије.²¹⁾ Но тиме ништа није промењено на начелу, да *шужилац* нема ни у каквом случају права на молбу за повраћај у пређашње стање, онда не само кад је закаснио рок за оправдање својег призива или ревизије без своје кривице, већ и кад је протекао рок за пријаву ових правних лекова. Но и оптуженик одн. окривљеник по речима § 326., ст. 2., т. 2, с. к. п. нема права тражити најпре повраћај у пређашње стање ради закашњења троднев-

²⁰⁾ Глед. § 26. став. 4., зак. о адвокатима 17. марта 1929. „У свим случајевима замене адвокат носи одговорност за рад заменика“. Глед. и § 23., 1. став. *loc. cit.*; „Адвокат је дужан радити на повереном му послу док траје овлашћење и одговара странци, ако га не изврши“. За јавнобележничке приправнике гл. § 3., став. 2., и § 141. став 2. т. 3., и став 5: „За ове послове (сцил. приправника) јавни бележник носи приватну правну и дисциплинску одговорност. (Закон о јавним бележницима од 11. септ. 1930.)

²¹⁾ Овако и *Б. Марковић*, 1. с. стр. 273. За аустр. право је важило обратно начело, а тамо је текст § 364. к. п. р. гласио друкчије (*Gl. S. Mayer Kom. zur StPO.* стр. 457.). Ипак је јудикатура касационог суда у Бечу осећала незгодност ове строгости. Решење његово од 25. студена 1884, бр. 12081, гласило је: Ако и није поврата у стање пређашње против минулом року за *изведење* жалбе ништавне (сада „ревизије“) по закону допушта, то се ипак она може дозволити у сврху *допуне* пријаве жалбе ништавне, у којој нису никакви разлози наведени, у колико постоје опћенити законски увети за дозволу поврата“.

ног рока за пријаву, а тек после тога нарочити осмодневни рок за оправдање пријављеног правног лека, већ он мора истовремено са пријавом правног лека здружити и предложити и оправдање.

О молби према наређењу § 326. с. к. п. за повраћај у пређашње стање не одлучује суд, код кога је требало предложити правни лек, већ виши суд, који је надлежан да даде одлуку о самом правном леку. Такву солуцију тражи и целисходност. Против решења, којим се одбацује молба за повраћај, нема правног лека (§ 326., ст. 4., с. к. п.).

2) *К § 391 с. к. п.* Овај случај може се десити само код пресуда судије појединца окружних или среских судова; главни претрес код сената (од три или пет судија) окружних судова наине не пружа могућности, да би дошло до контумациалне пресуде²²⁾. Искључен је овај случај и код судија за млађе малолетнике, јер сваки млађи малолетник мора имати браниоца (§ 434., став. 3., с. к. п.), а нема ни места усменом претресу, ни коначном решењу ствари без присуства млађег малолетника (§ 445., став. 2., с. к. п.).

Оптуженик одн. окривљеник мора *доказати*: а) да није могао доћи на претрес због тога, што му није уредно достављен позив за претрес; ако је упркос тога ипак сазнао из других прилика, да се врши против њега главни одн усмени претрес, право на молбу, за повраћај у пређашње стање, т.ј. ако разлоге молбе за овај повраћај — одмах или по свршеним извиђањима најне истинитим, наредиће нови главни претрес на основу правоснажне оптужнице (судија-појединац окружног суда), односно усмени претрес на основу пријаве или приватне тужбе (судија-појединац среског суда). Ако овај првостепени суд одбаци молбу за повраћај у пређашње стање *не* губи, будући да одлучује према пропису закона само дејство, да постављање није било уредно извршено²³⁾. Но ако је сам замолио, да буде ослобођен од дужности да дође лично, право на молбу за повраћај у пређашње стање губи само, ако

²²⁾ Случаји, кад буде оптуженик уклоњен за време заседања главног претреса, нису изнимка од овог правила, будућ да закон овде суплира његово присуство другим мерама (§ 230. с. к. п.). Ако би суд издао на главном претресу сената контумациалну пресуду против прописа § 237. с. к. п. био би повређен закон, а ова повреда могла би се побирати по §§ 335., 336., т. 4., с. к. п., у крајњем случају по § 357 с. к. п. захтевом за заштиту закона.

²³⁾ Позив треба да је достављен *лично* (§§ 82., 372., 374. с. к. п.); у поступку код судије појединца суда треба, да остане оптуженику између дана доставе позива и главног претреса рок од осам дана, изузевши да он нарочито пристане на скраћење тога рока (§§ 215., 372. с. к. п.), у поступку код судије појединца среског суда треба да остане окривљенику од дана доставе позива, по одбитку времена потребног за пут до суда па до усменог претреса, бар 24 сата; но овај рок може се скратити, ако се ради о хитним случајевима и о незнатном кривичном делу и ако се окривљеник налази у стајалишту суда (§ 383., с. к. п.)

му је позив био достављен лично; β) да су онемогућиле несавладљиве сметње његов долазак на главни одн. усмени претрес.

К α) и β): Овде се тражи *јуни* доказ (а не „вероватно показатељ“ као у случају § 326., став 2., с. к. п.). Суд може, ако нису докази поднесени већ у молби, пре но реши молбу извршити извиђање, т.ј. испитати сведоке, затражити мишљења од судских стручњака и сл.²⁴⁾

За легитимацију молбе за повраћај у пређашње стање важи по нашем мишљењу све оно, што смо казали код излагања о легитимацији код § 326., ст. 2., с. к. п., а овде још више, кад у § 391., став 1., с. к. п. нема речи „на његову молбу“ (као у § 326., став 2., с. к. п.). Разуме се, да овде не долазе у питање млађи малолетници, јер се код њих не сме десити, да би против њих била изречена контумациална пресуда. И за тумачење изражаја „несавладљиве сметње“ треба узети, да важи исто, као за случајеве из § 326., с.к.п., премда овде у § 391. с. к. п. није казано, да су се десиле без кривње окривљеникове или његовог браниоца.²⁵⁾

Молбу за повраћај у пређашње стање у случају 391. с.к.п.²⁶⁾ треба да поднесе оптуженик, одн. окривљеник у року од 3 дана по достављању пресуде суду, који је ову изрекао. Ако је била пресуда достављена по каквом другом суду, може се — по нашем мишљењу — ова молба поднети усмено на записник и код суда, који је био замољен, да изврши достављање; важи, дапаче, наређење § 84. с. к. п., јер држимо, да је и оваква молба правни лек у ширем смислу баш као и приговор против оптужнице. Ако има оптуженик, одн. окривљеник законито право, да даје на записник другог среског суда правни лек призива, како да би му било законито забрањено, да даје на записник овог истог суда и молбу за повраћај у пређашње стање, коју може истовремено здружити с пријавом призива! Овај други срески суд, дакако, је дужан да молбу у 24 сата шаље надлежном суду.

Суд, који је издао пресуду у првом степену допустиће сам²⁷⁾ повраћај у пређашње стање, т.ј. ако нађе разлоге молбе за овај повраћај — одмах или по свршеним извиђајима за истините, наредиће нови главни претрес на основу правноснажне оптужнице (судија појединач окружног суда) одн. усмени претрес на основи пријаве или приватне

²⁴⁾ Кад се ради о потреби пуног доказа, судија по потреби може у извиђајима сведоке испитивати под заклетвом. Гл. наређење из § 176, став 2., с. к. п.

²⁵⁾ Б. Марковић, 1. с., стр. 275 се није изјавио у том погледу; Ст. Јовановић, 1. с., изоставља додатак о „кривци браниоца“ и за случајеве § 326., ст. 2. с. к. п. (стр. 158).

²⁶⁾ По аустр., хрв. слав. и бос.-херц. праву било је допуштено правно средство — „приговора“ (гл. горе под III.), а не повраћај у пређашње стање.

²⁷⁾ Онада не одлучује, као код § 236., 2. став, с. к. п. виши суд!

тужбе (судија појединац среског суда). Ако овај првостепени суд одбаци молбу за повраћај у пређашње стање, окривљеник (оптуженик) има против тог судијиног решења право жалбе у року од три дана по објављивању. Та ће се жалба поднети апелационом суду, одн. окружном суду заједно са призивом, ако је овај изјављен.

Но кад има оптуженик или окривљеник право, да благовремено пријављен призив према пропису § 304., 4. став., с. к. п. за осам дана по изјави призива нарочитим поднеском оправда, настаје питање, да ли мора призив *одмах* и оправдати, кад га пријави или има право, да га оправдава тек *после* у новом року од осам дана. Даље, настаје питање, да ли *мора* молилац за повраћај у пређашње стање поднети пријаву правног лека призива заједно са молбом за повраћај у пређашње стање, или може ову пријаву још тада поднети, кад добије решење, да је његова молба за повраћај забачена, па се он жали против овог одбачења молбе, а то можда у року од три дана.

У том погледу имамо да посматрамо два наређења: У последњем ставу § 391. с. к. п. је казано:

„Ако ли судија одбаци молбу за повраћај у пређашње стање, ће се жалба поднети суду заједно са призивом, *ако је овај изјављен*“.

Овде се онда претпоставља, да треба да је призив у времену подношења жалбе био *већ* изјављен. Прва реченица § 391. с. к. п. наређује да окривљеник може *пored* призива предати и молбу за повраћај у пређашње стање. Други пропис § 409., 2 став., с. к. п. вели:

„Одбаци ли апелациони односно окружни суд жалбу окривљеникову“ (у погледу одбачења молбе за повраћај у пређашње стање) „као неосновану, поступиће са призивом, ако је овај спојен са жалбом, према прописима §§ 398. до 408.“

По потоњем пропису могло би се разумети, да се може призив спојити тек са жалбом против решења одбачењем молбе за повраћај²⁸⁾. Но ми држимо, да треба сматрати прописе у оба параграфа као једну целину и да нема могућности друкчијег излагања него тог, да мора оптуженик, одн. окривљеник, заједно кад поднесе молбу за повраћај у пређашње стање поднети и пријаву, евент. и оправдање призива да се поступа *in subsidio* о њем, иначе је преклудиран са призивом.

²⁸⁾ До ове солуције дошао је *Е. Пајнич*: Среска кот казенска содишча по новом законнику о соднем казенском постопању (Љубљана, 1930); на стр. 41. аргументише: „кајти било би несмиселно, nalagati v tem primeru obdolžencu, da se mora vsekako poslužiti pritožbe, ker je bila zavrjnena prošnja za postavitev v prejšnji stan glede na v odsotnosti izrečeno sodbo, ako se hoče okoristiti zaeno s prizivom. Rok za vložitev obdolženčevega priziva se podaljša terej do zadnjega dne, upoštevnega še za vložitev pritožbe, ker je bila zavrjnena prošnja za postavitev v prejšnji stan“.

Пријава призива је примарни правни лек, за њу важи пропис другог става § 394. с. к. п., да мора окривљеник (оптуђеник), против кога је изречена пресуда у његовом одсуству, поднети пријаву за *три дана од дана доставе пресуде*. Начело целисходности и, шта више, и концентрације мора важити чак и овде, а аналогија са § 326., став., 2., т. 3., с. к. п. јасна је, наиме, да се има предати, са молбом за повраћај у пређашње стање, правни лек с оправдањем²⁹⁾. Само ово допуштамо да мора суд, *пре но што предложи жалбу против одбачења молбе за повраћај, призив достави* другој странки да ова може за осам дана предати суду своје противразлоге. Жалбу против одбачења наговештене молбе предложиће суд — разуме се — тек кад дођу противразлози друге странке или ако их се овлашћеник одрече или ако протече осмодневни рок без успеха. Иначе морао би *iudex ad quiet* све списе вратити на допуњење *iudex-у а quo*. Ако нађе *iudex ad quiet* поводом такве жалбе, да је била молба оправдана, — „*нова*“ у жалби нису допуштена! —, поништиће гобијано решење и наредиће нови претрес, пред првостепеним судијом, а овај није везан за начело забране *reformationis in peius*. Заиста онда молилац за повраћај у пређашње стање преузима на себе некакав ризик, ако здружује молбу за повраћај са призивом; јер у случају поништења пресуде и следећег новог претреса код *iudex-а а quo*, промена пресуде или већа казна на штету окривљеника није законом допуштена (§§ 327. с. к. п.), а у случају, да *iudex ad quiet* удовољни молби за повраћај у пређашње стање, оваква промена дозвољена је (§ 391. став. 1., последња реченица, и § 409. с. к. п.)³⁰⁾.

Које су правне последице, ако дође до тога, да се молба за повраћај у пређашње стање уважи? У 391. с. к. п., где се ради о уважењу ове молбе од стране судије, који је изрекао контумациалну пресуду, казано је:

„Ако се на основу ове молбе . . . докаже, . . . наредиће првостепени судија нови усмени претрес па ће . . . изрећи и објавити нову пресуду, којом ће *уједно* поништити ранију пресуду . . .“ У § 409. с. к. п. казано је: Ако *iudex ad quiet* нађе приликом жалбе о забачењу молбе, „да је молба . . . оправдана, поништиће у седници . . . побијано решење и

²⁹⁾ § 397. с. к. п. вели, да се *морају* у изјави призива или у оправдању призива навести „тачке пресуде“, „повреде закона“ због којих се пресуда побија; то је облигаторно; оправдање *може* обухватати и нове доказе и нове чињенице, ако их има (§ 394., став 4., с. к. п.) Оправдање је уопште само факултативног значаја.

³⁰⁾ О овом ризику каже *Е. Пајнич*, I, с, стр. 41: „Seveda ima sresko sodišče možnost, da izreče po novi raspravi le tedaj strožjo kaznen, če ima napram prvič ugotovljeni dejstvom po podatkih nove razprave zadostno podlago za tako odločbo, predručeno u škodo zgolj za to, ker je bil tako smel, da se je poslužil pravnega leka, zajamčenega v zakonu“. Ми држимо, да ове опасности у пракси неће бити, кад на новом претресу окривљеник сигурно неће изнети ствари, које би биле зањ опасније него оне изнете на првом претресу.

наредиће нови претрес пред првостепеним судијом . . . “ За оба случаја важи наређење § 391., став 3., с. к. п. Ако окривљеник на уредан позив не дође на нови претрес, стаје ранија пресуда према њему на снагу.“

Из ових прописа види се, да је решење суда, којим се наређује нови усмени претрес провизорног значаја. Законодавац замишља да у овом времену пресуда самим удовољењем молби још није поништена. Она остаје и даље на снази, само се претрес понавља и на њему „по саслушању странака и прибирању доказа ће се изрећи и објавити нова пресуда, којом ће се поништити ранија пресуда.“

Нема код излагања ових наређења тешкоћа, ако на нов претрес окривљеник није дошао: „Ранија пресуда стаје према њему на снагу“. Но, ако је окривљеник (оптуженик) дошао, па је настала потреба, да се претрес одгоди ради саслушања нових сведока и сл., а окривљеник не дође на одложени и на ново одређени претрес? Ми смо мишљења, да важи и овде, да „ранија пресуда стаје према окривљенику на снагу“, будући да се мора претрес, који је одложен, у новом заседању изнова започети и провести и да вреди као самосталан претрес (§ 240. с. к. п.³¹).

Поставља се и ово питање: Да ли има противна странка — тужилац — право, да се жали против одређивања новог претреса на основи уважене молбе за повраћај у пређашње стање? Закон у § 391. с. к. п. о том ништа не помиње. Ако је наредио нови претрес *index ad quem*, без сумње нема места жалбе против његовог решења (§ 328., 3. ст., о. к. п.) Али ако је уважио већ први судија молбу?³² Држимо, да његово решење противна странки не може побијати, прво, јер § 391. с. к. п. то не помиње (*conclusio a contrario*), друго, јер против наредбе, у колико се тиче одређења и припреме претреса, у опште нема правног лека (§ 221. с. к. п.). Но странке имају право, да своје захтеве понове на главном претресу. Нико не може оспоравати, да противна странка може на главном претресу у циљу припреме пресуде (§ 329. с. к. п.) предложити, да се одмах претрес сврши и изрече, да ранија пресуда стаје на снагу, ако се докаже, да разлози за оправдање молбе за повраћај у пређашње стање нису постојали. Али ако судија одбаци овај предлог, противна странка може ипак редовним правним леком побијати пресуду и због тога, што није био њен предлог уважен. Да би се овакве неприлике избегле, биће неминовно потребно, да се саслуша

³¹) *Е. Пајнич*, 1 с., стр. 41, држи, да последица § 391., ст. 3., с. п. р. овде нема места, да треба онда изрицати нову пресуду; он се позива на јудикатуру касационог суда у Бечу (реш. од 49. фебр. 1907, бр. 1540), но заборавља, да се тамо ради о приговору, а не о повраћају у пређашње стање, и да аустр. к. пр. р. није имао нарочитих прописа као у § 240. с. к. п.

³²) *Б. Марковић*, 1 с., на стр. 275. о овом питању није се изјаснио; на стр. 554. даје тумачењу § 329. с. к. п. ужи значај, него ми.

йре решења молбе за повраћај и противна странка — тужи-лац —, што неће бити забрањено, кад суд има право да по потреби врши извиђање, а и такво саслушање противне странке је извиђај.

Први судија има да према пропису § 391., ст. 1., с. к. п., по саслушању „странака“, обави нови усмени (а и главни!) претрес. Држимо, да се овде мислило само на ону странку, која је молила за повраћај и управо њој противна странка, ма да је било на првом претресу можда више других странака. Интересантан случај могао би се у пракси десити на овај начин: Нарешен је био нов главни претрес, странке су дошле. Докази се прибирају и окривљеник види, да ће на основу нових чињеница добити вишу казну него првом пресудом. Може ли он сада усред претреса, — отићи и хотимице проузроковати, да остаје ранија пресуда према њему на снази? Ми би разликовали два случаја: Ако су дошли тужилац и окривљеник, и то први са новим сведоцима, због чијег исказа други очекује вероватно строжу осуду, онда може окривљеник, ако неће рискирати строжу пресуду, отићи и проузроковати, да се нови претрес не отвори; да плати трошкове разуме се по себи. Но, ако је дошло већ до отворења новог претреса, треба да се овај обави и да се на њем изврше докази. За обављање главног или усменог претреса присутност окривљеника није апсолутно потребна, а поред тога има судија и право, да ипак одреди окривљенику да дође лично на претрес (§§ 373, ст. 2.; 384, ст. 2., с. к. п.). Само један услов онда мора бити испуњен, да се може изрећи да је ранија пресуда остала на снази, наиме, да је био окривљеник *уредно* позван на претрес. Ако уредан позив³³⁾ није исказан, треба одредити дан за нови претрес. Ако су спречавале „друге несавладљиве сметње“ уредно позваног окривљеника (оптуженика), да није дошао на нови претрес, ипак ранија пресуда остаје према њему на снази; у *шом* случају *силом законитих йройиса нема више йрава на молбу за йовраћај у йређашње сйање*.

Облик за констатацију, да је ранија пресуда остала на снази, биће *решење* суда.³⁴⁾ Облик за поништење раније пресуде по обављеном новом претресу је по стриктном пропису § 391. с. к. п. — нова *йресуда*. Будућ да је у општим прописима тачно установљен облик и садржај осуде (§ 292. с. к. п.), а онамо се ништа не каже о „поништењу“, држимо да спада изрека о поништењу раније осуде — ово

³³⁾ Усп. примедбу ²³⁾.

³⁴⁾ Држимо, да треба решење саопштити и тужиоцу, иако до тада није био саслушан, јер је био позван на претрес и мора дознати, шта се је десило у току поступка. Решење може се приватном тужиоцу објавити усмено, његовом одсутном противнику мора се објавити у верном пропису (§ 79. с. к. п.)

не стоји у § 292. с. к. п. — у *увод* (§ 292. т. 1., с. к. п.), а нов текст пресуде у *диспозитивни део* (§ 292; т. 2. с. к. п.). Но и ако суд нађе, да нема ништа, да у суштини промени у мериту пресуде, ипак треба да објави „нову пресуду“ и каже у разлозима зашто није ништа промењено; главни или усмени претрес не може се другчије закључити³⁵⁾.

Да ли је могуће поднети захтев за понављање кривичног поступка у погледу „нове пресуде“ изречене по § 391. с. к. п.? Држимо да је ово допуштено, јер нова пресуда вреди као свака друга. Ако се могу против ње пријавити сви *редовни* правни лекови, може се и захтевати *понављање поштујка*, како од стране осуђеника тако и од стране тужиоца, дакако само под законитим условима (§ 411. с. к. п.) Правна снага код обе врсте пресуда може имати само један и исти значај.

V. Законски прописи о повраћају у пређашње стање на страни тужиоца.

Како смо летимице споменули већ горе под I., било је од почетка замишљено, да закон има дозволити и приватном тужиоцу повраћај у пређашње стање, када због несавадљивих сметња није могао да дође на одређени главни претрес. Но у глави III. разложили смо, да су редактори нацрта за јединствени с. к. п. од свога почетка предвидели у таквим случајевима репарацију правним леком: „захтев за понављање кривичног поступка.“³⁶⁾

За главни претрес на окружном суду пред судијом појединцем важе у погледу позива приватног тужиоца наређења главе XVII. То значи да приватни тужилац мора бити на главни претрес уредно позван, а да ће се узети, ако није дошао на претрес, да је одустао од тужбе, па ће се кривични поступак решењем суда обуставити (§ 236. с. к. п.)³⁷⁾ Ако приватни тужилац у остављеном року не подигне оптужницу (§§ 95., 108., став. 2., с. к. п.) или ако не дође на главни претрес или ако на овом не стави коначни предлог за кажњавање, сматраће се да је одустао од гоњења (§ 57., став 2., с. к. п.). За усмени претрес на среском суду важи пропис § 379 с. к. п., то јест: ако судија-појединац на основу извршених извиђаја стекне уверење, да је приватни тужилац оду-

³⁵⁾ Има аналогије са случајем § 371. 3. став, с. к. п.; и овде држимо, да треба изрећи нову пресуду у овом случају, ма да је мериторно дошло до ранијег резултата.

³⁶⁾ Б. Марковић, Уцбеник (II. издање) стр. 273. и 274. набраја ове случајеве управо у глави о „повраћају у пређашње стање“.

³⁷⁾ Потребно је пазити на пропис § 89., ст. 2., к. з., да се одустанком од приватне тужбе према једном од учесника кривичног дела обуставља поступак и према осталима. — Да је према прописима аустр., хрв.-слав и бос.-хер. кривичног поступка требало у свим случајевима изостајања приватног тужиоца издати ослобођавајућу пресуду, казали смо већ горе у приредби ¹⁰⁾.

стао од захтева за гоњење, обуставиће започете извиђаје, назначивши разлоге за то. О томе ће обавестити приватног тужиоца, а он има право жалбе окружном суду. Но ако судија појединац наређује дан за усмени претрес, позваће, да би поступак вредео, приватног тужиоца (§ 382., став 2., с. к. п.).

На основу ових прописа наређује § 361., ст. 2., с. к. п., да се *не сме* допустити понављање поступка, ако је поднео овакав захтев приватни тужилац, који је одустао од своје тужбе. Само тада је понављање кривичног поступка допуштено, ако је кривични поступак био обустављен за то, што приватни тужилац у поступку, који се врши на окружном суду, *у остављеном року није предао оптужницу*, или за то, што приватни тужилац у поступку *није дошао на главни или усмени*³⁸⁾ *претрес* и ако он докаже, да су га несавладљиве сметње спречиле да поднесе — у првом случају, код судија појединца окружног суда — оптужницу или, да дође — ово важи за оба случаја — на главни претрес. Формална претпоставка за овакав захтев јесте, да поднесе за три дана по престанку сметња свој захтев за понављање и, у првом случају, уједно поднесе оптужницу. Тиме што се овде дозвољава у место „молбе за повраћај у пређашње стање“ „захтев за понављање кривичног поступка“ промењено је, упоређивајући прописе у оба случаја ова:

У погледу легитимације за подношење захтева за понављање вреде сви прописи, који су нанизани у општим наређењима за правне лекове против судских одлука у § 324. с. к. п.³⁹⁾ без оних изнимака, који су били удешени у §§ 326., с. к. п. О „несавладљивим сметњама“ наређење § 361., став 2., не каже, да не смеју бити скривљене кривицом приватног тужиоца или његовог правног заступника. Постојање критерија „несавладљивости“ овде довешће ипак до приближно истог резултата, који смо образложили код § 326. с. к. п. горе под IV. Но треба у ове сметње убројити такође околност из § 391. с. к. п. „што му није био уредно достављен позив на претрес“, одн. треба интерполирати — што му није био уредно достављен позив, да поднесе оптужницу.⁴⁰⁾ Битна разлика је и у погледу рока захтева за понављање; ограничење постоји у пропису првог става § 361., с. к. п., наиме, да право на гоњење због поменутог кривичног дела није за-

³⁸⁾ Ове речи „или усмени“ (scil. претрес) можемо исправно интерполирати у текст § 361., став 2., с. к. п. на основу наређења § 411, став 1., с. к. п.

³⁹⁾ „У колико закон ово право не даје и другим лицима“ (§ 324. 1. ст., с. к. п.) треба тумачити у вези са прописима §§ 87. став 2. к. з., по којем прелази право гоњења приватном тужбом и на друга лица осим повређеног лица.

⁴⁰⁾ Достављање да је „уредно“, и оба случаја вршиће се по истом пропису § 82 став 3., с. к. п.

старело, док се може право за подношење молбе за повраћај — бар по тексту § 391. с. к. п. искористити, иако је право на извршење казне већ застарело (§ 81. к. з.)

Настаје питање да ли је законодавац мислио код таквог понављања кривичног поступка, да се може ово понављање дозволити судским решењем „без обзира на услове и формалности“ (аналогно по § 360., став. 1, с. к. п.) или по пропису § 361., став. 1., с. к. п. „само онда, ако право на гоњење због тога кривичног дела није застарело и ако се поднесу нови докази, који су подобни, да докажу кривицу окривљеникову“. Формално, водећи рачуна о том, да почиње други став § 361. с. к. п. са речима „Но на захтев приватног тужиоца...“, изгледа, да о условима првог става не може бити говора. Ипак држимо, да важи пропис, како смо већ горе казали, да кривично дело не сме бити већ застарело, јер је ова правнополитичка идеја у читавој материји о захтеву за понављање, у *користи оштраженика* доследно спроведена. Но за други пропис о услову, „да се поднесу нови докази“, законодавац је сам казао, да је испуњен, ако приватни тужилац докаже, да су га несавладљиве сметње спречиле, да изврши већ наговештану потребну процесну радњу.

Разлика постоји још и у надлежности за решење захтева за понављање кривичног поступка; не виши суд (као код повраћаја у пређашње стање по § 326. с. к. п.) већ исти суд, који је издао решење о обустави поступка решава сам и захтев за понављање кривичног поступка. И даљи поступак вршиће се по општим прописима за понављање кривичног поступка према §§ 366. § 411. с. к. п., који вели: Ако судија појединац⁴¹⁾ допусти понављање поступка, наређује се одмах усмени претрес, изузевши, па је окривљеник умро. Против одбачаја захтева има места жалби, а о њој одлучује надлежни апелациони односно окружни суд. Противу допуштења понављања и одређења дана за главни, одн. усмени претрес нема жалбе (§§ 221., 372., 374. с. к. п.). Но опет морамо казати и овде, да се може окривљеник, одн. оптуженик на самом претресу повратити на услове за дозволу понављања кривичног поступка, и предложити, да се претрес не врши, јер доказ за несавладљиве сметње није успео, то тим више, кад је морао бити о захтеву приватног тужиоца саслушан пре решења о дозволи — и окривљеник, одн. оптуженик (§§ 366. 411. с. к. п.). Али пропис § 411. с. к. п. важи само у случају, кад се ради о изостајању приватног тужиоца од главног одн. усменог претреса. Није само изузетак од правила, да се одреди *одмах* претрес, ако је окривљени умро, већ и ако се

⁴¹⁾ Држимо да се само по себи разуме, да захтев за понављање решава судија појединац, а не веће окружног суда (§ 11. с. к. п.), јер се примењују прописи § 367. с. к. п. само с променама, „у колико их тражи поступак пред судијом појединцем“ (§ 411. став 1., с. к. п.)

ради о другом случају § 361., став. 2., с. к. п., да „приватни тужилац у остављеном му року није предао оптужницу“.⁴²⁾ У том погледу постоји у закону очигледна празнина, коју треба по идеологији с. к. п. надопунити тако, да судија саопшти захтев за понављање кривичног поступка у препису оптуженику ради изјаве у року од осам дана, извиди чињенице и т. д., а онда, кад реши „суд о захтеву, учињеном по § 361., без даљег претреса“ (види овај текст у § 367, став 1., с. к. п.) може а) или захтев за понављање кривичног поступка одбацити, а приватни тужилац има право жалбе по § 411., став. 2., с. к. п. или б) захтев уважити и издати решење, којим проглашује уједно са захтевом предложену оптужницу за благовремено поднесу. Ако није била оптужница поднета уједно са захтевом за понављање поступка, мора судија појединац захтев ради формалног недостатка одбацити. Закон не дозвољава, да приватни тужилац у место оптужнице поднесе предлог, „да се допуни истрага“ (гл. § 109., став. 3., с. к. п.). Но нема места ни прописа из § 370., с. к. п., да се из разлике што се не може одмах наредити главни претрес, ствар враћа у стање истраге, кад се у опште не може говорити о постојању „раније оптужнице“. Треба, разуме се, примењивати пропис из § 370., став. 2., с. к. п., да се врши даљи поступак о стављању под оптужбу, *ма да баш овај њројис § 370. с. к. њ. није наведен у § 411. с. к. њ.*, који једини параграф говори о понављању кривичног поступка пред судијом појединцем. Прописи о стављању под оптужбу обухваћани су у глави XV.; шта више, држимо, да су наређењем другог става § 361. с. к. п. наговештани прописи променењени у томе, да све послове, које би имао по § 203. насл. с. к. п. обављати претседник већа (§ 11., бр. 1., с. к. п.), врши судија појединац, који је издао решење о обустави поступка (§ 411, 1. став. с. к. п.).⁴³⁾

Имамо још једну важну примедбу. До сада смо говорили код излагања другог става § 361. с. к. п. само о „приватном тужиоцу“, јер заиста овај пропис говори само о њему. Но, морамо се осврнути и на наређење § 54. с. к. п., које вели: „Ако приватни учесник као тужилац не дође на главни претрес или ако на њему не поднесе коначне предлоге, сматраће се да је одустао од оптужбе (§ 361., од. 2.)“ Овај случај због цитата § 361., од. 2., с. к. п. не може се другачије схватити него тако, да се стављају у исту врсту и приватни тужилац и оштећеник, који се је био већ *њре њочешка главног њрејреса* (§ 295, став. 4., с. к. п.) придружио кривичном поступку као приватни учесник те је као такав

⁴²⁾ Овај случај може се десити само у поступку пред судијем појединцем — окружног суда.

⁴³⁾ И овде важи што смо казали у примедби ³⁸⁾.

био и на главни претрес позван са додатком „да ће се, не дође ли он или његов заступник на претрес, узети, да је одустао од тужбе“ (§ 115., став 1., с. к. п.). У том случају заиста неће бити никакве разлике између положаја приватног тужиоца и приватног учесника као тужилца, ако је изостао због несавладљивих сметња од наређеног главног или усменог претреса. Другији положај наступиће ако оштећеник упркос томе, што се је већ придружио кривичном поступку, позван да у року од 14 дана по завршеној истрази (§ 109., став 3., с. к. п.), поднесе оптужницу, због несавладљивих сметња не поднесе је у овом року. За овај случај нема ни § 361., став 2., с. к. п. ни § 54., став 2, с. к. п. никакве могућности, да му се захтев за понављање поступка уважи. Ако то није била некаква омашка код текстације⁴⁴⁾ могли би то протумачити, тако да законодавац хотимице није хтео фаворизирати приватног учесника као тужиоца у истој мери као приватног тужиоца. Ово исто важи за приватног учесника и тада, када треба да поднесе оптужницу по извршеним извиђајима (§§ 96., 108., ст. 2., с. к. п.).

В. *Закључне примедбе.* Иако не сумњамо, да ће закон о судском кривичном поступку по садашњој текстацији бити добро примљен и примењиван у пракси, ипак ћемо истакнути, да се пракса — како је нама врло добро познато — много жали ради велике *комплицираности наређења* о правним лековима у кривичном поступку. Држимо, да имају практичари разлога за то и у погледу повраћаја у пређашње стање, а можда има још других крупнијих неприлика, које је донео сам, иако добро промишљен, закон.

Први недостатак је непрегледност прописа о институту молбе за повраћај у пређашње стање. Много би закон у прегледности добио, ако би по узору других закона све што се односи на овај правни институт сложио у један нарочити одсек. Исто тако би било потребно, да закон сам тачно каже да ли сматра молбу за повраћај у пређашње стање за правно средство или не; код такве солуције не би могло бити сумње о примењивању *ојшћих наређења* о правним лековима против судских одлука и на молбе за повраћај у пређашње стање.

Други недостатак је да су случајеви повраћаја у пређашње стање, и ако по правној природи слични, међу собом другачије удешени, и то чак и у погледу надлежности за њихове решитбе. Будући да се није довољно водило рачуна о правној природи појединих случајева, дошло је и до тога, да се означава случај из § 461. с. к. п. као понављање кривичног поступка а тиме поставља тај случај на сасвим другу основу.

⁴⁴⁾ Глед. горе под III! По тамо приказаном постанку наређења § 361., став 2., с. к. п. могло би се мислити и на омашку у текстацији § 54., став 2. с. к. п., која би била настала тако, да после промене текстације првог параграфа текст у другом наведеном параграфу § 54. с. к. п. није био исправљен.

Теориски може институт молбе за повраћај у пређашње стање важити само за случајеве, у којим треба пружити *лек проишив йреклузије* — због *закашњења йојединих йроцесних рокова*, а институт понављања кривичног поступка треба да створи могућност, да се може одлука, којом је био поступак у кривичној ствари као целина закључен, *йосйавиши на нови чињенички шемељ*⁴⁵⁾. Да у случајевима § 361. с. к. п. не може бити говора о постављању одлуке на ново чињеничко стање, јасно је. Ради се овде само о допуштању могућности, да се уклоне неправедне последице *закашњења приватног тужиоца или приватног учесника као тужиоца*. Са задовољством подвлачимо, да се је наш с. к. п. удаљио од ранијег законитог стања, да приватни тужилац, који је задоцнио за главни претрес, ни у каквом случају није могао доћи до исправке судске њему незгодне одлуке. Ипак држимо, да је била законита пракса у аустријском и хрватскославонском поступку добро удешена, кад је дозвољавала, да се окривљенику, који је дошао на главни претрес, а приватног тужиоца тамо није нашао, изда на његов захтев *ослобођавајућа осуда*, а не само решење о обустављању кривичног поступка, јер му је потребно да добије најјачу гаранцију за будућност, да га приватни тужилац неће више гонити. Но против такве одлуке могло би се допустити правни лек, који пак сигурно неби смео бити ни захтев за понављање, ни молба за повраћај, него лек другчијег назива.

Трећа мана која се може пребацити у садашњој текстацији наређења о повраћају у пређашње стање је ова, да прописи нису дотерани, како смо могли на многим местима констатовати и противуречја и празнине.

Кад дође време за опширније новелирање судског кривичног поступка, — држимо да ће бити потребно да се читава материја о повраћају у пређашње стање радикално промени и боље уреди.

Д-р Метод Долени
професор права (Љубљана).

ПАУШАЛНЕ КЛЕВЕТЕ ПО ЗАКОНУ О ШТАМПИ

I. Увод

Јесу ли дозвољене по зак. о штампи од 6-VIII. 1925. са изменама од 8-I 1929. паушалне клевете којим се генералише. Јели у закону о штампи проведено начело, да сваки поједини припадник друштвеног реда одговара за негативне моменте целог реда или за поједине припаднике тога реда физичких или правних лица и — што је у пракси много ефикасније —

⁴⁵⁾ Пближе гл. Долени, „О захтеву за понављање кривичног поступка.“ Мјесечник, 1931. стр. 386. и сл.

дали цели ред одговара за негативне моменте појединца, припадника тога реда? Јели дакле у погледу одговорности за дела унутар реда физичких или правних лица проведено начело „сви за једнога-један за све?“ Правно речено. Хоће ли појединачно лице наћи судске заштите, ако се осећа погођено инсинуацијама које се односе на ред којим припада тужилац па макар биле те инсинуације у погледу неких припадника тога друштвеног реда (који пак нису тужиоци) и оправдане. Јели појединачно лице активно легитимисано за овакву тужбу или као припадник реда а без посебне пуномоћи — рецимо — представника тога реда, дакле ако једино тужи у својству припадника тога реда? Хоће ли оптужени писац, уредник власник, издавач, или штампар листа¹⁾ бити ослобођен сваке кривице ако докаже на тужбу особе или претставника реда који се сматра погођеним истинитост тврђења у напису за ма које друго лице т.ј. за ма кога припадника тога реда. Хоће ли се невином тужиоцу ускратити сатисфикација ако се докаже истинитост инкриминације за ма кога члана сталежа реда и сл. кому и тужитељ припада? Јели оправдано кад се ускраћује сатисфакција невином лицу које се сматра нападаним, обеђеним и неоправдано оклеветаним, па макар у том реду и било лица за које је истинито оно што се у инкриминаром напису изнело? Све су то питања, која могу да заинтересују не само појединца већ и широке и неорганизоване припаднике редова и различитих сталежа. Све су то питања, која у нашој националној правној литератури још нису специјално обрађена нити је познато мишљење наших правника о њима.

II. Питање клевете појединца паушалном ознаком у правној литератури

По владајућем мишљењу имају се погођеним сматрати све особе у том случају ако је писац израз управо с намјером одабрао да паушалном ознаком погоди све особе које спадају под тај колективни појам. Ирелевантно је да ли писац познаје број особе, имена или сл. (тако и немачки „Reichsgericht“ Rj. 9. 1.) Против оваквог схватања могао би се додуше писац заштитити клаузулом „концедира се изнимка“, но неби било праведно кад би од тога зависило кажњавање (тако и *Var, Gerichtssaal* 52, 196).

Међутим многи писци (Binding, Kohler, Hälschner, Liepmann, Frank и Olshausen) сасвим су противног мишљења, они не признају поједином члану друштвеног реда право на тужбу ако није изречно означен, а дозвољавају приговор да се инкриминација не односи на лице које се сматра погођеним.

¹⁾ У будуће назначићемо кумулативном ознаком само „писца“ као одговорно лице једноставности ради, а разуме се да се обзиром на солидарну одговорност у чл. 33 з. о шт. имаде иста протегнути на сва одговорна лица.

Чим су пак наведене „*personae certae*“ (н.пр. адвокати Сарајевске коморе) припада сваком појединцу право на тужбу и ако можда писац ни незна тужиоца (адвоката Н. Н.) и то по начелима *aberratio delicti* (*Goldammer, Materialien II. 343*). Најважније је да појединац, који је погођен, тужи. Не сме резонирати: За то јер су сви увређени, сматра се увређеним и тужилац већ обратно. Начелно је оправдана тужба ради увреде појединаца.

Врло је важно код тога проматрања разликовање следећих појмова: Заједница особа (ред лица у ширем смислу — *Personnengesamtheit*) је мноштво особа који по свом појму чини једну целину. Код ове мора да постоји једна заједничка карактеристична црта, но величина, опсег и организација ове целине је ирелевантна („Југославенске судије“ „Управни Одбор д. д.“ све су то целине). Заједничка веза може да буде унутарња (заједничко осведочење, политичка или национална или идејна повезаност) или спољна (организација).

Спор у литератури је управо у појмовном ограничењу, оспособљења да се овакав ред одн. скуп особа сматра погођеним.

У историји тога проблема много се спомиње питање, да ли овакав друштвени ред лица претставља јуристичку особу. За једне меродавни су појмови за друге криминално-политички моменти.

Уредима и званичним установама признали су скоро сви акт. легитимацију приликом увреда одн. клевета, те ове установе ту чине изнимку. Већина научника дозволила је и иначе могућност оваких тужби само правним особама, а ургирала их је за остале колективне јединице, *Kohler, Frank, Stenglein* и *Zimmermann*.

Талијански љравници бавили су се више питањем да ли је погођен поједини члан одбора активно легитимисан за тужбу, па су дошли до позитивног закључка, пошто постоји непосредна клевета. (*D-r Hammerling* је противног мишљења).

Stenglein признаје право тужбе само оним друштвеним редовима особа који могу бити субјекти индивидуалних права („Заједничко запослење, заједничка вера или народ нису правна лица чије се поштовање према вани може увредити“)!

Код *Zimmermann*а полазна је тачка појам личности и права. „Завод“ може се н.пр. сматрати погођеним само обзиром на његову сврху ако се н.пр. неоправдано вели да је завод издао испитним кандидатима диплому без претходне спреме или на пр. за друштвени клуб: да се тамо приказују недолични плесови. Ту пак ограничење активне легитимације за подизање оваких тужби није логично изведено јер читаоница Н. Н. (која није правно лице, може да се исто тако сматра погођеном као и друштво које има особине правног лица.

Köstlin вели да (активну легитимацију) имају она лица којима је држава дала права „особе“ а тиме и право на част. *Binding*, по чијој је теорији кроз дуги низ година судио немачки *Reichsgericht*, пориче да се правна лица уопште могу клеветати „јер немају људску част“, а једино њихови органи је имају, па стога припада само њима право тужбе. Приметити пак треба да се по *Binding*-у појам клевете не покрива са појмом клевете по зак. о штампи и крив. закона Краљевине Југославије.

Исто вели *Hälschner* („*Preuss. Strafrecht*“ II. 248). Он тражи да људске заједнице имају моралне вредности, без обзира на то да ли су јуристичне особе или не, па да им се онда призна право на тужбу. („*Deutsches Strafrecht*“ II. 169). *Bolze* тврди да је довољна егзистенција заједничког осећаја части. У његовој расправи „*Die Beleidigung kollektiver Personeneinheiten*“¹. D-г *Bolze* вели:

„Где има заједничког настојања, заједничких обичаја, где трајна веза веже одређени број особа, тамо се ствара заједнички дух, солидарност. Појединац присваја част другова. Не стоји да се ова част целине (*Gesamtheit*) подудара се са чашћу појединаца и да постоји само док постоји код појединих чланова. (То тврди *Doehov* код *Holtzendorffa* III стр. 339). Не стоји становиште *Webera* у „*Injurien*“ I. стр. 164 по коме овај отклања скупну част сталеза с тиме да се сваки појединац може убрајати у „добре изнимке“, на које се не односи напис. Доклегод има заједничке свести (скупне части) дотле се може и заједници особа нанети увреда или клевета. (*Beleidigungsfähigkeit*). Где нема тачног омеђаног круга, где овај само постоји у апстракцији мисли нема увреде ни клевете части. Ако неко одриче свим супрузима верност, свим кројачима поштење онда су овакве опште тврдње глупости“.

D-г *F. Calker* у расправи „*Die Zeitung als Objekt der Beleidigung*“ у „*Deutsche Jur. Ztg.*“ (1902. бр. 12.) наводи интересантно али сасвим застарело решење Врховнога суда у Бечу из год. 1902. по којем новине као такве нису способно сретство (објекат) за увреду одн. клевету. Новине су роба која се може купити.. *Calker* је противног мишљења и вели да су новине „*Gesamtpersönlichkeit*“ јер се нема у виду појединачни примерак већ новине као предузеће. Карактеристика ове колективне особе лежи у том да одређени број особа, (издавач, уредници, читалачка публика) чини једну целину с тим што заједнички душевни рад дају јединственој сврси; стварањем новина иста добијају смер и постају личност па им се може нанети увреда одн. клевета.

Како је према томе кроз дуго времена било и у литератури и у пракси у питању активна легитимација многих колективних јединица (за које иста према данашњем схватању неоспорно постоји), па је било у питању и активна ле-

¹ „*Archiv*“ für gemeines Recht und für Preussisches Strafrecht који часопис издаје D-г *Goldammer* (годиште 1876.).

гитимација за тужбе ради увреде одн. клевете и новина као таквих, тако Goldammer у свом Архиву бр: 16. доноси пример да према тадањем схватању ни акционарска друштва нису била способна за подизање тужбе ради увреде одн. клевете.

Цитира тужбу осигуравајућег друштва Thuringia, заст. по својој дирекцији ради инкриминације да је „цело друштво Schwindelgesellschaft“. Тужба је одбијена са мотивацијом да акционарска друштва не могу бити предметом увреде части па је Врховно судиште то решење потврдило осудом од 20-X. 1868. бр. 288 св. I.

Savigny вели на то да се заштита части мора да призна без обзира на егзистенцију корпоративних права, без обзира на могућност привређивања и посредовања, те да заступство увређеног правног лица има одбор. Случај колективне увреде онд. клевете и права на тужбу сваког појединца претпоставља однос према појединим.

Пре него што пређемо на саму материју потребно је да упозоримо нарочито на студију унив. професора г. D-г Metoda Dolenca из Љубљане „Колективна лица и деликти против части“ (обј. у часопису „Полиција“ бр. 1, 2 и 3. из године 1928.). У тој студији г. D-г М. Dolenc, један од наших најплоднијих правника, додирује питање што је колективно лице, има ли колективно лице своју част која може бити повређена, да ли је од практичног смисла пружити заштиту повреде части колективним лицима у кривичном закону. Главна сврха била је тој студији да да иницијативу за исправку прописа тадањег пројекта крив. закона у погледу части колективних лица.

III. Гледиште неких истакнутих претставника правне науке у Југославији

Ја сам се дана 24 новембра 1927 обратио на неке наше правнике за правно мишљење, односи ли се доказ „за ма које лице“ на ма које лице од приватних тужилаца или на ма кога припадника од каквог било у напису означеног реда. Додао сам том питању моје скромно мишљење да се доказ односи на ма које лице од приватних тужилаца, а поткрепио сам ово схватање следећим примером: У напису је рецимо — наведено: „Многи су правници лопови“.¹⁾ На то туже правници у З. Оптужени са успехом докаже за једног правника, који се није тужио и који — рецимо — станује у ком било другом месту, да је „лопов“. Је ли доказ истине успео и хоће ли суд издати у погледу одговорних фактора решавајућу осуду. По мом скромном мишљењу — неће, јер доказ треба да се спроведе са успехом у погледу ма ког приватног тужиоца.

На овај упит примио сам одговоре, које овде по одобрењу господe, хронолошким редом како су стизали објављујем. Угодна ми је дужност да се овом приликом свој господи најсрдачније захвалим на сусретљивости и труду, те

¹⁾ Реч лопов овде је мишљена у савезу са чињеницама по којима се до тог закључка долазило. Оп. писца.

сматрам, да је сваки од госпoде послужио анализи једног интересантног питања о паушалном клеветању по закону о штампи.

Одговори су стигли од Г. Г. Д-р Хенигсберга, проф. Д-р Доленца, Д-р Мухе, проф. Д-р Аћимовића, Лазаревића, Ј. Авакумовића, Поповића, проф. Перића, проф. Д-р Шиловића и Д-р Мандића.

Врло цијењени госп. докторе!

На Ваш упит од 24 нов. 1927 част ми је прислати следеће мишљење: Учив, установљен у I ст. чл. 55 зак. о шт. разликује се од оног установљеног у II ст. чл. 55 зак. о шт.

1) Прва ставка предвиђа, да је написом оклеветано више означених лица.

2) Друга ставка предвиђа, да је оклеветан један ред лица.

ad 1) Примјерице ad 1) Писац изнаша, да се међу магистратским чиновницима X мјеста, који су запослени код ријешавања примања у завичајност налази варалица који прима мито. Или н. пр. код магистрата X запослени су у рефереди примања у завичајност г. г. референти А, В, С, D. Догађа се да се у тој рефереди не може доћи до ријешења, ако се не мити. Разбира се по t 1), да иста предвиђа, да буде више лица у тископису означено, а лице, на које се циља недовољно означено. Примјерице у горњем примјеру посве је јасно означено, да се напис и клевета тиче референата А) В) С) D), али је лице између ове четворице, на које се циља, недовољно означено. Према пропису чл. 55 I ст. зак. о шт. сматра се, да је оклеветан сваки од референата А) В) С) D), и свако од њих има право подићи тужбу против клеветника.

Доказ истине код I ст. чл. 55 зак. о шт. равна се по опћеним начелима у колико је доказ истине опће дозвољен, морати ће доказиваоц (окривљени-тужени) доказати истинитост окриве, изнешене против више означених лица. Н. пр. у горе означеном примјеру морати ће доказати и то код примјера првог, да се међу магистратским чиновницима X мјеста збиља налази варалица, који прима мита или код примјера другог, да се код референата А) В) С) D) не може доћи до ријешења, ако се не мити.

Закључујући ово разматрање ad 1) долазимо до закључка, да се пропис II ст. чл. 55 зак. о шт. да оптужени неће бити кажњен, ако успије са доказом „ма за које лице“ у опће не однаша на I ст. чл. 55 зак. о шт. Код ст. I чл. 55 зак. о шт. равна се доказ истине по опћеним начелима и ту ће доказиваоц имати доказати окриву, изнешену против приватном тужитељу, односно против више означених лица, који наступају као приватни тужитељи. Ad 2) Друкчије ствар стоји у погледу ст. 2) чл. 55 зак. о шт. Ту долази у обзир онај примјер, који сте навели у Вашем цијењеном листу. Окрива није изнешена против више ма и означених лица, већ против једног реда физичких или правних лица. У напису стоји: „Многи су правници лопови“. Сада туже правници у Z. Оптужени с успјехом докаже за много правника („многи“), који нису тужили и који станују у другом ком мјесту, да су лопови. (Истичем, али да ту предлежи критериј увреде, а не клевете, јер инкриминирана ријеч „лопов“, ако није у савезу са чињеницама, по којима се до тог закључка долази, није клевета). У том случају

бити ће тужени одријешен, ако докаже, да је ма за које лице истинито оно, што је у напису изнијето. Рецимо, да је тужени изнио окриву, да многи правници израбљују свој положај у недозвољене сврхе. Туже правници у Z. Оптужени се неће кажњавати, ако докаже, да „многи правници“ (у опће — дакле не само тужитељи у Z) израбљују свој положај у недозвољене сврхе (доказ је дакле ма за којег правника успио.)

Према образложеном долазим до закључка 1) у случају I ст. чл. 55 зак. о шт. равна се доказ истине по опћеним начелима 2) напротив у случају II ст. чл. 55 зак. о шт. наступа олакшање доказа, предвиђено у II ст. чл. 55 зак. о шт. те се доказ истине не однаша на становитог приватног тужитеља, већ ма на које лице истог реда.

Изволите примити израз одличног велештовања. Радо сам Вашој жељи удовољио. Увидом у мој коментар увјерио сам се, да на стављено питање нисам напосе у коментару одговорио па радо на питање употпуњујем евентуалне непотпуности, које су настале тиме, што сам коментар издао у време, када је закон ступио тек на снагу, а пракса била је као што је додуше и сада врло нестална.

Загреб, 26 новембра 1927 год.

С колег. поштовањем
Ваш **Dr. Hönigsberg**, с. р.

Драги господине колега!

Ваше мишљење је и моје. Написао сам пред 2 мјесеца за „Полиција“ расправу о колективним лицима, која ће изаћи може бити у идућем броју. Тамо сам казао: „Повреда части“ редова више физичких или правних лица је или повреда више лица или корпорација у нашем горе изложеном смислу као *personae certae* или повреде нема. Ако гласи на пр. повреда неодређених организација опћенито, „журналисти“, „земљорадници“ и т. д. онда треба да могућност дизања тужбе пристоји само у случају, кад лице које се сматра повређеним, клеветом или увредом, може доказати, да је баш оно само мишљено било и да је овај моменат трећим лицима био познат. Ако сматра законодавац у оваким случајевима за потребно, да може нарочиту норму гледе доказивања истинитости клеветом извршених или проношених чњеница, како то стоји у чл. 55 зак. о штампи, онда желели би да таква норма вриједи не само за штампу већ једнако и за друге деликте повреде части или да таква норма не постоји ни за једне ни за друге...

Како видите ја идем још мало даље... Редакција је, разуме се, врло лоша.

Љубљана, 28/XI 1927 год.

Ваш одани
Др. **Метод Доленц**, с. р.

Цењени господине докторе!

Ево Вам моје немеродавно мишљење.

Случај предвиђен у 2 алинеји чл. 55 з. о шт. је посве различит од онога предвиђеног у 1 алинеји. Заједничко им је само то, што ни у једном ни у другом случају није оклеветано једно становито индивидуално означено лице.

Друга алинеја предвиђа, да је оклеветан један ред лица, т.ј. једно мноштво лица, које је означено једним збирним, заједничким, кумулативним називом, н. пр. „сарајевски пекари“, „љубљански растурачи новина“, „суци загребачког судбеног стола“ ит.д.

Законска одредба, да једно или више лица, која припадају том реду, могу подати једну тужбу, те да оптужени неће бити кажњен, ако докаже, да је за ма које лице истинито оно, што је у напису изнето, указује на то, да закон стоји на другом становишту, него ли је оно, коме се Ви приклањате.

Појам: „за ма које лице“ је наике шири од појма „за ма којег тужиоца“, те наређење не би имало смисла у оном случају, кад би тужило само једно лице. Осим тога једно или више лица могу подати само једну тужбу. Ако би н. пр. тужило само једно лице, а то лице би подлегло у парници, јер би тужени, према Вашем надзору, доказао за њега истинитост својих навода, како то, да ни једно друго лице не би могло више да тужи? А ипак закон одређује само једну тужбу. Значи да закон стоји на другом становишту. Подизањем једне тужбе по једном или више лица конзумирано је дакле право тужбе. Суд има дакле да поступа само на прву тужбу остале тужбе које би евентуално стигле суду, биле би правно ирелевантне. У колико би стигле прије проглашења осуде, приклопиле би се додуше, спису, али у осуди би се изрицало, да су том осудом решене и тужбе осталих тужилаца. Тужбе пак које би стизале након поменутог времена, морале би се одбити као недопустиве.

Наведене двије законске одредбе: 1) једна тужба, 2) одријешење на случај успјелог доказа истинитости навода „за ма које лице“, у међусобној су органичкој вези, у логичној међусобној повезаности. Једна тужба зато, јер оптужени и онако може доказивати истинитост гледе сваког припадника реда.

Оне значе ово: закон не сматра оклеветаним свако поједино лице, које припада оклеветаном реду лица, јер иначе неби оптужени могао бити одрешен оптужбе, ако докаже истинитост „за ма које лице“. То би паче следило шта више из Вашег становишта, у примеру, кад би тужила двојица њих, а оптужени би само за једнога тужитеља доказао истинитост навода. Само што Ваше становиште не може бити исправно такођер и с тога што би лица која припадају оклеветаном реду, могла делегирањем сходног тужиоца осујетити законску одредбу о либераторној осуди на случај доказивања истинитости „за ма које лице“.

Закон дакле не сматра оклеветаним свако поједино лице, он тек овлашћује било које лице, које припада томе реду, да оно или само или у друштву више њих устане у одбрану части не специфичне своје већ свију припадника реда, но то тако, да тужилац или тужиоци (у једној тужби) могу успјети, ако за ни једног припадника реда не буде доказана истинитост навода. Излази дакле, да тужилац преузима улогу некаквог представника реда. Из тога се опет може закључити, на какво је становиште закон стао, кад је то одредио.

Његово становиште је наике то, да ниједан припадник реду није био именован нити (засебице) иначе јасно означен, пак да се због тога и не може сматрати (индивидуално) оклеветаним и слиједом тога не може да тужи у одбрану своје части. То законско становиште подударно се сасвим са одредбом 3 алинеје чл. 52 з. о шт. а ова опет са појмовним начелним становиштем теорије, да увреда части може бити уперена само против становитог, т.ј. индивидуално одређеног живог лица. 2 Став чл. 55 установљује додуше једну изнимку од тога начела, јер заправо не би по том начелу био допустив никакав казнени поступак, но изнимка је сасвим *sui generis*.

те не одступа од начела у толико, што закон не сматра никога од припадника реда лично или индивидуално оклеветаним.

Из тога свега излази даље, да у ствари не мења ама ништа, дали је ред лица означен као горе или н. пр.: „сви суци загребачког судбеног стола“ а то с разлога, што је такво означање подједнако ономе: „суци загребачког судбеног стола“ и даље с разлога, што и опет није нитко индивидуално означен.

Сасвим нешто друго је одредба 1 ал. чл. 55.

Ту се ради о више означених лица т.ј. индивидуално означених лица. „Означен“ има значење појма, „иначе јасно означен“ 3 алин. чл. 52 з. о шт.

То излази и из сравањења те законске одредбе са одредбом 2 алин. истога члана. Кад је читав ред оклеветан већ некаквим представником реда, док се према 1 алинеји има сваки од њих сматрати оклеветаним. То значи, да означавање лица по 1 алинеји не може бивати збирним кумулативним називом као што н. пр.: „један или некоји или много судца загребачког судбеног стола.“ То ради тога, јер би се у противном случају створило једно големо протусловље. „Један судца загребачког судбеног стола“ је свакако мање него сви „суци загребачког судбеног стола“, нешто неодређеније а ипак у другом случају нико не може да устане у одбрану своје личне части, док би „један судца“ загребачког судбеног стола имао то право. Најзад то излази из разликовања између: „више означених лица“ и између: „један ред лица“. Ту су лица опћенито (кумулативно) означена, тамо су лица означена, т.ј. лично, засебице, индивидуално означена.

Прва алинеја ствара ипак изузетак од поменутог опћег правила, али га сам закон оправдава тиме, што су ту ради о клевети, која додуше није уперена против индивидуално одређеног лица, али су лица, на која би се клевета могла односити, индивидуално т. ј. одређеније означена. Али зато ту закон ублажује последице такве клевете одредбом, да ће суд „по свим овим тужбама изрећи једну пресуду“.

И овде дакле, ако је већ изречена пресуда, нема више места новим тужбама.

Не знам, да ли сам се посве изјаснио, јер сам то у брзини израдио.

Загреб 29 новембра 1927 год.

Штовањем

Д-р Муха, с. р.

Поштовани господине!

Алинејом II закона о штампи довољно је јасно прецизирано, да ће доказ истине успети у сваком случају кад окривљени успе да докаже, у колико је то доказивање допуштено, да је оно што је у напису речено истинито „за ма које лице“ од лица која припадају оклеветаном реду физичких или правних лица с правом, да појединачно или сва заједно иступе у одбрану колективне части.

Дајући сваком члану једне корпорације или једног друштвеног реда право да пред судом брани колективну част, закон би био неправичан према окривљеном и стављао би га у безизгледан положај када би од њега тражио доказ истине само у односу на прив. тужиоца а не и на остале чланове друштва, који се баш за то што су истином погођени онајчешће и не усуђују да тужбом бране своју и колективну част. Те отуда и то призрење према одбрани окривљеног.

У конкретном случају ја бих као судија окривљеног у толико пре ослободио казне што он у свом напису не тврди да су сви правници лопови, него да су „многи правници“ лопови, свакако у смислу оних лопова нашег савременог друштва, који благодарећи својим политичким везама и поколебаности савременог јавног морала, успевају да законе обилазе и изигравају и ти се на тај начин за своја дела чине потпуно илузорним. —

Суботица, 30/XI 1927 год.

С поштовањем

Миодраг Аћимовић, с. р.

Поштовани господине Весел!

На Ваше писмо од 24 прошлог месеца част ми је следеће да одговорим:

Ваше мишљење ја потпуно усвајам, јер приватни тужиоци о којима је реч у овом законском пропису могу подићи само „једну тужбу“ поводом које оптужени може доказивати истинитост изнетих чињеница према свима приватним тужиоцима па, евентуално, и утврдити је према једном или неким од њих.

Користим прилику да Вас уверим о своме одличном поштовању.

Београд, 3 децембра 1927 год.

Васа М. Лазаревић, с. р.

Господину Др. Јосипу Весел — Сарајево.

Други одељак чл. 55 зак. о шт. разуме се овако:

1) Према оном лицу, из реда физичких или правних лица, за кога је оптужени доказао истинитост свога навода — не постоји кажњиво дело клевете по одредби § 211 казн. закона (старог) а и уопште по појму клевете. Стога суд, односно тог лица, има оптуженог да ослободи, не само казнене одговорности, већ и од свих судских трошкова.

2) Кад је у случају под 1) утврђено: да се напис оптуженог не односи на појављене приватне тужиоце, већ на друго лице из истога реда физичких или правних особа, — онда суд има, и по тужби тих приватних тужилаца, оптуженога да ослободи сваке казнене одговорности. Овако суд има да уради зато, што је, према тим приватним тужиоцима и сама могућност клевете искључена оним доказом, да је друго лице истога реда, учинило дело, у напису оптуженог изнешено; или другим речима, што инкриминирани пасус не додирује појављене приватне тужиоце.

3) Ну чл. 55 зак. о шт. има једну празнину. У њему се не каже: да ли ће у случају под 2. суд оптуженог осудити на плаћање судских трошкова појављеним приватним тужиоцима? Ову празнину чл. 55, суд је дужан попунити познатим, општим, правним начелом: „Неумесни проузроковач штете или трошкова, дужан је накнадити“. Попуњавање те празнине чл. 55 није произвољно, недопуштено, јер је то правно начело уношено у законе напредних држава уопште.

А посебице то начело видимо у §§ 800 и 801 нашег грађ. закона. Тако исто и §§ 250 и 296 нашег казног поступка (старог) говоре о тим трошковима. Стога попуњавајући ову празнину чл. 55 зак. о шт. а заснивајући то попуњавање на споменутих правним начелима и на одредбама позитивних закона, — суд би само задовољно правду, осудом оптуженог да, у случају под 2, плати судске трошкове појављеним приватним тужиоцима

Ова осуда оптуженога на плаћање тих тројкова потпуно је умесна по томе, што је оптужени у своме напису дао општи облик против извесног реда физичких или правних лица, те је тиме, приватне тужиоце који припадају истом реду, изазвао, да га туже и излажу се трошковима за одбрану своје части и угледа. Немам ништа против Ваше намере, да мој одговор употребите у Вашој расправи, коју спремате за штампу. —

Београд, 4 децембра 1927 год.

Јован Авакумовић, с. р.
Претседник Министарства у пензији.

Поштовани господине!

Извините, што због многих хитних послова тек сада стижем да Вам одговорим на питање у писму од 24 пр. м-ца.

Пре свега сматрам за потребно да напоменем, да ја не радим у Крив. одељењима К. суда, већ у цивилном, те стога не знам каква је суд. пракса у оваквим случајевима, због чега ћу изнети само своје лично мишљење.

Да би се боље разумео чл. 55 зак. о штампи, треба га тумачити у вези са т. 1 и 8 чл. 79 т. закона. Тумачећи га тако, ја налазим, да се под лицима, која се помињу у 2 ал. чл. 55. пом. закона (која припадају једном реду физичких или правних лица) могу разумети само организовани редови лица, скупови људи организованих у призната друштва или корпорације, правна лица, а не и неорганизовани широки редови разних сталежа и класа јер се у т. 1 и 8 чл. 79 пом. закона предвиђа, да тужбу за правна лица може подићи њихов законити заступник, а за поједине друштвене редове, класе или удружења — и преставник дотичног реда или класе, а таквих преставника и законих заступника могу имати само организовани редови и друштва, а не и неорганизовани редови људи-сталежи (сем ако је дело такве природе, да узнемирава цело јавно мњење, када тужбу диже сама полиц. власт).

Према томе, ако је у једном напису оклеветан један или више чланова таквог организованог реда људи, али се из тог написа, због неодређеног израза, не види, на кога се или на које чланове тога реда лично клевета односи, онда може за то подићи тужбу преставник тога реда, друштва, корпорације, и у таквом случају оптужени неће бити кажњен, ако за ма које од тих неодређено означених лица докаже да је истина оно што је износио.

Но, ако је у таквом напису јасно означено, па кога се или на које се од чланова поменутог реда, оно што се у том напису наводи односи, онда свако од тих лица може и лично подићи тужбу, и тада оптужени (као у 1 ал. чл. 55) мора да докаже према свакоме од тих лица, да је истина оно што је за њих у инкриминираном напису изнео, без обзира на то да ли је тужбу за то поднело само увређено лице или преставник друштва.

Што се тиче наведеног примера: „Многи су правници лопови“, сматрам пре свега, да у таквом изразу нема дела клевете, кад се не наводи никакав одређен факт. Али у том изразу мислим, да не би могло бити ни клевете, ни увреде, за цео правни ред ни за то, што правници као сталеж, у коме, као и код осталих сталежа и редова, може имати свакојаких људи, па да то ипак не баца љагу на остале људе тог реда и сталежа.

Другојачије је, ако се клевета односи на какво организовано, уже друштво правника н.пр. удружење судија, правничко друштво, чланове управа тих удружења и на рад њихов, који се тиче тог друштва.

Београд 17 децембра 1927 год.

Са поздравом и поштовањем

Мил. Д. Поповић, с. р. касац. судија

За Господина Д-р Јосипа Весела — Сарајево.

Када састав који садржи инкриминисане изразе (увреду, клевету, дифamacију) обухвата више физичких (природних) или правних (моралних) лица, тада се могу предвидети ове хипотезе (ниансе).

I. Инкриминисани изрази се јасно и несумњиво (било *explicite* било *implicite*) односе на свако од означених лица. Н. пр., писац става казао је: „*Primus, Secundus* и *Tertius* су браћа у свему па и у непоштењу“ (физичка лица); или: „Наши земљорадници се често обраћају за кредит овдашњим банкама X, Y, Z: ми бисмо им саветовали да се чувају тих трију зеленашких зајмодаваца“ (правна лица). Овде има толико засебних штампарских кривица колико и означених лица (дакле, по три штампарске кривице) те, отуда, може бити и толико разних тужби и осуда (случај стицаја). И, да би се ослободио одговорности за клевету, оптужени би овде имао да утврди постојање дотичних чињеница (чл. 61. одељ. 1. Зак. о Штампи) на терет свакога од тужилаца а не само на терет једнога од њих: н. пр., имао би да докаже да се свака од три именоване банке бави зеленашким пословима (чл. 52. одељ. 5. Зак. о Штампи) а не само једна или две од њих. Он би био ослобођен једино по тужби оне банке где би успео то доказати. (Разуме се да, када је случај дифamacије, чл. 61. одељ. под 2. Зак. о Штампи, истинитост изнесених чињеница не може се утврђивати).

II. Састав у коме се налазе инкриминисани ставови означаје, истина, више особа (физичких или правних) али је очигледно (изречно или прећутно) да се ти ставови тичу само једне или неколицине од тих особа (дакле, не свих особа, као у претходном случају): и ова хипотеза не подстиче никакве тешкоће. Н.пр., речено је: „Управни одбор акционарскога друштва X, када се само изузме његов председник, коме сва част и поштовање и који се, у осталом, спрема да напусти тај одбор, служи се свима средствима, и исправним и неискправним, само да би повећао дивиденду акционарима и себи тантиему.“ Овде не може, наравно, бити говора о клевети председника управнога одбора него само о клевети његових осталих чланова: они једини могли би аутора написати тужити за клевету, и аутор би се могао ослободити одговорности само према онима у погледу којих би утврдио постојање увредљивих чињеница, док би, према другима, био осуђен. И овде, као и у првом случају (под I.), има толико штампарских престапа колико чланова управнога одбора (случај стицаја: јер сам управни одбор није правно лице, чл. 56. и 79. ал. 1. Зак. о Штампи, него је он само представник правнога лица, нити је овде случај из чл. 79. ал. 8. истога Закона), пошто се на свакога од њих односе инкриминисани изрази. (Осим већ ако би се узело да је и овде случај из чл. 55 од. 2. Зак. о Штампи, зато што би се чланови управнога одбора сматрали као да припадају једном „реду“).

III. Али, за разлику од ова два прва случаја колективне увреде, клевете или дифamacије, који су прости, као што смо видели, трећи случај такве штампарске кривице доста је, напротив, компликован. Тај случај је онда

када се инкриминисани ставови односе на више личности али тако да се не може, као у претходним двама хипотезама, рећи са одређеношћу која или које личности имају се сматрати као погођене инкриминисаним изразима. Н. пр., аутор је написао: „У тој кући нема поштењог човека“, а у означеној кући станује десет разних породица. Да ли се може сваки од становника куће сматрати као погођен тим речима? Тешко је одговорити потврдно, јер, за то би требало да је аутор, у моменту писања, мислио на све те становнике, а ово није лако утврдити, ако је уопште могућно да је он, стављајући на хартију оне увредљиве изразе, имао у памети једновремено све чланове свих десет породица у питању. Међутим, и за постојање штампарских кривица ове врсте (друкчије је, у начелу, са штампарским кривицама административнога реда) потребна је кривична намера (умишљај), онако исто као и код кривичних дела из Општега Казненога Законика (В. овде специјално: Dr. Stanko Frank, *Osnovi Prava o Štampi*, Zagreb, 1927., str. 131. и 132.) а намера претпоставља да се зна предмет на коме се или према коме се врши кривично дело. (Ово је бар правило). Како се може говорити о намери вређања, у горњем случају, пошто се не може да докаже да је писац састава, када је овај писао, мислио баш на тужиоца?

Али, с друге стране, ово би водило томе резултату да би се аутор састава имао ослободити у таквом случају а, међутим, његова намера је јасна да увреди једну групу лица, становнике именоване куће: ако није имао у мислима свакога од њих посебице, он их је имао као групу, целину, он је, дакле, увредио и сваки део њен. Осим тога, ако се ствар не би схватила овако, „најсветији и најлегитимнији интереси“, вели М. Р. Fabreguettes, остали би без одбране, јер би било „довољно клеветнику (diffamateur), да би се закљонио од одговорности, да управи своју клевету (diffamation) једновремено против више лица не именујући ни једно, те да би себи обезбедио то врло лако извињење да није имао у виду баш онога или оне који траже рачуна од њега због његових напада“ (Traité des infractions de la parole, de l'écriture et de la presse, t. I. Paris p. 401.). Из овога би излазило да би аутор састава, у случају који овде разматрамо, не само био одговоран него да би било онолико штампарских преступа колико има разних делова увређене групе лица и да би сваки тај део (лице) имало право на тужбу, дакле, као и у хипотези под I. и II.

Такво је, на пр., Право Француско (в. М. Р. Fabreguettes, Traité des infractions de la parole, de l'écriture et de la presse t. I. Paris, p. 401., и тамо наведену књижевност, као Grellet, Dumazeau, Grattier, Chassan, и јуриспруденције). Тако је, игледа, и по чл. 55 одељ. 1. нашега Закона о Штампи (од 6. Августа, 1925. год.), што се да извести из става: „и свако од њих (т. ј. од оклеветаних лица) има право подићи тужбу против клеветника.“ То би, дакле, био случај стицаја више штампарских кривичних дела, са том особеношћу, чисто процесуалном, да „По свима овим тужбама суд ће изрећи једну пресуду“ (исти пропис).

[Чл. 89. Зак. о Штампи, упућујући, за извесна питања, на Општи Казнени Законик не помиње и стицај. (Српски Закон о Штампи од 12. Јануара, 1904. год. био је овде потпунији јер је његов чл. 45. изречно предвиђао и сам стицај, усвајајући апсорпциона систем, роена maior absorbet minorem, без обзира на то да ли је стицај био идеални или стварни — реални, дакле, не ни систем кумулациони, Quot delicta tot poenae, ни систем асперациони:

в. Д-р Т. Живановић, Основи Кривичног Права. Општи Део, Београд, 1922. стр. 187. и 345. о стицају уопште. О стицају код штампарских кривица в. и Д-р Metod Dolenc, *Glavne Poteze Našega Tiskovnega Prava*, Ljubljana, 1926. str. 13. и 14. (Posebni odtisek iz „Slovenskoga Pravnika“); H. Celliez et Ch. Le Senne, *Loi de 1881 sur la Presse*, Paris, p. 619. et 620. (Art. 63.: „et la plus forte peine sera prononcée“), као и Гргур Миловановић, О слободној штампи у опште, Београд, 1901. стр. 52. Спорно је који је систем усвојен у Закону о Штампани (од 6. Августа 1925. год.) пошто казнени законници који важе у нашој Држави и који се овде морају имати у виду нису исти код овога питања (на пр. Српски Казнени Законик усвојио је један мешовити систем: Д-р Т. Живановић, *op. cit.*, 346., у Аустриском који вреди у Далмацији, Словеначкој и Хрватској примењен је систем апсорпциони: в. Dr. Metod Dolenc, *op. cit.* 13. — В. о стицају (било само штампарских кривица било ових и кривица из Казненог Законака): Dr. Lav Hönigsberg, *Zakon o štampi*, Zagreb, 1926., као и Zbirka Zakona Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, uredjuje Dr. Milorad Stražnjicki, Zagreb. Опаска писца: Данас кад је на свази јединствен крив. закон за целу Краљевину, то је питање решено).

Међутим, други одељак чл. 55. Зак. о Штампани као да потиरे норму првога одељка. И, заиста, пошто је речено да, „Ако је оклеветан један ред физичких или правних лица, једно или више лица која припадају истом реду могу подићи једну тужбу“, додаје се: да оптужени неће бити кажњен „само ако докаже, у колико је доказивање допуштено, да је за ма које лице истинито оно што је у напису изнето“. Дакле, није потребно, као код колективних клевета (дифамација) из прве и друге категорије (под I. и II.), да оптужени докаже постојање изнесених чињеница према сваком тужиоцу па да буде ослобођен одговорности него је, за то, доста да је истинитост чињеница утврдио само према једноме тужиоцу: он ће се сматрати некривим тада и према осталим тужиоцима, мада он није утврдио истинитост чињеница и према њима. Овај систем може се објаснити само тако што, овде, Законодавац сматра да, код колективности из чл. 55. други одељак („један ред физичких или правних лица“), част колективности равна је части ма кога њенога члана и част ма кога њенога члана равна је части целе колективности, тако да одговорност за оно што чини један члан колективности пада на целу колективност, онако као да је дотично дело учинила сама она. Схватање које није у противности са схватањем у животу; јер, као што знамо, рђаве радње на пр. једнога само члана породице погађају, у очима света, част целе породице, као што и рђаве радње свих чланова породице мање једног погађају и овога, иначе невинога, члана породице.

Из овога би излазило да, ако оптужени не би могао утврдити постојање изнесених чињеница ни према коме од тужилаца, он би био кажњен само једном казном (према колективности) а не са толико казни колико има тужилаца (овде, наравно, ми мислимо на кумулативни а не на апсорпциони систем): овде не би било, дакле, стицаја него само једно дело. „Ако би се штампом учинило какво кривично дело према многим лицима, па та лица ма по чему чине једну целину, једну заједницу... онда ће у том случају бити једнога (обичног) дела а не више дела, ма да се више лица тиче...“: Гргур Миловановић, *op. cit.*, стр. 52. Међутим, чл. 55. од 1. Закона о Штампани претпостављао би да увређене односно оклеветане особе не састављају никакву целину, заједницу (ова не би морала имати баш карактер прав-

нога лица) те стога би ту било стицаја (друго питање је каквога, идеалнога или стварнога, стицаја, као и да ли ће се, односно одмеравања казне, применити систем кумулациони или апсорпциони). Ако је утврђено или оклеветано лице правно лице, тада, прво, не може бити говора о стицију и, друго, тужбу не би могло подићи ни једно физичко лице у саставу правнога лица (претпоставка је, разуме се, да се тиче таквога правнога лица које је корпорација, Verein, а не задужбина, Stiftung) него само правно лице као такво (јер је према њему и учињен штампарски деликат) преко својих представника (чл. 79. 1. Зак. о Штампи). Отуда, свакако, и нормира чл. 55 од. 2. да, у овом случају, сви тужиоци „могу подићи једну тужбу“.

Што се тиче питања које аутора, Г. Д-р Ј. Весела, специјално интересује то јест: Како треба тумачити став: „да је за ма које лице истинито оно што је у напису изнето“, у чл. 55. одељ. 2. *in fine*, ми мислимо да се речи: „за ма које лице“ односе на ма које лице из дотичнога реда а не само на ма које од оних лице дотичнога реда која су поднела тужбу. Дакле, оптужени би се имао ослободити одговорности и онда ако би се утврдило постојање изнесених чињеница и против једног лица дотичнога реда које није поднело тужбу: то би га ослобађало и према тужиоцима, мада он није, и према њима или бар према једноме од њих, доказао да постоје изнесене чињенице. Систем колективне одговорности који смо укратко изложили горе сагласан је са таквим тумачењем, док се он не би дао довести у склад са тумачењем по коме би оптужени, да би се ослободио, имао да утврди постојање чињеница према свима тужиоцима односно према једном од њих: то би значило да између тужилаца и оних лица истога реда која нису тужила аутора састава нема солидарности, да она не сачињавају један колективитет, један ред. У осталом, било би нелогично да од те околности: да ли ће или не тужбу потписати и оно лице према коме оптужени може да утврди постојање чињеница зависи и одговорност аутора написа и исход штампарске парнице.

А ако би се истакло да не би било правично да се у спор увлачи и једно лице (из истога реда) које није поднело тужбу те да, тако, и према њему оптужени има право доказивања истинитости изнетих чињеница, требало би одговорити да оптужени има то право према истом лицу не као према индивидуалности него као према делу једне колективности, једне целине (реда): чинећи саставни део те целине, то лице сноси ризике тога факта (овде: да се о њему дискутује у спору, и ако оно није тужено) као што има и користи од добрих последица његових.

Одредбе као што је чл. 55. (а нарочито његов одељак 1.) не налазимо у свима Законодавствима, тако, н. пр., не налазимо је у Француском Закону о Штампи од 1881. год. као ни у Предлогу Новог Зак. о Штампи у Румунији.

Односно чл. 55. Одељ. 1. на њега се не може применити спорна норма истога члана одељ. 2. па ће ту, у случају клевете више лица једним саставом, оптужени морати, према сваком од њих, да утврди постојање изнесених чињеница и тада ће тек бити потпуно ослобођен одговорности.

Чл. 55. одељ. 1. не претпоставља, дакле, да сва лица именована у саставу припадају једном реду, као у случају другог истога члана, не претпоставља, другим речима, да су, као чланови једне колективности (целине), солидарни међу собом.

18. Априла, 1928., Београд.

Живојин М. Перић с. р.
прф. Права на Универзитету
у Београду.

Драги докторе!

Ал. 2 чл. 55 зак. о шт. гласи дословно: „Ако је оклеветан један ред физичких или правних лица, једно или више лица која припадају томе реду, могу подићи једну тужбу, и оптужени неће бити кажњен само ако докаже у колико је доказивање допуштено, да је ма за које лице истинито оно што је у напису изнето“.

По моме је мишљењу јасно властито значење ријечи закона и намисао законодавца, да се ријечи „за ма које лице“ односе само на приватне тужиоце, који су подигли једну тужбу, јер је у овој алинеји само о њима ријеч и о никоме другоме. Свако екстензивније тумачење ових ријечи закона доводило би до абсурда и до некажњивага вријеђања сваког сталежа и звања у нашој домовини, јер нема звања под сунцем, а ни сталежа, у коме се не би могао наћи по који неваљалац...

Загреб 28 новембра 1927 год.

Срдечно Вас поздравља Ваш стари,
Шиловић, с. р.

Поштовани колега г. Д-р Ј. Весел!

1. Члан 55/2 зак. о шт. нормирао је једну животну потребу која се је нарочито осјетила у поратно вријеме, гдје се је друштво заразило многим манама и пороцима, те је у првом реду била позвана држава да путем законодавства иступи у циљу друштвеног оздрављења и његовог моралног консолидовања. Како су у тој психози биле угрожене многе духовне вредноте а међу њима поштење и честитост колико у приватном толико и у јавном животу не само појединих грађана него скоро свију друштвених установа и сталежа (редовно) то је морала држава да сврати пажњу на јавну штампу, као једно од најподеснијих средстава за друштвено пречишћавање и поправљање. А како се је и штампа у то доба била распасала, то је ваљало и њу истим законодавним путем тако уредити, да се осећај њезине велике одговорности што више појача а правилно вршење њезине јавне дужности стави под законске санкције које ће пружати успешно јемство, да ће се штампа овом своме племенитом и узвишеном позиву за истребљивање корова и кукоља међу честитим грађанством у првој мери одазвати. Сви смо заједно очевидци, колико се је на целом свету па и код нас првих година након рата била зацарила плачка и корупција и колико је ово зло у помањкању јавног морала и поштења скоро на свима подручјима друштвеног живота славило оргије!

Стога је ваљало с једне стране омогућити објективну критику јавној штампи у интересу части доброг имена, доброг гласа и угледа те поштење и у привредном животу појединаца као и друштвених корпорација и сталешких људских удружења истраживањем и објелодањивањем те критиковањем и потребним жиговањем ратних зала, мана и порока, а с друге стране чувати при томе углед и честитост неповареног и невиног свега. Свим овим моралним вредностима ваљало је пружити законску заштиту. То је била сврха чл. 55/2 зак. о шт. те му се може приговорити само мало нетачној редакцији у погледу појма „реда физич. или правних лица“ јербо је тај појам у животу превише опсежан и неодређен, па пошто то у закону није ничим поближе ограничено, остаје у сваком поједином случају „quasi facti“ да ли се у конкретном питању ради за онакав друштвени „ред“

који по својој животној сврси и по своме опстанку поседује у јавности неку част, добро име, друштвени углед или привредни кредит, тако да тај ред може бити предметом клеветања у јавности тако да се тиме и његови чланови односно његови припадници *као шакови* морају осетити погођеним тако да имају разлога да устану на одбрану повређеног поштења свога „реда“ или рецимо свога сталера.

Пита се јели било потребно да закон о штампи узме у заштиту поштења (колективни назив за част, добро име ит.д. чл. 52 зак. о шт.) таквих „редова“ или је то један плеоназам или је чак то изнимка од општих правних појмова зак. заштите речених моралних вредноћа? Моје је мишљење да је ова норма била потребна како сам то горе у кратко извео тим више што су баш такви редови, које нису организоване јуридичне особе нити су иначе статуторно уређени, често предметом нападаја и критике у штампи, која се радо сакрива за њихову неодређеност под изликом објективне критике и непроверивиши истинитост, износи и приноси оно, што може наудити части (ит.д.) тога реда, дакле их клевета а тиме индиректно тангира и питање чланова тога реда, но ипак не у толикој мери, да би ти чланови, један или више њих могли дотичну штампу са успехом тужити ради њихове личне клевете и то зато не, што је „ред“ као такав оклеветан.

У интересу друштвене моралне асанације морао је законодавац узети на одбрану части овог реда те према томе дати право појединим припадницима оклеветаног реда, да буду као такви легитимисани за тужбу против новина (лист) која је „ред“ оклеветала и тражити у процесу да докаже истинитост ових објекта, ако жели да буде од кривље ослобођена.

Сада долазимо до оног питања, које нам се у чл. 55/2 на први поглед причиња као *res sui generis* као неки правни *sigiosum* или нека изнимка од општег правила а на име питање, што мора тужени лист доказати, ако жели да буде ослобођен?

На то би се могло одговорити: или да тужени мора доказати истинитост својих изнешених тврдња за сва она лица (припаднике реда) која траже, што могу учинити због трошкова само у једној тужби, или да то докаже само за ма које лице од оних који туже или најпосле да је довољно за екскулпирање туженог, ако он докаже истинитост за ма које лице дотичног оклеветаног реда макар оно и неподнело никакве тужбе.

Законодавац се је у чл. 55/2 одлучно за ову трећу варијанту доказа истине а то је учинио не да ствара неки *ius sui generis* нити какву изнимку од општег правила него једино за то држећи у виду горе истакнуту сврху коју имаде чл. 55/2 да служи да из разлога целисходности што више растерети јавну штампу у интересу што веће могућности њезине објективне, оправдане и нужне критике жигосања друштвених мана и порока који су заразили такве друштвене „редове“, али закон тражи баш из тога разлога да штампа оправда своју критику на тај начин, да докаже истину својих објекта у погледу ма кога члана оклеветаног реда — и онда га закон ослобођава тј. даје му право, што је тај ред оклеветао зато да се врши друштвена морална селекција.

Да чл. 55/2 није усвојио 1 или 2 варијанту, разлог је тај, што би доказ истине у правилу остао без успеха, јер обично туже они чланови реда који су невини, и тада би новина морала бити осуђена и ако је она као јавно гласило с правом жигосала дотични ред, јер је доказала да је

изнешено истинито жалибоже не у погледу једног или више чланова који нису тужили јер нису смели пошто су се бојали доказа истине, дакле би овакова норма која је у законском пројекту с ријечима „за дотична (тужећа лица)“ била предложена али је у интересу слободе јавне критике замењена са речима „за ма које лице“, била посве уперена против објективне јавне критике од стране штампе а тиме би законодавац радио баш против главног циља, за који је чл. 55/2 уопште створен тј. против заштите духовних добара друштва која су у поратној епохи била угрожена.

Тиме није учињено криво невиним тужитељима који у том случају губе парницу, јер су ипак тужбом постигли главни чин, да се је углавило, да ли и где има гњилоће и трулежа у њиховом сталежу (реду).¹⁾

Они нису уопће у заштити своје властите части прикраћени јер ако докажу (тужитељи), да је инкриминираним дјелом и њихова индивидуална част повређена, јавно ће гласило бити осуђено макар и доказало истинитост за које друго нетужеће лица реда, а биће ослобођено само онда ако докаже истинитост за индивидуалну обеду тужитеља и то за сваког од њих посебно.

У интересу слободе штампе је и постулат јединствене тужбе ради економске штедње штампарске установе. Зашто оваква установа чл. 55/2 з. о шт. није нашла пријема у опћем казненом закону разлог је тај што нису јавне скупштине или саставци никада тако подесан инструмент за пронашање увреда части у јавности, као што је то јавна штампа која је опет с друге стране и најподесније средство колико за успоставу јавног морала толико за деморалисање публике и широких народних слојева, а иначе је опћи казнени закон довољно узео у заштиту части и поштење физичких и правних лица, те се не осјећа у њему никаква празнина што није посебно заштитно част горе споменутих друштвених редова, физичких или правних лица, у колико је та част у друштву призната и у јавности позната, док би се та празнина и те како осјетила, кад не би било чл. 55-2 зак. о штампима.

II.) Чл. 55-1 з. о шт. нормира заштиту части према чл. 55 з. о шт. једног или више лица која су повређена колективном клеветом. Корелат ове колективности јест законски захтјев јединствене пресуде ради свих тужби.

Ова норма нема ништа заједничког са чл. 55-2 нити се може ту каква иначе правна посебност приметити осим једино криминални умишљај који се овђе састоји не у том што починитељ није лице на које циља, довољно значајно, него у томе што је починитељ тим поступком предвиђајући забрањену последицу пристао на њено наступање (§ 16 к. з.). Ова врста умишљаја је позната у литератури под именом „*dolus eventualis*“ (види чл. 6 уводног закона од 16-II 1929 з. о шт. од 6-VIII 1925).

Поштовани господине колега! и ако сам Вам веома захвалан што сте били тако љубазни те ме позвали да изјавим моје мишљење о чл. 55-2 з. о шт. ипак ми је веома жао, што не могу дијелити Вашег мишљења које такођер имаде за себе неко оправдање свакако у толико што стилизација чл. 55-2 у погледу „за ма које лице“ бар граматички није јасна. Ну свакако је ваша лепа заслуга у правној литератури што сте обрадили једну

¹⁾ А јели право да тужитељ који се сматрао погођеним буде том приликом осуђен на ношење трошкова? Опаска писца.

врло интересантну али и доста компликовану материју закона о штампи и дали тиме побуде да се и други окушају на овом доста захвалном пољу, које је код нас тек у првим почетцима свога развитка, а ипак је за правни живот толико важно, па ће Ваш елаборат сигурно многим практичном правнику добро доћи.

С колегијалним поштовањем:

Сарајево, 7. децембра 1931

Д-р Никола Мандић, с. р.
адвокат у Сарајеву.

Resumée мишљења. Као што се из анкете види г. г. професори Шиловић, Доленц и Лазаревић заступају мишљење, да се „ма које лице“ односи само на приватне тужиоце.

Мој уважени учитељ, Г. Др. Шиловић, налази нарочито оправдање за то схватање у том, што је у алинеји II члана 55 Закона о штампи само о приватном тужиоцу реч и о ником другом и што би екстензивније тумачење довело до апсурда.

Г. Г. Лазаревић и Др. Доленц придружују се мом немеродавном мишљењу, а г. Др. Доленц нарочито тражи, да се таква норма односно исти принцип стави у нови казни закон.¹⁾

Напротив сва остала господа Др. Хенигсберг, Др. Муха, проф. Аћимовић, сада пок. Авакумовић, касац. судија Мил. Д. Поповић, проф. Живојин Перић, заступају становиште, да се „ма које лице“ односи не само на приватне тужиоце већ на ма које лице дотичног реда. Тумаче дакле овај члан сасвим екстензивно, а долазе до тог закључка на разне начине који се виде из горе обелодањених мишљења.

Д-р Јосип Весел
адв. у Сарајеву

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Дванаеста скупштина Друштва народа

Дванаеста скупштина Друштва народа састала се у једном тешком времену. До сада невиђена привредна криза завладала је у целом свету. И у привредним, а и у политичким питањима превлађује песимистичко расположење. Најкрупнији међународни догађај у току 1931 године, Хуверов предлог за мораториум по питању репарација, који је изазвао знатне поремећаје у финансијама многих држава, догодио се изван Друштва народа, и ово није имало никаква утицаја у том питању. Јер питање ратних дугова и репарација је ван надлежности Друштва народа. Једно тешко политичко пи-

¹⁾ У новом кривичном закону од 27 јануара 1929. није удовољено тој оправданој жељи г. Др. Доленца.

тање, — пројектовани немачко-аустриски царински савез,¹⁾ — решено је у очи самог састанка Скупштине Друштва народа. Немачка и Аустрија изјавиле су 3 септембра 1931 год., да одустају од спровођења пројекта о царинском савезу. Али у току овогодишње скупштине Друштва народа избио је оружани кинеско-јапански сукоб. У иначе тешкој атмосфери, Савет Друштва народа показао се неспособан да реши ово питање. Одјек борбе у Манџурији ослабио је и иначе поколебану веру у женевску установу. Питања која су претресана на овогодишњој скупштини, безначајне су ствари према великим проблемима који данас привлаче пажњу целог света.

Дванаеста скупштина састала се 7 септембра и трајала је до 29 септембра. На њој су биле претстављене педесет и две државе, а Аргентина и Хондурас нису послале делегате. Ове године примљен је Мексико за члана Друштва народа, и тиме је исправљена једна неправда. Јер 1919 год., кад су неутралне државе позване да приступе Друштву народа, једино Мексику није упућен такав позив. Ово је учињено на захтев Вилзона, а с обзиром на тадању политику Сједињених америчких држава. Сада је и Мексико ушао у чланство Друштва народа. За председника дванаесте Скупштине изабран је г. Никола Титулеско, прошлогодишњи претседник, са 25 гласова, док је 23 гласа добио мађарски делегат граф Апоњи. Овим поновним избором г. Титулеска створен је преседан, јер до сада ни једна држава није два пута узастопце заузимала место претседника Скупштине Друштва народа. У Савет Друштва народа изабрана је поново Шпанија, а на место Персије и Венецуеле изабране су Кина и Панама.

Усред великих проблема, дискусија у пленуму Скупштине водила се у млаком тону. Томе је допринело, може бити, и отсуство претседника влада великих сила. Енглески први делегат, лорд Роберт Сесил, није био члан владе. Француски делегат Бриан био је болестан, а немачки претставник Курциус био је већ пред оставком. Сви говорници истичали су тежину привредне ситуације у свету, али нико није предлагао лек томе злу. У политичком погледу изгледало је да ће се већа пажња посветити питању разоружања. Али како је конференција за разоружање сазвата за 2 фебруар 1932 год., на Скупштини су у главном поновљене тезе појединих држава по овом питању. Бриан је опет излагао француско гледиште да конференција за разоружање има да реши проблем „редукција оружјања комбиноване са правним гаранцијама и санкцијама за безбедност“. На супрот овом гледишту, Курциус је развијао немачку тезу: Версаљским уговором разоружана је Немачка; немачко разоружање треба да буде само увод у опште разоружање. Претстојећа конференција за разоружање има да изврши знатно смањење ефектива нао-

¹⁾ Илија А. Пржић, *Аустро-немачки царински савез*, Бранич, новембар 1931, Бр. 11, стр. 555—560.

ружања, у свима државама које су још сачувале јаку војну снагу — али у исто време на тој конференцији треба да се укине правна неједнакост која постоји између победноца и побеђених у Светском рату. Само тако Немци ће се сагласити са радом будуће конференције. — У току дискусије, италијански министар иностраних послова Гранди поднео је предлог да се државе одмах споразуму и приступе „примирју у оружању“, т. ј. да престану са даљим оружањем. Неки су истицали да овај предлог користи државама које имају нову флоту, а уперен је против оних који имају стару флоту. Поводом овог предлога позване су и државе изван Друштва народа да се придруже изгласаном „примирју у оружању“, а да државе чланице Друштва народа до 1 новембра 1931 приступе овом предлогу. Све су државе пристале да од 1 новембра 1931 за годину дана обуставе оружање, а Сједињене америчке државе додале су да ипак изузимају из тога обустављања оружања бродове који се већ граде и оно оружање, које треба да се изврши по раније закљученим уговорима.

Поред дискусије о „примирју у оружању“, овогодишња Скупштина расправљала је још и питање о средствима да се избегне рат. Скупштина је по овом питању усвојила текст конвенције, којом су предвиђене разне одредбе да се спречи угрожавање ратом. Ова конвенција може се потписати до 2 фебруара 1932 год., т. ј. до почетка конференције за разоружање. Сем тога Скупштина је изразила жељу да све државе доставе своје одговоре са тачним обавештењима о садашњем стању наоружања. Најзад, расправљано је и питање о сарадњи жена и штампе на јачању мира. Одајући признање досадашњим напорима женских организација на јачању мира, Скупштина је ставила у дужност Савету да проучи могућности даље сарадње у овом правцу.

У првој комисији Скупштине расправљано је питање измене Пакта Друштва народа његовим довођењем у сагласност са Келоговим пактом. У исто време повела се дискусија о Уједињеним државама Европе. Док су једни делегати желели да се настави са проучавањем могућег остварења организације уније европских држава, други су сматрали да је цело ово питање преурањено. Ваневропске државе истакле су мишљење да европска унија, која би морала да расправља и питања која се не односе искључиво на Европу, треба да прими и претставнике ваневропских држава. Најзад је одлучено да се настави рад на проучавању могућности за организацију Уједињених држава Европе, али да у томе у будуће узму учешћа и ваневропске државе. После ове одлуке тешко је погађати како ће се развити ово питање! — Што се тиче предлога о допуни Пакта Друштва народа, ове године дискусија се водила по питањима забране прибегавања рату, организације пацифистичких метода за расправљање спорова и проширења пацифистичке мисије Савета Друштва народа.

Како ниједно питање није довољно сазрело за дефинитивно решење, одлучено је да се настави проучавање по овом. Исто тако одлучено је да се и даље настави рад на кодификацији међународнога права.

Већа пажња но обично посвећена је економским и финансиским питањима, о којима је расправљала друга комисија Скупштине. Сви говорници истицали су озбиљност данашње кризе, али никакав лек није предложен. Француски делегат Луј Ролен нарочито је истицао да је тешко наћи један сигуран лек данашњем стању. Сви покушаји морају да се сведу на палиативне мере. Препоручено је владама да примене одлуке економске конфереције из 1927 и конференција из 1929 и 1930 год. Усвојен је низ резолуција о међународном привредном споразуму, о земљорадничком кредиту (изабрано је претседништво међународног друштва за земљораднички хипотекарни кредит), о сузбијању беспослице, о преференцијалном режиму за цереалије и о проширењу преференцијалних царина и на друге земљорадничке производе. Изабран је нарочити одбор да проучи предлог совјетског делегата Литвинова о „пакту о економском не-нападању“, који је овај поднео комисији за проучавање питања о Уједињеним државама Европе. Усред тешке привредне кризе, све ове мере су савршено безначајне, и показују немоћ Друштва народа да реши ма који од великих привредних проблема.

И резолуције, донесене по другим питањима, претресаним на овогодишњој Скупштини, не одликују се ничим нарочито. Тако, једном одлуком, узето је у проучавање питање држављанства удате жене и одлучено да се владама упутити упитник о евентуалној ревизији хашке конвенције о држављанству. Ово питање расправљаће се идуће Скупштине. Неколико резолуција донесено је по разним питањима у области хигијене (сузбијање заразних болести, уређење санитарске службе итд.). У погледу мандата, пошто је саслушан извештај сталне комисије за мандате, расправљано је на овогодишњој Скупштини нарочито питање о начинима престанка мандаторног режима у земљама које се налазе под тим режимом. Исто тако расправљано је и питање уређења јавне хигијене у земљама под мандатом.

У погледу трговине са белим робљем (жене и деца), одлучено је да се испита је ли потребна измена и допуна конвенције из 1921 год. Одређен је један одбор, који ће проучити потребне измене. Исто тако донесене су резолуције по питању заштите деце и немоћних странаца. Већа расправа се водила око енглеског предлога да се образује једна међународна комисија, која ће проучити стање ропства у појединим земљама. Према обавештењима, изгледа да данас, и поред међународне забране ропства, постоји у свету око пет милиона робова. Одлучено је да Савет наменује један одбор стручњака, који ће у року од године дана проучити стање ропства и предложити мере које треба предузети по том питању.

Скупштина је примила на знање да од доношења конвенције о промету опиума и опојних дрога (од 1931 год.) сва трговина овим дрогама врши се под контролом Друштва народа.

И ове године је у шестој комисији Скупштине расправљано питање мањина. Немачки претставник, изложивши примену система заштите мањина у току прошле године, заступао је гледиште да треба проширити садашњи систем. По њему, одбор петорице чланова Савета, који има да проучава жалбе мањина, треба да се чешће састаје, да чешће тражи обавештења од подносиоца ових жалби, и да се овим жалиоцима саопштавају одговори влада (и ако им тиме још не треба признати права странке у спору). Исто тако немачки претставник изјавио је жељу да се одлуке одбора петорице објављују. У име Грчке, Пољске, Румуније, Чехословачке и Југославије, претставник Румуније изјавио је да ове државе не могу пристати ни на какво проширење поступка по жалбама мањина, и да захтевају пуну примену резолуције Савета од 13 јуна 1929 год.

Буџет Друштва народа за 1932 год. утврђен је на 33.687.994 швајцарских франака, према 31.637.501 шв. фр., колико је износио буџет за 1931 годину. Ове године вођена је велика дискусија око буџета, и извршено је смањење од преко два и по милиона шв. фр., према првобитном предлогу. Сви говорници истицали су потребу што веће штедње, јер и приходи Друштва народа тешко притичу. Одлучено је да се ограниче састанци комисија и разних конференција и да се смање трошкови штампања и растурања докумената. Најзад, услед несреће која је задесила Никарагуу и скоро потпуно уништила њену престоницу, решено је да се овој држави смањи котизација за 1932 год. на половину, и да јој се продужи рок плаћања те суме.

Мршави резултати дванаесте скупштине Друштва народа огледало су општег стања у свету. Та „криза поверења“, како је названа на овој скупштини, у ствари је последица тешке привредне ситуације и исто тако неизвесне политичке ситуације. У таквим приликама не може се очекивати ни од Друштва народа, које је само претставништво појединих влада, да преобрази свет. Ипак, и оптимисти, и људи уверени у велики значај Друштва народа, морали су за време овогодишње скупштине да констатују немоћ женевске установе да реши крупна питања. Зато су најбољи примери случај са кинеско-јапанским спором и врло тешка привредна ситуација у свету. У ствари, Друштво народа ће и даље остати оно што и јесте: израз разних влада претстављених у Скупштини Друштва народа. А од њега се ипак тражи нешто више.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Репарације

Репарационо питање, о коме ће се кроз неколико дана поново расправљати на једном великом међународном састанку, представља једно од најсложенијих питања данашњице. Његова права природа и сувише је мало позната. Оно је у толикој мери укупчано у разне интересе и тежње, и засеца у све домене социјалнога живота да је готово немогуће наћи му једно решење, које би прихватио цео свет. И овде ће се вероватно као и у толиким другим случајевима ићи са погрешкама тако далеко док не буде запретила катастрофа и ко зна да ли ће тада још бити могућно спасти ситуацију. Једна сколност која у овоме тренутку нарочито отежава да репарационо питање буде најцелисходније решено јесте држање Америке, која изгледа није вољна да да пристанак на снижење или брисање савезничких дугова.

Нема, међутим, никакве сумње да би се идеално решење састојало у брисању како репарационих тако и других ратних дугова. Овакав поступак имао би најповољнијег утицаја на развој привредне кризе и могао би довести сигурно до преокрета на боље. Не треба заборавити да данас главна сметња отклањању привредне кризе лежи у кризи кредита, која се појавила овога лета и услед које се и сама привредна криза погоршала. Док се питање редовног функционисања међународне кредитне организације не реши, не може бити говора о побољшању прилика у светској привреди. Извор кредитне кризе лежи у околностима психолошке природе, у неповерењу које постоји код сопственика улога поверених банкама, услед чега је у већини земаља дошло до повлачења улога, што је опет натерало банке на крајњу обазривост и у многим случајевима их је у опште онеспособило за давање кредита. Сам принцип банкарског пословања и банкарске организације на овај начин је поврећен и кредит, главни инструмент савремене привреде, није више у стању да врши улогу која му припада. Ако пак анализирамо узроке оваквога стања добићемо ову слику. Пад цена производа и хартија од вредности у великој је мери обезвредио залоге које су банке имале у рукама. У исто време пропаст многих предузећа довела је у питање наплату једног дела датих зајмова. Услед оваквог стања настало је извесно латентно неповерење у банке, које се у извесним земљама, под утицајем догађаја политичке природе, претворило у праву панику, која је опет поколебала поверење и у неким земљама довела и до дезорганизације новчаног система.

Није могуће очекивати ни најмање побољшање у светској привредној ситуацији док данашња кредитна криза не буде уклоњена. Елемената за побољшање привредне ситу-

ације, иначе, има. Индустриски стокови већ су добрим делом исцрпени, сировине веома јефтине и изгледи за повољно запослење индустрије, а преко ње и земљорадње, добри. Али док се год не осигурају потребни кредити не може се производни апарат ставити у покрет. Потребно је дакле да се на сваки начин санира прво криза кредита враћањем поверења у банкарску организацију. У овоме погледу ништа тако повољно не би дејствовало као потпуно укидање репарационих плаћања, чије постојање претставља главни извор одакле црпе своју снагу национално-социјалистички покрет у Немачкој. Ако би се пошло овим путем могло би се рачунати са брзим решењем данашње финансиске кризе што би отворило пут и побољшању опште привредне ситуације. Излишно је, мислимо, наглашавати да би и поједине земље и светска привреда као целина од овога имале далеко веће користи, него што сада имају од репарационих плаћања. Као што ћемо доцније видети стваран ефекат репарационих плаћања сасвим је друкчији него што се то најчешће мисли и то баш на оним местима где би у овоме великом питању требало да постоје тачнија схватања.

Али осим ове сметње једној рационалној солуцији репарација, која потиче од недовољног познавања природе самога репарационога проблема, постоји и једна друга сметња. Она се састоји у овоме. И поред тога што би са гледишта светске привреде требало желети поништај репарација, овакво је решење ипак противно начелу правде. Треба имати на уму да се Немачка после рата ослободила помоћу инфлације свога целокупног унутрашњег дуга који је учинила за вођење рата. У земљама које полажу право на репарације, а нарочито у Француској и Енглеској, овај унутрашњи дуг је огроман и представља једно врло велико оптерећивање буџета. У исто време ове земље имају и велике спољне ратне дугове, нарочито Америци, која, према последњим вестима није расположена да их поништи. Значи да би се укидањем репарација Немачка ослободила и својих спољних политичких обавеза и дошла у један знатно повољнији положај од Француске и њених савезника. На овакав начин било би остављено Француској и другим, у рату оштећеним земљама, да носе трошкове подизања оштећених крајева. Штета коју је Немачки Генералштаб свесно проузроковао пала би искључиво на оштећене земље, док би Немачка остала са својом знатно повећаном и рационализованом производном организацијом и без унутрашњих и без спољних обавеза. Овакво стање значило би економску превласт Немачке и противило би се елементарним захтевима правичности.

Не може се с тога рачунати са поништајем репарационих плаћања па ни са повољним међународно-привредним дејством, који би имала једна оваква мера, осим ако би се догодила немогућа ствар, да све државе света солидарно

допринесу жртве за решење проблема ратних политичких дугова. Овакво решење, међутим, до сада никада још није узето у обзир и ако би, мислимо, оно било најлогичније. Све земље имају интереса да из међународних односа ишчезне питање репарација и савезничких дугова. Распоређени на један велики број земаља износи политичких ратних дугова претстављали би једно минимално оптерећење, нарочито ако би се њихова укупна цифра још снизила. Ово би се у сваком случају морало учинити јер се са повећањем вредности злата за око 35—40% у току последње две године величина дуговања стварно повећала у истој сразмери. Репарације и савезнички дугови претстављају за цео данашњи свет једну велику сметњу. Постизањем једног међународног споразума ситуација би се преобразила и жртве које би све државе допринеле убрзо би биле богато накнађене, јер би највећа сметња санирању светских привредних прилика била отклоњена. На жалост оваква солуција има бескрајно мало изгледа да буде остварена.

Морамо стога рачунати са стварношћу, размислити могућности регулисања репарационог питања и тражити какво би било најцелисходније решење. Мора се поћи од гледишта да у међународним привредним односима владају утврђена начела, чије игнорисање доводи до неизбежних привредних поремећаја. Једно од најјаче испољених начела јесте начело равнотеже према коме свака привредна трансакција између самосталних народних привреда изазива једно кретање производа и капитала у два правца, од једне земље ка другој. Не могу се, према томе, без извесних поремећаја, који се дају лако предвидети, вршити једностране услуге и уступања производа и капитала. Сваком кретању робе и капитала у једном правцу мора, дакле, следовати одговарајуће кретање у другом. Плаћање репарација претставља један типичан пример који је у супротности са начелом реципрочности услуга у међународном промету. Оно претставља пренос производа и капитала из Немачке у савезничке земље без одговарајуће против-услуге.

Ради бољег разумевања проблема морамо истаћи да се у опште међународна плаћања не могу дефинитивно извршити новцем него само преносом робе и капитала. Претпоставимо да је једна земља извршила неко плаћање једној другој земљи или јој дала извештај зајам у своме новцу. Земља која је примила плаћање не може добити новац затворити и чувати јер тада од њега нема никакве користи. Она ће га морати да употреби, на тај начин што ће или сама набавити извесне продукте у иностранству или га продати за домаћи новац својим увозницима, који ће даље са страним новцем извршити набавке и реализовати на овај начин првобитно учињену позајмицу или плаћање. И репарације као и сва друга међународна плаћања могу се вршити само преносом производа и, према томе, појачањем извоза Не-

мачке било у савезничке земље, било у земље којима су уступљена права савезничких земаља.

Ова основна економска истина и до данас није довољно схваћена, и зато се најчешће погрешно гледа на економску природу репарационог проблема. Она у ствари значи појачавање производне способности Немачке, повећање њенога извоза. Земље пак које примају репарације морају рачунати са појачањем свога увоза, чиме је њихова сопствена производња погођена. Овакво плаћање значи у ствари слабљење сопствене производње у корист производне организације земље која плаћања врши, што доводи до привредног заостајања прве и до привредног усавршавања друге земље. Да Немачка плати репарације мора постојати расположење иностранства да прими вишак њених производа и да се помири са тим да се немачка индустрија појача и рационализује. Једнострана плаћања, дакле, не доносе искључиво користи земљи која их прима. Она могу тешко погодити њену сопствену привреду. Овим се може објаснити зашто је Енглеска, најјаче индустријализовани репарациони поверилац Немачке, за брисање репарације.

Ефекат репарационих плаћања био би друкчији у случају када би Немачка била у могућности да производи једну специјалну робу — злато. Али то није случај и њене сопствене златне резерве и сувише су мале у поређењу са укупним износом репарационог дуга и исто тако она не може добити потребне количине злата путем зајмова у иностранству. Остаје јој, дакле, једини пут да плаћа другом робом, коју може произвести и иностранству продати. У сваком другом случају плаћање репарација је потпуно онемогућено. Све док се то не увиди не може се постићи коначно решење репарационог питања. Тек када државе буду тачно одмериле користи и штету коју им плаћање репарација доноси, може се доћи до правилне солуције.

Мислимо да ни једна од оних поверилачких држава, чија је индустрија прилично развијена, нема рачуна да апсорбује велике количине продуката немачке индустрије и да на овај начин буде исплаћена. Ту се морају тражити нови путеви, којих на срећу има. Ми смо мишљења да би се најбоље решење састојало у овоме. Немачка би своје репарационе обавезе извршила у испорукама производа оним земљама које су данас у могућности да, без штете по своју производњу, приме њене продукте. То су све аграрне европске земље. Наша земља у овоме случају могла би примити и више него што би јој при дефинитивном утврђивању репарационе суме припало. Овај вишак могао би добити карактер једне нове обавезе, једног дугорочног зајма, који би наша држава примила према оној савезничкој земљи која би јој у извесној мери уступила своје право на репарације. Наше отплаћивање оваквога дуга вршило би се у земљорадничким производима, што не би чинило сметње привреди

савезничких земаља, као што је то случај када им се плаћање врши у индустријској роби.

На овај начин европске аграрне земље могле би из основа рационализовати своју производњу у времену када се не могу надати да добију потребне зајмове за ову сврху. Код нас би се могле подићи железнице, пристаништа, мрежа силоса, извршити електрификација и у опште из основа преобразити производна способност земље. Овакав пут, мислимо, да би био и најбољи и са гледишта привредног зближења европских земаља, између којих би поступно ишчезла данашња неједнакост у степену привредног развитка, највећа сметња напредовању европске привреде у опште. Репарације би на овај начин стварно побољшале општу привредну ситуацију Европе и учиниле да се поправе тешке последице које су имали рат и погрешке које су после рата учињене у области привреде.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

За важност усменог тестаментa из § 447 Грађ. законика потребно је да се утврди, да је постојала конкретна немогућност да завешталац прави тестамент у редовној форми.

Ж. В. земљоделац из А. тужбом Бр. 28224 од 23 октобра 1924 год. представио је Првостепеном суду у Београду, да је Б. В. пред именованим сведоцима начинио усмен тестамент у лето 1915 год. када су вођене ратне операције, и да је после месец дана после изреченог тестаментa умро не обновивши га. Поднео је доказе о наведеноме као и о томе да се услед физичке слабости и изнемоглости тестватор није могао кретати, и уверење првост. суда о томе: да нема зв. података да ли је суд у то време радио неспорне предмете. Молио је да суд пресудом огласи овај усмени тестамент за снажан.

Првостепени суд је по сврш. извињању пресудом од 26 априла бр. 14664 одбио тужиоца од тражења са разлога:

Што је сведоцима способних сведока утврђено да је надлежни првостепени суд функционисао у лето 1915 год. па све до половине септембра 1915, те како је тестватор умро између 1 и 10 августа 1915 год. изјавивши на месец дана пред смрт усмени тестамент — то није ни био у немогућности да своју последњу вољу у времену тестирања изјави пред судијом за неспорна дела; а кад овај услов из § 447 грађ. зак. недостаје, не може ни бити речи о привилегисаном усменом тестаменту из § 447 грађ. закона.

Ну, Београд. Апелациони Суд, по благовременој жалби тужиоца, преиначио је пом. пресуду првост. суда, својом пресудом од 5 IV 1930 Бр. 3702, нашав:

Да тестаменат испуњује све захтеве привилегисаног тестамената, јер је сведоцима способних сведока утврђено, да иако је суд функционисао у лето 1915 год., није радио стално у једном месту, већ се селио из Б. у М., па опет у Б., те је тестатор, с обзиром и на то, што је ово сељење суда било услед ратног стања, био у немогућности да остави, у том времену писмени тестаменат.

Али по жалби туженог, Касациони суд у Београду примедбама свога II одељења Бр. 11196 од 23. октобра 1930 год. поништио је пресуду Апел. суда са разлога :

... „Самом том околношћу да је тестаменат у питању прављен за време рата и што је суд ове територије, иако је у том времену радио, према исказу сведока, којима је суд поклатио веру, услед ратних незгода мењао своје седиште, остајући увек на територији своје надлежности, Апелат. Суд није могао утврдити немогућност тестатора да писмен тестаменат направи.

Према наређењу § 447 грађ. зак. та немогућност не може бити оправдана само ванредним, ратним стањем, него је потребно да услед тако стеклих околности тестатор буде лишен могућности, да редован тестаменат остави.

Међутим суд није довољно извидео — § 166 гр. с. п., нити дао разлога да ли је услед сеобе суда, који је ипак остајао на својој територији мењајући незнатном удаљеношћу своје седиште, тестатор збиља био у немогућности да ради састава тестамената оде надлежном судији за несп. дела и да је због тога био принуђен да усмен тестаменат остави“...

Беогр. Апелациони Суд није усвојио ове примедбе већ је у своме III одељењу под Бр. 10902 од 17 новембра 1930 год. дао ове противразлоге :

... „По § 447 грађ. зак. само у случају рата, поплаве, бродолома и велике епидемије у којима би завештаоцу немогуће било писмени тестаменат правити или пред судом га изјавити, моћи ће он последњу вољу и усмено исказати и то бар пред два сведока способна да ту вољу приме.

Према томе, да би усмени тестаменат, изјављен за време рата, имао важност, довољно је доказати да постоји ратно стање, а законска је претпоставка да завешталац није био у могућности да прави ни писмени тестаменат нити пред судом. Претпоставка сасвим основана, јер су тада, за време рата, саобраћајне, привредне и, уопште, социјалне прилике у држави поремећене, те је појединцима онемогућено да дођу до судова па баш ако би ови и отправљали своје редовне послове. Међутим закон за писмене и судске тестаменте претпоставља редовне прилике у земљи, када је појединцима дата могућност, да без великих тешкоћа свршавају своје послове.

Не тражи се, дакле, за важност усменог тестамената постојање конкретне немогућности, да завешталац тестаменат прави у редовној форми, јер такав услов наведен законски пропис не поставља, већ, напротив, чини претпоставку, да није било могућности за прављење писменог односно судског тестамената.

У овом конкретном случају пак и ово је утврђено исказима сведока да је суд функционисао до половине септембра 1915 и да се селио због нередовног ратног стања, те се од тестатора не може захтевати да он води

рачуна о томе да ли је суд у Б. или у М., односно да ли суд у том часу ради и где. Па стога, Апелац. Суд налази, да није потребно ни извињање у том правцу, а на име да ли је, услед сеобе суда, тестватор збиља био у немогућности да ради састава тестамент а оде надлежном судији за несп. дела па да је због тога био принуђен да усмени тестамент остави“ ...

Али Касациони суд у својој општој седници од 22 децембра 1930 год. под бр. 16271. одбацио је противразлоге Апелац. суда а усвојио примедбе свог II одељења.

Доб. Р. Тривунац

Да ли утаје које изврши државни службеник при вршењу јавне службе, у више махова, претстављају једно дело из § 319 Крив. зак.?

Админ. поручник П. У. као руковалац касе (благајник) једнога пута у времену од 1 септембра 1921 до 14 јуна 1924 године утајио је 328176,26 динара. Утаја је откривена прегледом поверене му касе у јуну 1924 године. Поновним прегледом у току истраге утврђено је да је оптужени У. у времену од 1 септембра 1921 до 1 децембра 1923 године у више махова утајио 86366 динара, а од 1 децембра 1923 до 14 јуна 1924 године суму од 242000 динара, такође у више махова; односно утврђено је да је ради оправдања утајене суме у означеном времену вршио разне махинације по књигама под разним датумима, што је у истрази узето као да је и утају појединих мањих сума у више махова вршио, и то тих дана када је и те манипулације по књигама чинио.

Војни државни тужилац за ове утаје оптужио је П. У. Војном суду за офицере тужбом Бр. 1298 од 10 новембра 1927 године квалификујући их као једно продужено и два самостална кривична дела из 3 ал. ст. § 113. казн. зак. и једно кривично дело из 1 ал. 1 ст. § 113 истог законика.

Војни суд за офицере пресудом својом од 17 априла 1929 године био је нашао да све ове утаје садрже само једно продужено дело из 3 ал. 1 ст. § 113 казн. зак. између осталог и због тога, што иако су поједине од почесних утаја, односно од инкриминисаних радња оптуженога, према величини појединих почесних утајених сума, разног облика (јер би утаје појединих сума, цењене за себе, претстављале утаје било из 1 ал. било из 2 ал. било из 3 ал. 1 ст. § 113 казн. зак.) ипак то не може да измени ту квалификацију, јер се за појам умишљајног продуженог кривичног дела по каз. законнику не тражи повреда истог законског прописа, као што је то случај код продуженог крив. дела извршеног из нехата, већ је довољно да извршилац изврши на основи једне напред донете решимости више крив. дела *истога вида*, па ма и разног облика, — па је оптуженога као извршиоца овога дела за исто био осудио на казну. Али како је Велики војни суд ову

пресуду поништио својим примедбама од 6 јуна 1929 године поред осталог и из разлога: што првостепени суд није у свему ценио одбрану оптуженог, то је Војни суд за официре оптуженом поново судио. Као и раније (17 априла 1929 године) Војни суд за официре остао је при томе, да би у изложеним радњама оптуженог, када би се примениле одредбе казненог законика, стајало само једно продужено кривично дело из 3 ал. 1 ст. § 113 каз. законика. Но, како је у међувремену био (19 априла 1929 год.) ступио на снагу закон о сузбијању злоупотреба у службеној дужности, то је сходно § 2 Крив. законика и § 11 Каз. законика, нашао да се у овом случају имају применити одредбе Закона о сузбијању злоупотреба у службеној дужности односно одредбе Крив. законика које говоре о утаји државних службеника при вршењу јавне службе, а које су блаже од 3 ал. 1 ст. § 113 каз. законика.

Примењујући нови закон Војни суд за официре је нашао да по крив. законнику у овом случају стоје два дела службене утаје из 1 од. § 319 Крив. законика. Све утаје које је оптужени као руковалац поменуте касе у означеном времену извршио, првостепени суд је поделио у два временска периода: на утаје извршене од 1 септембра 1921 до 1 децембра 1923 — укупно 86366 динара (пошто је истрагом утврђено, да је оптуженом 1 децембра 1923 године у каси већ постојао мањак у означеном износу) и на утаје извршене од 1 децембра 1923 до 14 јуна 1924 године — укупно 242000 динара, — и ове утаје извршене у та два временска периода узео је као два дела из 1 од. § 319 Крив. законика. Нашао је дакле, да, у овом случају, продуженом делу из 3 ал. 1 ст. § 113 Каз. зак. одговарају два дела из 1 од. § 319 Крив. зак. и то због тога „што кривични законик у својим општим одредбама не предвиђа продужено кривично дело“, већ — како је у разлозима у главном навео — Крив. зак. сваку кривичну радњу некога лица сматра као кривично дело без обзира да то да ли су те радње истог вида и да ли су резултат напред донете решимости извршиоачеве за извршење истих, па је оптуженог П. У. за та два дела пресудом својом осудио на казну.

Неће бити без интереса да изнесемо да је Војни суд за официре у оцени питања који је закон блажи сходно § 2 Кривичног законика и § 11 Каз. зак. нашао да је у овом случају блажи Крив. законик, пошто је блаже за кривца осудити га за два кривична дела из 1 од. § 319 Крив. законика извршена у реалном стицају него за једно продужено дело из 3 ал. 1 ст. § 113 Каз. законика и то је гледиште бранио овим разлозима:

„..... 3 ал. 1 ст. § 113 каз. зак. предвиђа казну од 10 до 20 година робије тј. казну робије са максимумом од 20 година, док је по 1 ст. § 319 крив. зак. максимум 10 година, а по § 62 крив. зак. кад постоји реалан стицај више крив. дела за која је предвиђена временска казна лишења слободе извршилац

се осуђује на једну казну, која се састоји у повишењу заслужене најтеже казне, али повишена казна не сме достићи износ појединих заслужених казни ни прећи 20 година, — те у овом случају, и ако стоје по новом закону два кривична дела из § 319 крив. законика, при одмеравању казне максимум не може да буде 20 година робије, као за продужено кривично дело из 3 ал. 1 ст. § 113 каз. зак., па ни у случају када би оптужени за оба дела заслужио по 10 година робије јер „повишена казна не сме достићи износ појединих заслужених казни“.

Међутим Велики војни суд по жалбама Војног државног тужиоца, оптуженог и његовог браниоца нашао је, да у инкриминисаним радњама оптуженог не стоје два дела из 1 ст. § 319 Кривич. законика у реалном стицају, како је то Војни суд за официре био узео, *већ да стоји једно дело укупне службене утаје из 1 одељ. § 319 Крив. законика* за које га ссудио на казну. При том је навео следеће разлоге:

„Погрешно је првостепени суд оптуженикове радње утајивања државног новца у службеној дужности.... поделио у два периода времена, и то на период од 1 септембра 1921 год. до 1 децембра 1923 године и на период од 1 децембра 1923 год. па до 14 јуна 1924 године па на основу те произвољне деобе времена нашао да у свих тих десет почесних оптуженикових утаја државног новца стоје два самостална дела службене утаје из 1 од. § 319 крив. зак. у стварном стицају, па оптуженога за та два дела осудио на казну. Кад је доказима у разлозима пресуде првостепеног суда употребљеним утврђено да је оптужени за време свог руковања касом пука од 1 септембра 1921 до 14 јуна 1924 године у више махова утајио укупну суму од 328176,26 динара државног новца, па су све те почесне утаје дефинитивно констатоване тек извештајем одређене последне комисије од 5 августа 1926 године, онда се све те утаје чији укупан износ представља суму од 328176,26 динара има да посматрају и нене као делови једне исте целине повезани међу собом јединством одлуке оптуженога да на разне недопуштене начине из касе којом рукује узима и себи присваја државни новац докле год буде руковао том касом, односно не буде у томе ухваћен, и јединством нападног објекта тих својих почесних утаја, јер је све ове извршио рукујући једном истом државном касом из које је државни новац тако противзакано присвојио, као и самим временским континуитетом.

То, што је у том размаку времена оптуженом био извршен ванредни преглед касе 1 децембра 1923 године и што је пом. извештајем последне комисије накнадно утврђено да му је тога дана постојао мањак у каси у суми од 109.203,31 дин. коју је првостепени суд у разлозима своје пресуде правилно свео на стварно утајену суму од 84759,97 динара, који мањак при том ванредном прегледу касе није био откривен, и што је поред те суме оптужени пре тога ванредног прегледа од 1 децембра 1923 године такође био утајио суму од 1606,75 дин. — не може бити никакав правни основ за издвајање тих двеју од свих осталих утаја почесних сума извршених у времену после 1 децембра 1923 године па до следећег ванредног прегледа касе од 14 јуна 1924 године.

Ово, пре свега, за то што ванредним прегледом касе од 1 децембра 1923 год. и није био откривен мањак поменутих двеју сума државног новца у каси, за које је тек доцније од стране последне комисије утврђено, да је већ тада постојао, а да је тим ванредним прегледом исти био откривен до осталих касније извршених осам почесних утаја не би ни дошло, пошто би оптуженом

Још тада каса била одузета и према њему био преузет кривични поступак, те према томе утаја тих двеју сума од пре 1 децембра 1923 године ништа не раздваја од осталих утаја извршених после тога дана, нити је ма чиме био између њих прекинут континуитет недопуштених радња оптуженога којима их је вршио и јединство његове противправне воље и одлуке.

Сем тога, и свака од ових доцидних почесних утаја могла би се на исти начин, као што је првостепени суд то учинио са оним двама утајама од пре 1 децембра 1923 године, временски одвојити од осталих, пошто је оптуженом вршен преглед касе на крају сваког месеца, на тим прегледима нису те почесне у међувремену вршене утаје биле откривене и ако су стварно биле извршене, исто онако као што ни ванредним прегледом од 1 децембра 1923 године није био откривен мањак у каси ових двеју напред изложених сума које је оптужени већ био утајао. . . .“

Из ових изнетих разлога Великог војног суда може се извести закључак, да Велики војни суд сматра, бар је у овом случају тако узео, да све утаје које изврши државни службеник при вршењу поверене му јавне службе у извесном одређеном времену, а пре него се те утаје прегледом констатују, претстављају једно а не више кривичних дела из § 319 Крив. законика, без обзира на то да ли је извршилац тога дела (државни службеник) укупну — прегледом констатовану — утају извршио одједном или у више махова. Јер, и у случају када извршилац кривичног дела утаје, за време руковања касом, утаје врши у мањим износима, почесно, ипак *све те мање почесне извршене утаје су делови једне исте целине*, јер су повезани *јединством одлуке извршиоца*: да поверени му новац противправно присваја у своју или туђу корист; *јединством нападног објекта* (државна каса која му је као државном службенику поверена) и *временским континуитетом*.

Ово гледиште Великог војног суда и по нашем мишљењу је тачно, али само мислимо да у овом и оваквом случају и по Крив. законуку стоји продужено а не самостално кривично дело из § 319 Крив. зак. и да је Велики војни суд требао поред изнетога и да побије разлоге Војног суда за официре који се односе на тврђење да Кривични законик сваку кривичну радњу истога лица сматра као засебно кривично дело без обзира на то да ли су те радње истог вида и да ли су резултат напред донете решимости учиниоцима за извршење истих.

Кривични законик збиља у својим општим одредбама није дао дефиницију продуженог кривичног дела, нити га је уопште у том делу законодавац поменуо, али то не значи да кривично дело по његовој замисли не може бити продужено. Напротив, продуженог кривичног дела може бити и по Кривич. законуку, тим пре што га је законодавац у посебном делу, код изнуде (§ 332) изрично поменуо, а појам његов оставио је да одреди теорија и судска пракса.

Д-р Т. Живановић наводи*) да је за појам продуженог кривичног дела потребно да постоји скуп више кривичних дела, да се та дела појављују као конкретни случајеви истог кривичног дела или разних врста једног истог кривичног дела; да су извршена од истог лица и против истог лица. Овде су, у овом случају, видели смо, задовољени сви ти услови и Велики војни суд их је видно истакао, а поред њих постоји и временски континуитет, те због тога налазимо: да је Велики војни суд требао да констатује да овде стоји и по кривичном законуку, а не само по Казненом законуку продужено дело утаје, и оптуженом је требао казну да одмери с обзиром и на околност што је то дело продужено.

Р. Ј. Перуновић

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Josef Kohler — Bibliographie. Verzeichnis aller Veröffentlichungen und hauptsächlichen Würdigungen. Unter Mitwirkung von Gerichtsassessorin *Victoria Eschke* in Berlin. Bearbeitet von *Dr. Arthur Kohler*, Landgerichtsdirektor in Berlin. Mit einem Bild Josef Kohlers von Alfred Euke. 1931, Berlin -- Gruncwald. Dr. Walther Rothschild. 160 Seiten.

Велики народи имају своје велике људе а велики људи чине свој народ великим. Али, који је и шта је то „велики народ“, ко је и шта је то „велики човек“? Нећемо, разуме се, улазити овде у то питање: оно је и сувише далеко од наших скромних претензија, јер оно, у самој ствари, садржи у себи основни друштвени проблем који се поставља пред човека или који човек поставља себи: шта је то и у чему се састоји култура људска? Проблем који човек узалуд себи задаје као и друге основне проблеме, узалуд јер није у стању да га реши: ту човек личи на онога који је у стању да понесе на себи н. пр. један терет од педесет килограма а који би хтео да понесе сто килограма; или на дете које пружа руку да ухвати месец: као што се одрасли смеју овоме гесту детета тако се нешто или неко смеје одраслима када се напрежу да разреше горња питања или, боље, горње загонетке.

Стога ћемо се ми овде ограничити на оно што се данас сматра као велики народ и велики човек. Велики народи су народи, специјално Европски, који стоје на челу Човечанства, који га воде, а велики људи су они појединци у тим народима који су се истакли, у току њихове историје, или се сада истичу. Велики људи у једном народу то су као оно високо дрвеће које се издиже изнад осталог растиња у шуми, наткриљује га и штити га.

*) Види Основе кривичног права — општи део (додатак) од 1930 године.

Несумњиво је да овде долази и Немачки Народ, несумњиво и поред његовога пораза у Великоме Рату (1914.—1918.). Управо тај пораз, с обзиром на прилике у којима се десио, најбољи је доказ величине Немачкога Народа: једна читава светска коалиција, коалиција свих пет Континента, била је нужна па да се савлада само један народ једног Континента. Не зна се ко је ту управо већи, да ли побеђени или победници. Бити побеђен само под и у таквим околностима то је, можда, победа, а победити само под тим и таквим условима, то је, можда, пораз.

Међу оним Немцима који су се, на пољу Науке, изузетно истакли, дакле међу великим Немцима, налази се сигурно, заузимајући међу њима једно од првих места, и Josef Kohler, пређ. проф. Права на Берлинском Универзитету.

Дискутује се још непрестано с природи Права: где долази људска активност из области Права? Једни веле да Право није Наука него да је оно само једна примена њена и то Философије, наиме онога дела Философије који се зове Логика. Према овоме, Право би једна интелектуална делатност *нижа* од научне делатности, нешто испод Науке. По другима, напротив, Право је *изнад* Науке, једна умна активност *вишега реда* у упоређењу са научном активношћу: Право *не констатира* само оно што постоји, као што је случај са Науком, већ Право још и *ствара*, функција, на сваки начин, супериорнија од научне функције где се једино констатира оно што је створено. Право би тако била Уметност (јер Уметност је стваралачка), и то Уметност више врсте, пошто Права дугујемо друштвену организацију без које не би било услова ни за какву идејну делатност па, дакле, ни за научну ни уметничку. Несумњиво су за Човечанство заслужни научници и уметници, али су правници, каже се, најзаслужнији, јер су они створили и стварају услове и за Науку и за Уметност. Велики су они који у *реду* и *миру* раде за друштво али су још већи они који су, својим идејама и њиховом применом, обезбедили и мир и ред. Велики су Пастер и Хелмхолц али је још већи Монтескије који је, својом теоријом о подели власти, поставио темеље модерном друштву и модерној држави без којих не би било ни Пастера ни Хелмхолца.

Ако је до Josef-a Kohler-a и могло бити питање да ли Право није само примена Науке (Логике), после њега, Kohler-a, није више било сумње да Право не представља једино то. Када се погледа само *библиографија радова* J. Kohler-a, књига од 160 страна ситнога текста (великога формата) у којој је забележено 2144 његових састава, на пољу Права, немогућно је узети да је Право само домен логичких комбинација: није могућно да један човек са толиком феноменалном продуктивношћу није био ништа више и ништа друго до — један примењивач једног дела (Логике) једне Науке (Философије). Неоспорно једна таква индивидуалност и интелектуалност

какав је био Kohler морала је бити и значити, сигурно, нешто више, морала је значити чак нешто више и од научника т.ј. морала је значити ствараоца. J. Kohler је показао да Право има не само карактер Науке него и карактер творачки. (В. о стваралачко-уметничкој природи законодавнога рада у нашој расправи: *Научна својина*, Београд, 1925., посебно оштампано из „Glasnika“ Uprave za Zaštitu Industriske Svojine u Ministarstvu Trgovine i Industrije, превод с францускога нашега извештаја: *Propriété scientifique*, поднесенога Краљ. Срп. Академије Наука и Уметности, Београд, 1924.).

Josef Kohler био је, као што каже Dr Rabel (у „Rheinische Zeitung,“ 1919.), не само један универзалан правник него и једини универзални правник свога времена („ Er war der einzige Universaljurist der Zeit“). Он се је бавио целокупним Правом, и Унутрашњим (Droit interne) и Спољашњим (Droit externe) односно Међународним Правом. Из Права Унутрашњег бавио се свима дисциплинама, и Јавним и Приватним Правом (Öffentliches- und Privatrecht), као и Правом Кривичним (Strafrecht: и Кривично Право у општој правној систематици спада међу дисциплине Јавнога Права), Материалним и Формалним Правом (Materielles- und Prozessrecht). И та његова универзалност није ишла на штету његове стручности (специјалности): он је, и поред ње, остао један специјалист (Fachmann) и то из свих грана правних. Познато је да се, у научном погледу, људи деле на: стручњаке и енциклопедисте. Код првих је дубина код других ширина, први су дубоки али једностранни (баве се само једном специјалном науком), други су многострани али површни, површни не зато што не би могли бити уопште дубоки него зато што је век људски и сувише кратак да би човек био у стању да савлада до дна све науке, као што и специјалист није енциклопедист не стога што му то не би у опште било могућно него зато што он претпоставља дубину ширини. Сад, која је интелигенција јача, дубока без ширине или широка без дубине, то је питање које остављамо овде на страну. Само ћемо приметити да, ако првој од ових двеју интелигенција, дугујемо проналаске, универзалне интелигенције су оне од којих потичу велики друштвени покрети, то су, као што Немци удесно кажу, „Bahnbrecher“ и чији утицај је општи, односи се на целу културу једне епохе. Универзалност Kohler-ове интелигенције омогућила му је успешно бављење и вишим проблемима Правне и Друштвене Философије из кога круга његовога рада да нарочито наведемо *Lehrbuch des Rechtsphilosophie* (Dritte Auflage neu bearbeitet und herausgegeben von Dr Arthur Kohler, Berlin-Grunewald, Dr Walther Rothschild, 1923., 300-Seiten). Није се Kohler бавио само у књижевности свима гранама Права него тако исто и у предавањима (семинарима) на Универзитету: ступивши на Берлински Правни Факултет у Зимском Семестру 1878.-79. године он је ту

остао све до 1919. год. (више од 48 година) и у том времену прешао све правне дисциплине: „Er las bis zu 27 Stunden wöchentlich Kolleg“ (Држао је до 27 часова недељно: D-г А. Kohler, у Предговору *Библиографији*, стр. IX., Ант. 8.). Његов духовни утицај, преко предавања и публикација, био је необичан не само у Немачкој него и у Иностранству, за шта да наведемо само овај пример. Када је, прошле године, било поновно бирање чланова Сталнога Хашкога Суда за Међународну Правду (Cour permanente de Justice internationale de La Haye), установљенога на основу Уговора (Пакта) о Друштву Народа (од 28. Јуна, 1919. год., чл. 14., Статут Суда је од 1920. а Правилник, Règlement, од 1922. год.), био је предложен за правога члана (јер има и чланова — заменика: за Краљевину Југославију је такав члан Г. Д-р Милета Ст. Новаковић, ред. проф. Беогр. Универзитета) и Г. John Wigmore, декан (dean) Северо-Западнога Универзитета (Northwestern University) у Чикагу, један од најплоднијих и најразноврснијих американских правних писаца. У том предлогу, потписаноме од 138 најзнаменитијих американских научника махом правника од којих 29 Председника Универзитета, 43 декана Правних Факултета и 25 највиших судија, стоји, између осталог, и ово: „In fecundity and range of creation Wigmore has been compared with the late Josef Kohler. Kohler was an authority in bankruptcy and patent law, something of a musician and poet, and much else. In many ways Wigmore's literary style, legal and non legal interests and activities, and dynamic force are comparable to Kohler's...“, што значи: у плодности и обиму стварања Вигмор је био упоређиван са Јозефом Колером. Колер је био ауторитет у области стечајнога и патентнога права, унеколико музичар, песник а бавио се и многим другим пословима. У многим цртама књижевни стил Вигмора, правнички и неправнички интерес и делатност, а и снажна динамика, упоређивани су са Колером*).

Поред рада на Универзитету, где су његова предавања, вежбања и семинари били чувени и веома посећени (имао је слушалаца из свих делова света и свих народности: и они су разнели његов глас и његове идеје и распрострли његов духовни утицај), и активности на литерарном пољу, Ј. Kohler је био основао или уређивао више стручних (правних) часописа, наиме: „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft“ (Stuttgart), са Bernhöft-ом, Georg-ом Cohn-ом и Leonhard-ом Adam-ом, „Archiv für bürgerliches Recht“ (Berlin), са Ring-ом и Oertmann-ом, „Archiv für Strafrecht und Strafprozess“ (Berlin), основан од Goldtdammer-a, „Zeitschrift für Völkerrecht“ (Breslau), са Oppenheim-ом, Holldack-ом, Wehberg-ом и Fleischmann-ом, „Archiv für Rechts-und Wirtschaftphilosophie“ (Berlin), са Berolzheimer-ом (доцније је био главни уредник D-г Peter Klein, ред. проф.

*) Dr. A. Kohler, *Vorwort* Библиографији, S. VIII. und IX.

Универзитета у Кенигсбергу, који је пре 4—5 година, у жеку свога научнога рада, преминуо: сада је главни уредник часописа истакнути правник и правни философ, проф. на истом Универзитету, D-r W. Sauer), „Reinische Zeitschrift für Civilrecht und Prozess“, са Mendelssohn-ом Bartholdy-ем, Pagenstecher-ом и Rabel-ом.

Овоме треба још додати његову запосленост као члана испитних комисија не само на Универзитету него (као и већина његових колега) у „Prüfungskommission für das Referendarexamen“, његове многобројне стручне консултације посебице у домену заштите индустријске својине („auf dem Gebiet des gewerblichen Rechtsschutzes“), његова издања правних збирака, наиме: „Encyclopädie der Rechtswissenschaft“, Leipzig und Berlin (основана од Franz-a von Holtzendorf-a), „Die Handelsgesetz des Erdballs“, Berlin (основано од Oscar-a Borchardt-a), „Berliner juristische Beiträge zum Zivilrecht, Handelsrecht, Strafrecht und zur vergleichenden Rechtswissenschaft“ (Berlin), „Urkundliche Beiträge zur Geschichte des bürgerlichen Rechtsganges“ (Berlin), „Die Rechtseinheit. Sammlung von Monographien“ (Berlin), заједно са Possener-ом, доцније са Stier-Somlo.

Али, J. Kohler није се био ограничио на чисто Позитивно Право, он је, са велико ерудицијом и успехом, обрађивао и Историју Права од које Науке био је постао један од најавторитативнијих представника у Немачкој (у овој области олјавио је 331 разних студија и књижевних оцена, Besprechungen). Ово исто вреди и за Философију Права: ту му је била од врло велике помоћи његова академска (универзитетска) кариера. Казали смо већ да је, кроз деценије, J. Kohler држао, на Берлинском Правном Факултету, предавања (Vorlesungen) из свих области Права: на тај начин упознао се је исцрпно и са теоријом и са законодавством из целокупнога домена Права, што му је омогућило и оквалификовало га да, на темељу знања и савладаног материјала, уђе у правно-философска разматрања и спекулације. Једна стварна философија о некој науци или о некој грани наука претпоставља претходно солидно знање из дотичне науке или гране наука. Па тако је и са Правом: не може се ни на ком пољу његовом озбиљно философирати без познавања садржине тога поља.

У области Правне Философије J. Kohler није се ограничио само на Модерну Философију Права: он се обилато занимао и Историјом Философије Права. D-r A. Kohler, у *Библиографији*, класификује ту врсту његових радова у две категорије: „Geschichte der Rechtsphilosophie vor Hegel“ (где J. Kohler има осам врло научних и интересантних састава, специјално: „Avicennas Rechtsphilosophie“ у Arch. für R.Philos., 1909., „Fichtes Naturrecht“, исти часопис, 1910., „Vico als Rechtsphilosoph“, исти часопис, 1912., „Die spanische Naturrechtslehrer des 16. und 17. Jahrhunderts“, исти часопис, 1917.) и „Geschichte der Rechtsphilosophie seit Hegel“ са 17 састава (од којих да наведемо само ове: „Die Rechtsphilosophie des 20. Jahrhunderts“, Deutsche Juristen-Zeitung, 1904., „Neuhegelianismus. Im Anschluss an das Werk von Benedetto Croce: „Ciò che è vivo e ciò che e morto della filosofia di Hegel“ : Bari 1907., у „Arch. f. R. Phil.“ 1908., „Nietzsche

und die Rechtsphilosophie“, исти часопис, 1908., „Die Wiedergeburt der Philosophie“, исти часопис, 1909., и у „Münch. Allg. Z.“ 1909., „Hegelsrechtsphilosophie“, Arch. f. RPh., 1912., „Zu Lassons 80. Geburtstag“, 1912., „Wieliowski, Die Neukantianer in der Rechtsphilosophie“, Goldt Arch. 1916., „v. d. Pfordten, Staat und Recht bei Schopenhauer“, Juristische Wochenchrift, 1916., ит.д.).

J. Kohler се је, по пространству својега ума, могао бавити и бавио се је питањима и изван правних материја. Тако, најпре, он има многобројних радова из Историје, наима 35 [н.пр.: „Kollektivismus und Individualismus“ у Zeitschrift für Sozialwissenschaft“, 1898., „Grundbegriffe einer Entwicklungsgeschichte der Menschheit“ у „Helmoltts Weltgeschichte“, 1899., „Begriff und Aufgabe der Weltgeschichte“, у „Deutsches Wochenblatt“, 1899., „Der Dämon der Weltgeschichte“, у „Roter Tag“ (August Scherl), „Die Geschichte im System des Neuhegelianismus“, ArchRPh. 1910., „Das Weltgericht“, у „Roter Tag“, 1914., „Kultur und Weltentwicklung“, исти часопис, 1916. ит.д.; то су само радови у опште из Историје а затим долазе радови који се односе на Греисторију, Стари Век — Altertum —, Средњи Век, Ново Доба, Најновије Доба], Социологије, где J. Kohler говори не само о културним народима (в. овде н. пр. његов састав: „Über die Sprachmischungen“, „Roter Tag“, 1903., „Widernatürlichkeiten im indischen Liebesbuche“, у: „Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik“ сада: „Arch. für Kriminologie“, 1907.) него и о народима некултурним, Naturvölker (н.пр.: „Beiträge zur Lehre vom Animismus“, у „Ausland“, 1891., „See-lische Erscheinungen bei den Naturvölkern“, у „Roter Tag“, 1904.), Економије (Wirtschaft), Опште Философије (као: „Eine Weltbetrachtung“, у „Aus Kultur und Leben“ 1902., „Über die Ehe“, „Berliner Tagblatt“, 1909., „Hauptformen der Philosophie“, Arch RPh., 1911., „Mensch und Recht“, у Deutsche Montag-Zeitung“, 1911., „Altes und Neues zur Erkenntnistheorie“, Arch RPh., 1914., „Englands Moral“, у „Roter Tag“, 1914., „Sitte und Sittlichkeit“, Arch RPh., 1915., „Ethik des Kriegs und des Friedens“, у „Roter Tag“, 1917., „Die Grundprobleme der Ethik“, „Roter Tag“, 1917., „Ideale Weltanschauung, исти часопис 1917., „Sein und Werden“, исти часопис, ит.д.), Естетике (као, н.пр., „Recht und Kunst“, у „Kürschners Deutsche Schriftsteller-Zeitung“, 1885., „Das Sinnliche und das Unsittliche in der Kunst: Eine juridischästhetische Studie“, у „Zeitschrift für die Gesamte Strafwissenschaft“, 1887., „Über die Wandelbarkeit des Kunstgeschmacks“, „Gegenwart“, 1894., ит.д.), Религије, где има студија о Религији у опште (н.пр.: „Zur Entstehung des religiösen Bewusstseins“, у „Deutsches Wochenblatt“ 1889., „Aus Kultur und Leben“, „Die Auferstehungslegende“, „Roter Tag“, 1908., „Religiöse Grundgedanken und moderne Wissenschaft“, „Nord und Süd“, 1909.) а, затим, о појединим Религијама (о Мојсијевској Вери; о Вери Хришћанској: 15 радова од којих највећи број о Католицизму, н.пр.: „Das Wesen des Chistentums und der Katholizismus“, у „Das 20. Jahrhundert“, 1905., „Katholische Moralphilosophie, Cathrein, Moralphilosophie“, Arch RPh., 1912., „Jesuitenmoral“, „Roter Tag“, 1914.; о Вери Исламској; н. пр.: „Der Islam“, „Roter Tag“, 1914., „Die Zukunft des Islams“, „R. Tag“, 1915., „Koran“, исти часопис, 1917., о Будизму, специјално: „Buddha oder Chistus?“, у „Der Morgen“, 1917., „Neu-Buddhismus“ „R. Tag“, 1909.).

Али, Ј. Kohler је отишао и даље: он је оставио списа чак и изван сваке науке: на стр. 145. *Библиографије* видимо рубрику „Erinnerungen. Persönliche Äusserungen. Dichtungen-Liedes kompositien“, Дакле, Ј. Kohler је био и песник: он има десет већих песничких састава и двадесет и једну посебну песму. Писао је, такође, и романе, новеле и скице (од њих има десет састава). Од „Liedeskompositionen“ написао је десет (н.пр. „Aus der Alpenwelt“. Musikalische Meditation mit Gesang, Berlin, „Trennung. Liebesleben“. Zwei Lieder mit Mittelstimme, Berlin, „Soll ich dir als Bild erscheinen“: Aus dem Liederzyklus Liebestod, Berlin, и т.д.). Од његових есеја да наведемо оне о Шекспиру (н.пр. „Macbeth als Heroenproblem“, „Roter Tag“, 1916.), о Сервантесу и Камоенсу, о Гетеу (као: „Die Weltanschauung Goethes“, „R. Tag“, 1918.), Шилеру („Schiller als Philosoph“, in Wolff: „Schiller im Urteil des 20. Jahrhunderts“, Jena, 1906.), Рихарду Вагнеру (н.пр. „Zur Charakteristik Richard Wagners“, Mannheim, 1893.).

И није се Ј. Kohler бавио песништвом у старијим годинама — дешава се да научници, када зађу у године, почну да пишу и песме — него се је он томе одавао и у млађим годинама, што значи да његова умна универзалност није била обухватила само сва поља друштвених (моралних) наука него и поље осталих интелектуалних манифестација, једном речју све три главне категорије ових, и Религију, и Уметност, и Науку. Историја Културе показује нам не ретко случајеве индивидуалности које су, као ово Ј. Kohler, залазиле, својим радом, у све области људске активности, и у религиску и у научну и у уметничку област, случајеве универзалних индивидуалности. То је, мислимо, доказ да све манифестације људскога духа, ма које врсте оне биле, долазе и полазе из истог извора: и Религија, и Наука, и Уметност, то јест и резоновање и осећај. Само, код свих личности се то не обелодањује него једино код универзалних духова. Други људи су *специјалисти*, било по резоновању (Наука) било по осећају (Уметност), јединство извора човечјих активности ту није остварено као код *универзалиста*, због чега је тамо, код специјалиста, једна индивидуалност или само научник или само уметник док је она овде, код универзалиста, то обоје. Из тога, најзад, излаз да, са гледишта духовнога, универзалност је изнад специјалности т.ј. да интелектуална *ширина* иде испред интелектуалне *дубине*.

Ј. Kohler се није ограничавао само на Немачко Право, он је познавао, у знатној мери, и многа страна Права и Законодавства. Тако, од старих Права, бавио се Грчким, Римским, Келтским, од Права садашњих народа, Правом Француским, Холандским, Норвешким, Енглеским, Аустриским, Швајцарским, Угарским, Белгиским, Италијанским, Југоамериканским, Североамериканским, Руским, Југословенским, и у опште Словенским (тако: у „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft“, год. 1906., говори о „Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstentum Montenegro“, у збирци: „Leske und Loewenfeld: Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr“ IV о „Erbrecht in Montenegro und Bulgarien“, 1906, у „Z. f. VerglR.“ о: „Die Heimstätte oder die Unangreifbarkeit des ländlichen Grundbesitzes“, 1909., Die Knechtschaft in Böhmen, од Peisker-a: реферат у

Z. f. V. RW., 1892., у истом часопису реферат о: Preux, La loi du Vinodol, 1906., Dopsch, Die ältere Sozial-und Wirtschaftsverfassung der Alpen-slaven. 1910., расправе: „Lebens-und Rechtsbräuche der Bulgaren“, Zeitschrift f. Volkskunde, 1915., Z. f. V. RW., 1916., „Die Russkaja Prawda und das altslavische Recht“, Z. f. V. RW., 1916.), Правом Турским (наиме о: „Vielehe in der Türkei“, Z. für Vergl RW, 1906.). И т.д. Исто тако, писао је и о правним обичајима Некултурних Народа (Naturvölker) о чему се налазе подаци на стр. 19. à 30. *Библиографије* под рубриком: „Rechtsgeschichte der Völker ausserhalb des Kreises der Europäischen Kulturvölker“, као о Аустралиским Црнцима („Über das Recht der Australneger“, Z. f. Vergl. RW. 1887.), о: „Papuas, Melanesier, Polynesier“ (н. пр.: „Zum Totemismus der Papuas und der Melanesier“, исти часопис, год. 1906.; да приметимо од своје стране да о „Totemismus“-у говори, али са медицинскога гледишта, специјално са гледишта психо-анализе и познати бечки научник Sig. Freud, у својем делу: *Totem und Tabu. Eilige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker*, 4. Aufl. Wien, 1925.), о Малајцима („Malaier“), о Африканским Народима (н. пр.: „Die Kilimandscharostämme und das ius primae noctis“, Z. f. Vergl. RW., 1889., „Über das Negerrecht namentlich in Kamerun“, исти часопис, 1895., „Das Recht der Herero“, исти часопис, 1900. и 1906., „Das Recht der Betschuanen“, исти часопис, 1902., „Das Recht der Hottentotten“, исти часопис, 1902., ит.д.), о Американским Народима (Ескимосима, Индијанцима, ит.д.). У тој рубрици су и радови о Источним Културним Народима: о Египћанима (о режиму фараона и његов однос са еволуцијом морала у Египту, поводом књиге о тој теми од францускога правника Baillet-a, у Z. f. vergl. R., 1914.), о Вавилонцима и Асирцима (н. пр.: „Aus dem Babylonischen Rechtsleben“, 1890.—1898., „Hammurabis Gesetz“, један врло обиман рад, 1904.—1911., „Assyrische Rechtsurkunden“ са A. Ungnad-ом, Leipzig 1913), Јеврејима (као: „Darstellung des talmudischen Rechtes“, Z. f. v. R., 1907.), о Арабљанима и о Исламском Праву (н. пр. „Zur Geschichte des islamitischen Rechtssystem“, Z. f. v. R., 1884., „Zum Studium des islamitischen Rechts“, у „Rechtsgeleerd Magazijn“, 1886., „Über das vorislamitische Recht der Araber“, исти часопис, 1889.), о Персијанцима, Сиријанцима и Јерменима, о Индијанцима (где имамо J. Kohler-ове радове о: „Vorderindische Recht“, као: „Indisches Ehe-und Familienrecht“, Z. f. v. R., 1882., „Indische Gewohnheitsrechte“, исти часопис, 1889., „Altindisches Prozessrecht mit einem Anhang: Altindischer Eigentumserwerb“, Stuttgart, 1891., „Das indische Strafrecht“, Z. f. v. R., 1903.; затим: „Hinterindisches Recht“, н. пр.: „Das Recht der Birmanen“, исти часопис 1886., „Aus der Praxis der buddhistischen Rechts in Birma“, исти часопис, 1886.), о Кинезима (где има студија о Кинеском Грађ. и Крив. Праву), о Јапанцима и Корејанцима (као: Über das Recht der Koreaner“, „Studien aus dem japanischen Recht“, обоје у Z. f. v. R., год. 1886. *resp.* 1892.). Укупно о Праву Изваневропских Народа радова 215.

Д-г А. Kohler је, у *Библиографији*, систематски распоредио грађу, груписао је, код правних радова, према научним групама као и према специјалним правним дисциплинама.

Тако, н. пр, под рубриком: „Privatrecht“ у 3. Buch, која се дели на: Erster Abschnitt: Privatrecht im Allgemeinen (A. Philosophie, B. Methodik, C. Geschichte, D. Modernes Deutsches Recht: в. овде: „Bürgerliches Recht“ in Holtzendorf-Kohlers Encyklopädie der Rechtswissenschaft, Leipzig—Berlin,

1903. — 1914.; „Zwölf Studien zum BgB.“, Berlin, I. Teil, 1900., II. Teil, 1909.; „Lehrbuch des bürgerlichen Rechts“, Berlin, у три свеске, 1904.—1915., затим многобројне монографије из разних области Нем. Грађ. Права, свега 172 рада из тога Права, „im allgemeinen“, E. Ausserdeutsches Recht); Zweiter Abschnitt: Persönlichkeits- und Immaterialgüterrecht; Dritter Abschnitt: Handels-, Wechsel- und Seerecht. Privatversicherungsrecht (ту има 45 радова). 4. Buch: ту је Öffentliches Rechts, и то: Erster Abschnitt: Öffentliches Organisationsrecht (Staats- und Verwaltungs-, Kolonial-, Kirchen-, Gewerbe-, Verkehrsrecht: 116 радова), Zweiter Abschnitt: Rechtspflege (Zivilprozess- und Konkursrecht: као: „Gesammelte Beiträge zum Zivilprozess, Berlin, X, 604 Seiten, 1894., „Zivilprozess und Konkursrecht“ у „Enz. der Rechtsw.“, 1903. — 1913., 211 Seiten; „Grundriss des Zivilprozesses mit Einschluss des Konkursrechtes“, Stuttgart, 1909., XVI, 182 Seiten; Strafrecht und Strafprozessrecht mit Kriminalwissenschaft, као: „Studien aus dem Strafrecht“, Mannheim, 1890., 238 Seiten; укупно овде: 333 рада); Völkerrecht (Међун. Јавно Право, Међун. Прив. Право, Међун. Управно Право, Међун. Процесуално и Стечајно Право, Међун. Крив. Право: 263 рада).

Као што се из „Vorwort“-а *Библиографију* види, D-г А. Kohler, њен издавач, уложио је много труда око њенога састављања. То је сасвим схватљиво када се има на уму огроман број састава J. Kohler-ових и њихова растуреност по збиркама и часописима. У толико више можемо бити захвални D-у А. Kohler-у на његовом устаоштву те нам је дао једну драгоцену књигу. Јер, добре и потпуне библиографије су неопходан услов за научни рад. При сваком научном послу треба пре свега бити обавештен да ли је и шта већ, по истом питању, рађено. То би био губитак времена и једна општа штета расправљати већ свршене ствари. У научном раду треба ићи *најпре* а за ово је нужно знати *где се штало*. Иначе би се увек отпочињало од почетка, стајало би се на истом месту и не би могло бити научнога напретка. Научни рад ваља да буде стално настављање ранијих научних радова: само тако рад на Науци биће сличан реци која тече све даље и даље.

D-г А. Kohler дао нам је податке и о преписци Josef-a Kohler-a. Не би се иначе могло мислити и веровати да је један научник који је, у толикој мери, радио као Josef Kohler био у стању у опште да стигне да пише и тако многобројна писма. Међутим, и ту је он био необично активан као и у другим пословима. J. Kohler-ова преписка, каже D-г А. Kohler (*Vorwort*, S. IX., Anm. 12.) налази се у „Josef Kohler - Archiv in Dokumentensammlung Darmstaedter der Preussischen Staatsbibliothek“ у Берлину. Од тога само писма адресована на Elise Keller, са садржином која се тиче привредних, научних и уметничких проблема, износи се 2739. А „међу хиљадама писама упућених на J. Kohler-a нема, скоро, ни једног познатијег савременог правника у Немачкој или Иностранству чије се име ту не би налазило“: D-г А. Kohler, *Worwort*, S. IX., Anm. 12.

Разуме се да је један такав научни радник морао имати и једну велику библиотеку, специјално из горе наведених разлога: он је ишао даље од познатог и обрађеног, ишао је даље од већ постојеће светске библиотеке и зато је дао, од своје стране, Човечанству — једну читаву нову библиотеку. На жалост, библиотека Ј. Kohler-а која је испуњавала четири собе до врха не постоји више: одушевљени ученици његови из Јапана прибавили су је за Јапан. Она је била, у Токију, уређена као „Библиотека Јозефа Колера“ али је пропала 1. Септембра, 1923. год., од страховитога земљотреса који је тога дана задесио Јапан.

Многобројна одликовања, од стране интелектуалаца, и немачких и страних, у јубиларним књигама, расправама и чланцима, била су заслужено признање раду Ј. Kohler-а: таквих одликовања наводи D-г А. Kohler 76. Прибележимо овде само од обимнијих: „Josef Kohler zum Gedächtnis“ (mit Bild): говори проф. Универзитета: Ernst-a Heymann-a, Reinhold-a Seeberg-a, Karl-a Klee-a и Max-a Schmidt-a, Berlin, 1920; Osterrieth, „Josef Kohler“, Ein Lebensbild, Berlin, 1920.; Bisoukides, „Josef Kohler Rechtsgelehrter und Philosoph“ (са сликом), Атина, 1923., 92 стране (на грчком). Ит.д. Ит.д. Колики значај и колико поштовање ужива име Ј. Kohler-ово у Немачкој види се и по многобројним прилозима, од установа и истакнутих личности, којима је омогућено издање *Библиографије*. Разуме се да би исти толики одзив био и из Иностранства где је, без обзира на народност, Ј. Kohler не мање цењен и где свуда има његових ученика, данас већ људи од гласа на разним пољима, али D-г А. Kohler се није обратио и на њих, а то стога да би се показало, вели он, да и у осиромашеној, привредно разореној Немачкој („auch in unserem verarmten, wirtschaftlich zerrütteten Deutschland“, *Vorwort*, S. VII.) има ипак довољно људи и установа од идеала. Од страних интелектуалаца приложници су само (на њих се једино D-г А. Kohler обратио) проф. D-г Pericles Bisoukides (Грчка), и адвокат за патенте (Patentanwalt), инжењер Paul Schmolka (Праг).

Библиографија радова Ј. Kohler-а показује шта је у стању да дâ друштву и Човечанству само један човек. И то човек који није дочекао баш тако дубоку старост: D-г Kohler је умро у седамдесет првој години живота, 1919. год. (а треба се сетити да је, н.пр., чувени француски хемичар Chevreul живео 103 године, да је Littré радио и пошто је прешао био осамдесету годину и да је, данас, један од највећих француских и светских правника, Charles Lyon-Caen, почасни доајен Парискога Правног Факултета, доживотни секретар Француске Академије — Institut de France — за Моралне и Политичке Науке, Председник Curatorium-а Академије за Међун. Право у Хагу, непрестано интелектуално активан и у мери која задивљује, и ако је у осамдесет осмој години живота). Разуме се да је Ј. Kohler могао показати такве и толике резултате (резултати и до-

бри и многобројни, дакле и *вредност* и *количина*) благодарећи својој обдарености али и својој беспримерној вредноћи. Управо, у главном, благодарећи овој последњој. Јер без ње, вредноће, обдареност остаје као једно неискоришћено средство. Тако да је, најзад, вредноћа највећи дар, онај који креће свет. И она, вредноћа, слично физичком вежбању (гимнастици) које развија мишиће, развија интелектуалне особине човекове: вредноћа, код идеја, то је умна гимнастика. Вредноћа развија дух и све га више оспособљава а дух, од своје стране, изазива вредноћу и тако имамо две главне компоненте културе. Тиме се објашњава чињеница да умни радници не само са годинама не опадају интелектуално него, напротив, још више у том погледу расту, тако да, напослетку, они се претворе у дух који постоји и ради скоро без потребе телесне подршке. На тај начин вредноћа, код интелектуалнога рада, има за резултат, који се са временом увећава, да човека *стиришуализира*, чему и тежи данашња, т.ј. Хришћанска, Култура (по садањем схватању, најсавршенија култура). Тај резултат духовне вредноће констатовано се био и код Ј. Kohlera: и није могло бити друкчије, код човека са 2482 најразноврснија рада. *Библиографија* тих радова биће за многе (она је то била за писца ових редака) једно откриће а за све она треба да буде један подстрек.

6. Јануара, 1932. год.,
у Београду.

Ж. М. Перић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Vladeta Vuksanović, О појму правног поретка и државе, Francusko-Srpska knjižara А. М. Поповића, Београд, 1931, стр. 132.

Г. Владета Вуксановић покушао је у овој својој књизи — чији највећи део, све до четврте главе, чини тезу примљену и брањену на нашем факултету — да заузме гледиште у проблему шта то је правни поредак и његовом односу према држави, проблему који се може обележити централним у правној науци и уједно и највишим, јер он уводи у филозофију, етику одн. теорију вредности и социологију. Г. В. има претензије да да са свим нову теорију, јер он није задовољан ни теоријом државне суверености, коју он назива владајућом, а која је у ствари то престала бити, на теоријом Дигија и Келсена, као ни покушајима сличним овим, више или мање самосталним, евентуално и синтезама. Па ипак је нема сумње пре свега васпитан у школама Дигија и Келсена које добро познаје (најновије теорије у Немачкој Карла Шмита Доротића

П. Сменда или Хелера и др. не познаје или их барем не узима у обзир) и нарочито у позитивистичкој социолошкој школи, и ако се на њој врло мало задржава. Тако је и могао наићи или доћи на идеју објективисане правне свести, у којој налази суштину правног поретка.

Он је незадовољан теоријом државне суверености зато што она уноси један социолошки елемент у појам суверености, незадовољан Келсеном, јер његова норма је „иреална“, без везе са стварношћу, незадовољан Дигиевом појмом правне свести, распрострањене у маси, јер му се чини да све правне свести своди на индивидуалну свест. Ово је сасвим разумљиво. Његове критичне примедбе на горње теорије не иду даље од оних које се стављају у науци (ја сам их сам такође стављао у својим расправама, и то неке не једанпут) Он тражи један сигуран ослонац у социалној стварности, и налази га у тзв. објективисаној свести. И у томе би се по њему састојала оригиналност његовог покушаја. У истини пак — ми то морамо одмах рећи — оно што он тражи и покушава, то је оно исто што тражи и социолошка школа; објашњење јединствене свести код свих чланова, нужност једне мисли у друштву, независне од субјективности. Ако га добро разумемо, Г. В. то налази у свести о потреби реда или организације, потреби правила у друштву. И овако резимирана његова мисао не може бити далело од социолошког појма колективне свести. Зато је било потребно да се на овом појму задржи што више, а не да га одбацује без претходне дубље анализе, барем како се тај појам појавио у делу Ж. Давиа. Он се задовољава да стави уз пут (у напоменама) критичке примедбе на гледиште овога социолога и да на супрот својем појму објективисане свести стави појам колективне воље и свести као што је то Русовљева *volonté générale*. Без обзира на оригиналност или неоригиналност овог појма — у најбољу руку он може бити једна варијанта социолошког појма колективне свести — он ту објективисану свест не искоришћава за ограничење државне власти. Није сигурно да је искоришћава чак ни у циљу формалних ограничења (ограничења у форми и поступку), јер ред је ред и кад једна власт успева да натура своју вољу својим грађанима и они ту власт нормално слушају. Изгледа он елиминише појам деспотије и зна само за супротност реда и анархије. Кад има реда, онда је то право; кад нема реда, онда је то анархија. Ту би се г. В. нашао у друштву многих позитивиста, и свакако Келсена. Према овоме он би чинио корак напред ка позитивизму *социолошким*, налазићи да је право вредност уколико друштвени ред и тиме у извесној мери мир, који сматра за основни елемент у појму друштва. Али ствар је у томе, што он није ту успео да избегне једној врло великој опасности. Може се разумети кад неко каже: право је све оно што изда државна

власт ма која и ма каква она била, али не може се разумети кад неко каже: право је све оно што изда државна власт зато што она представља објективисану свест. Ко овако каже он истоврмлено и *иправда* акцију државне власти. Тако је г. В. објективисана свест испала само као средство за правдање акције државне власти насупрот другим теоретичарима у Француској и Немачкој којима такви појмови служе да ограниче државну власт. Данас се у Немачкој као реакција на Келсенову школу обнавља традиционална концепција државне суверености, али она је сва прожета елементима културним и социалним којима се ограничава или којима има да служи државна власт. По г. В. државни органи изражавају колективну свест у опште, свест која покрива не само потребу за редом већ и сваку колективну потребу. Према томе они увек раде *ојправдано*. Објективисана свест је по В. код појединаца само презумирана, тако да су у истини једини њени носиоци државни органи. И кад се сада узме у обзир то, да су по њему морална правила индивидуална ствар, онда се може видети колико је затворио врата за сваку критику. Његова теорија би била тачна кад не би било расцепа у објективној свести, и нужног развоја, често у супротност са ранијом свешћу, или са државним органима.

Његов позитивизам добија најгрубљи и најекстремнији изражај кад пориче правну важност међународних уговора и у опште постојање међународног права. По њему нема међународног права све докле постоје државе као самосталне индивидуалности. То ће рећи да међународног права нема у опште, пошто у моменту, кад нестане држава као индивидуалност, онда има само државног права. Оно што данас називамо међународним правом, то је у истини само *јодударности* правних поредака. То значи да свака поједина држава може један уговор извршити или не извршити. Ако г. В. хоће да каже својом теоријом да међународно право није право већ морал и међународно-правне обавезе су моралне, можемо разумети. Јер су то обавезе! Али, ако хоће рећи да нема никакве обавезе, онда то не можемо разумети. Ми немамо простора да се овде дуже задржавамо на овоме питању. У вези с тим питањем, ми ћемо г. В. обратити пажњу на то: како се с овим његовим гледиштем о међународном праву слаже његово тврђење да право није везано само за државу него и за друге друштвене заједнице. Он тврди да права има где има два човека. И само нема права између двеју држава! Но, морамо додати: овај проблем да ли права има само у држави остао је код њега неосветљен. Јасно је да је по њему право организована заједница, али све друго није јасно.

Кад посматрамо његов појам права према појму морала, видимо како он морал избацује из области објективисане свести. Докле једни право налазе у организованој заједници и нај-

чешће принудној и други, као Роже Бонар, у прописима са социалним, колективним циљем, г. В. спаја обадва елемента. Ја не верујем и са успехом, просто за то што средство и садржина не иду нужно упоредо.

Споменућемо јоште и то да његова мисао о разграничењу правног и социолошког метода није јасно изражена изгледа зато, што није у њему још потпуно сазрела. Он их разликује као статичку од динамичке методе, али статичког и динамичког момента има и у социолошком и у правном посматрању. Правно гледиште нам по њему у опште не открива социалну битност правних правила. То никако није тачно што се тиче тумачења закона и правних чинова у опште. Али ни само систематисање њихово неизводљиво је, не базирајући на њихову социалну садржину. Отуда се г. В. у дискусији са г. С. Јовановићем о овој ствари није могао да снађе.

Поред све критике, ослобођене свих појединости важних и неважних, његова књига чини леп принос из правне теорије у нашој науци. Она расправља једно питање веома тешко и сложено, о коме и у нас ваља расправљавати и говорити. Г. Вуксановић је показао пуно смисла за ову врсту проблема и посведочио је такође несумњиво своју инвентивност. Ја ценим у њега нарочито што је схватио да проблем права ваља ставити у оквир проблема *објективних* вредности. Тиме је показао да је савладао ону наднажнију етапу која се мора да прође у научном раду. Има у њега оштроумних запажања и интересантних и оригиналних посматрања. Што није успео колико би могао, разлог је, изгледа, што њему не достаје потребна симпатија према туђим гледиштима и моћ уживљавања у њих. У његовој књизи фали дубља анализа нарочито сродних гледишта његовом, објективистичких, као и цитирање у тексту ових где се с њима слаже. Он није разумео истину да се и у науци гради само колективно и да се мора говорити са мање аподиктичности и са више познавања шта је до данас урађено у науци.

Ђ. Тасић

¹⁾ Г. В. је био љубазан да се позабави и мојим расправама, и пријатно ме изненадило кад сам констатовао да је уложио напоре да прочита (или сазна садржину) једне моје расправе на италијанском. На жалост, морам напоменути да бих имао учинити неке допуне које су важне: јер је г. В. недовољно осветлио у свом приказу мојих идеја социолошке елементе у њима. Те допуне ћу учинити другом приликом.

Б Е Л Е Ш К Е

Claude Du Pasquier, Modernisme judiciaire et jurisprudence suisse, 1930, 46 pages, Г. Claude Du Pasquier познат је не само по имену него и лично многим београдским правницима: Г. С. Du Pasquier одржао је 8. Марта претпрошле, 1930., године, једно, веома добро посећено, предавање: „Идеја о Праву. Католицизам, Протестантизам“ (на француском језику) на Београдском Универзитету. То предавање, пуно ерудиције и интересантности, објављено је (на српском) у „Архиву“, бр. Јули-Август прошле, 1931., године. Г. С. Du Pasquier био је тада и ректор Универзитета у Нешателу. Исте године истекао му је његов (двогодишњи) ректорски мандат и њега је као таквога заменио новоизабрани (опет на две године) ректор, Г. W. Corswart, ред. проф. Историје Религије на Теолошком Факултету Нешателскога Универзитета (његова ректорска инсталација била је, по Правилима Универзитета, у почетку Зимскога Семестра ове, 1931.-32., Школске Године, месеца Новембра. Како је у традицији да тада и нови ректор држи једно предавање, то је и Г. Corswart држао један говор, наиме: „Les rapports du bouddhisme et des Evangiles“, говор саслушан са највећом пажњом и срдечно поздрављен од стране аудиториума, као што јавља: „Le Journal de Genève“, бр. од 9. Новембра, прош. год.).

Горњи рад Г. Du Pasquier јесте посебни отисак из: „Recueil de travaux“ offert par la Faculté de Droit de l'Université de Neuchâtel à la Société suisse des Juristes à l'occasion de sa réunion à Neuchâtel 15-17 septembre 1929 (la Société suisse des juristes, die Schweizerische Juristen-Verein, Швајцарско Правничко Друштво, научно друштво познато по својој активности и утицају на Швајцарско Законодавство, држи, по правилу, сваке године свој конгрес). У тој својој студији Г. С. Du Pasquier указује, најпре, на превалу коју је, нарочито после кодификација Грађ. Права у Француској и Аустрији (1804. одн. 1811.), имала у првој половини XIX. Века, код тумачења Закона, *Школа езегезе* (тумачење где се судија имао да држи само законскога текста). Па и у Немачкој, вели Г. С. Du Pasquier, где Грађ. Право није било кодификовано,

владало је начело да судија треба да буде веран закону: Савињи је био поставио своју чувену теорију односно четири метода (procédés d'interprétation) тумачења закона (граматички, логички, историски, систематски), а, тако исто, и Ihering је био за езегезу (*Zweck im Recht*, trad. Meulenaere, p. 264.). Затим, долази, како се аутор духовито изражава: „une levée de boucliers contre l'hégémonie absolue des textes légaux et de la construction théorique“ (отпор против апсолутне надмоћности законских текстова и теориске конструкције). Настала је *Школа Слободнога* (или боље *Слободнијега*) *Тумачења Закона*: треба да између живота и судске праксе постоји сталан додир („un contact permanent“). Другим речима, тамо где је закон нејасан или непотпу, за решење спора нису законски текстови једини елемент него и еволуција правне свести у самом народу: свуда тамо где судија не би био везан *сигурним* и *несумњивим* законским прописима, пре треба тражити солицију конкретнога случаја у самом развоју живота него у логичким спекулацијама наслеђенима на извесне далеке и магловите индикације у закону, спекулације које доводе до решења врло често у сукобу са народним схватањима датог момента. Ово последње би значило: Право, један живи друштвени организам, узети у више сфере апстракције: *човек*, истина, пење се, аеропланом, у атмосферске висине али он не носи собом и *Право* које остаје доле, на земљи. Право је више *садржина* него форма а садржина Права т.ј. *материја* то је нешто *земалско*.

У Немачкој и Аустрији, каже Г. С. Du Pasquier, нова школа добила је име школе Слободнога Права („Freirecht“), а у Француској, дело проф. F. Gény-a: *Méthode d'interprétation et sources en Droit positif* (1899.), у којој се аутор изјашњава за „la libre recherche scientifique“ (слободно научно истраживање) и у области Права: (в. у вези са новим покретом односно власти судије и делом F. Gény-a, значајну докторску тезу Г. Ж. Спасојевића: *L'analogie et l'interprétation. Contribution à l'étude des méthodes en Droit privé*, Paris, 1911.), први епоху. Затим Г. С. Du Pasquier наводи расправу Г. D-r Hans-a Reichel-a (декана Циришкога

Правнога Факултета 1918. а сада ред. проф. истога Факултета на Универзитету — створеном после Великога Рата — у Хамбургу): *Gesetz und Richterspruch*, 1915. Г. С. Du Pasquier вели да је и чл. 1. од 2. Швајцарскога Грађ. Законика (од 1907. — 1912.) по коме, ако судија појављени случај не би могао расправити помоћу законскога текста нити би било обичајнога Права, има ствар да реши по правилу: „die er als Gesetzgeber aufstellen würde“ (које би он поставио као законодавац), представи положај судије према Закону у једној доста новој светлости. В. о овоме и у радovima: D-г M. Gmür-a, *Die Anwendung des Rechts nach Art. 1 des Schweizerischen Zivilgesetzbuches* (Bern, 1908), D-г A. Egger, *Schweizerische Rechtsprechung und Rechtswissenschaft* (Zürich, 1913.) и D-г W. Burckhardt, *Die Lücken des Gesetzes und die Gesetzesauslegung* (1925). У Немачкој, наставља Г. С. Du Pasquier, „le vulcan est toujours en éruption“ (вулкан увек ради) и говори се о кризи поверења у судије (la crise de la confiance en la justice). Егзегетичком методу у Немачкој много је, разуме се, допринела кодификација (1896.) Нем. Грађанскога Права.

Да се сузбије претерана примена тога метода, у Немачкој је чак основан и један часопис: „Die Justiz“ (1925.): часопис пребацује судијама да они „преокрећу ред вредности дајући и сувише важности руковању правном техником и жртвујући људску страну јуриспруденције“ (С. Du Pasquier, *op. cit.*, p. 5.). У Белгији, Г. Henri de Page, који је први обележио границе поља где је судија везан за закон и где се он опет може слободније кретати, написао је знатно дело, у две свеске: *De l'interprétation des lois* (1925.) које представља, вели Г. Du Pasquier, „најпотпунији покушај до сада да се постави на прецизне основе једна практична философија јуриспруденције“.

После овога увода, под насловом: „I. Le Modernisme“, аутор се бави, у 2-ом одељку питањем: „L'orientation actuelle de l'Ecole du „Freirecht““, расправама адвоката у Karlsruhe, Г. D-г Ernst-a Fuchs-a оштампањима у часопису горе споменутом: „Die Justiz“ (раније је D-г Fuchs објавио своју монографију: *Die Gemeinsschädlichkeit der konstruktiven Jurisprudenz*, 1909.) у којима он критикује „die Begriffsjurisprudenz“, јури-

спруденција чисто схоластичка (под утицајем Римскога Права), резоноване дедуктивно које се базира на систематској логици и прелази потпуно преко друштвенога духа наше епохе (С. Du Pasquier, *op. cit.*, p. 6.). Г. Fuchs је, као закључак своје критике, формулисао, у виду законскога нацрта, начела за која би желео да се унесу у Немачко Законодавство („Die Justiz“, t. II, p. 313). Г. С. Du Pasquier наводи и дело једномишљеника Fuchs-овога, Ludwig-a Bendix-a: *Die intertionalen Kräfte der zivilrechtlichen Urteils*, где се налази врло интересантна опаска да „и поред тога што изгледа да судије немачке примењују норме апстрактне логике, оне у самој ствари решавају по своме личном менталитету, својим схватањима и својим жељама..... одлуке R.G. (Reichsgericht-a) показују припадност судских средина буржоаским слојевима друштва и њихов осећај солидарности са владајућим чиноцима. Режим Позитивнога Права био је, према њему, увек и само једно интелектуално средство за одржање надмоћности редова који управљају (classes dominantes). Време је да се у правосуђе уведу људи из разних друштвених средина“ (С. Du Pasquier, *op. cit.*, p. 10.). Додаћемо, од своје стране, да, у колико се тиче Немачкога Грађанскога Законика, немачке судије, тумачећи тај Законик у духу буржоаском, налазе се на правилном земљишту, зато што је то, заиста, један буржоаски („bürgerliches“) закон. Да потсетимо само на његов наследни систем: код наслеђа ab intestato нема никаквога ограничења у погледу родбинских колена (parentela, Ordnung): и, заиста, §. 1929. Нем. Грађ. Зак. вели: „Gesetzliche Erben des fünften Ordnung und des fernerer Ordnungen sind die entfernteren Voreltern des Erblassers und deren Abkömmlinge“ (Abt. I.: в. ипак § 1981. истога Законика), као што то чине друга законодавства: у овој и оволикој ширини законскога наслеђивања — а наслеђивање је једна еминентно буржоаска установа — најбоље се огледа индивидуалистички карактер Нем. Грађ. Законика. Отуда оне оштре критике којима је он био изложен од стране социјалистичких публициста и писаца (као, н. пр., A. Menger, *Das Bürgerliche Gesetzbuch und die besitzlosen Klassen*). Међутим, треба, с друге стране, признати да је Нем. Грађ. Зак.,

установом злоупотребе приватних права („Missbrauch des Rechtes“) освештавом у §§-има 226. и 826. — а за њим су доцније пошли и Швајц. Грађ. Зак. (чл. 2. од. 2.) и Аустр. Новела III., год. 1916. (§ 154.—§ 1295 ABGB.) — у приличној мери окрпио римску апсолутност приватних субјективних права и ове знатно *социјализирао*.

У III. одељку своје расправе („Le sociologisme franco-belge“), Г. Du Pasquier бави се радом истакнутога белгискога професора Права (Бриселскога Универзитета, Г. Georges-a Cornil-a, *Le Droit privé, essai de sociologie juridique simplifiée* (предговор од Г. Edouard-a Lambert-a, проф. Унив. у Лиону), у коме аутор обраћа нарочиту пажњу на чл. I. Швајц. Грађ. Зак. и где се он овако, по Г. Du Pasquier-у, изражава: то је једна чињеница (fait acquis), развијање судскога права поред права законскога, признајући судији паралелну улогу са улогом аутора закона, јер су обоје органи кроз које се право манифестује и од којих сваки испуњава једну функцију подједнако спасоносну: функција законодавчева одговара потреби стабилности друштвених односа а функција судије потреби, не мање неодољивој, покретљивости (mobilité) односа друштвених“ (С. Du Pasquier, *op. cit.*, р. 11.). У истом одељку. Г. Du Pasquier враћа се, детаљније, на дело, напред цитирано, Г. de Page-a.

У даљим одељцима аутор разматра, ослањајући се на одлуке Савезнога Суда које је он у овој изврсној монографији покупио и изнео, у којој мери је највиша судска инстанција у учинила примену од власти дате, чл. I. одељ. 2. Швајцарскога Грађ. Законика, судији код попуњавања законских празнина (lacunes de la loi, Gesetzeslücke), другим речима: колико, у јуриспруденцији Савезнога Суда, има *модернизма* а колико опет поштовања према методу *судске конструције*? У једној белешци као што је ова, ми се не можемо упуштати у даља излагања ауторовога, излагања необично поучна и интересантна: то би нас одвело и сувише далеко. (В., у вези са питањем тумачења закона, и студију Г. Др-а Б. С. Марковића: *Проблем основе и интерпретације приватнога права у светлости учења социолошке школе*, „Архив“, Септембар, 1931. год., као и његову докторски тезу: *Essai sur les rapports entre la notion de*

justice et l'élaboration du Droit privé positif, Paris, 1930., као XVIII. свеска збирке: „Collection d'études théoriques et pratiques de Droit étranger, de Droit comparé et de Droit international“, Paris). Напоменуемо само то, при крају, да у Швајцарској још није извршено изједначење у Формалноме Праву (ни Грађ. ни Кривичноме: што се тиче Материалнога Кривичнога Права, Пројекат Општега Кривичнога Законика налази се од подужега времена пред Швајц. Законодавним Телима: Nationalversammlung и Ständerat; постоји само, за извесна крив. дела општијега значаја, Савезно Законодавство и Савезно Правосуђе: в. ту чл. 112. Швајц. Устава од 29. Маја, 1874. год. по н. к.); ту је још непрестано у снази Кантонално Законодавство. (Разуме се, то ништа не смета да поједини Кантони могу, односно уређења судова и поступка пред њима, имати слична Законодавства). Над свима Кантонима постоји, у Правосуђу, Савезни Суд у Лозани, Tribunal fédéral, чију специјалну надлежност одређују чл. 106. à 114. Устава (в. текст Швајц. Устава у збирци: *Les Constitutions modernes* par F. R. Daresté et P. Daresté, Quatrième édition entièrement refondue par Joseph Delpech et Julien Laferrière, Préface de M. Ernest Chavegrin, Europe, II Hongrie à Yougoslavie, Paris, 1929., р. 544. à 580.). Иначе, спорове, и грађанске и кривичне, решавају *дефинитивно* кантонални судови.

* * *

Нова теорија о методу тумачења закона и попуњавању законских празнина јавила се као реакција против законодавчевога апсолутизма. Законодавац је прописивао норме које су обухватале *цео правни живот* или бар оне су имале ту репутацију; прописивао их је ad infinitum, то јест оне су имале вредети догод их он не би био изменио. Суд је морао *сваки* случај који би се појавио пред њим да расправи на основу законских текстова, без обзира на то што би ови, можда, били, у погледу пред судију изнесеног спора, нејасни или, шта више, и непотпуни: логичним спекулацијама својим имао је судија да и такве случаје унесе у законске текстове и ту им нађе места. Чињеница да је живот судију упућивао на друге солуције за њега, судију, била је рав-

нодушна: Законодавац је био ударио животу свој печат, укалупио га, начинио га окаменотиним и судија је требао да буде ту помагач законодавцу да се та окаменотина одржи.

Међутим, живот, за који се закони праве, развијао се и прелазио границе законодавчевих предвиђања и нормама, и, осећајући њихову стегу, побунио се против овога обруча и жеље законодаваца да њихова воља дејствује и после њих и њихове смрти: законодавци су личили на Конфучија који је забранио у опште па и доцнијим покољењима сваку дискусију о његовој доктрини. И тако је дошло до новог схватања како улоге законодавчеве тако и улоге судијине. Специјално судија, свуда тамо где закон није јасан и потпув, имао је да се, за своје одлуке, оснива не на логичким дедукцијама из законских прописа — једне врсте принципа а *prigori* — него на ономе што је живот, у својој еволуцији, доносио. И тако се створило, поред законодавчевога законодавства, и судско законодавство. И пошто се тако закон схватио као израз развоја живота, дошло се, најзад, до идеје да закон треба да се ограничи на прописивање главних одредаба а да се остало, т.ј. њихово довођење у склад са правном еволуцијом, остави судијама.

На тај начин судија је задобио нову и велику власт: постао је, од примењивача и оруђа законодавца, и сам законодавац, и то законодавац у кога се имала потпуна вера да ће, у својим одлукама, одржавати у сагласности и законске принципе и правну еволуцију у народу и правичност. Место ранијега фетишизма законодавца настао је фетишизам судије и, разуме се, апсолутизам судске власти над којом није стајала никаква власт, пошто су судови у својој функцији били независни, суверени. То је одвело, најпре, хетерогености једнога дела законодавства, јер су, наравно, поједине судије и судови на разне начине појмале животне прилике и животну еволуцију које је судија морао, такође, имати у виду при суђењу. Та хетерогеност, пак, створила је правну неизвесност и несигурност. Затим свуда тамо где је судија, у самој ствари, често доносио законе а специјално код попуњавања законских празнина, тај нови законодавац није био на висини те своје улоге: јер друго је закон примењивати а друго стварати га, друге

способности се траже за судију а друге за законодавца; за доношење добрих закона изискује се сарадња свих друштвених редова а судије су само један друштвени ред.

И на тај начин имамо сада нову кризу, кризу судије-законодавца, кризу нове — сад већ скоро старе — доктрине која, стављајући, делимично, у једне исте руке, у руке судије, и власт законодавну и власт судску, крњи основно начело модерне државе, начело поделе власти, као јамство друштвене равнотеже и индивидуалне слободе. И зато се све више чују гласови у прилог враћања систему опширнијих и прецизнијих законских нормама, о чешој њиховој ревизији, систем који ће судију вратити на његову ранију, и праву, улогу судије, улогу истина скромнију али коју ће он, с погледом на његове способности, моћи правилније и по друштво корисније вршити него улогу судије-законодавца која прелази његову снагу. (В. у вези са овим питањем и нову студију Др-а Леонида Питамца, Вашингтон, *Zur Lehre von der richterlichen Funktion*, Sonderabdruck aus „Gesellschaft-Staat und Recht“, Festschrift gewidmet Hans Kelsen zum 50. Geburtstag, herausgegeben von Alfred Verdross, Wien, 1931.).

Ж. М. Перић

Henri Haynal, docteur en droit, avocat au barreau de Budapest, **La Loi hongroise concernant les sociétés à responsabilité limitée et l'Association en participation**. (Extrait des *Annales de Droit commercial, français, étranger et international*), Paris, 1931, 25 pages. Г. Dr. Henri Haynal, који је познат читаоцима „Архива“ по приказу, у једном од ранијих бројева, његовога опсежнога дела: *Le Droit du Danube international*, avec une préface de M. Charles de Visscher, La Haye, Martinus Nijhof, 1929, 324 pages (о међународно-правном режиму имамо и тежу, на Женевском Универзитету, Г. Д-ра Војицлава М. Радовановића, *Le Danube et l'application du principe de la liberté de la navigation fluviale*, Genève, 1925, 336 pages, са мотом: „Le Danube... le Roi des fleuves de l'Europe...“ Napoléon I), излаже нам, у горњој својој расправи, ново Мађарско Законодавство из области друштва са привредним сврхама. 1) Мађарски Трговачки Законик (XXXVII.-1875.), у чл. 61., пред-

виђа, као трговачка друштва: јавни ортаклук (по француском: *société en pot collectif*), командитна друштва, безимена (т. ј. акционарска) друштва и удружења (*les associations coopératives*). Закон од 1929. додао је томе и пети тип трговачкога друштва, друштво са ограниченом одговорношћу (*la société à responsabilité limitée*), тип који је данас врло распрострањен (у нашем, Српском Законодавству, он још не постоји). Г. D-г Наупал каже да је Мађарски Закон од 1929. израђен по угледу на Закон Немачки о Друштву са Ограниченом Одговорношћу (*Gesellschaft mit beschränkter Haftung, G. m. b. H.*) од год. 1892. као и на Закон Аустриски о истом предмету (од 6. Марта, 1906., по н. к., *RGBI. 58.*): и сама расподела материје у Мађарском Закону указује на то (као и прва два Закона, и Мађарски Закон је подељен у шест делова. Он садржи 114 чланова). „Многобројне измене које су унесене у првобитни законски нацрт, врло добро познат у Иностранству (в.: професор Molitor, *Die ausländische Regelung der G. m. b. H. und die deutsche Reform*, Berlin 1927, p. 8. и François de Schulz, *La société à responsabilité limitée en Hongrie*, Paris, 1928, Extrait de la Revue critique de législation et de jurisprudence), састављен од професора Edmond-a Kuncz-a, нису ублажиле ову сличност и сагласност је покаткад и у самом тексту (*l'accord est parfois textuel*) између Мађарскога Закона и ових страних Закона“ (D-г Н. Наупал, *op. cit.*, p. 3. et 4.). Исто тако, додаје аутор, и редактори Францускога Закона о Друштву са Ограниченом Одговорношћу од 7. Марта, 1925. год. били су под утицајем Нем. Закона од 1892. (в. А. Chéron, *La société à responsabilité limitée en Droit allemand et en Droit français*, Annales de Droit commercial, Paris, 1925.; в. такође и: E. Thaller — J. Perceyron, *Traité élémentaire de Droit commercial*, 7. éd., Paris, 1925, Appendice, p. 1316, et suiv.).

И у Мађарском Закону друштво са ограниченом одговорношћу јесте трговачко друштво; чл. 1 истога Закона где се налази та квалификација овога типа друштва наводи и чл. 4. ал. 1. Мађарскога Тргов. Законика (и овај Закон донесен је по немачкоме моделу, Нем. Тргов. Законику, који је тада вредео: редактор Мађ. Тргов. Законика био је Стефан Апати, Apathy: D-г Н. Наупал, *op. cit.*, p. 5.) у коме стоји да

одредбе које се односе на трговце тичу се и трговачких друштава.

Друштво са ограниченом одговорношћу, по Мађар Закону, сматра се да постоји и стиче карактер правне личности не самим уговором него тек његовим уводом у судски регистар (чл. 13. ал. 1.): Немачки Систем иматрикулације усвојен у опште, за друштва, у Нем. Тргов. Законику, за разлику од Францускога Система (D-г Н. Наупал, *op. cit.*, p. 5. и 3.). Да приметимо од своје стране да Нем. Грађ. Зак., код питања о постанку правних лица (*juristische Personen*), ако су то удружења (*Vereine*), чини ову разлику: ако се тиче друштава без привредних циљева („*desseu Zweck nicht auf einen wirtschaftlichen Geschäftsbetrieb gerichtet ist*“), она задобијају својство правнога подмета (субјекта) уводом у регистар удружења (*Vereinsregister*) код надлежнога средскога суда (*Amtsgericht*): § 21.; док удружења са привредним циљем стичу, у начелу, карактер правнога лица само државним одобрењем („*durch staatliche Verleihung*: ово, пак, даје она држава у савезу где удружење има своје седиште), ако већ не би постојала друкчија наређења Царевинскога Законодавства (*reichsgesetzliche Vorschriften*): § 22. Нем. Грађ. Зак. (Б., код D-г Otto Fischer und D-г Wilhelm v. Henle, *Bürgerliches Gesetzbuch*, München, 1912, код § 22. Anm. 2. побројана она друштва која по самом Царевинском Законодавству стичу, испуњујући законске услове, правну личност: ту се налазе и друштва са ограниченом одговорношћу).

Какав је карактер друштва са ограниченом одговорношћу по Мађар. Закону? Као што је познато, код јавног ортаклука ту је главно *личност* ортака (није довољно да неко има капитала па да буде примљен за члана једног ортаклука, потребно је још улевати поверење својом особом) а код акционарскога и командитнога друштва главно је *капитал*: што више акционара (командитора) у толико боље, личност акционара (командитора) је равнодушна (овде се може применити она духовита француска изрека која је, изгледа, карактеристика данашњега доба: *l'argent n' a pas d'odeur*). Где долази друштво са ограниченом одговорношћу, у прву или у другу категорију друштва, је ли ту на првом месту личност или капитал? У својој објашњењу Аустр. Зак. о Друштву са

Ограниченом Одговорношћу од год. 1906., D-г С. С. Grünhut, ред. проф. Права на Бечком Универзитету (оснивалац, 1874., и директор добро познатог и распрострањеног часописа: „Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart“, Wien). овако се изражава о томе: „... Док, међутим, ово ново друштво (т.ј. друштво са ограниченом одговорношћу) је устројено само за мањи број чланова, од којих сваки може само један удео имати, затим мора бити упознат са техничком страном друштвеног предузећа, а сем тога који услед своје правне обавезе на удео, не могу тако лако иступити из друштва. Они су у тесној и трајној вези са сваким друштвеним предузећем, те или га лично руководе, или разумевајући довољно друштвене послове контролишу бодрим оком цео рад у друштву. Све је ово овако због тога, што им је ради осигурања поверљивости друштвених законом наметнута одговорност за сваког оног кога би узели у своју средину као другара“ (D-г К. С. Гринхут, *Друштво с ограниченом одговорношћу по Аустријском Праву са шк-ском Закона*, превео А. М. Петровић, докторант права, сада адвокат београдски, Београд, 1911.). У мотивима предлога Мађар. Закона о Друштву са Ограниченом Одговорношћу (стр. 31. ал. 3.) стајало је да се је законодавац трудио да „друштву, имајући у виду његове циљеве и раширеност, да такву гипкост која ће удруженицима омогућити да за друштво вежу један или други карактер“ (т.ј. да му даду карактер више капиталистички или више личан). Ипак Г. D-г Н. Наупал наводи да, према многобројним нормама које је позајмио из Закона Аустрискога и Францускога, Мађарски Закон, о Друштву са Ограниченом Одговорношћу сматра то друштво пре, и у главном, као удружење *лица* а не као удружење капитала, и Г. Наупал наводи, у прилог свога мишљења, више аргумената (*op. cit.*, p. 6. à 9.).

Не можемо се упуштати у даља, врло занимљива, излагања ауторова о истом Закону који, придружујући се Законом Немачком, Аустријском и Француском, даје још један веома поучан и користан пример тежње Светскога Права за општим изједначењем Законодавства. 2) Затим Г. D-г Н. Наупал прелази, у неколико поета (стр. 24 и 25.), на друштво са учешћем

(l'association en participation); друштво *скривено* од трећих лица и код кога се види само једна личноост која није пуномоћник учесника друштвених него њихов комисионар. (В. Франц. Закон од 24. Јуна, 1921., о изменама чл 47. à 50. Трг. Законика од 1807. год. о истим друштвима код: E. Thaller — J. Persegu, *op. cit.*, p. 322. à 320.).

Ж. М. Перић

Студентска правничка друштва.

Студентски правнички часопис *Prawo*, који излази у Варшави, посветио је један од последњих својих бројева из прошле године (бр. 9) петнаестогодишњици (1916—1931) „Кола студентска правника Варшавског универзитета“. Тај скромни, али ипак маркантни јубилеј заслужује да буде запажен и то у два погледа, — прво, као симпатична појава универзитетског живота у Пољској, и друго, као образац, који би могао да нам послужи за наш универзитетски живот.

Јако оживљавање и знатна интензификација рада на пољским универзитетима у послератно доба манифестовало се, између осталог, у оснивању и успешном развијању студентских научних друштва. У томе симпатичном покрету предњаче студенти правници, који су први организовали своја стручна научна друштва и по чијем су угледу постала научна удружења студената и на осталим факултетима. Сва су се та друштва ујединила у „Општем савезу академских научних кола“, на чијем челу до сада остају иницијатори читавог покрета правници и напосе Коло студената правника Варшавског универзитета, због чега његова петнаестогодишњица добија донекле значај опште прославе саморадне и самоорганизације у редовима пољске академске омладине и на стручном тлу научног образовања.

За разлику од средњешколског ђака студент на високој школи мора да буде активан. На универзитету не врши се настава у правом смислу речи, т.ј. не пружају се дидактички обрађена знања, која имају да се, такорећи, само прогутају. На универзитету се предаје наука, чије тезе студент има да схвати, прихвати и присвоји те да их самостално савлада. Средњешколски ђак може да буде пасиван, да прима само оно, што му се пружа. Студент на високој школи мора да буде ак-

тиван, јер он више не учи, него студира, т.ј. активно проучава оне научне податке, које пред њега износи предавач науке, који сам мора да буде активни научни истраживалац. Такво свакако мора да буде научно стање на високој школи, где горе научници активно раде на научном истраживању, а доле студенти активно раде на проучавању и прихватању научних података, које пред њих професори-научници изnose. Ти научни подаци обухватају не само готове тековине научног истраживања, него и пут, којим су стечене, т.ј. методологију, стручно упуство за самостални научни рад. Спремање баш за њега је главни задатак студирања на високој школи. Баш тај слободни научни рад очекује сваког, после дипломе. и то у два облика, било као истраживачки рад на чистој науци, било као практички рад у струци. И према личним својствима и, што је главно, према општој конјуктури поделе друштвеног рада на чисту науку иде само незнатна мањина. Велика већина, скоро сви дипломирани стручњаци посвећују се практичком раду. Баш они морају добро памтити да се од њих очекује научни рад на практичном послу због тога сви студенти морају да из високе школе изнесу једнаку спрему за слободни научни рад. Ради тога сви морају да у самом студирању буду активни.

Није то лако бити активан у студирању. Стварност, нарочито испити сведоче да скоро већина студената не могу да ту активност стекну; многи не могу чак ни да схвате, у чему би се та активност састојала. Већина чак не примећује разлику између средње и високе школе, него по старој навици учи књиге и табакe, и чак их буба. То је жалосно. У овој краткој белешци наравно не могу се претресати узроци таквог жалосног стања, ни средства потребна за његово уклањање. Желимо само да скренемо пажњу на једно од таквих средстава, и то на научно удруживање студената.

Оно, што је тешко за појединца, постаје много лакше у општењу са друговима, који стоје пред истом тешкоћом. Насамом са књигом студент је често беспомоћан, — не зна, како да је савлада, и на крају крајева „буба“. Сасвим би то могло бити друкчије, ако би иста књига постала предмет дискусије између другова. Много би се расветлило и путем дискусије „бу-

бање“ и учење би се неприметно претварало у студирање. Исто вреди за присвајање предавања, које је саслушано, и за што боље искоришћавање практичке вежбе и семинарског рада. За такву дискусију потребно је студентско научно друштво по струци. Први би му задатак био да развије праву свест о задацима и начину студирања и организује другарску самопомоћ за стицање потребне активности. Баш такав први задатак поставили су студенти правници Варшавског универзитета, кад су пре петнајест година основали своје Коло. У току времена активност је расла, те су се друштвени задаци проширивали. Од савлађивања првих тешкоћа у активном студирању прешло се на реферате о појединим стручним темама, на праћење стручних часописа и стручне књижевности, на дискусије о актуелним проблемима правног и друштвеног живота у земљи и у иностранству. Тражила се помоћ дипломираних колега, — докторанада, асистената, па затим и наставника, — доцената и професора. За чланове Кола студирање је престајало да буде формална дужност и обавезна спрема за испит, него се претворило у животну потребу, у прави позив. Образац је достојан подражавања. Може се само желети да се Студентско правничко удружење на нашем Универзитету, о чијем се раду ништа не чује, претвори у студентско правничко научно друштво и да послужи подизању нивоа научног студирања.

Г. Тарановски

Годишњак Међународног Института за Јавно право у Паризу. — Ово је по реду трећи годишњак који је издан од стране овог института, који је као што је познато, основан пре неколико година у Паризу. У прошлој години ми смо регистровали у Архиву годишњак за 1930 г. и у кратко изнели његову садржину.

Овај годишњак за 1931 г. садржи рад института за прошлу годину а подељен је сада у две књиге, што раније није био случај. Прва књига садржи текстове и notiце појединих важнијих закона, уредаба или правилника из области јавног права готово из свих могућих земаља света. То је једна велика збирка докумената, која је врло интересантна за проучавање развика јавног права у најновије вре-

ме, а то у толико више, што пружа могућност изучавања упоредног позитивног права, што је од врло великог интереса како за теоретичаре тако и за практичаре. Друга књига садржи теоријске радове, расправе у виду реферата, које су подносили чланови института и водили око њих дискусију на годишњим седницама института. Седнице су и ове године биле врло добро посећене, јер су у њима учествовали највиђенији стручњаци из јавног права готово целог света. Председник је и овога пута био *Флајнер (Feiner)*, проф. Универзитета у Цириху.

Још у прошлој сесији било је одлучено, да се израде реферати за два питања из јавног права и политичке праксе а то су: владини акти (*les actes de gouvernement*) и референдум у односу на парламентаризам. Но како се није стигло прошле сесије да се та питања исцрпније додирну, те је било остављено референтима *Каре де Малберу (de Malberg)*, *Миркин Гецевићу (Guetzévitch)* и *Томли (Thoma)*, да израде своје реферате и да их поднесу сесији од прошле, 1931. г. Ови реферати, су управо велика и опширна студија поменутих питања, и о њима читалац добија јасну слику тек кад их све у целисти прочита, те их је немогуће ни приказати у овако краткој белешци као што је ова. Ово у толико пре није потребно чиини, пошто је проф. Г. Слободан Јовановић у последњем броју овога часописа, на један прегледан и концизан начин, изложно гледиште о референдуму г. г. Малберга и Гецевића, која су гледишта веома интересантна као и оцена самог г. Јовановића. Реферате о владиним актима дали су *Диец (Diez)*, *Лаун (Laun)*, *Сменд (Smend)* и *Вошје (Vauthier)* и ови реферати заузимају већи део књиге. Ми ћемо се због њене интересантности на ову ствар вратити једним засебним радом а сада је само региструјемо. Довољно нам је сада напоменути само то, да међу референтима влада прилична несагласност у овоме питању.

Напоследку треба нарочито истакнути, да је одлика свих досадањих реферата у томе, да су се при избору тема за расправу референти руководили у првом реду актуелношћу и практичношћу самога проблема. Обрађиване су теме које интересују позитивно право и практичан политички живот, а избегнуте су оне теме које носе

спекулативан карактер, те би као такве биле несумњиво од мањег интереса и од мањег утицаја по развој позитивног јавног права.

Са задовољством констатујемо учешће словенских научних радника у овом великом међународном научном форуму. Међу његовим члановима се налазе и *Миркин-Гецевић*, *Гронски* и барон *Нолде* од стране Руса; граф *Росшворовски* од стране Пољака; *Слободан Јовановић* и *Питамиц* од стране Југословена; *Стаиноф* од стране Бугара и *Вер* и *Херцл* од стране Чехословака.

И овог пута годишњак је уредио Г. *Миркин-Гецевић*, члан и генерални секретар института, коме припада чини нам се, велика заслуга око сређивања материјала и података, којима заиста овај годишњак изобилује.

Д-р Данило Ј. Данић

Институт за упоредно право при Правном факултету у Паризу. — Недавно је основан при париском правном факултету Институт за упоредно право (*Institut de droit comparé*). Овај институт има два главна циља. Прво, да путем предавања обавештава не само правнике, теоретичаре и практичаре већ и широку образовану публику о друштвеним и правним основама из разних држава целог света. Та предавања ће се састојати из специјалних курсева, из практичних вежбања, као и из нарочитих радова који ће бити организовани по врстама материјала.

За сада међутим, овај институт има за предмет, да скупни сву наставу, семинаре истраживања и центар за документацију у један једини организам. Друго, да скупља документе о разним друштвеним и правним институтима из свих држава, који би могла послужити за боље и успешније изучавање упоредног права.

Да би постигао овај циљ, институт је ставио себи у задатак: (а) да саобрази наставу са оном која се на правном факултету у Паризу односи на упоредно право посредно или непосредно, и да одржава везу са другим организацијама као што су разни институти, научна удружења и др., која у Француској или у иностранству имају сличан циљ. (б) Да у Француској развија познавање страног законодавства у сваком погледу и по свима струкама теоријски-практично. (в) Да омогући

страним правницима, научницима као и студентима, да се упознају са правним животом Француске путем компаративне методе и (г) да тако допринесе развијању међународних односа заснованих на међусобном познавању основа. Према томе, овај институт представљао би центар научних радова и истраживања, где би поред предавања била организована и практична вежбања, конференције и томе слично. Затим центар документације у погледу свега шта се односи на упоредно право, за што ће се установити и нарочите библиотеке, и напослетку центар међународне сарадње, у коме ће се груписати сви страни ученици и истраживачи који се налазе у француској.

Поред курсева, редовних предавања, практичних радова, конференција страних правника, постоје и предавања из специјалних струка и то: упоредно приватно право под управом *Леви-Улмана* и *Жилио де ла Морандијер* (*Morandière*); упоредно јавно право под управом професора *Жидела* (*Gidel*) и правна етнологија под управом професора *Моније* (*Mainier*). На институту су установљени и испити после којих се могу добити и дипломе, а могу се уписати који су већ уписани као студенти правног факултета.

На послетку институт је објавио и свој почетни програм, који се за сада састоји из курсева на самоме факултету и слободног курса, који започиње Г. Миркин-Гецевић, професор Париског факултета и Генерални секретар Међународног института за јавно право у Паризу. Корист од једне овакве установе је несумњива, и можемо се надати, да ће она послужити у великој мери унификацији не само правних појмова већ и правних уставна бар што се тиче цивилизованог света.

Д-р Данило Ј. Данић

Ingwen Liang, Versteckter Protektionismus in den Handelspolitik, Greifswald, 1930, стр. XII и 144.

Писац, очигледно Скандинавац, дао је добар преглед свих мера „скривеног“ протекционизма у спољној трговинској политици. Књигу је поделио у четири главе: Економски значај скривеног протекционизма, Суштина скривеног протекционизма, Поједине мере скривеног протекционизма и Оправдање скривеног протекционизма. У првој

глави означено је приступање примени скривеног протекционизма у појединим земљама, у Енглеској, Француској, Ирској, Шпанији, Италији, Немачкој, Русији, Пољској, Чехословачкој, Грчкој, Румунији итд. Анализом појма трговинске политике, и употребљавањем до сада употребљених појмова за скривени протекционизам, писац долази, у другој глави, до ове своје дефиниције појма прикривене заштите. То су, по њему, „све оне државне мере, које по искуству претстављају подесна сретства за циљеве, који нису протекционистички, па их доносиоци законских прописа примењују тако да би прикрили протекционистичке намере или да би њихово примењивање извршило заштитно дејство“ (стр. 29). Ове се мере примењују у робном промету, као и у промету људи и капитала. У *робном промету* су: извозне и увозне забране, заштитне царине под маском финансиских царина, царине за преговоре са прикривено-заштитним дејством, прикривена заштита у царинској тарифи и при царинским споразумима, затим у царинској пракси, путем пореза, премија, саобраћајно-тарифске политике, додељивањем јавних набавки и радова, и субвенцијама. У промету *капитала* то су мере валутних манипулација, државног кредитирања, берзанског законодавства и праксе. У саобраћају *људи* улазе овамо све оне мере, којима се постизава отежавање уласка страних радника, привредна делатност страних држављана и онда, кад су та питања важећим међународним уговорима позитивно регулисана. У закључној глави, писац своди оправдање прикривених мера заштитне трговинске политике на релативност начела слободне трговине и царинске заштите. „Ако отворен поступак према нелојалном и субјективистичком противнику због недовољних принудних средстава није могућ, остаје оправдан прикривен поступак. То је често једино сретство нације, оборене на земљу (!), да се у одређеним ограниченим подручјима може да одржи способна за живот“ (стр. 143). Разуме се, питање кад такво стање настаје, има се решавати од случаја до случаја.

Ова, садржином натучена, књига пружа много података, како се посредна заштита практикује у разним земљама. Баш ови подаци, до којих није лако доћи, претстављају најбољу тековину

овога рада. Повезаност мера посредне (прикривене) заштите за опште правце спољне трговинске политике даје књижи карактер заокруженог рада. Местимично, тежња за претераном оригиналношћу проблем више замршује, уместо да га uproшћује. И садржина дефиниције могла би се изградити простије. При крају, очигледно без потребе, писац заузима јако борбени став према скепси Макса Вебера у објективност социално политичког сазнања. Коначно, писац није објаснио, зашто место више уобичајеног појма „природне заштите“, или „административне заштите“, који су конкретнији, употребљава мање одређен појам „прикривене заштите“.

М. Мирковић

Радован М. Драшковић, Наше општинске финансије, Београд, 1931, стр. 120, сопствено издање, 30— динара. — Питање самоуправних а поглавито општинских финансија добија из дана у дан све већи значај у целом свету. Без познавања овога проблема данас је немогуће третирати питања јавних финансија. Решење овога питања постављено је код нас на дневни ред. Очекује се изједначење законодавства о финансирању општина. Зато је у најзгодније време дошла књига г. Драшковића. У њој се критички излаже данашње стање општинских финансија у нашој земљи, како са гледишта позитивног законодавства и административног делања, тако и с погледом на реперкусије општинских дажбина на привредну ситуацију. — Г. Драшковић прво износи преглед финансирања општина по покрајинама, из кога се види да разноврсност законодавства по покрајинама показује неједнакост срестава за извођење општинских задатака. Самим тим, у другом делу, у делу о буџетирању, писац долази до једино могућег закључка, да не може бити речи о јединственом начину буџетирања наших општинских самоуправа. То јединство може се постићи изједначењем фискалних извора прихода. Врло брижљиво изложени су поједини облици извора прихода (фискалних и привредних). Таблице о кретању прихода, које аутор износи, сигурни су путоказ којим путем треба ићи у престојећој реформи општинских финансија. Зато ће књига г. Драшковића корисно послужити свима онима који се интересују овим проблемима,

јер несумњиво престава драгоцен прилог информативној литератури о нашим општинским финансијама.

Д-р М. Милошевић.

Cavalieri Celzo, predsednik Upravnog suda и р.: *Tumač Zakona o činovnicima s naročitim osvrtom na Zakon o državnom saobraćajnom osoblju*, Zagreb, 1931, сопствено издање. Стр. 563.

Ни пуна четири месеца након доношења новог Чиновничког закона издао је г. Кавалиери његов обилни коментар. То је први, а за сад и једини, коментар важећег Ч. З. Г. Кавалиери је издао био коментар и ранијег Ч. З., онога од 1923, а у току последњих двадесет година дао је један знатан број прилога из области чиновничког права и чиновничког проблема уопште. Нарочиту су пажњу скренули његови „Дисциплински прописи“ издани 1924, у којима је поред питања дисциплинске одговорности чиновника, дао и један леп теоретски преглед о односу између службеника и државе. Све му је то олакшало да се брзо снађе у конструкцији новог Ч. З. и да за врло кратко време да коментар на ком се не испољавају и не одржавају нигде краткоћа времена и брзина којом је рађен.

У овом коментару нема много теоретских излагања, то је по превасходству један практични коментар, али практични коментар у најприкладнијем смислу речи. Метода коментарисања коју је он изабрао изгледа једна од најцелисходнијих. Он је сваки члан објашњавао простијим језиком, мање јуристичним и мање „законским“, при чему несумњиво има и претеривања и сувишних експликација. Али, зато, он је сваком члану додао све законске одредбе које с њим имају конекситета, законске одредбе из других а не само Ч. закона. Док многи наши коментари не наводе прописе других закона на које се директно позива закон који се коментарише и без којих се он не може формално употребити, г. Кавалиери је врло брижљиво или навео или назначио све норме које стоје у вези са појединим параграфима Ч. З. Са коликом је минуциозношћу он то радио, најбоље се види из тумачења § 7, где су наведене све управне струке с обзиром на школске квалификације које се за службенике траже.

Несумњиво да у тумачењима има местимиче и недостатака, али у врло

малој мери. Тако на пр. г. Кавалиери на стр. 8 констатује да само један врло ограничен број одредаба Ч. 3. важи за службенике грађанског реда у војсци и морнарици. То, истина, прописује Ч. 3. у свом првом параграфу, али зато Закон о устројству војске и морнарице наређује скоро потпуну примену одредаба Ч. 3. на службенике грађанског реда у војсци. Ч. 3. је то питање оставио био отворено да би се решило другим законима. Уз § 51, који говори о нарочитим стручним испитима за више групе нису наведени већ установљени испити за више чиновнике финансиских струка (§ 37 Закона о организацији финансиских управа од 7 децембра 1929), тако да изгледа као да тих испита уопште нема ни у једној струци. Уз § 99 нису наведени премештаји по казни као дисциплинске казне за финансиске службенике и службенике унутрашње управе, што чини слику премештаја непотпуну. Назад, нека је слободно напоменути да су се у тексту самог закона поткрале извесне ситне грешке које нису означене у наводу errata а које ипак морају бити исправљене. Тако у 10 тачки § 188 стоји *немарно* заклањање место *намерно*, у § 107 *in fine* предајом *службеника* место *дужности*, у § 129 *службеног* листа место *службеничког*. Правопис, нарочито у погледу интерпункције и писања великих слова, није сасвим подражаван

званичном тексту, Регистар би могао бити мало опширнији (о Министарским пензијама говори десетак параграфа а у регистру су наведена само два и т. д.).

Сви ови ситни недостаци не могу да умаће вредност самога издања и тумача г. Кавалиериа. Много је труда и савесности уложио г. Кавалиери да да један исцрпан и погодан коментар новог Ч. 3. Ми мислимо да је он у томе успео.

Л. М. Костић.

Изјава Г. проф. Метода Доленца.

— У расправи „Улога приватног тужиоца у кривичноправној истрази“ овог *Архива*, књ. XXIII, бр. 6., на стр. 440, стоји да „сам изгубио из вида злочинства, које се гоне по приватној тужби“. *Ово није шачно*. И данас сам мишљења да *per interpretationem legis* нема таквих злочинства. Према историском развоју права (§ 235. срп. к. з.; § 189. аустр. к. з.) и према идеологији новог к. з., која произлази из антитеза између § 322., ст. 2. и § 325. ст. 2. к. з. а и из немогуће конструкције према наређењу § 341., који треба да важи иначе као норме §§ 324. и 325. к. з., онда и за превару при *државним* (!) набавкама, види се јасно, да су у § 324. мишљени само преступи крађа и утаја. И на остала *неправилна* тумачења прописа с. к. п., произлазећих из *акузаторног* начела, повратићу се.

М. Доленц

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Теодор Тарановски, професор Београдског Универзитета, **Историја Српског права у Немањиној држави**. I Део: *Историја државног права*. Београд, 1931, стр. 262, цена ? Издање књижаре Геце Кона.

Е. В. Сакторскиј, **Бенжаменъ Констанъ и Фюстел де Куланжъ**. Бѣлградъ, 1931, стр. 259—278. Отдѣљниѣ отиискъ (Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ, выпускъ 3.)

Д-р Милан Ф. Баршои, доцент Београдског Универзитета, **Из Међународног приватног права**. *Расправе и чланци*. Београд, 1932, стр. 207, цена? Издање књижаре Геце Кона.

Д-р Радомир С. Пойовић, универзитетски доцент, **Проблеми Трговачког права**, Београд, 1932, стр. 266, цена? Бр. 28 Библиотеке за правне и друштвене науке. Издање књижаре Геце Кона.

Практични приказ основних установа новог поступка у грађанским парницама, са обрасцима. Саставио *Д-р Дионис Година*, адвокат. Београд, 1932, стр. 147, цена? Издање књижаре Геце Кона.

уредник

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
37. Молерова ул., Тел. 21756 и 20290

власник у име прав. факултета

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

За штампарију „ПРИВРЕДНИК“, Кнез Михаилова ул. бр. 3. Телефон 21-450
Живкојић Д. Благојевић, Кондина улица бр. 10. — Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXII ДРУГО КОЛО

25 Фебруар 1932

КЊИГА XXIV (XLI) Бр. 2.

ДОКАЗ ИСПРАВАМА

по новом Законику о судском поступку у грађанским парницама.

1. У опште. Од увек је човек тежио да извесним знацима обележи успомену на неке догађаје. Из те тежње постао је и појам исправе. Исправе су знацима или писменима забележена означења догађаја са намером да се збивање тих догађаја или њихово постојање доцније људима учини видљивим и да о томе буду убеђени. Битно је дакле *намера* састављања исправе, т. ј. посведочење правно важних догађаја који су се десили, а у циљу преноса на доцнија времена¹⁾. Ова дефиниција исправе обухвата *исправе у ширем смислу*,²⁾ где долазе и т. зв. *обавештајне ствари*, о којима говори § 414, као што су: споменици, гранични знакови, међашници, мерачки кочевци, рабоши и др. *Исправе у ужем смислу* пак јесу само они предмети, код којих се човек послужио *писменима*, писменим саставом, да се сачува сећање на извештај догађај, без обзира

¹⁾ Sperl, Lehrbuch der bürgerlichen Rechtspflege, I 2, 406 који каже да где таква намера не постоји ту нема исправе, ма да видљиво означење, изазвано догађајем, може имати извесну вредност. Тако на пр. трагови стопала нису исправе, али су исправе стављање мрља бојом на купљена дрва у шуми, стављање граничних знакова и белега. Pollak, Zivilprozessrecht II 677, 678, не слажући се у свему са горњом дефиницијом, дефинише исправу овако: „Исправа у смислу цивилног процесног права јесте свако отеловљење једне мисли, сваки људском руком начињени знак ради сећања. Према томе природно брдо није исправа, ма да би за њ биле везане и успомене, али је исправа брдо начињено од људи да би се сачувала нека успомена. У појам исправе улази дакле: састављање људском делатношћу, да би се створило неко сећање, нека успомена. Само то. Нема значаја да ли је у питању неко *правно* важно сећање или не: писмени уговор, извештај у новинама. Без значаја је да ли је у питању неко *важно* сећање: једно обнародовање у службеним новинама исто је тако *исправа* као и извештај о неком концерту у једном приватном писму. Безначајно је и то *за које време* има да траје успомена исправом: Грилпарцеров споменик у Бечу исто тако долази овде као и позоришна карта за једну представу. Нема значаја ни то да ли је доказно средство *састављено* баш ради доказивања или не: судски записник је исто тако исправа као и грамофонска плоча. Без значаја је *форма*, у којој се испољава мисао сећања, речима или другим знацима: споменици, гранични знаци, рабоши, земљишне мапе, земљишне карте, староперуанско писмено“.

²⁾ Њих Андра Ђорђевић, Теорија грађ. суд. пост. II, 42 дефинише као „све ствари које су човеком руком начињене да сачувају сећање или успомену на неки догађај или да обелодањују неку мисао или акт човекове воље“. И онда ове исправе у ширем смислу дели на *неписане* и *писане*. У прве долазе на пр.: пограничне белеге, зидови, грбови, цртежи, рабоши, а у друге сва писмена.

на материјал, на којем се писмени састав налази (на пр. хартија, пергамент, камен). На ове се исправе у ужем смислу односе прописи треће главе (§§ 388 и сл.).³⁾

Полазећи са разних тачака посматрања исправе се деле на: а) *диспозитивне исправе* и *исправе о посведочењу*, с обзиром на њихову садржину. *Диспозитивне исправе* или конститутивне, (*instrumenta*) имају у себи сам правно важни догађај, јер је он њима створец, њима се посведочава једно *јавно располагање*. Canstein, 875, назива их правним исправама и сматра их писменима којима се права заснивају, укидају, измењују или преносе, приказују се дакле као правопроброизводне чињенице: на пр. писмене понуде за закључење уговора, писмени уговори,⁴⁾ тестаменти, хартије од вредности (на доносиоца или по наредби), менице, чекови, акције, купони, талони, бонови, коносмани, судске пресуде, платни налози, наредбе других јавних власти (наредбе пореских власти, царинских). *Исправе о посведочењу* (доказне исправе, *documenta*) које посведочавају да се један догађај десио; оне се стварају због тога да би се имало једно доказно средство о једној правопроброизводној чињеници из прошлости.⁵⁾ б) *Оригинале* (изворнике, матице) и *преписе* — *копије* (§ 395). Оригинал или изворник једне исправе потиче од издаваоца исправе, од онога који је исправу створио (§ 516), а преписи су састављени ма од кога и репро-

³⁾ Прописима ове главе уређује се *формална* доказна снага исправа, т. ј. у колико у њима наведене околности имају да вреде као истините. Међутим *материјална* доказна снага, тј. правни значај чињеница, потврђених у исправи, остаје недирнут: Neumann, Kommentar, I 1020, који наводи у прим. 2 и 3 да Seuffert овако дефинише формалну односну материјалну доказну снагу исправа: права, нефалсификована исправа не доказује, у првом реду, ништа друго него да је онај, од кога проистиче исправа — издавалац — дао у исправу садржану изјаву (у најширем смислу речи), т. ј. да ју је хтео као своју изјаву. То је *формална* доказна снага исправе. Друго је питање да ли изјави садржаној у исправи припада и какав правни значај. Правни значај изјаве наведене у исправи јесте *материјална* доказна снага исправе. При оцени *материјалне* доказне снаге исправе често се као значајно истиче да ли је изјава један правни акт или вансудско признање или да долази у обзир само као индиција. Само је материјално право меродавно за питање да ли је правни акт у прописној форми изјављен и да ли је иначе пуноважан; да ли једна исправа, која садржи једно признање, има материјалну доказну снагу, или се исправа има употребита као индиција, одлучује судија по свом нахођењу.

⁴⁾ Т. ј. кад је законом или вољом странака наређено да је за важност уговора потребна писмена форма.

⁵⁾ Canstein, Zivilprozessrecht, 1905, I 876, дели опет ове исправе на двоје: а) тзв. *сведоче* (*Zeugnisurkunden*) које стварају или за то позвани *јавни органи* — судије, записничари —, или други јавни чиновници одн. власти или јавни бележници (нотари), стално постављени трговачки вештаци и др., о чињеницама, које су они сами непосредно опазили, али и *приватне личности* о истинитости једне чињенице: на пр. лекарска уверења о болести једног лица, трговачка уверења о меничним курсевима једнога одређенога дана; б) *исправе о признању* (*Geständnisurkunden*), нарочито обезвнице (ми их зовемо писмене облигације) о постојању дуга (из зајма, кирије и др.) и признанице о наплаћеној тражбини.

дукују потпуно садржину *изворне исправе*.⁶⁾ Као доказно средство сматрају се и оригинал и препис исправе. По правилу при одлучивању о једној чињеници, која се доказује исправом, треба да постоји оригинал исправе (§§ 393, 395, 396), али изузетно суд се може задовољити и преписом (§§ 395, 131, 651 in fine), ако се не сумња у истинитост оригинала и тачност преписа (§§ 368, 409). в) *Јавне и приватне исправе*. Најважнија подела исправа извршена с обзиром на издаваоца исправе, јесте подела на *јавне и приватне исправе*.

2. **Јавне су исправе** оне које у нашој држави у прописаном облику, а у границама свога службенога делокруга, изда наша јавна власт или које у своме пословном делокругу изда каква особа која, по сили закона, ужива јавно поверење. Ту дефиницију јавне исправе садржи § 398 став 1.⁷⁾ Кад аналишемо овај законски пропис видећемо да је ради постојања јавне исправе потребно да се испуне ови услови:

а) Да је исправу издала југословенска јавна власт (пореска, школска, судска и др.) или која особа, која у нашој држави ужива јавно поверење по сили закона (на пр. јавни бележник, парох, државни лекар⁸⁾, судски разносач, писмоноша поштански). Под јавном влашћу подразумевају се овде како државне тако и аутономне власти (на пр. општинске) и т. зв. аутономна тела, у колико им је законом одређен делокруг рада (адвокатске, лекарске, трговачке, индустријске, радничке коморе).

б) Да је исправа издата од горе именованих у границама њиховога службенога делокруга односно у њиховом пословном делокругу.⁹⁾

⁶⁾ Од преписа се разликују т. зв. *отправци* (§§ 514, 525). Отправак је такође оригинал, изворна исправа, а долази после изворника само онда, ако постоје разлике у тексту између њих — в. §§ 518 став 1, 526; *изводи* су скраћени изворници (§ 402), на пр. пресуда која не садржи ни чињенично стање ни разлоге судске (§§ 516 став 2, 517, 526); *преводи* су исправе са другог језика на службени језик суда пренесене, дакле нису оригиналне исправе; *овереном препису* говори се онда кад је јавна власт потврдила да се препис слаже са изворником, са којег је препис извршен.

⁷⁾ Слично дефинише јавну исправу и А. Ђорђевић, II, 42, при крају: Јавна или аутентична је она писмена исправа коју је издала или нека власт или неко лице, са јавним карактером, домаће или страног, по законом кругу своје радње и у прописној форми, и то дејствујући у своме службеном својству.

⁸⁾ Sperl I, 2 407 каже: које су издале особе које су — и ако не заузимају положај власти — постављене по јавном праву и овлашћене да као особе општега поверења састављају исправе, као: јавни бележници, судом постављени тумачи, сензала, трговачки посредници, влашћу овлашћени цивилни геометри.

⁹⁾ Због тога не би вредела као јавна исправа она коју би на пр. издао разрешени од службе чиновник, не би вредела даље као јавна исправа она коју би издала на пр. пореска власт о школским предметима, јер је то ван њенога службенога делокруга или кад би државни лекар издао исправу о неком правном послу и т. сл. или кад би на пр. преска власт једнога среза издала исправу која се тиче послова из другог среза.

в) Да је исправа издата у прописаном облику. Облик или форму исправе прописују поједини закони и уредбе, тако на пр. за пресуде и закључке судова §§ 514, 515, 516, 517. Форма исправе је различна према природи исправе, али општи, битни састојци формама јесу: означање власти или службеног назива лица које дејствује са јавним карактером, потпис претставника власти, службени печат и број службеног деловодства.¹⁰⁾

Са јавним исправама, које су у нашој држави издане, *изједначене су исправе „које су издане изван наше државе, али их, у границама свога делокруга, издају јавни органи који су подређени власти са седиштем у нашој држави“ (§ 388 став 1 реч. 2)* — на пр. краљевска посланства наше државе у иностранству, консулати, који су подређени нашем министарству иностраних дела. Такође и исправе које су *нарочитим законским прописима признаје као јавне исправе* (§ 389 став 1).¹¹⁾

И *иностраних исправе*, издане дакле *ван наше државе од иностраних власти* и особа, које исправе у месту свога издања важе као јавне исправе, имају под условом узајамности (реципроцитета) и у нашој држави доказну снагу јавних исправа, ако су прописно оверене (§ 389 став 2). Оне су дакле изједначене са нашим јавним исправама под условима: да у месту свога издања по сили тамошњих законских прописа вреде као јавне исправе, да су прописно оверене,¹²⁾ да се у дотичној страни држави (у којој је исправа издана) тако исто поступа са нашим исправама, дакле да се у тој страни држави признаје нашим јавним исправама иста доказна снага као и домаћим јавним исправама.¹³⁾

3. Доказна снага јавне исправе. По § 388 став 1 јавне исправе „доказују оно што власт или особа јавнога поверења у њима службено наређује или изјављује или посведочава“. Изузетно од § 368, који усваја слободну оцену доказа од стране судије (слободна доказна теорија — в. горе друга глава под II), наш законодавац утврдио је општу, апстрактну вредност доказне снаге исправа, не допустивши судији субјективну, конкретну оцену вредности појединих исправа, што му, иначе, допушта у погледу свију других доказа¹⁴⁾ — § 368. Према §-у 388 дакле

¹⁰⁾ А. Ђорђевић, II, 43.

¹¹⁾ На пр. књиге и изводи из књиге Народне Банке, Државне Хипотекарне Банке, Привилеговане Аграрне Банке, Поштанске Штедионице. В. Матијевић-Јуричић, Грађан. Парнич. Поступ. стр. 258 прим. 1.

¹²⁾ Од наших посланстава и консулата у иностранству, од нашег министарства иностраних дела (§ 407), у колико од тога нису изузете по међународним конвенцијама. Постоје конвенције између наше државе и Чехословачке, Пољске, Аустрије, Италије и других држава. В. Матијевић-Јуричић, Грађан. парнич. поступ. стр. 260 прим. 2.

¹³⁾ Извесна разлика између домаћих и иностраних јавних исправа ипак постоји у погледу доказа истинитости исправе, в. §§ 406 и 407, о чему ће доцније бити говора.

¹⁴⁾ Sperl, I, 2, 420.

јавна исправа, под претпоставком да је истинита (§ 406),¹⁵⁾ даје *поштин доказ а)* о службеним наредбама или изјавама *влашти* или особе, која је издала исправу, садржаним у тој исправи (да је на пр. одиста тако пресуђено како стоји у пресуди, да је тај и тај платио порез, како стоји у пореском уверењу, да је свршио школу ит.д.), *б)* о изјавама, које су *друга лица* пред влашћу или особом јавнога поверења дала, а које су садржане у тој исправи, било да се ове изјаве тичу *јравних по- слова* (на пр. странке изјављују пред судом да су се поравнале, дужник признаје пред влашћу да је узео новац на зајам), било простих чињеница. Исправа је дакле доказ да су те изјаве учињене пред влашћу или особом јавнога поверења; *в)* о *догађајима*, које исправа посведочава да су се десили (на пр. судски рецепис доказује да се је десило догађај достављања — § 306, записник о извршеној јавној продаји, извод из регистра за уписивање трговачких фирми, менични протест). Кад дакле постоји пред судијом јавна исправа као доказно средство, онда судија није слободан у оцењивању доказа, него има да примени законски пропис о доказној снази јавне исправе (§ 388), утврђујући да је исправа у смислу закона јавна исправа, издана од надлежне власти у прописаном облику.¹⁶⁾

Противдоказ против јавне исправе допуштен је: у § 388 став 2 каже се: „допуштено је доказивати да је у исправи неистинито утврђен догађај или да је у њој неистинито утврђена чињеница или да је сама исправа неисправно састављена“. Противник онога, који исправом хоће нешто да докаже, може свима доказним сретствима (па дакле и сведоцима и саслушањем странака под заклетвом — § 472)¹⁷⁾ доказивати и доказати да не стоји онако како се исправом тврди у погледу изјава приватних лица и догађаја (в. горе бр. 3 под б и в),

¹⁵⁾ Исправа је истинита, права, ако је, онаква каква је, издана од онога, кога подносилац исправе означаје као издаваоца.

¹⁶⁾ Има два разлога, каже Sperl l. c., што и најновији закони (немачки грађ. парн. пост. §§ 415—418, угарски, § 315, 317, бугарски, §§ 377, 378, за кантон Луцерн, § 139) придају исправи формалну доказну снагу и не допуштају њено конкретно оцењивање од стране судије. За јавне исправе постоји потреба да се од ауторитета власти, која издаје исправу, и од поверења у тачност њеног службеног рада у састављању исправе, од страни свако сумњичење, а за све врсте исправа постоји потреба правнога саобраћаја за осигурано писмено утврђење правно важних догађаја и стварање доказа, који остају трајни и не губе се; *scripta manent*. Кад би се њима могло оспоравањем одузети свако доказано дејство, и кад би оне биле изложене субјективном оцењивању судије, онда би исправе изгубиле скоро сваку вредност, а правни живот био би лишен сваке чврсте подлоге. И енглески процес обичајног права — *common law* — признаје пуну доказну снагу истините исправе.

¹⁷⁾ По § 242 србј. грађ. суд. пост. не може се сведоцима доказивати против или изван садржине писмене исправе. Ово ограничење не постоји за нови грађ. парн. пост., дакле може се сведоцима доказивати и изван и против садржине јавне исправе. Наравно да судија суди по *слободном уве-*

али не и у погледу наредба и изјава власти (в. горе под а). Neumann I, 1022, каже: јер могућно је да је орган власти чињенице или догађаје погрешно схватио, нетачно запазио и утврдио, али изјава или наређење *власти* не може бити нетачно, претпостављајући истинитост и тачан отправак исправе, јер се ова изјава или наређење састоји у самој исправи, сама је исправа изјава или наређење¹⁸⁾. Може се, на сваки начин, десити да ове изјаве или наређења не одговарају законима, али да се оснивају на претпостављеним нетачним чињеницама, и стога се могу побијати прописаним начином пред вишим властима (правним лековима), али ипак и поред тога постоји једна наредба или изјава власти, у колико она одговара условима наведеним горе под 2 а, б, в.¹⁹⁾

4. **Приватне исправе.** Исправе (у смислу како је горе под бр. 1. речено) које нису јавне исправе јесу приватне испра-

рењу колико ће поклонити вере исказу сведока и у пракси ће се сигурно врло ретко дешавати да судија поверује сведоку који тврди противно ономе што се доказује исправом, нарочито јавном. Само у *шој судијској слободи у оцењивању доказне снаге исказа сведока, у судијској способности да разликују лаж од истине, у његовој карактерности, која му не допушта да суди по хашару, симпатијама и антипатијама, по наредби или ма каквом утицају него по закону, по својој савести, и по своје знању, „по правди Бога истинскога“, лежи гаранција од овога опаснога наређења новог пошупка, које ошвара враћа лажним сведоцима.* Као члан комисије за израду новог грађ. суд. поступка писац ових редака, заједно са чланом Г. Ђорђећем Несторовићем, указивали су на опасност која потиче отула што се допушта доказивање сведоцима против исправе. По §§ 263 и 282 србиј. грађ. суд. пост. нема места главној заклетви против чисте, у законској форми издате исправе. У новом закону је укинута главна заклетва а уведено је саслушање странке под заклетвом (§ 472), и овим се доказним средством такође може извести доказ против јавне исправе. Наравно да ће у пракси такође врло ретко долазити до тога. О овоме питању види поближе у Споменници првог конгреса правника, 1925, стр. 63 и сл. И енглеско право, високо цењено у целом свету, има велико неповерење према сведоцима. У Енглеској постоји изрека: сведоче, лажљивче, проклети лажљивче (Spert, I, 2, 452).

¹⁸⁾ На пр. судска пресуда.

¹⁹⁾ Pollak II, 679 вели: против *исправа о посведочењу* (види горе бр. 1 под а) допуштен је противдоказ без изузетка, без обзира да ли су јавне или приватне исправе; код *јавних диспозитивних исправа* допуштен је само доказ да су оне неистините али није допуштен противдоказ против садржине наређења. Код *приватних диспозитивних исправа* допуштен је сваки противдоказ. На против Spert, I, 2, 421 каже: Овај потпуни доказ (исправе) може бити уклоњен једним противдоказом... Противдоказ може бити на то управљен да у јавној исправи има *погрешака* (заблуда) или свесно *лажних навода*. У овом *другом случају* онај који то наводи окривљује дотичног чиновника, који је суделовао у издавању ове јавне исправе, да је учинио кривично дело (§ 397 крив. зак.). Грађански судија имао би у смислу кривичног судског поступка (§ 89) пријавити то крив. дело надлежном државном тужиоцу и био би у положају, али не би и морао, да грађанску парницу по §-у 255 прекине док се не сврши кривични судски поступак. Ако је он сам уверен о нетачности — или тачности исправе — онда може продужити поступак без прекида и предузети противдоказ слободно оценити у погледу његовог дејства, дакле и отказати јавној исправи пуну доказну вредност, коју она у нормалним случајевима има — В. и § 624 бр. 1.

ве.²⁰⁾ Код приватних исправа је без значаја да ли су потписане или не (на пр. фактуре, визиткарте), да ли потичу од показиваоца исправе, од његовог парничног противника или од кога трећег лица; у којој су форми издане, у којем времену, на којем језику²¹⁾ и каквим су писменима написане²²⁾ или штампане.²³⁾ Само у погледу *доказне вредности* приватне исправе има значаја *пошпис на исправи* (§ 390).²⁴⁾²⁵⁾

5. Доказна снага приватне исправе. Доказну снагу приватних исправа цени суд по своме слободном уверењу (§ 368). Али у једном погледу постоји за доказну снагу *пошписане приватне исправе* у § 390 овај значајан пропис: „Приватне исправе, ако их је потписао издавалац или ако

²⁰⁾ И § 187 србијан грађ. суд. пост., набрајајући које су све исправе јавне, вели: све друге исправе приватне су, на пр. приватни папири од вредности (обвезнице на доносиоца разних друштава, менице, чекови, трговачке упутнице), обвезнице (облигације) приватноправне, диспозитивне исправе: тестаменти, писмени уговори, признанице (квите), приватна уверења (приватних лекара и др.), трговачке књиге, приватна писма и т. д.

²¹⁾ Али за Словенију, Далмацију, Хрватску вреди дворски декрет од 22-X. 1814, по којем не вреди исправе састављене на јеврејском језику. В. и чл. XI бр. 2 уводног закона за грађ. парнич. пост.

²²⁾ Могу дакле и јеврејским, турским и другим писменим, али у областима где вреди аустријски грађ. зак. (у Словенији, Далмацији, Хрватској), а по дворском декрету од 20. XII - 1842, потписи стављени јеврејским писменима вреди само као ручни знак, дакле морају бити оверени, ако се хоће да имају доказну снагу из § 390. В. и чл. 11 уводног закона за законик о грађ. суд. пост.

²³⁾ Sperl I 2, 409 дели приватне исправе а) на писане (или штампане) исправе које су *пошписане* и б) на исправе *непошписане*, и као непотписане сматра оне исправе, на којима се не налази руком потписано име издаваоца. У непошписане исправе долазе дакле и оне, под чијим се текстом налази штампано име издаваоца или машином за писање стављено или механичким путем стављен факсимил потписа. Овде истинитост не лежи у томе ко је саставио овај штампани лист или овај напис — што је код стављања имена на потписаној исправи баш меродавно — него у томе ко је ову исправу *издао*. То исто вреди и о *исправама без текста*. Оне су онда истините, ако су издате од особе или завода, према којима се остварују, против којих се као доказ истичу. На пр.: марке које се дају за ствари предате на чување (у позоришту, на баловима и т. сл.), позоришне карте (улазнице), жељезничке карте, разне марке за вршење контроле, исечци из талона (матичњака, Juxtaabschnitt, carnet à souche), онда су истинити, кад су били издати од гардеробера, онога који управља гардеробом, од позоришне управе, жељезнице, банке или штедионице преко њиних органа. Ако каква значка, која се раздаје приликом каквих свечаности, овлашћује на извесне користи (на пр. на улаз, на седиште и др.), онда је она истинита, ако су је издали приређивачи свечаности, одбор за свечаности ит.д. Ако се исправа састоји у извесним знацима, на пр. црте кредом на табли у механичким хлебарницама и т. д., стављање мрља бојом на примљеном исеченом дрвећу, онда је она истинита, ако је дотични знак стављено оно лице, које га је имало ставити према стању правног односа и његовог извођења.

²⁴⁾ Pollak, II, 680.

²⁵⁾ Sperl I 2, 407. И за приватне исправе закон по каткад прописује форму, од које зависи или њина доказна снага или у опште правна важност исправом утврђеног догађаја. Да ли је то случај и на који начин, то одређују не прописи процеснога права него дотичне гране приватнога права, (на пр. за признаницу, в. § 896 србиј. грађ. зак., § 1426 хрват. грађ. зак.).

је на њима његов ручни знак, оверен од суда или од јавног бележника, *доказују да је издавалац исправе дао у њима садржане изјаве.*“ Да би дакле приватна исправа била доказ да је њен издавалац дао у њој садржане изјаве, да би суд *законом био везан* за формалну доказну снагу исправе у овоме погледу, потребно је а) да је исправу потписао њен издавалац или б) да је, на месту потписа, стављен његов ручни знак оверен од суда или јавног бележника.²⁶⁾ Потпис свога имена треба издавалац исправе да стави својеручно испод текста исправе, а може потписати и самим презименом, чак и именом (Петар, Никола), ако се, по правилу, потписује само именом (владалац, патријарх), пошто је овим потписом личност издаваоца несумњиво означена. Може се потписати и именом трговачке фирме. Споредно је пак којим је писменом потписано, али стављање потписа штампилем, штампом, машином за писање и т. сл. не представља потпис, јер нема карактеристичних црта и потеза, по којима се један рукопис разликује од другог. Ручни знак може имати ма какав облик (обично +). Поред овере ручнога знака, који је оверио суд или јавни бележник, нису потребни сведоци.

Кад је приватна исправа тако потписана (истинитим својеручним потписом или овереним ручним знаком),²⁷⁾ онда она потпуно доказује, суд је дакле дужан да сматра да је потписник — издавалац — ову потписану *изјаву дао* онда кад је исправа потписана.²⁸⁾ Што се тиче *унутрашње истинитости* ове изјаве, да ли се збиља десило оно што се изјавом тврди да јесте, ово се мора по каткад другим средствима испитивати у случају спора: само у томе што постоји изјава у форми исправе не налази се увек јемство за ону материјалну исти-

²⁶⁾ То оверавање ручнога знака (као и потписа) представља јавну исправу и то је потпун доказ о томе: да је лице на исправи као издавалац исправе потписано признало потпис или ручни знак као свој. Али, ван тога, исправа остаје приватна исправа; *оверавањем* потписа односно ручнога знака не доказује се ни истинитост садржине ни истинитост текста него само истинитост потписа, пошто издавалац само признаје потпис за свој а не и садржину исправе.

²⁷⁾ Ако потпис није истинит, т. ј. не потиче од особе, чије је име потписано, онда је питање о пореклу текста исправе без интереса и за грађанску парницу безначајно, јер је онда цела исправа лажна. *Sperl* I, 2, 408.

²⁸⁾ Противник доказиваоца исправом има, ако то тврди, да докаже да је садржина изјаве, коју је он у своје време потписао, била друкчија него ова садања. Док је доказивалац исправом заинтересовани дужан да докаже оспорену истинитост потписа (§ 408 став 2), дужан је онај који тврди да се после датог потписа десила измена, подметање или фалсификовање текста исправе да докаже да су потписане речи измењене после његовог потписа. *Sperl* I, 2, 409, који наводи да се измењивање текста исправе може састојати у одстрањењу речи или цифара из потписане изјаве или у неком додавању, на пр. у увећању цифре: туженик по меници приговара да је у истинитој меници, коју је акцептирао, накнадно подигнута првобитно сума од 600 на 6000 динара. Тако исто лежи на потписнику једне бјанко исправе дужност доказивања, ако тврди да је та исправа после потписа *прошивно уговору* испуњена или допуњена.

нитост садржине изјаве.²⁹⁾ Али суд може, с обзиром на своје право слободне оцене доказа (§ 368), узети да је поднесеном исправом доказано не само да је потписник исправе дао потписану изјаву него да је ова и истинита, да су се у њој изложени догађаји одиста и десили, што се у правном животу најчешће и дешава. Али овде је допуштен и *прошивдоказ*, т.ј. потписник исправе може доказати свима доказним средствима да је потписао из заблуде, не знајући да нису тачне чињенице које је он посведочио да су истините или да је потписао очекујући да ће се и остварити чињеница, која је у исправи означена као да се већ десила, али да то није било,³⁰⁾ ³¹⁾ или да је био принуђен дати изјаву или да није озбиљно мислио на обвезивање, услед чега она не би била пуноважна. Јер услед тога што је исправа истинита т.ј. што је потписом доказано да је изјава у ствари дата, не мора се сматрати за доказано да је обавеза одиста пуноважно и примљена. Ако исправа не одговара прописима § 390, онда она нема доказну снагу коју јој придаје § 390, али неку доказну снагу *може* имати, а колику то суд слободно оцењује у смислу § 368.

²⁹⁾ Види мотиве за аустриски грађ. парнич. пост. стр. 270, наведено код Neumann-a I 1023.

³⁰⁾ Sperl I 2, 422. Узмимо на пр. да се у парници доказује давање зајма својеручно потписаном обвезницом (облигацијом) дужниковом. Да је дужник *изјавио* да је од повериоца узео на зајам 1000 дин. (како стоји у исправи), за то постоји доказ у потписаној исправи (§ 390). Ту ће изјаву суд морати сматрати као истиниту у том смислу, што ће узети да је она одиста дата од стране дужника. Али да ли ова изјава фактички доказује и *њену садржину*, т.ј. да ли је дужник одиста и узео 1000 дин. од повериоца на зајам, то има суд тек да оцени по свом слободном уверењу. Наравно да ће се у пракси најчешће узети да је том обвезницом доказано и то да је дужник одиста и узео новац на зајам а не само да је изјавио, јер је нормалан случај да дужник потпише исправу, у којој стоји да је узео новац на зајам, тек онда кад одиста и прими новац. [Али има и изузетних случајева, на пр. дужник је написао и потписао обвезницу, у којој стоји да је од повериоца узео на зајам 1000 динара, однео је ту обвезницу и предао повериоцу, очекујући од њега да му даде 1000 динара. Али поверилац неће да даде новац а задржи облигацију. Кад сада поверилац тужи дужника за плаћање зајма и за доказ поднесе ону обвезницу, онда је ова обвезница доказ да је дужник *изјавио* да је узео на зајам 1000 динара (§ 390), али како дужник тврди да то није истина, да није добио новац, обвезница *не мора биши* доказ о томе; дужник ће моћи свима доказним средствима доказати да је поверилац задржао обвезницу, а да није дао 1000 дин. дужнику (тада дужник чини т. зв. *exceptio non numeratae pecuniae*); или издата је признаница да је дуг плаћен и поверилац је преда дужнику али овај не плати дуг, поверилац онда може доказати да дуг у истини није плаћен и ако је у признаници изјављено да јесте, даље меница, у којој се потврђује пријем валуте, а то не стоји у ствари.

³¹⁾ Кад је у питању права *диспозитивна исправа* (види горе бр. 1. под а), онда се не допушта противдоказ, јер она носи у себи и испољава догађај, који се има доказати, на пр.: кад постоји истинито акцептирана меница; онда се не може противно исправу доказивати да није акцептирана, тако исто код свију потписаних хартија на доносиоца, али се могу чинити приговори свију врста против обавезне снаге исправом изражене изјаве, по себи неоспорне. Sperl I, 2, 423.

Доказна снага приватне исправе, како је у §-у 390 опредељено, не обухвата и време и место издања исправе (датум исправе). Судија по слободном уверењу (§ 368) има да цени да ли је потписом исправе датум који је стављен на потписаној исправи утврђен као истинит или је зато потребан још какав доказ.³²⁾

Доказна снага приватне исправе, како је у § 390 опредељено, постоји не само против издаваоца њеног, кад се са њим води парница, него њоме се могу користити и трећа лица као доказним средством.

Кад је пак у питању *нејошписана приватна исправа*,³³⁾ онда у сваком конкретном случају суд слободно цени њену доказну снагу у смислу §-а 368.

6. Доказна снага трговачких књига. Још од римског права, које је признавало извесну доказну снагу рачунима *argentarius*-а (мењача, банкара), признавала су и потоња права извесну доказну снагу књигама трговаца (§ 34 аустр. тргов. зак., §§ 31 и сл. хрватско-угарског, art. 12 француског, § 12 србијанског). Трговачке књиге нису исправе као друге писмене исправе; у њима нису садржане изјаве упућене неком примаоцу, већ су то забелешке трговчеве за њега самог, да му олакшају вођење послова, ма да њему грађанско и, посредно, и кривично право наређују да књиге уредно води. Да би пак трговачке књиге могле бити увршене под утврђене шаблоне доказних средстава, узело се да су забелешке у трговачким књигама о трговчевим правним пословима, којим је забелешкама обичајно право признавало извесну доказну снагу, у ствари признања против себе самог и због тога да су то сведочење против самог себе, дакле да су трговачке књиге исправе о посведочењу (в. горе под бр. 1а). Али онда је ипак остало необјашњено како може трговачка књига служити као доказ и за трговца, а не само против њега, како се и он може у своју корист послужити тим доказом који је он сам створио, пошто се то не слаже са начелом: *scriptura probat contra scribentem nunquam pro scribente*. Ипак су канонско право и судска пракса, ослањајући се на позно римско право, које је овај доказ сматрало као доказ

³²⁾ Canstein 895, 896, Neumann I 1023. Супротно гледиште изгледа да заступа Sperl I, 2, 408 под а). По §-у 54 став 2 стечајног закона „датум приватне исправе, којом се потврђује пријем мираза, не даје сам по себи довољан доказ“, В. и чл. 11 бр. 3. уводног зак. за грађ. парнич. пост.

³³⁾ Ту долазе и исправе снабдевене ручним знаком, који није оверен, по § 98 меничног закона, став 1 реч. 2: „штамбиљ, мухур и потпис јеврејским писменима сматрају се као рукознак“. Кад овај рукознак буде оверен онда он вреди и има значаја као и сваки други прописно оверен рукознак — § 390.

индицијом, доказ трговачким књигама уврстили у формалну доказну теорију путем правног обичаја.³⁴⁾

И грађан. парнич. поступак води рачуна о *трговачким књигама као доказном средству*. Тако § 391 прописује да се *ошште прешјоставке* за доказну снагу трговачких књига, као и дневника и закључница трговачких посредника, процењују по постојећим законима, што значи да трговачки закон и њему сродни закони одређују да ли ће трговачке књиге у опште служити као доказно средство, како оне морају бити уређене и вођене, па да зато могу послужити, ко их мора водити, које се књиге сматрају трговачким књигама, докле траје њихова доказна снага. Али кад је то утврђено, онда суд оцењује у смислу §-а 368 у сваком конкретном случају да ли су те опште претпоставке испуњене и колику доказну снагу имају дотичне у спору употребљене трговачке књиге.³⁵⁾ Он дакле може, поступајући у смислу § 368, с обзиром на резултат целокупне расправе и изведене доказе, узети да је спорна чињеница потпуно доказана поднесеним изводом из трговачке књиге или да није доказана,³⁶⁾ а може наредити,³⁷⁾ ако сматра да тај доказ није потпун, да се он допуни свима парничним поступком допуштеним доказним средствима, па дакле и саслушањем једне или друге странке са заклетвом или без ове (§ 473).³⁸⁾ Овај допунски доказ може бити допу-

³⁴⁾ Sperl 12, 424, који наводи разлог што је уредно вођеним трговачким књигама признат доказни (убедљиви) значај: чињеница је да уредно вођене трговачке књиге дају сигурно јемство за тачност своје садржине системом свога уређења, својим сталним начином вођења по утврђеним начелима и везом коју међусобно имају уписи у истој књизи као и у другим књигама, које стоје у вези међу собом. Стога је трговачким књигама и била призната полудоказна снага, која се имала допунити заклетвом књиговође или другим доказним средствима.

³⁵⁾ Neumann I 1026 каже да се трговачке књиге у погледу њихове доказне снаге разликују од других приватних исправа тиме, што пружају, као ове последње, не само доказ о пореклу исказа или изјаве садржане у њима, него и о садржини и о чињеницама, које су служиле као основа упису, само што је овај доказ непотпун. Али, с обзиром на то, што је доказ непотпун, тиме се не ограничава суд у слободној оцени доказа. И Sperl 12, 428 каже: Доказ трговачком књигом не може имати други резултат до тај да ли тврђени упис у књигама постоји или не или има другу садржину. Суду који пресуђује увек је допуштено да отуда закључи да је уписана чињеница истинита, јер доказ трговачком књигом није директан него доказ индицијама (посредним закључивањем из истинитости једнога факта о истинитости другог).

³⁶⁾ Резултат доказивања књигама не може бити други до тај: да ли тврђени упис стоји у књигама или не или му је садржина другачија. Суд задржава право да отуда закључује да ли је уписана чињеница истинита (§ 368), пошто доказ књигама није директан, непосредан доказ него доказ индицијама — Sperl 12, 428. *Прошивдоказ* допуштен је и у погледу уписа у трговачку књигу било ослањајући се на књиге противника или на ма која друга доказна средства.

³⁷⁾ В. §§ 247, 354.

³⁸⁾ Ако суд у конкретном случају буде стављен вођеном расправом у положај да бира коју странку треба да саслуша под заклетвом (§§ 473,

њен и изведен и тиме што ће се наредити саслушање трговачких помоћника дотичних трговаца као сведока о истинитости унесене у књигу чињенице као и о субјективној истинитости књиговодства, а и другим доказима (личним увиђајем у књигама, наређењем вештачења).³⁹⁾ Кад су пак у питању *књиге нештрговца* или књиге које се воде о пословима каквог господарства (пољопривредног, шумарског и др.), обрта или другог каквог пословног предузећа, који не потпадају под прописе трговачког закона, суд по свом слободном уверењу у смислу § 368 оцењује у колико оне дају доказ односно своје садржине и односно послова и дела, на којима се оснивају уписи.

Доказну снагу неуредно вођених трговачких књига штрговца и нештрговца суд слободно оцењује у смислу § 368 т. ј. да ли ће у опште и за тим у колико ће узети да је таквим књигама нека чињеница доказана — § 392. Може суд, дакле, према стању ствари, узети да такве књиге не пружају никакав или само непотпун доказ, који треба допунити другим доказним средствима, или да дају потпун доказ.⁴⁰⁾

Како се у погледу доказне снаге поступа са трговачким књигама, које се воде у нашој држави, тако се поступа и са *штрговачким књигама које се воде у иностранству* по прописима који у дотичној иностраној држави вреде (став 2 § 391). Суд дакле оцењује њихову доказну снагу по своме слободном уверењу (§ 368), и то и онда кад нису вођене по прописима дотичне стране државе. Али под условом узајамности (реципроцитета), т. ј. да и дотична страна држава трговачким књигама, вођеним у нашој држави, признаје исту доказну силу као и књигама вођеним у њеној држави.

Односно *подношења штрговачких књига суду* у циљу извођења доказа вреде прописи трговачкога права. У чл. 11 бр. 4. уводнога закона за грађ. парнич. пост. прописује се: „не дира се у прописе грађанскога права⁴¹⁾, којима се прописује начин подношења трговачких књига и одређују правне последице неподношења тих књига.“

474), јер из књига није могао стећи сигурно уверење о некој околности, која се имала из књиге сазнати, онда ће он, под иначе једнаким околностима, наредити саслушање оне странке, за чију веродостојност говори садржина њених уредно вођених књига — Neumann I 1026.

³⁹⁾ Кад би обе странке поднеле суду своје књиге, па би између ових било неслагања, онда суд може да одлучи слободно којој ће књизи поклонити ма какво или претежно или пуно поверење или ће доказ да сматра као неуспео и без изгледа. Sperrl I, 2, 426, 427.

⁴⁰⁾ На пр. суд може узети да тиме, што је првобитна цифра прецртана и друга на њено место стављена, није умањена доказна вредност тога уписа, јер се из начина и значаја те неправилности и стања ствари види да је ова друга, на место прецртане цифре, стављена цифра тачна.

⁴¹⁾ А по чл. 25 уводнога закона овде се подразумевају и прописи трговачког права, меничног и чековног закона, као и других закона, у колико у њима има наређења приватног права.

У оскудици једног трговачког законика за целу нашу земљу, а на чијем се доношењу интензивно ради, и у којем ће бити несумњиво садржани прописи о подношењу трговачких књига, ми ћемо овде у кратко изложити начела о подношењу ових књига, која већ важе у позитивном законодавству, а која ће несумњиво усвојити и нови трговачки законик.

Странка која оснива свој тужбени захтев на трговачким књигама, подноси обично још у тужби извод из *својих* трговачких књига или бар означаје где се дотични упис у књигама налази и како он гласи. Ако се оспорава истинитост овога уписа, онда странка изводи доказ подносећи суду — или од већа одређеном или замољеном судији — дотичну књигу. Али онај који нешто тврди на основу трговачке књиге може се за доказ позвати и на *књиге свога њрошћивника*. Тога ради он може тражити подношење књига или једне одређене књиге суду (т.зв. едиција књига), ако противник пориче да његове књиге садрже извесан упис, као што то доказивалац тврди. Ако суд нађе да је тврђени упис битан за решење спора и да није то већ иначе доказано, онда ће наредити да противник поднесе књиге. Ако противник одрече да поступи по овој наредби или пропусти да поднесе књиге, онда наступа та последица што се, на штету овога, сматра тврђена садржина књига као истинита (чл. 37 словенско-далматинског, 34 хрватског тргов. зак., в. и §§ 19, 20 и 21 србијан. тргов. зак.).⁴²⁾ Већ из тога, а и из општих у грађ. парн. пост. усвојених начела процеснога права, види се да доказивалац мора да тврди да противникове књиге садрже извесан упис или да не садрже. Није дакле доказиваоцу допуштено тражити да се из противникових књига уверава да ли постоје извесне чињенице, које тек хоће да тврди. Међутим није потребно да доказивалац тачно баш означаје књигу, где се дотични упис налази, јер он често не може ни знати какве књиге води противник, по којем систему и где се, услед тога, баш налази дотични упис.⁴³⁾

Извођење доказа њрговачким књигама бива по општим правилима за доказивање (§§ 371 и сл.). У првом реду пред парничним судом, иначе пред одређеним или замољеним судијом (§§ 371, 378), а, ако је то по нахођењу суда потребно, и уз припомоћ вештака у књиговодству. Њихово мишљење није обавезно за суд, ма да ће, по правилу, суд уважити њихово мишљење. Трговац није дужан слати своје књиге у друго место него само у место свога суда, којем је упућена молба да изведе доказ. И сам је доказивалац овлашћен,

⁴²⁾ Босански тргов. зак. пак чл. 36 став 2 каже да се оставља суду да просуди брижљиво све околности, које га при томе имају водити, кад оцењује каквог ће утицаја на стварање судијског уверења имати то, што странка није, по наредби суда, поднела књиге. Дакле по слободном судијском нахођењу.

⁴³⁾ Sperl, I, 2, 426.

истина, да донесе књиге у место парничнога суда, али није на то обавезан, него може тражити да увиђај у књиге изврши одређени судија његовога суда (§§ 464, 448). Суд и, евентуално, судом одређени вештаци врше увиђај у књигама. Противна странка само је на то овлашћена да загледа у поједина места, одређена за извођење доказа, а не и у осталу садржину књига. Ова се има ставити на расположење суду само у толико, у колико је то потребно да се испита уредност вођења књига у опште и спровођење дотичног уписа у односни рачун. Често се узима извод из дотичног листа књиге, а још чешће се само испитује, да ли се од доказиваоца са понудом доказа већ поднесени извод слаже са књигом.⁴⁴⁾⁴⁵⁾

Код доказа трговачким књигама допуштен је, као и код других доказа, *противдоказ*, било сопственим књигама или противниковим или ма којим другим доказним средством.

7. Спољни недостатци исправа. Једна исправа, била јавна или приватна, ако се хоће да има доказну снагу потпуно у смислу закона, треба да буде без спољних недостатака, јер ови могу утицати на доказну снагу исправе. У §-у 392 прописује се: „Ако је на исправи што прецртано, остругано или иначе избрисано, уметнуто, или ако су на исправи други спољни недостатци, тада ће суд по §-у 368 оцењивати да ли је и у којој мери умањена или укинута доказна снага исправе“. Суд дакле по слободном уверењу одлучује какав утицај имају ови недостатци на доказну снагу исправе. Он није више везан законским доказним правилима (§§ 388, 390) него има права да сматра да је таква исправа ипак несумњива и да је њоме једна чињеница доказана или да није доказана или да доказ таквом исправом треба допунити другим доказним средствима (исправама, сведоцима, саслушањем странке под заклетвом). Према томе таква манљива исправа *може али не мора* изгубити сваку доказну снагу. Доказивалац таквом исправом има права доказивати да ови недостатци ништа не значе⁴⁶⁾ или да су се случајно десили, а такво доказивање може отпасти ако закон или пословни обичаји допуштају таква прецртавања да би се произвело неко правно дејство или да би се неки догађај истакао⁴⁷⁾.

Д-р Д. Аранђеловић

(Свршиће се)

⁴⁴⁾ Sperl 12, 428.

⁴⁵⁾ Парничне странке не могу у својој парници, и кад је то трговачка спорна ствар, употребљавати трговачке књиге *срећних лица*, осим ако постоји случај из чл. 40 аустријског тргов. зак. (словеначко-далматинског)— у пословима наследства или заједнице добара, као и у стварима ортакче поделе и стечаја, у колико су у питању књиге стечајног дужника. Али се књига трећег лица може захтевати као доказно средство по општим прописима о доказивању исправама, ако постоји случај да је тај трећи дужан предати или показати исправу по § 404.

⁴⁶⁾ Јер их је на пр. извршила сама власт или сам издавалац исправе.

⁴⁷⁾ На пр. прецртавање индосамента последника, које изврши индосант, платац менице, повраћај прецртане задужнице (§§ 1428 хрватског, 898 србијанског грађ. зак.). Sperl, I 2, 423.

ЕВОЛУЦИЈА РАДНИЧКОГ ПИТАЊА

Ако изближе загледамо све појаве, видећемо да нити је радничка класа јединствена, нити је радничко питање једноставно и увек исто. Ма колико се говорило о класној солидарности, свести и заједници интереса међу најамним радницима, ипак њих има различитих категорија, које конкуришу једна другој и чак некад долазе у сукоб. Истина је да су ти сукоби овде ређи и од мањег значаја него што је велики класни сукоб између радника и послодавца. Међу радницима, разлике су више техничке и физичке природе. Оне долазе: 1) од врсте посла којим се баве; 2) од спреме којом располажу; 3) од узраста; 4) од пола и 5) од порекла. Осим ове чисто спољашње поделе, постоји друга, важнија, по томе какав је *стваран положај* појединих радника у најамном односу и како се они *субјективно осећају*, према послодавцу и према осталим радничким категоријама. И у једном и у другом смислу, опажа се у току времена извесна *еволуција* радничког питања. — Ограничено у почетку на праве фабричке раднике, оно се непрестано проширивало, захватајући увек *нове категорије*: с једне стране, од квалификованих прелази на просте, нестручне раднике, од људи на жене; а с друге, од занатских и индустријских радника на трговачке посмоћнике и на намештенике, од физичких радника прелази на полу-интелектуалне и интелектуалне, па и на саме државне службенике и чиновнике. Најзад, радничко питање се проширује и у томе смислу што *захтеви* радничке класе непрестано расту: поред чисто биолошких и материјалних, долазе други, *спиритуалне и моралне природе*. Из одбране, радници су прешли у напад, и почели су тражити, ради решења свога питања, да се данашњи *друштвени поредак* из основа измени.

1. *Разне врсте радника*. Према послу којим се баве, по спреми, по узрасту, по полу и по пореклу, разликујемо више врста радника: 1) оне који су запослени у *производњи* сировина од оних који сировине *прерађују*; 2) *квалификоване* од *неквалификованих*; 3) *децу и младиће* од *одраслих*; 4) *мушке* од *женских*; 5) *домаће* од *досељених*. Та подела је чисто формална, али има свој значај за читаво радничко питање и за његово решавање путем разних мера и уставна социјалне политике.

а) *По врсти рада*, радници се могу бавити производњом самих сировина, или пак прерађивати те сировине, дајући им више или мање финалан облик. У прве рачунамо пољопривредне и шумске раднике; у друге занатске и индустријске раднике свих грана, као и саобраћајне, трговачке и сличне, који директно не производе и не прерађују, али премештањем појединих добара дају овима већу прометну вредност. — У тако званој првобитној производњи, тј. у

пољопривреди и шумарству дуго није било правих најамних радника, пошто су се тиме бавили поглавито сељаци, који ни професионално ни класно нису били јасно издвојени: мало њих су живели искључиво од најамног рада, а није их се много ни специјализовало у једној или другој грани. Прави пољопривредни и шумски радници су скорошња појава, нарочито у земљама где није развијен велики посед. Код нас, шумских радника највише има у Словенији, у Славонији и у Босни, а пољопривредних радника већ одавно има у Војводини, где их је и до данас остало (бироши, рисари), у пркос аграрној реформи која је разбила већину великих газдинстава.

Много раније су се издвојили као прави радници они људи у најамном односу који се баве *прерадом сировина*. Ова се јавља у неколико видова, и то су истовремено узастопне етапе кроз које је пролазила: 1) *занат*, где један човек израђује цео предмет, без употребе или са малом употребом машинерије; 2) *мануфактура*, где је извршена детаљна подела рада, те појединац никад не израђује цео предмет, а где се машине такође слабо употребљавају, и 3) *индустрија*, где је подела рада одмакла још даље, а машинска и моторна снага је у врло великој мери заменила људски рад. Ако оставимо на страну мануфактурне раднике, — који су се јавили у већем броју само у једном кратком периоду (17 и почетак 18 века), — у прерађивачким облицима производње разликујемо све јасније *занатске* и *индустриске раднике*.

Појам *занатског радника* је данас сасвим јасан и прилично ограничен, ма да се дуго није могло тачно одредити где престаје занат и где почиње индустрија. Занатски радници раде у малим предузећима, у групи од неколико, највише 10—20 особа, без моторне снаге, или са незнатном машинеријом, обично по поруџбини и за мању пијацу, или пак засебно, код своје куће или код муштерије. Они израђују целе предмете, директно од сировина и од полупрерађевина, или састављају делове и врше оправке на предметима које производи индустрија. Њих има још увек у градовима, чак и у највећим, али се срећу и на селу: ту више као самосталне занатлије него као најамни радници. Многи пропали мајстори више воле да се запосле код неког јачег колеге, чекајући боља времена, него да иду у фабрику.

Индустријских радника има неколико врста: 1) *прави фабрички радници* су запослени у индустријским предузећима, раде заједно у великом броју, у нарочитим зградама, са усавршеним и специјализованим алатима и моћним машинама; 2) *радници кућне индустрије* раде код своје куће и обично са својим алатима, али не за одређене појединце, и по поруџбини, као занатлије, већ за велику пијацу (лагер), и то за рачун капиталиста, који им даје све сировине;

3) најамни радници у рудницима и ливницама, салинама и каменоломима, и 4) најамни радници запослени у другим већим предузећима, нарочито на грађевинама, на бродоградилштима итд.

б) По стручној спреми којом располажу, радници се деле на квалификоване и неквалификоване, или стручне и нестручне. Квалификовани радници су нека средина између предузимача, који у предузеће поред капитала уноси извесну спрему, или бар способност да организује и да командује, и оног фабричког пролетаријата који продаје голу физичку снагу. Они долазе место занатлија, мајстора и вештака, који су, пре индустриског периода, носили читаву прерађивачку радност: ливци, модлери, ковачи, столари, цртачи, декоратери итд. У почетку су се рекрутовали међу самосталним занатлијама, а у новије време њих нарочито спремају у занатским и другим стручним школама, или у припремном одељењу саме фабрике. Ту спадају и сви они који не раде телесне послове, већ су инжињери, надзорници, пословође, књиговође, тј. сви они чији рад претпоставља извесну претходну спрему. Квалификовани радници и намештеници су нека врста радничке аристократије: имају веће награде, са њима се поступа пажљивије, лакше се удружују и осигуравају.

Неквалификован радник је најзначајнија појава модерне индустриске производње. Дobar организатор од радника не тражи никакву стручност: он може да запосли и људе са најмањим телесним и духовним способностима. „Нема неупотребљивих људи, каже Форд. Да се направи један аутомобил, потребно је 7000 операција: нема човека који не би могао успешно да врши једну од тих операција“. Фордов претеча у организацији производње, велики инжињер Ф. В. Тејлор, тражи од радника више физичке него духовне снаге. За неке послове је чак потребно, вели он, да човек има „дух тако тром и туп, да интелектуално више личи на вола него на ма коју другу врсту створења“. Ови радници, — тек изишли из села, шуме или планине, — не знајући никакав занат, лутају из гране у грану, из вароши у варош. То је право индустриско робље; то су људи потпуно зависни од тренутне ситуације. Социјална политика, позвана да штити оне који се сами не могу бранити, има више посла са оваквим радницима него са стручнима и квалификованим, који су кадри да се организују и заштите. Синдикати врло касно успевају да привуку и неквалификоване раднике, али прави раднички покрет се не може замислити без њих: они су данас велика већина радничке класе у целом свету. У интересу је самих квалификованих, да се ове покретне масе сељака и полу-сељака организују, како не би својом конкуренцијом обарали и њихове зараде и погоршавали заједничке услове рада.

в) *По узрасту*, радници се, сасвим природно, деле на децу и младеж и на одрасле. У децу спадају особе до 14 година, и њихов рад је различито цењен и регулисан, према општим приликама. Послодавци се труде да запосле што више деце, и то што млађе; одрасли радници се буне против тога, јер им јевтина дечја снага опасно конкурише. Не мире се радници ни са употребом *младићске* радне снаге, која је такође јевтинија. Ту се рачунају младићи и девојке од 14 до 16 или до 18 година, како у којој земљи. Њих је тешко организовати и држати у синдикалној дисциплини: они су често штрајколомци, раде преко времена, у подне, у вече и празником. *Одрасли* су прави радници: људи и жене преко 18 година, који чине главне трупе индустријске војске. Врло рано у пуној снази, они најчешће сасвим брзо почињу да губе од своје вредности, и већ у четрдесетим годинама постају поново опасност за млађе другове. *Одиста стари радници*, као деца и младићи, нуде своју радну снагу јевтиније, тешко се организују, и ломе штрајкове: нису способни ни за физички ни за морални отпор према послодавачкој експлоатацији.

г) *По полу*, радници се деле на мушке и женске, и о томе двојству није престало да се расправља до дан данас. *Жена* је дефинитивно ушла у привредни рад, али је још увек спорно да ли је ваља узимати за све послове, или само за неке који више одговарају њеној природи. Нису се мало изненадили многи радници када су, вративши се из рата, затекли у фабрикама жене на пословима који су дотле важили као тешки и напорни и који су увек били монопол мушкараца. Опозиција радника против женског рада ни из далека се није стишала, нарочито зато што се и жене теже организују и раде јевтиније.

д) *По пореклу*, најзад, радници се деле на домаће и стране, или *печалбаре*, *емигранте*, *колонијалце* итд. Као што радници у Европи траже да се ограничи број ученика у занатима и фабрикама, тако се американски радници домородци противе досељавању словенских, јапанских и кинеских радника: ови имају мале потребе и пристају да раде јевтино, обарају наднице на радном тржишту, спуштају општи ниво радничког живота. У Западној Европи и још више у Сједињеним Државама, домаћи радници се појављују према њима као права аристократија: они ретко раде физичке послове, слабо силазе у руднике, не газе у воду и блато, избегавају леденице и прегрејане просторе. У заосталим земљама се дешава обрнуто: странци су мајстори и надзорници, а домаћа радна снага служи за све обичне и тешке телесне послове.

Радничка класа, — на први поглед јединствена и једноставна, — ни из далека није дошла до оне унутрашње кохезије коју желе социјалистички теоретичари. И ако се

сви боре против заједничког класног непријатеља, капиталистичке буржоазије, међу разним деловима радничке класе постоје велике поделе, неједнакости и супротности, услед којих често долази у питање и сам успех њихове борбе. Главна слабост раднога народа, говорио је Анатол Франс, јесте што је многобројан, па га је тешко окупити и сложити: капиталиста је мало, и за час се сложе како ће бранити тврђаву у којој се налазе, и на коју узалуд јуришају голоруке и безбројне масе. Те масе, видели смо, нису ни једнаке ни сложне. У доба кризе, међу радницима завлада право утркивање, ко ће се понудити јевтиније и пристати на горе услове рада.

2. *Проширење радничке класе на ниже.* У почетку индустриске ере, и капиталисти су се утркивали ко ће продавати јевтиније. Али убрзо је наступила реакција. Место да се боре до истребљења, они су почели да се споразумевају: картели, трустови, синдикати, концерни и други облици капиталистичке сарадње јесу плодови те реакције. Зар се неће нешто слично десити међу радницима? Хоће ли они вечито убијати цену једни другима и надметати се у напрезању и у беди? Маркс - Енгелсов *Манифест* од 1847 завршавао се речима: „Пролетери свију земаља, уједините се!“ Је ли то био само позив да се пређе преко националних разлика и створи раднички међународни савез (Интернационала), или је то значило нешто више: да и међу разним врстама радника исте земље, — које толике поделе често доводе у сукоб и међусобну борбу, — треба да се оствари споразум, и да се образује једна и јединствена радничка класа у целом свету?

Еволуција је, рекосмо, ишла у три правца: радничка класа се проширила на доње, па затим на горње категорије најамника, да најзад постави цео свој друштвени програм и идеал.

Врховни догађај 19 века је можда то што су се у томе периоду прости, *неквалификовани радници* попели на један виши степен. Мало по мало они улазе у ред правих радника, организујући се и борећи се заједно са квалификованима, који најзад увиђају да су им интереси истоветни. То није ишло ни лако ни брзо. Дуго времена је требало док су занатски и индустриски радници који располажу извесном стручном спремом, помирили са мишљу да су они у суштини исто што и она безбројна и безимена маса печалбара, сељака и полусељака, који се вуку по пијацама као стародревни робови. У Енглеској и у Америци, још и данас се прави разлика између квалификованих (*skilled*) и неквалификованих (*unskilled*), поготову кад су ови странци или људи жуте или црне коже. У Француској се јасно издвајају *ouvriers* од *manœuvres*, који се употребљавају само за грубе телесне послове: на грађевинама, у рудницима, у пристаништима, за земљане радове, и т. д. Први закони у корист радника ва-

жили су само за квалификоване; они су водили прве штрајкове и борбе са послодавцима; они су образовали прве синдикате и кооперативе. На неквалификоване су гледали као на нижу врсту људи, отприлике као што се данас гледа на стоку. Фабрике су често биле расуте, далеко од градова, уз какво налазиште руде, какав каменолом, шуму или воду. Ту су обично радили сељаци из околине, без спреме, у сталној вези са селом, гладни хлеба и жедни ма и најмање зараде. Прелазећи често са посла на посао, они нису могли уживати законску заштиту, нити су се могли удружити у какав стручни савез. Неписмени и прости, они се нису умели одупирати захтевима послодаваца, и нехотице су конкурисали способнијим радницима. То је натерало ове да се више забаве том врстом најамника; да их како тако групишу по савезима, и уведу у радничку класну борбу. То је процес који и до данас ни из далека није завршен.

Слично је са *пољопривредним радницима*. Варошки раднички покрет дуго о њима није водио никаква рачуна, сматрајући их као свет друге врсте. Све док није била спроведена аграрна реформа, пољопривредног радништва није било: сељаци су били кметови или слободни поседници. Кад је пак извршена сегрегација, те је земља подељена између сељака и властеле, сви они који су остали без земље или су је током времена изгубили, морали су ићи у најамни рад, на велики посед или у индустрију, или су узимали земљу у обраду на дес (наполица, трећина, и т. д.). У колико је аграрна реформа извршена мање радикално, у толико је већи број сељака морао да иде у најам. Са напредовањем машинизма у пољопривреди, нарочито у житарским пределима, све већи број сељака је морао да ради код другог. Они се у многме разликују од варошких радника. Њихов рад је претежно сезонски: то им олакшава положај, ако су на стану и на храни код послодавца, али га отежава ако нису. Послови су разноврсни, и обављају се већином по лепом времену, на ваздуху и на светлости: нема, дакле многих незгода фабричкога рада, ни за жене и децу, ни за људе. Али, с друге стране, они живе изван градова, изван културе, без додира су са људима, и упућени су на мали број послодаваца. Однос између послодаваца и радника много је патриархалнији, услед остатка феудалног уређења у обичајима и наравима. Отуда је разумљиво што су пољопривредни радници врло дуго остали без икакве везе са радницима из вароши. Тек пред крај 19 века, социјалистичка и синдикална пропаганда продрла је на село, и јавио се први покрет међу „радницима земље“. Код нас, кретање међу пољопривред. радницима дошло је тек почетком 20 века и то у пречанским крајевима (Хрватска, Славонија и Војводина), под утицајем сличног покрета у Мађарској. Највише успеха је тај покрет имао у Италији, Немачкој и Јужној Француској. Законска заштита ових људи неупоредиво је заостала, ма да су у мно-

гим земљама предузете извесне мере у њихову корист. Тако је питање о примени 8-часовног радног времена на њих још увек спорно, премда М. О. Рада у Женеви хоће и на њих да прошири Вашингтонску конвенцију о томе.

У истом раздобљу, на степен радника који се законски штите, организују и боре, попеле су се још неке ниже категорије најамног особља: *келнери*, *послуга*, покућари, служитељи, служавке. Дуго времена, ти послови су сматрани као понижавајући. Њих су у старо доба радили робови, у Средњем Веку домаћи кметови или служинчад, а сада се њима баве само рђави и неспособни млади људи и пропали занатлије или радници. За разлику од правих најамних радника, нарочито индустријских, они раде изоловано, појединачно, а не у већим групама, и не по једном плану, и према подели рада: отуда већа самовоља послодавчева. Како станују у његовој кући, они су од послодавца зависнији у свему, и зато су мање способни да се удружују и боре. Из свих ових разлога, за њих су се морале прописати нарочите одредбе. Негде о њима постоје читави закони. Где тога нема, они су плен полициског надзора, који често удвостручава њихову експлоатацију. У Северној Америци, ове послове раде скоро искључиво црнци, или су чак људи из њих потпуно избачени: лифтови, аутоматски ресторани, механичке перионице и т. д. учинили су непотребном ову врсту радника. У другим земљама, много ће још требати да се послуга изједначи сасвим са осталим врстама радника.

3. *Проширење на више*. Обухватајући неквалификоване и пољопривредне раднике, мушку и женску послугу по приватним кућама, у јавним локалимa и установама, радничка класа се проширавала *на ниже*. У истом периоду, она се проширавала и *на више*. У њен опсег су ушле категорије које се дуго времена нису мириле са мишљу да су и да ће остати најамници: радници у чистијим занатима, трговачки помоћници, индустријски и банкарски намештеници, чиновници запослени код великих приватних и државних предузећа, па и прави чиновници, самоуправни и државни. Сав тај полуинтелектуални и интелектуални свет држао се дуго времена — кроз цео 19 век — на страни буржоазије и капиталиста, против радника. Једни (занатски и трговачки помоћници, агенти и надзорници), очекивали су да ускоро и сами пређу у табор послодавца или бар независних занатлија и трговаца; други су радили чистије и духовније, „господске“ послове, по уредима, и имали су илузију господства; трећи су, најзад, заповедали радницима као инжињери, пословође, шефови радионица, директори фабрика, рудника, саобраћајних и трговачких секција, те им је било зазор да себе убрајају у радничку класу. У великој мери, то је још и данас случај. Нарочито је тако било до рата. Од 1914 до 1918, цена физичког рада је необично порасла, услед оскудице у радни-

цима: „предрасуда белих руку“ показала се шупљом и бесмисленом. Услед нагомиланости школованих и полу-школованих људи, почело се говорити о „интелектуалном пролетаријату“ и о његовој позлађеној и свиленој беди. Све је то допринело да су се, још више него пре рата, све категорије почеле сматрати деловима радничке класе, који имају истоветне интересе се телесним радницима, не само са квалификованим већ и са неквалификованим.

Ако је било потребно толико времена и напора да се социјално подигну они који су се налазили испод нивоа радничке класе, исто је тако било тешко да се на тај ниво спусте они који су били изнад њега. Има неколико узрока који чине да се извесни људи не сматрају радницима, и ако продају своју радну снагу и од тога живе: 1) *чист рад* се више цени него каљав и прљав; 2) искључив или претежан *рад духом* има преимућство над телесним радом којим се баве радници; 3) *рад у канцеларији*, за столом или иза шалтера, сматра се као отменији од онога у радионици, међу машинама, у луци и прашини; 4) *ко надгледа* друге, или *заповеда* другима, осећа се вишим од оних који су му подређени. Сви ови елементи чине да виша категорија добија разне посебне титуле, и њеним члановима се даје назив „господе“, док се они нижи зову просто мајсторима, радницима, слугама. Тако се, у социјалном погледу, данашње друштво најпростије дели на три велике категорије: „господа“, „радници“ и „сељаци“. Већ на први поглед, по оделу, по спољашњем изгледу и по држању, лако је сваког човека оценити у коју од те три категорије спада.

Најпре су пристали да уђу у радничку класу и да се сматрају пролетерима људи запослени у финијим, *чистијим* и *духовнијим занатима*: кројачи, часовничари, штампари, и т. д. Они су се први почели организовати и борити за своја права, али је у њиховим удружењима још дуго преовлађивао цеховски (еснафски) дух искључивости према другим позивима, суревњивост и међусобно неповерење. На простије, нечистије и грубље занате гледали су са висине, и ишли су за свој рачун. Тако се савез штампарских радника још и данас у нашим земљама у главном држи по страни од других синдиката. Још теже је ишло са *трговачким помоћницима*, који себе држе за елиту, скоро за господу: у томе их подржава вера да могу са мало капитала и са робом узетом на кредит отворити своју властиту радњу, о чему индустријски па ни многи занатски радници не могу сањати. Услови од којима они рзде често су тежи од оних у радионицама: остају у радњи дуже, па и празником и недељом, стално су на ногама, обично у рђаво загрејаним локалима и на промаји. Па ипак је дуго требало док су пристали да сарађују са обичним телесним радницима и да се сматрају најамницима.

Индустријски, пољопривредни, трговачки и банкарски *намештеници* чине средину између помоћника и правих чи-

новника. Они се већ сасвим броје у господу, и тешко им је да се приближе радницима. Њихов рад је одиста скоро искључиво духовне природе, обавља се индивидуално, у чистим и удобним уредима, а раздаљина између њих и послодаваца је мања него код телесних радника. Све већи развој администрације у свима привредним гранама учинио је да намештеници могу лако прелазити из струке у струку. Најзад, услед веће њихове образованости, они се лакше одупиру самовољи послодаваца. Све ово је допринело да они не осећају заједницу интереса са телесним радницима, и да у случају штрајкова редовно стају на страну послодаваца. Њихов број је међутим тако нарастао, да су почели конкурисати једни другима, и осетили су најзад потребу да се организују и да воде борбу у савезу са радницима.

Сличан је положај самоуправних и државних чиновника, који за послодавца имају не појединог капиталиста или неку компанију и акционарско друштво, већ једну јавну власт. Они су претставници и органи власти, и према свима осталим грађанима имају један виши положај. Док је тај положај бис и субјективно и објективно задовољавајући, њихов однос према телесним радницима био је сасвим јасан и прост: они су господа, власт, о њима се стара држава као и они о њој. Али кад се њихово стање почело погоршавати, — услед великога броја који се имао сместити, и услед јачања привредне буржоазије, — или бар када се оно није поправљало онако како су расле њихове потребе, поставило се питање: могу ли се они борити за поправку свога положаја и у којим облицима је та борба допуштена. Сарадњу са радницима отежавали су, поред њиховог сталешког осећања, још и јавно-правни прописи који су им забрањивали да се удружују или бар да преговарају са државом као једнак с једнаким. Најзад је и та препона савладана, и данас је у многим културним земљама допуштено чиновницима да се удружују у синдикате и савезе, па чак и да заједнички обустављају рад. Нарочито велике дискусије су вођене око тога да ли се право штрајка може дозволити железничарима, поштарима, полицајцима и другим службеницима од којих зависи саобраћај и јавни поредак.

На врху радничке хиерархије — јер, ето, постоји и таква хиерархија! — налазе се разни *техничари* и *стручњаци*. Они потсећају на капиталисте и предузимаче, — у толико што раде само својим мозгом, организују рад других и руководе читавим предузећима. Али они се приближују и радницима, јер обично немају свога капитала, и раде за плату, као прави најамници. У правном као у економском погледу, њихов положај је међутим повољнији од радничког: раде под уговором који се отказује на дужи рок; имају веће приходе; заинтересовани су за успех предузећа не само разним тантијемама и дивидендама, већ и својим именом, гласом који уживају. Њих је теже увући у какав покрет против ка-

питалиста, и они су њихови главни помагачи у борби са радницима. У последње време се ипак све више јављају удружења техничких стручњака, проналазача, и т. д. Није редак случај да они сарађују са радничким организацијама, док Међународни Институт за интелектуалну сарадњу иде раме уз раме са М. О. Рада.

Проширена на највише слојеве најамног радног света, и употпуњена одбором полудовних и духовних произвођача, администратора и организатора, — радничка класа данас обухвата све степене друштвенога амфитеатра. Од појединаца и од малих група, свест о свом оложају и напор за бољитком прешао је на читаву класу. Она је састављена од разноврсних елемената, али све више осећа своје економско, социјално и морално јединство.

4. *Идејно проширење.* Кад је обухватило толике масе раднога света, — свих вера, народности и језика, свих струка и категорија, — радничко питање је морало еволуирати у још једном смислу. У почетку 19 века, оно се поставило као питање хлеба и голе физичке одбране. Раднички захтеви су у главном били ови: већа надница, краће радно време, здравија радионица. Док капиталисти теже да свој профит увећају смањујући трошкове, радници желе да у продајној цени робе коју производе добију што већи удео. У почетку их се чак није тицало хоће ли капиталист смањити свој профит, или ће за толико повећати цену роби. Тек доцније су приметили да се њихов стварни положај не поправља знатно, чак и кад наднице непрестано расту. Шта је било? Капиталист је издатке на веће радничке плате пребацио на построшаче, па добрим делом и на раднике, у сваком случају на све оне који раднике снабдевају разним потребама. Ови су пак одмах покушљивали намирнице: номинална најамница је расла, док је реална стајала у месту или је чак назадовала. Већ та појава морала је упозорити раднике да просто повећавање плата не води циљу. Ако не појединим радницима, оно њиховим вођима синило је у очима, да се радничко питање мора схватити много шире. Реч је о *судбини читаве једне класе* која хоће да на целој ширини друштвеног живота поправи свој положај, и то не само формално него и стварно. Борба дакле није смела бити појединачна и ограничена на мање или веће групе радника: она се морала претворити у општу. Капиталисти притискују и исисавају раднике и као произвођаче и као потрошаче; ови су морали да се бране и у једном и у другом својству. Томе служе раднички синдикати и њихове задруге.

Убрзо се показало да овај одбранбен став радника није довољан. Као што често бива у рату, најбољи начин одбране може бити у томе да се пређе у *напад*. То нарочито важи за динамичне масе, жустре и нестрпљиве. А пролетерске масе

су од увек биле такве, чак у најстаријим временима. Колико-то још више важи за модерне радничке масе! Њихов положај је тако тежак да бољитак не могу да чекају хладнокрвно; живот им је пун нервозе а рад сав у дрхтавици, те их није тешко покренути; немају Бог зна шта да изгубе, и то их чини још одлучнијим. Отуда је међу њима имала необичног успеха агитација која је предлагала да се иде напред, и да се тражи све. Радничко питање, најпре ограничено на елементарну заштиту индустријских радника, претворило се у опште-социјално питање. Своју беду они су успели да прикажу као општу. Пролетери су већина, рекоше њихови агитатори; а ко још није пролетер, биће сутра; ко више није, може постати сваког часа. У капиталистичком друштвеном уређењу, нико није сигуран за сутрашњицу: *hodie mihi, cras tibi*. Али радници, највише погођени том несигурношћу, најјаче подижу глас: више не моле, већ прете; из дефанзиве, они прелазе у офанзиву.

И не ради се више само о физичком и материјалном положају радника. Са временом, њихово питање је добило духовнији вид. Зар нису лишени блага овога света баш они који их највише стварају? Зар читава цивилизација и култура не почивају на плећима оних који раде, док њихове плодове они најмање уживају? — То је *економски нерационално*, јер би људи можда са више воље и љубави радили, кад би добили пуну награду за свој труд. То је, још, *социјално неправично*, и та неправда међу људима који су по природи једнаки ствара злу крв и порађа један сталан немир у друштву. Али то је и *неморално*. Зар апостол Павле није рекао: „Ко не ради не треба да једе“!? Колика је тек саблазан кад највише уживају они који су најмање заслужили! Критика се тако проширује. Радници не бране више своју кожу: они говоре у име економије, у име друштва, у име морала. Не траже више да добију веће наднице и краће радно време; не парниче се са послодавцем тврдицом: они желе да се читаво *друштво преуреди* на разумнијој, правичнијој и моралнијој основи. Мало им је да исправљају: они хоће да мењају. Не боре се само за садашњост: они мисле и на будућност.

Јесу ли то сањалице, утописти и пророци? Је ли раднички покрет у ствари једна филозофија и једна вера, а социјализам само сан? Не, пошто се радници слабо брину за онај свет, и траже бољи живот већ на земљи. Али можда се њихова реформа простире на једну далеку будућност? Тако је изгледало у почетку. Доцније, борба је постала сасвим акутна. Чак је добила посве одређене, *политичке облике*. „Најпре смо молили и преклињали, кажу радници; затим смо се цењкали и преговарали са послодавцима, са властима. И једно и друго се показало као недовољно: сувише мало су нам дали, или су нам једном руком пружили а другом одузимали. Видимо шта треба: да сами себи одсечемо комад“..

То је значило да ће радници тражити *политичку власт*, целу или бар један део њен.

Тако је раднички покрет, поред економског, социјалног и филозофско-моралног, добио свој политички вид. Створиле су се у свима земљама *радничке странке*. Једне се зову социјалистичке, друге комунистичке, треће хришћанско-социјалне и демократске. У колико зависе од радника као бирача, све се труде да задовоље њихове социјално-политичке жеље. У томе, једне иду само донекле, док друге усвајају целокупан програм социјалне политике; треће — социјалистичка и комунистичка — иду још даље од овога програма, и чак га сматрају само као полазну тачку за коренит друштвени преображај у смислу социјализма. — *Социјализам* је једна потпуна доктрина, која се заснива на исто тако потпуној критици постојећег поретка. У томе, као и у многим другим стварима, социјалисти су само наследници буржоаских идеолога 18 века. Ови су први дали једну општу критику друштвеног уређења са гледишта економије, политике, филозофије, религије и морала. Тако почиње ера коју Огист Конт зове *позитивном*. Место догматизма, они су ставили рационализам и критицизам. Социјалисти су усвојили њихове методе испитивања, и још су их усавршили. Тако је, нарочито од Маркса даље, израђен читав један поглед на свет (мироглед, *Weltanschauung*), какав можда у прошлости налазимо једино код Аристотела, и то ограничен на античко друштво. Социјалисти иду даље од позитивиста 18 века. Њихов идеал није изведен на основу чистог разума, већ као нужна последица историског развоја; они не конструишу једно идеално друштво према неком сну, већ у њему виде завршетак једног процеса који се већ обавља. Они дакле не гледају рационално, већ историски; нису утописти, већ реалисти.

5. *Ка решењу радничког питања*. Социјализам више није једна племенита жеља или тежња одабраних духова: то је крај пута по коме већ иде данашње друштво. Главна снага социјализма је с једне стране у томе што се одиста голим оком види како се *установе мењају у смислу све веће друштвености*, а с друге стране у томе што га носи *цела једна класа, радничка класа*, која је његово остварење узела као свој крајњи идеал.

Производња је постала у толикој мери заједничка да се одиста више не зна шта је чији удео и колика је чија заслуга. Међу људима, народима и државама економска зависност је тако велика, да се *интернационална решења* све више намећу у свима питањима. *Својина* губи један по један од својих атрибута, и није тешко предвидети време кад ће се ограничити само на врло мали број предмета. У *потрошњи* људи су толико повезани, да ускоро неће моћи да постоје

приватни монополи. Водовод, осветлење, саобраћај, пошта, радио, новине, — зар све то нису облици колективне потрешње, као што су плодови колективне производње и групне својине? Зар небројени међународни конгреси и светске установе не показују у коме смислу ће се у будућности развијати односи међу људима? Зар, најзад, култ рада — главно обележје социјализма — није на путу да постане религија модернога човечанства?

Али све то не би значило много, кад социјализам не би имао и други елеменат своје снаге. Већ раније је било много друштвених идеала и програма, али они су се рађали у глави једнога филозофа или песника, и за њих су се загревали растурени појединци или мале групе фанатика. Социјализам је нешто друго. То је *оваплоћење жеља и тежњи читаве једне класе, радничке класе*; она је његов носилац, одушевљава се њиме као својим идеалом и бори се за његово остварење. У историји човечанства, до сада то није био случај ни са једним другим идеалом, чак ни са хришћанством: оно је врло брзо изашло из руку сиромашних рибара и пастира, и постало је општом вером свих сталежа и класа; с друге стране, оно још није успело да захвати све народе и све расе. Прва идеологија, која је тумачила расположење и бранила интересе једне класе био је либерализам: њега је на својим плећима изнела буржоазија. Он је данас врло снажан, поред све своје дегенерације, и он захвата све земље и све континенте. Други такав идеал, управо наследник буржоаског либерализма, јесте социјализам. Он тумачи потребе радничке класе, и ова га носи као свој идеал, који је за њу у исто време поглед на свет, филозофија, морал и вера. Његово преимућство над либерализмом је у томе што је шири и обухвата веће масе света. Али према либерализму има једну слабост: рачуна са бољим, алтруистичким делом човекове природе, која долази до изражаја врло споро.

У кратко, за социјализам се може рећи да је наследник не само буржоаског рационализма 18 века, већ и многих религија, дисциплина и доктрина које су ишле на то да са човека сперу саможивост и себичност. И обрнуто, за Конфучија, Буду, Христа и Мухамеда може се рећи, као и за прве буржоаске идеологе, Русоа, Кондореса и Робеспјера, да су били први социјалисти. Али социјализам над свима идејама које су му претходиле има, рекли смо, два преимућства: што у његовом смислу корача технички и друштвени прогрес, и што њега држи као свој идеал једна одређена и све многобројнија друштвена класа.

Решење које социјализам предлаже за друштвено питање није просто и једноставно. Нема ни 150 година од кад је социјализам први пут дефинисан као доктрина: Грах Бабеф и „завера једнаких“ (1795—96) значе почетак социјализма. Па ипак се, за тако кратко време, израдила не само теорија социјализма већ и економска и политичка пракса со-

цијалистичког покрета. Из Француске, идеја је прешла у друге земље, и убрзо је завладала целим светом, као ни једна вера ни доктрина пре тога. Свима овим покретима заједнички је њихов социјалистички идеал: друштво у коме неће бити експлоатације. Заједничке су им, исто тако, извесне идеолошке ознаке, које су, по В. Сомбарту, ове: сви социјалисти теже општем благодњању, исповедају култ рада и апсолутни демократизам, верују у свемоћ друштвеног уређења, и критикују обожавање новца и приватну својину. Очигледно је да би са остварењем свих ових тежња било решено у потпуности радничко, па и читаво социјално питање. Али ако се сви социјалисти слажу у својим критикама и у општим тежњама, они се разликују у начину на који мисле да се могу остварити њихови ближи и даљи идеали.

Утописти верују да је довољно описати и изнети људима чаробну слику будућег друштва да би се они одушевили за социјалистички идеал. — *Анархисти*, који такође много рачунају на писмену и усмену пропаганду, држе да треба од речи прећи на дело: присталице придобијати, али исто тако противнике уклањати употребом насиља, атентатима и убиствима. Њих је нарочито много било у Русији (нихилисти), Француској, Италији и Шпанији. Њихове теорије никад нису могле захватити шире масе: остале су ограничене на ретке појединце. — Маркс и Енгелс се сматрају као оснивачи *научног социјализма*. Они остварење будућег друштва очекују од самог развоја економских и социјалних односа, али не занемарују ни економску ни политичку организацију радничке класе: ова има да убрза историски развој и да оспособи пролетере за узимање и вршење власти. — *Революционарни синдикализам*, који је најбоље формулисао Жорж Сорел, не полаже толику наду у историску еволуцију, и одбацује политички облик борбе. Основну ћелију друштвеног тела он види у синдикату, а генерални штрајк сматра као најбоље средство за припремање и извођење револуције. — *Бољшевизам* је, најзад, извесна мешавина анархизма и социјализма. Од Маркса, он узима идеју о диктатури пролетаријата после револуције, а од анархизма позајмљује насилна средства борбе: велику улогу даје енергичној мањини и не тражи економски развијену средину да би напредовао. Али, за разлику од анархиста, бољшевици нису за укидање државе: напротив, они до крајњих граница проширују њену улогу. За разлику од социјалдемократа, они су против слободе, бар „у првој фази комунизма“: они су за „буржоаску државу без буржоазије“. Бољшевизам, према дрски више до политичке власти него до економског развоја.

6. *Социјализам у разним земљама*. Ове различите социјалистичке доктрине нису наишле на подједнак пријем код радника у разним државама и срединама. Први покрет међу радницима био је уперен против самих машина које су им

стимале хлеб, против капиталиста и њихових фабрика: то су били више бунтови и преступне радње него организована борба. У револуцијама од 1789 и 1830 у Француској, 1832 у Енглеској, 1848 у читавој западној Европи сем Енглеске, радници су учествовали заједно са буржоазијом, у борби за политичка права и слободе. У Енглеској, ту борбу су водили радници сами, у облику познатог чартистичког покрета (1837 --1848), са чисто политичким захтевима: опште и тајно право гласа, једнаки изборни окрузи, пасивно изборно право без обзира на имовину, кратка парламентарна заседања. Прве синдикалне и задружне организације јављају се, а убрзо и праве радничке странке. Са временом се показало да код неких народа имају више успеха анархистички, код других социјал- демократски, а код трећих синдикалистички методи за решење радничког питања. Тако разликујемо неколико типова радничког покрета: англо-саксонски, француски, немачки и, у новије време, источно-европски.

У Енглеској и Сједињеним Државама, највише се развио синдикални раднички покрет, али не револуционаран, као у Француској и Италији, већ миран и конструктиван. Моћни Trade unions окупили су већину квалификованих радника, и сталном, истрајном борбом освојили су једну по једну реформу у корист радника. Уз синдикате, дошле су потрошачке задруге, које су повећавале реалну најамницу. Тек много касније (1893) основана је „независна радничка странка“, са незнатним бројем чланова: 1907 године, у синдикатима је било 1,700.000 чланова, док су све социјалистичке групе бројале свега 48.000 присталица. Тек после рата, радничка странка је дошла до веће снаге, и најзад до релативне већине у Парламенту. У Сједињеним Државама још и данас радничка странка скоро не постоји, док су синдикати врло јаки. Но поред све њене многобројности и организованости, нападна снага радничке класе није тако велика: она није револуционарна, већ покушава да у оквиру данашњег друштва нађе решење за своје питање.

Француски тип је сасвим друкчији. Раднички покрет није синдикалан, као у Енглеској и Сев. Америци, већ је синдикалистички, т. ј. не гледа у синдикату само средство за поправку данашњег положаја, већ формулу будућег друштва. Револуционарна традиција, велика и моћна у Француској, чини да покрет има живљи и нервознији карактер него у Енглеској и Немачкој, да се лакше цепа у фракције и радије излази на улицу. Велика централизација земље даје државној управи претежан значај, и зато се све реформе спроводе путем закона. Слични су били пре рата раднички покрети у Италији и у Шпанији. Неки писци су то доводили у везу са расним особинама латинских народа. Ми мислимо да то пре долази од привредне структуре дотичних земаља. Оне су још увек знатно аграрне и ситно-буржоаске, са јачим финансијским него индустријским капитализмом. Белгијански покрет

се, на пр., више приближује енглеском него француском типу, услед претежно индустриског карактера Белгије, ма да су Белгијанци такође добрим делом Латини.

Немачки тип је обојен јако политички и парламентарно. Средиште социјал-демократске радње јесте *Парламенат*: не *синдикат* као у Енглеској и Америци, нити *улица* као у Француској, Италији и Шпанији. Тај правац су покрету дали Ласал, Вилх. Липкнехт и Бебел, и он га се још увек држи. Чак ни пораз у рату, ни врло јака большевичка пропаганда, нису могли да га скрену на пут насиља. И сама револуција у Немачкој била је легална, парламентарна. Слично је у Аустрији и Чехословачкој, у Холандији и скандинавским државама. Како су ово већином германске земље, било је и овде покушаја да се овакав карактер радничког покрета објасни расним одликама. Истина је да се у земљама са социјализмом немачког типа развио упоредо синдикални и политички раднички покрет, и један и други озбиљни и солидни, са богатим касама и одличним законодавством. Синдикални покрет је ту слабији него у англо-саксонским земљама, али је зато политички јачи него тамо. Масе су пак мање живе, мање покретне и мање борбене него у земљама са социјализмом француског типа.

У *источно-европским* земљама, раднички покрет се јавио најкасније, услед њихове привредне заосталости. Пре рата је стојао под непосредним утицајем немачке идеологије, нешто због државно-правне везе са Аустро-Угарском, а и зато што су интелектуалци и јачи радници излазили из немачке школе. Али тај утицај није одговарао стварним приликама, и зато није имао правог успеха. Руска револуција је за ове земље, већином словенске и претежно аграрне, донела нову ориентацију. Одмах после рата, у њима се разбуктао жив и борбен раднички покрет, са надом у скору револуцију. Расхладио их је пораз револуције у Мађарској и реакција која је убрзо настала скоро свуда. Било је јасно да до опште револуције неће доћи и да капиталистичка класа још није бацила своју последњу карту. На против, у овим земљама се тек формира трговачка и индустријска буржоасија: ова ће неуморно бранити своје позиције, заједно са војском и бирократијом које се рекрутују из њених редова. Како овде нема ни великог поседа, ни милионских градова, ни јаким индустријских центара, нема ни основних узрока ни битних услова за праву револуцију. У нормалним приликама, може се развити скроман раднички и јачи земљораднички покрет у свима облицима, али са претежно реформистичким карактером; у ненормалним, може доћи до пучева и до хаоса, али не до велике препородилачке и нагле промене.

Дуго се веровало да се радничко питање може брзо *решити*, реформом одозго или револуцијом одоздо. После многих неуспеха и разочарења, дошто се до уверења, — више у индустријским земљама где је радничко питање старо и

где су већ огледани разни методи да се оно реши; мање у економски заосталим државама, које још заноси фатамор-гана брзих промена, — да се оно не може решити, већ да се мора *решавати*. Да би радничка класа ушла у цивилизацију и да би добила свој удео не само у плодовима производње него и у њеној управи, њој је потребна извесна пред-спрема, које она у већини земаља још нема. Мере и установе социјалне политике су можда најбоља средства за оспособљавање радничке класе. А први предуслов за то јесте физичка, материјална и морална заштита радника од свих злоупотреба капиталистичког система. *)

Драгољуб Јовановић

ПРАВНА ПРИРОДА ЧИНОВНИЧКИХ ПЕНЗИЈА

Лична пензија, коју Хрвати називају и мировина по немачком Ruhegehalt¹⁾, дефинише се од Немаца у главном као „једна стална и доживотна годишња²⁾ *пензија*, која претставља једно пристојно осигурање службеника за старост а у случају привремене неспособности за службу, обезбеђује му средства за живљење“³⁾. Она има двоструки циљ. Њу држава пре свега даје као *прошивуслугу*, зато што је службеник читаву своју радну снагу посветио држави и није могао да не стара за старост и неспособност. „Али пензија служи јед-повремено за *одржање часћи и угледа* чиновништва, јер пружа чиновницима неспособним за привређивање због старости или инвалидности стална средства за пристојно вођење

*) *Литература*: Friedrich Engels, *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (1845), 4. изд., Штутгарт, 1913. — Louis Blanc, *L'organisation du travail*, Париз, 1848. — Yves-Guyot и Sigismond Lacroix, *Histoire des prolétaires*. Париз, 1870(?) — Karl Marx, *Das Kapital*. I књ.; 6. изд., Хамбург, 1922. — Август Бебел, *Жена и социјализам*, Београд, 1910. — Н. Herkner, *Die Arbeiterfrage*. I и II св., 7. изд., Берлин и Лајпциг, 1921. — Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*. 4 свеске, на разним местима, нарочито књ. II; 6 изд., Минхен и Лајпциг, 1924. — Од истога: *Sozialismus und soziale Bewegung*. 6. изд., Јена, 1908 и *Пролетаријат*, Загреб, 1920. — R. van der Borcht, *Sozialpolitik*, стр. 12 и даље; 483 и даље. — J. Conrad, *Wirtschaftspolitik*, гл. III. — L. v. Wiese, *Sozialpolitik*, III. — „Arbeiter u. Arbeiterfragen“ и „Arbeiterfrage“, „Sozialdemokratie“, „Sozialismus und Kommunismus“ и др. чланци у *Handw. d. Staatsw.* и у *Wörterbuch der Volkswirtschaft*. — P. Pic, *Législation industrielle* (1931), разна места. — G. Scelle, *Le droit ouvrier* (1929). — L. Heyde, *Sozialpolitik*. 6. изд., 1930.

¹⁾ Због тога кажу место пензионисати „ставити у мировину или у стање покоја“ (In Ruhestand setzen). Овај врло неприкладан израз употребљава се понекад и у нашој пракси.

²⁾ Код нас се пензија одређује, једнако као и плата, у месечним сумама. До новог Чиновничког закона одређивана је била у годишњим сумама и исплаћивана у месечним обrocима (т. з. *Pensionsparteien*, Österreichische Staatswörterbuch, II, 787.).

³⁾ Brand, Pension, Wörterbuch des deutschen Staats- und Verwaltungsrechts, III, 53.

живота⁴⁾). Зато се лична пензија даје само оним службеницима који су били у трајном службеничком односу и провели бар изванредан број година у служби Државе (искључују се контрактуални чиновници, дневничари, почасни чиновници, чиновнички приправници ит.д.).

Италијани и Французи углавном сматрају личну пензију као *продужење плаће*⁵⁾ коју држава даје службенику по престанку службе, кад јој не врши више никакве услуге. Она то чини у свом интересу и у интересу службеника. „Држава је побуђена осећајем правде; она неће дозволити да онај који јој је посветио сву своју активност остане у беди кад онеспособи за рад. С друге стране овај институт користи управи уколико доприноси да у службу улазе добри елементи и омогућује службенику да се посвети служби са спокојством и крајњом марљивошћу, сигуран у будућност своју и своје деце. Од користи је за управу и за то, што дозвољава да се у служби задрже вредни и способни елементи, одстрањујући неспособне и старе, што из обзира сажалења врло често не би чинила кад не би било пензија⁶⁾“. То није рента, јер рента претставља индивидуалну капитализацију уложеног новца, а овде то није случај чак и ако би се задржавала извесна сума плате за пензију⁷⁾.

Пензионери се спрам своје пензије исто као и активни службеници спрам плате, налазе у једној објективној, најчешће легалној ситуацији. И очекиване и већ добивене пене зиске принадлежности могу бити законом смањене; било јћ случајева код нас да су били изгубљени не само услови веи стечена права на пензију (први случај: померање броја го; дина од 10 на 15 или од 10 признатих на 10 ефективних други случај: руски професори Универзитета са 35 година службе код нас и у Русији имали су право на пензију, новим Чиновничким Законом су то право изгубили јер немају 10 година ефективне службе код нас). За то изгледа да схватање личне пензије као продужења плате више одговара и нашем законодавству, тим пре што се пензија може и изгубити (на пример дисциплинском пресудом) а то би било несагласно с њеним схватањем ренте за противуслугу. Ипак то не значи да службеник нема никад право на пензију; он то право може да има и врло често га у ствари има, али то право зависи искључиво од закона и законом се његов домашај може увек мењати. Ако би то право било законом мо-

4) Brand, loco citato.

5) Continuazione di stipendio, traitement prolongé. (Orlando, Principii di diritto amministrativo, 134; Bonnard, Précis élémentaire de droit administratif p. 265).

6) Орландо, loco citato.

7) Бонар, loco citato. У Француској се задржава 5% принадлежности, за личну и за породичну пензију заједно.

дификовано или укинато, он не може захтевати никакву накнаду. „Положај чиновника с обзиром на пензију одређује се према законима који важе у моменту пензионисања, а не према законима који су били у снази кад је он наступио службу“⁸⁾. Зато је неправилно и недозвољено да за време активне службе буду признате службенику управним актом неке године за пензију; то се може утврдити тек у моменту пензионисања, према законима који тада важе.

Породичну пензију су Аустријанци а по њој и Хрвати звали опскрбом (Versorgung, Versorgungsgenüsse der Hinterbliebenen). Место породична пензија раније су наши закони говорили пензија за удовице и децу или за удовице и сирочад, што одговара такођер терминима немачког и романских језика⁹⁾ а и правом стању ствари, јер на ту пензију немају права сви чланови породице преминулог службеника, већ само жена и деца.¹⁰⁾

Пошто службеници плаћају улоге у Чиновнички пензиони фонд и по правилу се из тога фонда исплаћују пензије, могло би се узети да су ове пензије приватно-правног карактера и да одговарају, по својој правној природи, једном обавезном осигурању.

Модерна правна теорија побија то мишљење и то углавном следећим аргументима. Између висине уплаћених улога и примања пензије могу да постоје диспропорције. Баш породице оних службеника који најдуже улажу, најмање, по правилу, уживају породичну пензију. Јер стари службеници имају обично и децу одраслу и удовице које их мало надживљују. Породице пак млађих службеника, који су улагали свега пет-шест година, могу да вуку ту пензију 30—40 година иза њихове смрти. Чиновнички пензиони фонд неће престати даље исплаћивати пензије кад се исцрпи сума датих улога; он неће чак ни водити рачуна о тој суми. Већу пензију добивају породице са више чланова, ма да се улог не плаћа према броју чланова породице. Напротив, тај улог плаћају и нежењени службеници и неудате службенице, чак и они који се никад не мисле оженити. Улог плаћају и муж и жена ако су у државној служби, ма да им деца могу имати само једну породичну пензију. Кад би то било принудно осигурање, не би се никако могле урачунавати године за које није било плаћеног улога, а то је у даним случајевима могуће. Да је то принудно осигурање, држава би пустила да се суме одређују у границама расположивог новца у фонду. Она међутим даје обавезу

⁸⁾ Jéze, Das Verwaltungsrecht der französischen Republik, S. 156.

⁹⁾ Witwen- und Waisenpension, pension des veuves et des orphelins.

¹⁰⁾ То су т.зв. *реликшти* (G. Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte, 189) који не морају једновремено бити и наследници у смислу грађанског права (удовица сама не наслеђује по правилу мужевљево имање, а на пензију има она једина право).

да ће дотирати фонд до потребне суме ако не буде у стању да он сам исплаћује све породичне пензије (§ 145 Чиновничког Закона *in fine*). Најзад, одузимање пензије једностраном одлуком државних власти (губитак пензије) не би могло никад да се сложи са појимањем пензије као приватно правног осигурања.¹¹⁾

Породична пензија је, исто као и лична пензија, јавно-правног карактера. Ма да се исплаћује из једног посебног фонда, њу одређује управни орган једним управним актом ауторитативне природе, који може бити оспорен само код управних судова. Закон као акт државне власти наређује њену исплату, а он наређује и улагање у фонд. У крајњој линији за тим фондом стоји Држава: ако пресуши она га допуњава; ако се новац девалоризира, она из сопствених средстава даје потребан износ. Држава гарантује породичну пензију исто као и личну¹²⁾; сва је ствар у томе, што за породичну пензију имају донекле да се старају и сами службеници, али не по својој вољи него наредби Државе, а за личну се стара она сама. Место да преузме на себе породичне пензије а за висину улога смањи службеникове принадлежности, она наређује плаћање улога у васпитном циљу: службеник има, може да има или треба да има породицу; кад је тако, о њој се мора старати унапред¹³⁾. Не оставља му се на вољу да ли ће се старати или не, већ се принуђава на старање.

По својој суштини, дакле, између личне и породичне пензије нема велике разлике. И једна и друга има да се схвати као продужење плате бившег службеника¹⁴⁾. Дајући

¹¹⁾ Ови аргументи су узети делом из Орланда (стр. 135), делом из Handbuch des deutschen Staatsrechts, 1930, II, 75, чланак Otto Svelch: Besoldungen und Hinterbliebenenfürsorge, а делом из Архива од 1913, чланак Милана Тодоровића: Пензија удовица и деце умрлих чиновника. Неки аргументи су сопствени.

¹²⁾ Овом схваћању би се противила једино та околност, што у даним приликама могу да се узму натраг улози из фонда, али то право припада породици која не може добити пензију јер муж није довољно служио (§ 141 Чиновничког закона), или службенику лично зато што више Држава нема да се стара о његовој породици (§ 140). У првом случају повраћај новца из фонда означаје једно привремено обезбеђење породице која је изгубила домаћина, једну допуну примања његових принадлежности да би се лакше снашла у новом положају. То дају и државе које не одузимају никакав улог за пензију (т. зв. Sterbequartal). Овај последњи случај пак није много различит од раније „отпуснине“ коју је Држава плаћала из сопствених средстава. Што се откупнине пензије тиче, не треба заборавити да је она била могућа и по ранијим Ч—С. З. кад је Држава сама сносила сав терет породичних пензија.

¹³⁾ М. Тодоровић тачно мисли да улози у Пензиони фонд претстављају „једну порезу која терети чиновничке плате пропорционално и без обзира на њихово имовно стање“, да се фонд образује из пореских прихода да би само олакшао Држави плаћање пензије (Архив, 1913, књ. XVI, стр. 108).

¹⁴⁾ Породичне пензије су, једнако као и личне пензије и *плате*, заштићене донекле од принудног извршења (§ 245 Закона о извршењу и обезбеђењу) чиме им је признат карактер алиментације а не ренте.

личну пензију, Држава плаћа службеника не зато што ради већ што је радио за њу; обезбеђујући породичну пензију жени и деци умрлог службеника, она и даље награђује ранији рад службеника, оца и мужа. Породица службеникова има врло често право на пензију, или то право не извире из уговора него из закона.

И ако се породици службениковој даје пензија за то што је њен домаћин служио Државу, ипак то право припада њој лично; оно је једно самостално право које настаје даном смрти службеника. Кад би то било једно изведено право, не би се могла разумети одредба Ч. 3. по којој се, из породичних пензија не могу исплаћивати дугови умрлог службеника нити ма каква друга потраживања од њега (§ 93).

Л. М. Костић

ОГРАНИЧЕЊЕ ПОМОРСКОГ НАОРУЖАЊА

Вашингтонска, Женевска и Лондонска конференција.

Питање ограничења поморског наоружања први пут је покренуто у Версају, приликом закључења Версајског Уговора. Одељак V Уговора своди немачку флоту на 144.000 тона. Уз то Немачка не може имати подморница. Версајски Уговор је пропустио да ограничи калибар наоружања допуштених бродова. Разлог, који је руководио „Савезнике“ у овом првом послу при ограничењу поморског наоружања је прост: требало је свести оружану снагу Немачке и тиме смањити могућност „реванша“, односно новог рата. Сви су још добро осећали огромни губитак у материјалу и људству проузрокован немачким подморницама да би заборавили на најобичнију опрезност.

Питање ограничавања наоружања уопште, 1921 год. предмет је разматрања Друге Скупштине Друштва Народа. Од тада ће оно бити на дневном реду свих скупштина те међународне заједнице, а да не буде ни до данас решено. Не да се није имало добре воље (истина она је често била последица економских недаћа и других разлога а не искреног убеђења), или да се није радило, већ проблем сам по себи представља несавладљиве тешкоће *политичке и техничке природе*. Увиђајући то и подстакнути извесним нарочитим разлозима, које ниже наводимо, неке од сила, на првом месту Сједињене Америчке Државе, настојавају да одвоје питање ограничавања поморског наоружања од ограничавања наоружања у опште, како би оно било предмет разматрања нарочитих конференција сила које су у томе највише заинтересоване. Зато су оне имале више разлога:

(1) Било је, пре свега, јасно да ће се Друштво народа још дуго бавити само припремним радовима и да се неће брзо прећи на суштину питања: *утврђивање граница у*

којима се може развијати оружана снага држава која треба да има чисто дефанзивни карактер. Међутим њима се хитало. Сједињене Државе Америке су желеле да добију што пре од Енглеске формално и званично признање једнакости на мору. Свакако, оно је се могло постићи и другим путем, путем стварног изједначења, само је тај други начин претпостављао материјалне жртве. Са разлогом се сматрало да је боље добити паритет (макар једним делом) путем редукције енглеске флоте него новим скупим грађењем америчке; у толико пре

(2) што су и у Америци још осећали последице Великог рата. Несрећеност економских прилика повећавала је важност уштеда које би проишле од престанка изградње нових ратних лађа као последице уговора о ограничењу поморског наоружања. О стању државних финансија може се закључити по томе што су Сједињене Америчке Државе биле принуђене да укину, пред Вашингтонску Конференцију, 100,000.000 одобрених кредита за привођење у дело „поморског програма“.

(3) Једно од важних питања спољне политике С. А. Д. било је питање доминација и утврђења у Мирном Океану — питање Пацифика — чије је решење у тесној вези са проблемом поморског „разоружања“.

(4) Најзад, не треба заборавити да Сједињене Државе Америке нису биле чланице Друштва Народа и да се према томе нису имале питати да ли настојавање за сазив самосталне конференције о поморском разоружању значи мешање у његову надлежност.

Поред ових регионалних као и разлога друге природе, постојали су и чисто теориски разлози који су говорили у прилог рашчишћавања питања ограничавања наоружања уопште, на: питање ограничења сувоземног, поморског, и ваздушног наоружања:

(1) Да би се ограничење наоружања тј. „утврђивање нивоа наоружања“ који државе не смеју прећи, могло извести потребно је изнаћи критеријум који би омогућио упоређење и смањење оружаних снага држава. То мерило је много лакше поставити и сравњење извршити између флота држава, него између њихових сувоземних или ваздушних снага. Упоређење „материјала на слагалишту“¹⁾ је н. пр. неопходно и од врло великог значаја за оцену сувоземног наоружања; док напротив, не игра никакву улогу у сравњењу поморских снага. Међутим то упоређивање материјала представља практично врло велике тешкоће: спрема на слагалишту није позната; она се може налазити у иностранству; а и у земљи се лако прикрива, итд.; или други пример: Стање индустрије: Велики број фабрика боја које производе отровне гасове као споредни продукт; лак и брз или тешко изводљиви преобра-

¹⁾ Материјал намењен за употребу само у случају рата, за разлику од материјала у служби за време рата.

жај постојећих предузећа тешке индустрије и других, у фабрике за производњу ратног материјала, знатно повећава или смањује војну снагу једне државе. О томе је неопходно вођење рачуна мада је тешко одредити праву вредност индустријских снага једне земље. Али, и то је једна од споредних чињеница при сравању поморских снага. Ратна флота је једна од оних ретких наоружања која, у случају рата, делује у стању у коме ју је исти затекао.

Ма и математички тачно, упоређење сувоземног наоружања допушта у главном да створимо слику о његовом *квантитативном* стању. Међутим треба правити разлику између сувоземног наоружања и његовог „приноса“ — убојне снаге — која зависи од читавог низа чинилаца (природе и подобности једног народа за војну; бројности становништва и његове хомогености у националном погледу; спремања за рат; путева, и друго). Ове тешкоће не постоје кад је реч о флоти. Зна се дејство једне крстарице од 10.000 тона са одређеним наоружањем. Квалитет људства може само *незнатно* изменити њену практичну вредност.

(2) Изградња и издржавање флоте је врло скупо, скупље ма од ког другог наоружања²⁾). Њено ограничење путем уговора допустило би огромне уштеде. Зашто онда одлагати рад у том правцу због техничких или политичких незгода које се односе на сувоземно „разоружање.“

(3) Приказивање флотних јединица је врло тешко. Контролисање примене уговора о ограничењу поморског наоружања је лако остварити. Његова практична вредност је много већа него уговора о ограничењу наоружања уопште.

Ограничење поморског наоружања је дакле лакше спровести. Својим *растављањем* проблем разоружања би само добио. Самостално испитивање ограничења трију главних грана наоружања: сувоземног, поморског и ваздушног, значило би корак напред. У толико пре, што је у време када се питање постављало, — 1921. год. пред Вашингтонску Конференцију, — Француска била изрично против сваког свођења својих сувоземних снага.

Практично се питање постављало овако: или с успехом претресати проблем „поморског ограничења“ ван Друштва народа и независно од питања разоружања у опште или те две ствари спојити па макар се тапкало у месту пред огромним тешкоћама политичког и техничког карактера. Осим тога често се мислило да се путем регионалног (једне групе држава) и особеног (поморског, ваздушног или сувоземног) разоружања може доћи до општег и потпуног. Пред таквим околностима појмљиво је да је 1921 год. дошло до поморске конференције пет сила (Велике Британије, Сједињених Америчких Држава, Јапана, Француске и Италије) у Вашинг-

²⁾ Има бродова који стају преко милијарде и по динара.

тону³⁾, којој следују конференције: у Риму⁴⁾ (1924), Женеви, (1927) и Лондону (1930).

Пре него што будемо изложили рад и резултате тих конференција, сматрамо да је неопходно изнети укратко у чему се састоји проблем ограничења наоружања уопште а поморског напосе, њихове узроке и циљ.

* *
*

Наоружање је скуп оружаних снага и средстава којима једна држава може располагати у миру или рату. *Под поморским наоружањем* подразумевамо збир поморских снага и средстава једне државе у служби за време мира или употребљивих за време рата.

Разликује се обично миродопско и ратно наоружање. *Миродопско наоружање* једне државе је постојећа у мирно доба оружана снага (активна војска и жандармерија), њена спрема и материјал (оружје, стока, ратне лађе⁵⁾ итд.) и све грађевине одбранбеног карактера или подигнуте за случај рата⁶⁾. *Ратно наоружање* је збир изванредних снага и средстава које стоје на расположењу једној држави за случај рата поред мирнодопског наоружања. Њихова употреба претпоставља мобилизацију (резервна војска, материјал на слагалишту који се не употребљава за време мира, саобраћајна средства, и уопште све оно што може да повећа ратну моћ народа у сукобу).

*Ограничење наоружања*⁷⁾ је утврђивање сразмере наоружања, неопходне за безбедност нације и одржавање унутрашњег поретка, коју се уговорне силе обавезују да не пређу. *Смањење наоружања* је скуп свих мера којим је циљ свођење наоружања једне земље на ниво који одговара „ограничењу наоружања“ т. ј. спољне безбедности и унутрашњег мира и који је уговором утврђен. Оно другим речима, означава начине који треба да остваре ограничење наоружања. Када се говори о ограничењу или смањењу наоружања мисли се, у принципу, на мирнодопско наоружање. Само изузетно долазе том приликом у обзир извесни фактори ратног нао-

³⁾ На којој је било покренуто и питање сувоземног разоружања — у вези са поморским, — истина без успеха.

⁴⁾ Конференција у Риму била је једна од оних која је имала за задатак да прошири Вашингтонски Споразум и на остале поморске силе. У томе се није успело.

⁵⁾ Уколико је сав тај „материјал“ потребан активној војсци и за чију употребу није потребан акт мобилизације.

⁶⁾ Упореди: Société des Nations — С. 739. М. 278, 1926. IX — Rapport de la Sous - Commission A. стр. 11—16.

⁷⁾ Или разоружање, како се то обично каже.

ружања, као: обучена резервна активна или помоћна војска⁸⁾; материјал на слагалишту намењен за случај рата⁹⁾ итд.

Два су у главном разлога који диктују то подвајање: Утврђивање и упоређење *ратног наоружања* сваке од држава је скоро немогуће. *С једне стране*, оно обухвата све *чињенице* и средства које стоје на расположењу држави за случај рата и повећавају њене изгледе на победу (осим до сада поменутих: могућност једне земље да задовољи из својих сопствених извора све потребе у гориву и храни; број становништва и његова густина; богаство земље итд.) ма да их је највећим делом немогуће практично утврдити и проценити; а *с друге стране*, ограничење наоружања може се извести у колико се циља на оне његове елементе који се могу проценити и означити у цифрама. И онда, кад би претпоставили да је израчунавање „наоружања за време рата“ остварљиво, његово ограничење неби ипак било могуће јер недостају средства која би осигурала контролисање извршења уговора у питању.

Покрет за ограничење и смањење наоружања заснован је на *Пакту Друштва народа* (чл. 8, 15, 16 и др.) којим се државе чланице обвезују, да сведу наоружање на ниво који одговара одбранбеним потребама земље и да на миран начин решавају своје спорове. Касније њему су прикључени *Споразум у Локарну* и *Париски* или *Келогов Пакт* о стављању рата ван закона, којим је, нарочито Велика Британија, правдала, 1930 у Лондону, своје предлоге о врло значајном редуцирању поморских снага сила учесница на ондашњој конференцији.

Више разлога су захтевали рад на разоружању. Жеља за одржавање светског мира на првом месту¹⁰⁾. Ограничење наоружања треба да повећа поверење између народа; да заустави „јуриш на наоружање“ и тиме смањи могућност рата. Али најглавнији од чинилаца који су допринели да се покрет развије јесте без сумње економског карактера. Хтело се да се „разоружањем“ смање огромни расходи које издржавање и стварање војних фактора захтева и да се уједно повећа продуктивна моћ земље на рачун стерилне производње. Штедња на првом месту. Жеља за свођењем јалових расхода је сасвим разумљива. Огромне су своте потрошене за време Великог рата, огромне се суме још увек троше за војне потребе. За војне потребе данас, Француска, Италија и друге велике силе троше 50% од својих *општих издатака*¹¹⁾. До-

⁸⁾ Интенданги, хемичари, техничари, и други запосленици при разним војним заводима.

⁹⁾ Према мишљењу извесних стручњака та два елемента: обучена резерва и материјал на слагалишту морају бити сматрани као фактори који улазе у мирнодобско наоружање.

¹⁰⁾ Нарочито, код победилаца из последњег рата.

¹¹⁾ Général Denvignes: La farce du désarmement, стр. 237.

дајте свему овоме економску кризу наступелу после рата као последица поремећене равнотеже између производње и потрошње; напоре и материјалне жртве које су државе морале чинити да би одржале вредност свога новца, спровеле његову стабилизацију и решиле многобројна социјална питања покренута ратом, па ћете појмити колику је улогу морао играти економски фактор у покрету за ограничење наоружања.

Превласт тог економског чиниоца најбоље објашњава зашто је тежња за разоружање понајпре била делимично остварена у области поморског наоружања. Редуцирање ратних флота омогућавало је најзнатније уштеде. Примера ради наводимо, да је Енглеска, после Лондонске Конференције, одустала од изградње двеју *крстарица*, два *извиђача* и *једне лађе за постављање жица* (против сумарена), предвиђених у програму за 1929 год., и тиме остварила *уштеду у износу од 6,500.000 ливр стерлинга*.

Ограничење наоружања имало је, не само да смањи непотребне расходе, него и да повећа продуктивну моћ земље. Изражавајући се у облику смањења порезе, повећавања броја радне снаге, корисније употребе разних сировина и првих продуката (гвожђа, челика и др.), његов утицај у том смислу је несумњив.

Економски фактор — привредна ситуација земље, потребе за штедњом — утицао је и посредним путем на ограничење наоружања. Економска ситуација у свим земљама није иста; оне су се брже или спорије опорављале од ратних недаћа; социјални проблеми, нарочито беспослица, принуђавали су једне (Енглеску, Италију, Сједињене Америчке Државе) да чине огромне расходе (за издржавање незапослених, побољшавање стања сиротних класа — не би ли отклонили опасност комунизма — и т. сл.) док су друге биле скоро поштеђене (Француска, захваљујући више мање равномерној подели богатства и склоности становника ка штедњи). И као последица свега тога, већа или мања могућност и спремност држава за ново наоружање, нарочито за изградњу нових ратних бродова. Док је нпр. Француска повећавала кредите у ту сврху, без много тешкоћа, (не би ли надокнадила оно што је изгубила тиме што су њена бродоградилшта за време рата била запослена на производњи муниције), дотле је Америка, као што смо видели, била принуђена да укида већ одобрене. Кад се томе дода да су бродоградилшта Сједињених Америчких Држава и Велике Британије била развила нарочиту активност¹²⁾ за време последњег рата, захваљујући којој су њихове флоте достигле и прешле границу озна-

¹²⁾ За време рата: Велика Британија је саградила 1,151.000 тона; С. А. Д. 496.000 тона; Јапан 330.000 тона; Италија 45.000 тона; Француска 18.000 тона (Le Journal, № 13. 608 од 19-1-1930.).

чену одбранбеним потребама земље¹³⁾, онда се разуме да су оне имале интереса да захтевају ограничење поморског наоружања путем међународног споразума који би одржао *status quo* и тиме учврстио њихову превласт на мору. Лакше је било спречити изградњу нових бродова за рачун имућне Француске или напредног Јапана, него новим јединицама одржавати већ постављени однос поморских снага. Наравно да је питање од мањег значаја за Америку али од врло великог за Енглеску. Економска криза само је ишла у корист тој тежњи. Тако се потреба за штедњом и ограничење поморског наоружања, путем регулисавања и смањивања изградње ратних бродова, као њена последица, сводила на англо-саксонску превласт на мору.

Ограничење наоружања, тако неспходно, са економског становишта, да ли је и остварљиво? Питање мора бити разматрано са политичке и техничке тачке гледишта.

Политички карактер разоружања састоји се у његовој зависности од стања међународне безбедности. У колико је осећање безбедности јаче развијено у једној држави у толико ће она више бити спремна да ограничи своје наоружање. Народ, који се сматра стално изложен нападу споља, настојаваће само да своје оружане силе и средства повећа. Отуда политички карактер преовлађује над техничким кад је реч о ограничењу наоружања. И онда када би разоружање, односно одређивање нивса одговарајућег дефанзивним потребама земље, технички било лако изводљиво, ипак, његово практично примењивање било би немогуће ако политичка страна проблема у питању није прво решена. Проблем ограничавања наоружања своди се тако на питање међународне безбедности. Прво се може постићи само у границама остварења другог. Како стоји се међународном безбедношћу?

У садашњем политичком животу држава, безбедност од оружаног напада заснива се поглавито на *Келоговом* и *Пакту Друштва народа*. Та два међународна уговора представљају темеље на којима треба да се сазида зграда мира. Од њихове ефикасности зависи решење питања разоружања. Нажалост, морамо одмах приметити да се њихов утицај равна са дејством јавног мињења. Ради се о моралним обавезама које вежу, али које не принуђавају.

Келогов Пакт о стављању рата ван закона не може се уврстити у уговоре који су склопљени да буду примењени. То убеђење, чини ми се, имали су и они захваљујући којима је до њега дошло. Само тако може се објаснити чињеница да *Париски Пакт* не предвиђа у потпуности ни поступак ни ефикасну санкцију у случају његове повреде од стране сила пот-

¹³⁾ Велика Британија је била ради тога у могућности да после рата редуцира знатно своју флоту. Она је бројала у енглеским тонама: 1914: 2.476.326; 1930: 1.296.395.

писница. Он није ништа друго до изражај жеље за миром оних генерација које се још сећају ужаса последњег рата и предвиђају још горе у будућем. Само, један практично без вредности уговор не може служити као полазна тачка за организовање међународне безбедности.

Са своје стране, *Пакт Друштва народа*, ма да упоређен са *Келоговим* представља много солиднију основу за изградњу светског мира, ипак не може у том погледу потпуно да задовољи. Свакако, он обвезује државе чланице Друштва народа да своје спорове решавају мирним путем, пред Сталним Судом Међународне Правде. Само, у недостатку тачно организованог поступка и сопствене оружане силе ефикасност одговарајућих одредаба није загарантована. Не треба заборавити да Пакт Друштва народа, не само да не предвиђа одбацивање рата као средства међународне политике, већ рачуна са оружаном интервенцијом у корист нападнуте силе противно његовим одредбама. Зар не изгледа онда мало незгодно, говорити о Пакту Друштва народа као основи за разоружање држава? Нису ли напротив, његове одредбе, које налажу чланицама под извесним условима и у извесним случајевима, стављање својих војних снага на расположење Друштву народа, разлози за одржавање, бар делимичног наоружања држава? Такво резонување је, уосталом, Француска користила у нешто измењеној форми, да би одбацила на Лондонској Конференцији, бар по њој, претеране захтеве Сједињених Америчких Држава и Велике Британије о редуцирању поморског наоружања.

Под таквим околностима разумљиво је, што не само појединци, него ни државе чланице, не придају великог значаја Пакту Друштва народа, као организатору међународне безбедности. То излази пре свега, из сталне тежње свих држава испољене на свим конференцијама о ограничењу наоружања: да осигурају у пројектованом уговору слободу за издржавање и развијање оружаних снага и средстава неопходних за своју националну безбедност. Зато се на конференцијама за разоружање, нарочито поморским, *истицао као циљ не разоружање и смањење наоружања у правом смислу те речи, већ одржавање т. зв. „равнотеже“ наоружања.*

Француска, која је нарочито истицала важност Пакта Друштва народа за ограничење наоружања (в. „Меморандум“, од 20 децембра 1929), условљавала је на Конференцији у Лондону редуцирање своје флоте стварањем једног уговора безбедности (Медитерански Пакт) који би гарантовао оружану помоћ у случају напада једне од потписница Лондонског Уговора. Тај би се други Локарно по једној замисли могао закључити и у облику нарочито тумачења чл. 15 и 16. Пакта Друштва народа, према коме би се уговорне странке обавезле да, по препоруци Савета Друштва народа, интервенишу оружаном снагом у случају рата. Ни Пакт Друштва

народа ни Келогов Пакт не гарантују дакле, у довољној мери међународну безбедност, а без њеног организовања проблем ограничења наоружања не може бити решен. *Организовање међународне безбедности ето, у чему се састоји загонетка разоружања.*

Посматрано са техничке тачке, питање разоружања је исто тако сложено. То је последица тешкоћа које треба савладати да би се пронашао начин који допушта: *тачно упоређење наоружања између држава; његово ограничење или свођење на ниво одговарајући дефанзивним потребама земље¹⁴⁾*; и најзад контролу примене постигнутог споразума у том погледу.

Сравњење наоружања између држава тешко је пре свега стога што борбена вредност једне земље, њено стварно наоружање не зависи само од фактора који могу бити квантитативно изражени (н. пр. хомогеност становништва у националном погледу, морал и подобност једног народа за рат итд.). Отуда разликовање, као што смо видели, *ратног и мирнодопског наоружања* („оружаног мира“, како се то неки пут каже) и тежња да се покрет за ограничење сведе поглавито на друго. Истина, ма да је питање тиме много упрошћено и његово решење олакшано, ипак тешкоће нису сасвим откловљене. Често је утврђивање и оцена елемената наоружања у миру, ако не немогућа, оно бар врло тешка; нпр. материјал на слагалишту за случај рата, видели смо, лако се прикрива, његови магацини могу се налазити у иностранству; тешко га је разликовати од материјала на служби за време мира итд.; а међутим он се мора узети у обзир при оцени наоружања једне земље.

Тешкоће око сравњења наоружања скоро не постоје кад је реч о поморском разоружању. Јединице ратне морнарице теже се прикривају; њихова вредност је тачно позната и има стални карактер у том смислу што је квалитет људства у многоме не мења.

Предложено је више метода за ограничење наоружања. Ми ћемо се бавити само оним које се односе на поморско разоружање. У том погледу на конференцијама и од стране комисија за припрему разоружања разматрани су следећи начини:

1). *Ограничење збира тонаже ратних бродова*, тј. означавање границе коју у том погледу државе не смеју прећи. При овоме, не би били узети у обзир бродови који не премашују извесну одређену тонажу нити имају наоружање преко извесног калибра. *Оно што нарочито одликује ову методу то је, што у границама одређеног збира тонаже, свака држава има право да распореди додељену јој количину онако како сма-*

¹⁴⁾ Проблем разоружања је овде посматран онакав какав се обично поставља на конференцијама.

тра да јој „дефанзивни интереси“ налажу. 1921 године у Вашингтону настојавала је Француска да примени овај начин ограничења наоружања.¹⁵⁾

2.) Ограничење целокупне тонаже смањење вредности¹⁶⁾, тј. збира тонаже смањење вредности сваког од ратних бродова преко извесне тонаже и са наоружањем које прелази одређени калибар. Као у првом случају и овде би државе имале потпуну слободу у границама додељене им тонаже. Метода у питању није ништа друго до варијанта прве. Ограничавајући целокупну тонажу смањене вредности, она ограничава и тонажу пуне вредности — тонажу у опште.

3.) Ограничење укупне тонаже сваке од категорија ратних бродова. Разликује се обично шест категорија: Великих ратних бродова (*navire de ligne* — прекоокеански бродови), авионо-носаца, крстарица, контраторпиљера, подморница и миноносаца. Јединице испод извесне одређене тонаже нису узете у обзир.

4.) Ограничење броја бродова у свакој од главних категорија.

5.) Подела флоте на четири главне групе: Велики-прекоокеански-ратни бродови, авионоосци, помоћне површинске јединице, подморнице, — и њено ограничење путем одређивања максимума тонаже за сваку од четири категорија.

6.) Ограничавање маринског материјала на слагалишту, и то: а) Артиљеријских резервних делова; б) покретног митраљеза; ц) артиљеријске муниције; д) торпеда и резервних цеви за њихово бацање; е) мина; ф) авиона. Ова метода је намењена да допуни ограничење „плевајућег материјала“ путем једног од изнетих начина.

7.) Ограничење маринског људства.

8.) Ограничење издатака намењених за израду флоте. Ова метода ограничења наоружања ма да изгледа сасвим природна и лако остварљива наилази у примени на више, скоро несавладљивих, препрека. Рачуноводства држава се знатно разликују¹⁷⁾. Куповна вредност новца и ниво цена варирају у разним државама. Лако је вршити прикривање издатака у облику разних тајних фондова, итд.. Све то отежава упоређење и контролисање расхода намењених издржавању и изградњи морнарице.

9.) Објављивање државног програма за изградњу ратне флоте.

Циљ наше студије не допушта нам да улазимо у критичко разматрање предложених метода. Напомињемо само

¹⁵⁾ То је гледиште, бранила између осталих држава и наша земља у Комисији Друштва Народа за припрему разоружања.

¹⁶⁾ Опширније по методама о ограничењу наоружања в. наведени Рапорт Под-Комисије А.

¹⁷⁾ Да би се уклониле тешкоће које отуда произилазе предложено је практиковање једноликог извода издатака намењених за националну одбрану. Ови би се изводи затим публиковали.

да неке од њих одговарају више јаким поморским силама (нпр. метода ограничавања по категоријама бродова - осигуравајући им превласт у свакој од категорија), док друге, државама са слабијом морнарицом (одређивање максимума тонаже целокупне флоте¹⁸). Све се пак одликују својом непотпуношћу и необјективношћу. Отуда, видећемо, силе учеснице на конференцијама за разоружање настојавају да, вештим комбинацијама између њих, дођу до идеалног критеријума о ограничењу поморског наоружања¹⁹).

Последње питање техничке природе је питање *контроле* примене постигнутог споразума о ограничењу наоружања. Проблем од врло великог значаја. Његово неповољно решење учинило би скоро непотребним сав рад на разоружању. Да би се надзиравање примене уговора у опште, о ограничењу наоружања нарочито, могло спровести, потребни су следећи услови:

1.) Постојање једне *међународне институције* чији би задатак био надгледање примене уговора од стране сила потписница; 2.) Потпуна непристрасност њених чланова и независност од држава којој припадају; 3.) Постојање метода и средстава која би омогућила рад поменуте организације; и 4.) Установљивање поступка којим би, свака од сила заинтересованих уговором, могла да стави у покрет цео механизам контролне установе када би имала разлога да верује да се уговор не поштује од стране неке од потписница.

Организовање једне међународне установе којој би био задатак контролисање примене уговора о разоружању, није ни мало лак посао. Треба ли створити једну сасвим нову институцију у том смислу, или да се Секретаријат Друштва народа прогласи таквом и прими на се још један задатак? Питање није од споредног значаја. Секретаријат Друштва народа је орган преоптерећен задаћама најразноврснијег карактера. Хоће ли моћи, према томе, са успехом да отправља једну тако важну и врло опсежну дужност као што је контролисање примене уговора о ограничењу наоружања? Осим тога, све државе заинтересоване, или које могу бити заинтересоване, радом на разоружању морају имати потпуно поверење у установу од које зависи његов успех. Ако би њено оснивање имало за последицу подозрење и сумњу, циљ би био промашен? Да ли Секретаријат Друштва народа испуњава све те погодбе, с обзиром на то да све заинтересоване силе у покрету за разоружање, нису чланице Друштва наро-

¹⁸) Јер допушта једној држави са релативно малом морнарицом да употреби највећи део додељене јој тонаже на изградњу једне једине врсте ратних бродова и тиме добије превласт у дотичној категорији над флотом много јаче поморске силе. То је случај н. пр. са изградњом сумарена у Француској.

¹⁹) Питање методе додирнућемо понова, нарочито, кад будемо говорили о раду Лондонске Конференције.

да; а и једном постале чланице — немају све представнике при његовим извршним органима?

Друштво народа је на првом месту политичка организација. Оно може имати у своме окриљу и државе директно незаинтересоване уговором о разоружању (то је случај нпр. са постојећим уговорима о ограничењу поморског наоружања), отуда при решавању сукоба произишлог из начина примене уговора, политички елемент може врло лако преовладати над техничким. Међутим ефикасност међународне организације у питању, зависи управо од одсутности, при њеном раду, свих оних примеса политичког карактера које уништавају објективност и одузимају појављеној несугласности односно тумачења уговора чисто технички карактер. Јер најзад, ради се о једном техничком питању: Како треба тумачити одредбе уговора и да ли се оне правилно и у појединостима примењују.

Проблем организовања контролне међународне установе, као што се види, није прост. Његова анализа нас опредељује пре за стварање једног таквог тела независно од Друштва Народа. Само, не смемо се варати. Ни тако постављено питање није много упрошћено. Треба ли га организовати од преставника свију заинтересованих сила (чији број може да износи 40 и више) или само од преставника неких од њих? Ако се прихвати прво решење зар се не ствара гломазна организација чије функционисање није ни брзо ни просто²⁰⁾; у другом случају како одредити државе које ће бити у њој престављене а да не изазове неверење и антагонизам.

Изложене незгоде се повећавају кад расматрамо остале услове за успешно надгледање примене уговора о ограничењу наоружања. Чланови контролне међународне институције били би међународни истражни и судски органи. Њихова независност од државе којој припадају је један од битних услова за њихово поступање. Неосигурати им ту независност значи осудити унапред на неуспех установу којој припадају. Комисија за припрему разоружања (при Друштву народа) држи да се то може постићи нарочитим одредбама, унесеним у основни уговор, и које би предвиђале да чланови контролне међународне институције нису представници својих влада и да уживају сталност за све време за које им је додељен мандат. Наше је дубоко уверење да те мере не би могле да осигурају њихову независност, а са њом ни непристрасност. Остављам на страну утицај народности који сигурно постоји код сваког појединца кад треба да да своје мишљење по питању у коме је његова отаџбина заинтересована²¹⁾.

²⁰⁾ Тешко је доћи до јединог мишљења или одлуке код таквог великог броја представника. То би био разлог за стварање једног вишег организма — апелације. При његовом стварању појављују се исте тешкоће као и при стварању тела првог степена.

²¹⁾ Пацифизам код немачких и француских социјалиста постојао је само док Велики рат није букнуо. Све су теорије о међународној заједници пале пред: отаџбина у опасности.

Не можемо међутим, прећи преко дејства који ће, политичка ситуација Европе или света, вршити на формирање мишљења код чланова Контролне Организације и захваљујући коме ће спор око примене уговора од једном добити политичку боју; — чим се такав преображај буде извршио о објективном разматрању не може се говорити. А још мање можемо прећи преко чињенице да, мере предострожности: непрестављање владе која их је поставила и некретност, нису по природи такве да би сигурно водиле постављеном циљу. Земља која буде имала право на представнике у организацији у питању, умеће послати људе који ће водити рачуна о њеном мишљењу и жељама. Усталом, она ће располагати у свако доба са довољно посредних средстава којима ће моћи изазвати оставку свог члана у Контролној Организацији оног дана кад буде заиста постао независан.

Стварање Организације није довољно. Треба омогућити рад у смислу постављеног циља. Надзиравање примене уговора врши се обично путем статистичких података. Основни задатак Међународне Контролне Установе био би, према томе, њихово прикупљање, сређивање, проверавање и објављивање. Од свих тих послова најтежи је проверавање, у толико пре, што су прикупљена извешћа и подаци достављени од заинтересованих држава тј. од потписника уговора о ограничењу наоружања. Ако се дакле једна од њих реши да се не држи примљених обавеза, ништа лакше него подметнути статистичке податке који не одговарају стварности. Проверавање је неопходно, само како га вршити?

Најсигурнији начин, коме се увек мора прибећи ако друга средства не буду довела до истине, јесте *истрага на лицу места*. Истрага би била потребна и за проверавање оптужбе да се уговор тачно не примењује, поднете од стране једне од сила потписника противу неке друге. Само, како вршити истрагу? Која би од држава допустила анкету на својој територији кад она значи не само повреду националне гордости него и оних суверених права на којима почива *данашња политичка организација*. Осим тога, не треба заборавити, да се ради о анкети поводом недоследне примене уговора о ограничењу наоружања; да такав уговор може да регулише и да ограничава производњу бродоградилшта, фабрика боја и отровних гасова као споредног продукта, предузећа тешке индустрије, итд., и да би, према томе она имала да се простире, не само на државе или установе под њеном контролом, него и на искључиво приватне установе. Таква једна истрага међутим, не само да би представљала многобројне правне повреде (професионалне тајне, патената, разних уговора приватно-правне природе), него би била и од врло великих економских последица. Замислите програм и намере једног великог индустријског конзорцијума, откривене иностраном супарнику после и због једне међународне:

анкете, па ћете појмити важност питања са економског становишта. Морамо дакле, закључити: *Такви се разлози политичког и економског карактера противе практиковању истраге на лицу места да је ни једна држава не може допустити на своје земљишту. Делегације: Чиле, Сједињених Држава Америке, Италије и Јапана — при Комисији Друштва народа за припрему разоружања изрично су се изразиле у том смислу.²²⁾ Уосталом, и када би држава допустила вршење таквих анкета, оне не би дале жељене резултате. Захваљујући немогућности да им се приступи брзо и изненада, државе о чијем се контролисању ради, и њена приватна предузећа увек су у стању да прикрију истину²³⁾.*

Из предње анализе излази да, од свих означених услова за успешно делање међународне контролне организације, једино је могуће предвидети поступак за њено стављање у покрет оног дана, када нека од сила буде повредила уговор. Наше је мишљење, према томе, да је немогуће организовање контроле примене уговора о разоружању путем једне међународне установе створене у ту сврху.

Желимо да завршимо излагање по овом питању напоменом, да је један велики број преставника држава при Комисији за припрему разоружања, убеђен „да је свако контролисање или надгледање наоружања од стране једне међународне установе у стању да проузрокује, пре негодовање и подозрење између држава, него да створи дух међународног поверења.“ Комисија је то добро уочила те зато узима у обзир у својем Пројекту Конвенције за ограничење и смањење наоружања, стварање таквог међународног организма.

Сем напред изнесеног, начини којима је циљ надгледање примене уговора о ограничењу наоружања и који су били предложени и разматрани у Комисији Друштва народа, могу се груписати у *директне или непосредне и индиректне или посредне*.

У директне методе спада, поред оне која тежи да осигура примену уговора путем стварања међународне контролне организације, и *предвиђања нарочитог поступка* на основу кога би Савет Друштва народа или скупштина сила потписница уговора, пред којом се налази жалба противу војних припрема које се не слажу са примљеним обавезама, могла да провери њену оправданост путем анкете - директног испитивања на лицу места. Ова метода представља све незгоде које смо изложили говорећи о истрази на лицу места као средству делања међународне контролне институције.

Индиректне или посредне методе су:

(1) *Збирање и публикавање података* који се односе на наоружање држава, њихов војни програм и „стање оних њи-

²²⁾ Рапорт Под-Комисије А, стр. 165/А.

²³⁾ Рапорт Под-Комисије А, стр. 166/А.

хових индустрија које могу бити употребљене у случају рата“. Према једној варијанти, та обавештења и подаци треба да буду црпљени из објављених докумената *званичног или приватног карактера* и њихово публиковање би била *дужност Секретаријата Друштва народа*. По другој, ради се о *подацима званичног карактера*, које би силе угсзорнице, на основу нарочитих одредаба конвенције о разоружању, имале да периодично публикују у службеним новинама или да достављају Секретаријату Друштва народа који би се у том случају старао о њиховом објављивању. Обе ове варијанте одликују се својом једноставношћу и лакој применом; али с друге стране представљају више незгода. Као што су умесно приметиле неке од делегација при Припремној Комисији, сакупљени подаци често ће бити касно објављени; у колико нису званичног карактера, владе заинтересованих држава моћи ће им увек оспоравати вредност; непотпуност објављених докумената начиниће их делимично неефикасним у погледу уговора чију примену треба надгледати. Но, по нама, највећа замерка која се мора учинити овој методи јесте да она у ствари и није начин који може да омогући у пуном смислу речи контролисање примењивања међународних обавеза. Ако се стварно хоће да постигне надгледање у том смислу неопходно је означити средства и поступак који би допустили срањивање политике и фактичког стања држава у погледу наоружања са конвенцијом о разоружању чију примену желимо пратити. Методе у питању не дају ту могућност. Системи, које разматрамо, заснивају се на искрености и доброј вољи држава или њихових приватних усанова, а заборавља се да је управо *претпоставка о недостатку* те искрености и добре воље покренула питање контроле примене уговора. Нека нам се не каже, да ће државе бити много обазривије и тачније у погледу примљених обавеза кад знају да морају бар делимично поднети рачуна у виду обавештења и статистичких података које треба доставити Секретаријату Друштва народа. Она држава која се буде решила да прекрши уговор о разоружању, држећи да јој то налажу њени национални интереси, умеће документе које публикује да прилагоди своме стварном делању.

Неслагање између фактичких чињеница и конвенције о разоружању једном утврђено, који је начин или поступак који има да доведе до њиховог изједначења? Једна добра метода треба не само да утврди непотпуну примену уговора него и да предвиди средства која воде побољшању у том погледу или бар разрешивању од обавеза у корист свих сила подписница. У *противном контрола примене уговора* не би имала никаквог смисла.

(2) Публиковање од стране држава уговорница свих података који се односе на *наоружања која су била предмет ограничења, и на расходе за њих предвиђене у буџету*. И

овде могу бити примењене све напомене учињене поводом методе под (1).

(3) Регулисање, у циљу контролисања, производње извесних продуката корисних у случају рата путем давања подстрека за организовање и организовањем савеза између индустрија разних земаља. Овде се у ствари не може говорити о методи за контролу примене уговора о разоружању. Ради се само о мерама које би олакшале ту контролу. У осталом, питање регулисавања производње је једно од најсложенијих економских проблема чије привођење у дело захтева нарочито повољну средину. Савез индустрија разних земаља није нешто што се може створити путем међународне конвенције.

*Анализа питања контроле уговора довела нас је тако до закључка, да је његово успешно решење немогуће. Све о чему се може говорити то је нагађање развоја наоружања држава путем анкета, „чију форму и време одређује земља о чијем се контролисању ради“, и на основу публикувања докумената од стране оних у чију искреност не верујемо. То је ваљда и био разлог те се ни у једном од уговора који ограничавају поморско наоружање (и у коме се за сада покрет за разоружање једино ефикасно испољио) не говори уопште о мерама које би имале за циљ да загарантују проверавање примене и примену њихових одредаба. Та немогућност да се реши на повољан начин питање надгледања примљених обавеза о ограничењу наоружања била је један од разлога због кога француски генерал *Denvignes*, у своме делу *La Farce du Désarmement*, пише: „Разоружање није ништа друго до ларкдија, мајсторија коју ће велики индустријски и дисциплиновани народи да искористе.“*

(Свршиће се)

Ђорђе Ж. Мирковић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Привредни живот у 1931.

По многим објективним условима могло се у току прошле године оправдано очекивати извесно побољшање у светској привреди. Оживљавање привредне делатности у пролеће 1931. године показивало је да се ситуација поправља. Индустриска предузећа која су преживела кризу, имала су могућности да раде са јефтиним сировинама и обилним и јефтиним краткорочним кредитом, што им је омогућавало да спусте своје цене. Да се овај процес могао у потпуности развити дошло би до извесног ублажавања диспаритета између цена аграрних и индустријских производа и до релативног повећања куповне способности земљорадње, у коме лежи најсигурнији лек данашње привредне кризе. Међутим неповољан стицај прилика

није допустио да се ствари развију у овоме правцу, него је на против дошло до знатног погоршања ситуације. Процес привредног санирања захтевао је нарочито погодне услове, јер су главни елеменат привредне обнове били кроткорочни кредити, који су обилато стављени на расположење, нарочито земљама Европе и могли су благотворно деловати, само под условом да не буду повучени, да добију у неку руку карактер средњерочних кредита.

Али под упливом политичких догађаја (победа национал-социјалиста на изборима у Немачкој и немачко-аустриске одлука о стварању царинске уније) и пада велике аустриске банке Кредит-Аншталта, настало је нагло повлачење страних кредита из земаља централне Европе, чија је привреда дошла у тежак положај, јер је са овим кредитима рачунала и већ их је највећим делом имобилизовала, т. ј. третирали их као дугорочне кредите. Повлачењем страних кредита запале су у тешкоће банке, на које су сада навалили и домаћи улагачи. Када је затим Енглеска, не могући одолети повлачењу иностраних средстава, која су јој раније стављена у масама на расположење и која је она највећим делом била имобилизовала у Немачкој и Аустрији, суспендовала златно важење, развила се свом силином финансиска криза. Морало је доћи до затварања банака, берзи, до проглашавања мораторијума, регулисања девизног промета итд.

Неизбежни резултат оваквога стања састојао се у погоршању општих привредних прилика. Настао је нов пад цена, незапосленост се знатно повећала, опадање државних прихода нагло се појачало и привредна делатност у место да се повећа, умањила се и почела добијати хаотичан карактер.

Овакво стање у светској привреди морало је довести и погоршање привредних прилика у нашој земљи. Пре свега и код нас је у јесен прошле године дошло до доста оштре банкарске кризе, која се додуше крајем године стишала. Смањење кредита коме су банке морале приступити ради одржавања сопствене ликвидности, као и повлачење страних кредита из наше земље, погодило је нашу привреду баш у времену када она редовно развија живљу делатност. Осим ових тешкоћа које су дошле као последица смањења кредита, почеле су се у све јачој мери осећати и директне последице отежавања привредне ситуације у иностранству. Нарочито су се осетиле тешкоће, које су међународном промету чињене многобројним мерама, којима су многе државе хтеле да заштите свој новац и осталу привредну организацију. Ове мере су довеле до једног новог смањења нашега извоза и тиме и до опадања тражње производа на домаћем тржишту и неизбежног пада цена. Нарочито је оваква ситуација погодила наше сточарство, чије су цене према индексу Народне Банке у току године пале за 28 поена. Процес слабења привреде нарочито је био јак у јесен 1931. и крајем године целокупна

наша привреда показивала је знаке клонулости, какве нисмо могли запазити ни у једној послератној години. Поједине главне области привредног живота у 1931. пружају ову слику.

Пољопривреда. Физички резултати у пољопривреди у прошлој години били су знатнији од оних постигнутих у 1930., али економски ефекат њихов био је слабији. Производња пшенице била је за 23% а производња кукуруза за 12,20% већа него у 1930. Али настављање пада цена житарица а још више осталих производа, није допустило да се олакша већ и од раније веома тешко стање земљорадника.

Покушај са житним монополом није донео очекивани успех, и ако је у својој суштини идеја била добра. Али спровођење оваквог потхвата захтева много времена и припрема и знатна средства. Ствар није била довољно припремљена и проучена и зато није ни могла да успе. Њен је ефекат изостао и малом произвођачу није поможено. Била би велика штета ако би се и сама идеја монопола због овога неуспеха компромитовала. Данас је ситуација житарица таква да се монополска организација њихове трговине може сматрати као најподеснија. Мора се ипак признати да је спровођење овакве организације тешко и да је слободна трговина боља од недовољно организованог монопола.

У току прошле године одржано је више конференција међународног и регионалног карактера о питању цереалија. На жалост питање се није помакло с места. Остала је и даље парадоксална појава да се европске земље снабдевају житарицама из прекоокеанских земаља, које у много мањој мери купују њихове производе него што је то случај са аграрним државама југоисточне Европе. Покушај са преференцијалним царинама није до сада дао практичне резултате, али претставља најбољи излаз из данашње ситуације.

Преференцијал може једино бити ефикасан ако буде праћен побољшањем каквоће наших производа. Ми не можемо захтевати да нам се чини повластица, него морамо и квалитетом бити на висини производа, који се данас траже у светском промету. У блиском времену почеће се још јаче осећати конкуренција руских аграрних производа. И ова околност захтева да се квалитетном проблему наше производње поклони нарочита пажња. Важно је и то да се наша пољопривреда што интензивније оријентише у правцу воћарства и сточарства. Али то не значи да треба, као што се предлаже, занемарити производњу житарица. Ми њу чак можемо и повећати, јер наша производња не може утицати на светске цене житарица. Ове цене образују се на великим међународним берзама и зависе од жетвених резултата у прекоокеанским земљама. Цене које се тако диктују целој свету, одлучују колики ће бити новчани резултати наших жетвених приноса. Нема опасности да ми повећањем своје производње доведемо до светске прекомерне производње. Али сваки наш

вишак, значи повећање новчаног резултата наше производње. Може се чак рећи да је једини пут за нашу земљу да парализује дејство ниских цена, да што већу количину произведе и прода. Разуме се ово повећање производње не би морало бити рентабилно у случајевима када се ради на капиталистичкој основи или употребом вештачких ђубрива. Али код нас се повећање може постићи и побољшањем методе рада (на пример сејањем пшенице на ораке), које за мали посед не значи повећање трошкова. У опште главни циљ наше аграрне производње имао би бити да прво постигнемо све оно што данас услед недовољног и нерационалног рада губимо. После тога ће тек доћи на ред питање побољшања производње уношењем нових капитала. Наша је пољопривреда сиромашна у капиталу, и зато треба да се труди да што боље искористи свој рад, и да помоћу рада створи и капитале, који ће јој бити потребни за њено доцније развијање.

Индустрија. Индустрији је 1931. година донела нове тешкоће. Њено унутрашње тржиште смањило се услед јаког опадања куповне способности потрошачких маса, док су прилике на светским тржиштима отежавале извоз робе, а и у исто време инострана конкуренција у нашој земљи била веома јака. Отуда готово нема индустријске гране у којој производња није морала у току године да буде ограничена а поједина предузећа су чак и потпуно обуставила рад. Судећи по броју осигураних радника незапосленост се није знатно повећала. Али све цифре о ефективном броју радништва код нас морају се примати са највећом резервом, и у исто време треба имати на уму да се у многим случајевима радило са скраћеним временом. Даљи развој ситуације у индустрији зависи у првом реду од правца развоја општих привредних прилика у свету и код нас. И поред опадања куповне снаге потрошача биће увек извесне тражње за индустријским производима, тако да је главном делу индустрије обезбеђено запослење. Могу јаче страдати још само оне индустријске гране које раде, искључиво или добрим делом, за извоз (шумске и један део хемиске индустрије, индустрије цемента, индустрије за прераду меса). Али ако се имају у виду тежње данашње међународне привреде за изоловањем, може се предвиђати да ће и код нас доћи до отежавања увоза страних фабрика што би допринело побољшању стања у самој индустрији. Трајно побољшање ситуације могло би се постићи само довођењем у склад цена производа индустрије са ценама пољопривредних производа.

Снижење цена индустријских производа је потпуно изводљиво, ма да представља један компликован технички посао, чије извођење не би могло бити поверено самим предузећима. Ту би државна интервенција била неопходна. Својом царинском, тарифском и фискалном политиком држава може себи осигурати прву реч у решавању највећег данашњег прив-

редног проблема, отклањања диспаритета између цена које земљорадник добије за своје производе и које мора плаћати за све оно што сам купује. Могућност снижења цена индустријских производа лежи пре свега у врло ниским ценама сировина. Постоји исто тако и могућност рационализације самог производног процеса и знатних уштеда отклањањем великог броја посредника, кроз чије руке производ мора да прође, пре но што доспе до потрошача. У коликој мери посредници поскупљују производ види се најбоље по ценама животних намирница по градовима, где се, и поред великог пада цена, који се десио код свих пољопривредних производа, цене коштања живота, нису осетно смањиле. Ова разлика између цена на велико и на мало претставља једну сметњу санирању наших привредних прилика. Када би се у овоме погледу поправила ситуација, а она би се енергичним мерама сигурно могла поправити, добио би се један нов елемент за смањење цена производа индустрије, могућност редукције надница и плата. Разлика између цена на велико и мало данас у индустријским центрима толико је велика да би се њеним отклањањем могло довести до снижења номиналног дохотка од рада а да се при том сам реалан доходак повећа. Ако би још држава са своје стране смањила пореске терете, саобраћајне тарифе и евентуално подигла царине, онда би се могло постићи у исто време и појевтињавање индустријских производа и побољшање општег стања у индустрији. Глобална куповна снага целокупног становништва повећала би се а са њом и тражња индустријских производа, што би тако омогућавало и јевтинију производњу. Држава би убрзо надокнадила жртве које је учинила, а према иностранству би се положај индустрије побољшао повећањем могућности извоза. Кључ наше привредне ситуације под данашњим светским приликама лежи као што смо видели, у смањењу цена производа индустрије. Без овога се не можемо надати каквом озбиљнијем побољшању у стању народне привреде.

Сиљна трговина. Обим наше спољне трговине у 1931. умањен је у поређењу са претходном годином за скоро једну трећину. Карактеристично је да су се и извоз и увоз смањили у готово истој сразмери. Укупно је у прошлој години извезено за 4801 милион динара, то јест, за 29,18% мање него у 1930. а увезено за 4800 милиона, односно за 31,03% мање. Кретање извоза и увоза најбоље изражавају сужавање привредне делатности у земљи и у иностранству. Опадање међународних размена показује знатно опадање, у коме се огледа осиромашење широких маса и смањење тражње производа. Нас јако погађа умањена куповна снага индустријских крајева као што и на њих неповољно утиче слабење наше потрошње индустријских производа. Привредна криза довела је до једне ситуације која у себи носи клице даљег погорша-

вања. Крајњи резултат је извесно све јаче изоловање земаља и све веће удаљавање од начела међународне подела рада Самим тим губе се постепено све оне велике користи које је пружала све већа специјализација у међународној производњи. Присуствујемо једном новом продирању идеја меркантилизма, које целу савремену привреду могу вратити на један нижи ниво.

Новчано тржиште. Најважнији догађај у прошлој години била је законска стабилизација динара, извршена 11 маја и са њом у вези реорганизација Народне Банке. Европска финансиска криза, чији зачеци падају баш у време законске стабилизације динара, није допустила да нам новчана реформа донесе оне користи, које су се могле очекивати у погледу притицања страних капитала. Али је несумњива корист била у добром утиску, који је законска стабилизација динара учинила на цео свет и која се огледа у веома постојаном курсу динара. Покрај свих недаћа које су задесиле нашу привреду у прошлој години, права је срећа што је могла располагати са стабилном новчаном јединицом, која једино омогућује да се тешка времена преброде и привредне тешкоће не извргну у прави хаос. Општа ситуација нашег новчаног тржишта била је у првом делу године нормална. Тек у другој половини године, у вези са финансиским поремећајима у иностранству, јавља се постепено извесна затегнутост која се у Септембру и Октобру у знатној мери појачава. Укупна средства са којима је привреда могла да располаже осетно се смањују, услед повлачења страних кредита и домаћих улога а исто тако и услед уздржливог и местимично потпуно обустављеног кредитовања. Редукција средстава доводи и до повећања приватне есконтне стопе. Док су банке све до јуна наплаћивале на првокласне менице 8—11%, постиже крајем године просечна интересна стопа 11—14%.

Д-р Александар Јовановић

ИЗ ПОЛИТИЧКЕ РАЧУНИЦЕ

Провизија у контокоренту*)

I О контокоренту у опшће.

Не постоји разлог, или боље не постоји пословни разлог, који би трговца руководио да своје банкарске послове обавља преко разних банака и код разних банака, тако н. пр. да своје менице есконтује час код једне, час код друге банке, или да тражи кредит сад код једне сад код друге, оставља или залаже (ломбардује) хартије од вредности једном овде

*) Извори: Dr. Fr. Schär: „Die Bank in Dinsten des Kaufmans“; Ch. Lejeune: „Les calculs commerciaux et financiers“; Dr. J. Kreibitz: „Die Kontokorrentlehre“; Dr. W. Kalveram: „Die Handelshochschule“, I књ.

једном онде, или да их продаје час преко ове, час преко оне банке ит.д. Неоспорно да би овакво растурање банкарских послова било штетно по трговца, оно би удило његовом кредиту или свима оним пословима који почивају на узајамном поверењу, поверењу између банке и трговца. Другојачије ће трговац обављати своје послове, другојачије ће вршити калкулацију својих послова кад зна да има сигурног ослонаца, кад зна да може сигурно, у случају потребе, да се обрати за новац или кредит банци с којом је у сталној и непрекидној пословној вези.

С друге стране опет и банци је у великом интересу да одржава и гаји сталне везе са што већим бројем трговаца; велики и сталан број пословних пријатеља обезбеђује јој сталност и сигурност пословања, прихода и зараде. Свака банка даће с тога пословном пријатељу у толико повољније услове, у колико сигурније може рачунати на сталан и већи промет с њиме. Према томе, у обостраном је интересу, и пословна потреба захтева то, да су банка и трговац у непрекидној и сталној пословној вези. Ова стална веза испољава се у једном отвореном рачунском односу, у такозваном *контокоренту* — *шекућем рачуну*. Основе и услови под којима ће се одржавати овакав однос утврђују се једним претходним споразумом, такозваним *уговором о шекућем рачуну*.

Кад се каже контокорент, трговац онда обично мисли на везу, на саобраћај банке са својом муштеријом, јер је контокорент у банкарском саобраћају постигао своје највеће развиће и сасвим природно да га је ту и морао постићи. Огромни обрти које собом доноси модерни банкарски промет, условљавају трговачку технику која је до ситница развијена. Са тога разлога контокорент игра највећу улогу како у банцином промету плаћања, тако и у кредитном промету. Али контокорент није само ограничен на банкарски промет, њега има и у робном промету.

Са речју контокорент везана су три разна појма. Под тим именом подразумева се: 1) извесна метода обрачунавања, 2) извод из књиге, 3) извесан правни облик уговора.

У *првом* случају, речју контокорент, обележава се сваки текући рачун. То је рачун или конто у који два пословна пријатеља уносе послове које су међу собом закључили, да би према споразуму или у одређено време, извршили обрачун т.ј. утврдили ко је поверилац или дужник. У томе смислу и употребљава се обично ова реч у трговачком саобраћају. Ово значење везано је стварно за спољашњи облик бележења и обрачунавања појединих пословних случајева. Он нам показује како изгледа контокорент са гледишта аритметике и књиговодства.

Друго је значење само у преносном смислу. Извод из књиге јесте управо препис из књиге контокорента који се шаље комитенту ради прегледа и потврде.

Треће пак значење показује нам управо правни смисао који се у правном језику даје називу контокорент. Овде се сад ствар тиче једног уговора, споразумевања странака, било то прећутно или изреком, али која свакако собом повлаче извесне правне последице. Дабоме, да и правни појам показује велика колебања, према томе како правници схватају контокорент.

Из досадашњег излагања јасно је, да се правна страна мора двојити од трговачке стране контокорента, јер није могуће схватити трговачки значај контокорента, ако се човек стави на једнострану тачку гледишта правника. С друге опет стране, банке су принуђене да воде рачуна о правним одредбама које се тичу оваквих уговора.

У чему лежи суштина контокорентног уговора? То је међусобни уговор; њиме се обавезују контокоренти (обе стране) сва потраживања и плаћања која собом доноси пословна веза уносити у конто. Позиције на страни *дугује* и *поптражује* не срачунавају се постепено једна према другој. На „Дугује“ ређају се позиције, у току рачунске периоде, једна за другом, као чланови једне укупне суме; исто тако и на „Поптражује“. Поједине позиције задржавају дакле свој првобитни карактер, али оне губе у извесном смислу своју самосталност у корист једне укупне суме на „дугује“ и „поптражује“; свака позиција сведена је на дан закључивања рачуна. Тек на крају рачунске периоде (на крају тромесечја, полугодине или године) утврђује се рачунски ко је поверилац, а ко дужник. Сад се тек ставља, једна према другој, сума дуговања и сума потраживања и сад тек наступа, у колико то могуће, укупно прибирање. Све су позиције изравнате, поништене, остао је један претек, звани *салдо*. Сви послови једне рачунске периоде као да су, за овај тренутак, сведени стопљени у једну једину позицију. Ако је ово салдо утврђено, и ако је са једне и друге пословне стране признато, ступа на место дотадашњег односа дуговања. Оно чини завршни камен рачуна; ослобођено од контокорентних позиција, оно претставља сада једно самостално потраживање које има нову правну основу. То је у кратким потезима главна садржина контокорентног уговора.

Из саме појаве, да су све позиције сведене на закључак рачунске периоде, произлази већ да се једна позиција за се не може издвојити и као таква посматрати. Дакле, не може се нити пре, нити после закључка издвојити из контокорента једна једина позиција, и не може као таква постати предметом тужбе или спора. Предмет спора може бити увек само *салдо*, јер само с обзиром на тај крајњи резултат, позиције се уносе у контокорент. Дабоме да ни у ком случају то не значи, да је странкама одузето право да се и за време рачунске периоде обавештавају о стању које показује њихова рачунска веза, утврђујући салдо или проверавајући или поправљајући поједине позиције.

Текући рачун претставља такорећи средишњу тачку односа између банке и трговца и он је један део контоарских радова који се проучавају у свима стручним трговачким школама и који се налазе у сваком уџбенику за Књиговодство или Трговачку рачуницу*). *Па и поред тога у контокорентном саобраћају са банком јавља се велики број проблема из књиговодства, рачунице, банкарске технике и права, који до сада нису стручно обрађени и које пракса није решила једнообразно и по извесним утврђеним принципима.* И у теорији и у пракси не само што влада велика нејасност, већ и у већини случајева влада права самовоља кад је у питању: валутирање позиција (утврђивање њиховог рока), интересна стопа, израчунавање интереса, израчунавање провизије, метода рачунања и закључивања текућег рачуна. Онај што прима текући рачун, по правилу, није начисто с тим од коликог је значаја и важности то, на који ће се начин и како ова питања решавати; па чак и сами банкарски чиновници понајвише нису довољно оријентисани у томе. Требало би нпр. затражити један „Konto finto“ (уображени рачун), па ћемо видети да ће свака од поменутих банака показати други крајњи резултат, просто из тог разлога, што се при рачунању не подударaju у горепоменутиим важним факторима. Може се слободно рећи да су норме банкарског контокорента још врло разнолике не само од земље до земље, од тржишта до тржишта, већ шта више од банке до банке. Контокорентни саобраћај тражи управо опсежну индивидуализацију и подешавање према величини обрта, према врсти кредитног односа и ризика, као и по томе да ли су и колико су више или мање, приносни поједини послови; зато ће једна те иста банка према појединим пословним пријатељима сасвим различито и да поступа, односно она мора према њима, из банкарско-техничких разлога разнолико и да поступа. То је и разлог што банке, услове за контокорентну везу, у већини случајева, сматрају као пословну тајну.

II Провизија у контокорентњу.

Питање провизије у контокоренту долази у најтеже делове банчног контокорента, из разлога, што је пракса у томе погледу створила најразноврсније и најкомпликованије облике. Кад би се приредила једна анкета код већег броја банака, добила би се интересантна слика овога отсека банкарске технике.

Право да банка може да рачуна провизију у контокорентном промету произлази већ само по себи из правног односа између банке и пословног пријатеља с којим је у контокорентној вези. Банка је онај што прима налоге, она је муштеријин комисионар; она се је обавезала да ће чувати депозите који су јој поверени и да ће обављати разне бан-

*) види II и III књигу, Бран. Б. Тодоровић: Трговачка рачуница.

карске послове за рачун својих муштерија. И ако овако претстављање односа између банке и муштерије даје право банци да узима провизију у контокоренту, ипак то није довољно да у сваком поједином случају, код сваке контокорентне позиције, образложи узимање провизије. То се може закључити већ из саме појаве, што има текућих рачуна без провизије, ослобођених провизије; даље, из друге чињенице, да банка, у случајевима где се јавља баш као комисионар, као код берзанских послова, обрачунава зато оделито провизију. У току времена провизија у контокоренту добила је други карактер; она је *постала једно узансно додавање интересу који банка потражује, један додатак интересу у њену корист и једна ризикопремија*. Зато се у већини случајева и дешава да су рачуни поверилаца ослобођени провизије, јер ту нема ризика, док су рачуни дужника увек оптерећени њоме. Са тога разлога интересна стопа и провизија стоје у тесној узајамној вези. Ако поверилац тражи да његов текући рачун не плаћа провизију, онда ће му се на позиције које потражује одобравати интерес по нижој интересној стопи; међутим, ако он пристаје на контокорент са провизијом, одобраваће му се интерес по вишој стопи. *Обично дужник само привидно ужива кредит по ниској интересној стопи, јер он поред тога интереса плаћа провизију по једној вишој стопи*. Свакако да банка мора у уговору о контокоренту да обезбеди право рачунања провизије, начин њеног рачунања и висину стопе по којој ће је рачунати. Дакле, *ушврђивање провизије чини неоспорно један важан и нераздвојни део уговора о контокоренту*. Ако у уговору није предвиђено рачунање провизије, тешко да ће, у спорном случају, суд одобрити њено рачунање.

Да изложимо сад како је банкарска пракса уобичајила рачунање провизије у контокоренту.

А.) *Провизија од салда дугује*. — Ако и није нарочито предвиђено уговором, обично банке рачунају провизију од салда дугује кад, у контокорентне периоде, *контокорент или не показује никакав обрт или је он мали*, кад дакле дужник у току три, односно шест месеца, нема никаквог обрта с банком. Отворени кредит нема тада више карактер контокорентног кредита, већ једног зајма на извесно време; да би дакле банка извукла потребну корист, или да би нашла у томе послу свој рачун, она је приморана, да додавњем провизије, повећа интересну стопу, слично поступку код зајмова на три или шест месеца, где се при сваком обнављању рачуна провизион. Повериочев рачун („потражује“ рачун) без обрта ослобађа повериоца од провизије; напротив, дужников рачун без обрта везује банчина новчана средства, она не може њима да ради и зато и тражи један додаток интересној стопи у облику провизије.

Које се шо салдо дугује узима као основа при обрачунавању провизије. — У пракси се јављају четири случаја и то:

просечно салдо кайишала, салдо каматних бројева, закључно салдо и највеће салдо.

1.) *Просечно салдо кайишала. Просечно салдо кайишала то је она сума коју просечно дугује њословни пријатељ за време целе контокорентне периоде. Кад се провизија рачуна од ове суме, онда она заиста није ништа друго до један додатак интересу, једно повећање интересне стопе у контокоренту. Овај начин најлађивања провизије од просечнога салда кайишала, јесте у ствари једино правилан.*

Поменуто просечно салдо капитала изналази се овако: узима се салдо каматних бројева, који је добивен приликом закључка контокорента, па се множи стотином и добивени производ дели бројем дана колико има контокорентна периода (90 за тромесечје, 180 за полугодину). Даље, ово просечно салдо капитала служи и као мерило кад је реч о најмањем обршу који треба да плати провизију. Нпр. банка тражи, од дужника по текућем рачуну, да у полугодини начини најмање онолики обрт колико износи удвојено просечно салдо капитала. У случају, да обрт пређе двоструко просечно салдо капитала, провизион се рачуна од суме обрта; ако пак сума обрта не прелази удвојено просечно салдо капитала, провизион се тада рачуна од двоструког просечног салда капитала. *И ако се у оба случаја ствар тиче обртне провизије (провизије на обрт), ипак у последњем случају просечно салдо кайишала служи као рачунска основа.*

2.) *Салдо каматних бројева (салдо нумера).* Салдо каматних бројева то је она сума која се добива, при закључку контокорента, као разлика између каматних бројева на страни „дугује“ и оних на страни „потражује“; кад се контокорент закључује тромесечно, ово салдо $\frac{10}{9}$ (односно $\frac{100}{90}$) пута мање је од просечног салда капитала (јер као што је напред поменуто, из салда каматних бројева добиће се просечни салдо капитала, кад се оно множи са $\frac{100}{90}$ а $\frac{9}{5}$ (односно $\frac{180}{100}$) пута већи кад се закључује полугодишње (јер се при изналажењу просечног салда капитала за полугође, салдо каматних бројева множи стотином, а дели са 180— полугодина се рачуна у 180 дана). Ако је банци остављено да бира да ли ће провизију рачунати из просечног салда капитала или из салда каматних бројева, то ће је, при тромесечном закључивању, рачунати из просечног салда капитала, док ће је, при полугодишњем закључивању рачунати из салдо каматних бројева.

3. *Завршно (закључно) салдо.* Не види се како би се оправдало рачунање провизије из овога салда, које може случајно бити несразмерно велико или мало. Тако исто мало је оправдано да се провизија рачуна из највећег салда који се јавља у извесној периоди.

4. *Највеће салдо у једној контокорентној пeриоди.* Пошто је у пракси овај начин обрачунавања провизије још врло чест, то ћемо на једном примеру показати његову далекосежност као и несолидност која се крије у њему.

Н.пр. нека банка тражи за контокорентни кредит на име интереса 8^о/_о годишње, даље, нека рачуна тромесечно 2¹/₂^о/_о на име провизије од највећег салда дугује; нека је тромесечно салдо капитала 25.000 дин., и нека је, баш за неко кратко време било највећи салдо „дугује“ 80.000 дин., онда ће он плаћати банци интерес на дуг:

- а) уговорена годишња интересна стопа 8^о/_о
 б) 2¹/₂^о/_о тромесечна провизија, односно 10^о/_о годишње
 од 80.000 сведено на просечни салдо капитал 25.000 32^о/_о
Свега 40^о/_о

Објашњење. Годишње 10^о/_о од 80.000 даје 8.000, ово пренесено на 25.000 даће, по виражном ставу:

$$\begin{array}{r|l} X & 100 \\ 25.000 & 8.000 \\ \hline X & = 32\text{ }^{\circ}/\text{ }_{\text{о}} \end{array}$$

Дакле, пословни пријатељ плаћа у ствари 40^о/_о интереса, или 32^о/_о изнад уговорене стопе 8^о/_о годишње.

Ако банка употребљава сва четири начина рачунања провизије, и ако баш уговором није предвиђено који ће се од ова четири начина употребити јасно је, да ће банка употребити онај, који ће јој донети највећу корист.

Напомена. Кад се у уговору о контокоренту унесе да ће се провизија рачунати од *највеће своше* „дугује“, настаје онда питање: која је то највећа свота „дугује“. То би могла бити н.пр. сума свих позиција „дугује“ без пренесеног салда и других франко-позиција; то би могла бити једна највиша цифра на страни дуговања, или би то могло бити највеће салдо које би се могло добити постепеним одузимањем, односно свођењем, према скаденцијама, позиција „дугује“ и „потражује“ (такозвана степенаста или штафел метода), или, најзад, то би могло бити и завршно салдо ит.д.

Да на једном примеру објаснимо ово. Нека су суме и скаденције у контокоренту пословног пријатеља:

ДУГУЈЕ			ПОТРАЖУЈЕ		
Салдо	31 децембар	6,200,—		24 фебруар	4.800,—
	4 март	18.000,—		10 март	6.000,—
	12 мај	5.000,—		3 мај	3.200,—

а) Ако саберемо позиције на страни „дугује“, добићемо 29.200 дин.; ако одбијемо од ове суме почетни салдо Дин. 6.200, као суму на коју је већ у прошлој години рачуната провизија, добићемо 23.000 дин.; ово би била дакле свота која би могла послужити као *највећа своша* „дугује“ за рачунање провизије.

б) *Највећа своша* „дугује“ могла би бити највећа цифра на страни „дугује“ т.ј. сума 18.000.

в) *Највећа своша* „дугује“ могла би, даље, бити и завршно или закључно салдо, „дугује“ т.ј. разлика између укупне суме „дугује“ 29.200 дин и укупне суме „потражује“ 14.000 дакле 29.200 — 14.000 = 15.200 дин.

г) Најзад, као *највша своша* „дугује“, могла би се погрешно рачунати највеће салдо „дугује“ које би се добило штафел-методом т.ј. 19.400 дин.

4 марта. Оно је добивено на тај начин, што су, по роковима сређене позиције — истоимене сабрране, а разноимене одузете (по степенастој или штафел-методи) :

Дугује (Д)	6.200 дин. од 31. децембра до 24. фебруара.
Потражује (П)	<u>4.800 „</u>
Дугује (Д)	1.400 дин. од 24 фебруара до 4 марта
(Д)	<u>18000 „</u>
(Д)	19.400 дин. од 4 марта до 10 марта
(П)	<u>6.000 „</u>
(Д)	13.400 дин. од 10 марта до 3 маја
(П)	<u>3.200 „</u>
(Д)	10.200 дин. од 3 маја до 12 маја
(Д)	<u>5.000 „</u>
(Д)	<u>15.200 дин. завршни салдо.</u>

Није редак случај да се конструише сума од које се рачуна провизија; тако н.пр. да се од просечног салда рачуна провизија по вишој стопи (рецимо 2⁰/₀₀), а од обрта који прелази ову суму да се рачуна по нижој стопи (н.пр. 1⁰/₀₀).

Б) *Провизија од обрта*. Најчешћи је случај да се провизија рачуна од обрта; код многих банака то је и једини начин обрачунавања провизије. Разлика се појављује у самом одређивању обрта. Да поменемо овде да се при изналажењу обрта нигде не сабира „дугује“ и „потражује“ промет, дакле да се увек просто одређује поменута сума обрта.

1) *Као обрт сматра се искључиво и само сума позиције „дугује“; своје које је положио пословни пријатељ — позиција дакле „потражује“, и сама „потражује“ увек су ослобођене провизије*. Ова норма спроведена је код већине банака и у ствари она је и најкоректнија; јер заиста нема никаквог смисла да пословни пријатељ плаћа провизију и на суме које је уплатио, положио. У пркос томе постављена је и друга норма: *као сума обрта важи стално већа сирана*. Из поменутога произлази други узанс:

2) *Као обрт сматра се и: а) сума „потражује“ ако је већа од суме дугује*. Ако је банци остављено да бира да ли ће провизију рачунати од веће или мање суме, она ће природно изабрати ону већу; дакле, као обрт важи, од две разне суме, увек она што је већа. Код рачуна дужника важи сума „дугује“ (по одбитку старог пренесеног салда).

б) *код рачуна са променљивим кредитним односима* (где је пословни пријатељ час дужник час поверилац) *важи већа сума*. Код неких банкарских послова створена је за овај случај опет једна нова норма: Као сума обрта која плаћа провизију важи: сума обрта на „Дугује“, док је пословни пријатељ дужник, више она сума обрта „Потражује“ док је поверилац. Ова норма прима могућност да се употребљавају двојаке стопе за провизију: за суме „дугује“ *већа*, за суме „потражује“ *мања*, или да се суме „потражује“ сматрају као ослобођене

провизије. Рђава страна ове методе састоји се у томе, што се често дешава да је сума од које се рачуна провизија много већа, но што би изнела сама за се страна дугује или потражује; ова би метода била правична само онда, кад би провизија од обрта, за време периоде „дугује“ била већа н.пр. $1^0/_{00}$, но она за време периоде „потражује“ н.пр. $1/4^0/_{00}$.

в) При рачунању провизије двојакот стопом препоручује се, као најправеднија ова метода: на просечни „дугује“ салдо „дугује“ периоде, евентуално на искоришћену највишу суму „дугује“, рачуна се „дебет“ провизија н.пр. $1^0/_{00}$; из потражује“ обрта, који је смањен овом сумом, која је узета као основа, рачуна се провизија по нижој стопи за рачуне поверилаца.

3) *Да ли је пренесено салдо (прва позиција у контокоренту) ослобођена провизије? Што се овога тиче, узанси су врло разнолики и они се могу овако сложити:*

а) *У основи пренесено салдо увек је без изузетка ослобођено провизије;* б) *По правилу, пренесено салдо ослобођено је провизије, дакле франко провизије; само изузетно рачуна се и оно у обрт и од њега се рачуна провизија, кад је условљен један минимум обрта, међутим овај није постигнут;* в) *У основи пренесено салдо плаћа провизију, оно се рачуна у обрт.* Само изузетно, по нарочитом споразуму са пословним пријатељем, ослобађа се провизије.

Пошто је пренесено салдо већ било, у претходној периоди обухваћено у обрту, и пошто је и у тој периоди платило провизију, то онда и не изгледа право, да оно и у новој периоди подлежи плаћању провизије. Прва дакле норма јесте и најтачнија изузимајући случај који је и раније већ поменут, кад контокорент, за време контокорентне периоде никако не показује обрт или врло мало.

Као закључак можемо ово да изведемо: *Пренесено салдо или салдо на нов рачун на страни појтражује увек је ослобођено провизије; иако исто оно на страни дугује, изузетно плаћа и ово провизију ако није било никаквог обрта.*

Франко позиције. Поменуто је раније да се, при рачунању провизије, пренесено салдо обично рачуна за франко позицију тј. за позицију ослобођене провизије. Поред овога у контокоренту има још позиција које су ослобођене провизије; оне проистичу из таквих контокорентних послова код којих се провизија рачуна одмах како су обављени и обрачунати, или унеги у контокорент; то је нпр. на првом месту куповање и продавање хартија од вредности, што банке чине за рачун својих пословних пријатеља, при чему берзанске трошкове (куртажу и таксу), као и свој провизион одмах ставља у рачун и то: при куповању их сабира, а при продаји одузима. Са тога разлога и није право да се од таквих позиција поново рачуна провизија.

Обично велике банке воде са својим берзанским пословним пријатељима контокоренте без провизије. Неке банке опет стављају се на овакво гледиште: провизион у контокоренту не треба сматрати као комисионарску провизију, већ као једну врсту накнаде која је у вези са целим контокорентом, као неки додатак интересу. Према томе, веле они, сасвим је оправдано да се прво узме одговарајућа провизија за комисионе послове, па да се затим у контокорентном промету тражи контокорентна провизија.

Из свега напред изложеног могу се извести ови случајеви:

а) У основи све оне позиције које су већ једном биле *оштерењене* провизијом јесу франко позиције (франко провизија) *шј.* не *плаћају* више провизију. Ово гледиште *застућа* већина банака. б) У основи и ове позиције *плаћају* *контокорентну* провизију. Разлог за ово лежи у томе, што банке сматрају да је контокорентна провизија једна провизија сасвим за се, која нема никакве везе са другим провизијама, и која је у вези са интересом којим се конто задужује или кредитује. в) *Да се горейоменуће* позиције *смашрају* као франко позиције *правило* је, *нарочито* оне које *произлазе* из *послова* с *ефектима*, *менични* *прошесћи*, *кауције*; *изузетци* се *дешавају* и *шо*:

1) *кад* *поменућа* *позиција* *није* *покривена*, *већ* је *због* *ње*, *све* до *закључка* *контокорентна*, *кредит* *ангажован*;

2) у случајевима *кад* је *због* *увећане* *контроле* *повећан* и *посао* и онда је *право* да се *најлашћи* *провизија*, *као* *што* је *код* *кредита* *који* се *даје* *банкама*.

В *Провизија* од *ошвореног* *кредита*. Ако банка отвара пословном пријатељу кредит одређене висине, она мора ову суму њему и да стави на расположење, да је држи такорећи у резерви, па и онда, ако овај поменути кредит само делимце искоришћује. Са тога разлога многе банке изводе своје право да могу узети провизију из целе суме кредита онда, кад кредит није довољно искоришћен, а нарочито још онда, кад пословни пријатељ не прави њиме никакав обрт или пак сразмерно мали. На тај начин капитал који му је стављен на расположење сматра се управо као сталан зајам и банци је одузета могућност да пуштањем новца у обрт ради и привређује. Овај начин рачунања провизије примењује се изузетно; он налази примене само онда, ако је уговорен минимум обрта и ако овај није постигнут, односно, ако обрт није ни у каквој сразмери са одобреним кредитом.

Други опет сматрају да је овај начин рачунања провизије *сасвим* *погрешан*; он потпомаже само потпуно и стално искоришћавање кредита, док је у случају рачунања од просечног дуговања, пословном пријатељу стално у интересу да што мање искоришћује свој кредит:

Минимум обрта. Већина банака, нарочито трговачке банке, упућене су да свој капитал, колико год је могуће више обрћу;

зато оне и настојавају да се контокорентни кредити, који су отворени дебиторима, искористе и да се постигне живахан обрт: „новац мора да ради, он не сме бити везан за неискоришћени контокорентни кредит“. Зато се често и јавља услов, који се приликом отварања контокорента поставља, на име, да обрт мора достићи извесну одређену суму. Ако се поменути обрт не постигне, онда се провизија, као нека врста накнаде, рачуна од тог утврђеног минимума, или у противном уговор се прекида.

У главном постоје два случаја:

а) *Да се никакав минимум не утврђује.* У овом случају банке се регресирају на тај начин, што провизију рачунају и од пренесеног салда;

б) *Прописује се колики мора бити минимум:* 1) обрт мора бити у тромесечју онолики колики је отворени кредит; или 2) обрт за тромесечје треба да буде два или три пута онолики колики је отворени кредит.

Неке банке заступају гледиште да је пропис о минимуму обрта један од основних услова при отварању контокорентног кредита, нарочито код бланко кредита или кредита са јемством.

Г. *Комбиновани ставови провизије.* Велика разноврсност контокорентног промета, тежња странака да приликом закључивања уговора заштите своје интересе и да при томе нађу један згодан излаз, затим способност банака да се прилагоде нарочитим индивидуалним односима и жељама, све то води ка новим облицима и врстама поменутих уговора; овде спада и питање о комбинованим ставовима за рачунање провизије

Што се ових комбинованих ставова тиче у главnome имамо два облика:

а) *Провизија по вишој стаоји рачуна се од просечног дуга календрала нпр. $\frac{1}{8}\%$; по нижој пак стаоји рачуна се провизија од обрта који прелази поменути просечни дуг нпр. $\frac{1}{2}\%$;* овај начин рачунања провизије подесан је нарочито за оне дужнике који праве јак обрт, који нпр. у тромесечју начине обрт који је пет или десет пута већи од траженог кредита.

б) *Обрт се дели по штафелу.* Први штафел плаћа провизију по вишем ставу, а други по нижем; нпр. до 1000 000.— дин. плаћа 1% , остатак $\frac{1}{2}\%$.

Д. *Неколико особених случајева рачунања провизије.* У пракси се јављају још многе комбинације при израчунавању провизије; од ових поменућемо:

а) ако је контокорентни кредит делом покривен, а делом бланко, онда се постављају следећи услови: провизија се рачуна од обрта (од веће стране), али се обрт дели у два дела који се међусобом имају као што се има непокривени део просечног „дугује“ салда капитала према покривеном делу истог салда; од првога дела узима се нпр. $\frac{1}{4}\%$ провизија, а од другог $\frac{1}{8}\%$.

Пример. Пошто се закључи контокорент, утврђује се колики је просечни „дебет“ салдо био у тромесечју; нека је он нпр. 100.000.— дин. Нека је просечно покриће износило нпр. 40000.— дин.; према томе непокривени остатак износи 60000.— дин. Дакле 40% од обрта плаћа 1/8% провизију, а 60% поменутог обрта плаћа 1/4% провизију.

б) Варијација постоји у томе, што се провизија не рачуна од обрта, већ од оба дела просечног „дебет“ салда и то по поменутиџ утврђеним ставовима: 1/8% и 1/4%.

в) Било би напротив нетачно, кад би се по вишој стопи рачунала провизија од обрта за време периоде у којој је уопште био ангажован бланко кредит; и ако у малој суми.

г) Може да наступи и таква варијанта, да се провизија по вишој стопи рачуна од највеће ангажоване суме кредита, а напротив по мањој стопи од оног обрта који ову највишу суму прелази.

ђ) *Уговор за конкретну везу.* Не постоје ни приближно израђени обрасци за конкретне уговоре којима би била предвиђена разна схватања и норме. *Да би се избегли несјоразуми и диференције, требало би, у самом почетку контокорентног промета, односно при симом закључивању уговора о контокоренту, пружити пословном пријатељу неку врсту инструкције о сваком банкарском послу?*

Шта треба да се предвиди уговором за контокорентну везу између банке и трговца. а) Рок, скаденција, валута појединих позиција. Кад је реч о валутирању појединих позиција треба уговором предвидети како ће се валутирати: уплате у готову, дисконтоване римесе и девизе, исплате, авизовани чекови, римесе као менице за инкасо, берзански послови и т. д.

б) *Интересна стоја;*

в) *Провизија у контокоренту;*

г) *Начин рачунања интереса — по којој методи; кад ће се закључити контокорент иш.д.;*

д) *У ком се случају може прекинути контокорентна веза;*

ђ) *Шта ће бити у случају ако умре лице чији је контокорент иш.д.*

Задржањемо се на питању провизије и изнећемо шта би се могло предвидети контокорентним уговором за провизију:

а) уговором свакако треба утврдити висину провизије;

б) треба нагласити да уговорени ставови важе само за једну контокорентну периоду;

в) ако је уговором предвиђено да се провизија рачуна од обрта, онда треба нагласити да је обрт сума позиција „дугује“ ексклузиве пренесено салдо „дугује“. Уплате у корист рачуна, дакле позиције „потражује“ не узимају се у рачун;

г) ако је у рачуну дужника обрт, добивен као што је показано под в), мањи од пренесеног салда на „дугује“, провизија ће се онда рачунати од овог салда.

д) ако је уговором предвиђено да се провизија рачуна од отвореног кредита, или просечно салда капитала, треба истаћи да уговорени ставови важе само за тромесечје;

ђ) ако се код рачуна повериоца наплаћује провизија, онда као обрт важи сума „дугује“, тј. сума оних позиција које претстављају повериочева изузимања;

е) код рачуна са променљивим кредитним односима, обртна провизија рачуна се, по правилу, по једном комбинованом систему, који се од случаја до случаја подешава према карактеру и обиму промета, узимајући у обзир интересе пословног пријатеља;

ж) од позиција, које смо већ једном оптеретили провизијом — као код берзанских послова, инкасо позиција итд. — не рачуна се, по правилу, контокорентна провизија; ове позиције не улазе у обрт кад се рачуна провизија као у случају под в);

з) уговором треба такође предвидети да ли ће се, по ред контокорентне провизије, рачунати провизија и колико, за менице које ми наплаћујемо на терет наших пословних пријатеља, колику ћемо провизију рачунати за наше акцепте, ит.д.

Бран. Бор. Тодоровић.

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли је радња како државног тужиоца, који је након прекида једне расправе при главном претресу пред инокосном судијом, једним дописом тражио да му се списи врате натраг ради стављања новог предлога и евентуалног подизања нове оптужнице тако и радња истражног судије, који је предлог државног тужиоца, по тој ствари, о отварању истраге и наређењу истражног затвора и прихватио, неправилна и на закону неоснована.

Дана 2. октобра 1931. г. водио се главни претрес пред инокосним судијом Панчевачког Окружног Суда а по кривици Н. Н. и др. због дела престапа из §-а 307. к. з. У току тога претреса, пошто је било констатовано да се главним т. зв. „крунским“ сведоцима, кад год су били позивани, никако није могао уручити позив Суда, што су стално, на неки волшебни начин, мењали своја места боравишта и како је то било дало повода државном тужиоцу посумњати како се на те сведоке утиче, да би избегли судском позиву и сведочењу, то је предложио да се против оптужених нареди на основу §-а 113. бр. 3. к. п. истражни затвор док се тим сведоцима не пронађе право место боравишта. Услед овога је избио сукоб између државног тужиоца и бранитеља оптужених те како је том приликом дошло и до једног инцидента и испада, учињеног од стране бранитеља окривљених, то је судећи судија морао прекинути претрес.

Државни је тужилац после неколико дана а услед тога, што је инокосни судија предлог о наређењу истражног затвора

одбио, затражио једним дописом од Суда списе натраг ради стављања новог предлога и подизања евентуалне нове оптужнице. По том је државни тужилац предложио истражном судији противу осумњичених истрагу и истражни затвор што је истражни судија својом наредбом од 28. октобра 1931. г. под Бр. Кзп. 442/931. и Кзп. 237/931. г. и прихватио те је на основу §-а 372 у вези §-а 97. к. п. противу осумњичених отвори редовну истрагу а на основу §-а 113. бр. 3. к. п. и истражни затвор.

Међутим је Окружни Суд а поводом жалбе осумњичених својим решењем од 28. октобра 1931. г. под Бр. Кзп. 442/931. г. дао места њиховој жалби а наредбу истражног судије о истражном затвору поништио. У разлозима овога решења суд је између осталог навео и следеће:

„С обзиром на овакво стање ствари државни тужилац није могао до поновног претреса стављати истражном судији какав даљни предлог него само Окружном Суду јер по овој кривици налази се оптужница и по § 265 и 241 к. п. претрес је прекинут и нови заказан за 14. октобар 1931. г. С обзиром на ово стање и пропис § 265. к. п. и 241. к. п. државни тужилац није уопште могао тражити списе себи натраг нити му их је суд био дужан уступити, а нити је пак државни тужилац када је те списе добио, могао стављати икакав предлог истражном судији пре него што суд обавести да одустаје односно да повлачи оптужницу и пре него што суд о томе донесе своју одлуку.

Како је *цела ова радња државног тужиоца као и његов предлог од 12-X-1931. г. неаравилна и на закону неоснована, што је и наредба истражног судије неправилна и на закону неоснована* па је суд у погледу окривљених Н. Н. и друг. донео горње решење“.

Противу горњег решења суда државни тужилац је на основу §-а 330. к. п. уложио жалбу на Апелациони Суд из следећих разлога:

Нема тога законскога прописа који би забрањивао државном тужиоцу да не може тражити од суда списе натраг ако то за сходно нађе, ради стављања евентуалних нових предлога, нити пак да је за одустајање државних тужиоца од оптужнице потребна о томе ма каква одлука суда.

Чак шта више § 53. к. п. даје државном тужиоцу право да може и у току поступка одустати од оптужнице у толико пре може држимо и у свако доба тражити списе од суда натраг ради стављања евентуалних нових предлога.

Када и кога ће момента пак државни тужилац повући своју оптужницу и да ли ће то учинити на самом претресу или приликом тражења списка натраг ради стављања нових предлога, или ти пак по евентуалном достављању нове оптужнице, којом се стара мења и повлачи, са свим је ирелевантна ствар и о томе повлачењу у смислу § 53. к. п. суд нема да доноси апсолутно никакву одлуку.

Неосновано је тако исто позивање Суда и на §-е 265 и 241. к. п. јер први говори само о томе да суд може *и без предлога тужиочева* позивати ради испита сведоке или вештаке, а други: о продужењу и прекидању главног претреса од стране суда, што све нема никакве везе са нашим

мало пре горе третираним питањем, односно права повлачења оптужнице од стране државног тужиоца и тражења списка од Суда натраг ради стављања евентуалних нових предлога.

Према овоме је државни тужилац мишљења, да у целој горе како његовој изложеној радњи тако и радњи истражног судије, нема апсолутно никакве *неправилности* нити *незаконитости* те је напред наведеном својом жалбом умолио Апелациони Суд у Новом Саду да решење суда под Бр. Кзп. 442/931. од 28. октобра 1931. г. поништи и даде места како истражном предлогу од 12. X. 1931. г. тако и наређењу истражног судије о истражном затвору.

Апелациони Суд у Новом Саду својим решењем под Бр. Кжа. I. 204/1931. од 9. новембра 1931. г. одбацио је жалбу државног тужиоца јер у смислу §-а 98. од. б. к. п. против решења суда да се не отвара истрага нема места жалби. Апелациони Суд се према томе није ни упуштао у решавање нашег горе постављеног питања јер се у овом нашем конкретном случају радило о делу преступне а не злочине природе. Али како је овде по среди једно чисто принципелно питање и како се међутим овде говори, ни више ни мање, већ о једној неправилној радњи како државног тужиоца тако и истражног судије, и о *повреди закона*, и како овакав случај не мора бити усамљен, без обзира да ли се тиче дела преступне или злочине природе, и како се исти случај може десити и код других судова а код овога чак и поновити, то би ради једнообразности закона и одржања законитости судијског делања, пожељно било, да се лица, која и даље мисле, након свега што је горе речено, да овде ипак постоји повреда закона, користе једним нередовним правним леком или т. зв. правним средством, које им пружа § 41. к. п., те поднесу захтев за заштиту закона у циљу да Касациони Суд у смислу §-а 357. к. п., ако нађе да је поднесени захтев за заштиту закона основан, изрекче пресуду о томе да ли је радњом како државног тужиоца тако и истражног судије повређен закон.

Душан Леко
државни тужилац

Може ли се нови кривични законик за Краљевину Југославију применити при оцени питања о застарелости приватне тужбе, код дела која се извијају на приватну тужбу, а догодила су се за време важења старог кривичног законика за Краљевину Србију.

— Одлука опште седнице Касационог суда. —

Начелник Среза Левачког спровео је Јагодинском суду Јанка Ђ. и тражио да га суд осуди на казну и плаћање трошкова, зато што је у два маха, једном у 1926. г., а други пут у 1927. г. псовао прив. тужиоца Мирка и тиме створио два дела јавне увреде из § 213. старог српског крив. закона. Начелник је спровео окривљеног у времену кад је на снагу

ступео нови југосл. кривични законик, а стари престао да важи. Јагодински Првостепени Суд је применио при оцени питања о кривичном делу и одговорности нови југословенски кривични законик као важећи, па је решењем својим ослободио окривљеног Јанка стављања под суд са ових разлога:

Суд се не упушта у оцену постојања дела и кривице, јер се једно дело догодило 21-IX-1926. г. а тужилац је поднео тужбу за исто тек 4. V 1927. год. те поступка по овоме оптужењу не може бити, пошто тужба није поднета у року од три месеца предвиђеном у § 86 новог крив. законика. Са истих разлога суд је нашао да нема места поступку по другом делу.

Касациони Суд ништи примедбама свога I одељења бр. 13696 :

Нетачан је разлог суда којим је окр Јанка ослободио стављања под суд, зато што је приватни тужилац био дужан, по нахођењу суда, да поднесе тужбу за ова два дела у року од три месеца од дана сазнања учињених дела, позивајући се на прописе §§ 86 и 313 новог крив. законика, јер када су дела учињена за време важења старог крив. законика, и то једно новембра 1926. г. а друго маја месеца 1927. г., у којој је години и дата тужба, онда је суд био дужан да цени застарелост по § 76. старог крив. законика на који се суд позива.

Првостепени суд даје следеће противразлоге:

Нетачни су разлози I одељења Касац. Суда, да је приликом стављања или нестављања под суд окр. Јанка требало ценити застарелост тужбе по § 75, бив. крив. зак., дакле по пропису, који је 1. јануара 1930. г. престао да важи. Изузетно суд би могао да то учини само код оних дела, која су извршена за време бив. старог крив. закона ако су прописи тога закона блажи за кривца — § 2 југослов. крив. зак. Како по § 76 старог крив. закона тужба приватног тужиоца застарева за 12 месеци, а по § 86 југосл. крив. зак. за три месеца то би у овом конкретном случају било повређено наређење § 2 важећег крив. зак. ако би остале у снази наведене примедбе прво код одељења Касац. Суда.

Општа седница Касац. суда својом одлуком бр. 1469 одбацила је противразлоге Првост. Суда а усвојила примедбе свога I одељења.

* * *

Првост. суд, по нашем мишљењу, погрешно је образложио своју правилну одлуку. Тежиште питања није у томе, по коме закону треба судити и кад ће се који од два закона применити. Узгред буди речено, у овом питању примене закона Првост. Суд има неправилно и ређе мишљење, јер је владајуће које је и наш законодавац усвојио, да и ако се по извршеном кривичном делу, промени кривични закон, ипак се оно суди по оном закону који је важио у времену кад је дело учињено (§ 1 југослов. крив. законика). Изузетно се примењује нови крив. закон ако је он блажи (§ 2 југосл. крив. зак.). Разлози за обе горње солуције познати су и није их потребно износити.

Но, као што малочас рекосмо, овде је у сенци остало централно питање, на име, како законодавац сматра тужбу повређеног код дела која се гоне на приватну тужбу: да ли као услов инкриминације или као процесну претпоставку. Позитивних законских прописа о томе нема. Ако се стане на гледиште, да је тужба услов инкриминације, онда она као елеменат кривичног дела спада у материјално право. По наређењу § 2 југосл. крив. зак. при оцени питања који је од два кривична закона блажи за кривца, узима се у обзир само материјално кривично право, а никако формално. Суд при овој оцени, има да цени да ли кривично дело по једном од два закона у питању није кривично само по једном, а по другом не, или да се кривично дело по једном од два закона може и не казнити или блаже казнити, — па да кривични закон који је блажи за кривца примени. Према овоме, суд је, пошто је тужба услов инкриминације, елеменат кривичног дела, при оцени питања који је од два закона блажи стари или нови, могао да цени и околност у коме је року тужба подигнута. И да због тога што § 86 југосл. крив. законика тражи краћи рок од § 76. старог српског крив. законика, за подизање тужбе примени њега, као повољнијег за кривца.

У одбрану гледишта да је тужба услов инкриминације наводи се: да је код дела која се гоне на приватну тужбу значај тужбе толики да све док се она не подигне то дело не постоји и тек кад се овај моменат испуни дело постоји. Може се један човек псовати до миле воље и док он ту псовку не схвати као увреду, увреде нема. Ако је Првост. Суд стао на гледиште да је тужба услов инкриминације он је могао да примени нови југосл. кривични законик као повољнији. На супрот гледишту да је тужба услов инкриминације, наводи се да је тужба процесна претпоставка. Кривично дело објективно у ствари постоји и без тужбе и да би се гоњење по њему могло предузети потребно је, да се испуни једна процесна формалност, да се тужба подигне. Из наведене одлуке Касац. Суда види се, мада не баш тако јасно, да је Касац. Суд стао на гледиште да је тужба процесна претпоставка. У осталом, ово гледиште је владајуће, опште усвојено. Тужба као процесна претпоставка спада у формално право. Принцип је, да се формални прописи примењују од момента чим ступе на снагу и само њих се има придржавати суд кад суди по једном кривичном делу. Стари формални прописи престају аутоматски да важе и не узимају се у обзир и ако се је дело догодило за време њиховог важења и ако је кривично-правни спор чак и почео у томе моменту. Позитивне законске прописе који регулишу овај принцип налазимо у §§ 1 и 358. старог српског крив. поступка и чл. 9. закона којим се стављају на снагу и уводе у живот југослов. кривични законик и други кривични закони. Одредбе југосл. кривичног законика које

говоре о приватној тужби, дакле, спадају у формално право. Ништа не мења у ствари, што се ове одредбе налазе у кривичном закону а не у крив. суд. поступку. Да ли једна одредба спада у формално или материјално право, не цени се према месту где се она налази већ према материји коју она регулише. Разлози законодавне технике могу да наведу законодавца кад-кад да одредбе формалне стави у крив. законик као и обратно материјалне у крив. суд. поступак. Из овога, с обзиром на напред наведени принцип о важењу формалних закона, излази да прописе важећег југосл. кривичног законика о приватној тужби, као формалне треба примењивати на сва крив. дела која се суде за време важења његовог. Чим су ови прописи ступили на снагу они су прећутно укинули све прописе старог кривичног законика и старог тада важећег крив. суд. поступка. Кад је нови крив. закон право за подизање тужбе везао за рок од 3 месеца, свака тужба која је подигнута после овога рока застарела је. Ово увек и без обзира да ли је тужба подигнута у времену кад је важио стари крив. законик, који је предвиђао дужи рок.

Касац. Суд у толико је правилно поступио, што није допустио, да се при питању о застарелости тужбе цени питање који је од два закона блажи, али одлука Касац. Суда неправилна је у погледу закључка да се то питање има расправити по прописима старог српског кривичног законика. На против, требало је у овом случају применити нови југослов. крив. законик.

Из аргумената одлуке Касац. Суда: пошто тужилац није знао за одредбе новог крив. закона у моменту кад је подигао тужбу, могао би се извести закључак да Касац. Суд сматра да тужилац има неко стечено право. Овде су у питању прописи јавнога права и њима се морају жртвовати интереси појединаца кад су у сукобу са њима. У толико пре што се формално право примењује од момента његовог важења, ради тога што се оно сматра као боље и поузданије од старог.

Првост. Суд је био у могућности да цени благовременост тужбе *шек* кад је Начелник спровео окривљеног суду, а то је било у времену кад су важили нови формални прописи. И суд је сасвим правилно поступио кад је применио формално право које важи.

Да резимишемо: прописи новог југосл. крив. законика који говоре о приватној тужби морају се применити без обзира кад се дело догодило чим се за владе овога закона о томе делу суди, ако се тужба схвати као процесна претпоставка, јер они спадају у формално право. Ако се тужба схвати као услов инкриминације, примењује се стари српски крив. законик на дела која су се догодила за време важења овог, а изузетно, нови, с обзиром на § 2. југосл. крив. зак.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за Историју словенских права

XX. Актуелна питања из историје руског права

Руски правни факултет на Далеком Истоку у Харбину (у Манџурији), на чији научни рад већ смо имали прилике да скренемо пажњу читалаца *Архива* (књ. XXXIII, 1928 г., с. 423—424), издао је у последњој четврти прошле године IX свеску свога часописа (*Известия Юридического Факултета в Харбине, IX том, Харбин, 1931*).¹⁾ У тој свесци наилазимо на три расправе из историје руског права, и то: *В. А. Рјазановског*, Прилог за питање о утицају монголске културе и монголског права на руску културу и право (с. 1—32) и *Н. Е. Есперова*, Социално-политичко уређење Ростово-Суздаљске земље од друге половине XII в. до татарске навале (206—244) и Удеоно-феудална епоха као засебна периода у историји руског права (245—251). Наведене расправе додирују три актуелна, можда најактуелнија за наше време питања о општој историској концепцији руског права те због тога сматрамо за нужно да се на њима зауставимо и баш са принципиелног гледишта.

Историја руског права може се схватити или као историја руског права у руској држави или као историја права руског народа у целини, ма којој држави припадали његови делови, ако су само имали могућности развијати своје национално право. Ствар је у томе, што после татарске навале и њом проузрочене пропасти Кијева (средином XIII века) руске су се земље ујединиле у два центра, и то источне (великоруске) у националној руској Московској држави, а западне (белоруске и малоруске) под туђом Литванском државом. Литванци су били јаки, али малобројни освајачки народ, до краја XIV века незнабожачки и са примитивном културом. Руси, који су се под влашћу Литве склонили од татарске навале, показали су се у Литванској држави и знатно многобројнији и, што је најглавније, несравњиво културнији. Услед тога је резултат симбиоза био такав, да, иако су Руси били подложни политичкој супрематији Литве, ипак су њој наметнули своју културу. Није то била Литванска, него Литванско-Руска држава. Руско се национално право у њој и даље развијало. Од краја XIV века услед уније са Пољском Литва је прихватила

¹⁾ Ту је свеску Факултет издао као јубиларну јер се у њеном званичном делу износи историски преглед научног и наставног рада Факултета за истеклих десет година (1920—1930). Стражи руске правне науке на Далеком Истоку радо честитамо њену десетогодишњицу. Њена будућност није на жалост поуздана. Услед ојачаног националистичког покрета у Китају Руски правни факултет у Харбину већ од 1928 год. налази се под претњом китајизације, која се до сада делимично, али ипак систематски спроводи. Стога нашу честитку пратимо с искреном жељом да огњиште руске културе у Манџурији не буде угушено.

многе институције и, тако рећи, дух пољског државног права, али у области грађанског и кривичног права, као и народног судства руско је право доминирало све до пада сједињене Пољско-Литванске државе, и то како у Литви, тако и у оним руским земљама, које су после 1569 г. прешле под Пољску. Већ у XVII веку Московска је држава поново добила знатни део западних руских земаља, а интегрална инкорпорација целе Западне и Југозападне Русије дошла је тек крајем XVIII века, дакле већ у доба Руске Царевине. Кад је у XIX веку почела научна обрада историје руског права, она се концентрисала на развоју руског права у руској држави, те је ишла овим сукцесивним путем: Кијевска епоха, Московска епоха, Петроградска епоха. Као што се види, Литванска епоха, паралелна с Московском, а делом и с Петроградском, била је остављена на страни. Шездесетих година наступио је преокрет. Истакнути историчар права Ф. И. Леонтович је онда наступио са својом чувеном расправом о Руској Правди и Литванском Статуту,¹⁾ у којој је доказивао и до очигледности показао, да се Литвански законик, који је био издат у XVI веку (у три редакције, и то 1529, 1566 и 1588 г.) а који је важио не само у Литви, него и у руским земљама под Пољском, налази у директној генетичкој вези са древном ризницом руског права, као што је Руска Правда. На основу тога је Леонтович настојавао, да Литванско-руско право уђе у општи оквир историје руског права.²⁾ Отада је постало широко схватање историје руског права као историје права руског народа, литванско-руско право је за проучавање било постављено поред руског права у Московској држави и читав низ одличних научника обрађивали су његову историју (Леонтович, Владимирски-Буданов, Бершадски, Љубавски, Јасински, Довнар-Запољски, Лаппо, Демченко, Малиновски, Максимејко и др.).

Широко схватање народног јединства није на жалост прожело све, него је поред и против њега избио сепаратизам, нарочито малоруски или украјински. Последњи није хтео да зна за јединствену националну руску историју са паралелним племенским варијантима, него је украјинску историју противставио руској, коју је опет самовољно свео на великоруску историју. Према томе после пропасти Кијева разликовале би се две самосталне историје права, и то: историја украјинског

¹⁾ Ф. И. Леонтовичъ, Русская Правда и Литовскій Статутъ, въ видахъ настоящей необходимости включить литовское законодательство въ кругъ истории русскаго права, *Кијевск. Унив. Изв.*, 1865 г., № 2—4.

²⁾ Нешто слично, иако сасвим другачије мотивисано, догађа се сада у Чехословачкој, где се као предмет историје права истаиче не само чешко, него и словачко право; в. *prof. D-r František Čeda, Právní dějiny české, československé, slovenské, středoevropské, Sborník prací z dějin práva československého, svazek I k padesátým narozeninám prof. Jana Kaprasa jeho žáci, v Praze, 1930, s. 8—9.*

права, подељена на литванску и доцније козачку епоху, и историја руског права са њеним епохама, — Московском и Петроградском. Али борбени сепаратизам украјинства није се на томе зауставио, него је пошао даље у дубину векова, на име одрекао је Кијевској епоси њен заједнички карактер, те ју је прогласио за искључиво украјинску, а руску је историју примораво да тражи свој почетак на другом месту. Баш таква програм био је још 1904 г. истакнут од украјинског историка Михаила Грушевског¹⁾ и сад се сматра као званична историска теорија украјинства. Према њему Кијевска епоха никако не припада руској историји, чији почеци имају да се траже у историји оних финских племена настањених на горњој Волги и на Оки, у чију је земљу у XII веку дошла колонизација источних Словена. Наведена теорија Грушевског није ништа друго до право изопачавање прошлости. Ма како се сматрала и процењивала историја руских племена после XIII века, ипак остаје несумњиви факт, да она има заједнички почетак у т. з. Кијевској Русији. Према томе старо руско право Кијевског доба сачињава почетну периоду како за западноруско, тако и за источноруско право, које је затим постало сверуско. Јединство заједничке почетне периоде није нешто, што би било својствено искључиво источним Словенима, него је добро познато и западној Европи, где франачко доба сачињава заједничку почетну периоду како за историју француског, тако и за историју немачког права, а где ниједном Французу, ни Немцу не пада на ум, да спречи историка Немца или Француза да ту периоду унесе у своју националну историју.²⁾

Констатација заједничке почетне периоде није ипак довољна за обарање горе наведене тезе истакнуте од Грушевског. Треба још показати, да је јавноправно уређење у северо-источној Русији после XII века почивало на оним истим принципима, на којима се оснивало и у југозападној Русији. Баш тим питањем бави се горе поменута расправа Есперова о социално-политичком уређењу Ростовско-Суздаљске земље од друге половине XII в. до татарске навале. Стога се може са пуно разлога казати, да та расправа одговара на једно од актуелних и чак од најактуелнијих питања нашег времена из историје руског права. Њен одговор је строго научан, јер се базира на непосредном и скрупулозном проучавању извора.

На основу археолошких података, арапских путописа и руских летописа тачно се констатује, да су словенска насеља на горњој Волги постојала већ у IX веку и да су онда била

¹⁾ М. Грушевський, Звичайна схема „русскої“ історії й справа раціонального укладу історії Східнього Словянства, Статті по славяновѣдѣнію подь ред. В. И. Ламанскаго, I, СПб., 1904, стр. 298—304.

²⁾ В. наш чланак: Contribution à l'histoire des institutions politiques en Russie, *Le Monde Slave*, 1929, Mars, p. 434—440.

већ прилично многобројна, тако да арапски путописи из истог доба називају Волгу словенском реком. У току IX и X века основан је био читав низ градова, као што Белоозеро, Ростов, Суздаљ, Ярослављ, Муром и др. У XI веку летописи бележе, да су се кнежевски дружиници настанили на селима; дакле постанак повлашћеног земљишног поседа (властелинстава) спада у исто доба у северо-источној и у југо-западној Русији. Као што се види, темељи заједничке словено-руске цивилизације били су постављени на северо-истоку у исто време, кад и на југо-западу. Нови прилив колонизације, који се догодио средином XII века услед разаравања југо-западних земаља од Половаца (Кумана), није створио словено-руску цивилизацију на северо-истоку, него ју је оснажио, проширио и унапредио. О социално-политичком уређењу северо-источних руских земаља од половине XII до половине XIII века много се истраживало и писало; изјаснили су се по томе питању и највећи руски историчари, и то Сергије Соловјев и Кључевски. Сва су та истраживања давно већ показала, да се то уређење састојало од истих елемената, као и у Кијевској Русији, само је узајамни однос тих елемената постао на северо-истоку други, него ли на југо-западу. Под утицајем Соловјева и Кључевског утврдила се у руској историографији *communis opinio*, да је на северо-истоку народно веће било одмах потиснуто на задњи план, а на прво је место избила кнежевска власт, не више везана оним традицијама народног учешћа у власти, које су биле јаке на југо-западу, а којих на новим местима на северо-истоку није ни било. Против те *communis opinio* одлучно је иступао чувени историчар руског права Сергејевић, кога понегда називају руским Фистел-де-Куланжем. Са текстовима Сергејевић је доказао, да су власт делили са кнежевима северо-источних земаља и бојарство (велика властела) и народна већа. Увек је тешко да се једна *communis opinio* укине, али је ипак до тога дошло. Баш наших дана врши се нови преглед дотичног питања, који доводи његовом решавању у духу Сергејевићевих теза. Ту спада студија А. Насонова о кнезу и граду у Ростово-Суздаљској земљи („Князь и город в Ростово-Суздальской земле“, зборник „Века“, 1924 г.) и расправа Есперова, која нас на овом месту занима. Есперов нарочито прати улогу већа и успешно доказује, да у томе погледу није дошло у северо-источној Русији до начелних промена, него се одржавала стара заједничка, дакле кијевска традиција. Схема, коју је Грушевски из сепаратистичке тежње покушавао да наметне руској историји, никако не одговара чињеницама те мора да се одбаци.

Долази на ред питање, шта је било са северо-источном Русијом после татарске навале. Можда је она под татарским јармом била приморана да одустане од словено-руских традиција и да у своме даљем развиту крене путем татарским, азиатским, дакле путем туђим и хетерогеним не само за сло-

вено-руску, него и за европску цивилизацију уопште? Не треба ни говорити, да на то питање агресивни „украјинци“ одговарају афирмативно. Што се тиче чињеница утврђених историском науком, оне кажу сасвим друго. Освајачи Татари тражили су од Руса три ствари, и то: 1) да признају њихов суверенитет, 2) да им плаћају данак, и 3) да им, у случају потребе, дају људе за њихову војску. Таква су била правна начела руско-татарских односа. Пракса је још томе додавала мито, које су руски кнежеви плаћали хановима, њиховој околини и разним чиновницима, и, што је било најтеже, насиља, убиства и пљачке, које су Татари извршивали над Русима у време својих периодичких и, тако рећи, уобичајених најезда на руске земље. У унутрашњу социално-политичку организацију руских земаља нису се Татари мешали, тако да се она и даље развијала својим органским путем. Под татарским јармом је север-источна Русија преживела феудално-удеону епоху и доспела до образовања уједињене сталешке државе са јаким монархиском влашћу. Баш на преласку на тај нови облик владе пошло је њој за руком да татарски јарам дефинитивно збаци (1480 г.). Историја ослобођења Руса од Татара то је историја победе европског социално-политичког уређења, које је напредовало и тим државу снажило, над азиатским хордама, које су биле способне за навале и нападе, али у мирном уређењу нису напредовале, него су се постепено растављале. Наравно је татарски јарам оставио на социално-политичком уређењу северо-источних руских земаља извештан и чак знатан отисак, који се манифестовао нарочито у потпуном апсорбовању личности од стране државе, тако да су дужности несразмерно превалирале над правима, а сфера индивидуалне слободе принципиелно се порицала. Наведено стање је остало на снази кроз XVI и XVII в. Тек је Петар Велики својим реформама покренуо питање о извесној еманципацији личности путем увођења функција државне власти у границе законитости. Овом приликом умесно је да наведемо речи Монтескија, које гласе овако: »Pierre I-er, donnant les mœurs et les manières de l'Europe à une nation d'Europe, trouva des facilités qu'il n'attendait pas lui-même« (*Esprit des lois*, l. XIX, chap. XIV, al. 6) Са том изјавом пажљивог и мудрог савременика подударају се резултати каснијих историских истраживања, која поред све специфичности Московске државе констатују у њој основну подлогу европске цивилизације.

Као што се види, улога татарског утицаја је довољно расветљена. Поновно разматрање тога питања не би било актуелно, да није, изазвано револуцијом, процењивање вредности истакло у редовима руске емиграције нарочити покрет у правцу азиатске цивилизације, који хоће да се наслони на тобожњу цивилизаторску мисију Татара у политичком развитку Русије. Мислимо на т. зв. евразиство, које

у области историје пропеда, да се Московска држава развијала по угледу Златне Ордије, и осуђује Петра Великог, да је с тога пута скренуо.¹⁾ Евразиство спада у социалну патологију као појава депресије и деспериације, проузроковане привременим падом велике руске државе, као и мржњом према Европи, која није тај пад спречила. Али пошто се може наслонити и на стару словенофилску проповед о „трулом Западу“ и на најмодерније немачке елукубрације о „пропасти Запада“, може привремено и успети да у неким круговима помрачи схватање руске историје. Стога је добро дошла горе поменута расправа Рјазановског о утицају монголске културе и монголског права на руску културу и право. Та расправа је прилог уз велико истраживање пишчево о монголском праву, које је изашло као засебна публикација („Монгољское право“, Харбин, 1931 г., 306+42 с., са резимеом на енглеском језику). У томе истраживању писац прати историју монголског права од Џингисовог доба све до данас. Таква солидна спрема овлашћује писца за претрес питања о утицају монголског права на руско. Свој претрес писац врши потпуно стручно и то путем упоређивања правних и политичких институција Московске државе и Златне Ордије. Упоредно испитивање доводи га оваком закључку: „Монголо-татарска навала разорила је Русију материјално, наметнула је народу велике терете, задала је тешки ударац култури Кијевске и Владимирске (Ростово-Суздаљске) Русије и задржала је отприлике за 100—150 година културни развитак, допринела је грубим наравима и т. сл., задржала је дакле развитак, али никако није уништила ни руску културу, ни руску државну организацију. Ипак не треба да се ни те негативне последице монголо-татарске навале сувише претерују. У исто време је каснији миран заједнички живот са монголо-татарима извршио неки утицај на наш живот, напр. на одело виших класа, на продирање у језик монголских речи, на неке обичаје и т. сл. Ордија је потврђивала великог кнеза на престолу, али није променила јавни поредак, на који је наишла, нити се мешала у управу; татарски је јарам био један од индиректних фактора за уједињење руских земаља у јединствену државу, и привремено је утицао на порески систем у кнежевској Русији. Процењујући све горње, морамо признати, да монголо-татарски утицај на руску културу и право није био од битног, него од споредног значаја“ (30—31). Узрок томе била је дубока разлика између културе освајача и освојених. Татари су били номади и сточари, а

¹⁾ Евразиство није дало ни једног научног истраживања, него само публицистичке есеје. У научна дела може да се уброји само публикација Г. В. Вернадског „Начертание русской истории“, часть первая, 1927., али само због личности писца, иначе вредног стручњака у руској историји и у византологији, који није потпуно изгубио научне навике чак ни после тога, пошто је постао обузет евразиством.

Руси настањени земљорадници. Због те разлике није било објективне могућности за стваралачки цивилизаторски утицај Татара на Русе (31).

Трећа од поменутих на почетку овог чланка расправа додирује једно стручно питање, и то о подели историје руског права на периоде. Одавно је уобичајена подела историје руског права на три периоде, и то: 1) земаљску периоду, или периоду самосталних руских кнежевина; 2) периоду Московске државе XIV—XVII века, и 3) периоду Руске Царевине XVIII—XIX века. У првој периоди постојало је у појединим и међусобно независним руским земљама т. зв. народно државно уређење (*Volksstaat*) са мешовитим обликом владе, где се примитивна демократија комбиновала са примитивном монархијом. У основу тога уређења лежи према једном погледу индивидуално начело, услед којег се с једне стране сви појединци позивају на учешће у власти и сачињавају народно веће, демократски фактор оног доба, а с друге стране додељује се најјачем појединцу, и то кнезу, који се наслања на своју дружину, неоспорива самостална власт те тако се поред примитивне демократије ствара монархиски елемент. Према другом погледу није ту било искључивог господарења индивидуалног начела, него примитивна комбинација индивидуалног и социалног начела, кад елементи приватни и јавни нису још били диференцирани, тако да се њихов евентуални међусобни однос тек имао да определи у току даљег развитака. Друга периода је то отворено питање решила у смислу надмашивања и чак апсорбовања приватног принципа јавним принципом. Нестало је земаљског партикуларизма; некада независне кнежевине биле су инкорпорисане у јединственој Московској држави. Та је држава била баштина (*вотчина*, *patrimonium*) владаочева, те у томе смислу политичка је организација одржавала приватноправне црте. Али пошто је владалац оличавао државу, његово приватно право није поред себе трпело ничије друго право исте или сличне врсте, те се претварало у *imperium*, коме су сви били подложни без изузетка и без резерве. Тако је јавни принцип угушио индивидуални или приватни принцип. Трећа периода уводи у политичку структуру битне промене, и то, с једне стране, уклања из државне организације патримониално начело, а с друге стране отвара појединцу приступ приватноправној слободи те признаје и гарантује неповредљивост грађанског права. Према томе се трећа периода карактерише тежњом за установљавањем рационалне равнотеже између јавног и приватног принципа.

У наведеној уобичајеној периодизацији има врло важних недостатака од којих је један и у томе да јединствена држава иде непосредно за земаљским државама. Међутим ту није било непосредног преласка. Образовању јединствене државе претходила је читава периода неког посебног политич-

ког стања, које се разликује како од земаљске, тако и од московске периоде. У току те периоде старе су земаљске кнежевине доживеле битне промене како у спољним, тако и у унутрашњим односима. Оне су постепено изгубиле своју првобитну независност, али, пре него што су биле инкорпорисане у јединственој држави, прошле су кроз оригиналну међузависност, која је стварала сложени систем политичких формација, који се разликовао и од првобитне независности и од потоње фузије у јединственој држави. Земаљске државе прве периоде оснивале су се на комбинацији двају елемената, и то: народне војске и народног већа с једне стране и кнеза и његове дружине с друге стране. Напредак војне технике смањило је значај народне пешадије и изнео је на први план кнежевску и дружинску коњицу. Изгубивши свој војни значај примитивна демократија изгубила је и политички значај. Економски је развитак у исто време захтевао интензивнију пољопривредну културу. Кнез и дружиници уложили су свој капитал у пољопривреду и организовали су велика пољска имања, у којима се наравно установила патримониална јурисдикција и администрација, тако да су се повлашћене баштине претвориле у политичке ћелије. Патриархални односи између кнежева и њихових дружиника, који су некад улазили у састав кнежевске куће, претворили су се у уговорне односе између врховног господара и његових слободних слугу, који су и сами постали патримониални господари од различног значаја и различне моћи. Растење кнежевских породица изазвало је, да су се поред великих кнежева, појавили удеони кнежеви са компликованом градацијом њихове политичке моћи. Узајамни односи између кнежева опет су се оснивали на уговорима. Дошло је до установљавања уговорне међузависности и између великих кнежева некад независних земаља. Као што се из горњег види, постојао је врло компликовани политички систем, у коме није било јединственог центра државне власти, него је власт била подељена у извесној градацији, и то међу појединим кнежевинама великим и малим, а затим међу бојарским властелинствима, опет великим и малим; при томе народ, који је некад био самостални политички фактор, постао је подређен патримониалној власти господара земаља. Наведени систем јавља се средином XIII века и престаје крајем XV века. Његов посебни карактер први је истакао чувени историчар Кључевски, који га је назвао баштинском периодом (вотчинный периодъ). Никола Павлов—Сиљвански проучио је ту периоду према историско-упоредној методи, те ју је конструисао као феудалну периоду. Иако је Кључевски истакао баштинску периоду још пре педесет година, а Павлов—Сиљвански изнео теорију о руском феудализму још пре тридесет година, ипак у стручној области историје права није скоро до данас била та периода издвојена, него се по традицији одржавала горе по-

мену та трихотомија. С том традицијом одавно већ није се слагао писац ових редака те је у својим универзитетским предавањима спроводио нову поделу историје руског права у духу Кључевског и још више Павлова—Сиљванског, а у последње време изнео је ту поделу пред ширу јавност.¹⁾

Пошто смо унели у уобичајену схему периодизације неопходну поправку, делимо сад историју руског права на ове четири периоде: 1) земаљску периоду кнежевско-народних држава (од 862 г. до средине XIII в.), 2) феудално-удеоноу периоду (од средине XIII в. до краја XV в.), 3) периоду сталешке монархије (XVI—XVII в.) и 4) периоду апсолутне бирократске монархије (XVIII—XIX в. и све до 23. IV — 6. V. 1906 г., кад је било октроисано уставно уређење).

За тим новим покретом у периодизацији историје руског права иде Н. Е. Есперов, кад у своме горе поменутом чланку о удеоној феудалној епоси образлажава неопходност да се помену та епоха одвоји као засебна периода у историји руског права.

Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Мијо Мирковић: Спољна трговинска политика, Београд. Издавачка књижарница Геце Кона, 1932; VIII — 179 стр.

Настављајући своје дело о *Трговини и унутрашњој трговинској полицији* (Београд, 1931), др. Мирковић сада даје једну необично занимљиву књигу о најважнијим питањима данашњице. Јасно, језгровито и врло прегледно, — наводећи историјат сваке идеје и установе, теориска гледишта и практична искуства, као и податке из разних држава, нарочито из Југославије, — писац на малом простору приказује врло велики материјал и упућује читаоце у нове покрете и покушаје да се трговачком политиком појединих држава и њихових група реше тешка питања светске привредне кризе. У овој књизи, др. Мирковић показује много већу сигурност у владању идејама него у првој: очигледно се осећа на чвршћем и познатијем терену.

Своју *Спољну трговинску политику*, др. Мирковић је поделио на један прилично нов начин. У првој глави говори о „међународном привредном промету“, подразумевајући ту размену робе, саобраћај људи, промет капитала, услуге, једнострана плаћања (нарочито репарације), платни биланс и

¹⁾ *Teodor Taranowski, Historia prawa rosyjskiego, czesc I: historia ustroju państwowego, Lwów, 1928; Théodore Taranovsky, Contribution à l'histoire des institutions politiques en Russie, Le Monde Slave, 1929, Mars, p. 426—445, et Avril, p. 92—114; Ф. В. Тарановский, Элементы основных законов в Уложении царя Алексея Михайловича. — К истории политического строя удельной Руси, Харбин, 1928.*

утицај међународног промета на формирање народног богатства. Било да објашњава суштину царинске области, за разлику од државног, политичког и националног подручја (на што ће се вратити поново кад буде реч и национализму и империјализму као идејним правцима у спољној трговинској политици), или о националним валутама и о појединим врстама добара која се појављују у међународном промету, о статистици спољне трговине или о трговинском билансу, било дакле да излаже размену робе, или да говори о исељавању и усељавању, о промету странаца и сезонским селидбама, или пак да описује кретање капитала из земље у земљу, вршење саобраћајних, кредитних и личних услуга, плаћање репарација или да анализује поједине позиције платног биланса, — писац се никада не задовољава голим дефиницијама и апстрактним појмовима, већ увек даје живе примере из живота, често сасвим скорашње. У овој првој глави, могло би се желети да су трговински и платни биланс третирани један поред другог и са нешто више рељефа. Врло је добро дошло разликовање између богатих и сиромашних, великих и малих, индустријских и аграрних држава у њиховом односу према међународном привредном промету: он одиста нема истоветну улогу у животу сваке од њих.

Пошто је упознао читаоца са самим предметом спољне трговинске политике, др. Мирковић излаже у другој глави разне „системе спољне трговинске политике“, задржавајући се највише на меркантилизму, слободној трговини и царинској заштити. Да би своме излагању дао не само историку перспективу него и више динамике него што се обично налази у уџбеницима ове врсте, писац на почетку главе указује на зависност спољне трговинске политике од привредне структуре појединих земаља, а на крају означава „нове путеве“ у трговинској политици за време „познога капитализма“ и светске привредне кризе, мислећи нарочито на синдикализацију спољне трговине и на увозне и извозне монополе, посебице на монопол који се практикује у Совјетској Унији. Није ништа мање привлачна и мање жива дискусија о меркантилизму, који и данас налази подражавалаца, о систему слободне трговине и о царинској заштити, са свима аргументима за и против ових система. У овој глави, писац је изнео и разне врсте заштитних царина као и теорију и праксу преваљивања.

Најоригиналнији део др. Мирковићеве књиге је несумњиво трећа глава, у којој говори о „циљевима и идејним правцима у спољној трговинској политици“. Иако, вели он, није могуће доказати оправданост појединих циљева, они ипак постоје. То је, пре свега, одржање бројног стања становништва, повећање националног богатства, преимућство и влада над другима и социјална правда за сељаке, занатлије и потрошаче. Према томе који циљ игра главну улогу у спољној трговин-

ској политици, имамо неколико политичких идеологија од којих су најглавније три: национализам, империјализам и социјализам. У складу са новим националистичким таласом који данас поново влада у свету, писац објашњава природу националне заједнице и садржину националне идеје, излаже потребе једне националне заједнице и економске жртве које поједине нације и државе подносе да би оствариле т. зв. аутархију или самодовољност. Империјализам је за капиталистички систем још карактеристичнији него национална идеја, без обзира на то што он обнавља меркантилистичке методе и доноси неку врсту неомеркантилизма, и што поред економских узима и културне ознаке: он врши необично велики утицај на спољну трговинску политику. Социјализам, рођен у току 19. века као идеологаја индустријске радничке класе, све више добија значај једног новог друштвеног уређења које треба да смени капитализам и које уводи у културу све масе радног народа у варошима и на селу, нарочито од кад су у појединим земљама социјалисти почели да улазе у владу и да директно утичу на њену економску политику.

У последњој глави, писац се држи конвенционалног реда у оваквим делима, и говори о „средствима спољне трговинске политике“, о забранама и контингентима, о царинама, посредној заштити, и о трговинским уговорима посебним и колективним између појединих држава. Као новина може се истаћи његово пажљиво излагање о контингентирању и о многобројним методима заштите без царина, коју он назива посредном, као и завршни параграф, особито актуелан, о покушајима да се поједине групе држава удруже у вођењу трговинске политике путем царинских унија и других уговора. Чини нам се да је већу пажњу требало обратити највећем повлашћењу, ма да оно у последње време има све мање значаја, губећи се пред напорима за преференцијално третирање. Питање регионалних споразума је необично занимљиво и писац је добро учинио што га је додирнуо, у вези са најновијом акцијом Лиге Народа.

Нова књига д-ра Мирковића врло лепо допуњује његово прво дело, и послужиће као изврстан уџбеник нашим ученицима и као приручник свима које интересују ова питања. Пажљиво израђена и обилна библиографија као и врло прегледан стварни регистар биће необично корисни нашим докторандима и писцима семинарских вежбања и темата из економске политике.

Драгољуб Јовановић

БЕЛЕШКЕ

† Georg von Schanz. — Смрху Георга фон Шанца (дец. 1931), ред. професора универзитета у Вирибургу (Баварска), нестало је један велики теоретичар финансијске науке, ауторитет светскога гласа, који се по мишљењу једног његовог биографа може поредити „по величини знања, по солидности, поштењу и радној снази“ само са Адолфом Вагнером, а ласкавијег поређења за људе од струке од овога зацело нема.

У историји науке о финансијама Шанцово име биће везано за две ствари: за појам дохотка као пореског објекта и за Finanzarchiv, најстарији и најбољи научно-финансијски часопис, који је он основао и уређивао све до своје смрти.

Интересантно је за Шанца као немачког професора, а то је постао још 1882 — да за собом није оставио учбеника: своје неизмерно знање теорије и праксе немачких и страних јавних финансија излагао је скоро искључиво кроз свој часопис. У научну књижевност ушао је са једном одмах запаженом студијом о последицама превађивања код потрошних пореза (Schmollers Jahrbuch, 1882). 90-их година дао је своје најозбиљније дело (4 књиге) о порезима у Швајцарској. Остали његови прилози науци (а има један знатан број из области економије) представљају монографије или су растурили у виду чланака у разним скупним делима, нарочито у Handwörterbuch der Staatswissenschaft. Све су то класични радови, било да у њима третира проблем јавног кредита, пореза на наслеђе и по приносу, егзистенцијалним или које друго питање из финансијске догматике. Чувен је и његов чланак у последњем издању НВВ, о буџету. Може се рећи да нема ни једне партије науке о финансијама коју проф. Шанц није обогатио својим знањем.

Шанцово име, рекосом, везано је за појам о дохотку у финансијама: На супрот Херман—Шмолеровом „ужем“ појму о дохотку стоји „шири“ Шанцов појам (der Schanzsche Einkommenbegriff). Ово разликовање, од важности у земљама које имају порез на укупни дохотак (што код нас није случај), у својој суштини следеће је. О томе шта је дохотак лају одговор две теорије: т. зв. „изворна“ (Quellentheorie) и „имовинског пораста“

(Vermögenszuwachstheorie). По првој теорији дохотак се формира из суме добара која појединцу, из сталних извора прихода, у одређеном временском периоду (годишње), редовно притичу. Овде, према томе, нису ушли случајни, евентуално, постати на пр. из лутријске добити, какве спекулације, каквог умног (књижевног) рада и т. д. Сви такви приходи, значи, не подлежу порезу на укупни дохотак, а последица је тога да се фискус лишава прихода. — По другој теорији, коју је Шанц основао 1896 („Der Einkommenbegriff u. Einkommensteuergesetze“ у Finanzarchiv) дохотак је формиран из свакогврсног увећања имовине једног лица у одређеном временском периоду, чиме је обухваћена и сама његова потрошња (Nutzungen). „Шири“ Шанцов смисао дохотка у томе је што он под тај појам подвлачи сваки приход, ма се појавио једном за свагда и не био периодичан (наслеђе, поклон, приход од коцке, лутрије, опкладе и т. д.). На бази оваквог дохотка природно је да и порез доходарина одговара потпуније пореском принципу издашности. У једно време — после 1920 — пореско законодавство Немачке било је, ма да не апсолутно, под утицајем Шанцове теорије. Али Закон од 1925 о немачкој доходарини вратио се изворној теорији (не консеквентно: сада се опорезују спекулативни и пригодни приходи, а не опорезују више: поклон, наслеђе, лутријске добити и др.). Иако ип ргаћ данас у малој употреби (само у неким швајцарским кантонима; варрш Базел) Шанцов појам дохотка не губи ни сада своје квалитете да буде логичан и фискалан.

Оно велико дело Шанцово којим је несумњиво трајно задужио финансијску науку остаје, ипак, његов Архив: Finanzarchiv је Шанцова задужбина. Основао га је као млад професор 1884, у једно време када се у немачкој финансијској науци осетила потреба за младим снагама. Шанц је прикупио око свог Архива оно што је најбоље Немачка имала: међу старима Wagner, Neumann, Vocke, Stein, Kleinwächter; из млађе генерације у првим књигама Архива јављају се: Kaizl, Wolf, Heckel, Meisel, Riecker, Mischler и др. За 48 година колико је Шанц био на челу Архива, њега је начинио најсолиднијим, најозбиљнијим и „најпоучни-

јим“ часописом своје врсте на свету (Jeze-ov Revue de Science et de legisl. fin. постао је тек 1905 и више је информативан). За оне који се баве науком о финансијама Finanzarchiv олавно је постао незаменљиви извор документације: не само научне студије његове, у првом реду Шанцове а затим и других немачких и страних научника и признатих стручњака (признатих, јер Шанц је одабирао сараднике), него и његови прикази финансијских публикација из фин. науке, све су сами овејани чисти научни прилози. Сем тога Архив је имао још једну добру страну: објављивао је све нове законе, уредбе, расписе и др. из области јавних финансија Немачке, њених држава и осталих земаља; тиме је научно свету било олакшано да прати позитивно финансијско законодавство разних држава, које и иначе у сталном превирању, без услуге Архива, тешко би докучиво било. — У F. Archiv-у писано је нешто и о нашим приликама, али врло мало и то не од наших људи: пре рата (1913) Randnitz је објавио чланак о развоју наших државних финансија; после рата (1929) опширно је прокоментарисан (Курило) нови закон о непосредним порезима код нас.

Уређивање новог кола Finanzarchiv-а поверено је сада проф. финансија у Тибингену, Тешмахеру, који је релативно млад човек и као такав већ намеран да спроведе неке реформе у Архиву. Ми верујемо, међутим, да се успомени на Шанца нова научничка генерација може савесно одужити само тако, ако у обрађивању финансијске науке настави на онај начин на који је то стари „мајстор“ радио.

Ј. Ловчевић.

Werk Dr. Hugo, Teoretsko-praktični priručnik Jugoslovenskog građanskog parničnog prava, prvi deo, građanski parnični postupak u teoriji i praksi, svezak prvi, sa 82 obrasca i primera, Zagreb 1932, страна I—XIII и 1—558. Ево већ имамо прво систематско дело о новом грађанском парничном поступку, који има да ступи на снагу 1 јануара 1933 године. Г. Верк је замислио дело на широкој основи, он сам тврди у предговору да је хтео да изradi теоретски приказ целокупног грађанског парничног права и да га објасни примерима и обрасцима. Отуда долази и име његовом делу. Од њега је ово

што је изашло у горњој књизи само прва свеска, а за њом ће следовати још једна свеска грађанског парничног поступка и две свеске извршног поступка. У овој свесци која је пред нама изложена је наука о основним начелима поступка, о странкама и њиховим заступницима, о пресудама, о правним лековима, о ванредним правним средствима и о повраћају у пређашње стање, о поступку пред зборним судовима првога степена (о тужбама, о првоме рочишту, о спорној усменој расправи, о доказима и о обезбеђењу доказа). Све то пак објашњено је примерима из праксе на тај начин што је један правни случај приказан кроз све фазе поступка и кроз све инстанције судске. Теоретском делу следује *практични део* са 82 обрасца.

Као што и сам писац каже ова је књига рад практичара за практичаре. И она ће корисно послужити његоме циљу. Она је писана од човека који је не само сарађивао као члан комисије на изради новог законика о грађанском судском поступку него који је и сам годинама примењивао овај закон као адвокат у Далмацији, те је и из своје сопствене праксе црпе објашњења појединих законских прописа. Делу је додато „Кратко образложење пројекта закона о судском поступку у грађанским парницама за Краљевину Југославију“, које је саставио Г. Др. Б. Ајзнер, такође један од најактивнијих сарадника на новом законнику, које приказује у чему је наш законик одступио од свога изворника, аустријскога законика, и знатно припомаже разумевању нашег новог законика. Придодато је такође и „Извешће експерата при изради предлога о поступку судскоу у грађанским парницама: Савскољуба Сове, председника Краљ. Банскога Стола у Загребу, Дра Антона Шкумовића, редовног професора универзитета у Љубљани, и Д-ра Хуга Верка, адвоката у Загребу“, којим подносе основу законика о судском поступку у грађанским парницама, и из којег се види како је дошло до данашњег законака.

Књига Г. Верка плод је огромнога труда и савеснога рада. Желети је да она буде што више раширена међу наше правнике, који се не могу валантно упознати са прописима новог грађанског поступка без студирања систематских дела. У Србији и Хрват-

ској нови законик представља велику новину; он у многоме одступа од садашњих прописа грађанскога поступка тако да је правницима практичарима, упознатим са сада важећим прописима цивилнога процеса, неопходно потребан сигуран вођа кроз нове законске прописе. А они ће га наћи у делу Г. Верка, чији рад треба да нађе признања и награде.

Др. Д. Аравђеловић

G. Gurvitch, Une Philosophie intuitionniste du Droit: Léon Pétraszki (Extrait des Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique). Запажени правни филозоф руски и у немачкој и француској правној филозофији један из млађе руске генерације, критички излаже правну филозофију Лава Петражицког, о коме нам је у овом листу недавно, поводом његове смрти, проговорио у лепом и топло написаном чланку проф. Др. Т. Тарановски. Гурвич га (као и г. Тарановски који иначе Петражицког посматра са једног другог гледишта) ставља у први ред правних мислиоца у свету. Петражицки је у више праваца крчио пута модерним покретима. Он је својом идејом о „правној политици“ претеча покрета „обнове природног права“ који су повели после њега Штамлер у Немачкој, Жени у Француској, Новгородцев у Русији. Својом мисли о *емоционалној интуицији* он се приближава филозофији Бергсона и немачких феноменологиста, у више праваца он је претеча Шелера, кога је он — и ако иначе изостаје иза њега у доследности у потпуности извођења мисли емоционалне интуиције — претекао што његова интуиција има активан карактер и обухвата не само визију чисто афективну него и вољну, интуицију — акцију. Својом мисли о „двостраном“ карактеру права одн. о његовој императивно — атрибутивној структури (на супрот „једностраном“ карактеру морала), он се приближава мисли да је право пре свега ред, *објективни ред мира*. Борећи се против сваке концепције која закон сматра за највиши извор права, и инсистирајући на потпуној једнакости свију „нормативних факата“, он припрема пут за правни плурализам, коме, по уверењу Гурвича, тежи моћно савремена мисао и реалност права. Својом мисли о „праву социалне службе“ које је много шире него јавно право, пошто ин-

тегрира све социалне групе у опште („право социалне службе“ у супротности са „правом индивидуалним и слободним“), он припрема пут за нове теорије социалног права као права чисте интеграције (и као таквог различитог од права координације и субординације).

Слабу страну Петражицког чини то, што се није могао ослободити психологизма и субјективизма. Однос, који је утврдио Гурвич између Петражицког и модерних покрета у филозофији права и филозофији у опште, не тангира ништа, ако би се према њима заузео други став него што га има Гурвич. (У оваквој белешки морали смо оставити као претпостављене извесне појмове, као такве дате у осталом једном делом и код Гурвича).

Ђ. Т.

Prof. Avv. G. M. De Francesco, Leggi costituzionali fasciste e forma di Governo (Estratto del Bollettino del Circolo giuridico di Milano, Luglio-agosto 1931, Anno IX). Милански проф. Де Франческо, уредник горњега „Билтена“ заједно са проф. Ранелетисом, и у овој расправи, као и у оној о совјетској Русији, о којој је било овде речи, повлачи главне карактеристичке линије, са гледишта државноправног, фашистичког уређења, имајући у виду највише политичке органе, остављајући по страни корпоративни момент. Он закључује да је фашистички режим један облик владавине за себе. Ту није претежна воља парламента, као у парламентаризму нити воља шефа државе као у конституционалној и председничкој влади: ту је претежна воља шефа владе који, ни политички ни правно, није прост извршиоц воље шефа државе, нити такође повереник парламента, већ има положај специјалан и аутономан, вршећи сопствене власти са сопственом одговорношћу. Али он га не би хтео да назове ни владом једног министра, нарочито с тога што уставна власт првог министра не обухвата рад целокупне владе. По њему основну тачку овог уставног устројства чини покушај да се унесе демократски принцип у извршну власт, индиректно преко парламента, директно преко плебисцита изборног тела, и индиректно преко Великог савета, који претставља масу политички квалификовану.

Ђ. Т.

G. Perticone, Lineamenti di filosofia del diritto I. Il diritto e lo Stato, 1931.

Ово је нацрт правне философије проф Ђ. Пертиконе, чија жива активност пада у очи и која је награђена да је прошле године постао један од сауредника одличног часописа *Rivista internazionale di filosofia del diritto*, Roma. Поникао из школе Ђ. Дел Векио, он развија идеализам овога у смислу критицизма и приближава га позитивизму. У строгим филозофским дистинкцијама и веома сажето излаже своја гледишта о основним филозофским правним питањима, нарочито у опозицији са неохегелизмом, који има моћне претставнике у Италији. И поред све апстрактности у расправљању питања, код Ђ. Пертиконе, ученика Ђ. Дел Векио, није усахнуо етички полет.

Ђ. Т.

G. Perticone, L'ordinamento attuale della proprietà privato (Estratto del fascicolo V de „Lo Stato“).

Ово је леп прилог проблему о односу приватног и јавног права. У погледу својине — коју разматра у овој вези — закључује да право својине у ширем смислу обухвата норму јавног и норму приватног права, које се нужно свде на опште заједничке принципе. Разликовање између приватног и јавног права, изведено у оквиру саме установе, не може компромитовати јединство система; јединство у истини не пориче него, на против, обухвата и превазилази разлике.

Ђ. Т.

Идући Конгрес Југословенских правника. — Стални Одбор Конгреса правника Краљевине Југославије састао се 31 јануара т. г. и одлучио да се идући (пети) Конгрес правника Краљевине Југославије одржи јесенас (вероватно у октобру) у Дубровнику.

Словенски правни преглед. — Последњи број (за јануара т. г.) часописа „*Pravnu Obzor*“, органа Правне Једноте у Братислави (Уредник Ц. Баржинка) донео је гланак љубљанског професора Др. Ст. Лапајна „*Lex loci laesionis* као колизиона норма у међународном праву“. Недавно је у истом часопису изашао чланак Др. Ива Политеа, председника савеза наших адвокатских комора о унификацији права у Југославији. — Почев од ове године „*Правни Обзор*“ отворио је нарочиту рубрику „Словенског

правног света“ у којој ће доносити податке и приказе о праву појединих славенских држава и о њиховој правној литератури. Овог пута даје између осталог и приказ Споменнице нашег јесенашњег конгреса правника (одржаног у Скопљу), као и доста белешака о пољском праву (о новом пољском грађанском судском поступку, о унификацији права баштинских књига у Пољској и т. д.)

И. С.

Награђени Светосавски темати.

— Одлуком Савета Правничког факултета награђени су ови студенти: 1) Вера Радонић наградом Њ. В. Краља за рад „Надлежност суда за брачне спорове и особине судског поступка за вођење спорова по законодавству које вреди у нашој држави“. 2) Иван Вушовић наградом поч. Луке Ђеловића за рад „Однос намере ка умишљају и њен значај у Кривичном Законодавству“. 3) Станислав Мишков и Голуб Марковић наградом фонда поч. Марка Стојановића за рад „О сопственој хипотеци“. 4) Наградом фонда Милутина и Стане Јовановић: а) Иван Вушовић за рад који је награђен и наградом из задужбине Луке Ђеловића; б) Голуб Марковић за рад „Обановинским финансијама“; в) Илија Д. Илић за рад „Југословенска омладина и Балканска конфедерација“. 5) Наградом Велико-бечкерече фабрике шећера Мустафа Камарић за рад „Друштво с ограниченом одговорношћу *de lege lata* и *de lege ferenda*“. 6) Наградом фонда поч. Милутина Марковића, бив. председника државног савета Михаило Смирнов за рад „Судски поступак по Которском стауту“. 7) Наградом Југословенске секције лиге жена за мир и слободу Павле Алексић за рад „Југословенска омладина и Балканска конфедерација“. 8) Наградом савеза осигуравајућих друштава у Краљевини Југославији Драган Златановић и Јаша Давичо за рад „Важност осигурања с социјалног, народно-господарског и националног гледишта“. — Осим тога предложен је за награду, али није награђен из формалних разлога (јер је аутор дипломирао 1924. г.) рад „О регионалним споразумима и клаузули највећег повлашћења“ Миливоја Илића, докторанда права. Награда фонда поч. Николе Крстића најбољем сиромашном ученику додељена је Сави Ђуретићу студенту III године.

Исправка. — У чланку Г. Проф. д-ра Ивана Мауровића *Дух и језик закона* објављеном у прошлој свесци *Архива* поткрале су се ове штампарске грешке: на стр. 2, ал. 1, ред 2 стоји „дотле“ у место „добро“, на стр. 3, ал. 1, ред 11 стоји „молити“ у место „ломити“, на стр. 3, ал. 4, ред 4 стоји „страних“ у место „старих“, на стр. 4, ал. 3, ред 13 стоји „дубље“ место „дуље“ и на стр. 4, ал. 4, ред 4 стоји „обличне“ у место „одличне“.

НОВЕ КЊИГЕ И ЧАСОПИСИ

Lazare Marcovitch, Le désarmement et la politique de Belgrade. Paris, 1932, p, 287, prix? Editions Internationales.

Milovan Milovanović, Prilog anatomopatologiji kokainizma. Zasebni otisak iz „Medicinskog Pregleda“, br. 10, 1931.

Prof. Lapajne, Pogodbena nezvestoba. Ljubljana, 1931, str. 40. Posebni odtisek iz „Slovenskega Pravnika“, št. 6—10.

Dr. Janko Šuman, predsednik Uprave za zaštitu industrijske svojine, Zakonski propisi iz oblasti zaštite industrijske svojine. Sa judikaturom Uprave za zaštitu industrijske svojine i vladinim motivima. Zagreb, 1932, str. 628, cena 160.— din. Izdanje Jugoslovenskog nakladnog d. d. „Obnova“.

Alexander Maklezow, Professor in Laibach, Das neue Militärstraf-Gesetzbuch Jugoslawiens, 1931, S. 818—821. Sonderabdruck aus der „Zeitschrift f. Strafrechtswissenschaft“.

Dr. Edoardo Pajnić, La riforma e l'unificazione del diritto penale in Jugoslavia. Roma, 1931, p. 58. Estratto dall'Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi, vol. VI, P. I, Fasc. II.

Практични руковођ Кривичног судског поступка, с обрасцима. Саставно д-р *Александар Гавела*, судија окр. суда у Новом Саду. Нови Сад. 1931, стр. 150, цена 50.— дин.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ v Ljubljani) 1932, št. 1—2. Dr. France Goršič, Obći upravni postopek in grajansko pravo. — Univ. prof. Aleksander Maklezow, Očuvanje odredbe v sistemu modernega prava. — Dr. Avgust Munda, Zaščita časti po novem kazenskem zakonu. — Janko Polec, † Ivan Okretič.

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1932, бр. 1. — Ж. М. Перић: О обичајном праву у нашој држави. — Станко Трифуновић: Неколико речи о § 400 грађ. зак. Краљевине Србије. — Радивоје Б. Јовановић: Дужничка дошња.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1932, бр. 1. и 2. — Д-р Душан М. Суботић: Лига народа и међународна комисија за казнино право и казнене заводе у Берну. — Д-р Фрања Кларич: § 166 новог кривичног закона. — Драг. М. Лазич: Чл. 200 зак. о унутрашњој управи. — Д-р Фрања Горшић: Трошкови општег управног поступка. — Гојко Доганџић: Одлуке опште седнице Државног савета. — Ваца Дамњановић: Из управно-судске праксе. — Атанасије Јаковљевић: Обезбеђење минимума егзистенције земљорадника.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1932, бр. 1. — Д-р Илија М. Јелић: О значају правосуђа. — Д-р Иво Полигто: Закон и људи закона. — Д-р Рудолф Сајовић: О приговорих проти подсодности за соспорнике. — Драгић Н. Солдатовић: Отказ пуномоћства. — Д-р Метод Доленич: Кривичноправна питања из имунитетског права. — Д-р Фрања Горшић: Социална заштита у извршном поступку. — Николај Д. Пахоруков: Правна помоћ између домаћих и страних судова. — Д-р Видан Благојевић: Изјава трасанта о искључивању његове одговорности без икакве је правне вредности. — Д-р Адам П. Лазаревић: О меничном јемству или авалу с обзиром на наш Менични закон. — Д-р И. Матијевић: Примена прописа § 52 зак. о јавним бележницама на подручју врховног суда у Сарајеву. — Д-р Ф. Чулиновић: Кажњива самопомоћ.

уредник

власник у име прав. факултета

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
37. Молерова ул., Тел. 21756 и 20290

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

За штампарију „ПРИВРЕДНИК“, Кнез Михаилова ул. бр. 3. Телефон 21-450
Живојин Д. Благојевић, Кондина улица бр. 10, — Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXII ДРУГО КОЛО

25 Март 1932

КЊИГА XXIV (XLI) Бр. 3.

ДУХ И ЈЕЗИК ЗАКОНА

На мој чланак *О духу и језику нових закона наших*, који је изашао у *Браничу*, органу Београдске адвокатске коморе, штампано је Госп. Д-р *Иван Мауровић*, професор Загребачког Университета свој одговор под истим насловом, на овоме месту.¹⁾ Тај одговор и по важности питања које смо покренули и по својој непосредној садржини и по ауторитету који претставља име госп. Мауровића, неминовно изазива ову реплику.

Чланак мога полемичара садржи два дела. Један, у коме се он осврће на моје опште примедбе о духу и језику нашег новог јудицијелног законодавства, и други, у коме и лежи тежиште његовог одговора, који се односи на моју критику Аустриског грађанског законика, који је узет као пројекат и основа новог Југословенског грађанског законика. Према томе и ја сам принуђен ићи тим редом.

I.

Одмах у почетку чланка госп. Мауровић је констатовао да сам у напису своје починио једну инконгруенцију или нелогичност, јер сам, критикујући наше ново законодавство као туђинско и зато што је туђинско, пропустио да поменем кривични закон и закон о меници и чеку, који су исто тако страног порекла.²⁾ Међутим ствар овде друкчије стоји. Мој чланак је потпуно јасан у својој садржини. Њему није био циљ да тражи пуну оригиналност новог законодавства, већ да даде једну непристрасну критику језика и духа нових закона. И онда је било и умесно и сасвим логично што сам у тој критици обишао та два закона. Јер су, пре свега и *Кривични закон* и *Закон о меници и чеку* писани једним коректним језиком и њихова терминологија није помућена тешким и ненародним кованицама, које би биле много ближе њиховим туђинским оригиналима него нашем народном језику. И моја инконгруенција у погледу тих двају закона могла би пре бити у томе: *што у чланку нисам нарочито подвукао пример Кривичног и Меничног закона, како се и код нас закони могу писати исправним и добрим језиком и без натегнутог ковања нових термина.*

Што се пак тиче духа и садржине тих двају закона, нисам устао против њиховог страног порекла са простог раз-

¹⁾ „Архив“ св. од 25. јан. ове год.

²⁾ „Архив“ стр. 1. ал. 4.

лога, што је њихова правна материја у суштини својој општег карактера и што је порекло Меничног закона потпуно међународно. Факт, да се у тој правној материји, специјално у оној о меници и чеку, најбрже дошло до заједничких израђених гледишта међу разним државама, најбољи је доказ: да су и кривично право и право менично и о чеку, и по свом историском развитуку и по развитуку модерног законодавства, већ добили тај униформни општи правни карактер. Специјално меница и чек као трговачки ефекти, ма колико била подељена законодавна материја њихова у Немачкој, Француској или Англосаксонским земљама, имају у основи један општи и међународни карактер. И ту није у питању закон страног порекла већ унификација права, чему ми сви правници тежимо. У осталом ми сматрамо да је ова примедба г. Мауровића несрећна и са разлога, што се ми можемо баш похвалити тиме, да је наша држава била међу првима које су усвојиле Хашки реглман о меници и чеку.

Прелазећи даље на примедбе г. Мауровића, ја сам слободан подвући факт: да у погледу претераног немчарења у језику и духу нашег новог законодавства и сам г. Мауровић признаје да су заиста наши нови јудициелни закони порекла аустриског и готово дословно пренети из аустриског законодавства.¹⁾ Само је ту г. Мауровић додао, да би било можда тачније рећи, да у тим законима има и места која се разликују од оригинала. На основу тих дивергенција г. Мауровић изводи: да се наши законодавци нису баш слепо поводили за аустриским текстом, већ да су тај оригинал са разумевањем и критиком упорављали (израз је г. Мауровића), те местимице и значајно мењали.²⁾ Међутим ово своје тврђење г. Мауровић одмах на идућој страни сам оповргава. Он ту вели: морам признати да је у тим, по Д-ру Ј. (опет израз г. Мауровића) критикованим законима, ту и тамо превод постао доста тежак и гломазан у настојању да се од узора чим мање удаљи.³⁾ А то је оно што нашу тезу и доказује. Јер ми нисмо, као што г. Мауровић цитирајући Виндшајдове Пандекте наводи, из пуке сујете хтели да се по сваку цену рече друкчије од других, само да би ствар добила оригиналнији изглед, већ из оправдане потребе и савршено довољне могућности за то. Наш чланак није био уперен против неоригиналности наших нових закона, већ противу те сталне једностраности у позајмљеним страним текстовима и противу тога тврдоглавог настојања да се пренесе код нас што више аустријских закона и само аустријских, као да су они једини и најбољи у свету.

Није срећнији г. Мауровић ни са својим приговором и прекором зашто нисам ближе објаснио ону моју замерку но-

¹⁾ „Архив“ стр. 1. од 5.

²⁾ „Архив“ стр. 1. од 5.

³⁾ „Архив“ стр. 2. од 4.

вим законима: да су тешки и за наш народ и његов правни живот анахронични.¹⁾ Нисам то учинио, не зато што не би било примера о томе у тим новим законима, већ зато што их има и сувише, да је постала ноторна ствар. Не само закон о побијању правних послова ван стечаја, већ и сам стечајни закон и закон о принудном поравнању ван стечаја и закон о кривичном поступку и закон о судским таксама, сви они доносе једну масу правних институција, због којих су за наш народни живот заиста анахронични, а превођени су дословце, те су због тога по своме језику и терминологији и тешки и неразумљиви. И ту бисмо ми, на супрот замеркама г. Мауровића, што смо противу туђих оригинала, пре и са више разлога могли њему замерити да је и сувише за туђе оригинале, чак и онда кад они за наш правни живот представљају читав правни луксуз. Јер анахронизам не лежи само у застарелим установама, као што су на пр. оне о привилегијама или оне из доктрина Школе природног права, које садржи аустриски Грађански закон (§§7. и 16.), већ су анахроничне и све друге установе правне које у даноме времену не одговарају уопште, животу онога народа чије правне односе имају да регулишу. О томе дакле, зашто су наши нови закони у већини анахронични и тешки могло би се много писати. Али су у првом реду ови закони за нас тешки и анахронички зато, *што су израз једне, за нашу националну и државну концепцију стране и супротне законодавне политике*. Ми обојица знамо и г. Мауровић и ја, сав значај и огромни утицај законодавне мисије државе. И зато ја и понављам: Аустрија је као држава била све пре, само не национална и тај основни карактер носи и њено законодавство. Зато је оно за нас и анахронично и опасно. Г. Мауровић све то правда потребом брзе унификације нашег законодавства са разлога императивних државних интереса. И то је вечити парадокс на коме г. Мауровић и његови једномишљеници заснивају своје убеђење и своју аргументацију.

Али да се вратимо на примере.

Ми смо рекли да су језик и терминологија нових закона тешки и неразумљиви. Ми ћемо навести само неке примере из одељака стечајног закона, упућујући на установе и садржину текста у самом закону. Такви су на пример: *учинак стечаја на разлучна и излучна права веровника; испуњење двостраних уговора при фиксним уговорима о добављању и уговорима о пороби; о захтеву за излучивање, о праву на потеру итд.* А да не говоримо још и о појединим терминима, као што су: *доселост у место одржај; наслов у место основ, титулус; укњижба, предбележба, забележба, запорка, опороба итд.*, што је све сам германизам и то баш по дикцији ових термина, за коју г. Мауровић тврди да је хрватска. Све је то

¹⁾ „Архив“ стр. 2. од. 2.

учинило да су ти нови закони по своме језику и својим терминима постали потпуно неразумљиви за народ, без обзира да ли су у питању Срби, Хрвати или Словенци. И ми не видимо даџас ни једног писца у праву, који би бранио потребу да се закони пишу једним санскритом, који ће за лајика бити потпуно неразумљив. Закони се не пишу за нас правнике који их тумачимо и примењујемо, већ се пишу за народне масе на које се примењују. Најзад често пута није ни правнику лако, наћи се у неким институцијама и прописима нових закона. Њихова комплексност и замршеност тражи поред знања често пута и једну врло дугу праксу и велико искуство у њиховој примени и опет без много успеха. Такав је на пример, цео нови закон о судским таксама где се дошло до таксирања и на метар и на сат. У новом кривичном поступку цела партија о правним лековима, као и она у грађанском, сувише је формалистичка, компликована и гломазна. И онда, остављен је дух аустријског закона и немачког језика у свим тим новим законима. Такав је случај са новим грађанским поступком, у коме су речи наше, али у коме је склоп реченице и смисао текста остао заиста у духу германском, тако да ви разумете речи, али да би разумели смисао, морате текст још једанпут да преводите на наш језик. Људи који су преводили те текстове, заборавили су да сви народи не мисле на један исти начин, нити изражавају своје мисли по истој шеми. Организација нашег језика и говора савршено диференцира од германске, којом су писани ти наши нови закони.

Бранећи то фактично стање нашег новог законодавства, г. Мауровић вели да Србијанци (не сви Срби) као и Хрвати, као и Словенци имају своју различиту дикцију,¹⁾ па по томе и своју различиту терминологију.²⁾ Али полазећи од тога аргумената, он *неочекивано скреће на тврђење да се жртве морају чинити обострано у интересу народног јединства, па се привикавати на исправан термин, макар и туђ.*³⁾

Тиме у ствари г. Мауровић признаје да није овде заиста у питању каква хрватска терминологија, већ туђа и страна. А то је оно противу чега сам ја и устао и то не као србијански правник, већ као југословенски правник и као правник у опште. Ми смо критиковали и то једино и стоји, не хрватску терминологију, већ један поразан факт да цело наше ново јудициелно законодавство са малим изузетком, кипти од туђинских термина, од ново скованих речи, од страног језика уопште и да су ти термини и тај језик буквалан пренос немачких термина и немачког језика из аустријских закона. А то је дошло отуда, што се пошто по то хтело увођење аустријских закона, интегрално и до последњег

1) „Архив“ стр. 2. од. 4.

2) „Архив“ стр. 3. од. 1.

3) „Архив“ стр. 3. од. 1. in fine.

њиховог термина. Аргументат да је неки термин уобичајен, само доказује потребу да се од тих рђавих обичаја лечимо сви, јер за нас чисто хрватских израза као и чисто српских нема неразумљивих, јер ти изрази за нас нису туђи, јер је то језик једног те истог народа. Али нема тога разлога који може оправдати увођење немачких специјалних термина у наш правни језик, које наш народ, без обзира на коме крају државе живи, разуме колико и једну кинеску пословицу.

II.

Сад да пређемо на део замерака г. Мауровића моме чланку, на онај део који је просвећен општем грађанском закону. Пре свега једна општа напомена о тим г. Мауровићевим замеркама. Сва тежина разлога г. Мауровића пренета је на државну и политичку потребу што бржег изједначења закона. *Salus rei publicae*, вели г. Мауровић, принуђава нас да што пре изједначимо наше јудицијелно законодавство и зато смо морали прихватити већ готове аустријске оригинале, да бисмо ову потребу државну што пре задовољили.¹⁾ Само да ли је то заиста и учињено? *Јер ми видимо да и поред тврђења г. Мауровићевог, и после 12 година од прокламовања Уједињења, ми још немамо готов грађански закон и ако је за израду његовог пројекта узет опет аустријски грађански закон.* Ја велим аустријски и ако г. Мауровић каже хрватски, јер је и хрватски постао из аустријског и то још доцније од нашег српског, за време познатог Баховог режима и то под именом аустријског грађанског закона за краљевину Хрватску. Да напоменемо да општи немачки грађански закон није много дуже рађен и припреман, а да не говоримо о француском Кодексу, који је комисија створила за 4 месеца, а био је озакоњен четири године по почетку рада на њему. Црногорски имовински законик пак, израдио је свега један човек, Валтазар Божишић за неколико година и то поред осталих послова. (Био је министар правде, организовао је судове у Бугарској итд.).

Аргументат г. Мауровића у погледу на неизбежност увођења аустријског грађанског законика као нашег новог југословенског, лежи у тврђењу да је *тај законик по факту његовог другог господарења без обзира како је до тог господарења дошло, од првенствене важности за нашег законодавца*²⁾. Уз то додаје г. Мауровић, аргументишући одржањем Римског права и Наполеоновог законодавства и после пада тих двеју империја: да творевине људског духа преживљују и саме државе и да према томе постаје неисправним моје схватање да аустријски закони не могу бити вецитији од саме Аустрије³⁾. Уз то додаје да смо ми сви, и Срби и Хрвати и Словенци мирно сносили тај закон, јер да

¹⁾ „Архив“ стр. 5. ал. 2.

²⁾ „Архив“ стр. 4. ал. 3.

³⁾ „Архив“ стр. 4. ал. 4.

смо били против тога туђег закона, ми бисмо га се већ давно отресли, као што смо се ослободили турског јарма и аустриског превлађивања¹⁾).

Госп. Мауровић је у законодавној политици чист формалиста. За њега, бар за овај моменат, главно је што пре унифицирати законодавство, што у ствари значи да је главно имати формално изједначење. И ту је основна разлика између мсга и г. Мауровићевог гледања на ствари. Он се задовољава формалним решењем ствари, ми на против гледамо на његову суштину. А оно што је овде битно и што чини суштину проблема, јесте питање: *колики је државни и национални ризик за нас, пренети аустријско законодавство у Југославију да би се извршило изједначење закона у њој?* Јер то аустријско законодавство носи у себи дух једног срушеног поретка, а за нас значи један огроман историјски анахронизам, оживети понова тај дух у Југославији, чије је револуционарно порекло трампирано у рушењу истог тог аустријског поретка. Тражити нам на томе пољу концесије, значи тражити нам нешто што је противно у основи нашем националном бићу и стварати понова, једном већ уклоњену аустријску превласт и авет Drang-a. Може аустријски грађански законик бити најсавршенији и најбољи на свету, под овим ауспицијама он ће за Југославију бити најгори. Timeo Danaos et dona ferentes, говорио је првосвештеник Лаокон (у Виргилијевој Енеиди — II, 49) својим Тројанцима, кад су се спремали да увуку у свој град чувеног древног коња, са којим су увукли и наоружне Грке, који су у коњу били сакривени. Што, преведено на државно политички језик, значи: непријатељу не треба веровати ни кад је врло љубазан, ни кад је женерозан, па чак, ни кад је мртав.

На истој раздаљини стојимо г. Мауровић и ја и кад је реч о аустријским духовним творевинама, које би могле и Аустрију, као некад Рим римско право и Наполеона његов Кодекс, надживети. Пре свега римско право надживело је римску државу, као Кодекс Наполеонов Наполеона, не толико због сјајности његових концепција као људске духовне творевине, колико због једног општег правила, које вреди за људски живот и за људско друштво. Наполеонов законик је био створен за француско друштво ондашњег доба. Али су и законодавац и правосуђе били у сталној тежњи и непрекидном настојавању до данашњег дана, да његове прописе доведу у склад са потребама друштвеног живота у Француској. Отуда је и Наполеонов Кодекс само по имену Наполеонов, док је аустријски Грађански законик и по имену и по суштини аустријски. А законодавство и право римско су живели и после пропасти Рима зато, што са Римском државом уопште, није пропала и грчко-римска цивилизација, чије

¹⁾ „Архив“ стр. 4. а. л. 5.

је дело то право и било. Исто онако као што је грчко право живело у римском и после ишчезавања грчких држава, исто тако је римско право и после ишчезавања римске империје, прешло целу Европу кроз грчко-римску цивилизацију, која је и данас у животу и на којој почивају темељи данашњих европских државних организација, а специјално гало-римске у Француској и романским земљама. Колико је то тачно види се и из факта да су у том погледу римске правне институције најбоље сачуване у земљама које су ближе римској цивилизацији и све мање у колико су народи били самониклији у својој националној култури и националном развоју, као што су словенска племена, и готово никако у земљама које су биле потпуно одвојене од утицаја римске цивилизације, као што је Енглеска и Северна Америка. И онда у домену римског цивилног права, оно што је остало најдуготрајније и најочуваније то је она материја која је у праву грађанском по речима Салејевим, најапстрактнија и чисто рационалистичка, а то је материја о облигацијама¹). Остале институције римског права: из породичног права, из наследног права, из имовинских односа у браку, из старатељства, ишчезле су потпуно у свима европским земљама под утицајем националног развоја и битно измењених друштвених прилика у појединим државама. Што је пак Аустрија у том погледу упорнија била у одржању старих институција, долази отуда, што је она била анационална као држава, што је њеној законодавној политици сасвим годило то одржавање и што је најзад, у њеној науци о грађанском праву господарило, поред доктрина школе природног права, још и слепо веровање у римско право.

Али и ту Аустрија није могла остати упорна до краја и г. Мауровић добро зна, колики су напори чињени код њих да се извесне словенске правне институције, законодавно признају и регулишу у Аустрији. Тако на пр. код *сељачког наследног права у Словеначкој увези са државним аустријским законом од 1. априла 1889. год. и корушким земаљским законом од 16. септембра 1903. год. у питању права атрибуције или преузимања. Затим у питању задружног права у Хрватској, почевши од првог хрватског задружног закона од 1870. г. па до закона од 9.-5.-1889. и задружне новеле од 30.-4.-1902. г. А како се народ сеоски повињавао аустријском грађанском законнику, казује нам најбоље чланак Д-р. Б. Петрановића у 23. књизи Рада југословенске академије: О праву наследства код Срба у Боци и Далмацији. И да не говоримо о свима изменама у вези са аустријским грађанским законом у Србији. Да поменемо реформу његову из 1864. год. у погледу на забрану истраживања ванбрачног патернитета, затим доношење специјалног закона о старатељству, и односе у на-*

¹) R. Saleilles: Théorie générale de l'obligation — 3, éd. 1923 — p. 1, 2.

следном праву, нарочито у задружном. И онда стална непримена у правном животу народном институција аустријског грађанског законика, које се односе на имовинске брачне уговоре, а нарочито заједницу добара међу супрузима из § 1234. аустријског грађанског законика, који је требао како изгледа, да замени словенске облике породичне својине овом германском устаномом. И најзад да цитирамо самога г. Мауровића, који је поводом стогодишњице Аустријског грађанског законика, писао о Аустријском Грађанском Законику у Хрватској¹). Постављајући питање како су аустријски закони, а специјално Аустријски Грађански Закон, примљени — у Хрватској, г. Мауровић констатује да ти закони, зато што су били октроисани, нису били добро примљени у доба њиховог увођења. О њима се није смело писати слободно, и због тога осим званичних похвала у ондашњим публикацијама, нема о Аустријском Грађанском Закону ништа, јер „апсолутистичка влада просто није дозвољавала слободну критику октроисаних закона“. — По васпостављању слободе (1860. год.) настала је дискусија и једни су хтели да се аустријски закони одбаце, други да се задрже, такви какви су, а трећи да се задрже, али да се реформишу. И г. Мауровић вели за оне који су хтели одбацивање аустријских закона, да је ту био између осталих „и онај део наших старих правника који нису били упознати са аустријским правом“²). (Исто тако и данас. Зашто би се људи мучили да уче нешто ново, кад постоји већ старо које знају?) Као што се види нису се ни Хрвати, и то каже сам г. Мауровић, много обрадовали Аустријским законима у своје време. Ми примамо и његов аргумент за то у погледу на старије ондашње правнике. Примамо га, јер он вреди и данас. Лакше је много превести старе и познате аустријске законе, него градити нове. То је истина.

Ето неколико примера за наше тврђење да је наш народ заиста према институцијама аустријског грађанског права остао стално у домену пуног народног духоборства. У остало и у Србији још пре рата, била је почела рад једна комисија за доношење новог грађанског законика. И знајући уз то какав утицај и у коликим размерама врши на народни живот и његово етичко формирање свако законодавство, ми смо и устали против овога несмотреног интегралног увођења аустријских закона код нас.

Али, док с једне стране г. Мауровић брани увођење аустријског законодавства једним државно политичким интересом, дотле с друге стране, кад је у питању аустријски грађански законик или ако хоћете хрватски грађански законик са аустријским новелама, он се, да би доказао његов

¹) *Festschrift zur Jahrhundertfeier des A. B. G. B.* — Das allg. B. G. B. in Kroatien. — (Bd. I. s. 685—699.).

²) *ibid.* s. 692.

бонитет, позива и на хрватске и на српске правнике, на Деренчанина и Андру Ђорђевића¹⁾). Међутим ми би г. Мауровића потсетили на изјаве редактора српског грађанског законика Хаџића и Лазаревића, који су још у оно време кнезу Милошу саветовали, истина само док је било у питању преносење Наполеоновог законика: *да ће за Србију најбоље и најсходније бити србске законе сочинити*. Ипак све је то било давно, кад је наша правна наука, као и наш народни живот, као и наше законодавство, била у примитивном стању и одвојена од целог света, стајала непосредно под руком Аустрије.

Данас пак то све друкчије изгледа. За ових сто година ми смо се и једни и други развијали и наша наука као и наш друштвени живот, већ су дефинитивно утемељили мостове који нас везују за западну цивилизацију. Данас ми знамо да ни оне изванредне творевине правнога развитка, као што је Општи немачки грађански законик, за који је, и то из француског пера, речено да је најзначајније правно дело 19. века (*Saieilles: Introduction à l'étude du droit civil allemand — Melanges de droit comparé — P. 1904.*) са свим и потпуно довољне да обухвате све појаве материјалног живота и све друштвене односе новог доба, које право има да данас регулисава. А како ће то тек учинити Мартинијев и Цајлеров грађански законик, ма колико новелиран? Погледајмо само колико је наш век у науци о приватном праву отскочио, колико су се и докле развиле школе у праву, колики је развитак учињен и на којим се растојањима данас налазе рационалисти, концептуалисти, еволуционисти и реалисти у правној науци.

Најзад је за нас неразумљива и недоследност која се показује у савремености данашњег нашег законодавства. Јер док су у домену процесног права донети исувише модерни закони, сјајно искићени читавим низом најмодернијих институција, дотле у материјалном праву, специјално у грађанском, наше законодавство треба да остане при једном закону као што је аустријски, коме ни новеле од 1914. 1915. и 1916. године нису могле много изменити његов старачки, изборани израз. *Није ли то само зато што су и једни и други, ти закони аустријски?*

На крају својих излагања о сјајним особинама аустријског грађанског законика, г. Мауровић је констатовао своје веровање: да би комисија за израду нашег новог грађанског законика остала при аустријском, па да јој је мој чланак био познат од искони. Па то би значило да је код нас непотребно говорити и писати или да има мишљења која се не дају у опште кориговати. Онда нашо нам бистар поглед и

¹⁾ „Архив“ стр. 4. ал. 4.

проницљивост, којима у свом чланку г. Мауровић тако ласкаво комплиментира Српски народ, ако је немогуће да они послуже ичему. Само нису овде у питању бистар поглед и проницљивост, већ добри или рђави закони. Ми смо имали и горих закона па смо остали живи. Али ако се може урадити нешто боље, зашто онда радити горе? А ми тврдимо да може и боље и брже. За две године дана могао би се створити један добар Грађански законик, употребљујући за његову основу Имсвински законик за Црну Гору и користећи стране радове — али не само аустријске.

На завршетку овог нашег одговора г. Мауровићу, хоћемо да потсетимо на једно мишљење Густава Ле Бона у питању језика. Познати социолог француски у својој књизи о Психологији Социјализма¹⁾ вели овако: Сви елементи једне цивилизације, па и језик, јесу последица извесне менталне конституције и не могу се пренети на разне народе, а да не претрпе врло дубоке трансформације. Другим речима, ми се бојимо, да преносећи дословце дух и језик аустријских закона код нас и остављајући их у потпуној њиховој оригиналности и без промене, *mutatis mutandis* не будемо ми ти који ће морати да трпе језичну и духовну трансформацију своју. У том случају ми можемо дати као одговор само једно јасно, апсолутно и категорично: *не!*

Д-р Драгутин Јанковић.

ДОКАЗ ИСПРАВАМА

по новом законнику о судском поступку у грађанским парницама

(Крај)

8. Доказивање исправама. — Исправа, којом једна странка хоће да се послужи као доказним средством, може се налазити код доказиваоца (онога, који хоће исправом да нешто докаже), или код неке јавне власти, код јавног бележника, код противника доказивачевог или у рукама некога трећег лица. § 297 каже да ће сама странка поднети суду исправе, на које се позива за доказ својих навода⁴⁸⁾, (в. §§ 177, 182, 247 бр. 2, 345), осим ако је по наређењима грађ. парн. пост. (в. § 247 бр. 3) суд позван да нареди да се исправе добаве в. §§ 324 бр. 1, 397. кад се исправа налази код противника доказивачевог или код трећег лица, онда настаје поступак прописан у §§ 399 и сл., 404, 405. Доказивалац треба да означи исправу, коју подноси тако да се она може разликовати од других (да наведе дакле име и презиме издаваоца исправе, место и дан њеног издања, предмет на који се она односи, евентуално и друге одлике), којима се исправа од

¹⁾ G. Le Bon: Psychologie du Socialisme — 1926. p. 39.

⁴⁸⁾ И ако исправе нису код доказиваоца, ипак може он успети да их добави.

других сличних исправа разликује). Такође треба означити које место у исправи доказује доказну тему (оно што се има доказати). Ако је исправа код доказиваоца, обично се подноси прост препис исправе, а на усменој расправи показује оригинал судији, који руководи спором (в. и § 396).⁴⁹⁾ ⁵⁰⁾ Исправе треба поднети на такав начин да суд и *прошивна странка* могу прегледати *целу њихову садржину* (§ 394 став 1).⁵¹⁾ Кад су пак важни само поједини делови неке исправе, која се тиче разних правних одношаја, може суд, пошто он буде прегледао целу садржину исправе, по предлогу, наредити да се *прошивној странци* покажу, поред увода, свршетка, датума и потписа, *само она места* која су од значаја за спорни правни одношај — став § 394.

Ако је странка поднела само *препис исправе*, може јој суд по предлогу (противника) или по службеној дужности наложити да поднесе оригинал.⁵²⁾ Ако она то не учини, суд ће по своме слободном уверењу оцењивати *да ли ће се и у колико* веровати поднетоме препису и то с обзиром на то што је на пр. препис оверен, с обзиром на време његовога постанка, на његово порекло и на друге околности. При томе ће суд брижљиво и слободно оцењивати и оно што је странка као разлог навела што није поднела оригинал, као и све остале околности појединога случаја — § 395. У оваквој ситуацији може суд доћи до уверења, ма да зацело ретко, да треба веровати и препису исправе. Али ако је само препис поднесен, ма да доказивалац *има оригинал* исправе или га може набавити, може му суд по предлогу или по службеној дужности наложити да поднесе оригинал. Ако он то не учини без разлога, а противна странка означи препис као нетачан

⁴⁹⁾ Подношење преписа исправе довољно је ако се тиме задовоље противник доказиваоца и суд. То ће бити нарочито онда, ако је у смислу §-а 182 још пре усмене расправе исправа поднесена суду ради прегледа или ако се не сумња у тачност преписа и истинитост оригинала. Наравно да ће се у пракси ретко суд задовољити простим или и овереним преписом исправе.

⁵⁰⁾ Neumann I 1029 каже да са подношењем исправе у смислу §§ 393, 394 није везана обавеза да се исправе *ошаве* код суда. Само кад је истинитост исправе оспорена или кад се тврди да је њихова садржина измењена, могу се исправе задржати код суда према § 412 док се правноснажно не сврши парница.

⁵¹⁾ Од овога подношења исправа у циљу доказивања разликује се предаја исправа суду, коју § 182 наређује у циљу да противнику подносиоца омогући преглед оригиналне исправе и састављање свога поднеска као и припрему за усмену расправу. Али и ако је поступљено по § 182, мора се ипак оригинална исправа, којом се доказује, поднети на усменој расправи у смислу §§ 393, 394.

⁵²⁾ Пошто суд истражује материјалну истину, то онда може сматрати да му је за стварање судијскога уверења потребно да види оригинал исправе. Ради обезбеђења несметаног тока расправе председавајући има права наредити да се исправа поднесе још пре расправе (§§ 247 бр 2, 324, 345 став 2).

или тобожњи препис као фалсификат, онда суд неће моћи сматрати препис као доказ.⁵³⁾ 54)

Противника доказиваочевог треба позвати да се изјасни о поднесеној исправи — став 3 § 394. И то не само због тога да би се знало да ли пориче истинитост исправе него да ли има што да примети и односно садржине њене. Ако се противник не одазове позиву, онда наступају последице предвиђене у §§ 363, 408.

Начело *нейосредности* изискује да *судеће судије* на усменој расправи *разгледају поднесену исправу* у оригиналу, те да се својим очима увере о њеној форми и садржини. Ипак има разлога који диктују одступање од овога правила. Тако § 396 предвиђа да се изворник (оригинал) исправе не може поднети на усменој расправи због знатних препрека (на пр. исправа је сувише велика или је такве врсте да је немогуће или је незгодно да се донесе у суд: рецимо натписи на грађевинама, граничне белеге, трговачке књиге које су гломазне или сваки час у радњи потребне) или ако суд сматра подношење изворника које важне исправе као опасно из бојазни да се исправа не изгуби или не оштети (на пр. код старинских, квару подложних исправа, код тестамената, који би се могли изгубити или који могу бити украдени при шиљању из једног места у друго). Тада суд може по предлогу или по службеној дужности наредити да се исправа поднесе одређеном или замољеном судији (в. §§ 378 и сл., 32). У овом случају судећи суд наредиће у доказном закључку (§§ 373 и сл.) шта одређени или замољени судија има да утврди записником, који ће се саставити о тој службеној радњи судијиној (на пр. спољни изглед исправе, њену садржину), а може и наредити да се записнику приложи препис или извод из исправе или фотографски снимак — став 2 § 396. Одређени или замољени судија одредиће онда рочиште и на њ позвати парничне странке. Ако се исправа на овом рочишту не поднесе, онда се даљи ток парнице не зауставља због дотичне исправе — став 3 § 396. Она се онда може као доказ употребити на настављеној усменој расправи само тада када се тиме не одуговлачи поступак — сходно ставу 2 § 375.⁵⁵⁾ Записник који је одређени или замољени судија саставио, прочитаће се на усменој расправи, и онда доказ исправом постаје посредан доказ и једна јавна исправа, судијин записник, доказује садржину друге исправе, која је сама доказно средство.⁵⁶⁾

⁵³⁾ Speri I 2, 413.

⁵⁴⁾ У мандатном (§ 641) и меничном поступку (§§ 651, 652) морају се исправе поднети у оригиналу.

⁵⁵⁾ Ако исправа као доказно средство буде на усменој расправи одбијена, онда ће се у чињеничном стању пресуде то споменути (став 3 § 514). Због тога одбијања може се допустити и обновљење спора у смислу § 625.

⁵⁶⁾ Speri I 5, 414.

Пропис §-а 396 примењује се не само онда када је исправу имао да поднесе доказивалац једне чињенице, него и онда када је исправу имао да поднесе противник странке доказиваоца или које треће лице.

Свака се странка има старати да суд благовремено добије доказе којима ће странка доказивати своја тврђења. Тако § 324 наређује да се *још у тужби* предложи да суд нареди што је потребно за добављање одређених исправа, које се налазе код јавних власти или јавног бележника, ради њихове употребе на рочишту. За тим то исто вреди за одговор на тужбу (§ 338) и за припремни поднесак, који се предвиђа у §-у 353. Али § 397 предвиђа да се *и у шоку расправе* може предложити да суд додави исправу која се има употребити као доказно средство, а налази се код какве јавне власти или се чува код јавног бележника. Интервенција суда за добављање исправе бива тек онда „кад странка не може непосредно испословати да се (исправа) преда или покаже,“ кад су дакле власти или јавни бележник одбили да предаду исправу странци, која је тражи, било да је ово одбијање на закону основано или не.⁵⁷⁾ ⁵⁸⁾ Ако суд усвоји предлог странке за добављање исправе, онда ће *председник већа* наредити што треба ради добављања исправе. Али ако суд нађе да је овај предлог стављен у току усмене расправе, а не раније, очигледно у намери одуговлачења спора, онда га суд може одбити у смислу § 243.

Кад се доказивалац исправом може одрећи тога доказног средства? На то нам даје одговор § 398 који вели: „Пошто је исправа *поднесена*, може се доказивалац одрећи тога доказног средства само ако на то *пристане* противна странка.“ Кад је исправа већ поднесена суду, онда она постаје заједничко (и једне и друге парничне странке) доказно средство, од чије употребе могу одустати странке само споразумно а не једнострано (начело заједнице доказних средстава).⁵⁹⁾ Ако противник пристане, онда се исправа не сме разгледати нити се, ако је разгледана, сме разгледана садржина узети за основ судске одлуке. Али не може се још сма-

⁵⁷⁾ Иначе је странка дужна да сама поднесе суду исправу, коју може додати (§ 393). Али ипак и без предлога странке за добављање исправе, може суд на основу § 243 бр. 3 ради припреме усмене расправе и потпуног извијаја стања ствари наредити да се добаје исправе које чува јавна власт или јавни бележник.

⁵⁸⁾ Нецманп I 1030 наводи једну судску одлуку, по којој суд није дужан да тражи од власти односно јавног бележника да они *издају* исправе, нарочито службена уверења, него је то дужност странке. Суд дакле може да тражи само добављање *посхојеће исправе*.

⁵⁹⁾ То начело вреди и за доказ сведоцима (§ 441) и вештацима (§ 459). Једнострано одрицање доказиваоца од доказа једном исправом искључено је, чим је исправа суду поднесена или ју је доказивалац пре подношења прочитао на усменој расправи. Објашњење аустријског министарства правде код §- 302 (нашег § 398).

трати да је исправа поднесена у смислу §-а 398 (те се према томе овај § не може ни применити), ако је исправа само предана суду у смислу §-а 182 или у смислу става 2 § 345; § 398 примењује се тек онда кад је исправа на основу *доказнога закључка* (§ 373) поднесена у циљу доказивања судећем суду или код посредног доказивања у смислу §§ 300 или 345 став 2 одређеном (замољеном) судији.⁶⁰⁾

9. **Едиција исправе.** Исправе на које се једна странка позива за доказ својих навода могу се налазити код ове странке или код њеног противника или код неког трећег лица. Исправе које странка има на своме расположењу подноси она сама суду (§ 393), в. и § 242. Али постоји, под извесним претпоставкама, и *дужности противника а и трећег лица да поднесу суду извесну исправу* (дужност едиције исправе) и *право* једне странке да подношење тражи и оствари⁶¹⁾

А) Ако која странка тврди да се *исправа*, важна по њезино доказивање, *налази код противне странке*, може суд овој странци по предлогу⁶²⁾ прве странке закључком наложити да поднесе у оригиналу ту исправу — став 1 § 399. Странка која то *предлаже*⁶⁴⁾ ⁶⁵⁾ треба да поднесе препис исправе, коју би противна странка имала поднети те да би се знало о којој се исправи ради, а ако то не може учинити, има што тачније и што потпуније навести садржину исправе и назначити чињенице, које се имају исправом доказати, те да се зна је ли доказивање потребно. Осим тога треба образложити околности,

⁶⁰⁾ Neumann I 1031.

⁶¹⁾ Ако се једна странка само *позвала* на извесну исправу и ако председавајући, на основу §-а 247 бр. 2, нађе да је потребно додати исправу за усмену расправу или ако суд одлучи да по службеној дужности изведе доказивање таквом исправом, онда се одрицањем једне странке и пристанком друге странке не дира у право председавајућег из §-а 247 бр. 2 односно у право суда да по службеној дужности изведе доказивање, осим ако се *обе странке против тога изјасне*. Neumann I с.

⁶²⁾ Обе парничне странке дужне су да потпомажу суд у прибављању исправа, као врло важног доказног средства, а, у извесној мери, и трећа лица у интересу доброга функционисања правосуђа, дакле у јавном интересу.

⁶³⁾ в. §§ 247 бр. 2, 324 бр. 1., 344, 352 став 2, 380.

⁶⁴⁾ На едицију исправе *овлашћена* је главна странка, а код супарничарства и сваки супарничар као и споредни умешач. Споредни умешач у обичном положају само онда, ако тај његов предлог не стоји у супротности са вољом главне странке. Споредни умешач у смислу §-а 121 независан је у погледу стављања предлога од противљења главне странке. Neumann I 1034.

⁶⁵⁾ На едицију исправе *обавезна* је свака странка и сваки супарничар, али не и споредни умешач, па ни онај из §-а 121, јер се он не може сматрати као парнични противник, пошто ни на шта не може бити осуђен и ништа му у главној ствари не може бити досуђено. Neumann I-с. Противно гледиште заступа, мислимо умесно, Pollak II 682, прим. 33. Законски заступник једне странке који исправу у *име странке држи* сматра се у овом погледу као противник, иначе као треће лице. Ако неко трећи, нарочито парнични пуномоћник, чува исправу у *име странке*, онда се сматра да је она још у поседу странке. Neumann I с., Werk, 149.

које чине вероватним да је исправа код противне странке — став 2 § 399. Потребно је дакле да странка доказивалац *пврди* да се исправа потребна за доказивање у дотичној парници налази код противне странке и да *предложи* суду да наложи противнику подношење исправе. Овај предлог може се ставити на самој усменој расправи, а може и изван усмене исправе и то код зборних судова писменим поднеском а код средњих судова може се ставити и у судски записник⁶⁶). Ако се такав предлог стави изван усмене исправе, онда ће се о њему усмено или писмено преслушати противник предлагача пре него што суд о њему одлучи.

Има извесних исправа које противна странка не може ускратити да поднесе а и таквих које може. Из прописа §§ 400—401 излази да је противна странка у начелу дужна поднети исправу, која се код ње налази, а на коју се странка за доказ извесних чињеница позива, али и да се од те дужности може ослободити по §-у 401.

1) Подношење исправа не може по §-у 401 *прошљивна странка ускрати*.

аа) Ако се она сама *позвала* на ту, у њеним рукама налазећу се исправу, ради доказивања у парници, било то на усменој расправи пред парничним судом или пред одређеним или замољеним судијом или у којем припремном писменом поднеску.⁶⁷) Није од значаја да ли је исправа изречно била означена као доказно средство, него је довољно ако се иначе види циљ да се она као доказно сретство употреби.⁶⁸

бб) Ако је противна странка, од које се тражи подношење исправе, по грађанском праву (грађанском, трговачком закону, по којем другом материјалном закону) дужна предати или показати исправу. На пр. доказивалац и његов противник су сувласници дотичне исправе, доказивалац је једини власник исправе, противник је исправу примио на чување или на употребу или у залогу од доказиваоца.

вв) Ако се исправа *по својој садржини* за обе странке сматра као заједничка. Кад ће то били случај мора се ценити према стању ствари у појединим случајевима. Као пример закон каже да се као *заједничка* сматра исправа нарочито за она лица, у интересу којих је састављена или којих се лица узајамни правни одношаји њоме засведочавају. Заједничка би на пр. била исправа која је састављена у интересу обе странке или тога ради да се њихови обострани правни односи докажу, па било да су их саме странке саставиле било њихови

⁶⁶) Предлог се може ставити и у тужби (§ 324), у одговору на тужбу (§ 338 став 3), у припремним поднесцима из §-а 353, пред одређеним и замољеним судијом.

⁶⁷) Дужност подношења исправе постоји у овом случају кад се странка била позвала на исправу и онда, кад се је странка доказивалац после одрекла овога доказа.

⁶⁸) Neumann I 1036.

пуномоћници, заступници, намештеници или органи које власти (на пр. тестаменат, изворник пресуде избраног суда — § 689, изјава о обавези, учињена према обема странкама, исправе о правним односима обе странке састављене од самих странака или кога трећег — уговори о куповини или други уговори, судске одлуке о заједничким потраживањима). Као заједнички сматрају се и *йисмени йреговори* о којем правном послу између учесника или између једнога од њих и заједничког посредника посла (кореспонденција, закључнице трговачких посредника).⁶⁹⁾

2. Подношење других исправа (ван оних из § 400 које — оне по § 400 — мора поднети и кад би постојао који разлог из §-а 401) *може странка ускраћити по § 401.*⁷⁰⁾

аа) Ако се њихова садржина тиче породичнога живота, јер се подношењем исправе у оваком случају може нанети велика неправда.⁷¹⁾

бб) Ако би противна странка подношењем исправе повредила дужност коју јој налаже част и поштење, пошто би у овом случају дужност подношења исправе могла доћи у опасан сукоб са другом једном дужношћу, дужношћу части.⁷²⁾ Суд ће по слободном нахођењу, а с обзиром на здраву друштвену средину, у којој се крећу парничне странке, одредити да ли наведени разлог постоји.

⁶⁹⁾ Пошто уписи у трговачке књиге, у колико се њима укњижавају послови трговца са другом странком, имају по §-у 391 извесну доказну снагу, и према томе се уписи односе на правне односе обеју странака, то се онда с правом може тврдити да *поједини уписи*, у колико се тичу спорног правног односа обеју странака, вреде као заједничке исправе у смислу §-а 400 бр. 3. и ако се *цела трговачка књига* као таква не може сматрати као заједничка за парничне странке осим ако су странке правни наследници трговца. Neumann I 1037.

⁷⁰⁾ И кад не стоји случај из § 400 странка је дужна по предлогу поднети исправу која се код ње налази, али од ове дужности ослобођава је такав један важан узрок ускраћења какав се предвиђа у §-у 401. Pollak II 682.

⁷¹⁾ Са тога разлога може се искључити и јавност усмене расправе — став 2 § 236. Sperl I 2, 416 сматра да закон овде треба уско тумачити. Само се онда може, вели, ускратити подношење исправе, ако у обзир доласе догађаји или стања унутрашњег породичног живота, у погледу чијих необјављивања постоји заштите заслужни интерес, не дакле код таквих догађаја у породичном кругу, који су и иначе јавно познати, на пр. дан једног рођења, венчања или усвојења, једног смртног случаја. Међутим овај разлог ускраћивања неће се у опште признати, ако се искључењем јавности може постићи довољна заштита породичног интереса, даље кад се рали о породично-правним парницама. Ипак суд има да оцени да ли постоји оправдан разлог да се исправа ни у тајној расправи не поднесе.

⁷²⁾ Sperl I. с. каже: разлог и проширење овога основа ускраћивања може бити сумњив. Не сме се тражити да дужност части и поштења буде позитивним законима наложена дужност ћутања, јер је ове случајеве узела у обзир тач. 4 § 401. Није довољно ако се противник на то позива да је дао „часну реч“ да исправу неће ником показати. Дужност части и поштења мора потицати или из правних прописа или из признатих друштвених схватања. На пр. постоји дужност једног уредништва листа да не показује послате му рукописе, исто тако чувара једног литерарног рукописа. Али не и чувара једне уговорне исправе, која му је предата на чување.

вв) Ако би се изношењем садржине исправе на јавност нанела странци или трећим лицима срамота или би им претила опасност кривичнога гоњења. Овај разлог постоји и за ускраћивање сведочења (§ 417 тач. 1)., само тамо су одређена та трећа лица, међутим овде то није случај, него се подношење исправе може ускратити у корист *ма кога* трећег лица. Због могућности неког другог (а не кривичнога судије) гоњења судског или које друге власти, не може се подношење исправа ускратити (на пр. због царинских, финансијских иступа или због бојазни од грађанске тужбе).⁷³⁾

гг) Ако би странка подношењем исправе повредила дужност ћутања коју држава налаже, а од које она није ваљано разрешена или би повредила какву уметничку или пословну тајну (на пр. дужност ћутања адвоката пуномоћника, лекара, апотекара, бабице). В. § 417 бр. 3. Уметничка односно пословна тајна не мора бити тајна саме противне странке; она може ускратити подношење исправе и онда кад би подношењем повредила тајну кога *шрећег* лица. Да ли се оваква тајна може признати да постоји, цени суд по нахођењу.

дд) Ако има других исто тако важних разлога, који оправдавају да се ускрати подношење исправе. И овде се оставља суду да по свом нахођењу оцени да ли је наведени разлог исто тако важан као они под бр. 1, 2, 3, 4, да због њега треба уважити противничково ускраћивање подношења исправе.⁷⁴⁾

Да се пак дужност подношења исправе у свима оним случајевима, у којима се са разлогом подношење може ускратити, не би више ограничавала него што је неопходно потребно, пронађено је средство у §-у 402, те да се једна исправа, чије се подношење може ускратити само због појединих њених делова, ипак може употребити као доказно средство односно несумњивих делова.⁷⁵⁾ Јер § 402 наређује да се, ако се који

⁷³⁾ С разлогом Verona — Zuglia, 501, сматрају да се са ових разлога, а с обзиром на тач. 5 § 401, може ускратити подношење исправе.

⁷⁴⁾ И јавне власти било да долазе у обзир као парнични противници или трећа лица, која држе исправу или акта, могу ускратити подношење исправе из раније споменутих разлога (§ 401), међу којима нарочито долази у обзир службена тајна, која власт везује, а што се може уклонити разрешењем претпостављене власти (§ 416 бр. 3). Али поред општих разлога ускраћивања и позивања на службену тајну мора се узети да јавне власти, ма које то биле, могу и са других разлога одбити у поједином случају да испуне по себи постојећу општу дужност односно службене помоћи шиљањем исправа, које се код њих налазе: а) ако је власти дотична исправа потребна ради њеног сопственог отпочетог поступања па се ње не може моментано лишити (в. и § 412). Ипак овај се разлог не може истаћи, ако парнични суд од власти заљева исправу, која припада његовим актима; б) ако би предаја исправе и њена употреба у једној расправи могла нанети непосредну штету држави или којем јавном телу, које је замољено за исправу. То следује по аналогији из § 401 бр. 5. и из схватања да интерес појединца у стварању доказа мора доћи иза интереса општег, иза „интереса јавног поретка“ (§ 412). Sperl I 2, 419.

⁷⁵⁾ Neumann I 1038.

од разлога наведених у §-у 401 тиче само појединих делова исправа, има поднети оверен извод исправе (с изостављањем оних „опасних“ делова исправе).⁷⁶⁾

Поступак на основу предлога за подношење исправе. Видели смо горе (под бр. 9а) какве дужности има странка која од противника тражи подношење једне исправе (§ 399). Ако противник пориче да има дотичну исправу или да је дужан поднети је, а суд сматра да су чињенице, које се исправом имају доказивати, важне и да постоји дужност подношења исправе, (§ 400)⁷⁷⁾ онда ће суд, пошто саслуша противника, закључком наредити да се противна странка и под заклетвом саслуша у том циљу да би се сазнало да ли она има исправу или бар да ли зна где се она налази, или да је није она или по њеном подстицају ко други уклонио да не би доказивалац могао до ње доћи или да ју је учинио неупотребљивом — § 403 став 1. Саслушању под заклетвом мора по §-у 478 став 2 претходити саслушање обе странке без заклетве, сходно примењујући §§ 468 до 477. По ставу 2 § 403 оставља се судијском нахођењу (§ 368) да, обзирајући се брижљиво на све околности, одлучи од каквог је утицаја за оцењивање случаја то, што противна странка није поступила по налогу да поднесе исправу, за коју је признала да је има, или што пориче да је има, а неће о томе да се саслуша никако или неће да се саслуша под заклетвом, или ако из њених исказа излази да је исправа намерно уклоњена или учињена неупотребљивом. Нарочито ће пак суд одлучити да ли ће се наводи доказиваоци о садржини исправе у тим случајевима сматрати као доказани. Према томе у свима горњим случајевима суд може из таквог понашања противне странке, а у смислу §-а 368, извести и тај закључак да је истинита садржина исправе, коју је доказивалац тврдио, да је дакле доказ изведен и без подношења исправе.

Б) *Подношење исправе од шрећих лица.* Трећем лицу може бити наложено да исправу поднесе или без подизања тужбе противу њега или на основу тужбе:

⁷⁶⁾ Код овога §-а има ово објашњење аустријског министарства правде: Ако доказивалац тврди да поднесени оверени извод исправе не садржи за доказивање важна места исправе, и да није оправдан разлог за њихово преглуткивање, који противник износи, онда суд може наложити противнику да он сам суду поднесе исправу, те да овај разгледа целу садржину исправе у циљу доношења одлуке о приговорима доказиваоца (§ 247 бр. 2). Доказиваоцу не треба допустити да разгледа изворник исправе. — Ако суд услед разгледања исправе утврди да су приговори доказиваоца основани, онда ће наредити да се од противника поднесени извод исправе попуни уношењем дотичних места.

⁷⁷⁾ Ако суд нађе да околности које се имају доказати нису битне или да не постоји дужност подношења исправе, онда ће одбити предложени доказ а исто тако кад је уверен да противник нема ту исправу.

а). По §-у 404 став 1 ако се исправа потребна за доказивање налази у рукама трећег лица,⁷⁸⁾ онда може суд томе трећем лицу, по предлогу доказиваоца, закључком наложити да у одређеном року положи ту исправу о доказивачевом трошку код парничнога суда ради употребе на усменој расправи, али му то може наложити само ако је то треће лице^{78а)} дужно предати или показати исправу било а) по прописима грађанскога права (в. горе под бр. 9 а 1 б. б.),⁷⁹⁾ било б) зато што је исправа по својој садржини *заједничка* за доказиваоца и то треће лице (§ 400 бр. 3). Кад постоје ове претпоставке треће лице је безусловно обавезно да положи ту исправу код суда и не може се те обавезе ослободити ни онда, кад би стојао који случај из §-а 401, јер су претпоставке такве да је он по *грађанском праву обавезан* на издавање (едицију) исправе и према томе у толико више на полагање суду.⁸⁰⁾

Кад доказивалац у смислу става 1 § 404 стави предлог да треће лице положи код суда исправу, и кад суд сматра да је та исправа потребна за доказивање, онда ће суд по ставу 2 § 404 о томе предмету преслушати противну странку и треће лице, за које се тврди да је ималац исправе и то по свом нахођењу или без одређивања рочишта или одређујући за то нарочито рочиште. С обзиром на понашање тога трећег лица може ово наступити: треће лице признаје да има ту исправу, али пориче да је дужан издати је; треће лице пориче да је има, али доказивалац учини вероватним да се та исправа налази у рукама тога трећег лица; треће лице, и ако је позвано, не дође, или истина дође али изјави да неће да се изјасни. У свима овим случајевима суд ће одлучити да ли ће се исправа положити код суда. Ако суд одлучи закључком да се исправа положи, онда ће се трећем лицу одредити рок, у којем има исправу положити суду. Кад овај судски закључак постане правноснажним⁸¹⁾ и кад протече од суда одређени рок за подношење исправе, он се може извршити принудним путем, т.ј. извршна власт ће одузети исправу (§ 301 закона о

⁷⁸⁾ То треће лице може бити и умешач у дотичном спору, пошто он не тражи пресуду за себе него за главну странку, такође и пуномоћник и законски заступник.

^{78а)} исто вреди и за јавне власти и јавне бележнике.

⁷⁹⁾ Треба дакле да постоји по материјалном праву обавеза трећег лица *према доказиваоцу* на издавање (едицију) исправе (на пр. доказивалац му је био дао исправу на чување, у залог), а није довољно ако би треће лице било обвезно према противнику доказиваоца или коме другом — Sperl I 2, 418.

⁸⁰⁾ Тако Neuman I 1040, 1041, Sperl I. c., Werk, 150.

⁸¹⁾ Одвојени рекурс допуштен је и против закључка којим се предлог доказиваоца усваја и против оног којим се предлог одбија.

извршењима) или га на то принуђавати новчаном казном или притвором у смислу §§ 308 и 313 став 3. зак. о извршењу⁸²⁾.

Подношење исправе бива о *доказиваочево*м трошку. Зато оно треће лице има права тражити накнаду трошкова око подношења исправе суду, ако суду одмах, без парничења и противљења преда исправу. Ако је предлог да се исправа поднесе суду био одбијен, онда треће лице има права тражити накнаду трошкова, које је у овом поступку имало (став 3 § 404), а оно ће само бити обавезно на накнаду трошкова, ако је чинило неосноване приговоре или је се против њега морало поступити принудним путем да би поступило по закључку суда за подношење исправе. Одлука о трошковима доноси се посебним закључком. Он се може побијати засебним правним леком исто као и закључак којим се усваја или одбија предлог да се трећем лицу наложи да преда или покаже исправу (став 2 § 415).

б). Али трећем лицу може путем *подизања тужбе* против њега и изрицањем пресуде против њега бити наложено да поднесе исправу. Ако је треће лице порекло да има дотичну исправу, а странка која подношење исправе тражи не успе да учини вероватним да се исправа налази код тога трећег лица, или ако одлука о томе да ли је треће лице дужно поднети исправу зависи од претходног утврђивања извесних чињеница⁸³⁾, онда ће суд наложити доказиваоцу да у одређеном року поднесе исправу. Овај тада може у том року поднети тужбу против тог трећег лица код суда надлежног по општим прописима о надлежности и њоме тражити да га суд осуди на подношење исправе. По предлогу тужиоца суд може, ако сматра доказ том исправом важним, закључком наредити да се расправа одгоди (§ 375) док тај рок траје — 405 став 1. Ако рок протече, а тужба не буде поднесена, или ако по тужби доказиваоцевој буде и пре истека рока одлучено, да се одбија од тражења, или ако доказивалац буде одуговлачио с подношењем тужбе или вођењем парнице против тог трећег лица или с извршењем, онда доказивачев противник може предложити да се настави одређена расправа — став 2 § 405. На настављеној усменој расправи може се та исправа употребити као доказ само онда кад се употребом тога доказа не би поступак одуговлачио (§ 375 став 2).

10. Доказ истинитости исправе. Да би једна исправа, јавна или приватна, имала формалну доказну снагу треба да

⁸²⁾ Ако је принудно одузимање исправа остало безуспешно, јер извршни орган није могао да нађе дотичну исправу код тога трећег лица, онда се по предлогу доказиваоца може против трећег лица отпочети поступак за полагање т.зв. проказне (откривајуће) заклетве по §-у 46 зак. о извршењима и по даљем предлогу он може бити принуђен притвором (§ 47 зак. о изврш.) да под заклетвом изјави где се исправа налази, да је он нема и да не зна где се може наћи. Sperrl I 2, 418, 419.

⁸³⁾ које доказивалац није могао одмах доказати (на пр. исправом која даје потпун доказ — на пр. цедуљом о давању исправе на чување, у залогу).

је *истиништа*, т.ј. да је издата од оног лица или оне власти, од које се као издата приказује или означава.

а) *Јавна исправа*, каже Sperl I 2, 410, као средство друштвених државних установа јавнога права, може судији само онда у овом својству бити од вредности, управо она је само онда *јавна* исправа, кад је истинита, т.ј. кад је издата од оне власти чије наређење, расположење, одлуку или посведочење она показује. Правилно схватајући ствар може и један закон само онда придавати јавној исправи — као што је увек бивало — доказну вредност, која формално везује судију, ако је овај у положају и ако му је службено наложено да се прво слободно о томе увери да има пред собом јавну исправу, и то потпуно истиниту (у погледу текста и потписа). — По § 406 став 1 за исправе које се обликом и садржином (§§ 388, 389) — в. горе трећа глава бр. 2 — показују као јавне исправе *претпоставља се* да су истините, да су дакле издате од јавне власти или од особе јавног поверења. Али ако суд *посумња* у истинитост исправе, ма са којег разлога, на основу примедбе противне странке или без тога⁸⁴), онда је он дужан да то испита⁸⁵). Суд може, ако то сматра за погодно, наредити да се о истинитости исправе изјасни власт или лице, од којих би имала да потиче та исправа, да ли су они издали ту исправу и каква јој је садржина, по правилу шаљући јој и саму ту исправу — став 2 § 406⁸⁶). Ако се на тај начин не може уклонити сумња у истинитост исправе, онда је њену истинитост дужан доказати онај, који се њоме хоће да послужи као доказним средством⁸⁷).

Кад је у питању која *инострана јавна исправа*, онда суд према приликама случаја слободно оцењује да ли се без даљег доказа има сматрати истинитом исправа, која се показује као да је издата од какве иностране власти или иностраног лица јавнога поверења — став 1 § 407. Ово је прописано

⁸⁴) Pollak II 680 на против сматра да судија не сме посумњати у истинитост исправе, која се по облику и садржини приказује као домаћа јавна исправа, без потстицаја странке, што није тачно с обзиром на став 2 § 406 (став 2 § 310 аустриј. зак.), нити се истинитост може признањем утврђивати. И кад обе странке сматрају исправу за истиниту и тако се и изјасне, ипак судија може у истинитост посумњати. У погледу истинитости јавних исправа вреди дакле начело судског истраживања (инквизициони принцип).

⁸⁵) Такође и онда ако посумња да је првобитно истинита исправа измењивана и дотеривана.

⁸⁶) Извештај који дође од упитане власти или лица јавнога поверења такође је јавна исправа — и то несумњиво истинита — која своју садржину потпуно доказује (§ 388), чиме се истинитост осумњачене исправе доказује или оповргава. Sperl I 2, 410.

⁸⁷) Ако се из изјашњења власти или лица јавнога поверења (став 2 § 406 реч. 1) не види ништа одређено, онда се може употребити свако друго доказно средство (исправа, сведоци, саслушање странака) као доказ за истинитост исправе или као доказ за њену неистинитост, ако суд не буде сматрао услед задовољавајуће спољашњости исправе, да треба да остане при законном препорученој „претпоставци“ истинитости. — Sperl I. с.

стога што суду може бити неће бити увек познато какви прописи вреде у погледу форме појединих иностраних исправа. Али ако нема нарочитих прописа, онда је за доказ истинитости једне иностране исправе (став 1 § 407) довољно да исправу овери наше министарство иностраних послова или који посланик или консул наше државе — став 2 § 407⁸⁸).

б) Кад је у питању *приватна исправа*, онда истинитост њена зависи од изјаве странака. По §-у 242 противник доказиваоца треба на усменој расправи да се одређено изјасни о чињеничним наводима и понуђеним доказима, а по § 408 истинитост приватне исправе сматра се као неоспорена, ако је противник доказиваочев пролустуио на питање суда изјаснити се (в. § 394 став 3) о истинитости њеној, а из осталих изјава његових не види се намера његова, да јој оспорава истинитост. Оспоравање истинитости може бити *изречном* изјавом противника доказиваоца да исправу сматра за неистиниту, а то се може видети и из других његових изјава датих у дотичној парници. Ако са на исправи налази какав потпис, доказиваочев противник има да се изјасни и о истинитости потписа, да ли га признаје за истинит или не, јер ако не буде хтео да се изјасни, или изјави да не зна да ли је истинит, онда се сматра према тврђењу доказиваоца да је истинит и тада наступају правне последице § 390⁸⁹). Кад је истинитост исправе тврђена *а није била оспорена* или је призната пред судом, онда ће судија то сматрати као тачно, сматраће исправу као „неоспорену“, и више се тим питањем неће бавити, па ни онда, ако му истинитост и исправност исправе изгледају сумњиви. Чак и сумњива спољашност исправе не даје право судији да *по службеној дужности* покреће питање истинитости⁹⁰).

Оспорену истинитост приватне исправе или потписа који се на њој налази, има да докаже онај, који хоће да се послужи том исправом као доказним средством — став 2 § 408. Он то може доказивати свима доказним средствима (на пр. јавним исправама, сведоцима који тврде да су видели како је дотична исправа састављена, саслушањем странака о томе), а нарочито упоређивањем рукописа са истинитим потписима онога, који је као издалац исправе означен, евентуално уз помоћ вештака (§§ 410, 411). —

Из судске праксе зна се да су оспоравања истинитости једне исправе понајчешће без разлога: странка оспорава истинитост и ако зна да је исправа истинита. Али такво понашање

⁸⁸) По међународним конвенцијама између наше и других држава (в. примедбу 3. горе трећа глава бр. 2 под б) довољно је да је инострана исправа снабдевена службеним печатом а оверавање није потребно.

⁸⁹) Изјашњење о истинитости односно неистинитости исправе потребно је и кад исправа није потписана, на пр. стављен је само неверен ручни знак, те судија слободно по свом нахођењу оцењује доказну снагу такве исправе.

⁹⁰) Sperl I 2, 411. То је последица начела да странке слободно располажу предметом спора у грађанској парници.

у парници није допуштено, јер „и у усменом поступку треба полагати највећу важност на заповест истинитости⁹¹⁾“. Зато се у §-у 409 и прописује: „Странку која из обести оспори истинитост какве исправе или потписа, ваља казнити због обести (§ 268).“ Ко дакле зна да је исправа или потпис истинит, па их ипак оспорава, биће кажњен од парничног суда новчаном казном до 3000 динара. Ова казна може се изрећи и према законском заступнику странке (§ 106) а и њеном пуномоћнику (§ 141) а такође и према споредном умешачу⁹²⁾.

11. **Упоређивање рукописа⁹³⁾**. Поред осталих доказних средстава истинитост или неистинитост исправе може се доказивати и упоређивањем рукописа — § 410 став 1. Кад се дакле тврди да једна исправа потиче од тога и тога издаваоца, па се то има да утврди, онда ће се рукопис дотичне исправе упоредити са правим, несумњивим рукописом онога, који се као издавалац њен означаје. Само, каже се у ставу 2 § 410, за упоређивања могу се употребити само таква писмена, којима истинитост није оспорена или се бар може доказивати без већег одуговлачења. Јер иначе, каже Neumann I 1045, била би вредност овога доказнога средства (упоређивање рукописа) сумњива, јер место једнога доказа о истинитости или неистинитости једне исправе била би онда два доказа потребна, први о истинитости писмена, узетог за упоређивања, и тек онда, у случају да доказ успе, други доказ упоређивањем овога писмена са исправом. Да би се дошло до писмена, потребног за упоређивање рукописа, примењиваће се прописи о подношењу доказних исправа (§§ 394—405) — став 3 § 410.

Ако нема доста погодних рукописа за упоређивање, само онда може веће, одређени судија или судија појединац, пред којима се води парница, наложити странци, за коју се има утврдити да ли писмено, чија је истинитост оспорена, од ње потиче, да пред парничним судом или пред одређеним или замоленим судијом *највише* неколико речи, које ће јој суд означити — став 4 § 410. Што странка напише приложиће се расправном записнику (§ 281 став 1). Ако странка неће да послуша налог суда да напише пред судом неколико речи или ако пише очевидно изврнутим писмом, онда, каже став 5 § 410, оставља се суду да оцени коликог ће утицаја то имати на постигнуће доказа, т. ј. суд ће по свом слободном уверењу у

⁹¹⁾ Мотиви за аустр. парн. пост., в. Neumann I 1044.

⁹²⁾ По §§ 150 и 151 може странка, законски заступник, адвокат и други пуномоћник бити, по предлогу противне странке, осуђен и на накнаду парничних трошкова проузрокованих порицањем истинитости исправе из обести и поступком, који је вођен за утврђивање истинитости.

⁹³⁾ в. О modernim metodama ekspertize pisma i o t. zv. kaligrafskom vještvi, Мјесећник за 1929 стр. 207, од истог писца у Мјесећнику за 1930, стр. 13, Lozovina Dr. Vinko, О metodama kaligrafskog vještačenja, Мјесећник за 1929 стр. 394, од истог писца у Мјесећнику за 1930 стр. 207.

смислу §-а 368 оценити да ли из тих факата треба закључити да су исправа или потпис, чија је истинитост оспорена, ипак истинити или не.

Странке учествују у извођењу доказа упоређивањем рукописа тиме што их суд на усменој расправи позива да разгледају исправе и писмена за упоређивање и да се о томе изјасне. Оне могу скренути пажњу на извесне по њиховом мишљењу важне околности, а свака странка може критиковати изјаве противника и побијати их. Суд није дужан да се изјашњава о резултату упоређивања рукописа, него се о томе већа и доноси одлука у тајној седници, а о резултату се изјашњава тек у разлозима пресуде и само у њима.⁹⁴⁾

Доказ упоређивањем рукописа је доказ индицијом, посредан доказ, јер његова тема није непосредна, чињеница истинитости исправе, њиме се не доказује да је исправа истинита, него се доказује чињеница: да се *графички* слажу или не слажу сумњива исправа, сумњиви рукопис са једним другим, који потиче од исте руке, који је дакле несумњиво истинит. Истоветност или неистоветност два упоређена рукописа тек чине за судију индицију, средством које он слободно закључује (§ 368) о доказној теми, да је сумњиви рукопис или потпис написан једном одређеном руком, да је дакле исправа истинита (§ 411 став 2).⁹⁵⁾ Рукописе може сам суд упоређивати, или, ако буде у сумњи, може затражити мишљење вештака (§ 411 став 1).⁹⁶⁾ Његова је ствар хоће ли сам упоређивати т. ј. хоће ли себе сматрати способним за то или призвати вештаке; странке могу стављати предлоге али немају права нападати судски поступак у томе погледу.

12. Чување исправа код суда. Исправе, којима је оспорена истинитост или којима се приговара да им је садржина измењена, могу се задржати код суда док се правоснажно не сврши парница, осим ако буде потребно да се у интересу јавног поретка предаду другој којој власти — § 412. Према томе из §-а 412 следује да се исправа, по свршетку доказивања, има вратити ономе, који ју је поднео, а изузетак у § 412 прописан је да спречи евентуалне друге промене на исправи.⁹⁷⁾

⁹⁴⁾ Навод код Neumann-a I 1045 из Klein-ових Vorlesungen, 164, 165.

⁹⁵⁾ Sperl I 2, 412.

⁹⁶⁾ али наравно, и њихово мишљење суд цени по слободном уверењу, (§ 411 став 2). Доказ истинитости исправа, ма које врсте, бива онда доказ судским увиђајем (§ 464 и сл.), ако је суду поднесена исправа, за коју се тврди да је оригинал и он је — сам или помоћу вештака — испитује и упоређује с истинитим писменима. По принципу аустријског права (§ 183 бр. 4, наш § 247 бр. 4), може судија — код приватних исправа само кад се *пориче* њихова истинитост — по службеној дужности, без, па чак и против воље странака, наредити увиђај на исправи и њено упоређење с једним истинитим рукописом, са вештацима дотичне струке или без њих. — Искуство у свима земљама потврђује опасност доказа вештацима упоређивањем рукописа, пошто се врло често с пуном одређеношћу потврђује или пориче истинитост, а доцније се супротно томе утврди. Sperl I. с.

⁹⁷⁾ Neumann I 1045.

13. **Обнављање исправе.** Кад *приватна исправа* почиње да буде или постане на пр. због старости нечитка или се оштети или прети опасност да се распадне материјал на којем је састављена (на пр. хартија, кожа), може њен ималац или сваки други учесник (сваки који је заинтересован да се она одржи) код средског суда, надлежног за издаваоца исправе, захтевати да суд овога позове на рочиште, на којем ће се она обновити о трошку предлагача обновљења. На ово рочиште треба позвати, поред предлагача и издаваоца, и сва лица против којих исправа по стању ствари има да служи као доказ ма у којем погледу (§ 413 став 1). Издавалац и ова друга лица нису дужна да се одазову позиву. Али ако издавалац *добровољно* пристане на обнављање исправе, онда ће суд обновити исправу на основу сагласних предлога странака. Трећа лица могу се само изјаснити, али се не могу противити, ако се предлагач и издавалац исправе сложе. Али ако се издавалац противи обновљењу исправе, онда се он само подизањем тужбе и доношењем судске одлуке може принудити да обнови исправу — став 2 §. 413. Међу тим *по материјалном праву* (грађанском, трговачком) одлучује се, да ли ће тужени издавалац бити дужан да обнови исправу. Јер та његова обавеза није прописана грађ. парничним поступком.⁹⁸⁾

14. **Обавештајне ствари.** Ми смо горе (в. трећа глава под бр. 1 у опште) видели шта се подразумева под обавештајним стварима. У §-у 414 каже се да ће суд, брижљиво оцењујући све околности, просудити колико доказа дају ове ствари. Суд је дакле у смислу § 368 слободан да узме колику доказну снагу дају обавештајне ствари, према томе може сматрати и да је чињеница, која се њима имала доказати, потпуно и доказана или и да није доказана тако да се има доказати другим доказним средством. Њихова истинитост и дужност њиховог подношења подлеже прописима који у том погледу вреде за исправе (§§ 399—405, 408, 409, 412) и који ће се сходно примењивати.

15. **Правни лекови** против судских закључака, наредба и налога, изданих по §§ 394, 395, 396, 397, 405 ставу 1 и 2, и §§ 406, 410 и 411, *не могу се ујошребити* (§ 415 став 1, в. и § 608 став 1). Остаје дакле при оном како је суд одлучио. Међутим против закључака изданих по §§ 399, 403 и 412 *нема места засебном правном леку*, него се по § 609 странке могу жалити против дотичног закључка оним правним леком, који оне уложе против прве идуће одлуке суда, која се може побијати правним леком (в. § 556 став 2) — став 2 § 415.

Д-р Д. Аранђеловић

⁹⁸⁾ Sperl 1 2, 474 који каже и то да се са предлогом по §-у 413 може захтевати и доказивање ради обезбеђења увиђајем садашњег стања и садржине исправе, јер постоји опасност да она пропадне. Овде, вели, није потребан пристанак издаваоца исправе као код §-а 413. — Поступак по §-у 413 долази не у спорну него у ванспорну јурисдикцију.

ПОРЕМЕЋАЈИ НОВЦА И ЊИХОВИ УЗРОЦИ

Може се поуздано рећи да су сва она мишљења по којима поремећаји у привреди претстављају последице утицаја искључиво монетарних феномена, претерана. Привредни живот је и сувише компликован и снаге које се у њему развијају тако су многобројне и по својим тенденцијама различите, да није могућно промене у привреди објаснити искључиво утицајем једног од привредних фактора, па ма колика иначе била његова релативна важност. Али имајући у виду улогу која припада монетарном фактору у данашњем друштву, може се ипак тврдити да свака промена код овог фактора има један веома јак утицај на резултанту, којом тече сав привредни живот. Према томе и све оне појаве код новца које излазе из оквира нормалних промена, својствених самој динамици данашњег друштвеног живота, сви поремећаји новца, све оне новчане појаве које би се могле окарактерисати као болесне, патолошке, неизбежно утичу на развој привредних конјунктура и њихово проучавање заслужује, с тога, особиту пажњу.

Овакви поремећаји код новца састоје се у потенцирању извесних иначе нормалних и потребних појава. До извесног степена може се, на пример, опадање новчане вредности, односно скок цена, сматрати као сасвим нормалан у толико прешто он не може дуго трајати јер проузрокује једну снажну реакцију, која опет доводи до повраћаја ранијег стања. Када пак ова реакција није довољно снажна и није у стању да једну првобитну тенденцију код новчане вредности ублажи и изравна, онда већ имамо случај једнога поремећаја у новцу. Према томе ми увршћујемо у монетарну патологију све оне појаве код новца које не ишчезавају под слободним дејством утицаја економских снага. Овакве болесне појаве могу бити врло различитог интензитета и ићи од једног лаког поремећаја у новчаној вредности па до потпуне дезорганизације новчаног система .

Монетарна историја пуна је примера новчаних поремећаја али у њима нарочито обилује период који почиње са европским ратом и траје до данашњих дана. Најпознатији случај новчаних поремећаја јесте *инфлација*, кроз коју су прошле, може се рећи све државе, и чије се последице и права природа често сасвим погрешно просуђују. Инфлација се састоји у дефинитивном смањењу вредности новца израженог у повећању општег нивоа цена. Када имамо обрнут процес, т.ј. опште и трајно опадање цена онда је по среди једна друга, веома опасна и тешка новчана болест, *дефлација*. Али би било погрешно, као што смо већ нагласили, мислити да свака промена код општег нивоа цена представља дефлацију односно инфлацију. Промене код цена у једном привредном поретку као што је данашњи претстављају једну неизбежну, па чак и потребну појаву. У једној привреди у којој прео-

влађује начело слободе, у којој сваки произвођач ради за себе, где нема једног ауторитативног регулисања производње, обавља се ово регулисање кроз механизам цена. Свако недовољно или сувишно снабдевање друштва са једним производом изазива одговарајући скок, односно пад цена, коме одмах следује и повећање односно смањење производње тога добра и уравнотежавање цена. Али од онога тренутка када су варијације цена такве да их није могућно неутралисати једним одговарајућим проширењем или сужавањем производње, ситуација се мења и код новца наступају болесне појаве, инфлација или дефлација. Један трећи случај монетарне патологије јесте промена и колебљивост вредности домаћег новца на међународном новчаном тржишту тј. пад, односно скок валуте.

Наш је циљ да проучимо природу и узроке ових појава новчане патологије као и њихове последице и да затим дискутујемо средства и начине њиховог отклањања.

I

Да би се правилно могли утврдити узроци ових болесних појава у новчаној организацији неопходно је имати у виду извесне околности које су карактеристичне за новчане прилике у најтежим тренуцима рата. Треба пре свега истаћи да сам почетак рата, који је значио један бруталан прекид веома повољног развитка у европској привреди, и за који се могло очекивати да ће довести ако не до потпуне привредне дезорганизације у ратујућим државама оно бар до огромног слабљења привредне делатности, није сам по себи пореметио основе саме новчане организације. У тренутку када се новцу одузело оно што се сматрало, а и данас се често сматра, за битни елеменат његове вредности — конвертибилност — није наступила катастрофа. У самим земљама проглашавање принудног курса за новчанице није изазвало панику нити су берзе реагирале онако као што се очекивало. И поред тога што је Европа ушла у једну фазу уништавања и неизвесности, привредни живот је продужио да функционише и целокупни новчани промет наставио је, и поред до крајности погоршаних услова, да се обавља скоро нормално.

Чак ни изгубљени рат није значио за државе новчану пропаст. Она је дошла када је рат већ био завршен, и то код једног врло малог броја држава. За време самога рата међутим, новац није отказао да врши своје функције. Истина је, да су се код свих држава десила у вредности новца велика смањења према предратном стању, али највећа новчана инфлација дошла је много доцније. Индексни бројеви цена на велико показују да је процес опадања унутрашње вредности новца у току самога рата текао доста споро и није нигде достигао више од 2—300% повећања.

Тако у Немачкој, која је после рата најдаље отишла с инфлацијом свога новца, општи ниво цена се само удвостручио од 1914—1918 г. Тек доцније настаје убрзано опадање марке које доводи до тога да се у 1923. најскромнији предмети плаћају стотинама милијарди. У Енглеској је према индексу „Економиста“, у 1916. ниво цена био само за 27 поена виши него у 1913. години. У 1917. цене отпочињу да се дижу и што траје све до 1918., када индексни бројеви достижу 226 поена што значи да је скупоћа у ово време била већа него у Немачкој. У неутралној Шведској је новац изгубио 1918. за читавих 100 поена више од своје куповне способности а у Холандији 113. Слично стање је и у другим неутралним земљама. Што се тиче осталих ратујућих држава може се констатовати да је Француска завршила рат са нивоом цена који, и ако је нижи од онога у неутралним земљама, био за читавих 100 поена виши од нивоа цена у Немачкој. Губитак у куповној снази италијанског новца био је већи него у Француској (индексни број показује у 1918. 409 поена према 100 у 1913.).

У колико се може из статистике са којом се располаже, утврдити произлази да се највећи губитак куповне способности десио код италијанског папирног новца, после кога долазе монетарне јединице северних неутралних држава, па тек за њима долазе Француска, Енглеска и Немачка. Врло је карактеристично да се и вредност америчког долара која кроз цело време рата није престајала бити везана за злато, у великој мери смањила. Индексни број Министарства Рада у 1918. показује 196, што значи да се и поред задржавања златног важења вредност новчане јединице умањила за око половину. За правилно схватање проблема новца заслужује да буде истакнута ова чињеница да је ниво цена у Сједињеним Америчким Државама, која је имала златну новчану јединицу, био последњих година рата исти као у Немачкој у којој је био у употреби искључиво папиран новац.

Нагли прелаз на режим чистог папирног новца није у току рата довео до поремећаја стабилности валута. Нарочито у првим годинама рата држали су се девизни курсеви свих ратујућих, а нарочито неутралних држава, релативно добро, с обзиром на поремећеност привредних односа и пасиву биланса плаћања ратујућих држава. Крајем 1914 год. котирао је чак француски франак изнад паритета према швајцарском франку, док је немачка марка губила само 7%, аустриска круна 14%. Највећи пад (18%) десио се код руске валуте. У току 1915. почињу све валуте лагано да опадају. У априлу француски франак пада испод паритета и до краја године губи 10%. У октобру се исто дешава са фунтом стерлинга, код које губитак износи ипак само 2%. Италијанска лира, која у овој години пада врло брзо, губи 19% паритета. Немачка марка се у целој другој половини године држи знатно

боље од лире, али завршава годину врло близу ње. Највећи пад у овој години бележи аустриска круна (36%) и рубља (40%). У 1916. региструје се даље постепено опадање већина девиза. Пред крај године пада и долар испод паритета. Фунта која се једно време опоравила и била изнад паритета пада крајем године за читавих 6%. Француски франк је релативно стабилан и у току целе године губи само 2%. Све остале валуте падају и овај се пад код свих валута без разлике продужује и појачава кроз целу 1916. годину.

Са успешном контраофанзивом савезника отпочињу нагло да се побољшају и курсеви франка, динара, лира, фунте стерлинга, а са закључењем примирја поправљају се аустриска, немачка па чак и руска валута. У тренутку примирја изгубиле су валуте ратујућих држава према своје предратном паритету и то: руска 65%, аустриска 56%, немачка 40%, италијанска 23%, француска 10%, енглеска 6% а северо-америчка 4%. На први поглед ово могу изгледати огромни губитци. У ствари када учинимо поређење са оним што је настало после рата они нам морају изгледати незнатни. Очигледно да се не може бацати кривица на папирни новац за оно што се код новца дешавало за време рата. Ратно време у новчаном погледу могло би се сматрати као идеал у поређењу са хаосом који је тек после рата настао. Можемо дакле да закључимо да узроке послератних поремећаја у новчаним системима не треба тражити, као што се то чини, у неспособности папирног новца да врши новчане функције. На оваква се мишљења може одговорити указивањем на стање новчаних система у најтежим временима рата, када је под крајње неповољним приликама (привредним, политичким и др.) новац функционисао потпуно добро.

Значи да се болесне појаве код новца не могу објаснити само укидањем металнога важења. Узроци новчаних поремећаја су много дубљи. Само једна детаљна анализа природе самога новца може нам омогућити разумевање заплетених новчаних проблема и изналажење чиниоца, који су довели до болесних појава код новца за време рата, а нарочито после рата, када је опадање вредности појединих новчаних јединица достигло до тада неслућене размере.

II

Основна карактеристика привредне организације људскога друштва састоји се у њеној непрестаној тежњи за променама и усавршавањем. Ова тежња нарочито је јако изражена у доба капиталистичке привреде у коме је за релативно кратко време већина привредних институција претрпела дубоке пресобрајаје. Са овим изменама долази стално до извеснога напредовања привредне организације, омогућује се њено ефикасније функционисање, и мењају се социјални односи, па и сама средина у којој су привредне установе по-

зване да раде. Све ово постепено мења и припрема терен и услове за нова усавршавања и трансформисање привредних установа, које су за раније своје облике везане још само идентичношћу начела али се од њих врло често дубоко разликују. Једна од тих у току времена из основа преображених привредних установа јесте новац.

Улога новца била је и остала да служи као сретство за размену. Од оног тренутка када је човечанство приступило употреби новца десио се најодлучнији преображај у привреди. Она је у једном потпуно заосталом и примитивном стадијуму свога развитка нашла у новцу оно средство, које је човечанству дозволило да достигне данашњи степен привредне културе. Ова еволуција људске привреде карактерише се с једним све већим спајањем, приближавањем усамљених привредних јединица, њиховим све тешњим укупчавањем у све шире и шире привредне заједнице. Може се одмах рећи да услови које је новац имао да задовољи у разним фазама ове еволуције нису били исти. У првим појавама привредне размене, било је неопходно да појединац у замену за уступљено добро добије једну потрошну вредност и то редовно ствар коју је он могао да употреби за задовољење својих потреба и за коју је у свако доба могао добити у замену оне производе који су му били потребни. У оваквим приликама није уопште било могуће да новчане функције обавља један предмет, чија би се важност заснивала на неком другом критеријуму и особинама него што су његове објективне особине и његова способност да буде утрошен као свако друго добро и да овим трошењем задовољи једну човечију потребу. Са приближавањем привредних субјеката и проширењем круга људи који су на једном простору међусобно практиковали редовну размену добара, десио се значајна трансформација у друштву. У колико су се људи јаче везивали, почели су они стварати веће или мање привредне целине, које су почеле стицати сопствене потребе и нису биле само суме привредних субјеката, него независни, нови облици привредних организама, који су и поред тога што су постали као изражај потреба појединаца, имали своје специјалне интересе. Овим путем, дакле, ширењем привредне размене, променио се и карактер целокупне друштвене привреде. Појединац је све више губио од свога значаја и на његово место дошла је универзалност потреба, изражена у великим заједницама, које више нису биле скуп посебних интереса него су претстављале један нов општи интерес.

Са овим губљењем индивидуе у целини морале су се десити и велике промене у самом изгледу привреднога живота. Заједница је донела појединцу сасвим нове користи, несравњено веће него што су биле оне, које је он својим изолованим радом могао постићи. Она је истовремено трансформисала и привредне установе, које више нису биле по-

дешене потребама појединаца, него су били резултати саме чињенице јачања привредне повезаности и нашли снагу за своје постојање и функционисање у специјалним условима и карактеристикама и потребама великих привредних целина. Заједница као извор нових користи стварала је свесно или несвесно и нове форме, нове установе и мењала је старе. Она је довела до једног диференцирања привредних инструмената, схватања и циљева, према ономе што су биле привредне установе, схватања и циљеви пре него што је наступило ово, за људску привреду изванредно важно, трансформисање у привредном животу.

Сасвим је природно што су ове велике промене у привредном животу морале довести и до знатних измена и у самоме новцу. Овај најважнији инструмент савремене привреде није могао остати исти у времену кулминације привредног напретка, у коме је преко новца дошло до везивања и сталне сарадње изолованих привредних субјеката као што је био у времену када је размена тек почела да се практикује и када је представљала само једну допуну независног привредног делања појединаца.

Кроз сва времена је код свих врста новца било заједничко то, што су оне да би имале вредности, морале да задовоље опште законе вредности добара у опште, да буду корисне. Еволуирао је једино сам критеријум корисности новца. Док се прво корисност новчане јединице састојала у томе што је она била једно потрошно добро, ситуација се доцније изменила и корисност се данас своди на саму функцију, на способност новца да у датим приликама исправно врши свој задатак. На овај начин поступно се еволуацијом дошло до новца који више није везан за садржину.

У место да се наслања на какву конкретну вредност новац у савременој привреди има свога ослоња у неопходности размене која данас постоји. Где је социјална повезаност слаба и размена добара изузетна ту не само да се продаје за готово, него и новац мора сам по себи да је роба. Са развитком социјалних односа, у интензивном и екстензивном смислу, долази до одуховљења самога новца, који је сада у потпуности променио свој основни карактер. Он сада није више роба, залога, гаранција, он сада своју важност не црпи из свога карактера робе, он је сада једна социјална појава, и то све више у колико је јача и социјална повезаност.

Када је на место натуралне размене дошла посредна размена помоћу новца дошао је између оних који размењују своје производе један трећи чинилац: социјална заједница, која за новчану јединицу ставља на располагање једну одговарајућу реалну вредност. Новац је данас постао оваплоћење једног потраживања на целокупно друштво. Он изгледа као једна меница у којој име трасата није испуњено и где је заједница, односно држава, акцептант.

Можемо, с тога да кажемо да је новац у суштини једна привредна упутница, која гласи на делове национално привредне залихе специјалних добара. Сопственик ове упутнице наплаћује је на тај начин што из масе производа заједнице изузима количину чија се номинална вредност поклапа са количином новчаних јединица, са којима он располаже. Због ове опште власти располагања над свима специјалним добрима новац има карактер једног општег добра. Појединачне привреде које израђују специјална добра у ономе облику и каквоћи како то тражња захтева, бивају за своју услугу награђене једним новчаним износом, то јест, правом да из резервоара друштвених добара изузму извесну количину специјалних добара за задовољење својих потреба. Битно је у овоме процесу да појединац верује да ће му за новац који је добио за свој производ или услугу бити омогућено да и он дође до њему потребних производа. Сама материјална страна новца му је равнодушна, у толико пре што највећи део становника може само врло кратко време да задржи у својим рукама новчане јединице, дате им у размену за конкретне или материјалне услуге, које су они друштву учинили. Овим се само појачава њихова индиферентност према материјалној садржини новца. Оно што је главно, јесте као што смо нагласили, да појединац верује у важење новца који му се даје, исто онако као што верује у акцију, хипотеку, сбвезницу, које као и новац само репрезентују материјалне вредности и под датим условима се са њима и идентификују. Зашто би појединац имао више поверења у један овакав докуменат, него у новац, издат под условима које је закон прописао и који, уз то, појединац може по својој жељи претворити у сваки производ који му је потребан.

Главни елеменат је, дакле, поверење. Без поверења људи распало би се и само друштво. Без њега би и данашњи усавршени привредни и новчани промет постали немогући. Поверење је дакле битни елеменат данашњег привредног живота. Код новца важност поверења испољава се у врло великој мери, али ово је случај и у целокупном привредном животу. У своме делу „Философија Новца“ Симел лепо каже, да када земљорадник не би веровао да ће му њива донети као у ранијој години, он је не би ни засејавао, када трговац не би веровао да ће му свет откупити робу он је не би ни набављао. А ми додајемо да чак и када човек прима сребрн и златан или папиран новац он то чини највише због тога што зна и верује у његову способност да му у датом тренутку може прибавити разна добра који су му за задовољење његових потреба потребна. Осећање сигурности које даје поседовање извесне суме новца је можда најконцентрисанији и најјаче изражени облик псверења у државно-друштвену организацију. Отуда је и ово поверење јаче колико је и државни ауторитет већи. Могла би се поставити читава

хијерархија између држава према степену усавршености њихових новчаних система. На врху ове хијерархије, коју заузимају државе са најусавршенијом новчаном организацијом, испољава се у исто време и највише важност и улога који има елеменат поверења. Ако би у једној оваквој земљи поверење ослабило или ишчезло, она би се морала спустити на један нижи ниво, задовољити се са једним мање усавршеним новцем, код кога поверење има мање важности. Овако би се могло ићи док се не дође до првих зачетака новчане привреде, у које је новчано средство у исто време и једно потрошно добро. Излишно је наглашавати да би овакав процес неизбежно за собом повукао и дегенерисање и пропаст савремене привреде.

Усавршени тип новца, који одликује земље са високом привредном културом, не мора, дакле, бити везан за какав скупочени предмет, па чак у жиралном или скриптуралном новцу изчезава у опште сваки материјални изражај новца и он постаје једна апстракција. У овоме погледу еволуцијом друштвене привреде дошло се у такву фазу у којој је практично искуство демантовало схватање, које је преовлађивало у економској науци и које је познато као металистичка теорија новца. Оваква једна доктрина могла се развити само у времену када држава још није имала онога ауторитета који данас има, нити су њене економске функције биле толико потребне и важне као што је данас случај. Све док се цео привредни поредак заснивао на слободи, док је државна улога у привредном животу била потпуно пасивна, ни новчана организација није могла бити друкчије изведена него на бази конкретних вредности. Ако се има на уму релативно благостање које је у овоме времену, пре рата постојало, не као резултат целисходности једнога система него, много више, као резултат повољног стицаја прилика, може се разумети зашто је металистичка доктрина имала толико присталица и зашто су тако усамљени, још и данас, писци који имају сасвим супротну концепцију новца.

И економска дедукција и практично искуство показали су нам да један новац може сасвим добро функционисати и ако је лишен сваке објективне вредности. Ако се према томе узрок страховитих поремећаја новчаних система не може наћи у тој чињеници што су новчани системи били одвојени од металне базе, онда мора постојати једно друго објашњење патолошких новчаних појава. И до овога објашњења можемо доћи дедуктивним путем, настављајући логички наше раније излагање.

Као што знамо новац постаје нормално када је појединац друштву учинио извесну услугу. Само онај који је друштву нешто учинио или коме су сва потраживања уступили други, који су друштво задужили, може да се појави са захтевом да му се из резервоара друштвених добара да

извесна количина добара, то јест, против-вредности саме његове услуге.

Стварање новца, дакле, мора ићи тако, да свака јединица којој се даје живот, нађе свога одговарајућег покрића у специјалним добрима. Стварање новца без оваквог покрића значи стварање куповне снаге којој не одговара и једно стварање конкретних добара и услуга, значи стварање потраживање на производе и услуге, којих у опште нема. Не постоји, дакле, материјална могућност да се овакво потраживање реализује, да оно буде задовољено. Када, међутим дође до јачег стварања оваквих потраживања у виду издавања новчаница за рачун државе или у стварању кредита, који не одговарају реалном обиму одгођених потраживања, то јест, маси улога на штедњу, онда неизбежно мора доћи и до смањења количине добара и услуга који долазе на јединицу потраживања, односно, до повећања цена. До истог ће се резултата доћи и ако би се производња умањила и добра постала у односу према маси новца релативно ретка. До инфлационих појава може доћи и у случају да наступи убрзано претварање у разне производе, новца који се налази код појединаца. Релативно убрзање оптицања новца делује као стварно повећање његове количине и зато је оваква појава по својим последицама иста као и стварање нове куповне снаге без одговарајућих повећања производње.

Основни узрок инфлације лежи, дакле, у једном економском погрешном стварању куповне снаге, а не као што се врло често мисле, у издавању новчаница које немају довољног металног покрића. Питање саме материјалне вредности новца нема, према томе, ону важност која му се најчешће придаје. У овом погледу мора се дакле, одлучно одбацити схватање металистичке школе у теорији новца, која вредност новчане јединице чини зависном од њене везаности за метал, од њеног металног садржаја.

Ми, стога, кажемо да постоји инфлација само онда ако се код цена деси повећање изражено у скоку индексних бројева. Када ово није случај, не може се говорити о инфлацији, па ма какве се промене дешавале у количини платежних средстава у оптицају. Погрешно схватање саме природе и узрока инфлације може чак довести до инфлације, на тај начин што је овакав погрешан критеријум у стању да у даном тренутку психолошки делује на масе и изазове њихову тежњу да брже него обично реализују резерве новца са којима располажу. Могло би се на овај начин десити, да једна, иначе, нормална ситуација доведе до поремећаја у новцу услед убрзавања његовога оптицања. Можемо, с тога, међу факторе који могу проузроковати инфлацију убројати и погрешна схватања и критеријуме саме инфлације.

III

Оба случаја новчаних поремећаја које смо до сада проучавали, инфлација и дефлација, могу се десити а да о томе широка публика врло мало зна. Исто тако са овим појавама чине се велике злоупотребе и њих многи хоће да виде и када их у ствари нема. Ово долази отуда што о самој природи ових појава постоје често сасвим нетачна мишљења и што су практична средства за утврђивање промена код цена још доста неусавршена. Сасвим је друкчије код треће категорије новчаних поремећаја, који се дешавају у области међународне вредности новца, и која се са математичком прецизношћу даје утврдити. Можда се и овој чињеници има приписати што свет много више придаје важности спољној, валутарној вредности новца, него његовој унутрашњој вредности, односно куповној снази, и ако је унутрашњи привредни промет далеко већи него што су трансакције са иностранством, па је, према томе и унутрашња вредност новца важнија. Може се чак рећи да је сама организација савремених новчаних система управљена искључиво на спречавање новчаних поремећаја ове треће врсте и да се интерес и потребе унутрашње вредности новца најчешће игноришу.

Оно што уопште доводи до поремећаја у валути јесте постојање самосталних народних привреда, услед чега постоји разлика између појединих новчаних јединица. Свака од њих представља плод различитих схватања и законодавстава, све су под јаким утицајем привредних политика појединих држава и свих оних чинилаца који настају из односа међу самосталним државама. Када између држава не би било никаквих супротности и када би се питање новца изузело из компетенције појединих држава и било регулисано на међународној основи (као што је на пример данас уређен поштански саобраћај) када би у целом свету или бар у једној већој групи држава, постојао само један новац, онда проблем валутарних курсева који данас тако дубоко утичу на међународну привреду, не би ни постојао.

Међутим, данас смо даље него икада од оваквог идеалног стања. Вештачке сметње и околности које често нису привреднога карактера, доводе до ометања правилног функционисања новца у међународним трансакцијама, што мора сметати и његово функционисање у националној територији. Иначе нема никакве разлике између функционисања новца у националној територији и ван ње. Исто тако и у унутрашњем привредном промету, настају између становника разних држава, као последица једне претходно учињене услуге или уступљеног добра, новчана потраживања. Начин реализације оваквих права разликује се у толико од процеса који се дешава у унутрашњем промету. Док се у првом случају са новчаним средствима непосредно изузима из резерве друштвених добара еквивалент учињене услуге, у овоме другом случају

мора овом финалном и једино могућем задовољењу самога циља међудржавне привредне размене, следовати још и акт претварања једне врсте новца у другу. Једна новчана јединица не може служити у међународном промету непосредном задовољењу потреба, њена се функција обавља посредним путем. Да се један акт размене у међународном промету оствари мора свако таквом акту следовати, односно претходити, операција размене једног новца за други. Ако становник једне земље жели да набави један страни производ, он прво мора од некога од својих суграђана, који је продајом свога производа иностранству стекао извесну суму страног новца, откупити ово потраживање. На овај начин постаје новац предмет трговања, добија карактер робе, који он у локалном промету нема. Као и свака роба мора новац у овоме случају имати и своју цену, која је опет у зависности од свих оних чинилаца који на тржишту утичу на образовање цена уопште.

Како је за образовање цена на слободном тржишту од одлучне важности однос између понуде и тражње једнога производа, то се врло брзо дошло до једноставног закључка да цена једнога новца на међународном тржишту зависи од стања његове понуде и тражње, односно односа у коме се у сваком датом тренутку налази платни биланс једне земље. За оваквим мишљењем пошао је цео лајички свет и заступала га је па и данас га заступа и већина теоретичара. Интересантно је да се на овом мишљењу сусрели и многи економисти, чија су гледишта иначе из основа супротна. Али ова сагласност гледишта када су у питању узроци интервалутарних курсева пада у толико више у очи, када се има у виду да је сама теорија, бар онако као се она најчешће приказује, потпуно нетачна.

Тврђење да се цена једне робе образује на основу закона понуде и тражње претпоставља да се ради о роби идентичнога квалитета. Док су год у питању врсте новца које су везане за злато или сребро, постоји ова идентичност квалитета и узајамни курсевни однос оваквих врста новца образује се под утицајем његове понуде и тражње. Али није овде оно што је главно, однос понуде и тражње, него однос металне садржине појединих новчаних јединица. Може се под притиском мањкова или вишкова у платажним односима једне земље, вредност њенога новца повећати или смањити, али ове промене никада не могу бити знатне. Оне се морају кретати у границама т. зв. металних тачака, које су зависне од величине транспортних и других трошкова, који се морају учинити да би се извесна количина ефективног метала пренела из једнога места на друго. И најаче повећање тражње не може довести до тога да цена једне новчане јединице, која, на пример, садржи један грам злата, буде равна цени новчане јединице која претставља два грама злата. Сама новчана организација савремених држава своди се у ствари на

једно регулисање цене метала, који служи за базу новчане јединице. Ово се постиже на тај начин што се емисионој банци ставља у дужност да своје новчанице размењује за метал по сталној цени и што је и сама новчана јединица дефинисана као извесна количина метала. Овде, дакле имамо једну вештачки регулисану цену, код које се могу дешавати извесне минималне промене, под утицајем односа у понуди и тражњи.

Да ли, међутим, исти моменти детерминишу и варијације курсева и када међународна цена једнога новца није вештачки регулисана, на пр., када је у употреби чист папиран новац, незаменив за метал? Ако се води рачуна о доминирајућој важности закона понуде и тражње на тржишту, онда је путем аналогije лако дати на постављено питање потврдан одговор, као што се већ најчешће и чини. Али у томе случају пада се у велику грешку јер се не води рачуна о свима елементима, који утичу на образовање цена, а исто тако не може рећи, ни да је оваква једна интерпретација закона о понуди и тражњи тачна.

Никада под нормалним условима не би могла пасива у билансу плаћања довести до оних огромних падова које смо видели после рата код појединих европских валута. Валутни курс не само да није резултат пасивности биланса плаћања, него он сам у толикој мери утиче на ову пасивност, да се не може тврдити да је он само њена последица. Ово су два елемента који међусобно један на другог јако упливишу и тешко се може рећи који од њих има превагу. У сваком случају, када услед појачане тражње страних платежних средстава, курс домаће валуте падне, ова чињеница доводи до појефтињавања домаћих производа и до понуде страних валута, услед чега се курс домаће валуте мора поправити. Исто као што код златнога важења у случају пада валуте, почиње отицати злато у иностранство и тиме се аутоматски курсеви уравнотежавају, тако у случају папирног новца, настаје извоз разне робе, често и такве коју једна земља нормално и не извози. У колико курс више пада у толико се увоз јача и мора доћи и до уравнотежавања биланса. Пад курсева, који може наступити и поред овог уравнотежавања биланса плаћања, има се приписати једном другом фактору, промени у самоме квалитету новчане јединице, чији је курс пао.

Теорија, која пасивношћу биланса плаћања жели да објасни падове курсева, не само што нетачно интерпретира механизам закона понуде и тражње, него губи из вида и квалитете самих новчаних јединица, услед чега мора доћи до погрешног закључка. Ако посматрамо процес образовања цена код ма кога производа, лако ћемо увидети одлучну важност коју има квалитет производа по саму цену. Тек када је квалитет једнога производа константан може бити говора о утицају понуде и тражње, који онда имају пресудан утицај на

цену, с тим да, као што смо већ изложили, сама цена доводи до промена у понуди и тражњи и повраћаја цена на првобитни ниво. Тако на пр. цена дрва за гориво зависиће од јачине тражње и од величине понуде и свако повећање њено изазваће јачу понуду, што ће цену обарати и обрнуто, свако спадање цена имаће као последицу смањење понуде и враћање цена на ранију висину. Али ако једна извесна количина овога дрвета иструли, ако се његова способност да служи једној одређеној сврси умањи, нико неће тражити у паду цена сваког производа објашњење у односу понуде и тражње. У поређењу према осталим истородним производима, чији је квалитет сачуван, овакви производи морају се продавати по нижој цени, сасвим без обзира на однос понуде и тражње.

Тек овако интерпретирање функционисања закона понуде и тражње, омогућује добијање једног прецизнијег појма о узроцима валутарних варијација код папирног новца. Погрешка свих оних који узроке ових варијација виде у неуравнотежности биланса плаћања састоји се у томе, што они полазе са гледишта да су све папирне новчане јединице међу собом једнаке а дивергенције у њиховим курсевима долазе отуда што се оне у различној мери нуде и траже. Према овој теорији, дакле, у току дугог периода употребе папирног новца, француски, швајцарски франак, италијанска лира и наш динар остали су исто што су били и пре рата, када су ове валуте биле једнаке. Али услед разлике у понуди и тражњи, дошло је до знатних промена у односу вредности ових валута, међусобно и према осталим европским новчаним јединицама. Треба ли доказивати да је овакав закључак из основа погрешан? И најповршнија анализа платнога биланса показује да није било пасивности, које би одговарале односу валутарних курсева. Колики би морао бити дефицит биланса наше земље у поређењу према ситуацији Швајцарске у 1923 год. када динар није вредео ни двадесети део швајцарскога франка?

Ако, међутим, водимо рачуна о томе шта се са поменим новчаним јединицама десило у погледу њиховога квалитета, видећемо да њихов валутарни однос није без логике. У ствари ове новчане јединице нису у подједнакој мери биле у стању да врше своје функције као пре рата. Оне нису могле својим притежаоцима прибављати оне исте количине добара као раније. Али ово смањење њихове куповне способности није било исто, него је једна изгубила више а друга мање од своје куповне снаге, што у ствари значи да су наступили диспаритети у њиховој каквоћи. И сасвим природно она новчана јединица која је више од свога квалитета изгубила, морала је бити и мање цењена на међународном новчаном тржишту. Према томе проблем међународне вредности новца своди се на проблем његовога квалитета, на проблем његове унутрашње вредности.

Ако ствари изближе расматрамо, доћићемо лако до закључка, да се и код металног важења, спољна вредност новца заснива на истим моментима, да је и код ње квалитативна страна пресудна. Разлика је у томе што је код металнога важења квалитет новчане јединице утврђен законом и изражен у извесној количини метала (у културним државама злата). Тиме што се у свако доба за једну новчану јединицу добија једна иста количина злата, обезбеђује се и сама међународна стабилност новчане јединице, пошто се у случају да курс валуте падне испод једног одређеног нивоа, почиње извозити ефективно злато, и плаћање врши у релацији утврђених паритета, који постоји између новчаних јединица златнога важења. У ствари злато овде врши улогу једне робе, која се лако може извозити и чији извоз не наилази на никакве тешкоће. На против, свака ће количина злата бити у иностранству примљена. Околност да се злато добија у земљи од емисионе банке по једној утврђеној цени и да се исто тако може у иностранству продати по једној унапред познатој цени, чини да курсеви девиза не могу да се удаље од њихових златних паритета. Злато је идеално погодна роба за сврхе којима служи. Оно је идентично по квалитету, вечито по трајању и релативно лако преношљиво.

Отуда и у случају да се у једној земљи објави принудни курс, тј., да се злато више не може добити по истој релацији у замену за новчанице емисионе банке, злато наставља своју функцију и његова цена на слободном тржишту одређује и степен промена, које се могу десити у валутном курсу. Курсеви валуте једне земље не могу пасти испод курса, који одговара цени злата на слободном тржишту у односу према цени злата, регулисаној од стране емисионе банке, или цени злата, која се исто тако формира на слободном тржишту. Оваква зависност курсева од цене једне робе, злата, испољава се разуме се, само у случају ако су трговина и извоз злата слободни.

Ако, међутим, постоји забрана извоза злата, као што је готово увек случај када је конвертовања новчаница суспендовано, онда злато више не може вршити своје нормалне новчане функције. Али не значи да ће услед тога, као што многи мисле, у валутним односима настати прави хаос. На место робе злата доћиће сада други производи, од чијих ће цена зависити ниво валутног курса. У колико се цене ових производа ниже, што значи да се већа количина њихова може добити за јединицу новца, у толико ће валутни курс бити бољи. Као што је међународна вредност новчане јединице раније зависила од тога колику количину злата она може да купи у својој земљи, тако у случају немогућности куповине злата, њен валутарни курс зависи од њене способности да купује веће или мање количине разних домаћих производа.

Због тога код чистог папирног важења интервалутарни курс новчане јединице зависи од величине њене куповне снаге.

Можемо према томе поставити правило да су поремећаји у спољној вредности новца у ствари само одблесак промена и поремећаја који су се десили у његовој унутрашњој вредности. Исти узроци који доводе до унутрашњих поремећаја, узроци су и ненормалним појавама у спољној вредности новца, валута. Када имамо чист папирни новац, све ове промене лако и брзо налазе свога изражаја у валутним курсевима. Свако економски сувишно стварање новца, мора изазвати скок цена и пад валуте и под нормалним условима довести и до аутоматског уравнотежавања и ишчезавања првобитних узрока самога поремећаја. У пракси, међутим, овај процес отежан је читавим низом сметњи, које чине да се привредни феномени не развијају увек онако као што би требало очекивати.

Већ и сама установа конвертабилитета за потребе иностраних плаћања у стању је да доведе до једне лажне ситуације у валутарној вредности једнога новца. Када емисиона банка даје злато или златне девизе по једноме курсу, који је виши него што је унутрашња куповна снага националнога новца, онда мора између спољне и унутрашње вредности новца настати извесни диспарат. Извоз домаћих продуката који треба да регулише валутне курсеве и да им одреди висину, према сопственим ценама, не може дејствовати. Курсеви се држе на једном вештачком нивоу само захваљујући непрекидном стављању на расположење од стране емисионе банке страних платажних сретстава. Овакви случајеви су доста чести, после рата. Државе су се старале да своју валуту стабилизују на што вишем нивоу и најчешће се потпуно игнорисала права њена вредност, која је изражена у унутрашњој куповној способности. Овакве ситуације доводиле су до потребе сталног задуживања у иностранству ради попуњавања губитака у девизама, што је престављало једно тешко оптерећење народне привреде и државних финансија. Пре или после оваква ситуација морала се завршити падом курса домаћег новца и изједначења његове спољне и унутрашње вредности. Изванредну важну улогу могу у домену међународног функционисања једнога новца играти и фактори психолошкога карактера као што је случај и код чисто унутрашњих поремећаја новца, који смо већ изучавали. Неповећење у један новац, настало из било каквих узрока, може довести до његовог неоправданог пада. Исто тако може бити један новац и објект систематске спекулације, која је у стању да поремети и најбољу валуту. Новчана организација у колико је савршенија, може само да се одржава под редовним приликама. Чим не постоје потребни услови за правилно функционисање новчаних система, онда су поремећаји сваке врсте могући. Видели смо већ како психолошки фактори могу до-

вести до инфлације или дефлације и онда када нема објективних разлога да дође до ових појава. Исто тако и код међународних валутних курсева могу ови психолошки фактори проузроковати промене, које не одговарају правом стању ствари, и довести до неслагања између унутрашње и спољне вредности новца.

Читава серија других момената може исто тако омести прилагођавање валутног курса једнога новца његовој куповној снази на домаћем тржишту. Пре свега отступања могу бити у толико мања у колико више једна држава располаже погодним производима, чији извоз у датом тренутку треба спречити или ублажи пад курса. За овакве сврхе најподеснија је она роба која се лако транспортује, и за којом постоји стална тражња у иностранству. Најбоље одговара овим условима злато и зато у данашње време земља која производи злато или располаже са довољним количинама, може најпрецизније обезбедити стабилност курсева свога новца. Несме се ипак заборавити да данас ни једна држава није у стању да само на овај начин осигурава стабилност своје валуте. Она мора извозити и многе друге производе а злато служи само за изузетне прилике, када остали производи не могу са довољном брзином да буду извезени.

У колико су веће увозне царине на поједине продукте скупљи су и овакви производи за иностранство и услед тога мања и куповна снага новца извозничких држава. Земља, чији су производи у иностранству оптерећени царинама, мора имати и нижи валутни курс. У опште сви они трошкови који настају приликом извоза једнога производа утичу на ниво валуте, било смањујући стварно куповну снагу новца једне земље, било отежавајући или чак и онемогућујући и сам извоз оваквих производа. У колико су према томе веће сметње које се постављају међународној размени добара, у толико ће и ненормалнија бити новчана ситуација самих држава. Валутни курсеви ће додуше тежити да се изједначе са унутрашњом вредношћу новчаних јединица, али до правог изједначења може доћи само ако се међународна размена производа може обављати без сметњи. Слободна размена производа без знатних оптерећења или бар без неједнаких оптерећења, претставља битни елеменат одржавања таквог валутарног односа између разних новчаних система, у коме се унутрашња и спољна вредност једне новчане јединице поклапају.

Д-р Александар Јовановић

ОГРАНИЧЕЊЕ ПОМОРСКОГ НАОРУЖАЊА

Вашингтонска, Женевска и Лондонска конференција

(Крај)

Крајем прве половине августа 1921, влада Сједињених Држава Америке упућује, званично, Француској и другим великим силама позив за учествовање на конференцији која треба да се отвори 11 новембра у Вашингтону. Вашингтонска Конференција имала је да се бави поред питања ограничења наоружања још и питањем Крајњег Истока, и Пацифика која су обухватала: Питања која се односе на Кину (гарантовање њене територијалне неприкосновености, једнакости, једнакост поступка у погледу страних индустрија и трговина, питања разних монопола и концесија); Сибирско Питање (једнакост поступања; монополи и концесије); питање Доминија и утврђења у Мирном океану.

Ми ћемо се ограничити на испитивање рада и резултата Конференције, у колико се они односе на поморско разоружање. У том погледу дискусија се нарочито кретала око: 1) Одређивања критеријума према коме би се извршило ограничење поморског наоружања. 2) Одређивања нивоа који у погледу наоружања на мору државе не би смеле прећи; и у вези са тим питање паритета. 3) Питања међународне безбедности као основи за разоружање држава.

Прегрес методе или мерила према коме треба да се изврши смањивање разоружања, показало је одмах врло велике супротности у гледиштима. Сједињене Државе и Велика Британија, потпомогнуте, држањем по страни Јапана, захтевали су да се као основа и полазна тачка намераваног ограничења наоружања узму „чињенице такве какве су“. Требало је избећи по њима, чисто теоријско расматрање тежњи и националних потреба које „по самој природи ствари, не могу бити задовољене“, и остављајући на страну питање да ли се могу или не остварити изграђени поморски програми, узети као мерило за намеравано ограничење наоружања стање ратних морнарица на Конференцији представљених држава. Француска и Италија на против, захтевале су да се као основа за редуцирање поморских снага, узму стварне потребе у том погледу сваке од држава занемарујући потпуно „садашње“ стање њихових флота. Француска је примећивала да Велика Британија има одавна превласт на мору; да су бродоградилница Америке и Јапана била развила нарочиту активност за време последњег рата; и да је француска флота далеко заостала од онога што би била да је њен поморски програм могао бити остварен. Тако да јој је сада немогуће узети стање ратне морнарице за полазну тачку у преговорима. Тим пре, што не може да допушти да зависи од страних флота, за превоз у метрополу, својих трупа распоређених по колонијама, у случају мобилизације и других догађаја. Истиче потребу за јаком мор-

нарицом која мора да обезбеди надгледање поморских путева и велики број колонија и закључује да би усвајање предложеног критеријума од стране Сједињених Држава Америке и Велике Британије, значило за њу брисање њене флоте са површине мора. Међутим, требало је сачувати превласт на мору, не изградњом нових јединица него спречавањем развоја морнарице других држава, и Англо-саксонски Блок је постојано бранио своје гледиште. Француска је принуђена да попусти, а питање методе ограничења од тада ће бити предмет свих каснијих конференција за разоружање.

Доследне изложеном гледишту Сједињене Америчке Државе, у споразуму са Великом Британијом и Јапаном, предлажу смањење флота, на конференцији представљених држава према једном истом коефицијенту и по категоријама ратних бродова. Француска је примила са изненађењем амерички предлог. Не само њена јавност, него и њени представници на Конференцији изјављују да се ради о уништењу Француске флоте. Француска је уверавала да су њене потребе за Марином много веће. Предложена тонажа не може да је задовољи с обзиром да се налази на обалама два мора и да поседује колоније настањене са 70 милиона људи. Од 1914—1918 њена бродоградилница су морала да се одрекну сваког посла на изградњи бродова; мањак од 200 милиона радних дана, тако изгубљених, одговара 200.000 тона ратних бродова.²⁴⁾ Практично њена флота не постоји. Наглашава да је се наоружање њених пријатеља не тиче. Француска не може да одобри ниуколико редуцирање „садашње“ њене тонаже. Овим стварним примедбама французи су додавали и једну формалну: Француској је, без претходног консултовања, достављен „предлог“ као резултат преговарања између Сједињених Америчких Држава, Велике Британије и Јапана; њој није било допуштено да у њима суделује, нити јој се дала могућност да изнесе своје гледиште и потребе.

Супротност у схватањима доводи до застоја на Конференцији. Претставник Енглеске г. Балфур говори о одговорности коју Француска прима на се, ако својим држањем изазове нов „јуриш на наоружање“. Америчка штампа оптужује Француску да намерно омета рад Конференције и приписује јој империјалистичке циљеве. Председник *Hughes* упућује нарочито писмо г. Бријану у коме га моли да схвати сву корисност пројектованог споразума по Француску, о чијим се интересима увек водило рачуна, и упути инструкције у том погледу делегацији у Вашингтону. Француска је у врло незгодном положају. Требало је или пристати на

²⁴⁾ В. Documents Diplomatique - Conférence de Washington, стр. 53, in fine.

предложено ограничење или примити на се велику одговорност за неуспех конференције. Пред таквим околностима Г. Бријан се одлучује на пут у Лондон. Али, како он није дао жељене резултате Француска је принуђена да попусти. Тако је дошло до споразума. Члан IV Вашингтонског Уговора, потврдио је, у погледу прекоокеанских ратних бродова (*navires de ligne*), предлог Сједињених Држава Америке ограничавајући укупну тонажу (те категорије) на: 525.000 тона за Велику Британију и Сједињене Државе; 175.000 тона за Француску и Италију; и на 315.000 тона за Јапан.²⁵⁾ Уговорне Странке обавезују се да неће изграђивати нити допустити изградњу, на њиховој територији, прекоокеанских јединица чије би гажење (*déplacement*) било веће од 35.000 тона²⁶⁾, а калибар наоружања прелазило 16 палца — 406 милиметара.

У погледу лаких јединица споразум није постигнут. Укупна тонажа њихова је остала не ограничена. Задовољили су се просто, њиховим дефинисањем. Лаке јединице не смеју прећи 10.000 тона, нити имати наоружање чији би калибар премашао 8 палца (203 милиметра).

Питање подморница показује такође, супротности у гледиштима. Према америчком пројекту у тој категорији бродова доделило би се 90.000 тона Великој Британији и Сједињеним Државама Америке (количина коју ни једна морнарица, у то време, не беше достигла), а само једну трећину од тога Јапану, Француској и Италији. Пројекат је уз то, више био наклоњен малим јединицама, као одбранбеним средствима, а забрањивао је јединице великих тонажа које служе за напад. Велика Британија напротив, *тражила је укидање подморница као средства за рат*. Према њој, данас постоје сигурна оружја за борбу противу њих; подморнице се не могу с успехом применити до противу трговачке морнарице. Према томе нема разлога да се дозволи њихова изградња и одржавање. Француска, Италијанска и Јапанска делегација су супротног мишљења. Французи не само да су за одржавање подморница као средства за рат, већ захтевају повећавање, у том погледу додељене им тонаже према америчком пројекту, на 90.000 тона. Пред одлучним држањем горњих сила Америчка Делегација изјављује да не може усвојити гледиште Велике Британије и предлаже смањење укупне тонаже подморница на најмање могућу меру т. ј. на

²⁵⁾ Тона употребљена у В. Уговору равна је 2.240 лбс. или 1.016 кгр., — гл. II, Од. 4.

²⁶⁾ Величина ратних бродова (баждарење) одређује се према Вашингтонском уговору, помоћу гажења — *déplacement - poids* — равна је тежини запремине воде коју брод истисне имајући на себи: сву своју опрему (машинерију, казане, ужад и др.), посаду, храну и воду за посаду, муницију — али без горива и без резервне воде за машине и казане („тонажа Вашингтон“).

место 90.000 тона, колико је предвиђао њихов први пројекат, било би додељено 60.000 тона Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији, док би друге државе задржале оно што имају: Јапан 31.400 тона; Француска 31.391; и Италија 21.000. До споразума међутим, није дошло. Француска није могла да попусти упркос јавног оптуживања од стране Енглеске да је њена сумаренска политика уперена противу Енглеске.

Кад већ није могла да укине подморнице, Конференција је покушала да регулише њихову примену. У ту сврху био је постигнут споразум, т. зв. „резолуција Рут“²⁷⁾ који предвиђа, да би загарантовао права неутралних и оних који нису борци, да подморнице морају позвати брод да стане, да га прегледају и да га само, пошто путнике и посаду спасу, могу уништити ако зато имају разлога. Подморнице нису дужне да се држе ових упуштава ако се брод, позван да стане, томе не одазове. *Резолуција Рут* није ратификована од стране свих сила учесница на Вашингтонској Конференцији, од туда се питање понова покреће 1930 год. у Лондону.

Питање подморница остало дакле отворено. Кад се томе дода да ништа није одлучено ни по: ратним јединицама испод 10.000 тона, постављачима мина, авионима и хидроавионима, онда је појмљиво што г. L. Montluc, адвокат и члан института за Међународно Право, закључује да је Вашингтонски уговор практично остао без дејства.²⁸⁾

У вези са ограничењем укупне тонаже морнарица било је предмет дискусије на Вашингтонској Конференцији и питање „*паритета*“ које ће касније постати камен спотицања у раду на разоружању. Године 1921 две силе захтевају једнакост у поступању: Сједињене Државе Америке са Великом Британијом; Италија са Француском. Проблем паритета, посматран у првој форми, показивао се од мањег значаја и заострености. Његово стварно решење није зависило од Вашингтонске Конференције. Индустријски јаче, са средњим финансијама и много више поштеђене од социјалних недаћа, Сједињене Америчке Државе могле су врло лако достићи и прећи Велику Британију у поморским снагама; тим пре што су питању паритета придавале врло много значаја.²⁹⁾ Великој Британији није ништа друго остало но да се одрекне свог вековног звања, господарице мора. Истина, за њу се проблем представљао пре као питање националне гордости него државне безбедности. Рат између Сједињених Америчких Држава и ње је искључен. Решење се дакле, у овом

²⁷⁾ По имену свог творца *Елиху Рут*-а делегата С. А. Д.

²⁸⁾ *Revue de Droit International*, No 1/1930., стр. 18.

²⁹⁾ Јер су држале да морају бити у могућности да осигурају слободу трговине (своје и неутралних држава) у случају таквог сукоба у коме би и Велика Британија била умешана. Слободна трговина преко слободног мора била је од увек основа њихове моринске политике.

случају, наметало само од себе. Признајући паритет Америци,³⁰⁾ Вашингтонска Конференција је потврдила природан развој ствари.

Посматран са Француско-Италијанске стране проблем изгледа сасвим другојачији. Италија је, као и Француска, европско-континентална сила. Постојање локалних нерешених питања, показује да сукоб између њих није искључен. Финансијски, и с обзиром на унутарње прилике много слабија од Француске, Италија није у стању да оствари поморски програм који би јој осигурао фактички паритет са њом. најзад њене стварне потребе у морнарици не могу се равнати са Француским, ма да је се она позивала, у циљу да докаже противно, на важност поморских путева које треба да осигура: Суецки канал, Гибралтар, Дарданели.³¹⁾ Француска је дакле, имала пуно разлога да не призна једнакост у поступању Италији. Међутим, на њено тражење паритета она преко свог преставника признаје Италији паритет.

Француска је била стављена пред дилему: или да призна паритет и да тиме осигура себи успех у другим питањима, или да одбије и да се тиме изложи новим оптужбама и допринесе, можда, потпуном неуспеху Конференције. Тада је се одлучила за прво решење. Уосталом, у то време то није била тако велика жртва. Она је могла бити уверена да ће Италија, захваљујући својој економској и унутрашњој кризи, за све време трајања В. Уговора, бити у немогућности да оствари признати паритет.³²⁾ А касније? Касније ће, веровала је, моћи лако да брани своје право гледиште (у том погледу), имајући да осигура много дужу обалу и много већи број колонија и поморских путева.

Питање међународне безбедности такође је покретано на Конференцији од 1921 год. Потребно је поменути, не због значаја које је оно тада представљало за решење „ограничења наоружања“, већ због важности коју ће (питање међународне безбедности) узети касније, 1930 у Лондону и на последњем састанку Друштва народа. На Конференцији у Вашингтону француска теза: осигурање народне безбедности путем гарантног пакта, па потом разоружање, добија прве своје облике.

Поморски споразум, којим се завршила Конференција од 1921, важи до 31 децембра 1936 године, од дана депоновања ратификација. Ако у току трајања Уговора, напредак технике или друге околности буду довеле у опасност међународну безбедност, силе потписнице састаће се да изнова

³⁰⁾ Вашингтонска Конференција је признала у начелу само, паритете С. А. Д.; потпуно и стварно изједначење постигнуто је тек 1930. после Лондонске Конференције.

³¹⁾ Прави разлози су политичке природе.

³²⁾ Подаци црпљени из: Rapport sur le budget de la Marine — 1930., par J. L. Dumesnil — No 2.254.

претресу одредбе Уговора. Ратно стање разрешава уговорне стране од примљених обавеза (чл. XXI, XXII, XXIII).

* *
*

Друштво Народа, са своје стране, бавило се је такође, питањем разоружања. Септембра 1925 год. шеста скупштина, ослањајући се на члан 8 Пакта и да би поступила по помenuтој резолуцији, одлучује да приступи разматрању предходних радова за одржавање конференције која би ограничила наоружање држава. Тако је дошло до образовања нове Припремне Комисије, која је са своје стране установила Под-Комисије А и Б, стављајући првој у задатак разматрање техничке стране питања разоружања, а другој његово изучавање у економском или другом ком виду. Она сама, бавиће се нарочито политичком страном проблема. Припремна Комисија је имала 7 сесија: две у 1926 год.; две у 1927; једну у 1928; шесту која је почела у априлу 1929, прекинута у мају и настављена у новембру 1930 год.; седма и последња држи се у текућој години. Рад Припремне Комисије дошао је до предлога за сазив опште конференције за разоружање у фебруару 1932. Одлучујући да у Комисији буду представљене, осим држава које су заступљене у Савету, још и: Немачка, Сједињене Америчке Државе, Русија, Југославија, Бугарска, Финска, Низо-Земска, Пољска и Румунија, Друштво Народа је желело да, непосредном разменом погледа између њих, дође до пројекта конвенције о разоружању, који би прикупио највећи део представника држава и тако осигурао општи споразум.

Међутим, у самом почетку рада испољава се разноврсност у гледишту. Питање методе и коефицијента ограничења наоружања доводи до стварања англо-саксонског и латинског блока (који помажу све мање силе). У погледу поморског разоружања дискусија се развија нарочито на трећој сесији Припремне Комисије. У име Британске Делегације, лорд Цецил предлаже разликовање ратне морнарице на: Оклопаче и оклопне крстарице; крстарице; авионо-носце; разораче; подморнице — и њено ограничење путем одређивања максималне тонаже сваког од бродова, њиховог броја и укупне тонаже категорије којој припадају. Насупрот овоме, делегат Француске г. Пол Бонкур, предлаже да се као метода ограничења поморских снага узме систем ограничења укупне тонаже т.ј. „збира појединачне тонаже сваког од бродова који се може употребити као борбена јединица“. У тако означеним границама свака би држава била слободна да распореди додељену јој тонажу сходно својим националним интересима.

Предлог Британске делегације, који је више ишао у прилог државама са јаком морнарицом, би подупрт од стра-

не С. А. Д. и Јапана; док предлог г. Пол Бонкур-а придоби једанаест сила (између којих и нашу државу). У таквим околностима Француска износи 11 априла 1927 год. нов предлог у намери да измири супротност у гледиштима. Према њему би свака од уговорних сила била дужна да означи, у границама додељене јој тонаже: а) Укупну тонажу бродова потребних за одбрану обала метрополе; и б) Укупну тонажу бродова намењених за одбрану прекоморских земаља (колонија); у свакој од тих група: укупну тонажу неопходну за осигурање безбедности, укупну тонажу која се жели постићи пре престанка Уговора и њену употребу помоћу означавања збирне тонаже сваке од категорије бродова на које је она распоређена. Пројекат разликује четири категорије: Прекоокеански бродови; авионо-носци; бродови са тонажом испод 10.000 тона; и подморнице. Учињен распоред додељене јој тонаже свака од уговорних странака може да измени касније под условом да о томе извести Секретаријат Друштва Народа једну годину дана раније пре употребе тонаже чију је измену предругојачила. Нов предлог Француске делегације не само да није успео да придобије В. Британију, него је још одстранио Италију, која је налазила да су претерани уступци чињени на рачун „гледишта укупне тонаже“. По њој је требало осигурати право свакој држави да распореди своју укупну тонажу прима своме нахођењу, осим обавезе да извести Секретаријат Лиге, шест месеци унапред о особинама сваког брода, чијој изградњи намерава да приступи.

Сматрајући да је споразум по питању начина према коме се има извршити ограничење поморског наоружања, један од предходних услова за успешан рад у том правцу, и да ограничавање мањих јединица (од и испод 10.000 тона) треба да буде дело једног ширег међународног уговора, Француска је одбила да учествује на Конференцији у Женеви, која је се, два месеца доцније (од 20 јуна до 4 августа, 1927), држала на захтев Америке. Примеру Француске следује Италија. Услед одсутности тих двају сила, као и супротности у гледиштима Америке и В. Британије — нарочито у питању крстарица,³³⁾ — женевска Конференција није дала никаквих важнијих резултата. По речима њеног председника Џибсона, она је морала бити одложена у нади да ће нова размена гледишта између влада заинтересованих сила довести до једног за све прихватљивог решења.

³³⁾ Америчка Делегација захтевала је, да свака од уговорница може слободно, у границама тонаже категорије крстарица (која је по њој имала да износи 250.000 до 300.000 тона за С. А. Д. и В. Британију, а 150.000 до 180.000 тона за Јапан) изградити онај број и тип бродова који најбоље одговара њеним националним потребама. Делегација В. Британије је напротив, захтевала „тачно ограничавање броја крстарица од 10.000 тона наоружаним топовима од 8 палаца“ и установљивање једног новог типа крстарица од 6.000 тона са топовима од 6 палаца.

После неуспеха Тројне Конференције, други француски предлог који је имао да помири супротна гледишта у погледу методе ограничења наоружања, добија већи значај. И када је пета сесија Припремне Комисије била закључена са признањем да је непотребно отпочети друго читање Пројекта Конвенције о разоружању дотле док се не постигне сагласност по спорним питањима, Влада Француске Републике је била спремна да приступи новој размени мисли, нарочито са владом В. Британије.

Разговори, завршили су се (јула 1927 год.) споразумом између Француске и В. Британије по питању метода ограничења. Споразум је обухватао:

1) Линијске бродове преко 10.000 тона или са наоружањем чији би калибар премашао 8 палаца; 2) Носиоце-авиона од преко 10.000 тона;³⁴⁾ 3) Површинске бродове од или испод 10.000 тона, наоружане топовима калибра већег од 8 палаца; 4) Подморнице за дугу пловидбу, тј. преко 600 тона. Осим тога, споразум предвиђа означање укупне максималне тонаже за крстарице и подморнице, која би имала да буде једнака за све велике поморске силе.

Постигнута сагласност, по питању методе ограничења, између Француске и Велике Британије међутим, била је рђаво протумачена у Вашингтону и Риму. Нарочито америчка штампа је тврдила да је споразум заснован на жртвовању интереса Сједињених Америчких Држава. Да би показала да су оптужбе неосноване, Француска Влада објављује ноте, које су измењене између Владе Велике Британије и ње пре него што је дошло до сагласности.

* * *

*

Неуспех Друштва Народа у раду на ограничењу наоружања, ново грађење ратних бродова³⁵⁾ и усавршавање оружја³⁶⁾ које је реметило однос поморских снага постављен

³⁴⁾ Како је још Вашингтонски Уговор предвиђао ограничење врсте бродова под 1) и 2), пројектована Конференција о разоружању имала би се бавити само питањем методе, према којој би се то ограничење проширило и на силе које га нису подписале.

³⁵⁾ Што значи да су подморнице испод те тонаже ослобођене од сваког ограничења.

³⁶⁾ Конгрес (Скупштина и Сенат удружени) Сједињених Држава изгласао је 13. фебруара 1929. год., законски предлог о изградњи 15 крстарица од 10.000 тона (Вашингтонски Уговор — чл. 21. — ограничавао је само изградњу јединица од преко 10.000 тона — 10.160 м. тона, — за оне испод те тонаже предвиђао је једино калибар наоружања: 8 палаца или 203 мм. — чл. 22. —) и једног авионосца од 13.000 тона.

Нарочита одредба, т. зв. „клаузула БОРА“ (по имену свог предлагача) објашњавала је да то ново повећање поморских снага има за циљ обезбеђење слободе мора односно „неповредљивости приватне својине на мору за време рата“ (В. Rapport . . . par J. — L. Dumesnil, Chambre des députés, No 2254).

у Вашингтону, учинили су да је поново почело помишљање на сазив једне уже конференције. У толико пре што нешто раније (за време француско-британских преговора) долази до закључења Келовог Пакта. Са својим стављањем рата „ван закона“ он је, поред све несавршености, представљао ипак врло значајан корак ка „моралном“ разоружању. Са правом се могло држати да ће Париски Пакт утицати на повећавање добре воље код заинтересованих држава.³⁷⁾ Велика Британија, коју је напредовање технике и повећавање радиности страних бродоградилишта, лишавало оно мало сачуване превласти на мору, узима иницијативу. Ово тим пре што је Раденичкој странци, која тек беше ступила на власт (8 јуна 1929 год.), било стало да покаже своју нарочиту готовост за разоружање. Господин *Макдоналд* одлази у Америку да лично разговара са Претседником *Хувером*. Представник Америке признаје неопходност једног новог састанка који би омогућио успешнију размену мисли и довео до стварног смањења поморских снага. Жеља да сведе огромне расходе војног буџета и сувише је била јака да би могао мислити другојачије; и 7 октобра Енглеска Влада, ослањајући се на чл. 21 В. уговора, упућује позив, Сједињеним Државама, Француској и Италији, на конференцију која ће се одржати 21 јануара 1930 у Лондону.

Дан отварања Лондонске Конференције дошао је на уливајући много наде на успех. Сједињене Државе и Велика Британија нису се сложиле у многим важним питањима. Било је по неким,³⁸⁾ принципијелне разлике у њиховим гледиштима, која је потицала нарочито из америчке тежње да у сваком случају осигура слободу мора и трговине. Јапан са своје стране није био задовољан са понудама које му је у погледу тонажа разних врста бродова чинио англо-саксонски блок; а Француској је било познато да ће Италија тражити паритет мада је она чврсто била решила да у томе не попусти.

³⁷⁾ У том погледу вредно је напоменути грађење од стране Немачке оклопних крстарица типа А. Немачка је успела да изгради бродове који не прелазе допуштену тонажу од 10.000 тона, али са наоружањем од 280 мм. које одговара много већим јединицама. Оваква њена политика утицала је на држање не само Француске и Италије већ и Енглеске, која се боји да јој ојачана Немачка једног дана не одузме Аустралију.

³⁸⁾ После разоравања „Франко-Британског Споразума“ Сједињене Државе сматрају да треба да покажу нарочиту наклоност ка разоружању; 22. августа 1929. год. изјављују преко делегата у Припремној Комисији Друштва Народа г. *Џибсон-а*, да прихваћају као основу за дискусију у погледу методе ограничења други предлог Француске од априла 1927 год., јер *Келовог Пакта* доноси још једно јемство за безбедност народа.

У своме позиву за Лондонску Конференцију Британска Влада је наглашавала да је, припремни споразум између Владе Сједињених Америчких Држава и ње, *резултат Келовог Пакта*.

Било је пуно неодређености и разноилажења у намерама и држању претстављених Сила. Оне се нису слагале чак ни у питању карактера Лондонске Конференције. Сједињене Државе и Велика Британија, ослањајући се на Келогов Пакт, ковале су планове који би требали да је начине најзнатнијом у реду конференција за поморско разоружање. Женевска Конференција, која је имала да дође после Лондонске, бавила би се, као главним предметом, уопштавањем споразума постигнутог између пет Сила, или боље испитивањем методе која би омогућила његову примену и на државе које нису биле представљене у Лондону. Француска, напротив, бојећи се да ће се Сједињене Државе и В. Британија сложити у многим питањима и на начин који неће бити за њу прихватљив, и познајући Италијанске претензије у погледу паритета, била је расположена да сматра Конференцију од 1930 као припремни састанак који треба да омогући споразум на општој Конференцији у Женеви. Главни њен предмет био би према томе: *одређивање начина путем кога има да се изведе ограничење поморског наоружања.*

Различност у гледиштима учинила је да се приступало раду полако и обазриво. Желело се да се претресањем најпре неспорних питања добије потстрек и охрабљење за даљи рад. Од туда први састанци пролазе у званичним говорима и игри речи. Међутим на томе се није могло остати. Требало је ићи напред. И већ на другој пленарној седници запажају се супротности, мада је на њој, по речима председника Макдоналда, свака од Сила имала само да изнесе своје потребе и опште погледе на поморско разоружање, не додирујући програме, разне захтеве и предлоге, који би могли још у почетку да доведу до застоја у раду. Делегације излажу своје погледе.

Господин Стимсон у име Сједињених Држава Америке изјављује укратко да је паритет са В. Британијом „најбоља полазна тачка“ остваривање циља који је себи поставила Конференција. Верује да потребе разних народа у погледу наоружања зависе од опште политичке ситуације; завршујући додаје да Америка пристаје на редуцирање своје флоте ако би и друге Земље њеном примеру следовале у истој сразмери.

Претставник Француске г. Тардје, излаже опширно њене потребе у морнарици Говори о факторима географским, економским и војничким од којих оне зависе. Истиче нарочито значај првих. Француска, вели он, има да брани обалу и пристаништа Метрополе које запљускују три мора; њене доминије су највеће после британских; настањене са 60 милиона људи оне имају обалу чија дужина износи 15.679 морских миља (миља је равна 1.825 метара); морски путеви који јој осигуравају везу са њима изnose 33.850 миља. Ипак закључује да су потребе у марици које његово излагање наговештава, релативне природе: „Оне зависе нарочито од тога хоће ли једна Земља у случају сукоба морати да рачуна једино на саму себе или би била организована противу нападача међународна сарадња.“³⁹⁾

³⁹⁾ Интересантно је приметити да државе, које су потписале пакт којим се ставља рат „ван закона“, увек разматрају и предпостављају могућност једног рата, што их спречава да искрено приступе раду на разоружању. Видећи како сумњају у дате потписе, како неверују у извр-

Председник Макдоналд не може а да у самом почетку не додирне познато размимоилажење Француске и његове Земље у погледу принципа по којима би се имало извршити ограничење наоружања. Док је Француска сматрала да се при томе као полазна тачка имају узети стварне потребе сваке од држава, занемарујући „садање стање“ морнарица и општу политичку ситуацију (осим ако би дошло до стварања Гарантног Пакта), докле он тврди да је: „Бесмислено градити читаву једну флоту ослањајући се на потребе.“ „Поморске и сувоземне силе су неопходне, не зато што имамо извесне економске потребе, извесну дужину обала и томе слично, већ зато што су оне проузроковане значајем опасности која се ствара услед њиховог незадовољења, опасношћу која грози безбедности обале.“ „Према томе потребе и безбедност не смеју никад бити раздвојени.“⁴¹⁾ Наставља затим, и наглашава да сав ризик који његова Земља сноси произилази из њеног острвског положаја који допушта блокаду. Одсецање пак. Енглеске од осталог света, а нарочито њених доминија, био би узрок пропасти њене трговине и других недаћа, будући да јој сопствени производи за одбрану нису довољни. Моли ради тога да се схвати нарочита важност морнарице за Велику Британију.

Први делегат Италије г. Гранди изјављује да, мада држава чији је представник признаје потребу за свођењем наоружања на ниво одговарајући дефанзивним циљевима, ипак сматра да наоружање једне Земље мора бити у сразмери са наоружањем других, јер народна безбедност има релативни карактер.“ Италијанска Делегација је спремна да препусти осталим силама да одреде замашност свог наоружања... али се нада да нико неће захтевати да Италија напусти своје право на поморско наоружање које одговара нивоу наоружања осталих европско-континенталних Сила“. Завршује са навођењем географских и економских фактора који изискују јаку морнарицу. Тако је, у самом почетку Конференције, Италија стављала до знања да ће тражити паритет са Француском. Како се тај паритет није могао постићи на основи потреба проузрокованих географским или привредним чињеницама појмљиво је што их занемарује у документацији свог излагања. Њој је познато да се ради само о релативном смањивању, или спречавању развијања поморских снага. А када већ, Конференција нема за циљ онемогућавање рата; када се тежи једино одржавању постојећих изгледа на победу у случају оружаног сукоба, тада је наоружање других, главни критеријум у политици наоружања једне државе. Проблем разоружања показује јасно свој политички карактер. Гледиште Италије било је дакле, сасвим разумљиво и природно.

Господин Вакасуки, представник Јапана, човек племенитих намера, говори о условима који морају бити испуњени да би се дошло до стварног споразума. Положај Земље, нарочите потребе које од туда произлазе, и осигурање безбедности су принципи на којима треба развијати разматрања у „атмосфери пријатељства и симпатија“.

Ово опширније излагање тежњи и намера Сила учесница учинили смо не само зато што нам оно говори о њиховим потребама у поморским снагама, већ нарочито због тога што указује на начела по којима су оне желеле да се изврши ограничење поморског наоружања. Утицај тих тежњи запазиће се при решавању свих важнијих питања.

Лондонска Конференција имала је, према Британском Позиву, да се бави:

шење примљених обавеза, са правом се можемо питати да ли је разоружање могуће у опште; јер најзад оно се прво појављује у виду једног уговора, у облику обавеза заснованих на доброј вољи и заданој речи.

⁴¹⁾ Наводи чињени према већ наведеним: *Documents of the London Naval Conference, 1930.* — издање Foreign Office-a, стр. 131 и следеће.

1) Питањем ратних бродова чије ограничење није постигнуто у Вашингтону, тј. подморница и површинских јединица испод 10.000 тона; 2) Смањивањем броја линијских бродова чија је изградња одобрена Вашингтонским Уговором; и 3) Расматрањем стања створеног, за потписнице Вашингтонског Уговора, напредовањем технике наоружања (чл. 21 ал. 2 Ваш. Уг.).

Питања под 1 и 2 захтевала су са своје стране утврђивање нивоа поморског наоружања (за сваку од држава) и методе према којој би се оно могло извести.

Метода ограничења поморског наоружања покреће још једном већ познату дискусију: *да ли да се ограничење поморских снага изведе по категоријама бродова или путем ограничења укупне тонаже са слободном употребом у границама исте.* Као и раније (на Конференцији у Вашингтону, у Припремној Комисији, 1927 год. у Женеви) Америка и Велика Британија су за прво решење; главни поборник другог је Француска.

У име Сједињених Држава г. *Стимсон* резимира користи система који заступа тврдећи да он лако допушта да се запазе „намере сваке од Поморских Сила и нуди максимум гаранција заинтересованим странама тако, да могу разматрати узајамне програме без погрешака и страха⁴²⁾.

Први Лорд Британског Поморског Савета, г. *Александер*, говори у истом смислу. Истиче нарочито користан утицај који врши ограничење по категоријама у погледу смањивања такмичења у изградњи бродова и повећавања осећања безбедности, али завршава са изјавом да Велика Британија пристаје да приступи расматрању предлога који допушта употребу извесне тонаже, додељене једној категорији бродова, за изградњу јединица неке друге, и који је (предлог) г. *Тардије* поднео првој комисији на расматрање.⁴³⁾

Државе Сједињених Америчких Држава и Велике Британије је појмљиво. Ради се, као што смо видели, о осигуравању њиховог преимућства у свим категоријама бродова у односу на друге поморске силе. Разлог да њихова теза осигурава искреност у односима, да отклања подозрење, може бити и тачан када се имају само оне и њихови међусобни односи у виду. Он међутим игра много мању улогу када се води рачуна и о другим поморским силама, које не могу тежити да достигну фактични паритет са њима. Велика Британија и Сједињене Државе биће увек јаче у поморским снагама; страх и подозрење које отуда произилази не може се отклонити ограничавањем категорија бродова. Шта ће се добити, под таквим околностима, ако се чак и сазна за намере великих поморских Сила које се косе са националним интересима мањих? Нису то била расматрања која су замекла запажањима англо-саксонског блока; само, требало је по сваку цену спречити смањивање вредности њихових „пливајућих утврђења“ — великих линијских бродова, — путем изградње јаке сумаренске флоте. Њихова настојавања су разумљива ако се узме у обзир стање Француске морнарице. Имајући најјачу флоту у подморницама (и ако је на четвртом месту у реду поморских држава) Француска је показала да *њено тврђење*, наиме да метода ограничења глобалне тонаже не допушта претерано, једино у циљу да се постигне надмоћност, развијање само

⁴²⁾ Наведени Документи у Лондонској Конференцији, стр. 174.

⁴³⁾ Ради се о нешто измењеном предлогу који је г. *Пол-Божкур* изнео, априла 1927., пред Припремну Комисију да би измирио супротна схватања у погледу методе ограничења наоружања.

једне гране ратних бродова, јер су намере у том погледу, тобож, кочене стварним потребама у поморским снагама — *није тачно*; да је страх англосаксонског блока оправдан. И заиста, довољно је, да се тежња за превлашћу једног народа докле са његовим потребама, па да се покаже сва погрешност тврђења о постојању неког *аутоматског кочења неоправданог наоружања*. У толико пре што је то поклапање врло често код категорија бродова који се одликују својом одбраненом вредношћу.

Јапанска Делегација у овој дискусији, око методе ограничења, игра помирљиву улогу. Прихвата трансакционални предлог Француске, као полазну тачку.

Најинтересантнији став у овом погледу је Италије. Њен представник г. Гранди захтева да се питање *начина ограничења* уопште не дискутује, све докле док Конференција не утврди: *кофицијенат сразмере и укупно тонажу флота представљених сила*. Ако се та два питања, политичког и фактичког карактера, претходно не реше непотребно је, по њему, расправљати по методи ограничења, јер је при томе (расправљању) *неопходно водити рачуна о сразмери узајамног наоружања у границама које је једна држава спремна да прихвати ограничење „права и слободе дељења у погледу наоружања“*. У Техничкој Комисији пак, Италија, која је увек заступала „глобалну методу“, изјављује да је спремна да прихвати ограничење по категоријама бродова. Систем глобалне тонаже је по њој природан само онда ако се употреби у свој својој потпуности. Према писању Журнала (од 28 јуна 1930) то је било „доказивање које је рђаво скривало политичке задње намере.“ Италија је хтела променом гледишта да постигне једнакост са Француском у свим категоријама бродова.

Захваљујући преговорима који су предходили Лондонској Конференцији и осећању да је неопходно доћи до извесних стварних резултата, у време када се неуспех Конференције већ наговештавао, делегације су успеле да се сложе, у главном, по питању методе ограничења. Споразум је постигнут на основи другог предлога Француске од 1927 год. чију смо садржину већ изнели. Главне измене се тичу „мера јавности“. Уговорне се Силе обвезују да известе једна другу *о расподели додељене им укупне тонаже*. Тако достављени план употребе неће моћи користити нека друга *до у границама извесног процента*, према систему изједначавања, који ће бити одређен у будућем уговору. Овај споразум је трабао, по првобитној замисли, да сачињава Дес II. пројектоване конвенције. Али су се доцније, због извесног оградавања неких делегација, задовољили са његовим спровођењем Друштву народа с молбом „да се Припремној Комисији обрати нарочита пажња“.

Од великог практичног значаја било је и питање подморница. Још у Вашингтону је, видели смо, *Велика Британија* тражила њихово укидање као средства за рат. Она понавља свој предлог 1930. У прилог свог гледишта наводи: да подморнице нису дефанзивне јединице, јер се напади на непријатељску обалу врше под околностима у којима оне тешко делују (изненада, помоћу брзих бродова, који оперишу ноћу или у праскозорје); да их на против, двојак наоружање (цеви за бацање торпела и, топови) и велика издржљивост чине врло опасним офанзивним оружјем, и то у толико више што се лако могу злоупотребити противу трговачке морнарице; да не воде у опште рачуна о људству потопљеног брода; да се околности у којима посада подморница живи, као и опасност којој је стално — и за време мира — изложена, не слажу са савременим

побољшањем радничког положаја; да би укидање подморница омогућило огромне уштеде не само због редуцирања расхода које предпоставља њихово изграђивање и издржавање, већ и посредним путем, путем смањивања броја контра-торпиљера и других јединица намењених за одбрану од истих.⁴⁴⁾

Предлог Велике Британије помажу *Сједињене Америчке Државе. Италија* изјављује да нема ништа противу укидања сумарена ако би оно имало за последицу стварно редуцирање поморских снага, и нарочито, укидање великих прекоокеанских бродова (*bâtiments de ligne*). *Француска и Јапан*, који се позива на дефазивни карактер подморница и свој географски положај нарочито подесан за њихову употребу у том циљу, — *изрично су против*. Употреба сумарена треба и мора бити регулисана, а *Француска је спремна чак и на њихово укидање ако Конференција пристаје да расправља о предходним условима једне такве одлуке, а нарочито о легалности и правичности ратног оружја, које ствара напредак технике, и о слободи мора.*

Држање Сила по питању подморница је сасвим разумљиво. Не ради се овде о забрани или о неупотреби оружја које се нарочито одликује својом нехуманитарношћу. Никада, ни у миру а још мање у време рата, када је у питању народна безбедност, државе се нису нити ће се икада руководити тим принципима.

Први разлог, који је руководио Велику Британију и Сједињене Државе у њиховом захтеву за укидање сумарена као средства за рат, *јесте тежња да очувају превласт на мору*. Оне знају да се само подморницама може да ограничи дејство њихових огромних оклопњача и линијских бродова.

Француска сумаренска флота је далеко јача, и по наоружању и по тонажи, од британске или америчке.

У време Лондонске Конференције на 120 француских подморница са укупном тонажом од 107.987 тона и наоружањем (највећим делом) од 120 односно 550 мм. (топови и торпеде), долази: 121 подморница Сједињених Америчких Држава са укупном тонажом од 79.910 тона, наоружаним топовима од 102 или 76 мм. и торпедама од 533 мм.; и 53 британских подморница са укупном тонажом од 45.530 тона, наоружаним топовима од 102 мм. и торпедама од 533 мм.⁴⁵⁾

Пред таквим узроком неслагања поимљиво је што није дошло до потпуног споразума. Конференција се је задовољила, уз ограничавање акције подморница у погледу трговачке флоте (члан 22 Уговора⁴⁶⁾), означавањем његове максималне тонаже (2.032 метарских тона) и наоружања (калибар топова не сме бити већи од 130 мм. (Део II, члан 7). Није се успело да ограничи укупна тонажа категорије подморница сваке од држава, нити да се одлучи уништавање оних јединица које прелазе највише дозвољену тонажу.

⁴⁴⁾ В. поменути Докуменат о Лондонској Конференцији.

⁴⁵⁾ Тонажа израчуната према подацима публикованим у *D. of the N. L. C., 1930*,

⁴⁶⁾ Члан 22. Лондонског Уговора није ништа друго делимична репродукција познате Вашингтонске „Резолуције Рут“ (чланова 1. и 2.), коју је Француски Парламенат одбио да ратификује.

У погледу површинских јединица испод 10.000 тона коракнуло се очигледно напред. Док су их у Вашингтону потпуно занемарили, дотле их Лондонски Споразум додирује на више места. Према члану 8 нису подвргнути никаквом ограничењу : а) Ратни бродови од или испод 600 тона; б) Ратни бродови изнад 600 али испод 2000 тона, ако нису снабдени топовима од преко 155 мм. односно са четири топа од 76 мм.; подешени за бацање торпеда; или са брзином од преко 26 чвора; в) Бродови који се могу, ма да нису ратни, искористити у војне сврхе под условом да немају ни једну од особина забрањених бродовима под б), а осим тога да нису: блиндирани, подесни за бацање мина или аероплана (изузев када у ту сврху имају само једну справу за бацање на средини брода или две на крајевима палубе, и то само ако не могу да ставе у покрет више од три авиона) нити за пристајање других. — Потписнице се обавезују да, у року од месец дана од дана почињања и завршавања изградње, извести једна другу о главним особинама (које су побројане у члану 10) сваког брода чијој изградњи буду приступиле а није ослобођен ограничења (предвиђен у члану 8). Правила о замени истрошених бродова и о уништавању оних који не одговарају одредбама Уговора, важе и за површинске јединице испод 10.000 тона ако нису искључене чл. 8.

Овим ограничавањем мањих јединица желело се постићи не само попуњавање празнина у Вашингтонском уговору, него нарочито постављање принципа којима се треба касније, на Женевској Конференцији, да постигне смањивање и ограничавање немачке флоте, које су се, видели смо, већ почели прибојавати.

У погледу *линијских бродова*, чије је укидање тражено као накнада за искључење подморница из ратне употребе, дошло се до извесних резултата. Није задовољен, истина, захтев за њихово искључење као средства за рат, нити је постигнуто смањивање максималне тонаже (тежило се да се она сведе од 35.000 на 25.000 тона), али су се ипак, представљене Силе споразумеле да не приступају изградњи нових јединица у току 1930—1936 год. Изузетно, Француској и Италији је допуштена изградња бродова за које су биле овлашћене Вашингтонским Уговором у времену од 1927 и 1927—1929 закључно, ради замене неупотребљивих (искоришћених) бродова (чл. 1 Лондонског Уговора.⁴⁷⁾

Последње питање, које је према предлогу Британске Владе, имало бити предмет Конференције јесте: Расматрање стања створеног, за потписнице Вашингтонског Уговора, напредовањем технике. Требао је то да буде начин да се зау-

⁴⁷⁾ Овим је овлашћењем допуштена, Француској изградња бродова за неких 70.000 тона.

стави развијање немачке флоте. Немачкој је успело, у границама Версајског Уговора, саградити бродове који по својој наоружању далеко прелазе по тонажи одговарајуће им јединице. Стриктним регулисавањем глобалне тонаже и наоружања бродова од и испод 10.000 тона; предвиђањем „мера јавности“ — којима се Уговорнице обавезују да, у одређеном року, известе једна другу о особинама јединица које изграђују, — хтело се између осталог да створи могућност и критеријум који би допустио, на општој Конференцији о разоружању, да се доврши оно што је 1918 отпочето. У колико се тиче Француске, она је гледала да се од те старе опасности, као и незгода које потичу из паритета са Италијом, спасе стварањем Пакта безбедности.

Из досадањег излагања види се да, у пркос споразума који је довео до усвајања „глобалне методе“ као критеријума за ограничење поморског наоружања, Лондонска Конференција није успела да означи коефицијенат сразмере, односно укупну тонажу флота сваке од представљених Сила, дајући нам тако право да тврдимо да је њен главни циљ био промашен. Битни и непосредни разлог том неуспеху било је неслагање између Француске и Италије. На захтев о ограничењу укупне тонаже, Италија смишљено изјављује да пристаје на свако смањење поморског наоружања под условом да ниједна континентална Сила не пређе тако одређени јој ниво. Проблем паритета био је постављен. Француска заузима одлучно држање. Њен представник излаже потребе у морнарици које премашују италијанске (в. напред). Њена јавност тврди да француска флота мора бити једнака италијанској у Средоземном мору (388.500 тона), немачкој флоти у Северном (144.000 тона), и бити у стању, у исти мах, да осигура своје поморске путеве. Најзад Француска је тврдила да тај паритет нити стварно постоји (на 618.000 тона француских одговара 388.000 тона италијанских), нити је Италија, с обзиром на своје економске прилике, у стању да га икада постигне. Поред свега тога, њен представник изјављује да је она спремна и на тај уступак ако Конференција доведе до Пакта безбедности, који би гарантовао Силе од напада. Тај би Пакт имао, по једној версији, два дела: Први део, тицао би се само Европских држава: — Енглеске, Француске, Италије, Турске, Југославије, Грчке и, можда Совјетске Русије, — а представљао би споразум о ненападању; Други део пак, обухватао би и Сједињене Америчке Државе, а односио би се на саветовања између Сила потписница, о мерама које треба предузети, у случају оружаног напада неке између њих. По другој версији (в. напред), он би био склопљен у облику нарочитог тумачења Пакта Друштва Народа (чл. 16 др.). Међутим услед држања Велике Британије и нарочито Америчких Држава (које су се плашиле уплетања у нове обавезе на рат) до Пакта није дошло. Видећи да је успех Конферен-

ције у питању, Италија се решава да се делимично — у колико се тиче линијских бродова — одрекне паритета. Само, то попуштање нема никаквог значења за Француску, а тиме је неуспех Конференције био запечаћен.

Пред немогућношћу општег, Велика Британија настојава да дође бар до тројног споразума: између Сједињених Држава Америке, Јапана и ње. Тако је дошло до „трећег дела“ (III Део) Лондонског Уговора, који се односи нарочито на *крстарице* (даје се њихова дефиниција — чл. 15; — разликују се, према наоружању класе А и Б; утврђује се њихова укупна тонажа за сваку од трију потписница), *разораче* и *подморнице* (за које је предвиђена укупна тонажа). Тројни споразум је заснован на принципу паритета између Сједињених Америчких Држава и Велике Британије. Јапану је додељено преко 60% од њихове тонаже, изузимајући укупну тонажу подморница, која је према чл. 16 за све Уговорнице сведена на 52.700 тона, — број који не сме бити пређен до 31 децембра 1936 год.

Тројни споразум, по нама, није успео да заглади неуспех Лондонске Конференције (сагласност постигнута по мање важним питањима не доводећи до већих резултата). Његов значај је врло смањен одсутношћу других поморских Сила. Посматран, такав какав је, он представља пре ограничење такмичења између Сила потписница него стварно смањивање наоружања. У толико пре што задржавање *сразмере* наоружања (релативно смањивање — смањивање наоружања у истој сразмери код свих Сила) не значи, у исти мах, и смањивање могућности рата. А да не говоримо о члану 21, тз. „заштитној клаузули“, редигованом на захтев Велике Британије,⁴⁸⁾ који допушта Уговорницама да приступе изградњи бродова ма које категорије и у ма којем броју, ако то „национална безбедност“ захтева. Остављајући Странкама слободу тумачења израза „национална безбедност“, Тројни споразум је, ако смемо тако рећи, *извршио самоубиство*.

* * *

Неуспех Лондонске Конференције погађао је нарочито Велику Британију. Руководећи се, у својој поморској политици, начелом да њена флота мора бити равна француској и италијанској заједно, она није могла да се помири са слободом делања, коју је Лондонски Уговор остављао Француској и Италији. Са правом је рачунала да ће та слобода у изградњи морнарице, подстакнута француско-италијанским такмичењем, ојетно смањити разлику која постоји између

⁴⁸⁾ Велика Британија, плашећи се развијања француске флоте, хтела је себи, на тај начин да омогући слободу делања у случају потребе.

поморских снага трију држава. Отуда њено посредништво и настојање да дође до француско-италијанског споразума. Сагласност између тих држава дакле, представљала је не само проширење дотадањих успеха у раду на разоружању, већ и избављање истог. У недостатку њеном, Велика Британија би била принуђена да употреби „заштитну клаузулу“, а самим тим дејство тројног споразума били би уништено:

Делатност, отпочета у том погледу, већ Новембра 1930 године у Припремној Комисији Друштва Народа, бива, после првог неуспеха (услед држања Немачке и Совјетске Русије, које помаже Италија), настављена директним преговорима између влада заинтересованих држава; и првог Марта (после пута г. Хендерсона у Париз и Рим) долази до споразума између Француске и Италије. Две су чињенице, поред заузимања Велике Британије, допринеле томе. Прва од њих, је запажање од стране Француске да, Италија огромним напорима, у пркос своје финансијске кризе, ставља на бродоградилшта велики број јединица; да у извесним категоријама (лаке јединице) успева чак да премаши Француску; и да, укратко речено, ако се не пожури са стварањем споразума, до 1936 године Италија ће успети, да постигне ако не *фактички паритет*, оно бар врло знатно смањење разлике која постоји у поморским снагама двеју држава, које (смањење) би јој, касније, допустило на Конференцији о разоружању, да тражи и теоријско признање паритета. С друге стране пак, (и то је био други од пресудних чинилаца) Италија, економски исцрпљена, и сувише је осећала терет постојеће утакмице са Француском, да не би пристала на преговоре. У осталом, приступање преговорима било је у толико лакше што је Италија од увек напомињала да је, заступајући гледиште паритета, ипак спремна, у даном моменту, узети у разматрање потребе двају Земаља, и примењујући начело паритета, препустити у исти мах Француској преимућство у неким категоријама бродова.

Споразум од првог марта 1931 године одређивао је тонажу бродова разних група које Француска, Велика Британија и Италија, могу изградити до 31 децембра 1936 год. Одликује се нарочито и с обзиром на Вашингтонски и Лондонски Уговор, смањивањем максималне тонаже линијских бродова, (35.000 т. дотле предвиђених сведене су на 23.333 т.) и повећавањем укупне тонаже подморница (81.989 т.). Поред све своје несавршености могао је ипак да послужи као полазна тачка у будућим преговорима. Нажалост није било суђено да буде примењен. Нешто због протествовања Сједињених Америчких Држава и Јапана (који су били против измена које је Споразум извршио с погледом на Лондонски Уговор), а нешто због неслагања између Италије и Француске у погледу тумачења одредбе која се односи на замену истрошених бродова, преговори о примени

споразума били су прекинути. Тако се опет дошло тамо где се било у Лондону 1930 год..

У септембарском заседању прошле године Припремне Комисије Друштва Народа понова долазе до изражаја две супротне тезе: Француска, која тражи *прво осигуравање међународне безбедности, путем гарантног пакта, па тек онда разоружање*; на супрот њој је мишљење Немачке према коме *треба одмах приступити разоружању, јер: „само опште и потпуно разоружање доводи до међународне безбедности.“*⁴⁹⁾ У току дискусије која се развила, Италија предлаже „*затишје*“ у наоружању дотле, док се питање разоружања не буде решило на будућој Конференцији. Тај предлог је до сада усвојен од неких 50 држава, на основу чега га је Секретаријат Друштва Народа прогласио пуноважним.

По нама он не представља ни мало велики успех, с једне стране та привремена обустава наоружања је изражај светске економске кризе, а не сагласности држава да реше један тако важан проблем; а с друге стране могућност рата није смањена, будући да редуцирање постојећих оружаних снага није постигнуто и да однос држава у том погледу остаје увек исти.

Борђе Ж. Мирковић

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Јапанско кинески сукоб

Догађаји у Кини изазвани јапанско-кинеским сукобом, или тачније нападом Јапана на Кину, превазилазе у велико локални карактер и изазвали су живо интересовање и у Европи. Друштво народа, позвано од првог тренутка да посредује за решење овог сукоба, већ неколико месеца бави се овим питањем. Скептици тврде да Савет друштва народа није имао успеха у решавању питања, и да је овај неуспех тежак удар за само Друштво народа. Људи пак, који реално гледају на политичке догађаје, свесни су да Савет друштва народа није ни могао донети једно решење које би задовољило обе странке, услед компликованости испреплетаних интереса и ближих и даљих узрока сукоба између Јапана и Кине.

Од времена кад је Јапан, примањем европске цивилизације, постао снажна држава у војничком, привредном и културном смислу, становништво се умножавало тако да је

⁴⁹⁾ Видели смо, напред, да је *то гледиште*, по изгледу тачно, стварно *псгрешно*.

Пред улогом индустрије у будућем рату, опште и потпуно разоружање, не доводи све државе у исти положај. Јаче индустријски имаће увек увек надмоћност над слабијим.

Јапан постао пренасељен. Тражећи нове области где би могао да запосли вишак свога становништва, Јапан је природно морао доћи у сукоб са оближњом Кином, чије су северне покрајине — у првом реду Манџурија — својим богатством и ретком насељеношћу привлачиле пажњу Јапана. То није био само случај да је модернизовани Јапан први пут окушао своје снаге ратом против Кине, 1894 године, и после победе отпочео своја колонизаторска освајања задобијањем Пескадорских острва, Формозе и Кореје. После руско-јапанског рата, победнички Јапан утврдио је своју надмоћност у томе крају света и на основу Портсмутског уговора са Русијом добио и Порт Артур, Квантунско полуострво и Јужну Манџурију.

Да би се боље разумела ситуација на далеком Истоку, ваља имати на уму да је сам појам Кине неодређен. Док је Јапан једна држава, организована у европском смислу, Кина је огромна земља још увек без довољно саобраћајних средстава и без одређене организације, бар не на целом свом пространству. Револуција од 1911 оборила је царску власт и Кина је проглашена републиком. Али од тога времена све до данас трају у Кини грађански ратови: у разним покрајинама владају разни „генерали“, који најчешће не признају ничију централну власт. И сама централна власт, све до пре два месеца није била усредсређена у једној влади: две владе Нанкиншка и Кантонска порицале су једна другој право да буде законити претставник Кинеске републике. Тек јануара ове године (1932) обе владе су се спојиле. Но још увек постоје многи генерали који не признају власт Нанкиншке владе и ратују за свој рачун, пљачкајући све који не признају њихову власт. Сем тога у западним кинеским покрајинама још увек владају комунисти (чији утицај и у осталим покрајинама Кине није мали). Маја 1931 Нанкиншка влада покушала је да заузме покрајине у којима владају комунисти, и послала на ове војску од 300.000 људи, наоружану авионима и тешком артиљеријом. У грађанском рату против комуниста, Нанкиншка влада није постигла успех, и комунистички утицај у Кини расте и даље. Исто тако и сепаратистички покрет у Манџурији, који помаже јапанска влада, управљен је против јединства Кине и против Нанкиншке владе. Тако да данас Нанкиншка влада господари само у источним и јужним провинцијама Кине.

Од времена кад је Јапан ушао у Манџурију, није престао да економски осваја ову покрајину. Јапан је знатно развио трговину и извоз из Манџурије. Јужноманђурска железничка компанија, која има власти као нека права влада, а која је у јапанским рукама, од 1906 до 1929 утрошила је преко 172 милиона јена (близу 5 милијарде динара) на јавне радове: подизање зграда, оснивање болница и школа, стварање лабораторија и фабрика. Док је у Кини трајао гра-

ђански рат, у Манџурији је под заштитом јапанских трупа владао мир и ред, и становништво Манџурије нагло је расло. За последњих десет година у Манџурију се доселило преко 10 милиона Кинеза, који су ту могли мирније да живе и раде. Но посред економског освајања Манџурије, Јапан је покушао да своју власт и управу у Манџурији уреди и правним путем. После руско-јапанског рата, Русија је уступила своја права на Јужноманџурску железницу, с тим да Јапан има право да сигурност те железнице обезбеди својим војним снагама. Концесија је имала да траје 25 година. Тако је јапанска војска потпомагала и подржавала јапанску економску експанзију. 25 маја 1915, у сред Светскога рата, Јапан закључује са Кином један уговор, којим Кина уступа Јапану концесију на Јужноманџурску пругу и залив и полуострво Лиаотунг, на 99 година, даје право Јапанцима да се настањују и прибављају непокретну својину у Јужној Манџурији, уступа Јапану извесна права у Источној Монголији, уступа Јапану неке руднике у Манџурији, и обавезује се да ће 50% својих војних набавака вршити у Јапану. Овај уговор од 1915 год., познат под именом „двадесет и један захтев Јапана“, постао је средишна тачка свих сукоба између Кине и Јапана. Привредна освајања Јапана и војна окупација извесних кинеских покрајина изазвала је у Кини непријатељско држање према Јапану. 1921 године кинески националисти организовали су први пут бојкот јапанске робе. Овај јбојкот није успео, а изазвао је енергичан протест Јапана. На Вашингтонској конференцији 1921—1922 год. расправљано је питање односа Кине и Јапана. Јапан је кратко време пре тога окупирао Шандунску област, правдајући овај корак „неопходношћу обезбеђења живота јапанских грађана у Шандуну“. Кина је уложила протест против држања јапанских трупа у Јужној Манџурији и Шандунској области, али на Вашингтонској конференцији одлучено је да Јапан евакуише Шандунску област, док је у погледу војне посаде у Јужној Манџурији решено да држање ове посаде зависи од једног фактичког стања: од тога може ли Кина да осигура потребну безбедност. У пракси, јапанска војска остала је и даље у Јужној Манџурији.

Кина је одмах по закључењу уговора са Јапаном од 1915 године уложила протест против овог уговора, за који је тврдила да јој је силом наметнут. Највећу опозицију против овог уговора повео је реформатор Кине Сун Јат Сен. Факат је да је тај уговор уредно закључен и ратификован. Но и ако су у току рата Кини чињена обећања да ће се по свршетку рата исправити све неправде, на Конференцији мира 1919 год., Кини су одузете неке покрајине. С тога Кина одбија да потпише Версаљски уговор о миру. Кина се и даље борила против „неравних уговора“, нарочито на Вашингтонској конференцији, на којој јој је призната сувереност, не-

зависност и териториални интегритет, но на којој Кина није успела да се ослободи од уговора „о двадесет једном захтеву.“ У својој борби против „неравних уговора“, кинеска влада је 8 јуна 1928 год. изјавила да све те уговоре сматра неважећим. Још исте године све државе сем Јапана закључиле су са Кином нове уговоре. Јапан није признао акт од 8 јуна 1928 и тражио је да остану на снази стари уговори. Кратко време по том прваци Манџурије признали су власт Нанкиншке владе, на шта је Јапан одговорио поновном окупацијом Шандунске области. Под притиском великих сила и Америке Јапан је евакуисао окупиране области, али је зато наставио кретање своје војске са несумњивом намером да окупира Северну Манџурију и Монголију. Становништво у целој Кини, нарочито у Источној Монголији и Манџурији, показивало је према Јапану све веће непријатељство. 1930 отпочео је опет бојкот јапанских производа, али сада много организованији. У место бојкота робе код малопродаваца, организовано је антијапанско удружење, које је ступило у везу са свима трговцима на велико и организовало их да не набављају робу јапанског порекла, а сем тога организовало и контролу над малопродавцима. Под утицајем овог удружења донесен је закон да се роба, која се производи искључиво у Јапану, те се с тога мора увозити, оптерети трошарином већом за 10% од остале робе. Сем тога израђен је петогодишњи план да се у Кини подигне индустрија, која би заменила увоз из Јапана. Протести јапанских привредника нису довели до резултата. Стање је све више заоштравано. Почетком лета 1931 год., неки кореански радници нападнути су у Кини. На то је у Кореји настао покољ Кинеза, услед чега су преко 50.000 Кинеза избегли. Материјална штета изнела је према извештају мешовите комисије, близу 200 милиона динара. У таквој атмосфери септембра 1931 год. јапански капетан Накамура нестало је у Манџурији. Јапан је тражио да се истражи овај случај, док су кинеске власти порицале да је такав официр у опште постојао. У ноћи 18 септембра једна кинеска банда напала је јапанске војнике на једном месту Јужноманџурске пруге, што је дало повода јапанској војсци да отпочне непријатељства. Не објављујући никоме рат, јапанска војска отпочела је ратне операције по свима прописима „уништавачког рата“. Са бомбардовањем кинеских градова из авиона, са загушљивим гасовима и тешком артилеријом, Јапанци су заузели Мугден, Гирине и Цицикар, и збацили кинеске власти. Под заштитом Јапана Манџурија је 17 фебруара 1932 год. проглашена за независну државу, за чијег је шефа изабран Пу-Ји, бивши кинески цар. Но Јапан се није зауставио само на окупацији Манџурије. 1 фебруара 1932 год. јапанска флота је бомбардовала Нанкин и јапанска војска уз помоћ флоте и авијације покушала је јаку офанзиву око Шангаја. Али ту је

нашла на неочекивано јаки отпор кинеских трупа. И ако рат није објављен, у Кини се воде ратне операције већ неколико месеца.

Одмах по првом јапанском нападу, 21 септембра 1931 год. Кина је упутила жалбу Друштву народа, на основу чл. 11 Пакта, по коме је свака држава дужна да пријави сваку опасност по мир. Савет друштва народа саслушао је делегате Јапана и Кине. Јапански делегат је изјавио да Јапан нема никаквих освајачких намера у Манџурији, и да јапанске трупе само бране железничку пругу од кинеске војске и разбојничких дружина. Савет друштва народа позвао је обе владе да „предузму потребна средства како би се омогућило повлачење трупа, а да се не угрожи безбедност живота њихових држављана и заштита имовине тих држављана.“ Ова одлука Савета саопштена је и Сједињеним америчким државама, чија је влада изјавила да се слаже са гледиштем Савета. И ако је претставник Јапана крајем септембра поново изјавио да Јапан не тежи за територијалним освајањем у Манџурији, и да ће повући своју војску, у Манџурији су операције настављене. Јапанска влада је уложила протест против антијапанског покрета у Кини и почетком октобра бомбардовала из авиона неке кинеске градове. Савет друштва народа састао се поново 13 октобра, и у десетодневном заседању покушао је да изглади спор. Кина је захтевала да Јапан најпре евакуише заузете покрајине и градове, па да онда постави своје захтеве. Јапан је изјављивао да су га кинески војници или разбојници принудили да предузме мере предострожности; Јапан не може да повуче своје трупе док Кина не изјави да остају на снази дотадањи уговори, и док не пружи довољне гаранције да ће јапански држављани у Манџурији бити потпуно заштићени. Савет је на то позвао јапанску владу да евакуише крајеве изван зоне Јужноманџурске железнице, а кинеску владу да предузме мере за заштиту живота и имовине јапанских држављана у Манџурији. Јапански претставник у Савету није примио ову одлуку и тражио да Кина најпре изјави да прима „основна начела“ у односима са Јапаном. Ма да је председник Савета Бриан позивао јапанског претставника да прецизира шта сматра под тим „основним начелима“, Јапан није хтео да се ближе изјасни о том питању.

Док су се у Кини настављале војне операције, Савет друштва народа се поново састао 16 новембра и заседавао до 10 децембра, кад је резолуцијом позвао обе владе да се уздрже од „сваке иницијативе која би довела до нових сустрета и нових људских жртава.“ Сем тога Савет је наименовао једну комисију од пет лица и ставио јој у задатак да на лицу места проучи ситуацију и поднесе извештај о узроцима немира између Кине и Јапана. Ова резолуција усвојена је једногласно, али су и Кина и Јапан ставили извесне резер-

ве у циљу „да заштите своја права.“ На основу тих резерви, Јапан је наставио офанзиву са задатком „да очисти Манџурију од разбојничких банди“.

Савет Друштва народа састао се опет 25 јануара 1932, у тренутку кад су догађаји у Кини ушли у нову фазу јапанском офанзивом код Шангаја, бомбардовањем кинеских вароши, и проглашењем независне Манџурије, под покровитељством и заштитом Јапана. Дотле је Савет водио поступак само на основу чл. 11 Пакта који говори о случају кад је мир угрожен и прети опасност рата. 28 јануара Кина је затражила да се поведе поступак у смислу чл. 10 и чл. 15 Пакта Друштва народа (који говоре о случајима напада на једну државу). Савет је и даље деловао на обе државе да обуставе непријатељства и покушавао да нађе начин за споразум између Јапана и Кине. Мора се признати да Савет у томе није успео, али је успео само у толико да не дође до формалног рата између ове две државе. Поред Савета друштва народа и владе великих сила чиниле су кораке у Токију и Нанкину да се обуставе непријатељства и потраже начини за измирење.

12 фебруара кинеска делегација затражила је да се сазове ванредна Скупштина друштва народа, поводом овог сукоба. После неколико дана Савет је одлучио да се ванредна Скупштина сазове за почетак марта. На тај начин је јапанско-кинески сукоб ушао у нову фазу. Кина је захтевала да Јапан обустави непријатељства и повуче своје трупе, да би могли да се поведу преговори. Теза Јапана је још увек да мора и војском бранити права која има на основу међународних уговора (т. ј. уговора са Кином из 1915) и да су његови „специјални интереси“ у Манџурији из демографских разлога животни интерес Јапана. Усред велике битке око Шангаја, ванредна Скупштина друштва народа састала се 3 марта 1932 год. Први њен успех био је у томе што су на њен позив обустављена непријатељства, — бар су обустављене војне операције у већим размерама. Неколико дана пре састанка ванредне Скупштине и јапанска и кинеска влада пристале су да отпочну преговоре уз помоћ једне међународне комисије. На ванредној Скупштини претставници обе владе изложили су поново гледишта својих влада. Делегати осталих држава подвлачили су значај одлука Скупштине друштва народа, у смислу чл. 15 Пакта, у погледу посредовања између држава кад прети рат између њих. У томе смислу говорио је и делегат наше државе Г. д-р Желимир Мажуранић. Ванредно заседање Скупштине друштва народа закључено је 12 марта, позивом да се наставе непосредни преговори између кинеске и јапанске владе уз сарадњу међународне комисије. Сем тога изабрана је једна специјална комисија од 19 чланова (у којој је и претставник Југославије), са задатком да води рачуна о спровођењу

одлука Скупштине друштва народа у погледу јапанско-кинеског сукоба.

16 марта у Шангају је закључен привремени споразум између Кине и Јапана о миру. Али све и да се ратне операције више не понове, кинеско-јапански сукоб још неће бити лако решен. Не улазећи у дубље разлоге тога сукоба, који се не могу лако уклонити, актуелно је питање Манџурије. Јапан је помогао стварање независне државе, али ту независну Манџурију не признаје Кина, а ни Сједињене америчке државе. Анкетној комисији Друштва народа стављено је у задатак да проучи и питање Манџурије. И ако се непријатељства потпуно обуставе, и васпостави мир између Кине и Јапана, што ће се несумњиво уписати као успех Друштва народа, односи на далеком Истоку такве су природе да ће још дуго претстављати опасност за мир и извор сталних међународних сукоба. Изукрштани интереси сила на Пацифику и у Кини прете да постану узрок једног великог међународног сукоба. У таквим приликама сваки успех Друштва народа да се овај сукоб отклони, појачава веру у Женевску установу.

Илија А. Пржић

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли је радња како државног тужиоца, који је након прекида једне расправе при главном претресу пред инокосним судијом, једним дописом тражио да му се списи врате натраг ради стављања новог предлога и евентуалног подизања нове оптужнице тако и радња истражног судије, који је предлог државног тужиоца, по тој ствари, о отварању истраге и наређењу истражног затвора и прихватио, неправилна и на закону неоснована.

(Одговор г. Д. Леку)

Под горњим насловом г. Душан Леко, државни тужилац у Панчеву, објавио је у „Архиву“ од фебруара бр. 2. чланак, који је двоструко нетачан: и стварно и правно. Право стање ствари Г. Леко није тачно претставио, па су отуда и нетачни закључци.

Г. Леко каже, да је Државно Тужиоштво једним дописом од Суда тражило списе натраг ради стављања предлога и подизања нове оптужнице. Ово не одговара истини. У допису од 8. септембра 1931. године Државно Тужиоштво пише само ово: „умољавате се, да одмах пошаљете спис Ваш Кзп. Бр. 442/1931. на службену употребу и предлог.“ У повратку акта Окружни суд у Панчеву 9. септембра „према захтеву доставио је списе на увид“ државном тужиоцу. Примивши списе, државни тужилац више не разговара са Судом, не ставља никакве предлоге Суду, т. ј. Претседнику већа или инокосном судији, како би требао и морао по § 219. с. к. п., јер је оптужница била стала на снагу, претрес одређен и по

§ 241. с. к. п. био прекинут, него се директно обраћа истражном судији актом својим од 12/10 и предлаже му, да се отвори истрага против окривљених.

Овакав поступак државног тужиоца није био на закону основан, па је касније Суд, а поводом жалби окривљених, његов предлог, односно решење истражног судије, поништио. Узгред напомињемо, да су окривљени, против којих је државни тужилац тражио отварање истраге и наређење истражног затвора, ослобођени, јер је касније државни тужилац одустао од оптужнице, пошто се установило, да окривљени нису починили у грех им уписано кривично дело. Тако дуго су били под оптужбом, јер су их теретили лажни сведоци, који су сада у истражном затвору.

Када смо овим, ради боље оцене и схватања, надопунили нетачни реферат државног тужиоца у поменутом чланку, да се вратимо сада на правно расправљање, које је покренуо г. Леко, т. ј. *када и докле и како државни тужилац може преиначити или одустати од оптужнице и тражити надођуну дошћука*. О овоме говори се у три параграфа у кривичном судском поступку и то 53., 219. и 269. § 53, на који се позива г. Леко, најмање нам говори о томе што нам треба. Тамо се начелно каже, да државни тужилац може одустати од оптужнице и да је може преузети оштећени. У другом одељку § 269. вели да се државни тужилац у току претреса, па и у завршном говору може изменити оптужбу, па од ње и одустати, али тада мора дати образложење. Али главни пропис, који регулише спорно питање, јесте § 219. с. к. п. који гласи:

„Ако су, пошто је стављање под оптужбу стало на снагу, по предлогу странака или по наредби Претседниковој пре главног претреса извршени какви извиђаји, може тужилац поводом ових повући своју оптужницу и заменити је новом. У оваквом ће се случају заказани претрес отказати и с новом оптужницом поступити према прописима главе петнаесте. Ако је оптужени у истражном затвору, донеће Суд према овој оптужници решење, да ли ће се затвор и даље одржати или укинати.

„Иначе се оцена накнадних извиђаја оставља главном претресу, у колико тужилац не одустане од оптужбе.

„Ако тужилац пре почетка претреса одустане од оптужбе, донеће Суд, ако нема оштећеника, који се придружио кривичном поступку, решење, да се поступак обуставља и да се већ заказани главни претрес неће држати, па ће о томе одмах обавестити сва лица, која су позвана на претрес.

„Имали оштећеника, који се придружио кривичном поступку, обавестиће Суд овога о томе, да је државни тужилац одустао од оптужбе и упутиће га, да може одржати оптужбу на снази изјавом, коју има за три дана по обавести поднети Окружном Суду. Истечели тај рок, а оштећени се не изјасни, донеће Суд решење да се даљи поступак обуставља.“

Ако се сада анализира чланак г. Лека и поступак државног тужиоца у конкретном случају, онда ће свакоме јасно бити, да поступак државног тужиоца у Панчеву није одговарао § 219, него је био неправилан и на закону неоснован. Државни тужилац, када је већ једном оптужница стала на снагу и претрес одређен или прекинут, по § 219. *није могао*

више чинишћ никакве предлоге истражном судији, како је то радио, мимо председника већа или инокосног судије и без њиховог знања, него преко њих, јер су они даље надлежни да донесу одлуку, да се претрес одгоди, ако треба, сис усшуйи истражном судији ради надошуне или вођења истраге, или да се донесе решење о томе, ако државни тужилац одустаје од ошшужнице.

Чим је оптужница стала на снагу, државни тужилац није више неограничени господар кривичног поступања. Он то, до душе није био ни раније, али су сада његова права више сузена, односно више зависе од суда. Истина, он и даље има разних права, само су та права у толико ограничена што о њима решава Суд и доноси коначну одлуку. У конкретном случају државни тужилац је погрешно, што се непосредно обратио на истражног судију, а запоставио суд, односно претседника већа и инокосног судију. Како се је огрешно о пропис § 219. с. к. п., то је сав рад истражног судије, односно његов, суд поништио.

Апелација је са формалних разлога одбила жалбу државног тужиоца, али би је одбила и иначе, јер је сада свакоме јасно да се државни тужилац био огрешно о § 219. Када ово не би било тачно, нашао би начина Апелациони суд, да скрене пажњу Окружном суду на погрешан рад макар у допису, ако не може у решењу, како се то често практикује.

Г. Леко завршује свој чланак са следећим:

„Али како је овде по среди једно чисто принципиелно питање и како се међутим овде говори, ни више ни мање, већ о једној неправилној радњи како државног тужиоца тако и истражног судије, и *о повреди закона*, и како овакав случај не мора бити усамљен, без обзира да ли се тиче дела престапа или злочине природе, и како се исти случај може десити и код других судова, а код овога чак и поновити, то би ради једнообразности закона и одржања законитости судијског делања, пожељно било, да се лица, која и даље мисле, након свега што је горе речено, да овде ипак постоји повреда закона, користе једним нередовним правним леком или т. зв. правним средством које им пружа § 41. к. п., те поднесу захтев за заштиту закона у циљу да Касациони суд у смислу § 357. к. п., ако нађе да је поднесени захтев за заштиту закона основан, изрече пресуду о томе да ли је радњом како државног тужиоца тако и истражног судије повређен закон.“

После овога нашега разлагања и цитирања § 216. с. к. п., мислимо, да није потребно користити се § 41. и 357. с. к. п., јер овде нема никакве повреде закона од стране Окружног суда у Панчеву, него је била повреда § 119. од стране државног тужиоца у Панчеву и њу је суд исправио тиме, што је решење истражног судије поништио и ствар упутио правилним путем. Дакле, није потребна никаква начелна одлука или пресуда Касационог суда, јер је спорно питање расправно законодавац у § 219. с. к. п.

Крста Марић

Судија, Претседник крив. већа

Одговорност ортака, који је иступио, за обавезе ортачке фирме.

I. Честа је појава у нашем трговачком свету, да из ортачке фирме иступи један ортак, а други продужи фирму и прими све раније фирмине обавезе на себе. Поступајући по чл. 43. трг. зак. оглас о томе иступању објави се преко Службених новина. Имајући у виду § 303 а. грађ. зак., последњу алинеју, ортаци објаве тај оглас три пута. Иако у року од шест недеља нико од поверилаца не уложи противу тог иступања протест, наш трговачки свет и добар део наших правника-практичара сматра, да после тога, иступели ортак није више одговоран за раније фирмине обавезе, које је на себе примио други ортак.

На супрот томе постоји гледиште, да је, према § 24. трг. зак. иступели ортак одговоран за фирмине обавезе све докле оне не буду испуњене. Дакле, да иступањем из фирме, објавом тога иступања и не протестовањем од стране повериоца, иступели ортак није тих обавеза ослобођен.

Износимо један случај из праксе, у коме су наши судови, сасвим правилно, стали на ово друго гледиште.

II. Л. и В., својом тужбом бр. 28.330/30. представили су Трговачком суду, да су фирми С. и М. продали разну робу у времену од 1. јануара до 27. марта 1929. год. за цену од шфр. 5.276.10. — Ортак М. иступио је из фирме 29. априла 1929. год. А ортак С. пао је доцније под стечај. Ову тражбину пријавили су у масу ортака С., а противу ортака М. подноси тужбу, јер сматрају да је он по § 24. трг. зак. остао одговоран за фирмине обавезе, иако је иступио из фирме.

Тужени М. бранио се, да он за тај дуг није одговоран. Из фирме је иступио 27. априла 1929. год. Оглас о иступању објављен је преко Службених новина. У њему је стајало да сва пасива фирме прелази на ортака С. И како тужилачка фирма није противу тог иступања извршила протест, његова, М-ова, обавеза престала је према фирми да постоји.

Београдски трговачки суд стао је на гледиште да приговор туженога М. не може имати утицаја на тужбено тражење. Утужена тражбина потиче из времена када је М. био јавни члан фирме С. и М. и стога он за ову обавезу, према § 24. трг. зак., одговара солидарно и целокупном својом имовином. Објава огласа о његовом иступању из фирме од утицаја је само на оне обавезе, које су настале после његовог иступања. Чињеница, пак, што је ортак С. примио пасиву фирме на себе, може имати утицаја на међусобне односе ортака, а не и на трећа лица. Према овоме Београдски трговачки суд је 17. фебруара 1931. год. под Бр. 10.718 пресудио: да је тужени М. дужан да плати тужилачкој фирми главницу, интерес и трошкове,

Београдски Апелациони суд, разматравши спор по незадовољству туженог М. одобрио је ову пресуду Трговачког

суда 15. априла 1931. год. под Бр. 3525. На пресуду Апелационог суда тужени није изјавио жалбу, и тако је пресуда постала извршна. Било је од интереса да ли би и Касациони су усвојио исто гледиште, ма да нема разлога да и Касациони суд другојаче мисли.

Из овог случаја, који се у пракси разнолико коментарише, види се: да су наши судови стали на сасвим правално гледиште: да је иступели ортак одговоран за обавезе фирме, иако је други ортак испуњење тих обавеза узео на себе.

Самуило Демајо, адвокат

Трошкови парничарима у грађанским споровима не могу се одмеравати по правилнику о награди адвоката, пре ступања на снагу новог закона о грађ. судском поступку.

По спору Ј. П. против С. П. Окружни суд за град Београд пресудом својом бр. 36046 од 20. маја 1931. г. пресудио је главну ствар и губећу тужену страну осудио је да плати тужиљи и причињене трошкове за вођење овог спора, заснивајући своју одлуку о трошковима на § 800. грађ. суд. пост. у вези § 98 грађ. суд. пост.

На ову пресуду изјављују незадовољства обадве стране. Тужени по главној ствари, заступник тужиље због величине досуђених трошкова, налазећи да му се исти имају досудити по §§ 2, 7 и 9 правилника о награди адвоката, а не по § 800 грађ. зак.

Београдски апелациони суд по овим незадовољствима одобрава пресуду као на закону основану, само је преиначује у погледу парничких трошкова, налазећи да је сума досуђена првостепеном пресудом недовољна према §§ 2, 7 и 9 прав. о награди адвоката, те пресудом бр. 7306 од 15 септембра 1931 г. досуђује трошкове према величини досуђеног тужбеног тражења сходно табlici из § 7. горњег правилника.

По изјављеним жалбама парничара, Касациони суд примедбама свог III. одељења бр. 12282 од 6. новембра 1931. г. ништи ову пресуду, поред осталог, и због износа досуђених трошкова. Ми вадимо из ових примедба само онај део који нас овде интересује и који гласи:

„Осим тога суд није дао разлога, зашто тужилачкој страни досуђује онолико трошкова, имајући у виду да тужилачка страна није адвокат, као и то да нови закон о грађ. суд. поступку још није ступио на снагу.“¹⁾

Апелациони суд не усваја ове примедбе и 28 новембра 1931. г. а под бр. 9960 даје овакве своје противразлоге Касационом суду:

„Када се из акта овог спора види, да је тужила још од почетка спора била заступљена од стране свог адвоката, коме је у смислу §§ 7. и 9. прав. о награди адвоката дужна платити награду онако како је овај правилник

¹⁾ § 143. ал. 2. новог грађ. суд. поступка: Ако постоји службено прописана тарифа за награде адвоката или иначе за висину трошкова, онда ће се трошкови одмерити по тој тарифи.

опредељује, онда је логично да такав издатак тужиље претставља за њу штету, коју јој тужени својим неплаћањем спорног дуга наноси и коју је штету по §§ 31. и 800. гр. зак. у вези § 98. г. с. п. тужени дужан платити тужиљи.“

Општа седница Касационог суда 18. децембра 1931. г. под бр. 13464 одбацује ове противразлоге, налазећи да немају ослоња у закону, и враћа сва акта Апелационом суду да поступи по примедбама III. одељења Кас. суда. Апелациони суд поступа по горњим примедбама и пресудом бр. 10951/31. одмерава трошкове по општим прописима грађ. закона, без обзира на таблицу из § 7. прав. о наградама.

Петар Јов. Вучковић

писар Беогр. апелационог суда.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Heinrich Stoll, Begriff u. Konstruktion in der Lehre der Interessenjurisprudenz (стр. 60 — 117, Festgabe für Philipp Heck, Max Rümelin, Arthur Benno Schmidt, 1931).

Чланак је изашао у књизи, посвећеној шефовима Тибеншке школе, Хеку и Римелину који су поставили теоретске темеље тзв. *Interessenjurisprudenz*, јуриспруденцији интереса или интересној јуриспруденцији која при тумачењу ставља на прво место мерење интереса и заузима средње место између школе „слободног права“ (*freies Recht*) и јуриспруденције дедуктивне, логистичке (*Begriffsjurisprudenz*). Чланак излаже шта хоће интересна јуриспруденција наводећи исцрпно немачку литературу која је већ обимна (ст. 62 нап. 1, ст. 63 нап. 1).

Насупрот историјској школи, по којој право производи из општих народних појмова који чине целину логички потпуну („затворену“) у којој нема празнина, ова школа наглашава да човек и свесно ствара право и да судија поступа стваралачки, попуњавајући празнине. Он их попуњава на основу оцењивања вредности интереса у питању. Докле за логичку јуриспруденцију правни прописи (*Rechtsaussagen*) и појмови који се у њима садрже чине вољу законодавчеву, интересна јуриспруденција вољу законодавчеву налази у судовима, оценама закона о положају интересном, оценама о вредности интереса појединачно. И интересна јуриспруденција признаје супсумцију, али никакву појмовно логичку него *телеолошку* на основу поређења интереса. „Воља законодавчева дакле није психолошка него нормативна, како је то утврдио Хек, потврђујући у толико тачност нормативистичке Келсенове школе. „Логистичка јуриспруденција задовољава се формално-логичком применом правног става на чињенице и уступа судији највише да се при више могућих конструкција одлучи према целисходности. Логистичко тумачење нагиње томе — што му Римелин урачунава у „страшан грех“ — да полаже на начин изражавања (израз), фигуративно говорење и форму

конструкција“ закона и тако из закона извучи закључке са извесним вредностима и интересима у питању „који не би били узети у обзир при избору оне форме изражавања и претстављања (Darstellungsform)“. Интересна јуриспруденција захтева, напротив, и при тумачењу да судија *оцењује*, мери, одређује вредност. Правна правила изричу непосредно само заповести. Оцењивања интереса из којих су произашла морају бити испитана. Стање интереса и њихова вредност морају бити пронађени у правилу: „У сваком правном правилу ваља наћи интересну садржину“ (Heck, Rechtsanwendung, ст. 37). Онда се испитује да ли конкретни правни случај садржи ово интересно стање, и затим се примењује на њега (ст. 69—70).

Интересна јуриспруденција признаје историску вољу законодавца и не признаје субјективно оцењивање из осећања, као што то хоће школа слободног права. Судија се прво ослања на *вредности* садржане у закону; после тога на гледишта друштва и тек онда тражи одговор у себи и из себе. Но и у овом последњем случају по овој школи судија има да тежи за правилом и труди се да нађе начелна гледишта.

Ова школа не искључује супсумцију, јер и она увиђа истину да појмови које ствара законодавац (Gebotsbegriffe) имају смисла само кад се може из њих што дедуцирати сигурно (у интересу сигурности и упрошћености). При томе не сме се никако изгубити из вида да су ти појмови телеолошки. Судија ће тек у сумњивим и специјалним случајевима истраживати интересан положај. И ту он мора бити помогнут од науке која ће добивене резултате обући у потребне конструкције. Тако се дешава (и то, нормално) да се сматра да је обухваћено вољом законодавчевом и оно што он није баш себи претставио: главно је да је то обухваћено самим појмом. То је „правно развијање“ или „пројекција“ у смислу Вурцела. Задатак тумачења је да пронађе унутрашњу везу правних принципа, основне приципе закона и да из њих попуњава и развија закон, као и да уклања противречности. Против тога није и не може бити ова теорија; али она је против тога, ако се научна прерада у систем узме као да је то сама законодавчева воља и испусти из вида да законодавац није фанатик логике него да може, где то практичне потребе траже, да прави и недоследности. Типичан пример је да из *природе* једног односа, одређене по једној научној класификацији извлаче практичне закључке. Наука је била сву пажњу обратила на то да „конструише“ и да из конструкције (појма) добије чак нове норме, решења за нове случајеве. И занемарила била испитивање интереса, везу права са социјалним животом, не улазећи у социјалне разлоге који су меродавни за законе, а не научне конструкције. Што се увек при томе не долази до погрешних закључака, то долази отуда, што се узимају у обзир различите практичне последице и резонувања и несвесно. Такав је пример појмова кривице и одговорности

где се такође мешају теоретска излагања са практичним (позитивноправним). Главна мисао, која треба да нас води при тумачењу, јесте да при тумачењу и при попуњавању празнина долази у обзир само оцењивање вредности и интереса законодавца, а не логичке последице научног система.

Интересна јуриспруденција не пориче нужно вредност научног теоретског систематисања које има за циљ упознавање једног позитивног права. Битно је разликовати научне појмове сређивања, *Ordnungs* — од законодавчевих, практичних *Gebotsbegriffe*.¹⁾ Хек иде још даље, и не полаже нимало или врло мало на логичку обраду права, због чега је сама школа нападнута, као да не води рачуна о појмовима у опште. Интересна јуриспруденција је против дедуцирања из једног конструисаног појма, одн. из виших појмова и апстрактних формула без испитивања интересног положаја. У потврђивању логике и при оцењивању интереса и код појмова вредности слаже се *Штол* са Ф. Кауфманом, који је, као присталица нормативне школе, примио, начелно, интересну јуриспруденцију, унесећи методолошке прецизности и оштроумља нарочито у постављању проблема, што одликује школу којој припада.²⁾

Школа није остала само при томе да постави проблем теориски него је почела да своју теорију примењује у пракси. Ми лично познајемо неколико лепих и врло интересантних радова Римелина, нарочито оне из области јавног права. Познајемо такође Хеков *Grundriss des Schuldrechts*, 1929, из кога ћемо навести неколико примера, колико је то могуће у оквиру овог кратког приказа. Хек испитује у овом свом делу код сваке правне установе какав смисао имају за интересе појединаца, и много пута то постаје неопходно, да би се добило једно правилно и разумно решење. Тако на пр. питање о немогућности извршења кретало се око појма *узрока*. По старој методи замишљало се да је облигацијом прописана промена спољашњег света и да промена не може наступити, јер је извршење постало немогуће и да према томе и заповест престаје у колико друга дужност не дође на место прве (*Ersatzpflicht*). По овој, новој методи, ту се ради о задовољењу извесних интереса повериоца за рачун интереса дужника. Ако је немогуће за дужника да изврши ту своју обавезу, онда ће он имати да плати накнаду штете. Али дужник ће имати и ову дужност с једне стране у границама природне или логичке могућности (кад је на пр. једна ствар уништена без кривице дужника) и с друге стране докле се може сматрати да је право да дужник подноси жртве (трошкове). Да и ова друга граница постоји, види се из примера. Лице

¹⁾ В. моју расправу: *Jedan pokušaj podele državnih funkcija u formalnom i materialnom smislu*, стр. 107—109 (*Zbornik znanstvenih razprav 1924/25*).

²⁾ Ст. 26, *Die Interpretation der Gesetze und Rechtsgeschäfte*. 1927.

В је дужно да преда речни чамац лицу А; случајно потоне чамац, и може бити само великим трошковима извучен. Је ли лице А и онда дужно јоште? У погледу прве границе ваља истаћи да се у најновије доба, особито после рата, уводи појам привредне немогућности, која наступа обично услед револуције у ценама. Хек нам износи више правно-техничких средстава, више формула којима се постиже главни циљ — правичност у односима повериоца и дужника, и за та средства и формуле вели да су сва тачна (према ситуацији), пошто дају исте резултате (ст. 95, § 30.). Питање да ли поред два случаја ослабљеног уступања квалитативног делења потраживања, које закон предвиђа, има и других, решава у позитивном смислу. Мишљење да је и ту утврђен број типова стварног права и да начело аутономије воља важи само на заснивање а не и уступање потраживања, по новој методи нетачно је. Јер треба да постоје нарочити разлози који ту не допуштају аутономију воља. Интереси дужника су при ослабљеном уступању исто тако заштићени као и при потпуном уступању (ст. 209, § 79). У место да испита практичну вредност аутономије воље по интересе појединаца и стварне потребе и друштву, стара школа иде за класификацијом, и стоји под сугестијом једног појма и једне дефиниције, као да је то главни циљ закона! Код преношења дугова Хек утврђује да ова установа не чини једну специалну установу јер се јављају проблеми (практични, нормативни који се тичу права и дужности појединаца) који су прилично општи (због чега се римско право и многе велике кодификације задовољавале само општим нормама и појмовима). Што се тиче зајма са каматом, Хек га обележава као двостран уговор, опет у смислу своје теорије, јер и ту, као у опште у данашњем кредитном саобраћају, важи као мото *do ut des* онако исто као код куповине, најма и других двостраних послова (§ 107). Начело неоправданог богаћења обележава као начело које не ствара никаква нова правна добра, али доноси нове могућности заштите за већ признате интересе, проширујући границу жртве за дужника.

У свима тим случајевима и у многим другим решења се доносе непосредно из социјалне садржине једног прописа, из *вредности* садржаних у њима. И том приликом појављује се много пута мисао како је стара теорија из научних конструкција, — из „правне“ природе једног права, дужности, установе, тј. из места у класификацији, извлачила чисто практичне закључке, и кад закон у истини није покривао дотични случај. Тако на пр. ради конструкције и научне поделе на кореалне и солидарне обавезе — које је познавало римско право — тумачи се § 421. В. Г. (нем. грађ. зак.) као да се односи само на „праве“ заједничке обавезе. Овај члан међутим о томе ништа не зна, и обично модерни закони и нацрти сваку такву поделу одбацују, и шта више практична је потреба да се и

не води рачуна ни о каквим „правим“ или „неправим“ обавезама ове врсте. Штол нам пак у наведеној расправи износи као један врло згодан пример за овакав начин резоновања установа пословодства (Treuhand) и ту води полемику са Шенфелдом. Суштину ове установе види Шенфелд у томе „да оба учесника не чине једну личност, него само један субјект“ и то тако да, споља има превагу један, изнутра други“. Обојица су „власници добра“ и растури ли се веза, добро се претвара у појединачну својину са ограниченим правом другог. Пошто су оба субјекта, не сме један располагати добром без пристанка другог. Шенфелд извлачи ту и других практичних последица из овакве конструкције, и то је све у основи погрешно. У више маха избије такође мисао о *еквиваленцији* правних конструкција, (једнакој вредности више конструкција) као на пр. о правном основу вредносних папира. При конструисању се може поћи са различитим идеалима и могу бити оправдани различити обрти, и разне компромисне комбинације (В. ближе о томе § 138, ст. 412 и даље, такође ст. 473 нап. 2). Главно је постићи циљ: правичну заштиту интереса¹⁾.

Јуриспруденцији интереса не може се замерити субјективизам, као што то може нарочито теорији која хоће да извуче право из правног осећања. Али она верује и претпоставља један систем објективних вредности и објективног оцењивања, барем у извесној мери, као и сви модерни покушаји либералног карактера. Она не иде као школа слободног права да сматра као право само „живо“ право, и „правну свест народа“ и да допусти да судија суди и *contra legem* кад се закон огреши о живо право и правну свест народа. Али иде ипак далеко у проширавању активности судије. По њој ће судија ићи за циљевима којима је законодавац вођен одн. тачније којима је могао бити вођен, остварујући *вредности* садржане у законима, а не сам текст по себи. Јуриспруденција постаје фактор који не само „примењује“ него и даље изграђује закон, као прави сарадник законодавца, и извлачи на светлост дана латентно садржане могућности у закону. Доследно изведена ова теорија ће подвести под један пропис и једно добро, и кад оно није изрично предвиђено, само ако се може сматрати (објективно, у једној средини) да оно вреди исто толико колико и предвиђено. Тако су јој и стављене примедбе прво са стране оних који не признају празнине или сучавају њихов домен, а затим од стране оних које хоће да сачувају ригорозност начела поделе власти. Али код ових питања не смемо заборавити да се ради о *ситуацијама*. Јер у једном смислу има ван сваке сумње празнина, и оне се могу попуњавати само оцењивањем интереса. Што се тиче поделе власти, она се може појмити шире или уже. Оно што је главно то је да суд

¹⁾ Тај метод сам применио у расправи *Одговорност за ризик* (Архив, 1927. год.).

не сме издавати опште правне прописе (што још не значи да их не може стварати путем прецедената). Ако се оно појми овако, чисто формално, онда се теорији о јуриспруденцији интереса не може ставити начелна примедба. Али, као и свуда, тако и овде, ради се о томе да се нађе права граница и права мера и, овде, специјално између тежње да се задовољи правда и да се закони прилагоде развоју друштва и тежње да се очува сигурност поштовањем закона и разграничења надлежности. Ма како се судило о овој школи, мора јој се признати да она упућује правнике да улазе у саму срж правних односа, у њихов социјални смисао, и да правне прописе стављају у оквир општих културних и социјалних вредности и интереса, као и то да их ставља непосредно пред стварност, уклањајући опасности да служе логици самој за себе а не животу и друштву.¹⁾

Ђ. Тасић

Der Prozess Jesu von Hans Lietzmann, Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, Philhist Klasse, 1931, XIV, стр. 313—322.

I.

Прошлог мета прошла је кроз сву светску штампу вест, да је професор Лицман, наследник Адолфа Харнака на катедри црквене историје, држао на седници Пруске академије наука у Берлину предавање, у коме је приказао „Процес Исусов“ у светлости историје и дошао до закључака противних досадашњем мишљењу. Према Лицману, јеврејски Велики Суд, Синедриј, није имао никаква удела у суђењу Исусу а осуда и смакнуће Исусово искључиво су дело римске судске власти у Јудеји.

Данас је предавање професора Лицмана већ обелодањено штампом међу публикацијама берлинске академије и његови се закључци могу подврћи научној критици.

Лицман није поставио никакву нову тезу. И пре њега било је писаца, који су тврдили и доказивали у главном то исто.*) И пре њега био је поступак пред Синедријем приказан као стилска дублета поступка пред Пилатом и као легенда хришћанске општине; за радикалне критичаре Библије била су и раније јеванђеља Матејево и Лукино само парфразе Марковог а Јованово јеванђеље производ јелинистичког хришћанства.

¹⁾ О овој школи в. чланак: Paolo Silvio Migliori, Tendenze verso il diritto libero nella letteratura giuridica odierna (Estratto dalla Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto, 1932.) Писац инспирисан нормативистичком школом признаје активност судске функције, ипак заузима врло критичан став према јуриспруденцији интереса са гледишта празнина.

*) Philippson: Haben die Juden wirklich Jesum gekreuzigt? Berlin 1866 и 1901 г.; Reinach: Revue d' Etudes Juives XXXV (1897) стр. 15. и сл.; Loisy: Les Evangiles synoptiques II. 599; и други.

Нов је код Лицмана, барем за нас, покушај, да се Марков приказ поступка пред Синедријем обори са аргументом, да би, према јеванђељу, за то био једини сведок Петар, а Петар је, према истом јеванђељу, био за време суђења у дворишту код ватре, са слугама, па није могао да чује што се је у судници дешавало. Ово резоновање не би убеђивало ни кад би у Марковом јеванђељу било речено, да се приказ за-снима на казивању Петрову, што није речено; али, знајући, да је Синедриј састављен од седамдесет и једног члана, два деловође, од три реда ученика-слушача (Мишна, Санхедрин IV. 3.) и да је тамо било сведока и послужитеља, допустиће се, да су и Петар и хришћанска општина имали доста могућности да сазнају шта је било у судници. Томе би се могло додати, да, према Јовану (18. 15.) није за Исусом ухапшеним ишао само Петар него и један други ученик, који се је слободно кретао у двору великог свештеника и који би зато могао да послужи као сведок јачи од Петра.

Него, ни Лицман не придаје овим претходним расматрањима већу важност, и улази у средиште питања са овом поставком: да је Исус био од Синедрија осуђен због богохуљења, он би, по закону Мојсијеву (Лев. 24. 14.) морао бити погубљен каменовањем; сигурно је међутим, да је био ра-запет на крст, а то је типична римска казна; па ако и пре-суда Синедрија, како неки хоће, није у то доба била извршна без одобрења римског прокуратора, онда би, после доби-веног одобрења, било морало следити каменовање; свега тога није било, пресуда Пилатова била је извршена од његових органа, по римском поступку; дакле, закључује Лицман, Синедриј није осудио Исуса.

Тај закључак претпоставља, наравно, да је јеврејски суд у доба смрти Исусове имао право суђења на смрт и извр-шења смртне казне. И то је оно ново што Лицман тврди.

II.

За поткрепљење те тврдње Лицман не износи својих разлога него наводи шест разлога изнетих од француског писца Жистера,¹⁾ чије дело, вели, није у Немачкој као ни другде, нашло заслужене пажње, због рата. Разлози, који би имали да докажу, да је Синедриј све до седамдесете го-дине по Христу (разорење Јерусалима), имао над Јеврејима капиталну јурисдикцију, налазе се у следећим случајевима:

1) Погубљење Јакова, брата Исусова, и неких других, сретством каменовања, по одлуци Синедрија (Jos. Fl., Antiq. 20. 200.);

2) Погубљење Стевана (Дела апостолска 6., 12. и 7. 60.);

¹⁾ Juster: Les Juifs dans l'empire romain. Paris, 1914.

3) Право Јевреја, да сваког поганина, који би ступио у храм, па био то и римски грађанин, погубе (Jos. Fl., De bello jud. 6. 124.);

4) У Мишни-Санхедрин 7. 2. спомиње Раби Елеазар бен Задок погубљење ћерке једног свештеника, при чему да нису биле одржане праве формалности и објашњава то тиме што суд онога времена није како треба познавао закон. Вавилонски Гемара Санх. 52 б. тумачи ту неправилност тиме што је то био колегиј састављен од садужеја. Раби Елеазар припада другој генерацији Танаита, која је радила од око г. 90—130. по Христу и тако познавала из властитог искуства прилике пре седамдесете године. Жистер спомиње даље, вели Лицман, како и талмудска традиција тврди, да је Синедриј пре год. 70. имао пуну надлежност и за капиталне злочине. Таково једно карактеристично место има вавил. Сота 8 б.: „Каже Раби Јосиф (око г. 300.) а то исто учи и Раби Хија (у другој половини III. века): И ако је од дана разорења храма Синедриј престао постојати, нису престаја постојати „четири начина смрти“ (тј. форме погубљења описане у Мишни Санх. 7. 1.), и после тога разлаже, да: „ко је крив каменовања, тај или падне са крова или га зверка згази; ко је крив спаљења, тај или падне у огањ или га уједе змија“ итд. На место ранијег ритуалног погубљења долази дакле од Бога несрећа аналогног облика.

5) Краљ Агрипа II. у своме писму Калигули (код Филона: Legatio 307) пише, да свештеник, штавише и велики свештеник, који неовлашћено ступи у Најсветије, пада неминовно под смрт. То — нотира Лицман — претпоставља ипак властиту јеврејску власт суђења на смрт.

6) Јосиф даје јурисдикцију и Општини Есена и тврди, да су Есени и хуљење на Мојсију кажњавали смрћу (Bell. jud. 2. 145.) Је ли ово — додаје Лицман — историјско или није, не брига нас. Али, свакако, биће допуштен закључак а *minor ad maius*, да је капитална надлежност Синедрија за Јосифа била сама по себи разумљива.

Из свега тога, завршава Лицман, излази, да је Синедриј у доба Понтија Пилата имао пуно право да кажњава смрћу јеврејске злочинце против религије и богохулце. Исус је био Јеврејин, починио је дело богохуљења и, да му је Синедриј судио, он би био усмрћен каменовањем а не би био разапет на крст.

III.

Жистер-Лицманови аргументи не убеђују.

Ад 1): Каменовање Јакова и његових другова није аргуменат за Лицманову тезу него против ње. Читајмо односно Флавијево место у целости (према обичнијем начину цитирања: Antiq. 20. 9. 1.). „Да задовољи тврдоћу свога срца, мислио је Анан (— тадашњи велики свештеник —) да има

повољну прилику сад кад је Фест (— гувернер Јудеје —) умро а Албин (— нови од цара постављени гувернер —) још није стигао; он дакле сазва Велико Веће на суд и изведе брата Исуса, кога зову Христ, по имену Јакова, уз још неке друге, оптужи их као кршиоце закона и даде их осудити на смрт каменовањем. То је јако озловољило и најревностније и закону најоданије грађане, и они послаше потајно изасланике до краља и замолише га нека Анану писмено наложи да се у будуће кани таквих дела, јер је и сада био сасвим у неправу. Некоји од њих пођоше штавише у сусрет Албину, који је долазио из Александрије и опоменуше га, да Анан, без његовог одобрења, није никако смео да сазове Велико Веће на суђење; по тој жалби писао је Албин у јакој сроби писмо Анану, у коме му је запретио заслуженом казном. Исто тако га је краљ Агрипа због тога свргнуо са части већ иза три месеца и поставио Исуса, сина Дамнејева, за његова наследника.“ Ово место илуструје тадашњи положај Синедрија: он се, без одобрења римског гувернера, не сме ни састати на суђење а камо ли извршити смртну пресуду. У случају Јакова и другова Синедриј је узурпирао власт, која му није припадала, користећи се отсуством гувернера.

Ад 2): После тога не може се одржати ни аргумент са Стеваном првомучеником. То је могао бити или — како се је досад објашњавало — тумултуарни акт линчовања, или узурпација као и у случају Јакова. Да су весници хришћанства били изложени опасности таквих линчовања, спомиње Св. Писмо и на другим местима (Јов. 8. 59; 10. 31; Дела ап. 5. 26; 14, 19; II. Послан. Коринћ. 11. 25.)

Ад 3): Односно место код Јосифа Флавија (*De bello jud.* 6. 2. 4) гласи: „Зар вам нисмо ми (Римљани) допустили да кршиоце тог прописа (забране улажења у унутрашњост храма), па и ако је то Римљанин, убијете“. И овај цитат говори против Лицмана. Из њега се изводи, да Јевреји нису могли убити преступника храма сем по сингуларној делегацији од стране римског суверена. Право које им се за такав случај даје, је изузетно, и значи да по правилу не постоји.

То и онда, ако је по овом месту заиста дата Јеврејима власт да убију. А у то треба сумњати. Оригинални израз „анамреин“ преводи Лицман са „убити“. Међутим примарно значење тога глагола је: дигнути, однети, што би могло значити и: ухватити (па предати суду). Натпис пред храмом (*Dittenberger, Orientis graeci inscriptiones*, II. бр. 598) опомињао је Нејевреје, да ће бити кажњени смрћу, ако ступе у храм. Римљани не дозвољавају олако убијање без законитог поступка. (Дела ап. 25, 16). Ко је онда био надлежан да суди таквим преступницима? Да им је Синедриј судио, не проилази ни одкуд; обрнуто има доказа, да је прокуратор Јудеје осуђивао на смрт и кривце за дела ударе јеврејске вере (*Antiq.* 20. 5. 4; *De bello jud.* 2. 12. 2.).

Ад 4): Цитирано место у Талмуду вавилонском гласи: „Раби Елезар бен Задок каже: Једном је кћерка неког свештеника водила блуд па је оплетоше свежњима лозе и запалише. Онда му рекоше: То се је догодило, јер суд онога доба није познавао закон“. Према традицији наиме било би јој се имало улити у грло растопљено олово (унутрашње спаљивање). Случај, који Раби Елеазару даје прилику да подучи своје слушаоце или читаоце, могао би најпре бити фингиран као већи део случајева у казуистици респондената. Али, и ако је реалан, могао би да има неку доказну вредност за Лицманову тезу само онда кад би у њему било назначено, који је то суд био, где је био и када је онако судио. Онакав какав је, не може служити за доказ, да је Синедриј, у Јерусалиму, у доба Христово, судио на смрт и имао право да суди.

Цитат из Соте је фигуративан. У осталом не пориче се, да је Синедриј постојао и у доба Христово; исто тако је сигурно да му је римска власт признавала и допуштала ограничenu судску власт као и да је јеврејски национализам, особито његово фарисејско крило, гдегод је могао афирмисао и виндицирао независност.

Пориче се само да је Синедриј, у доба кад је Јудеја била римска провинција, имао и могао имати пуну јурисдикцију са влашћу суђења на смрт и извршења смртне казне ма на који од „четири начина“. Показаће се још, да би таква двојност била противна римском схватању државе. И најзад, да је томе тако, била би код Флавија споменута по која синедријска јустификација како их је наведено мноштво прокураторских. Али Флавиј не помиње него једину Јаковљеву. И та једина обележена је као противузаконa.

Ад 5): Агрипа, причајући у посланици цару Калигули о вери и обичајима јевреја, помиње и то, да сваки свештеник, па и велики свештеник, који би неовлашћено ушао у Најсветије храма, „пада под смрт“.

Ни ово место не може да служи као доказ за Лицманову тезу. Смрт, о којој је овде реч, није санкција казненог закона него је веровање, које се заснива на Мојс. II. 19. 24 и III. 16. 2.: „И каза Господин Мојсију: реци Арону брату својему да не улази у свако доба у светињу за завјес пред заклопац који је на ковчегу, да не погине, јер ћу се у облаку над заклопцем јављати.“ „А Господин му рече: иди, сиђи, па онда дођи ти и Арон с тобом; а свећеници и народ нека не преступе међе да се попну ка Господину, да их неби побио“. Само велики свештеник и само једанпут на годину, на празник очишћења, може да уђе у Најсветије (Мојс. II. 30. 10.). Два сина Аронова, која су неовлашћено ушла, погинула су (Мојс. III. 16. 1.) Не кажњава дакле такве преступнике Синедриј него Бог.

Ад 6): Есени су били верско- филозофска секта, која је бројила око четири хиљаде следбеника (Antiq. 18. 1. 5.;

Bell. jud. 2. 8. 2. и след.), и живела у строгом моралу и дисциплини. „После Бога исказују највеће поштовање имену Законодавца; ко њега хули, казни се смрћу“ (Bell. jud. 2. 8. 9). Могуће је, да се је у интерном животу есенске цекте тако и поступало; и друга удружења су знала смицати своје грешне чланове. Али да је то било законито и признато право, у доба римског владања у Јудеји, остаје да се докаже, јер је далеко од сваке вероватности. Речи Флавијеве значе само теориско учење Есена.

IV.

Против Лицмана говоре даље ови разлози:

1) И ако је Исус крив дела, које је по закону Мојсијеву кажњиво смрћу (Јов. 19, 7.), Јевреји изјављују пред Пилатом, да они немају власти да га погубе (Јов. 18, 31). То је додуше аргуменат из јеванђеља а Жистер отклања јеванђеља као историско врело. Али онда, одкуда уопште имамо сазнања о суђењу и смрти Исусовој? Обим местима из профане историје, Флавијевом и Тацитовом, која нам о томе догађају дају нека крта обавештења, оспорила је наука аутентичност.

2) Талмуд јерусалимски обавештава, да је: „Четрдесет година пре разорења храма било Јеврејима одузето право изрицања смртних осуда“. Овако наводи то место Лицман, али, јер оно говори против њега, додаје, да је Жистер, анализом паралелног места у Талмуду вавилонском, показао да то није историска вест него само закључак који је Раби Исак бен Евдим извео из вести о пресељењу Синедрија у базар а то пресељење да није историско.

Односно место у Талмуду јерусалимском, у типичном талмудском стилу, гласи: „Аводах Зарах 8. 3: Четрдесет година пре разорења храма преселио се је Синедриј и седио је у гостионама (базару). Што значи ова предаја? Рече Раби Исак бар Абдим (Евдим): Нису судили дела кажњива глобом. Рече Раби Нахман бар Исак: Да не каже, да нису судили дела кажњива смрћу. А откуд то? Кад видеше да се толико умножавају убиства и они их не могу да суде, рекоше: боље нам је да се селимо из места у место, јер како можемо а да себи не подвргнемо кривично дело.“ О томе месту у јерус. Талмуду изражава се Calmet¹⁾, коментатор Талмуда, овако: „Што се тиче доба наведеног од рабина, четрдесет година пре разорења храма, држимо да је нетачно исто као и разлог који наводе. Прави разлог, због којег им је била одузета власт суђења на смрт, потиче изван сумње отуда што су Римљани, кад су Јудеју претворили у провин-

¹⁾ Commentarium litterale in omnes ac singulos tum Veteris tum Novi Testamenti libros, Augusta Vindeicorum et Graeci, 1835., VII стр. 805.

цију, сва дела кажњива смрћу повукли пред суд гувернера, а са разлога којима се свако може лако домислити.“

Као што је Талмуд на овоме месту садржајно веродостојан, био би и у погледу времена, да је наместо четрдесет година казао шездесет и четири. Јер Архелајева етнархија била је претворена у римску провинцију год. 6. хришћ. ере а храм је био разорен год. 70.

Зашто би онда јеванђеља била неисториска кад у год. 30. хр. ере стављају Јеврејима у уста изјаву да они не смеју никога погубити?

3) Црквени учитељ Ориген извештава за своје доба (почетак 3. века), али *eadem ratione* важи то и за доба Исусово: „Слово Закона (Мојсијева) не може казнити убојицу ни каменовати прељубницу, јер то себи присваја римска власт (In epist. ad Rom. Cement. VI. 7.).

4) Власт суђења на смрт, *ius gladii*, припада у провинцијама гувернеру (Диг. 1. 18. 6. 8; Bell. jud. 2. 8. 1). Прокуратор Јудеје добива ту власт од цара мандатом (Antiq. 18. 1. 1.). Мандат гласи *ad personam* и по изричном сведочанству извора не може се на другога пренети (Диг. 1. 16. 6.; 1. 21. 5.). Нужна је последица тога, да парнице *de capite* мирују кад нема гувернера (Дела ап. 25. 14) и да се Синедриј не може ни састати на суђење кад гувернер није у Јудеји (Antiq. 20. 9. 1.), као и најзад да Синедриј, ако, вршећи допуштену му јурисдикцију, нађе да би дело било кажњиво смрћу, има да преда окривљеника гувернеру на суђење. Ако су то, према јеванђељима, Јевреји учинили и са Исусом, они су поступили у пуној сагласности са римским правом. *Ius vitae et necis* као атрибут суверене власти не може се делити. Ни теориски ни практички. Особито не у Јудеји због разлога, којима се може сваки лако домислити, како каже Калмет. Римска држава имала је у Јудеји много домаћих присталица (Ant. 17. 11. 2) а Синедриј је био претежно фарисејски, Риму непријатељски.

5) Питало се је, зашто би хришћанска општина била уметнула у јеванђеља поступак противу Исуса пред Синедријем, и одговор је гласио, „да је хришћанска традиција била врло рано осетила аполегетску потребу да прикаже смрт Исусову као дело урачунљиво једино Јеврејима“ (Loisy, *op. cit.*, страна 610). Ако су рани хришћани имали тај циљ па ако су Јевреји у обиму остављене им аутономије имали и пуну судску власт, онда би било ближе разуму да су у јеванђељима дали и осудити и смакнути Исуса од Синедрија а не од Пилата.

ANALI PFB* | anali.rs

*

Напошетку, читава Лицманова теза стоји само на претпоставци. Јер јеванђеља заправо говоре исто што и он: да је Исуса осудио на смрт и разапео Пилат а за дело кажњиво по

римском праву. Јеванђеља не кажу да је Синедриј осудио Исуса на смрт. Израз „ заслужио је смрт“ (Марко 14. 64), у вези са показаним државоправним положајем Јудеје онога доба, не значи пресуду него констатацију да постоји дело санкционисано смрћу, услед чега настаје ненадлежност Синедрија и потреба да се окривљени преда прокуратору. Између јеванђеља, Флавија и римског права нема протусловја.

За правну науку, Лицманова студија може да се ограничи на питање: је ли Синедриј, у доба између г. 6 и 70. по Хр. имао капиталну јурисдикцију. Одговор на то питање је негативан.

Д-р Иво Милић

НЕКРОЛОГ

Шарл Жид

(1847—1932)

Пре неколико дана, 13 марта, преминуо је Шарл Жид, један од најпознатијих економичара и најстарији професор економских наука у Француској. Поч. Ш. Жид био је чувен колико по својим многобројним радovima и уџбеницима, толико и по својој сопственој доктрини, која ће несумњиво оставити трага у историји економских и социалних наука. Његово име није било познато само у Француској, већ и широм целог света, јер су његова дела преведена на многе стране језике. На српски језик преведене су ове Жидове књиге: Потрошачке задруге, од г. проф. д-ра Мих. Илића, први део г. г. Жидове и Ристове Историје економских доктрина, од г. Станислава Савића, судије; и Принципи политичке економије. Ш. Жид се није само прочуо као економски теоретичар, он је познат и као друштвени реформатор. Његовом смрћу нестаје један од најистакнутијих апостола кооперативизма.

Ш. Жид је рођен 29. јуна 1847 у Изесу, на југу Француске, где му је отац био претседник суда. Из ране младости почео се бавити економским наукама. У времену када је настава Политичке економије постала обавезна на Правним факултетима у Француској, Жид је добио прву катедру Политичке економије на Правном факултету у Бордоу 1878. г. Жид је затим прешао у Париз, где је доцније основао на Правном факултету катедру Социалне економије. Тај је предмет био факултативан и Жиду је тешко падало што се самим тим и број његових слушалаца смањио. Године 1919 Жид буде наменован за професора на Collège de France, на коме је положају и умро. На Collège de France он се није морао придржавати никаквог одређеног школског програма, већ је обрађивао специјална питања из области социалне економије и кооперативизма.

Једна од првих Жидових значајнијих публикација били су Principes d'Économie Politique, прво издање те књиге је од 1883 г. Затим је Жид објавио ове књиге: Cours d'Économie Politique (две свеске), ова је књига доживела велики број издања; Charles Fourier; Les Institutions de Progrès Social (Économie Social); La Coopération, пропагандистичка предавања; заједно са г. Шарлом Ристом Histoire des Doctrines Économiques, дело, које је још за живота својих аутора, постало класично. Ш. Жид је такође писац многобројних чланака и брошура. Своје чланке у главном је објавио у

часопису, који је он основао пре четрдесет и шест година са Алфредом Журданом и Едмоном Вилејом: *Revue d'Economie Politique*. Ова је ревија много допринела да се економска наука у Француској могла развијати у свима правцима, а не само у ономе назначеном од стране економскога либерализма, који је одбацивао начела свих осталих економских школа. Тај часопис није окупио око себе само присталице једне једине доктрине. Иницијативом Жидовом и његових колега, тај је часопис још првих година свога постојања добио за сараднике највиђеније економичаре и социологе, као што су: Брентано, Шмолер, Л. Коса, Валрас итд.

Ш. Жид се није упуштао у решавање неких грандиозних научних хипотеза, нити је резултате својих научних истраживања приказивао у нејасним формулама. Њему се, у осталоме, и замера што је начела економске науке на врло прост начин изложио, тако се сматра да су његове књиге више нестручним лицима биле намењене. Међутим, то се може схватити и као одлика његових књига, јер су оне и ширим масама приступачне. Његове су теорије, у већини случајева, на солидној основи саграђене. Жид се, у истини, није упуштао у научне анализе појединих специјалних економских проблема. Он је схватио свој позив прво као наставник, и својим слушаоцима је пружио одличне уџбенике, затим као социјални реформатор, и он оставља за собом једну врло интересантну доктрину о кооперативизму.

У ствари Жидова доктрина није имала до данас много успеха ни са теориске нити са практичне тачке гледишта. Али, она је можда позвана да у будућности игра важну улогу, јер је она пацифистичка, хумана и привлачна. Доктрина Жидова као и његова личност, проткана је моралним осећањима и протестантизмом. Заиста, Жид је био не само по рођењу, већ и по убеђењу протестант, као што вели г. проф. Гастан Пиру. Он је сматрао да је жеља за нагомилавањем материјалних добара нижега реда, а и да је ништавна када се упореди са узвишенијим и племенитијим тежњама душе и мисли. — Жид није остао само доктринар кооперативизма, већ се старао и практично да примени начела, која је заступао. Пре четрдесет година он је основао са поч. Боавом чувену кооперативну Нимску школу. Та се школа потпуно одвојила од економскога либерализма. Али се ипак није изједначила са социјализмом. Морализам Шарла Жида у супротности је са материјализмом Карла Маркса. Жид није присталица социјалистичких метода извођења реформа, он мисли да се друштвена обнова може извршити помоћу личне иницијативе. Жид је највише наде полагао у потрошача. Он налази да по досадашњем схватању потрошач није ништа, а он треба да буде све, и производња би требало њему да стоји на услузи, док га она данас доминира. Удружени потрошачи имали би да изведу ову пацифистичку револуцију. Тиме би се решило питање радничких надница и профита, а капитал би био сведен на обично средство за рад, који би добијао онолику награду колику у садашњици прима најамни рад. — Предвиђања Жидова врло су далеко од потпуног остварења, али он је ипак постигао делимичне резултате у извођењу свога практичнога програма. Један од последњих његових успеха јесте оснивање у 1931. год. Међународног института за кооперативна изучавања. Тај институт има два главна седишта: један у Француској, други у Немачкој. Његов је циљ да служи као центар за сва научна истраживања у вези са кооперативизмом. И ово је један доказ да је Жид до смрти остао веран својој идеологији и да је стално имао у виду напредак науке.

БЕЛЕШКЕ

Избор Г. проф. Тарановског за члана Академије. — Г. д-р Теодор Тарановски, ред. проф. Историје словенских права на Правном факултету у Београду и стални сарадник „Архива“, изабран је за правога члана Срп. краљ. академије наука и уметности.

Осим тога, Г. проф. Тарановски изабран је, ових дана, за редовног страшног члана Научног друштва у Лавову.

R. Bonnard, Précis élémentaire de droit public, deuxième édition. Librairie du Recueil Sirey, 1932 — Ово је друго издање уџбеника проф. Р. Бонара који обухвата истовремено уставно, административно и финансиско право. Дело се одликује изванредном прецизношћу и јасношћу, коју је писац умео да постигне и у овако кондензованом облику и збијеном слогу. И ако је материја (законодавство и јуриспруденција) осветљена са гледишта реалитичке школе (Дигна), уз помоћ теориских појмова које је ова поставила —, књига није ништа изгубила; она је пре добила. Како је намењена студентима на општем курсу, књига је само укратко изложила ову теориску подлогу. Пружајући историју установе, као и њихову социалну страну, она даје пуну слику јавног права. Књигу топло препоручујемо нашим правницима. **Ђ. Т.**

Nicola Coumaos, Docteur en Droit, Avocat, Licencié ès lettres (Philosophie). **Le rôle de la volonté dans l'acte juridique, tome I Etude critique de la conception classique,** Paris (Recueil Sirey) 1931. За сада се задовољавам да ову књигу забележимо са неколико речи, и да се на њу вратимо кад изађе други, конструктивни део. Са двоструком надлежношћу правника и филозофа, ставља једну чврсто аргументисану и убедљиву критику индивидуалистичке концепције. Дигиевац, који, с осећањем пиетета, посвећује своје дело Дигну, он се ипак може обележити као непосредни ученик Р. Бонара који је покушао да у низу својих неколико расправа, објављених, sukcesивно, у току последњих година, заснује на један веома критичан начин и понегде коригира Дигна. У предговору, врло похвалном за Кумароса, проф. Р. Бонар у кратко и са

прецизношћу њему својственом излаже главне мисли писца књиге. Индивидуализам, који обара К., то је у ствари волунтаризам, по коме је право творевина слободне воље — она иста мисао дакле, коју је и Бонар обарао у својој расправи: *L'origine de l'ordonnement juridique* (у *Mélanges Nau-giou*, 1930) К. прима мисао да је норма и индивидуални акт — коју је Бонар примио из Келсенизма и пре њега још 1927 (в. чл. *Le réalisme et normativisme dans la science juridique* у *Revue internationale de la théorie du droit*, Année II, ст. 38) К. уноси прецизности у појам индивидуализма, — на чију сам непрецизност код Дигна био обратио пажњу јоште раније (в. иста расправа ст. 24). Заслужује нарочиту пажњу пишево разликовање немачке *Willenstheorie* и француске класичке теорије аутономије воље. Исто тако његов резервисан став о крајњем решењу питања о правним личностима. То је за њега питање филозофско, као и за мене (у чланку о Дигну у овом листу, 1929 ст. 249). Али му не смета да са свим одлучно одбаци теорију о личности као непотребну са гледишта теорије аутономије воље.

Ђ. Т.

Benvenuto Donati, Lodovico Antonio Muratori e la giurisprudenza del suo tempo. Modena, 1931. Писац, о чијем значајном делу *Fondazione della Scienza del Diritto* смо имали прилике да говоримо на овом месту, скупио је у једну књигу своја предавања о L. A. Muratori-у, одржана у „Reali Accademia di Scienze, Lettere e Arti in Modena“, развијајући сада неке тачке и додајући нека документа. L. A. Muratori је правни италијански писац из 18 ст., професор правног факултета у Модени. Са њим, како доказује писац, почиње сасвим јасно, значајан процес ревизије правне науке као јуриспруденције теориско-практичне — онако исто као што се са *Viko*-ом врши сличан процес ревизије правне науке као философије. Из тога се види како писац даје L. H. Muratori-у један шири значај од локалног. У њему он види једног претставника италијанске „најбоље мисли“ и традиције. Али не само то, него му даје и општи научни значај. Писац је овај рад схватио као једно поглавље из историје „систематизације“ правне

науке, т.ј. као ревизију историјско-критичку „систематизације“.

За нас, странце, ова књига има још и тај интерес, што нам открива многе моменте из историје универзитета и правних факултета у Италији, која је у том погледу заузимала једно видно место у Европи.

Ђ. Т.

Lazare Marcovitch, Le désarmement et la politique de Belgrade, Paris 1932, стр. 287. — У тренутку када се цео политички свет бави питањем разоружања, појава ове књиге г. д-р Марковића изазваће, ван сумње, нарочито интересовање. Занимљива сама по себи, њена би појава у свако друго време заинтересовала само стручњаке и ужи круг политичара, док ће данас, у тренутку кад почиње рад међународна конференција за разоружање, она добити знатно већи број читалаца. Ван сумње да ће она много допринети тачном упознавању гледишта наше владе на ово питање од прворазредног политичког значаја. У овој књизи је г. д-р Марковић, југословенски делегат на припремној конференцији за разоружање, скупио низ својих говора и чланака који се односе на разоружање и остале проблеме у вези са овим, а у циљу учвршћавања мира и обезбеђења од будућих ратова.

Први део ове књиге посвећен је питањима која се постављају у очи конференције за разоружање. Ту је г. Марковић изложио питање оружања у вези са данашњим стањем међународних односа, потребу да се спроведе ограничење наоружања, и дао своје мишљење како да се изврши разоружање. Други део књиге посвећен је раду припремне конференције за разоружање. Он садржи говоре г. Марковића о појму оружања и његовој вези са народном одбраном, о карактеру југословенске војске, декларацију против совјетског предлога о потпуном разоружању, о ограничењу ратног материјала, о публикацији стања материјала на складиштима, о ограничењу буџетских издатака, о поморском проблему и специјалном положају Југославије, затим припремљен и неизговорен говор о специјалном положају земаља разоружаних на основу уговора о миру, један општи поглед на предлог конвенције, израђен од припремне комисије, и одговор лорду Роберту Сесилу од Шелвуда, да треба разоружати, али је питање на који

начин? Трећи део књиге посвећен је лондонској поморској конференцији и у њему писац излаже еволуцију навалног проблема, навалне контроверзе у Женеви и политички изглед Лондонске конференције. Четврти део обрађује питања безбедности. Ту писац расправља питање посебних споразума и њихове ограничене важности, затим објављује свој извештај Скупштини Друштва народа о т. зв. локарнској политици, даље објављује говор у комитету за арбитражу и безбедност о једном практичном решењу питања безбедности, говоре о разоружању и безбедности, о арбитражи и безбедности и чланке о потреби да се организује безбедност народа, о тражњи безбедности, о банкротству конвенције за финансиску помоћ и неуспеху конвенције о средствима да се избегне рат. Пети део књиге посвећен је спољној политици Југославије. Пошто је најпре изложио основне идеје наше спољне политике у четири чланка, г. д-р Марковић проучава поједина важнија питања наше спољне политике. Прва глава посвећена је проблемима између Италије и Југославије. Ту су, поред општих проблема односа ове две државе, изложени још и положај Југославије према француско-италијанским контроверзама, француско-италијански навални споразум и Југославија, и проблем Албаније у вези са италио-југословенским односима. Друга глава посвећена је балканским проблемима и у њој су објављени чланци о Првој балканској конференцији и критика једног бугарског меморандума о мањинама. У трећој глави су сакупљени чланци о Југославији и Мађарској, о Југославији и споразуму дунавских држава, о Аустрији и проблемима Централне Европе, као и два чланка о посетама у Будимпешти и Бечу. Књига се завршава једним чланком о Југославији и ревизији уговора о миру.

Сви говори и чланци г. д-р Марковића потичу из времена 1925 до 1931 године, и може се рећи да је у њима обрађена већина питања наше спољне политике. Може се у појединим излагањима и не сложити са писцем, али извесно је да су сва његова излагања у складу са званичном политиком наше државе. Дата у лакој и убедљивом стилу, ову ће књига ван сумње допринети много обавештењу заинтересованих иностраних кругова о званичним гледиштима наше владе на по-

једина међународна питања. Сам г. д-р Марковић наглашава да није имао намеру да у својој књизи конструираше нове теорије о проблемима мира, већ његова књига треба пре да претставља збирку докумената о спољној политици Југославије. Ма колико се у свима прилозима огледа лично гледиште писца, његова књига остаје занимљив и објективан извор за упознавање странаца са нашим проблемима и гледиштима.

И. П.

Д-р Видан О. Благојевић, О накнади штете причињене моторним возилима, Београд 1932. (Прештампано из Споменнице четвртог конгреса правника). — На четвртог конгресу југословенских правника, који је прошле јесени одржан у Скопљу, било је неколико врло интересантних реферата из области правних и друштвених наука, међу које спада и реферат г. Д-ра Благојевића по питању накнаде штете причињене моторним возилама. Ово је питање заиста не само интересантно, већ и веома актуелно, те је у толико боље, што га је и сам г. аутор схватио у ширем смислу, јер му је тако било омогућено, да се упусти у његову детаљнију обраду, остврћујући се и на друга слична питања. Благодарети томе, у овој књизи г. д-р Благојевића имамо један потпун, иако кратак, преглед идеја и принципа о целокупној материји одговорности за накнаду штете уопште, која спада међу најделекатније, па зато и најмање обрађене правне области. И садржина ове књиге више би одговарала теми овако постављеној: *О накнади штете причињене справама које се крећу елементарном силом, по жељезним, сувоземним, воденим и ваздушним путевима, а које служе за превоз лица или робе*, — као што је, у осталом, и сам г. аутор још у почетку, нагласио, примећујући, поред тога — сасвим умесно — да избор израза „моторних возила“ није баш најсретније извршен. Али, заиста, и нема много подеснијег израза за обележаваће истог појма, јер и други термин као например: „моторна кола“, мада је нешто ближи законима нашег језика, ипак није довољно опширан одн. генералан, да би нам дао потпуну претставу оне идеје, коју бисмо њиме желели обухватити. — Задржавамо се на овом детаљу нарочито због тога, што

је питање правне терминологије уопште данас једно од оних, на којима се наши, југословенски, правници највише разилазе. Те отуда потичу и њихова разнолика гледишта о ваљаности појединих закона. Један врло целосходан израз на пример обележава се често од оних, којима није уобичајен, као чист провинцијализам и т. д.

Иначе, књига г. д-ра Благојевића састоји се јасно из два дела, мада таква подела није формално учињена. Први је део више теориски и научан, а други више практичан и информативан одн. поучан. — У теориском делу дато је неколико врло оштроумних и тачних а такође и врло потребних, дефиниција појединих правних појмова и института, у вези са третираним питањем. Међу њима се нарочито истичу дефиниције појма штете и накнаде, случаја, више силе и др., што заиста претставља један привлачан колорит у излагању и чине саму тему интересантном и за оне, који се нерадо упуштају у танана правничка истраживања и резновања. Општи је закључак г. ауторов, у колико смо могли прозрети суштину његових излагања, да *принципи кривице или субјективне одговорности* као основ за расправу питања о накнади штете примењене моторним колима није довољан за то, већ да је неопходно усвајање теорије о *објективној или узрочној (каузалној одговорности)*, која је наша примена и у радничком праву, под именом тзв. *професионалног ризика*, а на основу које је, у крајњој линији, изграђена и целокупна установа *радничког resp. социјалног осигурања*, као једна капитална тековина модерног друштва. — Други део књиге садржи један доста исцрпан преглед законодавства, домаћег и страног, делимично прокоментарисаног заједно са дотичним међународним конвенцијама и њиховим изворима, а по предмету саобраћаја на *жељезницама, аутомобилима и ваздухопловима*, као и по предмету *речног и поморског саобраћаја*. Свуда је, наравно, наведена и одговарајућа литература, наша и страна, што све чини ову студију Д-ра Благојевића неопходним требником за сваког правника, који би желео, да се озбиљније позабави радом на истраживању начина за успешно решење питања, које је овде постављено.

Напослетку, желети би било, да све оне идеје, које су у овој књизи, мање-

више, само сумарно додирнуте, нађу ускоро и потпунију браду: — Но, свакако ће и г. Д-р Благојевић продужити рад на испитивању ове интересантне правне области, која несумњиво спада међу т.зв. *двовласничке* или *поларне пределе правне науке*, где је, да тако кажемо, свака експедиција истина интересантна, али и ризична...

Д-р Адам П. Лазаревић

Свесловенски конгрес правника у Братислави. — Припремни одбори за први свесловенски конгрес правника, који су образовани у Бугарској, Пољској, Чехословачкој и Југославији, сту-

пили су у додир и одлучено је да ће се први конгрес одржати у лето 1933 године у Братислави. У томе циљу југословенски припремни одбор обратио се свима правним факултетима, вишим судовима и правничким удружењима и затражио сугестије у погледу организације конгреса и тема које би се на конгресу расправљале. Радовима на организацији прво: свесловенског конгреса правника руководи агилни г. д-р Цирил Баржинка, адвокат из Братиславе. — Кад буде утврђен тачан датум конгреса, теме које ће се претресати и услови за учествовање на конгресу, уредништво *Архива* обавестиће о томе своје читаоце.

НОВЕ КЊИГЕ И ЧАСОПИСИ

D-r Aleksander Bilimović, Nauk o konjunkturah (Conjonctures et leur étude). Ljubljana, 1931, str. VII—184, cena ? Žbornik znanstvenih razprav (VIII. letnik 1930—31). Izdaja profesorskog zbora Juridичне fakultete. v Ljubljani.

D-r Metod Dolenc, Slovenische Volksgerichte in der Zeit vom 16. bis zum 18. Jahrhundert. Auszug aus der im „Rad“, Bd. 239, S. 1—55 veröffentlichten Abhandlung. „Bulletin international“ de l'Académie yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb, livre 4. (1931).

D-r Stanko Frank, Zakon o izmenama i dopunama u Sudskom krivičnom postupku. Dodatak knjizi D-r Nikole Ogorelice, Zakonik o sudskom krivičnom postupku. Zagreb, 1932, str. 48, cena 12.— din. Naklada Jugoslav. nakladnog d. d. „Obnova“.

D-r Stanko Frank, Zakon o izmenama i dopunama u Krivičnom zakoniku. Dodatak knjizi Josipa Šitovića i Stanka Franka, Krivični zakonik. Zagreb, 1932, str. 68, cena 14.— din. Naklada Jugoslav. nakladnog d. d. „Obnova“.

D-r Илија М. Јелић, Правна природа снахачења. Београд, 1931, стр. 5. Прештампано из „Гласника Етнографског музеја у Београду“ (књ. VI).

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1932, бр. 1 и 2. — Д-р Јован Стефановић: Двоякни систем у модерним уставима. — Д-р Милан Ивић: Биолошко-социолошки солидаризам. — Д-р Бертолд Ајзнер: Женевске конвенције о чеку. — Д-р Фрањо Жилић: Да ли приватна тужба мора бити предана у законском року надлежном суду. — Д-р Звонимир Винковић: Академија међународнога права.

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1932 бр. 2. — Д-р Душан Пелеш: Реформа брачног права у Чехословачкој. — Д-р Радоје Вукчевић: Из јапанског устава — Будимир Плаковић: Опозивање и отказ пуномоћства. — Витор Крстић: Пабирици из закона о тапијама. — Д. Станковић: Одговорност деце и млађих малолетника по крив. зак. — Станко Трифуновић: Право преставања.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1932, бр. 3 и 4. — Коста Јанковић: Полицијска принуда — Лаза Урошевић: § 166 Крив. зак. — Д-р Михаило Вукотић: Проблем ислеђења ваздухопловних незгода. — Д-р Видан О. Благојевић: О извршењима на државној и општинској имовини. — Д-р Иван В. Суботић: Југословенски конгрес правника и конгрес правника словенских држава.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1932, бр. 2. — Д-р Јосип Шиловић: Уловна казна и Зак. о штампи. — Август Мунда: О жалитвах к њих је изрекле сторице згољ напраз жаљенему. — Јован Грубић: Правна нарав кривоклетства из § 144 Кр. з. — Милош Мунишић: О односу власти у припремном суд. крив. пост. — Стојан Јовановић: Улога приватног учесника-нетужиоца у суд. крив. пост. — Д-р Михаило Вукотић: Пасивна менична способност у међународном приватном праву (§ 94 М. з.). — Рад. Конић: Да ли је Зак. о побијању правних дела ван стечаја укнут пропис § 393-а Грађ. зак. за Краљевину Србију. — Мих. С. Златановић: Заштита минимума земљорадничког поседа.

уредник

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

37. Молерова ул., Тел. 21756 и 20290

власник у име правног факултета

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

проф. Београд. Универзитета

За штампарiju „ПРИВРЕДНИК“, Кнез Михаилова ул. бр. 3, Телефон 21-450
Живојин Д. Благојевић, Кондина улица бр. 10, — Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXII ДРУГО КОЛО

25 Април 1932

КЊИГА XXIV (XLI) Бр. 4.

СОЦИАЛНО ПРАВО У ОПШТЕМ ТЕОРИСКОМ СИСТЕМУ ПРАВА

У нашој „Енциклопедији права“ помињемо социално („друштвено“) право само једанпут, и то у глави о подели права на јавно и приватно (§ 23, стр. 234 — 235).¹⁾ Тамо социално право долази као допуна, коју неки научници покушавају да додаду традиционалној дихотомији и да је на тај начин замене трихотомијом, и то од јавног, приватног и социалног права (као што је то учинио Роберт Мол), или новом дихотомијом од приватног права и социалног, у које би јавно право спадало као једна подређена му врста (као што је то учинио Ото Гирке). Нисмо усвојили ни једну ни другу комбинацију, јер смо сматрали традиционалну дихотомију као потпуно основану и исцрпну, и то из ових разлога: у држави новог века право друштвених заједница, баш оно које сачињава т. зв. социално право, изгубило је свој некадашњи оригинални карактер, те вреди само као деривативно према држави, дакле као подређено држави, која га распоређује између јавног и приватног права према квалификацији, коју додељује појединим друштвеним заједницама; стога засебна грана социалног права не може се оправдати ни примити; да се социално право схвати као једна шира категорија, у коју би као његова подређена врста спадало јавно право, то је немогуће с обзиром на државну сувереност, која додељује јавном праву самоникли и потпуно самостални карактер.

У наведеном резонувању догматичко је гледиште надмашило теориско. Додуше горње порицање социалног права полази од идеје о монопољу државе на стварање и установљавање права (уп. *Енциклопедија*, стр. 440), дакле од таквог схватања права, које одговара догматичкој конструкцији, која може да важи само за једну одређену фазу у општој правној еволуцији, и то за т. зв. законодавну фазу права (*la phase législative du droit*, уп. стр. 490). Али се иста конструкција коси са претходним фазама правног развика па чак и са дубље посматраним данашњим стањем његовим. Баш та последња околност побудила нас је да се одлучно изјаснимо за постојање незваничног (према Петражицком), или живог (према Ehrlich 'у, Guet и др.) права поред званичног права установљеног од државе (стр. 490—494). Само нисмо поставили пи-

¹⁾ Цитирамо српско издање (Београд, 1923), Руско је издање изашло прво 1917 г. у Удрјеву (Дорпату) и друго 1923 г. у Берлину.

тађе о посебној природи тога права. Ако бисмо то учинили, онда бисмо морали признати, да незванично или живо право постаје и постоји као антитеза званичног државног права, те да се према томе може и мора дефинисати као социално право.

Као што се из горњег види, по питању о социалном праву допустили смо извесну недоследност, која је била изазвана непотпуним ослобођењем теориских назора од догматичких елемената. Такав сплет теориског и догматичког гледишта срета се, на жалост, доста често, те се тим може до некле извинити да га нисмо ни ми потпуно избегли. Али су нас потоња размишљања довела до потпуне теориске независности и слободе у решавању дотичног питања.

Наш рад на историји права увек се односио на време пре XVIII века, дакле пре изразите законодавне фазе права, те нам је пружао податке о превлађивању вандржавног, дакле друштвеног постанка и опстанка права. Генералисање тих података нехотице нас је наводило на проблем социалног права и на његово афирмативно решавање¹⁾. У истом је правцу утицало посматрање данашњости, кад се чак у догматичкој јуриспруденцији потпуно отворено изјављује, да има читавих области позитивног права, које постаје и вреди независно од државног установљавања и нормира живот према засебном принципу, који се разликује како од приватноправног принципа, тако и од јавноправног. Све се те области могу конструисати само као једна засебна врста права, и то као социално право. Најзад је дошао први велики покушај адекватне теориске конструкције социалног права, и то у спису г. Георгија Гурвича, који приказујемо доле у овом броју Архива. Дошло је дакле време да се по питању о социалном праву изјаснимо поново и да га уведемо у општи теориски систем права, како је тај последњи изведен у нашој „Енциклопедији права“.²⁾

Социално право има да се схвати двоструко, и то у погледу постанка и у погледу принципа деловања.

1) В. наше чланке „Предметъ и задача т. н. виѣшней историји права“ (Записки Русскога Научнога Института въ Бѣлградѣ, вып. 1, 1930 г., стр. 69-118) и „Стручни правни моменти у историји права“ (Архив. књ. XXXVII, 1930 стр. 249—263).

2) Без колебања одустајемо од пређашњег нашег мишљења о социалном праву и радо идемо за новим погледима, који су нас убедили. Том приликом слободни смо навести духовиту изјаву Фихтеа о суштини правог научног рада, а која гласи овако: „Das Wesen seines Geschäfts (s.c. des Geschäfts des Gelehrten) besteht darin, dass die Wissenschaft und besonders diejenige Seite, von welcher er dieselbe ergriffen, immer fort uno fort neu und frisch in ihm aufblühe. In diesem Zustande der frischen geistigen Jugend erhalte er sich; keine Gestalt erstarre in ihm und versteine: jeder Sonnenaufgang bringe ihm neue Lust uno Liebe zu seinem Geschäft, und mit ihr neue Ansichten“. (Joh. Gottl. Fichte, Ueber das Wesen des Gelehrten und seine Erscheinungen im Gebiete der Freiheit, IX Vorlesung, Werke, Auswahl in sechs Bänden hrsgg. v. Fritz Medicus, V Band, Leipzig, 1910, S. 92—93).

У погледу постанка социално се право противставља праву установљеном од државе, те обухвата како право, које је постало и постојало пре државе, тако и право које постаје и постоји поред државе. То последње постоји или ван државе (међународно право) или унутра у држави (незванично живо право, црквено право, право народне заједнице, право разноликих друштвених заједница, право опште економске заједнице, професионално право, радничко право и др.). Положаји ван државе и унутра у држави узајамно се не искључују, него могу да се један с другим комбинују, тако да једно исто право делом постоји унутра у држави, а делом прекорачује њене границе (васеленско црквено право, међународно право за заштиту рада, право националних мањина и т. сл.)

Принцип деловања права није ни јединствен, ни једноставан, него плуралистички и комбинован. Идући за Гурвичем, разликујемо три правна принципа, и то координацију, субординацију и интеграцију. Координација је регулисање односа између самосталних и независних појединаца (индивидуâ), тако да се слобода јединице сложи са слободом свију по општем закону слободе. Дакле координација служи механичком образовању индивидуалистичког, тако рећи, друштва основаног на равнотежи индивидуалних слобода. Она се најбоље манифестује у класичном приватном праву, т. ј. у оном приватном праву (било римском, било новог века), које није још знало за компликације т. зв. социалног карактера. Субординација је регулисање односа између појединаца и друштвене заједнице путем подређивања појединаца заједници, која их себи потчињава, а којој се они покоравају. На најизразитију манифестацију субординације наилазимо у јавном праву оног доба, кад се није знало за јавна субјективна права појединаца. Интеграција је регулисање односа у друштвеној заједници као конкретної целини, органском једињењу, те удружује појединце не као независне јединице, него као органске делове заједнице; не подређује појединце целини, која би се сматрала као нека велика индивидуа изнад њих, него им додељује живо активно суделовање у целини, која се не намеће појединцима као супраиндивидуална, него се ствара путем савлађивања индивидуализма као трансперсонална. Као најсавршенији израз идеје интеграције може да служи симболичка фигура хришћанске цркве као мистичког тела Христовог, где се појединци не самоопредељују према координацији, нити се потискују по принципу субординације, него се узвишавају као живи и активни учесници духовног општења. У области материјалној за интеграцијом теже регулативне идеје социализма, и то оне, које потичу од Сен-Симона и Прудона, а са којима је грубо прекинуо Карло Маркс.

Сви наведени принципи деловања права служе једном истом циљу, људском удруживању. Ни један од њих на крају крајева не делује усамљено, него у комбинацији са осталим.

Те се комбинације мењају, тако да према приликама један од принципа има превагу, и то или координација, или субординација, или интеграција. У индивидуалном праву има превагу координација, у јавном субординација, у социалном — интеграција. То значи, да у индивидуалном праву координација је *prius*, а субординација и интеграција *posterius*; у јавном субординација је *prius*, а координација и интеграција *posterius*; у социалном праву интеграција је *prius*, а субординација и координација *posterius*.

Пошто смо примили горње схватање социалног права, морамо да га уведемо у различне делове општег теориског система права, и то на свима местима, где се о њему мора водити рачуна.

Као полазну тачку за конституисање идеје о праву истичемо појам социалне норме (§ 4). Као њена подређена врста, свако је право социално. То тврђење никако не понавља неоспориву, али у исто време и тривиалну тезу, да је право социална појава, него истиче, да се биће права састоји у удруживању људи, у учвршћавању појединаца у друштвену заједницу. *Ubi societas, ibi ius*, што треба разумети тако, да не може бити друштва без права. Право је дакле иманентно друштву.

Једно од битних обележја права састоји се у томе, што се његова обавезност базира на спољашњем ауторитету (§ 7), и то на ауторитету социалне групе, у којој постаје право, намењено на регулисање унутрашњих односа у датој групи. Није то дакле само ауторитет државе, него сваке социалне групе, дакле социалне групе уопште, у чији општи појам спада и држава као једна његова врста. Друштвени се живот манифестује у више друштвених заједница, од којих су неке уже, неке шире од државе, а неке се опет по обиму поклапају са државом. Према томе има више спољашњих ауторитета, на које се наслањају различити системи права, који се међусобно пресецају, један другог обухватају или један другог паралелно прате. Није дакле правни живот једноставан, нити монистички, него сложен и плуралистички. Спољашњи ауторитет, на који се право наслања, може да буде означен као социална власт у ширем смислу те речи. Та власт је већином на овај или онај начин организована, али може чак да остане неорганизована, само да буде ефикасна. Ауторитет или власт није нешто истоветно са правом, нити се из њега може извести, него је самостални и оригинални друштвени елеменат, који делује на удруживање заједно с правом. Државна власт долази као једна специфична врста организоване социалне власти.

Принуда, која није битно обележје права, али ипак свуда, где је то могуће, прати према потреби његово остваривање (§ 8), треба да се разликује у безусловну и условну. Принуда је безусловна, кад јој се по праву не може избећи, и условна,

кад јој се може свако по праву извући, и то на тај начин да напусти дотичну социалну групу. Битно се обележје државе састоји баш у томе, што њој припада монопол на безусловну принуду. Према томе се установљено од државе право санкционише безусловном принудом, а социално право само условном принудом. Пошто се кругови државног и социалног права између себе пресецају, безусловна принуда може се протирати и на извесне области социалног права, и то на оне, које држава уводи непосредно у своју надлежност. То простирање безусловне принуде на социално право Гурвич назива његовом кондензацијом. Иако кондензирано безусловном принудом, право ипак остаје социално, уколико одржава битне особине социалног права у погледу постанка и у погледу принципа деловања.

Циљ у праву одређујемо (§ 9) са две стране, и то са стране моралне и утилитарне. У првом погледу примили смо Кантову тезу, према којој је циљ праву обезбеђивање спољашње слободе појединаца. Наведена теза, као што је очевидно, одговара само индивидуалистичком схватању права и само једном принципу његовог деловања, координацији. И у једном и у другом погледу је једнострана, није, дакле, довољна, него се мора заменити ширим схватањем. Циљ праву није лична субјективна слобода одвојених појединаца, него трансперсонална објективна слобода друштвене заједнице као органске целине. Тај се циљ остварује преко три принципа правног деловања, преко субординације, координације и интеграције. На различитим степенима историског развитка права и у појединим правним областима наведени принципи долазе у различитим међусобним комбинацијама. Ти се принципи јављају као антиномије које се никако не уклањају путем фузије, него се одржавају у различитим конкретним системима међусобне равнотеже.

Подела права на јавно и приватно (§ 23) вреди само за право установљено од државе и њен се значај ограничава само на догматичку јуриспруденцију. Са теориског гледишта треба да се истакне друга подела, основана на разлици у самим принципима деловања права. Проницљиво ју је маркирао Петражици у своме учењу о двоструком систему права: о систему лично — слободног права и о систему права социалног служења (в. нашу *Енциклопедију*, стр. 223 — 224). На овом месту не можемо да улазимо у детаљни претрес дотичног питања, те се ограничавамо само на општу напомену. Сматрамо, да би се према принципу деловања могло разликовати право индивидуално, државно и социално; у првом превлађује координација, у другом субординација, у трећем интеграција.

Доктрина социалног права пружа нову и чвршћу подлогу за сувереност права (§ 46). Иако смо у нашој *Енциклопедији* показали, да се у историском развитку државна сувереност увек сматрала да стоји под правом и да ју је тек раци-

онализација државне суверности у XVII — XVIII в. поставила изнад права, ипак смо се изјаснили против појма, тачније термина „сувереност права“, као сувишног. Али пошто се тај термин све више учвршћује у стручној књижевности, нећемо га ни ми даље избегавати, тим пре што смо се сами послужили термином „сувереност закона“ (стр. 440, 486).

Теодор Тарановски

РАЗЛИКА СУБЈЕКТИВНОГ ЈАВНОГ ПРАВА И ИНТЕРЕСА*)

— Субјективан и објективан спор —

I.

Главно питање, које поставља административно право, састоји се у томе, да се одреди граница субјективног јавног права према законитом интересу. Наравно, чисто формални критериум по коме има субјективног права кад има права на тужбу не казује ништа чак ни онда кад је право тужбе ограничено на субјективно право. Јер ми морамо претходно имати један материалан критериум, по коме ћемо познати кад има субјективног права.

У немачкој науци је важан покушај Јелинека и, нарочито Флајнера. По Јелинеку је важно да се утврди да ли је интерес заштићен дотичном одредбом признат од правног поретка *изрично или њрећујно*¹⁾. Али по чему ће се познати да је један интерес признат то Јелинек не објашњава. Објашњење о томе покушава да нам да Флајнер²⁾. По њему ваља разликовати два различита начина на које законодавац даје право појединцима према државним органима. Или ће им дати само *ојштин* захтев да органи извршују закон у њихову корист, прост захтев да извршују законе што ће и њима бити од користи; или ће им пак дати конкретне и тачно одређене захтеве тако да ће они моћи натерати државне органе да нешто за њих учине као што то могу сваког повериоца. У првом случају има само норама објективног права, и њихов адресат је власт; ако што од извршења тога добија појединац, то је само рефлекс. У другом случају пак појединац има субјективно јавно право на одређене државне радње. Субјективно право је дато, на пример, кад закон одређује: „Сваки грађанин има право да се бави и настани у сваком месту државне територије“ и т. д. Или „чиновник има право на плату“. Ту је *expressis verbis* речено

*) Део расправе о субјективном праву.

1) G. Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte, 2 Aufl. 1905, стр. 51/52. О Јелинековој теорији о субјективним јавним правима в. С. Јовановић, О држави 1922, § 21.

2) Fritz Fleiner, Institutionen des Deutschen Verwaltungsrechts, 2 Aufl. стр. 155 и даље; исто дело, 8 neubearbeitete Aufl. 1928, стр. 172—176.

да појединац има право. Ту је адресат појединац. Али, ако се у закону каже да власт „има да додели“ или „мора да додели“ нешто, рецимо (у Немачкој) у свакој посебној држави држављанство поданицима сваке друге државе, онда нема субјективног права, већ само простог интереса, или рефлекса објективне норме. Ту су адресати норме — државне власти.

Ова разлика схваћена као разлика по начину адресирања, несумњиво оправдава критику *Билера* по коме, тиме није никако решено питање. Може се пропис адресирати на власт, па да се крије иза тога субјективно право и обрнуто. Јер дужност органа да чине нешто претставља већ један елеменат за *субјективно* право. — Субјективно право ће се одликовати баш тиме, што ће органи *морају* да учине нешто. Зато ће се законодавац евентуално послужити наредбом на органе. Ако има и осталих елемената потребних за субјективно право, онда ће га и бити. Међутим, у мисли Флајнера има такође и једног важног секундарног елемента: један пут појединац има права да натера власт да врши законе у опште; други пут појединац има права да натера државну власт да изврши један закон који је дао нешто појединцу.

Питање је сад да ли је таква дефиниција довољно *конкретизирала* појам субјективног права и према томе довољно практично употребљива. Ако Флајнер закључује да нема никаквог спољашњег знака, по коме ће се разликовати субјективно право од рефлекса, то јоште не значи да је дефиниција Флајнера погрешна сама по себи и да је она заобишла питање не решавајући га. За њу би то могли рећи, када она ни помоћу утврђивања знакова ни помоћу ових и истовремено којег спољашњег знака не би могла наћи никаквог решења. Флајнерова теорија греша што не покушава да направи такву комбинацију ових елемената и због тога остаје управо *недовољно конкретизирана*. То чини други један писац — *Билер*, који се специјално бавио овим проблемом.

Иначе Флајнер има несумњиво права, ако сматра да спољашњи знаци сами не дају сигурности. Одиста, није тачно, ако се узима да се субјективно право одликује већом правном заштитом. Јер право жалбе (на вишу управну власт) и право тужбе (на суд) дају се, и кад појединац нема субјективног права. Осим тога дешава се, не ретко, да се организира административно-судска заштита у корист осигурања објективне законитости (*dans l'intérêt de la loi*). Што се тиче накнаде штете, она није нужно везана само за субјективно право, и даје се и кад нема овога. Према томе, ти знаци сами по себи — као што се у осталом може видети из нашег излагања напред —, не могу бити довољни сами по себи. У недостатку ових, мораће да се испитује да ли је закон дао појединцу субјективно јавно право или му је дао право да заштити свој интерес заштићујући законитост као главни циљ.

По Билеру правна норма даје субјективно право у случају:

- 1) кад она носи принудни карактер т.ј. када је искључена слободна оцена администрације;
- 2) кад је она издата у корист одређених лица или круга лица а не само у интересу целине и
- 3) кад је издата у корист ових лица али тако да се она могу позивати на њу и натерати административне власти да је извршују (у њихову корист).³⁾

Сличне дефиниције дају више модерних писаца. Билер претендује да је он ту вршио утицај и на саму праксу.

Трећи услов (елеменат) има према другом мало самосталног значења. Јер нормално се дешава да он нужно следује из другог и са њим се претпоставља. И зато се у много случајева могло узети да је он већ садржан и да није потребна никаква нарочита одредба. Билер наводи и конкретан пример: на име одредбу да је општина дужна да помаже сиротињу, јер она је принудна и издата у интересу појединаца. Али увек се нађе случајева у којима се ова претпоставка не садржи и административни судови не признају субјективно право у пркос томе, што су дате обадве претпоставке. У таквим случајевима наступају несугласице између судова. Али оне долазе више од нејасности и празнина рђавих закона него ли од разлике у принципиелним гледиштима.

Нема сумње да ће при тумачењу појединих закона бити разилажења, као и при утврђивању кад су норме принудне. На чему се поставља питање границе између државне функције, специјално полициске и субјективног права појединаца, и пре свега питање о простирању дискреционе власти и је ли ту главни интерес јавни или приватни. *Али могућа су разилажења и у погледу самих услова пошребних за постојање субјективних права.* Дискусија се може водити о томе је ли потребан и *трећи услов.* Кад је државна власт обавезна по закону да нешто учини и то у нашу корист, није ли то у истини субјективно право — право, чија би повреда могла повући за собом да појединац може поднети тужбу и тражити накнаду штете? У томе се састоји наша критика на ову теорију која произилази из нашег схватања о релативности субјективног права. Истина, субјективног права има кад је појединцима дата једна *моћ*; али та моћ нема једне потпуно одређене димензије. Ако законодавац сам не прецизира појам субјективног права — што ће се ретко десити, онда ће га имати ближе да одреде сами судови у ужем или ширем смислу према томе у колико ће стати више на страну индивидуе или државе.⁴⁾

³⁾ Dr. Ottmar Bühler, Die subjektiven öffentlichen Rechte und ihr Schutz in der deutschen Verwaltungsrechtssprechung, 194, специјално ст. 9—60 (Begriffsmerkmale des subjektiven öffentlichen Rechts im allgemeinen). В. такође од истог писца: Zur Theorie des subjektiven öffentlichen Rechts (Festgabe für Fritz Fleiner, 1927).

⁴⁾ То развијамо у расправи, чији део овде оштампавамо. Али види такође наш чланак: Sul concetto del diritto soggettivo. (Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1928).

Ево сад примера, из којих ће се видети како нису одиста увек дата сва три елемента. Узимамо их, у главном, од Валтера Јелинека.⁵⁾

Примери закона у корист појединаца, кад им није даша моћ. Јелинек наводи пример зато: недељни одмор радника, државне уговоре у корист појединаца, дужност општина да помажу сиротињу. Истина, недељни одмор радника је и у корист радника, државни уговори су у корист појединаца и општине имају дужности наспрам сиротиње, — ипак није била намера законодавчева да им да и моћ правну да они натерују државне органе да учине оно што су дужни, одн. да се постарају да појединци или самоуправне јединице извршују своје дужности наспрам дотичних појединаца.

Примери кад нема интереса. И ако на пр. није право када надзорна општинска власт мења једну општинску одлуку, поједини чланови општинског одбора не могу се жалити, јер прописи о границама општинског надзора нису издати у њиховом интересу. Уредба одређује да се преглед мяса има да врши од апробираних марвених лекара; то пак није субјективно право лекара (и кад уредба не би предвиђала изузетке од тога правила).

Удружење за заштиту природе може имати великог интереса да нека пољана остане каква је била. Ако власт допусти (учини диспензацију) да се може обрадити или у опште да јој се може променити облик, ово удружење неће имати право тужбе, пошто закон није признао удружењу овај интерес као његов. Право бити стављен у пензију није такође субјективно право.

Један пример где се разликује немачка законодавства. У многим питањима ове врсте показује се разлика међу појединим немачким државама. Типичан је пример са грађевинским прописима у корист суседа. Грађевински закон или уредба забрањује грађење непосредно на граници или на висини која одузима светлост и ваздух суседу. Ако грађевинска власт одобри једну грађевину, која не одговара овим прописима, питање се поставља, да ли ће повређени сусед тужити власт; он има приватно-правни захтев по прописима права сусетства. Врховни административни суд у Саксонској, Брауншвајгу и недавно у Виртембергу сматрају да сусед има субјективно јавно право; у Прусској, Тирингену и Бадену одбијају тужбу суседа сматрајући да ту нема повреде субјективног јавног права. У Бадену је закон претворио полицеске прописе у субјективна јавна права.

Разликовање субјективног јавног права од интереса тамо где појединци имају право тужбе на административне судове само за повреду субјективних права, има значаја у коликоваља знати кад има субјективног права. Тамо пак где могу

⁵⁾ W. Jellinek, Verwaltungsrecht 1926 ст. 191—194.

поднети тужбу само за повреду непосредно личног интереса од важности је, у колико у случају повреде интереса има само т. зв. *објективног спора*. Код интереса је јоште, за разлику од субјективног права, карактеристично да не повлачи накнаду штете, коју повлачи повреда субјективног права (где јој има места према природи овога). То је свакако правило, од кога може закон у име каквог вишег принципа поделе користи и штета да направи изузетак.⁶⁾

II.

Објективност спора се оцењује у више праваца. Другим речима, има више елемената од којих зависи карактер објективности спора. Вођени циљем да ухватимо што више објективно право, ми можемо дати улогу судији да га више или мање *интензивно* хвата. Може он не само поништавати акта него јоште судити у потпуности. Може имати право да тужи само онај који има субјективно право, али може такође и онај који има интереса. Може се допустити да се поништава само индивидуалан акт, а може и закон или уредба. Доказивање може бити такво, да лежи у рукама странака, као што може бити у рукама судије.

Кад смо питање поставили на ову ширу основу, изједначавајући објективност са интензивношћу, подела на субјективне и објективне спорове може се учинити у једном ужем, једном специјалном смислу. Субјективни је спор кад је ангажовано субјективно право и судија одлучује да ли има једно лице субјективно право или нема и колико, било директно било ништећи акт на коме је оно засновано. Објективни би спор био кад је ангажовано објективно право и суд се ограничава само на ништење аката (одн. на констатацију законитости аката извлачећи из тога као последицу поништење акта). У ову врсту спора спада спор за прекорачење власти; спорови о сукобу надлежности; спорови кривични и спорови за накнаду штете. Ту би свакако спадали и спорови за поништење каквог објективног акта или спорови тумачења једног акта.⁷⁾ Прецизнија је подела на субјективни спор, спор око легалности акта, спор за накнаду штете, кривично-правни спор и спор око тумачења.⁸⁾ Прецизнија је, јер води рачуна о томе да није исто кад се оцењује сама законитост акта или се при томе изводе јоште какве последице.

Подела на субјективне и објективне спорове како се чини у француској науци (Диги, Жез) базира на појму суб-

⁶⁾ Допуни наша излагања о појму субјективног права: Krбек, *Upravno pravo*, књига I, § 12, специјално ст. 144—153. Крбек је добро осетио релативност појма субјективног права.

⁷⁾ Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, t. II, 1928, § 30, *La juridiction subjective* u § 31. *La juridiction objective*.

⁸⁾ R. Bonnard, *Précis élémentaire de droit public*, 1932, ст. 178—181.

јективне ситуације. У ствари ради се ипак ту о субјективном праву, само што је овај појам шири, јер обухвата дужности засноване на индивидуалним актима. Принципиелне разлике могу долазити код питања накнаде штете. Они сматрају да се из противправне радње која значи повреду објективног права не може родити субјективно право, — по Диги-у чак ни из права тужбе како узимају Жез и Бонар. Они који примају субјективно право, ти неће имати тешкоће да признају да га и овде има.

Појам индивидуалне ситуације елиминише овде право на накнаду штете као субјективно, пошто није произашло из воље, него из повреде објективног права. Карактеристика индивидуалне ситуације је да је одређена вољом. У пракси се тај спор води као субјективни: по оној истој процедури по којој и субјективни. То на крају крајева мора значити потврду да се ради о субјективном праву, јер иначе не би ни могла бити оправдана таква пракса.

Но сам Диги на другој страни признаје да се може субјективна ситуација (право) заштитити од повреде објективним актом на тај начин, што објективан акт и ако се не може поништити, губи важност према онима који имају субјективно право. Државни савет, на пример, поништава именованја на места резервисана за ислужене војнике према закону од 21.-III. 1905. (чл. 69). и у колико ова наименовања наносе штете старим војницима чија су имена била објављена у „Службеним новинама.“

Диги прима овакво решење и само критикује формулу. Он каже: један акт је уништен или није уништен. Државни савет хоће у истини рећи да наименовање није ништавно, али да не вреди према војницима, чија субјективна ситуација не може бити повређена од њега⁹⁾.

Најзад, због тога, што морају бити засноване на индивидуалним актима, субјективне ситуације се не могу одвојити од аката пошто је постојање једног субјективног права условљено законитошћу њиховом. До душе може се замислити супротно да се напада сам субјективни акт и поништи, т.ј. да је он главни објект напада. Пракса је одиста и допустила овакво одвајање. Појединац може нападати и сâм акт. Тиме су му у систему француског права, учињене знатне олакшице у поступку. Међутим, пошто је постојање права везано тесно за сам акт, то он тиме истовремено добија и осигурање својега права.

Ми смо везали субјективно право за суђење у *пошћуности*. Та веза није логички нужна, као што се може видети из излагања напред, али је она *ојравдана*. Ако игде треба да Државни савет има право пуне јурисдикције, то ће бити овде.

⁹⁾ Duguit, op. cit, t. II, ст. 468.

Спор за повреду интереса обележава се објективним, јер у том случају врши се само поништај акта. Ако би било нужно логички да се ту *може* вршити само поништај, онда би и било извесног ослободила. Али то није нужно, пошто је могуће да суд суди у потпуности т.ј. повлачи правне последице и кад има само повређеног интереса. Јер суд може судити у потпуности свуда тамо, где је власт законом стриктно везана. Што законодавства не иду дотле, разлог је што би на тај начин надлежност судова била јако проширена. Тако се своди објективност спора код повреде интереса на један минимум.

Међутим с друге стране никако није тачно да ће се акт поништити само кад је ангажован интерес. Суд може бити ограничен на поништавање (акта) и онда кад је у питању субјективно право. У Француској да би се могао повести спор за прекорачење власти у опште због повреде закона (материјалног) било је потребно да је појединцу повређено једно стечено право.

По *Лаферијеру* „повреда закона је средство поништавања само ако она значи истовремено повреду права“¹⁰⁾.

У том погледу могло би се ићи још и даље и у опште допуштати спор за поништење акта одн. за прекорачење власти само оним појединцима којима је повређено субјективно право. Такав је систем на пример, аустриског административног судства.

Јасно је дакле да се могу одвојити поништавање и субјективно право, и да су ту одлучујућа два различита момента. Један само момент чини субјективно право, наиме то, да ли је оно ангажовано или не и други, да ли ће се административан суд ограничити на то само да поништава акта. Овај други момент је одређен тиме, што се пази на то да се административном суду не да и сувише права контроле над администрацијом или што се сматра да то није потребно с обзиром на то како је изграђена администрација и у какав је однос стављена према суду, нарочито од кога момента овај ступа у акцију. То су у својој суштини свакако разлози на које се може позивати поменуто аустриско административно судство.

Међутим несумњиво стоји то, да ограничење права тужбе само на поништај акта значи претворити у погледу разлога,

¹⁰⁾ Овако тумачење се ослања на законску формулу: „повреда закона и стечена права“. Али њој су давали и једно друго тумачење него што га је давао *Лаферијер*. На један или други начин схваћена, Државни савет није могао остати при тој аномалији да се при повреди закона тражи један строжи услов, пошто се ради иначе о једном истом спору. Та аномалија имала је вероватно један историјски разлог, који се састојао у томе, што се спор за повреду закона развијао паралелно са спором око повреде закона као правни спор. Доцније је претворен у спор за прекорачење власти (декрет од 2. XI 1864.), и природно је да се он има да третира на исти начин као и остали спорови. (J. Appleton, *Traité élémentaire du contentieux administratif*, 1927, ст. 609—610).

због којих се може поднети тужба, објективан спор у субјективан. Тако је немогуће да се јави сада као разлог повреда прописа о надлежности или форми, осим тамо где би се компетенција појављивала као субјективно право (као што је то случај са правом грађанина да му суди надлежан суд).

Као што је познато, вођена је иначе дискусија да ли повреда *циља* (*détournement de pouvoir*) значи повреду формалних прописа или повреду материјалних. Мислим да њихова повреда свакако мора значити повреду субјективног права, пошто појединцима није свеједно хоће ли бити ограничено једно њихово право, на пример: у полицајском или финансијском циљу.¹¹⁾

Интерес који се штити је само непосредан и лични на закону основан. Са свим је свеједно да ли ће он бити новчан (материјалан) или је моралан. Непосредан интерес значи да интерес не сме бити само евентуалан: он мора бити актуелан и реалан. Као пример само евентуалног интереса *Ориу* наводи презумптивног наследника: овај не може повести спор за прекорачење власти против аката којима се незаконито преносе терети на наследство. Уско је међутим сматрати као непосредан интерес само онај који би претстављао собом *поштенцијално* право. То би био, на пример, случај једног чиновника који би вероватно био унапређен да није једно слободно место попуњено, незаконито, другим кандидатом. Напротив, развој француске јуриспруденције у томе смислу је био да заштићује и посредан интерес.¹²⁾

Интерес мора бити личан, и тога се и данас држи француска јуриспруденција. Али ту је баш питање деликатно да се одреди како ваља разумети да интерес треба да је личан и докле ваља тај појам проширити. Како га је јуриспруденција схватила, тај интерес може бити и *заједнички*. Главно је да се он може везати за *индивидуу* као посебан и није општи у смислу колективног интереса који се везује за целину. Кад ће се сматрати да је један интерес колективан, по нашем мишљењу то је ствар која носи карактер чисто *квалитативан* и не може се мерити квантитативно т. ј. по томе да ли се односи баш на *ће* или не.

Нормално *не* бити да ће непосредни интерес бити онај интерес који се тиче само извесне категорије лица и чак може бити само извесних лица, једног ограниченог броја лица. Али се може десити да се тиче свију (на пр. свију становника једне општине), па да се сматра увек још личним. И обрнуто, може се десити да колективни интерес погађа нарочито интерес извесних редова (на пр. једног привредног реда, једну професију и т. д.), па да се ипак не сматра да дотични поје-

¹¹⁾ О овоме ближе у мојој расправи *О дискреционој власши*, Архив 1927, стр. 284 и даље.

¹²⁾ R. Bonnard, Précis élémentaire de droit administratif 1926, ст. 135.

динци имају неки лични интерес. На решење овога питања имају утицаја *наша гледишта* о односу индивидуе и целине, јер и на основу њих издвајамо нешто искључиво за целину и поверавамо то органима или пак индивидуи па било то као субјективно право у ужем смислу речи било као непосредни лични интерес. Границе су релативне, и кад је реч о разграничењу субјективних права; оне су тим пре такве кад се ради о разграничењу *личног интереса*.¹³⁾

У Француској је савршено тачно постављено питање. Лафаријер увиђа да се ради о граници личног према општем.¹⁴⁾

Али у пракси то није увек лако одредити. Државни савет сасвим разумљиво сматра да постоји лични интерес, и кад је он заједнички. Само у погледу граница није прецизан. Он сматра да је ангажован лични интерес трговаца који су суседи једне жељезничке станице, где су они вршили своје експедиције; власника једне општине повређених једном локалном полициском наредбом; очева у погледу одлуке општинског одбора о школским штедионицама; становника једне општине у погледу слободе колпортаже новина; свих чланова једне професије у погледу вршења ове и т. д. Он даје чак права чиновничким удружењима да заступају интересе својих чланова, раније му је то давао као главном тужиоцу, данас изгледа само као споредном који подржава индивидуалну тужбу чиновника.

Државни савет је, ослањајући се при томе на неке законске текстове, дао права да поведу спор за прекорачење власти и опорезованим лицима једне општине или једног департмана против аката општинских или департманских власти. Ово се обележава као један смео корак. Сматра се да је ту схваћен као *лични* интерес који је иначе општи и да је тај случај ипак нешто у суштини друго него кад се правотужбе даје свима грађанима једне општине против забране колпортаже с новинама на улици. Али да би ова разлика одиста постојала, потребно је сматрати да ту има један квалитативан моменат који их је раздвајао, а он би био у томе, што се слобода колпортаже има да сматра као слобода у интересу грађана, докле међутим одређивање пореза као ствар само општа. Али то, што је могућа еволуција у томе погледу, показује нам да је ту реч о гледиштима и да са промењеним гледиштима један интерес од општег постаје ли-

¹³⁾ Мој чланак: О личном и непосредном интересу заснованом на закону (Економист, 1924, стр. 316—320).

¹⁴⁾ „Интерес треба да буде директан и личан; он не би могао да се меша са интересом општим и безличним који сваки грађанин може имати у томе да се администрација држи у границама законитости. Тужба се не би могла примити, ако се тужилац не би могао позвати на други интерес него на интерес публике и свих становника. У овом случају, одиста, нема никога који је у питању, то је општина, град, целокупна заједница која има законских претставника који су једини овлашћени да раде у њено име.“

чни и обрнуто (као што је и иначе могућа еволуција на основу промене у *значају*, важности једног интереса која је наступила са друштвеним развојем).

Тужба за повреду личног интереса разликује се од опште народне тужбе — *actio popularis*. Народна би била кад се свакоме за повреду ма којег акта допусти право тужбе. То би право било свакако засновано на интересу који има сваки грађанин да државне власти раде по закону. Међутим, као што се из горњег излагања види, могуће је да су *svi* непосредно заинтересовани и да зато имају право тужбе. То не би била права народна тужба — *actio popularis*.

* * *

Спор за повреду непосредног личног интереса називају објективним. Овако се он може називати ако се узме да је ту главни циљ да државни органи раде по закону.

Али са правног гледишта није ту важан циљ, осим ако он не показује задатак правни или надлежност (посао) коју има један орган. У истини ми имамо ту ситуацију у којој извлачи користи и појединац, служећи истовремено законитости државних органа. И зато, ако би и био објективан, он је специјалне врсте где је до речи дошао и појединац и имао активне улоге двојачко: бранећи себе и поредак.

Ваља имати на уму да се практично може десити да и интерес несравњено више вреди него ли право (које по свом значају и по конкретној повреди значи минимум). У осталом однос субјективног права према интересу, одн. појам субјективног права, показује сасвим јасно да се субјективни момент не може ни код интереса просто негирати. Прави објективни спорови би били они, где интерес појединаца није у опште ангажован, као, на пример, спор о сукобу надлежности¹⁴).

Ђ. Тасић

ПЕНЗИЈЕ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

по Закону о чиновницима од 31 марта 1931 год. (ЧЗ)

Из службеничког односа државних службеника према држави проистичу за њих извесна права и дужности, које држава једнострано регулише законом. Једно од основних права државних службеника из тога односа јесте право на пензију, које државни службеник стиче по испуњењу законских услова, како за себе лично, тако и за своју породицу. Према томе пензија је лична или породична.

Пензијама државних службеника закон о чин. од 31-III-1931. посветио је читав низ прописа (§§ 113—157) садржаних

¹⁴) Наша излагања допуни: *Одлуке Државног савеша*, Д-ра Михаила Илића и Љубе Радовановића, књига I, стр. 74—86 (примере и њихова објашњења). Пореди: *Одговорност државе по принципу једнакости терета*¹⁴., 1924, стр. 186—189.

у глави IX под насловом „Пензије“. Ови прописи садрже: услове под којима се стиче пензија, лична или породична; услове од којих зависи величина пензије, начин на који се иста одређује; затим услове услед којих се једном одређена пензија губи.

Услови за стицање права на пензију. Лична пензија. Према § 113/1/ ЧЗ чиновници, званичници и служитељи испуњавају услов за стицање права на личну пензију кад наврше 10 год., које су стварно провели у државној служби као такви, т. ј. у једној од ових врста службе. У овај рок се не рачуна време проведено на раду у служби државе у својству контрактуалног чиновника или дневничара. Два су услова које овај пропис предвиђа за стицање права на личну пензију. Први, да службеник заузима једно од сталних места у државној служби место: чиновника, званичника или служитеља и други, да на једном од тих места има стварно (ефективно) прослужених 10 година службе. Према томе контрактуални службеник, дневничар или привремени службеник не могу у опште стећи право на пензију, ма колико времена провели у једном таквом звању. Тако гледиште заступа и пресуда Државног савета Бр. 33676/31:

„Тужбено решење противно је § 113 ЧЗ у колико је истим интересованој Н. Н. у рок за стицање права на личну пензију призната и дневничарска служба. Овом признању дневничарске службе у рок за стицање права на личну пензију није било по закону места, стога што је интересована Н. Н. доцније постављена за дефинитивног дневничара, јер јој је та служба, према т. 3 § 270 ЧЗ, може признати за пензију у рачунају ако испуни услов за личну пензију из § 113. Како интересована тај услов није испунила, то се тужбено решење има поништити као противно закону.“

Но док се контрактуална и дневничарска служба никако не признаје у рок из § 113 за стицање права на пензију, привремена се служба признаје у овај рок, ако такав службеник доцније добије непосредно једно од звања, које повлачи право на пензију (т. 4 § 113).

Од правила, пак, да се за стицање права на личну пензију рачуна само стварно прослужено време учињен је изузетак у § 115 за министра и бана, ако нису испунили услове за стицање пензије тог положаја. Њима се у том случају у рок из § 113 т/1/ рачуна време проведено на том положају, и то, министру петоструко, а бану троструко. Други изузетак у супротном смислу, да се у рок за стицање права на личну пензију из § 113 не рачуна ни време стварне службе, учињен је у т. 2 § 114, по коме се пропису време подофицирске службе војске и морнарице у случају прелаза по § 8, не рачуна у рок из § 113/1/. О чему говори и пресуда Држ. савета Бр. 44350:

„Тужбено решење не одговара закону у колико је истим интер. Н. Н., при регулисању пензије, за одређивање положајног додатка у пензиски основ узето у обзир и време раније подофицирске војне службе које се, према т. 2 § 114, не рачуна у рок из § 113 (1) ЧЗ за стицање права на пензију, а према § 124 ни за положајни додаток.“

Иначе поред стварно проведеног времена у служби државним службеницима се рачуна у рок из § 113/1/ још и време проведено на расположењу највише до годину дана — § 115/2/.

Но са испуњењем услова из § 113/1/ за државног службеника постоји само могућност да буде пензионисан. Само пак право да га управна власт, на његов захтев, мора ставити у пензију, службеник стиче тек после навршених 35 година стварно проведених у служби, или 40 година које се рачунају за пензију, или ако је навршио 65 година живота — § 109 ЧЗ.

Породична пензија. Право на породичну пензију службеник стиче ако је улагао у Чиновнички пензиони фонд најмање пет година и ако је умро као улагач фонда — § 138. Што значи, да службеник, и ако је улагао у пензиони фонд пет година, па доцније иступи из службе, нема право на породичну пензију, јер такав службеник, према § 140, губи право даљег улагања и у часу смрти не може ни бити улагач фонда.

Такав службеник има само право, да му се врати уплаћени улог, али ако се понова врати у службу време раније службе, за које је улагао у фонд и враћени су му улози, неће му се рачунати за породичну пензију. Ако је пак службеник, коме је служба престала, улагао мање од пет година, нема право ни да му се уплаћени улог врати. Но у случају његове смрти породици се уплаћени улог враћа (§ 141). За стицање права на породичну пензију, према § 143, рачуна се само оно време, за које је службеник улагао. У случају пак да се службенику призна време службе по т. 3, 4, 6 и 7 § 116, он има право да накнадно уплати улоге за то време.¹⁾ Како до признања времена, по § 116, може доћи тек на случај да службеник испуњава услов из § 113/1/, то значи, да се према §§ 138 и 143 за стицање права на породичну пензију тражи 5 година улагања за време стварног службовања, као што се за стицање права на личну пензију тражи 10 година стварне службе. Но овај услов, — пет година улагања за време стварног службовања, — односи се на оне службенике који ступе у службу по ступању на снагу овога закона. Службеницима пак, који су се на дан 1-IV-1931, као дана ступања на снагу овог закона, затекли у служби, као време улагања у чиновнички пензиони фонд рачуна се све оно време до дана сту-

¹⁾ У § 143/2/ помиње се и признање времена по т. 8 § 116 ЧЗ Међутим § 116 има свега 7 тачака. Вероватно да је пројект овог закона садржавао и 8 т. § 116, која је доцније одбачена али се пропустило да се и остале одредбе доведу у сагласност са том изменом.

пања на снагу овог закона, које се овим законом признаје за пензију (§ 265). Овај пропис било је потребно донети са разлога, што досадањи закон о чиновницима од 31 јула 1923 г. није предвиђао установу чиновничког пензионог фонда, нити какву обавезу улагања службеника за пензију. Према томе није се могло тражити и од ранијих службеника тај услов, да ће на породичну пензију стећи право тек пошто пет година уплаћују у пензиони фонд. Њима је, стога, као време улагања, признато све време службе до ступања на снагу овог закона, које се по истом признаје за пензију. Спорно је само, да ли се таквом службенику, који је у часу смрти имао пет, или мање од десет година стварне службе, за породичну пензију, може рачунати и оно време које се за пензију признаје по §§ 116 и 270 ЧЗ. Ово са разлога што се по § 265 за време улагања тим службеницима рачуна све време које се по овом закону рачуна за пензију. Међутим и § 116 и § 270, који говоре о времену урачунљивом за пензију предвиђају као услов за признање тог времена претходно испуњење услова из § 113 ЧЗ т. ј. десет година стварно проведене службе. Међутим, како се овај услов тражи само за стицање права на личну пензију, сматрамо да се исти не може захтевати и код питања права породичне пензије. Што значи, да породица умрлог службеника, који се је затекао у државној служби на дан 1 априла 1931 год. и који је у часу смрти испуњавао услове за стицање права на породичну пензију, има права, да јој се за одређивање породичне пензије рачуна и све оно време које се признаје за пензију по §§ 116 и 270, без обзира што такав службеник није имао десет година стварне службе.

У пракси, Државни савет је заузео још шире тумачење ових прописа, налазећи, да се време које се признаје за пензију по § 270 ЧЗ може признати и у сам рок за стицање права на породичну пензију. Тако је донета пресуда Државног савета, бр. 450/32:

„По § 138 ЧЗ улагач стиче право на породичну пензију из чиновничког пензионог фонда, ако је улагао најмање пет година и умро као улагач фонда, а према § 265 прелазних наређења поменутог закона државним службеницима, који су се на дан ступања на снагу овог закона затекли у активной државној служби, рачуна се као време улагања у чиновнички пензиони фонд све оно време до дана ступања на снагу овог закона, које се овим законом признаје за пензију. По § 270 став 1 тач. 6. ЧЗ пак, године које је неко провео у војсци Србије и Црне Горе на војној дужности у ратовима од 1912 до 1920. год. закључно, па је пре 1. септембра 1923. године постао активни државни службеник са правом на пензију, признају се, по одбитку кадровског рока за пензију, двоструко.

Па како се из аката спорног предмета види, да се муж тужиље поч. Душана, на дан 1. априла 1931. године, као дана ступања на снагу ЧЗ затекао у активной државној служби и да је 1. септембра 1923. год. био указао државни чиновник, то му се за породичну пензију, сходно §:

265 ЧЗ поред времена активне службе, има узети у обзир и време које се признаје по тач. 6 став 1 § 270 истог закона. Према томе, он је у часу смрти, са овако признатим временом имао више од пет година ефективне службе, која се, обзиром на наведене законске прописе, признаје за стицање права на породичну пензију, па је Министар погрешно, када је оспореним решењем својим одбио тужиљу од тражења да јој се додели породична пензија.

Према изложеноме, неоснован је навод у тужбеном решењу, да се време по тач. 6 став 1 § 270 ЧЗ може узети у обзир у случају, да је муж тужиље имао на дан смрти десет година ефективне државне службе, јер је тај услов постављен само при стицању права на личну пензију, а ниједним законским прописом није предвиђен и за стицање права на породичну пензију.“

Породична пензија, према § 147/1/ припада улагачевој жени и деци рођеној у законитом браку, или позакоњеној. Што значи, да само позакоњена деца (§ 134 г. з.), а не и усвојена, ма по ком основу (§§ 137, 143, 144 г. з.), имају право на породичну пензију. Жени растављеној од мужа, по прописима римокатоличке цркве, не припада право на породичну пензију. (т. 2 § 147). Овај је пропис дошао као последица спорова који су се јавили у пракси после смрти службеника, чији је брак, по прописима римокатоличке цркве, био разведен од стола и постеле па је за живота прешао у другу веру и по прописима те друге законом признате вере склопио други брак. По смрти таквог службеника пријавила би се за пензију удова из првог брака, јер њен брак, као неразрешив, по прописима римокатоличке цркве, остао је и даље у важности; док се са истим захтевом појављује и друга удова, јер је брак са покојником, као државним службеником, склопила по прописима једне законом признате вероисповести, те је била његова законита жена. Ови спорови давали су повода дугим и заплетеним парницама о важности једног или другог брака што је овим законским прописом (§ 147/2/) избегнуто, бар у погледу права на породичну пензију.

Величина пензије. Лична пензија. Величина личне пензије зависи: од дужине времена, које се службенику признаје за пензију; од тога, шта од његових активних припадљивости улази у пензиски основ, на основу кога се пензија одређује, и најзад, од висине процента, који му од пензиског основа припада.

Време које се рачуна за личну пензију. Према § 116 ЧЗ службенику, који испуни услов из § 113/1/ за одређивање личне пензије, признаје се у стварном трајању:

„1) Све време које је провео у државној служби и у звању, које повлачи право на пензију. Ово признање ранијег времена државне службе за пензију ограничено је у § 117 (3), у толико што се државним службеницима, којима је служба престала оставком (§ 104 т. 14), па се доцније врате у државну службу, од времена проведеног пре оставке ра-

чуна у рок из § 113 (1), као и за одређивање количине личне пензије, једна половина. Но ово се ограничење не односи на оне службенике, којима је служба престала, уважањем оставке, пре ступања на снагу овога закона, па се у часу ступања на снагу затеку у служби, или после тога понова ступе. Таквим службеницима раније време службе, пре уважања оставке, према § 266, рачуна се у целости и за пензију и као време улагања.

„2) време приправне службе кад приправник непосредно добије звање које повлачи пензију.“

„3) време контрактуалне службе у својству контр. чиновника, ако је прелаз из контрактуалног звања на звање које повлачи право на пензију био непосредан и без икаквог прекида.“ Но признање времена раније контрактуалне службе није више овако апсолутно. На име по § 58 финансиског закона за 1932/33 ово време признаје се за пензију као време из § 116 ЧЗ само онима, који се на дан ступања на снагу овога закона затеку у овој служби, под условом, да прелаз у редовну државну службу буде непосредан и без икаквог прекида. Време пак ове контрактуалне службе после ступања на снагу овог финансиског закона (1 априла 1932 г.) не признаје се као време за пензију по § 116. ЧЗ.

„4) Време које су професори универзитета провели у државној служби у иностраној земљи, одакле су дошли за професоре универзитета.“

„5) Време у самоуправној служби бановине у опште, а код осталих самоуправних тела само ако су провели у звањима, за које се тражи факултетска спрема. И у једном и у другом случају, ако је прелаз у државну службу извршен у року од 30 дана.“ На супрот чиновничком закону од 1923 год., који је признао сваку самоуправну службу са непосредним прелазом и мишљењем стручног савета, (чл. 137 у вези чл. 67) овај закон, изузев бановинске, признаје само ону самоуправну службу са непосредним прелазом, ако је проведено у звању за које се тражи факултетска спрема. Како се о признању самоуправне службе говори само код признања тог времена за пензију, у пракси се појавило као спорно питање: да ли се службенику, који је прешао из самоуправне у државну службу, време проведено у самоуправној служби, може рачунати у рок привремене службе т.ј. да ли такав службеник, који нема пуне три године државне привремене службе већ тек скупа са самоуправном, може добити VIII групу. Ми сматрамо, да може, обзиром да се према § 58 (2), при прелазу из самоуправне у државну службу сталном службенику одређује група, према времену, које му се, по тач. 5 § 116, признаје за пензију. А кад се таква служба може признати за одређивање положајне групе, нема никакве законске сметње да се призна и у рок приправне службе. Исто тако, спорно је, да ли се прописи §§ 58 (2) и тач. 5. § 116 могу применити и на оне службенике, који су из самоуправне службе прешли за време важења Закона о чиновницима од 1923 год. и без поступка прописаног у чл. 67 у вези чл. 137 тог закона. Ми сматрамо да могу, и то према § 248 ЧЗ, по коме се пропису одредбе овог закона имају применити на све оне службенике, који су се на дан ступања тог закона (1 априла 1931) затекли у активној државној служби.

„6) Време које су свештеници разних вероисповести, пре него што су ступили у свештеничку државну службу, провели у духовној служби

признатих вероисповести.“ Овим прописом изједначено је признање раније свештеничке службе свима свештеницима признатих вероисповести, док је по ранијем чиновничком закону то било спорно за свештенике Србије и Црне Горе којима је ова служба признавана тек после одлука Опште седнице Државног савета од 27-VIII-1925 Бр. 32505 и од 8-III-1926 Бр. 12564 до одлуке од 14. и 16. марта 1931. г. по којој се та служба признавала само оним свештеницима, који су се на дан 1-IX-1923. г. заклели у државној служби.

„7) Време које је појединим службеницима на њихову молбу признато специјалним законом за државну службу, одн. за пензију.“

Поред времена које се признаје за пензију по § 116 државним службеницима, који су то били и пре 1-IV-1923. год., па буду пензионисани после ступања на снагу овог закона, а који испуњавају услов за личну пензију из § 113/1, рачунаће се према § 270 ЧЗ од временаведеног пре првог септембра 1923. г. за одређивање количине пензије још и ово време:

„1) Време назначено у т. 1 § 116 с прекидом или без прекида“;

„2) Време проведено у Србији и Црној Гори у својству званичника и служитеља после навршене осамнаесте године живота“; Не видимо потребу да је овај пропис требало нарочито доносити, јер се ово време признаје за пензију већ по т. 1 § 270 у. в. т. 1 § 116, а по § 119 за пензију се и иначе признаје све време после навршене осамнаесте године живота, који се пропис, према § 248, има применити при регулисању пензије службеника затечених на дан 1-IV-1931 у активној државној служби и на признање времена пре 1-IX-1923 год.

„3) Време проведено у својству сталног дневничара, ако је прелаз извршен на једно звање, које повлачи право на пензију, у року од шест месеци“;

„4) Време које је државни службеник као активан или пензионер провео на војној дужности у рату, рачуна се тако, да се за сваку годину у којој је било рата, рачуна још по једна година.“ Што значи, да се активном службенику, поред стварно проведене службе за пензију, рачуна још по једна година за сваку годину у којој је било рата, а пензионеру по једна година за сваку годину, у којој је било рата.

„5) Време проведено ефективно на војној дужности преко обавезног рока од највише две године у сталном кадру и преко војних вежби. Оним службеницима који су ступили у државну службу грађанског реда пре 6 септембра 1919. г., а којима се по ранијим прописима у крајевима ван Србије и Црне Горе признавало и време обавезног рока и војних вежби, признаје се и то време у ефективном трајању, ако су добили службу до навршетка 32 године живота.“ У ранијем закону о чиновницима од 31-VII-1923 г. и то у чл. 241. било је предвиђено да се за одређивање периодских степена основне плате рачуна време државне службе, које се рачуна за пензију, односно време које је признато нарочитим законским прописима. Како је овом чиновничком закону, првом јединственом закону, после ослобођења, био циљ унифицирање дотадањег разног покрајинског законодавства и ако су у том циљу чл. 252. истог закона

били укинати сви закони који су до тада важили за државне службенике, то је чл. 241 требало тако протумачити да се речи „нарочитим законским прописима“ односе на доцније законске прописе, специјално законске прописе о признању службе законодавним путем на молбу појединих службеника. Међутим, у пракси, Државни савет протумачио је овај законски пропис тако, да је по њему признавао службеницима и оно време службе, које им је било признавано по ранијим покрајинским законима и ако су исти као што смо већ напоменули пом. чл. 252 били укинати. Тако је остала и на даље неједнакост у признавању службе код државних службеника нарочито код признавања дневничарске и војне службе за пензију. На пр. по ранијим специјалним законима, за подручје Словеније и Далмације, време на одслужењу кадровског рока и војној вежби признавало се ако је прелаз у цивилну службу уследио у року од 10 год.; на подручју Хрватске и Славеније у року од 30 дана; Војводине, Босне и Херцеговине непосредно; док се дневничарска служба ако је за исте службе непосредно задобијено звање дефинитивног дневничара. На подручју Србије и Црне Горе ово време у опште се није признавало. Како дневничарска тако ни мирнодопска војна служба. Како је србијански војни закон протегнут на целокупну територију 6. септембра 1919. г. то је, поводом контрадикторне праксе о томе, да ли су овим даном укинати разни покрајински војни закони, у општој седници Држ. савета донета одлука Бр. 47801 од 21 и 22 децембра 1925 г. по којој лицима која су у грађанску државну службу Краљевине ступили пре 1-IX-1923 године, као дана ступања на снагу новог чинов. закона, има се за степен основне плате по чл. 241. урачунати време раније војне службе по општој војној обавези, с тим, да се има одбити кадровски рок онима који су ступили у грађанску државну службу после 6 септембра 1923. год. као дана проширења српског војног закона на целу Краљевину.“ Пропис садашње т. 5 § 270 ЧЗ реципирао је, у главном, ову одлуку опште седнице, с том изменом, да се време проведено на војној општој обавези преко обавезног рока рачуна за пензију свим службеницима, који су у државну службу ступили пре 1-IX-1923, дакле и службеницима Србије и Црне Горе и то сада подједнако, без обзира у ком су року ступили из војне у цивилну службу. У погледу пак признања и кадровског рока остало је у главном исто, како је и одлуком опште седнице било регулисано ово питање.

„6) Године, које је неко провео у војсци Србије и Црне Горе на војној дужности, било по својој војној обавези, или као добровољац у ратовима од 1912—1920 године закључно, па је пре 1 септембра 1923 постао активни државни службеник с правом на пензију, рачунају се дво-струко, по одбитку обавезног војног рока у кадру.“ Како је у овом пропису супротно од онога у т. 4. § 270. речено „године“, а на време, које је неко провео у војсци за време рата, то је у пракси дошло до спора о томе, дали се таквом службенику има за пензију признати свака година, у којој је било рата у две или се има признати најпре ефективно време,, које је неко провео на војној дужности, па онда додати по једну целу годину за сваку годину у којој је било рата. Својом пресудом, Бр. 43383/31 од 10. децембра 1931., Државни савет протумачио је на овај начин исти законски пропис: „Године 1912. и 1913., у којима је Н. Н. учествовао у рату, а није био у исто време и државни чиновник,

рачунате су спорним решењем за пензију са 4 године. Узето је дакле, да се те године признају у потпуности, без обзира што рат није трајао толико, и тако, целе године обрачунате двоструко, те се на тај начин дошло до четири године (§ 270/6/ ЧЗ).

Државни савет је нашао, да овакав обрачун није у духу закона, а са ових разлога: У тексту § 270/6/ ЧЗ стоји „године које је неко провео у војсци. .“ — нису, дакле, у питању године, у којима је било рата, већ године проведене у рату, што произилази из речи „провео“. Према овоме, долази у обзир само стварно проведено време. Али, како се у уверење Министарства војске и морнарице, Ф. А. бр. 39975/22, не утврђује, колико је то стварно проведено време, морало се узети да оно траје од почетка рата (одн. мобилизације) до његовог свршетка, јер су те чињенице познате (§ 2 т. 2) 2, 71 и 79 (1 З.У.П.). Даље у тексту овога закона стоји, да се године овако проведене рачунају за пензију двоструко. Изгледало би, по овоме, да се само стварно проведено време има рачунати двоструко. Али, за разумевање смисла ове одредбе, ваља исту довести у везу са претходним прописом, из кога је она постала, а то је ст. 2 чл. 282 Фил. Зак. за 1922/23 год. У овоме, као и у § 270/6 ЧЗ, „године проведене у рату. .“ урачунаће се. . за пензију двоструко. Обе одредбе су у главном исте, те им је и смисао исти. Али, кад се одредба другог става (чл. 282) доведе у везу са првим (одн. 22 т. 3 под а зак. о устројству војске 1904 год.) произилази, да се стварно проведеном времену у години, у којој је било рата, има додати и једна цела година више за пензију. Активним чиновницима који су као такви учествовали у рату, рачунају се целе године, само с тога, што би им се те године признале и да нису били у рату, док се ратницима, који нису били тада чиновници, стварно проведено време рачуна као да су били чиновници. Том се времену, како у првом тако и у другом случају додаје по једна цела година као бенефиција. У овом смислу и одлука опште седнице Државног савета бр. 25305 од 22-VII-1931. год., као тумачење наведеног чл. 282 Ф. З. за 1922/1923.

Став 1 чл. 282 Ф. З. за 1922/23 годину унет је у тачку 4., док је став 2 истог прописа унет у тачку 6 § 270 ЧЗ. Ако је у § 270 т. 4 и 6 измењен ред речи, или на други начин речено, не може се из тога извести, да је смисао чл. 282 Ф. З., како је наведен, измењен. Као што се године службе по ст. 2 чл. 282 Ф. З. рачунају на начин прописан у његовом ст. 1, тако се и по т. 6 (која је такође нејасна) има рачунати на начин прописан у тачки § 270 ЧЗ т.ј. стварно проведеном времену у рату у једној години има се додати по једна цела година као бенефиција.

Како у спорном решењу наведене године нису обрачунате на овај начин, већ више оно је противно закону. Оваком тумачењу у цитираној пресуди Држ. савета могло би се приметити то, да је законодавац хтео да се рачуна фактички проведено време, а не године, он би, као и у т. 4 истог §-а 270, употребио реч „време“, а не „године“, а то што је овај пропис сличан ранијем чл. 282 Ф. З., за 1922/23 није разлог да се тумачење опште седнице Држ. савета тог прописа примени и у овом случају на пропис који је много доцнији и од чл. 282. Ф. З. и одлуке опште седнице.

Тач. 7 § 270 садржи другу реченицу ранијег ст. 1 чл. 282 Ф. З., по којој се лицима, који су у ратним годинама 1912—1920 били указни чи-

новници Србије или Црне Горе, али нису били на војној дужности, признаје свака таква година у 18 месеци.

Тач. 8 § 270 признаје ранију самоуправну службу за пензију, у колико је иста била признавана по ранијим законима у време када је та служба обављана, чиме се враћамо опет на примену ранијих прописа за разне покрајине. У опште, по својој садржини, цео овај пропис §-а 270 као да има за циљ да сачува раније привилегије службеника, које су ови по разним покрајинским законима одн. по чин. зак. од 1923 г. уживали.

Тач. 9 § 270 садржи у главном признање за пензију времена проведеног у служби бив. верско просветних аутономија из чл. 236 чин. зак. од 1923. год.

Тач. 10 § 270 је у ствари ранији чл. 237 чин. зак. од 1923. о признању за пензију времена проведеног у слободној професији онима, који су после ослобођења ступили у државну службу у циљу организовања управе.

Тач. 11 § 270 садржи признање за пензију националног рада онима, којима је исти признат по чл. 3 и 6 зак. о признању и урачунавању времена службе оних службеника, који су радили на националним пословима, с тим да се оним службеницима, којима је признат национални рад у Јужној Србији, то време признаје и у рок за стицање права на пензију по § 113 (1), а осталим тек Краљевим Указом, на предлог надлежног министра, у сагласности са претседником министарског савета.

Тач. 12 § 270 дата је могућност да се извесним појединцима призна за пензију време проведено у затвору због националног рада, и ако им то време по закону није признато као национални рад.

Тач. 13 § 270 садржи бенефицију из ранијег решења Министарског савета Ј. Б. Бр. 15637/20, укинуто § 312, о признању за пензију времена проведеног у служби у Јужној Србији до 30 јула 1923 год. и признања ове бенефиције од 31 јула 1923 год. до 30 јула 1930 год. на исти начин, као што је иста бенефиција била призната по ст. 8. чл. 137 чин. зак. од 1923 год.

По тач. 14 § 270, лицима која су на дан објаве рата била у служби бивше А-Угарске, па су из службе током рата из политичких разлога отпуштени без отпремнине и права на пензију, а после ослобођења враћени у државну службу, рачуна се време, које су провели ван службе до 1 децембра 1918 год. но без накнаде за протекло време.

У ставу II. § 270 ЧЗ предвиђено је, да се време које се по т. 5, 6, 8, изузев покрајинске службе, 9, 10, 11, 12 и 14 признаје за одређивање количине пензије, не рачуна као време које је по ставу I. § 113 услов за стицање права на пензију. Тако исто, не рачуна се као време, које је по ст. I. § 113 услов за стицање права на пензију и увећано време које се признаје за пензију по тач. 4, 7 и 13. Овај пропис става II. § 270 у очигледној је супротности са I. ставом § 270 ЧЗ јер је у овом ставу I. изречено, да се све време које се по § 270 ЧЗ признаје за пензију, може признати само оним службеницима, који већ испуњавају услов за стицање права на пензију из § 113. Што значи, да се ни једно од времена, које се помиње у § 270, не може признати као време које се по § 113 рачуна у рок за стицање права на пензију. Изузетак је учињен у ст. 3. § 270 само за време које се по тач. 11 § 270 признаје лицима за службу про-

веду у Јужној Србији. Међутим, по ставу II. § 270 у рок из § 113 ЧЗ за стицање права на пензију имало би да се рачуна и време које се признаје по т. 1, 2, 3, затим време у ефективном трајању по тач. 4, 7 и 13, као и оно време покрајинске службе, које се признаје по тач. 8 § 270, а признање овога времена као и осталог времена, које се признаје по § 270, за пензију искључено је да се призна у рок за стицање права на пензију из § 113, већ по ставу I. § 270. Како је став I. § 270 начелног карактера и односи се на целокупно време, које се помиње у том пропису, мислимо да је у овом случају за правилност тумачења примене § 270 меродан став I., а не ст. II. § 270, који му противуречи.

Са овим смо завршили о времену које се признаје за пензију. О томе, пак, што се не признаје за пензију, говори се у § 119 ЧЗ. По томе пропису за пензију се не признаје: 1) време службе пре навршене осамнаесте године живота; 2) време проведено у стању удаљена од дужности у случају ако дисциплински суд осуди службеника на казну пензионисања; 3) време преко рока по истеку кога служба престаје;¹⁾

„Из акта овога спора види се да је интер. Н.Н. стављен на расположење Указом од 2. фебруара 1927 год., али да управна власт није у року од године дана (ст. I чл. 126 зак. о чин. од 1923), у смислу чл. 135 овога закона, о овом престанку службе донела свој управни акт (Указ), те је његово службовање продужено и даље, све до 23. марта 1931 године, када је указом стављен у пензију. То пак, што управна власт није поступила по закону и по истеку рока од године дана није донела своју одлуку о престанку службе Н.Н., већ га и даље задржала на расположењу све до 23. марта 1931 год., нема за последицу да се Н.Н. то време преко рока од године дана не рачуна за пензију, јер се то време, према чл. 126 рачуна и за напредовање и за пензију. Према томе је Н.Н. у времену пензионисања испуњавао услове од 10 година ефективне службе, те је, по чл. 1 зак. о стицању права на пензију

¹⁾ Рок пак после кога служба престаје предвиђен је у § 106. У Закону о чиновницима од 1923 (чл. 131) било је предвиђено, да служба престаје по пресуди редовног или дисциплинског суда, по сили закона, или по вољи службеника и смрћу. О томе пак, који се дан има сматрати, као дан када је служба престала, није било прописа. Услед тога је у пракси настао спор, који се дан за престанак службе има сматрати на случај, да је служба престала по чл. 133 овог закона по сили закона. Наиме, да ли се за тај дан има сматрати онај дан, када су се испунили законски услови услед којих служба престаје по сили закона, а управна власт има то само својим актом да констатује, или се за тај дан има сматрати дан, када је управна власт донела акт о престанку службе по сили закона. Спора је било нарочито код службеника стављених на расположење, чије је стање по закону могло трајати најдуже годину дана после кога рока служба по сили закона престаје. Како је управна власт овако стање толерирала далеко изван рока законом прописаног, тако да је доносила одлуку о престанку службе и после неколико година, то је настао спор о признавању времена проведеног на расположењу преко законског рока. У пракси Државни савет је и ово време признавао све до дана доношења управног акта. Примера ради цитирамо пресуду Д. савета бр. 32283/31.

ит.д., стекао право на пензију, те се тужба Гл. контроле има одбацити као неумесна.“

Применом § 106 ЧЗ спорови ове врсте избегнути су на тај начин што је јасно утврђено, који се дан има сматрати као дан, када је служба престала у свима случајевима престанка службе. Тако на случај осуде од стране редовног или дисциплинског суда на губитак службе, или на случај осуде, казне затвора, дужи од године дана, служба престаје од дана извршности судске пресуде. На случај престанка службе услед губитка држављанства, служба престаје на дан иступа из држављанства; у случају напуштања дужности, или невраћања на дужност после одобреног одсуства, боловања, онога дана када је напустио дужност, односно када је требао да се јави на дужност; на случај подношења оставке или отпуста из државне службе на дан разрешења од дужности. У осталим случајевима престанка службе надлежна власт донеће одлуку о престанку службе најдаље у року од три месеца, и служба престаје на дан те одлуке. Ако надлежна власт пропусти да у том року донесе одлуку, као дан престанка службе сматра се последњи дан тромесечног рока. Према томе је ранијем спору о дејству управног акта на случај престанка службе по сили закона дато једно средње решење. Закон даје том акту дејство од дана од кад је донесен, али обавезује управну власт, да тај управни акт донесе у року од три месеца од дана када је наступио случај, услед кога је служба престала по сили закона. У противном, служба престаје по истеку тог рока. На тај начин, не постоји више могућност, као по ранијем чиновничком закону, да услед тога, што управна власт не донесе управни акт о престанку службе службеника, стављеног на расположење ни после неколико година од дана кад му је служба престала по сили закона, да му се као време службе рачуна све време, док се тај акт најзад не донесе. Како се према § 248 ЧЗ, прописи овога закона имају применити на све службенике, који су се на дан I-IV-1931 затекли у активној државној служби, што је случај и са службеницима, који су се тога дана затекли на расположењу, сматрамо да се и њима од времена проведеног на расположењу при одласку у пензију не може више признати од године дана и три месеца, сагласно одредбама §§ 119 и 106 ЧЗ, без обзира колико су они у том стању провели пре ступања на снагу ЧЗ од 31-III-1931. На супрот овоме, Д. савет је у једном случају таквом службенику признао све време проведено на расположењу. Та пресуда бр. 31382/31, која је, по нашем мишљењу из основа погрешна, па и да не постоји пропис § 248, јер се и иначе сви случајеви који наступе под владом новог чин. зак. имају по њему и расправити, гласи: „Из акта овога спора види се, да је тужилац стављен на расположење Указом од 30. августа 1927. године али да управна власт није у року од године дана (став I чл. 126 зак. о чин.

од 1923. год.), а у смислу чл. 135 истог закона, о овоме престанку службе, донела јој управни акт (указ), те је његово службовање продужено и даље, све до 9. јуна 1931. године када је указом стављен у пензију. Према томе се тужиоцу, према т. 3. § 109 у в. т. 2 106 ЧЗ, обзиром да је одлука о стављању у пензију донета у року од три месеца по ступању на снагу ЧЗ од 31-III-1931, има рачунати све време проведено на расположењу до дана када је тужилац стављен у пензију. Како је тужбеним решењем противно учињено и тужиоцу од времена проведеног на расположењу признато свега годину дана, то се исто решење има поништити“; 4) време проведено у пензији. Ово је толико јасно, да о томе није било потребно доносити посебан пропис, али је у пракси било спора и о томе, те је исти пропис и дошао као последица таквих случајева. 5) Време пре пензионисања, ако службеник буде из пензије позван на даље активно службовање, па се позиву не одазове; 6) и најзад ако дисциплински суд, на случај осуде службеника на казну затвора мању од године дана, одлучи да му се то време не рачуна за пензију.

Пензиски основ. Основ за одређивање количине личне пензије чиновника је плата и положајни додатак који су уживали у часу пензионисања, док је код званичника и служитеља то само плата (120 и 121). Но положајни додатак не улази у сваком случају у пензиски основ, већ само ако чиновник има двадесет година службе (стварне) која се по § 113 рачуна у рок за стицање права на пензију. Но и овде је учињен изузетак за министра и бана, на случај да нису испунили услове по закону за пензију тог положаја. Њима се и за положајни додатак време проведено у звању министра, или бана, рачуна петоструко, одн, троструко. Тако и пресуда Државног савета бр. 28645/31 од 15. октобра 1931. год.:

„Према §§ 120 и 124 ЧЗ на право, да се државном службенику у пензиски основ рачуна и положајни додатак, као и на висину овог додатка, има утицаја само оно време службе, које се према § 113 ЧЗ рачуна у рок за стицање права на пензију. Па како се, према § 115 ЧЗ министру, који није испунио услов на личну пензију свога звања по ст. II. § 113, време о коме је говор у том ставу рачуна у рок одређен у I. ст. § 113 петоструко, то је и тужиоцу, у смислу §§ 120 и 124, време које је провео као активни министар и министар на расположењу, требало узети у обзир петоструко при одређивању висине процента од положајног додатка, који је уживао у часу пензионисања, јер му се то време, према § 115, рачуна у рок за стицање права на пензију из ст. I. § 113 ЧЗ“.

Висина процента који службенику припада од пензиског основа на име личне пензије. Поред времена признате службе за пензију, и пензиског основа, величина личне пензије зависи још и од висине процента који службенику припада од пензиског основа. О висини овог процента говори се у § 123 ЧЗ, по коме пропису на супрот ранијем Чиновничком закону, на висину овог процента поред година службе сада имају

утицаја и године старости. На име у § 123 предвиђа се да службенику, који проведе десет година стварне службе и на тај начин стекне право на личну пензију, припада за првих десет година службе од пензиског основа 50%. За свако даље пола године, које се државном службенику, према § 116 одн. § 270, признаје за пензију припада му од плате као пензиског основа 0,90%. Започето пола године, и то како прво, тако и друго, рачуна се као цело, с тим, да пензија не може бити већа од 95% пензиског основа. Но, од овог правила у истом пропису постављен је изузетак по коме службенику на случај да је стављен у пензију пре него што је навршио 50 година живота или 30 година службе не припада % од 0,90 већ мањи. Тако на случај, да није навршио 15 година службе, или није навршио 35 година старости припада му 50%; на случај да није навршио 20 година службе, или није навршио 40 год. живота, 0,60%; на случај да није навршио 25 година службе, или није навршио 45 година живота, 0,70; на случај да није навршио 30 година службе, или није навршио 50 година живота, 0,80%. Дакле у сваком од ових случајева, ма који од наведених услова да наступи, или у погледу година службе, или у погледу година старости, службеник не добија редовни проценат од 0,90 за свако $\frac{1}{2}$ године већ смањени. На пр., у случају да службеник не наврши 15 година службе, а има 35 год. старости, или не наврши 35 година живота, а има 15 год. службе неће добити % од 0,60 већ % 0,50. Другим речима да би добио већи проценат потребно је да испуни и један и други услов. Но на супрот оваквом тумачењу, Д. савет у својој општој седници од 24-X-1931. г. бр. 39127/31 донео је одлуку:

„По ставу I. § 123 ЧЗ службенику припала проценат од 0,90% за свако даље пола године после навршених десет година службе, било кад наврши 30 година службе, било 50 година живота; у противном, припада му скраћени проценат према годинама службе односно годинама старости.“

Према оваквој стилизацији одлуке опште седнице, изгледало би, да се иста има односити само на случај, да је службеник навршио 30 година старости, или 50 година живота, када му припада проценат од 0,90, а да му у другим случајевима припада скраћени проценат према годинама службе, односно годинама старости. Но из образложења ове одлуке, види се, да се у сваком случају са испуњењем само једног од постављених услова, стиче право на већи %. Тако и пракса Д. савета после одлуке опште седнице. Примера ради исносимо пресуду бр. 32384/31 од 30-XII-1931:

„По § 123 ЧЗ смањени проценат пензиског основа одређује се, или према годинама службе, или према годинама живота. И употребљавајући у томе пропису сvezу „или“ а не сvezу „и“ у другој реченици те одредбе, а у речима „пре навршених 50 година живота или пре навршених 30 година службе“, законодавац је, дакле, хтео да се при одређивању овог скраћеног процента за пензију узимају, или године живота, или го-

дине службе, а не и једно и друго. А да је хтео да се при томе обоје узима, он би то рекао, па би употребио у наведеној реченици сvezу „и“ а не „или“, како је овде учинио. Из тога следује да службенику, који је навршио 15 година службе, а није навршио 35 година живота, припада проценат од 0,60%, (а не 0,50%) за свако даље пола године после навршених десет година службе стварно прослужених у активnoj државној служби, и обрнуто, службеник који има само 12 година службе и 35 година живота имаће за свако даље пола године проценат од 0,60 а не од 0,50%, ит.д.

Тачност напред изложеног граматичког тумачења § 123 поменутог закона потврђује се и логичким тумачењем наведеног законског прописа.

На првом месту, мора се узети у обзир правни мотив или разлог (ratio legis), који је законодавац имао у виду при стварању § 123 ЧЗ. Установом у § 123 поменутог закона законодавац је хтео, с једне стране, да се повласте службеници старији по годинама, што се очигледно види из самог законског прописа, а што има свог значаја, како у социјалном погледу, тако и у погледу саме државне службе. С друге стране законодавац је хтео да службенике у пензији млађег по годинама стави у тежи положај, него службеника старијег по годинама живота у случају, ако и један и други имају подједнак број година службе, а немају ни 50 година живота, ни 30 година службе, која се по § 116 ЧЗ рачуна за пензију.

Поред овог, § 123 поменутог закона, мора се довести у везу и са осталим прописима закона о чиновницима, да би се изнашла права воља законодавца. Из садржине § 123 ЧЗ, као и § 270 истог закона, не може се рећи, да је законодавац у § 123 пом. закона хтео да умањи значај привилегије, признатих §-ом 270 поменутог закона, као што су привилегије ратницима и службеницима који су служили у јужним крајевима. А то би неминовно било, ако се не би § 123 поменутог закона дала интерпретација напред изложена, јер би се могло догодити, кад би се друкчије узело (т.ј. да је потребно и једно и друго и доба живота и године службе) да службеници са законским привилегијама, поменутим у § 270 ЧЗ, не би могли добити проценат 0,90% за свако даље пола године после навршених 10 година ефективне службе, и ако имају 30 година ефективне проведене службе, а више од 40 година признатих за пензију, само због тога што нису навршили 50 година живота. То, без сумње, законодавац није хтео, с обзиром на значај привилегија, признатих законом о чиновницима, у коме се признаје право службенику, да на његову молбу мора бити стављен у пензију, ако има 40 год. службе, које се рачунају за пензију. Овакви службеници, дакле, и ако су заморени државном службом, како за време рата, тако и под тежим околностима у вршењу службе у време мира, били би лишени права на већи проценат, (и ако су савесно служећи Државу под тешким условима постали физички ослабљени за даљи рад у државној служби), само зато, што нису навршили и 50 година живота. А таквих је случајева у чиновничкој хијерархији несумњиво било, има, а имаће их и у будуће. То би опет значило да Законодавац у једним прописима истог закона одређује извесне привилегије, а да их у другом пропису, као што је § 123 реченица 2, не признаје, а тако се његова воља не може тумачити, јер се мора увек поћи од претпоставке, да

је он намерно и са размишљањем донео односне одредбе. Па пошто у 2. реченици § 123 ЧЗ предвиђени скраћени проценат претставља одступање од општег процента предвиђеног у првој реченици истог прописа, мора се узети и у сумњи, а и по општем правилу о тумачењу закона, оно тумачење које мање одступа од редовног општег процента предвиђеног у првој реченици. А мање је одступање, кад се за тај скраћени проценат узме, да је потребан или број година живота, или број година службе, а не обоје. Због тога је и тврдња Главне контроле, да је законодавац §-ом 123 ЧЗ хтео, да више отежа одлазак млађих службеника у пензију, и да зато захтева за већи проценат за пензију и већи број година живота и већи број година службе, а не једно или друго, неоснована, поред свега изложеног, још и са разлога, што млађи чиновник, по правилу, по својој вољи не може у опште отићи у пензију, с обзиром на § 109 ЧЗ, јер се чиновник по молби мора ставити у пензију, само у случају, ако је навршио 35 година ефективне службе, или 40 година, које се рачунају за пензију, или је навршио 65 година живота. Па кад чиновник нема права да по својој вољи буде стављен у пензију, сем ретких изузетака (§ 109), онда ни тај разлог за такав смисао § 123 који би Главна контрола хтела у тужби да он има, не може бити основан.

Са ових разлога се и тужба Главне контроле има одбацити, што је у сагласности и са одлуком Опште седнице Државног савета о овом правном питању, од 24 октобра 1931. г. бр. 39127/31, која је одлука обавезна за одељења према чл. 4 з. д. с. . .“

Изложена пресуда Државног савета своје становиште у главном заснива на чињеници да је у § 123 ЧЗ употребљена свеза „или“ а не свеза „и“ те да је услед тога за задобијање увећаног процента довољно испуњење једног а не оба услова. Овакво тумачење би се још и могло прихватити да се у пом. § 123 не налази и последња поставка „у случају да није навршио 30 година службе или није навршио 50 година старости добиће 0,80%. Јер како може службеник, тиме што има само 30 година службе, или само 50 година старости, добити проценат од 0,90 кад закон пошто је претходно поставио начело да службенику за сваких пола године службе припада проценат од 0,90, одмах поставља изузетак у коме каже: „Но ако државни службеник буде стављен у пензију пре навршених 50 година живота, или 30 година службе, припада му од плате као пензиског основа, и то: у случају да није навршио 30 година службе, или није навршио 50 година старости, 0,80%. Није ли једина логична интерпретација овога прописа да службеник само са испуњењем оба услова и 30 година службе и 50 година старости, добија проценат 0,40 дакле већи у противном, са испуњењем само једног услова, дакле, баш као што и цитирана пресуда тврди, мањи 0,80%, као што се у осталим поставкама у сваком случају, ако испуњава само један од постављених услова добија мањи, а тек ако испуњава оба услова, већи проценат. Поред овога, намера законодавца свакако да није била, да оне службенике, који су много доцније отишли у државну службу, стави у много-

повољнији положај, него оне, који су у службу ступили одмах по завршеном школовању. А, до овога се долази ако се § 123-дâ онај смисао, који му даје напред наведена одлука Д. савета на пр. службеник, који је по завршеном школовању отишао у слободну професију, па под старост, ради пензије, у својој 50 година живота, ступио у државну службу, и после 15 година службе, оде у пензију, имаће од пензиског основа 0,90%, док ће службеник, који је још у својој 21. години живота одмах по свршетку школе, ступио у државну службу, па после 25 година службе буде стављен у пензију, добија од пензиског основа од њега мањи проценат 0,80%, што је свакако мање логично, него пример, који наводи и цитирана пресуда Д. савета. Најзад, да је законодавац хтео да при одређивању висине овог процента буду од утицаја не само године службе, већ и године старости, јасно је и по томе, што ова мера одговара систему пооштравања, како услове за, стицање права на пензију, тако и услова од којих зависи висина пензије, који се систем доследно спроводи почев још од 1924 г.¹⁾ То је о висини процента од плате као пензиског основа, у који поред плате, према § 120, улази још и положајни додаток. Од положајног додатка, пак, који је чиновник имао у времену пензионисања, припада му на име пензије, и то: 50% после 20, 60% после 25, 70% после 30 и 95% после 35 година службе, која се по ставу првом § 113 рачуна у рок за стицање права на пензију (§ 124).

Породична пензија. Као и код личне, тако и код породичне пензије, висина исте зависи од дужине признате службе за пензију, пензиског основа и висине процента од пензиског основа.

¹⁾ По ранијем законодавству предратне краљевине Србије, право на личну пензију могло се задобити само после 10 година у главном указне службе, док је у бив. монархији Аустро-Угарске готово свако звање повлачило право на пензију са великим бенефицијама у погледу признавања војних година службе. Као последица ове неједнакости дошао је чл. 281 фин. зак. за 1922/23, који је заштитио званичнике и служитеље Србије и Црне Горе, који су на дан 1-1-1922 имали 15 година службе, да не могу бити отпуштени из др. службе, већ пензионисани обећавајући да ће се њихово право на пензију регулисати доцнијим чиновничким законом. Затим чл. 282 истога закона, који је регулисао признање ратних година. Чиновничким законом од 1923. године извршена је унификација чиновничког законодавства, те је дато право на пензију свима звањима државне службе, изузев дневничарског, остављајући бенефиције разних покрајинских закона у погледу признања ратних и војних година. Како је услед овако либералних законских прописа о времену које се рачуна за пензију и великог броја пензионисања партија у буџету на пензије стално повећавана, то је настала потреба ограничавања како у погледу стицања права на пензију, тако и у погледу времена које се признаје за пензију. Најпре је дошао пропис чл. 2. зак. о буџетским дванаестинама за јануар — март 1925. год., којим се укида чл. 282 фин. зак. за 1922/23 г., који је пропис Општа седница Државног савета одлуком бр. 10782 од 28 до 30 марта 1925 прогумачила да се не односи на оне службенике, који су ступили у државну службу пре првога септембра 1923 г. која је одлука реципирана и у § 270 садашњег чин. зак. Затим је дошао чл. 259 фин. зак. за 1926/27, о томе да службе-

Време службе, које се признаје за породичну пензију. Говорећи о праву на стицање породичне пензије, ми смо уједно говорили и о времену, које се рачуна за породичну пензију, а то је оно време, за које је службеник улагао у чиновнички пензиони фонд, с тим да се оним службеницима, који су се на дан ступања овог закона затекли у служби, за породичну пензију рачуна све оно време, које се по истом закону признаје за пензију.

Пензиски основ. Основ за одређивање породичне пензије су принадлежности, на које је улагач у часу смрти улагао у пензиони фонд (§ 139). У ове пак принадлежности спада код чиновника плата и положајни додатак, а код званичника и служитеља, плата (§ 138). Како према § 263 ЧЗ државни службеници, који буду унапређени после ступања на снагу овога закона, примају за годину дана принадлежности групе, коју су дотле имали, то је спорно да ли ће се породична пензија, на случај да такав службеник умре пре истека овог рока од године дана, одредити према принадлежностима групе, у коју је унапређен, или према принадлежностима групе, које је, због промене по § 263 примао. Истина је, да је у § 139 ЧЗ, речено, да се породична пензија одређује према принадлежностима, на које је улагач улагао и да је такав службеник, пошто је примао принадлежности ниже групе на њих и плаћао улог. Но опште је правило, да се пензија одређује према плати, коју је службеник у часу испуњења услова за пензију имао, као што је опште правило, да службеник и прима принадлежности оне групе, у којој се налази. Како је од овог правила, у прелазним а не сталним одредбама, услед тешке финансиске ситуације у земљи, учињен изузетак у погледу примања само активних, а не и пензиских принадлежности, и како се по правилу *exceptiones sunt strictissimae interpretationis* изузетци имају у најужем смислу тумачити, то сматрамо, да се и у овом случају породична пензија има одредити према принадлежности групе, у коју је групу службеник био унапређен, а не према принадлежностима које је фактички примао. Јер се у § 263 ЧЗ говори само о активним, а не и пензиским принадлежностима, па се исти пропис не

ници, који нису на дан 1 децембра 1925. год. имали навршених 10 година службе стичу право на личну пензију, кад наврше 15 година службе која им се признаје за пензију. У пракси, управна власт покушала је, да овом пропису да такво тумачење, да је за стицање права на пензију потребно 10, одн. 15 година ефективне службе, које гледиште Државни савет није усвојио, налазећи да се у тај рок имају рачунати и бенефиције. Услед чега је доцније дошао закон о стицању права на личну пензију од 1 марта 1929. године, по коме се закону за стицање овога права изрично тражило десет година ефективне службе, не рачунајући у тај рок и дневничарску као ни контрактуалну службу. Овај је услов ушао и у § 113. (1) чин. зак. од 31. марта 1931. г., који, закон поред овог, садржи још ограничење, да се пуна пензија не може стећи у опште, већ највише 95%, од пензиског основа и да висини процента од пензиског основа поред година службе зависи још и од година старости.

може ни применити и на пензиске, већ само на активне принадежности. У осталом, када је законодавац хтео да се у случају одласка у пензију не задобијају принадежности групе са којом је службеник пензионисан, ако у тој групи није провео извесно време то је изрично у закону и речено. На пример чл. 253 финансиског закона за 1926-27 по коме је било изрично прописано да службеник стиче право на пензију групе са којом је пензионисан, ако је у тој групи провео годину дана, иначе ће уживати пензију ниже групе.

Ово питање регулисано је прописом § 63 тач. 9 финансиског закона са 1932/33 год., по коме се пропису § 263 ЧЗ додаје нов став седми који гласи:

„7) Ако службеник буде пензионисан пре истека рока од једне године из првог става, узмеће се као основ за одређивање количине личне пензије његова плата и положајни додаток групе, у којој је био у часу пензионисања. Породична пензија одредиће се по одредбама § 139 од принадежности, по којима се улагачу одређује лична пензија, с тим, да породица накнадно уплати улог од дана унапређења у вишу групу до дана смрти, ако је службеник, од кога породица право доводи, умро као активни службеник, а од дана унапређења до дана пензионисања, ако је службеник умро као пензионер.“

Висина пензиског процента. Висина пензиског процента од пензиског основа код породичне пензије зависи од времена улагања у чиновнички пензиони фонд и од броја чланова који имају право на уживање породичне пензије. Тако према § 139/1/ после навршених пет година улагања за једног члана припада од пензиског основа 25% за два 35%, за три 45% за четири и више 55%. После навршених 10 година улагања ови се проценти повећавају са 5%, а за сваку даљу годину преко десет година ови се проценти повећавају са 1%, с тим да породична пензија не може да буде већа за једног уживаоца од 55%, за два од 65%, за три од 75%, а за четири и више од 85%. Како у овом пропису није ништа речено, да ли на повећање овог процента могу имати утицаја и започета полгођа, или само целе године у пракси је настао спор да ли се у том случају има применити одредба § 123, која код личне пензије предвиђа да се при повећању процента започето пола године рачуна као цело. Својом пресудом бр. 32687/31 од IX-1931 г. Државни савет је по овом питању заузео гледиште да се § 123 у овом случају не може применити. Поменута пресуда гласи:

„Неосновано је позивање у одговору на тужбу на пропис §-а 123 ЧЗ, јер се у овом пропису говори о личној пензији, где долази у обзир при одређивању процента сваких пола године после навршених десет година службе и где је изрично речено, да се започето пола године рачуна као цело. Док § 139 ЧЗ при одређивању породичне пензије, за проценат, узима у обзир само навршену целу годину улагања.“

Саме пензиске припадљивости теку, и то: личне од првог дана наредног месеца после месеца, у коме је службеник разрешен, а породичне, од првог наредног месеца по смрти улагачевој (§ 154).

Одлуку о пензионисању и одређивању личне пензије за службенике до VII положајне групе доноси надлежни министар једним решењем истовремено, а одлука о пензионисању службеника виших положајних група доноси се Краљевим Указом, у ком се случају решење о регулисању пензије доноси одвојено, најдаље у року од 15 дана, од дана доношења Указа о пензионисању (§§ 103, 128/2). Одлуку о пензионисању званичника и службеника доноси надлежни бан.

Правна спротива. Противу указа о пензионисању, као и решења о регулисању пензије, како личне тако и породичне подноси се тужба према чл. 17 и 37 зак. о Држ. савету и управним судовима Државном савету, и то противу Указа, у року од два месеца, од дана кад је објављен у службеним новинама, а противу решења у року од 30 дана од дана предаје решења. Исти овај рок важи и за Главну контролу кад подиже тужбу, но с тим изузетком да јој рок за подизање тужбе, према чл. 29 зак. о Главној контроли, тече од дана, кад потпише рецепис о пријему решења. У пракси Гл. контрола одн. овлашћени органи потписују рецепис онда кад поднесу тужбу, тако да има случајева да тужбу поднесе после неколико година, услед чега има великих незгода у службеничким односима како за самог службеника, тако и за надлештво, у коме служи, те би ову аномалију требало законским путем што пре отклонити. По ранијем чин. зак. од 1923. г. овај рок за решење о пензијама био је два месеца. Нови чиновнички закон не предвиђа никакав рок те остаје рок из чл. 21 з. д. с. У колико нам је познато, нови пројект зак. о Државном савету предвиђа за све па и ове спорове рок од два месеца. Што се тиче одлуке Бана, како против одлуке о стављању у пензију, тако и против одлуке, којом се пензија регулише, према § 114 З. у. п., појединац може поднети жалбу надлежном министру, а Главна контрола, према § 1 зак. о измени и допуни чл. 21 зак. о. д. с. тужбу Државном савету. У пракси је било истакнуто мишљење, да би, према § 114 з. у. п. који је доцнији од закона о изменама чл. 21 з. д. с. од 14 јула 1930, и Главна контрола требала да подноси жалбу надлежном министру, те да би се избегла та аномалија, да против једног истог решења, којим може бити повређен и појединац у каквом свом праву, а исто тако повређен закон у његову корист, данас појединац подноси жалбу министру, а Главна контрола тужбу Државном савету. Но општа седница Д. савета по овом питању донела је одлуку, да се Главна контрола и после ступања закона о управном поступку има, према зак. о изменама чл. 21 з. д. с., против решења бана тужити Државном савету, са разлога, што овај пропис као-

пропис једног специјалног закона није могао бити укинут или узме њен § 114 з. у. п. прећутно већ само изречно. При расправи овога питања, појавило се и ово мишљење, које због његове интересантности овде износимо. По том мишљењу, службенички спорови по својој природи нису административни спорови, јер проистичу из једнога у основи приватно-правног односа најамника и послодавца. Зато је у члану 17 з. д. с. и речено, да се противу решења министра и указа подноси тужба Државном савету, који би пропис био непотребан, пошто би се таква тужба већ по чл. 18 з. д. с. имала поднети Државном савету. Како се пак закон о управном поступку односи само на поступање свију власти из организационог склопа опште управе, у које послове не спадају и одлуке о утврђивању службеничких односа, то се при оцени питања, коме се има поднети тужба противу решења бана, донетог на основу § 35 зак. о банској управи, односно на основу § 103 ЧЗ, нема у опште применити § 114 з. у. п., већ специјални прописи, који говоре о правним средствима противу одлука о утврђивању службеничких односа. Ти прописи јесу: за указ и министрово решење чл. 17 з. д. с., а за решење бана донето на основу § 35 зак. о банској управи одн. на основу § 103 ЧЗ, ако је таквим решењем повређен закон у корист појединца, Главна контрола ће према § 1 зак. о изменама чл. 21 з. д. с. поднети тужбу Државном савету.

Остало би само спорно, које правно средство стоји појединцу против таквог решења бана. Да ли жалба надлежном Министру, као вишој јерархијској власти, или тужба управном суду, ако се узме да је то решење, и ако донето у првом степену, коначно. Како се по овом мишљењу на таква решења бана нема применити § 114 з. у. д., остало би, да су та решења коначна, како то произилази из § 6 закона о називу и подели Краљевине на управна подручја, по коме пропису бану припада право коначног решавања по свима предметима своје надлежности. Према овоме би појединац против таквог решења имао права поднети тужбу надлежном управном суду. Но и када би се прихватило ово мишљење, сам проблем би још увек постојао, јер би и у том случају против решења бана у службеничким односима појединац подносио тужбу управном суду, а Главна Контрола Државном Савету, те би ово питање требало регулисати законодавним путем. У колико смо обавештени, пројект постојећег закона о управном судству ово питање регулише на тај начин, што све спорове из службеничког односа даје у надлежност Државном Савету, како оне против министровог решења и указа, тако и противу решења бана.

А. Давинић

СТАРИ И НОВИ ЗАКОН О ИЗДАВАЊУ ТАПИЈА

Основи нашег баштинског права

Стари Закон о издавању тапија донет је у једно време, када су потребе правног живота у погледу трансакција са непокретним добрима захтевале брзу интервенцију законодавца, ради њиховог задовољења, тако, да није било довољно могућности за испитивање и оцену свих оних услова и претпоставки, под којима се је та интервенција имала да оствари. Напротив, ту се је имао у виду само један одређени и непосредни циљ који је требало бар привремено задовољити, а то је: уношењем што веће сигурности и одређености у баштинске односе, омогућити што лакше и што повољније реализовање кредита, коме речена добра служе као основица. — Наравно, при таквим околностима, а с обзиром и на деликатност правних односа, којих се је ствар тицала, није се могло ни очекивати, да ће пом. закон у истини претстављати једно дело од изузетне и трајне вредности и да ће њиме тачно бити предвиђено и решено све оно што се је желело. Отуда су, још одмах по ступању на снагу старог закона о тапијама, били уочени извесни његови недостатци, па је, у своје време, чак и у широј јавности скретана пажња законодавцу, да се они отклоне¹⁾. Те под утицајем озбиљне критике стручњака и учесталих жалби интересованих лица и својих службених органа одн. судова, Министарство Правде се је напослетку одлучило, да узме иницијативу и да приступи раду на реформи пом. закона. И у томе се је циљу оно обратило свима надлежним судовима, тражећи од њих, да му доставе своја опажања и учине конкретне предлоге о томе: у чему би, у колико и у ком правцу требало пом. закон изменити одн. реформисати, да би се прилагодио оним животним и правним потребама, којих се тиче и које треба да задовољи. Тај пут и начин приступања реформи једнога закона заиста је био идеалан, управо онакав, какав се у теорији законодавног поступања замишља и какав стварно и треба да буде. Наиме, онима, који су један закон примењивали, дата је тако могућност, да се непосредно изјасне о његовим добрим странама, као и недостацима, који се најбоље у практичном правном животу могу уочити. Зато се је са разлогом могло очекивати, да ће стари закон о издавању тапија бити тако измењен, да у будуће отпадну сви приговори, који су противу њега до тада чињени. — И заиста, та су се очекивања у главном и обистинила, али у једном другом облику, а не у онаквоме, као што се је претпостављало, јер у место измењеног — старог закона, добили смо сасвим нов закон, који, ослањајући се у многоме на стари,

¹⁾ И ми смо тада учинили извесне опаске на тај закон, с обзиром на његову практичну примену а у чланку под насловом: „О изменама у нашем баштинском праву“, Архив, свеска за мај 1930 г.

ипак садржи и доста важних, често начелних отступања од истог. Колике су пак те сличности и разлике између једног и другог, мислимо да ће се моћи уочити унеколико из нашег даљег излагања, у коме ћемо покушати, да извесне њихове важније одредбе, упоређујући их, критички оценимо, у вези са судском праксом, која се је око њих била формирала, односно, која се сада тек формира. При томе ћемо се нарочито задржати и на извесним важнијим питањима из области Баштинског права, која по своме значају прелазе ужи оквир законодавства о тапијама. Ово је пак, мислимо, у толико потребније, што се је у истини показало, да тешкоће, на које судови приликом решавања предмета о убаштињењу одн. издавања тапија наилазе, нису проузроковане само недостацима закона одн. прописа формалне или техничке природе, већ да има и таквих тешкоћа, које стоје у вези са извесним питањима чисто материјално правним, као што су н. пр. питања, о убаштинењу одн. стицању својине на основу наслеђа, одржаја и др.

I.

Пре него што бисмо се упустили у детаљнију оцену новог закона о издавању тапија, учинићемо само извесне критичке опаске на њега и његов однос према старом закону о истој правној материји¹⁾. Наиме, пре свега треба приметити: да се и по НЗ, као и по старом, разликују две различите правне радње одн. установе и то: 1) *убаштинење* и 2) *пренос тапије*. Што се тиче убаштинења, његово се је извршење раније састојало из три различита стадијума, односно, из поступка код општинског суда, код полиције и код редовних судова (првостепених одн. средњих). Сада је међутим један стадијум у баштинском поступку отпао, јер полицијска власт више не учествује у потврђивању тапија, као што је било раније. Уосталом, шиљање тапија, које је општински суд саставио и потврдио, на даљу потврду код полиције, било је и раније беспредметно и претстављало је само једну непотребну формалност, без икаквог стварног значаја. Сада је пак то, с обзиром на установу средњих судова, још непотребније, те је дотична одредба сасвим умесна и није скопчана ни са каквим ризиком одн. штетним последицама, као што се је можда могло претпостављати при њеном доношењу. Иначе је систематизација једнога и другог закона прилично иста, са извесним незнатнијим нијансама у поступку.

1. — Убаштинењу се и НЗ, као што је било и по старом, приступа подношењем усмене или писмене молбе општинском суду. Усмена се молба даје на записник. У молби се наравно морају навести одн. приложити докази, којима се

¹⁾ У даљем излагању, ми ћемо нови закон о издавању тапија помињати и под скраћеницом: НЗ, а стари под: СЗ.

утврђује основ стицања својине дотичних имања. — Као основи својине или, како се у закону каже, сопствености, наведени су примера ради: дугогодишња државина (одржај), наслеђе и куповина, који основи стварно најчешће и долазе у обзир као такви. — Затим се прилаже и копија катастарског плана, односно, друга показна документа, која служе истом циљу као и тај план. (Например тзв. поседовни листови, обично кад су у питању извесна сеоска имања, и др.). Иначе, као доказ се пре свега помињу исправе, па тек у недостатку исправа долазе у обзир као доказно сретство и сведоци, и то само у случају, када су у питању такве околности, које се и по општим законским прописима могу доказивати са сведоцима. То значи, да се сведоцима неће моћи доказивати прибављање извесног непокретног имања непосредно, односно извесним правним послом или директном изјавом воље интересованих лица, учињеном у томе циљу, већ ће се то помоћу сведока моћи учинити само посредним путем, т. ј. доказом извесних чињеница из којих се закључивањем изводи доказ о праву својине. Што ће се пак у пракси свести само на то, да ће са сведоцима стварно бити могућ доказ стицање својине само на основу дугогодишње државине одн. одржаја или узукапије, и то под претпоставком, да се државина сматра као фактичка, а не као правна чињеница, односно као факат, а не као право. Тиме се пак и у баштински поступак уплиће оно познато и врло деликатно питање о разликовању чињеница, које су предмет доказа, на *материјалне* и *јравне*, што би из разлога правне целисходности свакако требало избећи, јер су и у редовном парничном поступку са њим скопчане велике тешкоће.

— О умесности дозволе доказа са сведоцима у поступку за убаштињење односно издавање тапија, и за време важења ЗС мишљења су била подељена.¹⁾ Ово се пак питање у истини своди на то: ко треба да испитује сведоке у томе поступку, — општинска власт или суд одн. судија? Опште је пак мишљење, да би у поступку за убаштинење одн. издавање тапије требало дозволити неограничени доказ са сведоцима, али под условом, да се такво испитивање врши пред редовним судовима. Међутим испитивање сведока по НЗ има да врши општински суд. То истина није изреком речено, али се по себи разуме, пошто и тај суд, према § 10., треба да оцењује умесност захтева за убаштинење, што наравно може бити тек када буду прибрани сви поднети докази. Доказ са сведоцима се пак прибира њиховим испитивањем. Али, наравно, ако би и надлежни редован суд нашао

¹⁾ В. о томе: Таса Марковић, инспектор Мин. Правде, Критичка оцена закона о издавању тапија, прештампано из часописа „Полиција“, свеска за фебруар 1931 г. — Ово је једна студија, која претставља један одличан *експозе моштва* целокупног новог законодавства о тапијама.

за потребно, он би такође, према § 15., могао наредити, да му сведоци, који су код општинског суда већ били испитани, претстану ради њиховог испита, јер то ниједним законским прописом није забрањено. На против, то би било и законито и целисходно, јер је суд по закону (§ 15.) позван, да учини и потребно ислеђење, односно и све сходне извиђаје, помоћу којих би се тачно могло утврдити „право стање ствари“.

Кад општински суд прими молбу за убаштинење и оцени њену уредност, он одређује рочиште за утврђивање граница имања, и то тако, да се исто има одржати у општинској судници или на лицу места, према томе, дали је уз молбу поднет и катастарски план од дотичног земљишта или није. Рочиште се има одржати у року од шест дана од поднетке молбе. — Позивање суседа одн. граничара на рочиште врши се писменим позивом. Начин позивања иначе је детаљно прописан, али је углавном исти као и у општем судском поступку. — Отсутним суседима поставља се заступник, а о интересима недоставших има по службеној дужности да води рачун присутни члан општинског суда, који се, поред осталога, има да стара и о томе, да својим утицајем склони странке, да у интересу њихових добрих суседских односа, на миран начин реше и изравнају све спорне захтеве и несугласице, „као што то доликује добрим суседима“, како се то у закону (§ 5) каже. После тога, ако нема приговора и када се постојећи приговори изравнају, приступа сеса ставу тапије. Што се пак тога састава тиче, треба истаћи, да се по НЗ у тапију уносе и *мере и границе* појединих парцела, што је једна важна новина, јер је у томе погледу СЗ имао један недостатак, на коме је нарочито инсистирано.¹⁾ Мере се излажу поред имена појединих граничара. — Тако ће се сада много лакше моћи да утврди идентитет извесног имања одн. појединих парцела, а то је баш оно што је судовима, пре доношења садањег законодавства о тапијама, задавало велике тешкоће.

И по НЗ загарантована је широка јавност поступка за убаштинење, која се пре свега манифестује на тај начин, што се о извршеном саставу тапије предузима оглашавање и тиме позивају заинтересована лица, да учине приговоре, ради заштите својих евент. повређених права. Сам акт оглашавања обавља се код општинског суда, а приговори се пак подносе надлежном средском одн. првостепеном²⁾ суду, и то у року од десет дана од дана истакнутог огласа. У том међувремену надлежни суд може наредити и допуно извиђаја, ако би нашао, да томе има места. Општински пак суд и сада, као што је

¹⁾ Б. о томе, поред осталога, и наш рад: „Неколико спорних питања из закона о издавању тапија, „Архив“, свеска за јануар 1931. г.

²⁾ Првостепени судови долазе у обзир тамо, где још нису уведени средски судови, т.ј. на подручју Апелационог Суда у Скопљу и Великог Суда у Подгорици, и то као инокосни (појединачни) судија.

било и по СЗ, не може сам одбијати молиоца од тражења, већ ако, по оцени молбе и доказа, нађе, да тапију не може потврдити, он треба предмет да пошаље надлежном суду на одлуку, изnoseћи у извештају своје разлоге, са којих је нашао, да је тако требало поступити. Исто тако, с друге стране ни надлежни средски одн. првостепени суд, ако је отпочет поступак за издавање тапије и извршено потребно оглашавање, не може приступити мериторној оцени предмета убаштинења, т. ј. не може приступити потврди тапије, пре него што протекне предвиђени рок за чињење приговора. Да би се пак судовима омогућила та оцена о протеку рока, општински су судови дужни, да у т. зв. спроводном акту тачно назначе датум оглашавања одн. истицања прогласа. — За случај пак када више лица истовремено затраже издавање тапије од истог имања, остављено је општинском суду, да цени: које је од тих лица јаче, а које слабије у праву, с тим, да молбу јачег одн. најјачег узме у поступак, а осталим да саопшти, да могу чинити приговоре (§ 11.). Овоме пропису НЗ одговара пропис § 13, старог, који је био предмет разноликог тумачења.¹⁾ Треба истаћи и то, да је § 12. НЗ наређено општинском суду, да најдаље за шест дана по одржаном рочишту пошаље суду или потврђену тапију или свој извештај о немогућности те потврде.

Ако средски одн. првостепени суд, по пријему предмета од општинског суда, нађе, да докази, које је овај прибранио, за потврду тапије нису довољни, он може тражити допуну доказа, пре него што приступи мериторном решавању. Не буде ли пак по наредби судској за допуну доказа поступљено, суд има решењем да одбије молиоца од тражења. Али се молилац у таквом случају, може, и пре и после извршености дотичног решења, обратити суду са захтевом за продужење рада на потврди тапије, подnoseћи истовремено суду и доказе, који су му раније тражени. И ако суд нађе, да је тражење молиочево уопште умесно, то јест, да има места траженом убаштинењу, он има да продужи обустављени поступак, као што би учинио и по неспорним делима. — Ово је заиста једна врло добра и целисходна одредба и слаже се и са принципом т. зв. процесне економије, јер се на тај начин избегава непотребно понављање разних формалности, које кад се једном изврше постају и иначе беспредметне. Овакве изречне одредбе у овом смислу није било у СЗ, и странке су се у сличним случајевима безуспешно позивале на одговарајуће прописе Правила за поступање у ванпарничним делима, те се је противу решења судских могло војевати само редовним правним сретствима.

¹⁾ В, нпр. нашу судску хронику о томе: „Како треба тумачити § 12. Зак о издавању тапија,“ Архив, свеска за мај 1931 г.

У случају када су противу траженог издавања тапије поднети приговори, суд има да застане са потврдом и да претходно оцени: која је страна (приговорач или молилац) јача, а која пак слабија у праву, па да слабију страну упуту решењем на спор, који се има повести у року од осам дана од извршности дотичног решења. Овако ће суд поступити само у случају када постоје озбиљни приговори, т.ј. такви, који, с обзиром на чињенице на којима се заснивају, и доказе, којима се утврђују, заслужују да им се поклони пажња. Наравно, да ли у даноме случају стоје баш такви приговори или не, то је једно фактичко питање (*questio facti*), које зависи од оцене суда. — Иначе, чињенице, које уопште не би могле имати утицаја на убаштинење, односно на право својине и његов доказ, неће се, као безначајне, ни узимати нарочито у обзир, већ суд, прелазећи преко њих, има да потврди тапију и да о томе извести приговорача. — Ако пак суд нађе, да је тражење молиочево у суштини основано, али да су и приговори суседа такође очигледни и доказани, но само у погледу граница имања, он прво треба да нареди, да се у постојећој тапији учине потребне исправке, на које су приговори управљени, или да се састави нова, па тек тада да је потврди (§ 17.). Када се у току поступка утврди, да је неком другом лицу раније већ издата тапија за исту непокретност или један њен део, онда, према § 18., каснијег молиоца треба одбити од тражења и упутити на парницу. — Овај последњи параграф потпуно је једнак са II од. § 13. СЗ, кога смо већ раније поменули, када је било речи о стицају више молби за убаштинење и тумачењу § 11. НЗ. — Напоследку, што се специјално тиче приговора, треба приметити, да се они могу и сада, као и раније, чинити на два начина, и то: или усмено одн. непосредно код суда на записник, или пак писмено одн. подношењем нарочитог писменог акта, при чему треба поднети и доказе, којима се приговори поткрепљују.¹⁾

2. — Али, докле је поступак око убаштинења и по старом и по новом закону о издавању тапија у главном исти, дотле пак између њих, у погледу преноса тапије и других правних трансакција са непокретностима, постоје извесне значајније разлике, које показују прави смисао оних реформи, које су доношењем НЗ требале да буду остварене. Пре свега је § 19. прописано, да се пренос права својине (сопствености) на непокретностима, као вољни акт (путем уговора), може извршити само преносом тапије. Ово је правило у главном ва-

¹⁾ Кад је реч о доказима, треба поменути и начелну одлуку Опште седнице Касационог Суда од 10 јуна 1925. г. Бр. 2922., којом је решено, да је при убаштинењу и преносу имања, за доказ о наслеђу извесног лица, довољно општинско уверење о блиском сродству, а да није нужно и т.зв. распоредно решење судије за неспорна дела. — В. Србислав Ковачевић, Судска Пракса у 1925. години, стр. 204.

жило и до сада, али није рђаво, што је оно још једном, и то на одговарајућем месту, прецизирано и наглашено. Овим је истовремено истакнут и познати принцип нашег грађанско законодавства, да су за прибављање својине потребна два различита акта: материјална изјава воље (основ, *titulus*) и њено формално остварење (начин, *modus*), како то предвиђа § 226. грађ. зак. Да би пак пренос био правно пуноважан, странке се о њему морају изјаснити пред судом. Тако је било и по ранијем, па је тако и по садањем закону. Споразум странака о преносу само је онда најиме перфектан и производи своје потпуно правно дејство, када је на прописани начин пред судом константован. Иначе, вансудским изјашњењем о преносу, заснива се између преносиоца и примаоца само један тражбени однос, то јест, тиме прибавилац, што ће рећи: купац, поклонопримац и др., — стиче само право, да тражи од преносиоца, да га овај учини правним сопствеником дотичног имања одн. да га убаштини, издајући му тапију код суда. Сем тога, треба приметити, да се, кад је реч о преносу, по пом. § 19. увек претпоставља, да преносилац има тапију од имања које преноси. Те, ако је преносилац изјавио пред судом, да преноси на прибавиоца имање од кога ни сам нема тапије, онда се он претходно мора убаштинити, т.ј. добити тапију од истог имања на своје име, па се тек потом има извршити пренос на новог сопственика. Неће ли пак преносилац тако да поступи, онда би прибавилац одн. прималац морао повести спор за убаштинење, с тим, да му судска пресуда послужи као основ за то. Но, овакав би се случај могао десити само изузетно, кад би се на пример, после изјаве о преносу, показало, да преносилац није уредно легитимисани сопственик дотичног имања. Иначе, суд по правилу не треба ни да прими изјаву воље о преносу имања од кога преносилац истовремено не подноси тапију, већ треба да упуту преносиоца, да се претходно и сам убаштини, да би потом могао вршити пренос.

Сама пак процедура преноса имања по НЗ знатно је упрошћена. То нарочито важи за она имања, која су уведена у тзв. Књигу тапија. Када се нпр. врши пренос целе непокретности заведене у ту књигу, онда се то спроводи само променом имена власника у истој. А пренос појединих парцела из извесне тапије извршује се на тај начин, што се из досадање тапије препишу они податци, који се односе на дотичне парцеле, па се препис овери и, као такав, преноси на новог сопственика, докле се стара тапија (матица) за одговарајућу површину смањује. Када се пак преноси само један део извесне парцеле, онда се то не може извршити простим смањењем постојеће, већ се мора тражити нова тапија по целокупном поступку у закону предвиђеном, дакле, као и у случају убаштинења, почев од општаинског суда па на даље. Наравно, и тада се на обема тапијама — и на старој и на новој — мора

констатовати њихова узајамна веза, односно, мора се приметити, да је прва смањена за износ друге. Међутим пренос последњег дела смањиване — основне тапије не сматра се делимичним, те се тада поступа као при преносу целе непокретности по једној посебној тапији (§§ 20. и 21.). — Уопште узевши, одредбе о преносу доста су јасније и целисходније по новом, него што су биле по старом закону о тапијама. Раније је у томе погледу владала велика неодређеност, нарочито што се тиче делимичних преноса. Па и у случају издавања тапије код принудне јавне продаје, поступак је упрошћен, те нису потребне никакве нарочите формалности, које су ранијим законом биле прописане. Разлика се прави само према томе, да ли већ достоји тапија од продатог имања или не, односно, да ли је то имање описано у књизи тапија или није. У првом случају, тапија се издаје по завођењу потребних података у пом. књигу, а у другом се поступа као и обично, тј. као и при редовним преносима (§ 22.).

Једна од значајнијих одредаба НЗ, која претставља знатан напредак у односу према одговарајућим одредбама старог, изложена је у његовом § 26., којим је параграфом прописан начин амортизације (правног поништаја) изгубљених оригиналних тапија и њихова замена новим. По старом зак. о тапијама, за то је важио општи амортизациони поступак за писмене исправе, предвиђен § 204 г. с. п. Сада међутим, ако се изгуби оригинал, суд по § 26. издаје молиоцу *оверен црејис* оног примерка дотичне тапије, који се налази у судској архиви. Не може ли се пак да нађе такав примерак, суд ће из књиге тапија, ако је у ову уведена садржина дотичне тапије, издати *дошврду*, која по закону потпуно замењује оригиналну тапију. — Око тумачења овога законског прописа појавила су се у судској пракси извесна неслагања, која се у главном састоје у томе: што неки судови заступају гледиште, да се пропис § 26 не односи и на тапије издате по старом законодавству, т. ј. оне, које нису уведене у *књигу шайија* и *азбучни именик*, већ да се тај параграф тиче само оних тапија, које су издате по садањем и ранијем зак. о тапијама; докле други напротив налазе, да таквом разликовању нема места. По нашем пак мишљењу, било би целисходније, да се са свима тапијама поступа једнообразно, јер би се тако избегле многе формалности и постигла би се већа брзина у пословима око издавања тапија; али би противно тумачење било правилније, односно, више би, изгледа нам, одговарало закону. Природно је наиме, да се прописи новог зак. о тапијама односе у првом реду на оне тапије, које су издате по њиме предвиђеном поступку, те се, према томе, *старе тапије* могу узимати у обзир приликом примене тога закона само у толико, уколико су у истом изречно поменуते. А међутим, тај закон говори о старим тапијама, т. ј. о оним, које су издате по ранијим законским прописима, једино у § 27., где је прописано, да ће суд

приликом појаве таквих тапија пред њим, у циљу какве промене у власништву или иначе, увести из њих потребне податке у књигу тапија и азбучни именик.¹⁾ Иначе, несумњиво је, да те старе тапије имају, по правилу, у свему исту доказну снагу кав и нове, и није им за то потребна никаква допуна одн. саображење прописима новог закона, као што је то тражено по ранијем зак. о тапијама (§ 24.), а што је било предмет разних контроверзија. На основу тих старих тапија могу се, дакле, вршити све правне трансакције са непокретностима, као и на основу нових, па тицало се то какве промене у власништву или пак чега другог, чиме се ма у ком погледу утиче на извесно непокретно имање и његову правну судбину.

II.

Новим законом о тапијама пречишћено је, сем тога, и питање о стављању хипотеке на непокретна добра, у вези са разним модалитетима исте, у чему је СЗ био доста неодређен и нејасан. Познато је наиме, да с обзиром на основ њиховог постанка, постоје три врсте хипотеке одн. интабулације, и то: *законска, уговорна и судска*. По старом пак закону (§ 23.) било је врло спорно: да ли је за удејствовање одн. упис у интабулационе књиге сваке хипотеке потребна тапија или се пак исто подношење тражи само када је реч о једној уговорној хипотеци? Сада је међутим јасно прописано, *да се подношење тапије изражи само приликом стављања уговорне хипотеке*, с тим, да тапија може бити замењена и *изводом* из књиге тапија; а није потребно ни једно ни друго, ако у интабулационој књизи већ има података о постојању тапије за дотичну непокретност. Даље је речено, да се тај пропис (§ 24. од I.), који говори о подношењу тапије, не односи „на законске и судске хипотеке, на стављање прикљешке, нити на претварање прикљешке у хипотеку“, чиме је отклоњен сваки неспоразум у овом погледу.²⁾

¹⁾ В. о томе интересантном питању опширније у нашој судској хроници: „Да ли се пропис § 26. новог закона о издавању тапија односи и на тапије издате по старом законодавству, Архив, свеска за новембар 1931. г. — Према једној одлуци Б. Апелационог суда, од 3. октобра 1931. г. бр. 8410-31., пом. пропис има се применити и на старе тапије, т.ј. и на оне, које су издате по ранијем законодавству. — Али *quid juris*, ако је стара тапија, која није уведена у књигу тапија и азбучни именик, изгубљена или уништена, заједно са актима њеног издавања? За овакве случајеве тешко би се могло наћи једно правилно решење само на основу Зак. о издавању тапија, те би била потребна једна нарочита одлука опште седнице К. Суда или једна допуна пом. закона.

²⁾ Треба напоменути, да је законодавац, говорећи о претварању прикљешке у хипотеку, тиме санкционисао једну установу, која је у ствари чиста творевина судске праксе. То пак „претварање обично бива на тај начин, што се дужник, пре поведеног спора за наплату дуга одн. за правдање прикљешке или у току истог, поравна са повериоцем и пристане на удејствовање хипотеке. Наравно, то је истовремено и једно zgodno срет-

Кад је реч о хипотеци, треба истаћи, да је § 25. новог Зак. о тапијама предвиђена једна нарочита привилегија у корист Привилеговане аграрне банке, Државне хипотекарне банке и оних бановинских штедионица, које одреди министарство трговине и индустрије у споразуму са министром правде. Наиме, хипотеке стављене по тапији или изводу из књиге тапија у корист наведених установа, не могу се по том законском пропису обарати „и у случају, када би се доказало, да лице на кога тапија гласи није сопственик дотичног имања“. Другим речима, упис у књигу тапија има за те установе апсолутни значај, то јест, у погледу на њихова права само је уписано лице господар дотичног имања. Према њима је у овом погледу нашао потпуну примену познати табуларни принцип: *Quod non est in tabulas, non est in mundo*, — што практично значи често претпостављање форме садржини. — Ова је одредба несумњиво диктована потребом заштите и сигурности хипотекарног кредита, као једне важне привредне установе.

У прелазним наређењима НЗ постоји једна одредба (§ 29.), којом је требало да буде регулисано питање о даљем раду на тапијама, које су се затекле код суда у тренутку ступања на снагу тога закона, односно на дан 18. јула 1931. год. Ова је одредба, иако је на први поглед изгледала јасна, у почетку примене новог Зак. о тапијама била предмет разноликог тумачења. Пре свега постављало се је питање: да ли се израз „код суда“ односи и на општински суд или чак само на срески одн. првостепени, јер су се неке тапије у реченом моменту наравно биле „затекле“ и код општинских судова, па и код полицијских власти, те се није знало, нити се је редовним и непосредним тумачењем закона могло тачно закључити: како је требало поступити са овим последњим тапијама. Напослетку је Касациони Суд, по тражењу министра правде, донео начелну одлуку своје опште седнице од 24. августа 1931. год. бр. 9297., да „по свима тражењима убаштинења пре ступања на снагу зак. о изд. тапија од 30. маја 1931. год, све радње општинских судова и полицијских власти извршене по ранијим законима у циљу састављања и издавања тапије пре 18 јула 1931 год., када је нови закон о издавању тапија од 30. маја 1931. год. бр. 64504. ступио на снагу, имају остати на снази, и даљи рад по тим убаштинењима има се обавити код судова по новом закону о издавању тапија у смислу § 39. истог закона“. При доношењу ове одлуке, Касациони Суд се је руководио обзирима целисходности, истичући у образложењу нарочито, да је закон о коме је овде реч имао за циљ, да интересована лица „на што бржи

ство, коме ће поверилац и дужник често споразумно прибећи, да би, на тај начин, изиграли законску одредбу о подношењу тапије, што се тешко може спречити. Уосталом, свака прибелешка по правилу нужно води ка интабулацији, што се јасно види из § 397. ор. с. пост.

и лакши начин и са што мање трошкова дођу до тапије од својих имања“, који би пак циљ, по нахођењу К. Суда, био промашен, ако би се одузела важност свима оним радњама, које су општински судови, полицијске власти и првостепени судови били предузели по предметима тражених убаштињења, а по одредбама ранијих закона.

Завршне одредбе новог зак. о изд. тапија (§ 40.) садрже низ овлашћења за министра правде, којима је предмет увођење у живот тога закона, а међу које спада и то: да у свима случајевима, који би у примени истог били у чему *нејасни или разнолико разумевани*, изиште начелну одлуку опште седнице Касационог Суда, која ће за судове бити обавезна. Исто тако општа седница К. С. има да доноси, по захтеву министра правде, своје одлуке и за случајеве *који овим законом нису предвиђени*, а у духу одредаба прописаних истим законом *за сличне случајеве*, које ће одлуке за судове бити такође обавезне. — Као што се види, овом је одредбом дато Кас. Суду широко овлашћење. Он ће наине моћи не само да тумачи нејасне законске прописе, као што је то иначе уобичајено, него ће, шта више, имати и сам да ствара нове прописе за непредвиђене правне случајеве, идући тако, сходно познатој формули из теорије тумачења закона, и преко законном установљених граница — *par le Code, mais au-delà du Code*. На тај је начин судовима у неколико дата могућност, да повремено удовољавају захтевима правног саобраћаја и без интервенције законодавне власти. Додуше, начелно узевши, могло би се дискутовати о целисходности једне овакве законске одредбе, али је она, с обзиром на данашње прилике, била свакако неопходна. Јер ма колико да је законодавни поступак рационализован, ипак се редовно лакше може доћи до једне одлуке највишег суда, него ли до доношења закона, а случајеви, које практични живот свакодневно пружа, многобројни су и разнолики и захтевају, да хитно буду решавани. Не може се пак за сваки важнији случај доносити нарочити закон, те је зато ова *стваралачка улога судова* у праву и законодавству оправдана. Судови дакле, нису само позвани, да примењују законске прописе на поједине конкретне случајеве у пракси, већ су, шта више, овлашћени да доносе и такве одлуке, које треба да имају значај општег правила, те тако и сами *стварају* правне прописе.

III

У низу ових више-мање општих опаски и закључака о старом и новом закону о тапијама и њиховом међусобном односу, могло би се истаћи у опште још и то, да је нови закон јасније и одређеније нормирао све оне радње, које се тичу самог техничког састава тапије и које у главном чине поступак код општинског суда, а да су, сем тога, и извесна чисто

правна питања у њему нашла најцелисходније решење. Наиме, сама процедура убаштинења у многоне је скраћена и за извршење појединих процесних одн. баштенских формалности предвиђени су извесни рокови, који су обично доста краћи од одговарајућих рокова по старом закону, те је нужан минимум времена за убаштинење сада знатно мањи него раније. — Али, иако поређење између старог и новог закона о тапијама, уопште узевши, иде у прилог овом последњем, са чим се је ступањем у живот стварно осетило једно спонтано олакшање у баштинском поступку, то ипак не значи, да је онај ранији закон био без стварне вредности и да није имао значаја за сређивање наших баштинских односа, под којим односима овде стварно треба разумети целокупни правни саобраћај са непокретним добрима. Напротив, утицај истог закона у томе погледу несумњиво је велики, а његов се значај пре свега састоји у томе, што су њиме код нас први пут уведене, судске јавне књиге о својини на непокретностима, и то у виду т.зв. *књиге тапија*. Ова књига истина нема све потребне атрибуте добро уређених баштинских књига, али она ипак пружа пуно гаранција за правилан развој својинских одн. баштинских односа, те зато претставља у ствари једну важну правну тековину. Код на се је одавно осећала потреба за једним таквим законом, као систематским скупом правних прописа о начину стицања и отуђења својине на непокретностима, која је потреба тим старим законом о тапијама, као претечном новог, у многоне била задовољена. — Те зато и један и други закон о којима је овде била реч, и по својој важности уопште и по своје стварном одн. практичном значају, претстављају заиста несумњиве основе нашег баштинског права.

Питање је пак, бар са гледишта законодавне и опште правне политике, да ли је оваква брза промена закона у целини, као што је био случај са старим законом о тапијама, целисходна или није? — Ми пак налазимо, а такво је мишљење и већине правника, које ово питање интересује, да би било целисходније, да су у старом закону учињене само оне измене и допуне одн. исправке, које су се за време његове једногодишње примене у пракси показале као неопходне и на које је била скренута пажња у извештајима и предлозима, које су судови, по тражењу Министарства Правде подносили. Јер би се на тај начин пречистила многа спорна питања, која су се била појавила, а без стварања могућности за појаву нових, од којих смо нека овде изложили и покушали, да их расправимо.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Изједначење приватног права балканских држава

Идеја унификације права у више држава састоји се у овоме: отклонити разноликост која постоји између правних прописа (закона) тих држава тиме, што ће дотичне државе усвојити једнообразне правне прописе.

Универзалност римског и канонског права у средњем веку чинила је, да је приватно право било у то доба на Западу увелико унифицирано. Слично би се могло рећи и за средњевековни европски Исток, који је, ако не узмемо у обзир право словенско и т.зв. барбарско, живео под византиским приватним и црквеним правом.

Историска еволуција која је добила завршну фазу у изради великих националних грађанских законика XVIII и XIX века, разбила је универзалност права, и дала је приватном праву појединих држава национално обележје. Државе које су редиговале своје грађанске законике виделе су у њима средство за афирмирање индивидуалности своје и свога правног поретка. Нарочито је историска правна школа, која је владала правном науком и праксом почетком и средином прошлог века била у том погледу национално индивидуалистичка, да не кажемо сепаратистичка. Па ипак, стварност је била јача од теориских концепција. Чудном игром историских догађаја т.ј. ратних победа и дипломатских конгреса и конференција, дошло се да су поједини законици који су били донесени за једну државу и њен народ просто пренесени у друге државе и обнародовани и за тамошњи народ. Тако је француски Наполеонов кодекс (Грађански законик) доспео у Пољску, Белгију, Холандију, делове Италије, разне немачке покрајине, па, између осталог, привремено и у Илирске провинције (Словеначку и Далмацију).

После ратова дошли су научни, економски и утицаји судства и расног афинитета. Подражавало се, Србија је реципирала Аустриски Грађански законик, Румунија Француски, у најновије време Албанија (1928 г.) италијански, Турска (1926 г.) дословно швајцарски ит.д.¹⁾ Бугарска је уредила свој грађанско судски поступак по угледу на руски. ит.д. Права појединих држава пресађују се у друге државе. Грађански законик једне државе преноси се са или без измена у другу.

У најновије доба, од краја прошлога столећа, појављују се струје које имају за циљ, да доведу до *изједначења* права, или бар појединих делова цивилног права више држава. Те струје потичу од разних незваничних научних установа (Ин-

¹⁾ Што се тиче грађанског права Грчке, види предавање које је одржао на београдском Универзитету професор солунског Универзитета *Др. П. Бизукидес*: „Развитак грчког грађанског права у току сто година од Устанка до данас.“ (Архив за правне и друштвене науке, Књ. XXXVIII стр. 161—168).

ститут за Међународно Право, Међународни Поморски Комитет, International Law Association, Међународна Трговачка Комора) и Конгреса, али поред њих, наилази се и на званичну сарадњу држава у циљу унификације права. Тако су Скандинавске државе (Шведска, Норвешка, Данска и Финска) не само у велико међусобно изједначиле своја грађанска права, већ су постигле значајна изједначења и у другим областима приватног права (у Трговачком праву; у Меничном праву, где су Норвешка и Шведска усвојиле један исти текст меничног закона; у Поморском законодавству ит.д.). Тако постоји од Великог Рата једна француска и једна италијанска комисија које раде заједнички на изједначењу француског и италијанског облигационог права.

Поред ових акција на изједначењу права двеју или више држава, треба забележити акције много ширег обима, акције које обухватају читаве континенте или чак и све цивилизоване државе света. Резултати тих акција су велике међународне конвенције, којима су се државе уговорнице обавезале да на једнообразан начин регулишу извесна цивилно правна питања из области жељезничког саобраћаја (Бернске Конвенције), поштанског саобраћаја (Штокхолмске конвенције), ауторског права, ваздухопловног саобраћаја,²⁾ поморске хипотеке,³⁾ одговорности и накнаде штете при судару бродова, ит.д. Нарочито од кад је створена Лига Народа и Међународни Биро Рада учињено је много у погледу унификације саобраћајног⁴⁾ и т.зв. радничког законодавства⁵⁾ а по готову у погледу Меничног и Чековног права.⁶⁾

И изван области цивилног права постоје данас јаке струје за унификацију. Тако нарочита међународна Комисија стручњака проучава могућност израде једног универсалног опште Кривичног Законика⁷⁾. О појединим питањима из Кривичног права, а нарочито из међународно приватног права унифицирани су законски прописи у многим државама. У овом по-

²⁾ *Илија Пржић*: „Изједначење одредаба о међународном ваздухопловном саобраћају.“ („Архив за правне и друштвене науке“ Књ. XXXVI стр. 381—387.).

³⁾ *Д-р Славко Стојковић*: „Питање Бриселских Конвенција из Међународног Поморског права“ (Споменица за III Главну Скупштину Конгреса Правника Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, 1927 г.)

⁴⁾ *В. Д-р Ив. В. Субошић*: „Међународна Конференција за изједначење речног права“ („Архив за правне и друштвене науке“, Књ. XXXIX, стр. 318—325.).

⁵⁾ В. чланке *Душана Јерemiћа* у „Социјалном Препорођају“.

⁶⁾ *В. Д-р Б. Ајнер*: „Женевска Конференција за изједначење Меничног Права.“ („Архив за правне и друштвене науке“ Књ. XXXVIII стр. 245—257, 350—365, 424—436,) као и реферат истог писца о Женевској Конференцији за изједначење Чековног права у последњој свесци „Мјесечника“.

⁷⁾ И чланак проф. *Д-р Томе Живановића*: Међународна Конференција представника комисија за Кривичну Кодификацију у Варшави 1927 г. („Архив за правне и друштвене науке“ Књ. XXXIII.

следњем погледу нарочито су значајне т. зв. Хашке приватно — правне Конвенције⁸⁾). У најновије време ради се чак и на унификацији извесних одредаба административног, а нарочито финансиског права.

Може се дакле константовати да је тежња ка унификацији једна од карактеристике модерне еволуције права⁹⁾.

Ова тенденција нашла је свој израз и на Балкану. Прва Балканска Конференција, одржана у јесен 1930 у Атини¹⁰⁾, донела је поред разних резолуција о Балканском Пакту и сарадњи Балканских Народа и једну овако стилизовану жељу: „Прва Балканска Конференција сматрајући да и прогресивно изједначење права Балканских земаља, може допринети зближењу тих земаља, изражује жељу да Савет Конференције узме у проучавање проблем прогресивног изједначења права Балканских земаља.“ Ова одлука разрађена је на Другој Балканској Конференцији, која се састала јесенас октобра 1931 г. у Цариграду и Анкари.

Ове Конференције нису биле званичне, али нису биле ни сасвим приватне. На њима су учествовали као незванични представници јавног мњења, политичари, публицисте, делегати трговачких и привредних комора, представници Университета, корпорација, женских организација, јавни радници и др. шест балканских земаља (Грчке, Бугарске, Турске, Југославије, Албаније и Румуније). Свечаним седницама је присуствовала и влада земље у којој конференција заседа као и тамошњи дипломатски кор. Конференција је била примљена у аудијенцију код поглавара државе. Учасници, или бар неки од њих, сматрали су је официозном т. ј. полуваничном конференцијом¹¹⁾. Циљ је ових конференција да раде на зближењу балканских народа, са крајњим циљем склапања једне уније Балканских држава.

Проблем изједначења права Балканских држава, постављен од прве балканске конференције, сведен је у дискусији II Балканске Конференције на проблем изједначења *приватног* права. Иначе он је постављен и разматран као једно од многобројних средстава за зближење балканских држава.

⁸⁾ Наша држава приступила је само Хашкој Конвенцији о Грађанско Судском Поступку од 1905 г. (Службене Новине од 3 маја 1930 год. — бр. 100 (XXXVIII).

⁹⁾ Опширно о овом питању *R. Demogue: L' unification internationale du droit privé — Leçons faites à la faculté de droit de l' Université de Buenos Aires (Paris, 1927).*

¹⁰⁾ Д-р *Живко Топаловић*: „La première Conférence Balkanique tenue à Athènes du 5 au 12 octobre 1930“ у Годишњаку Југословенског Удружења за Међународно Право *Annuaire de l' Association Yougoslave de droit international — 1931.* стр. 50—64 као и књигу „Прва Балканска Конференција“ (рад југословенске националне групе). (Београд 1931 г.)

¹¹⁾ Изјаву грчког делегата Папанастасија, бив. председ. Министар. Савета на трећој пленарној седници Друге Балканске Конференције (25 октобра 1931 г.)

Извршујући одлуку атинске Конференције, Савет (т. ј. стална управа) Конференције, ангажовала је референте за ово питање, и за Другу Конференцију била су спремљена три реферата: један кратак реферат „О унификацији приватног права Балканских земаља“, који је у име грчке националне групе поднео С. Тријандафилопулос, професор Атинског правног факултета, један опширан реферат „О могућности и о начинима изједначења приватног права балканских земаља“ поднесен у име исте групе од стране Атинског адвоката Ђ. Касиматиса, и један сумаран реферат „О унификацији права“, који је поднела турска национална група преко Ахмет Самим Бега. На основу тих реферата вођена је дискусија у комисијама и у пленуму друге Балканске Конференције¹²⁾, а потом је донесена резолуција која гласи:

Балканска Конференција у уверењу:

1) Да би прогресивно изједначење приватног права балканских земаља, у оквиру међународног покрета ка изједначењу права, било од велике користи не само за интелектуално и политичко зближење између балканских народа, већ и за развијање трговачких и других односа између поменутих народа;

2) Да је ово изједначење могућно, с обзиром на хомогеност економске и социјалне структуре Балкана, на сличност извесних делова садашњих балканских законодавстава и на заједничке изворе појединих делова позитивног права балканских земаља;

3) Да с друге стране, дело изједначења балканског права изискује дуги напор, да предпоставља од стране правника сваке заинтересоване земље не само познавање позитивних права других земаља, већ, такође, и свестрано испитивање делова којима треба да почне ово изједначење, услед сличности које постоје и потреба које намеће живот народа;

4) Да се таквог дела може подухватити само једна конференција стручњака, која би се имала састати тек после дужег припремног рада једне међубалканске комисије правника, која би приступила испитивању садашњих позитивних права и утврдила са којим би тачкама требало почети изједначење;

5) Да би за ово исто дело међусобног упознавања права балканских земаља била неопходна измена професора између универзитета и научних друштава на Балкану, као и стварање катедри на разним правним Факултетима за упередно балканско право.

Решава:

1) Да образује једну сталну међубалканску комисију правника у коју ће свака национална група да именује најмање, једног претставника и која ће имати за дужност да припреми сазив једне конференције правника. Ова комисија састаће се месеца марта 1932 г. у Букурешту, где ће представник сваке земље да поднесе исцрпан извештај и да прикаже, у главним поте-

¹²⁾ Сви ови реферати, као и дискусија која је о њима вођена и резолуција која је донесена, објављени су у часопису „Les Balkans“ (свеска бр. 12, 13 и 14 — септембар, октобар, новембар 1931 г.) који излази у Атини на француском језику.

зима, право и јуриспруденцију своје земље; комисија ће тада утврдити и програм својих радова.

2) Да изрази жељу да се што пре оствари измена професора и правника између Университета и научних друштава на Балкану.

Осим ове резолуције Друга Балканска Конференција је изгласала још и једну жељу. Ова жеља гласи:

„Друга Балканска Конференција, имајући у виду да је неопходно одмах закључити мултилатералне уговоре у извесним доменима који изискују интензивнију сарадњу између свих Балканских држава, а нарочито у домену екстрадиције и судске помоћи, понавља своју, још на првој конференцији изражену жељу, да Владе буду умољене да оцене потребу закључења једног међубалканског пакта о екстрадицији и судској помоћи.“

Ако анализирамо реферате, дискусију и резолуцију видимо да Балканска конференција и њени правници¹⁸⁾ сматрају да треба приступити изједначењу приватног права Балканских земаља, разумевајући под приватним правом не само грађанско право у ужем смислу, већ и трговачко право, менично право, право жигова и остале правне дисциплине, које сачињавају цивилно право. Даље сматрају да ова унификација треба да се изводи постепено и то врло опрезно, треба почети са изједначењем оних прописа у којима је најлакше постићи, па онда етапама ићи све даље. Идући даље не треба очекивати да ће се моћи постићи изједначење у свима деловима цивилног права. Комплетно изједначење је утопија. На самом раду видеће се докле се може ићи. При овој унификацији треба водити рачуна о унификацијама које се раде другде и које се изводе још на широј основи (на пр. о унификацији чековног и меничног права постигнутој на Конференцији у Женеви, о пројектима унификације трговачког права израђеним од стране Међународне Трговачке Коморе, и т. д.); једном речју, треба координирати овај рад на балканској унификацији са радом на европској и светској унификацији.

Доносећи ову резолуцију циљ је био Конференцији да избаци на површину питање сарадње балканских земаља у области права и то путем унификације својих приватних права. Она је желела да пробуди интересовање научних и практичних, приватних и званичних кругова, за овај интербалкански правни и политички проблем препоручујући оснивање једне стручне комисије, која ће имати стручно да проучи овај изванредно деликатан и врло замашни проблем, она је указала на пут и начин како треба приступити његовом решавању, или боље рећи његовој студији. Од састава и рада ове комисије, зависиће његова даља судбина.

¹⁸⁾ У дискусији је од стране југословенске делегације учествовао Д-р Живко Топаловић. Од Румуна је највише учествовао познати румунски професор права Пела, а од Грка Кисиматис и Спироулоос декан Солунског правног факултета.

Желети је на сваки начин, да се ова комисија, ако дође до њеног остварења, не ограничи на приватно право. Кривично право и судски поступци пружају такође могућност за плодан рад комисије. Посао ове комисије неће бити лак, по готову посао наших југословенских чланова. Наше приватно право, срећом или не, ослања се на централно европско право. Постоје тенденције да се оно праву тих земаља још више приближи, као што постоји и реакција против тих тенденција.¹⁴⁾ Ове тенденције ће се нужно рефлектовати и на наш став у питању изједначења права балканских земаља.

Најзад, свако изједначење права траје дуго: дуго у држави, а још много дуже између држава. Ако се жели учинити нешто што се може релативно брзо остварити и што ће дати практичне и непосредне користи, то треба поћи не стопама напред наведене „Резолуције“, већ путем који препоручује напред наведена „Жеља“. Склапање конвенција о цивилној и кривичној правној помоћи између Балканских земаља (и то не једне опште, већ двостраних) треба да буде непосредан програм наше међународне правне политике према балканским државама. Ми немамо са Турском споразум о вршењу судских достава; вршење наших најобичнијих судских достава наилази у Турској на елементарне тешкоће. Са Румунијом немамо конвенцију о екстрадицији (имамо је само са Албанијом и са Бугарском). Конвенцију о извршењу судских пресуда немамо тако рећи ни са једном балканском државом, ит.д.

Склапање ових конвенција треба да буде наш најближи циљ. С стога мислимо да би одбор наших правника који се недавно конституисао на иницијативу чешке националне групе за Балканску Конференцију добро учинио да унесе ова питања у свој акциони програм.¹⁵⁾

Д-р Иван В. Субботић.

¹⁴⁾ В. у том погледу полемику коју воде Д-р Драг. Јанковић (у „Браничу“, први и други број за 1931 г) и Д-р Иван Мауровић (У „Архиву за правне и друштвене науке“ свеска за јануар 1932 г).

¹⁵⁾ Крајем фебруара т. г. одржан је на позив наше, југословенске, групе за Балканску Конференцију један шири састанак наших виђенијих правника, преставника престоничких правничких организација. На њему је конституисан одбор правника који ће радити на правним питањима у вези са Балканском Конференцијом и који ће припремити наше учешће у стручној комисији, која ће се састати летос (а не марта месеца, као што је то било предвиђено у напред наведеној резолуцији.) Одбору овом је председник г. Д-р Драг. Аранђеловић, проф. Университета, секретари г. г. Д-р Видан Благојевић, адвокат и Д-р Милан Бартош, доцент Университета. Одбор има око двадесет чланова, а прошириће се кооптацијом правника како из Београда тако и из других места, нарочито Загреба, Љубљане и Суботине.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Пословници Сената и Скупштине

Устави редовно садрже прописе и организације законодавне власти. Али сам поступак при раду законодавних тела они једва и додирују; обично они доносе само одредбе о кворуму, о броју гласања за један законски предлог, о правима посланика и о њиховој јодговорности односно неодговорности. Све друге одредбе о поступку и пословном реду устави препуштају нижим правним актима.

Ти нижи правни акти су или закон или једнострана одлука парламента. Несумњиво да и обичајно право (конвенционална правила) играју знатну улогу у питањима парламентарног поступка, али на континенту само поред а не и против писаног пословног реда. Значи да треба да постоји за свако законодавно тело један писани пословни ред или, како се код нас зове, пословник (немачки *Geschäftsordnung*, француски *règlement*). Остаје само питање ко ће тај пословник да пропише.

Теориски се узима да у земљама са једнодомним системом парламентарни пословник може да има форму закона,¹⁾ јер законодавно тело само утврђује текст закона. Ако већ и постоји потреба санкционисања закона од стране владаоца, као што је случај у монархијама, владалац не може да измени ни једну запету у самоме тексту. С друге стране, тешко је претпоставити да би он покушао да не потврди пословник у целини, јер би тиме онемогућио сваки парламентарни рад. У таквим земљама, дакле, индиферентно је да ли ће пословник имати форму закона или парламентарне резолуције. Закон је, вероватно, погоднији, јер сваки пословник садржи извесне одредбе које имају и спољашњег дејства, које важе *pro foro externo*.

У земљама са дводомним системом ред је да свако законодавно тело прописује за себе свој пословник, без *ингеренције* другог тела. Сматра се да ова тела имају аутономију у том погледу. Ма коликогод да је тај израз *комбатиран* и одбациван од највећих стручњака јавног права као застарео и неадекватан,²⁾ он се ипак упорно одржава у јавноправној литератури. И заиста, без обзира још дакле је он преузет, овде се може прикладно употребити. Без обзира на правну природу парламента, њему се не може оспорити да је једно тело, једна колегија. Та колегија је добила право да сама утврђује свој пословник; она има, према томе, једно ограничено и изведено право самоуправења, самоопредељења, *ergo* аутономије. „Под аутономијом се разуме компетенција сваког носиоца јавне власти различитог од

¹⁾ Hans Ke'sen, *Die Verfassungsgesetze der Republik Österreich*, V Teil, 1922. S. 98.

²⁾ G. Jellinek, *Verfassungsänderung und Verfassungswandlung*, 1906. S. 10, исти *Ausgewählten und Reden*, II, S. 252; Сл. Јовановић, О држави стр. 361.

државе да за свој сопствени делокруг прописује обавезно објективно право у оквиру закона³⁾ Само се на основу тога принципа аутономије може оправдати захтев да се влада као таква не меша у питања прописивања пословника, да је то чисто интерна ствар парламента.⁴⁾

Теориски, дакле, у земљама са дводомним системом, сваки дом прописује себи пословник резолуцијом; у земљама са једним домом индиферентно је да ли ће пословник имати форму закона или резолуције, законска форма ипак има извесне предности. Разуме се да уставни прописи могу и да не воде рачуна о овим извођењима теорије. Ако уставна повеља захтева да се пословни ред пропише законом, то ће морати бити урађено па ма била у земљи и два законодавна тела. Ако устав захтева да се пословник донесе у форми резолуције, мораће поступити по томе и парламенат који чини иначе једино законодавно тело земље. Први је случај био у Србији по Уставу од 1901 (чл. 64), други у Југославији по Видовданском уставу (чл. 76). Иначе, по Уставима од 1869 и 1888 (односно 1903), пословници су били доношени у форми закона, што одговара постулатима теорије.

Али шта ће бити ако Устав не овлашћује директно никога да донесе пословник, ако он ћути о самој форми пословника? Теорија сматра да је онда сваки дом прећутно овлашћен да пропише свој пословни ред. Есмен то излаже овако :

„По општим принципима, свака скупштина има право да изради свој пословник у целини и у појединостима ако јој то неки законски текст не забрањује... Ово проистиче из факта да је утврђење пословног реда неопходно потребно за само функционисање скупштине. Ко хоће циљ, хоће и средства; дајући законодавним телима живот и активност Устав им самим тим даје право да регулишу ред поступања. Није потребан никакав текст да им то право потврди; напротив, он би био потребан само да га укине или сузи“.⁵⁾

У земљама где се парламентарни пословник утврђује једностраном одлуком сваког дома или, како се то каже, резолуцијом односно низом (сумом) резолуција,⁶⁾ сваки новоизабрани дом има понова да утврди свој пословник. Али он може стари пословник реципирати не само директно већ и индиректно (константном применом).

Најзад треба навести да је могућ и мешовити систем утврђивања парламентарног пословника,⁷⁾ систем по коме се поступак регулише делом резолуцијама дома делом законом. Али,

³⁾ Kurt Perels, *Geschäftsgang und Geschäftsformen*, Handbuch des deutschen Staatsrechts, 1931, I, S. 449.

⁴⁾ Такво схватање је заступао Laband (*Staatsrecht des deutschen Reiches* I 344) а појавило се и код нас једанпут у скупштинској пракси. Њега је усвојио и образложио Сл. Јовановић (*Уставно право*, стр. 203).

⁵⁾ Esmein, *Éléments de droit constitutionnel*, 1914, p. 940.

⁶⁾ Hatschek, *Das Parlamentsrecht des deutschen Reiches*, I 1915.

⁷⁾ Сл. Јовановић, *О Држави*, стр. 360.

да би овај систем био логичан, а само такви системи се појављују у пракси, треба да свака норма посебно чини једну особену целину. Тако је, на пример, у Немачкој унутарњи поступак Рајхстага регулисан резолуцијама самога Рајхстага, али, поред тих резолуција, постоји и један закон од 18 марта 1920 године о сачувању у миру (*Befriedung*) зграда Рајхстага. Садржина тога закона не долази у опреку са самим пословником; те две норме се хармонично допуњују. По Уставу од 1921 године код нас је Скупштина сама себи прописивала пословник, али у питањима претреса и вотирања буџета биле су такође обавезне норме Закона о државном рачуноводству од 1910. И ту би се донекле могло говорити о мешовитом систему али логичном и сагласном; Закон о државном рачуноводству важио је према Пословнику као специјална норма према општој.

Септембарски устав од 1931 пропустио је да било кога овласти за регулисање парламентарног пословног реда. Он сам садржи уобичајене уставне одредбе о поступку у Сенату и Скупштини, кратке и недовољне. Само на једном месту (чл. 74) Устав истиче да ће народни посланици и сенатори за изјаве и поступке при вршењу мандата одговарати „по одредбама пословника“. Он претпоставља пословник, али оставља отворено питање ко ће да га донесе.

Пресумпција надлежности говори за Народно претставништво. Сваки дом би имао да пропише пословник за себе. Али је несумњиво пословник морао да претходи Народном претставништву; ни своје прве састанке нису Скупштина и Сенат могли извршити без неког писаног пословног реда. Због тога је још пре њиховог сазива требало прописати један провизоран пословник; ништа природније него да то пропише Краљ као законодавац. Но после састанка Народног претставништва, оно је имало да се изјасни о важности пословника израђеног мимо њега; оно је имало да га прими *en bloc*, или одбаца, или модификује.

Пословник Народне скупштине прописан је 26 новембра 1931, Пословник Сената 3 децембра 1931 године. Обадва су, у свом завршном члану, предвидела могућност њихове измене простом резолуцијом Скупштине односно Сената.

Заиста, ни три месеца после њиховог доношења оба су пословника делимично измењена од респективних тела. Приликом претресања предлога амандмана, изгледа да се и у Сенату и у Скупштини водила дискусија о правној природи пословника и о начину њихове измене. Штета само што у штампи нису детаљно изнети аргументи говорника. Резултат је, међутим, објављен у Службеним новинама од 9 марта 1932⁸⁾. Оба су дома из-

8) Парламентарне се резолуције, начелно, не обнародују нигде, јер оне не производе никакво непосредно правно дејство. Ни у погледу резолуција о пословном реду не прави се овде никакав изузетак; пословник је унутарња ствар тела на који се односи, он веже само чланове тога тела и никога више. Ипак је у овом случају правилно поступљено, јер је ра-

менила или допунила триестак чланова својих пословника; измене и допуне су скоро истоветне.

Ма да изречно нигде није означена рецепција осталих чланова закона о пословном реду она је очигледно извршена *implicite*. Сенат и Скупштина су могли да измене пословник у целини; кад су изменили само поједине одредбе значи да су остале конклюдентно прихватили. Пословници који су им били прописани са стране, донесени од органа ван њих самих, постали су њихово сопствено дело.

Па ипак овај начин амандмана има својих незгода. Не само што ће назив пословника изгледати немогућ (закон — резолуција о пословном реду), већ се уопште неће знати које су законске а које једностране одлуке законодавног тела. У неким члановима закона о пословном реду уметнута је или измењена резолуцијом само по једна реч. Што је најважније, има међу усвојеним амандманима и таквих одредаба које би у мешовитом систему могле бити прописане само законом (тако последња алинеја § 119 оба пословника по којој претседници домова издају „потребне наредбе за одржавање реда и чување безбедности“ домова, или §§ 12 у вези са §§ 135 сваког од два пословника који прописују и основе за губитак мандата).

Ми сматрамо да је требало, ако се хтело остати на терену правне логике овако поступити. Сваки дом је имао да реципира законе о пословном реду *in toto*, разуме се после извршених измена и допуна које су иначе изведене. Пословник би тада био једна заокружена и хармонична целина. За оне пак одредбе из закона о пословном реду које имају спољно дејство, домови су могли решити да остају и даље на снази као закони. Остале одредбе престале би за увек да буду законске. Сваки дом за себе не може доносити закон, али је у овоме случају од свакога дома понаособ зависило хоће ли једна одредба остати закон или не. Тако би, истина, имали мешовити систем парламентарног пословника али две норме које би важиле свака за себе, не би једна другој сметале, и не би долазиле у сукоб. Тада би се знало шта је закон а шта резолуција једног законодавног тела; први би се унапред могао мењати само законом, друга истим начином како је постала.

Л. М. Костић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Југословенска привредна аутархија.

У место царинског примирја и поступања у духу одлука, које су у своје време у потпуној сагласности донеле државе скоро целога света, процес привредног изоловања убрзао се

није била публикована основа пословника која се сад мења. Правилно је и то што се важност и обавезност измењеног пословника не везује за акт обнародовања. Измене ступају на снагу самим изгласавањем и приманњем од сваког дома.

последњих месеци изванредно интензивно. Готово све земље прибегле су у последње време мерама којима је циљ ограничење увоза. Енглеској, која је толико времена практиковала начело слободне трговине, није била довољна стварна заштита коју јој је донела девалвација фунте. Она се оградилa и огромним царинским зидом. Готово свуда је дошло до знатног подизања царинских ставова. Поједине земље су чак ишле тако далеко да су забраниле и увоз појединих производа, или су га контингентирале. Девизне одредбе до крајности су отежале размену међународних добара. Сасвим је природно што се под оваквим условима међународна трговина нагло сужава и што се државе свим силама труде да снабдевање свог становништва обезбеде помоћу домаће производње. Једном речју постоји данас готово код свих земаља тежња за привредним изоловањем, односно стварањем привредне аутархије. Није по среди права аутархија, какву је замишљао и препоручивао Фихте, него свођење куповина у иностранству на што је могуће мању меру са истовременом тежњом да се у иностранству отисне што више домаћих производа. Дакле не мирно развијање у оквиру националне привреде, него са истовременом дефанзивном и офанзивном тенденцијом. Овакво стање могло би се назвати оживљавањем меркантилистичког духа у међународној привреди, које стварно доводи до изоловања, аутархије. Необично је да се оваква тежња испољава и код земаља које за цео свој привредни развитак имају да захвале својој спољној трговини и које ни изблиза немају услове да се аутархички организују (на пр. код Немачке).

Излишно је доказивати да оваква политика не може дати добре резултате. Државе верују да им је то једини излаз. Своје поступање оне правдају неопходним мерама самоодбране. Данашња криза служи у исто време и као добар заклон за овакву политику. У ствари ова тенденција не представља ништа ново. Процес је почео одавно и само је у последње време убрзан. Стога не треба ни очекивати да ће са нестанком привредне кризе доћи до укидања данашњих сметњи и до прекида данашњег процеса изоловања. У оваквим приликама мора се и за нашу земљу поставити питање да ли у коликој мери и она може ићи путем, на које је опште тежње у светској привреди нагоне. Пасивно држање и либерално поступање према увозу продуката иностранства може бити фатално.

Како се може наша ситуација развити и шта нас чека ако будемо водили досадашњу политику? Ако би се ствари развијале у досадашњу смеру морало би доћи до све већег слабљења делатности наше народне привреде. Офанзивна акција иностранства нашла би на територији наше привреде слободно поље, минималну резистенцију, и у толико би њен напор на продирању у Југославију био јачи и успешнији. Једино ограничење ове експанзије састојало би се у осиромаш-

шавању наше привреде, која би ишла напоре са јачањем иностраног увоза. У колико би наша привредна делатност била слабија, умањивала би се постепено и способност наше земље да купује производе иностранства, тако да би ипак дошло до извесног уравнотежавања трговинског биланса (као што је то било у 1931 год. када се у истој сразмери умањио и увоз и извоз). Само је велика разлика да ли смањење увоза долази као последица осиромашавања једне земље или је овај резултат постигнут намерно, помоћу одговарајућих мера. У овоме другом случају не само да се унутрашња активност не смањује, него се она, на против, повећава. У место, дакле, да се чека, да процес парализовања извесних грана домаће привреде, услед несметаног увоза, дође до свога краја и тада се и сам увоз ограничи, боље је овај увоз спречити раније и обезбедити функционисање што већег броја предузећа у оквиру саме народне привреде.

Друга велика штета и опасност од држања отворених граница у времену када се сви изолују и чине напоре да спрече увоз иностраних производа, лежи у области новца. Нерегулисан увоз и куповање у иностранству предмета који за рад привреде или задовољење потреба потрошача нису неопходни, доводи до пасивности у платном билансу и тиме отежава рад на одржавању стабилности новчане јединице. У оваквим приликама емисиона банка принуђена је да домаћим увозницима ставља на расположење инострана платежна средства, до којих сама није у могућности да дође нормалним путем. На овај начин смањује се банчина подлога, уноси се неповерење код света, наступа тезаурисање новчаница. У оваквим приликама редовно приватно банкарство престаје да функционише нормално и приватна привреда код њега више не може наћи потребног ослоња. У исто време услед сужавања кредитне основе саме емисионе банке, ни ова није у стању да притекне у помоћ привреди, која у недостатку потребних кредита, мора умањити свој рад. Настају тешкоће плаћања, незапосленост и прогресивна дезорганизација привреде.

Искуство последњих година показало је да су оне земље које су у мањем степену биле зависне од иностранства, биле и мање захваћене светском привредном кризом. Положај једне земље, која је у великом степену укочана у међународну привреду, поред свих користи које она може одатле да црпе, ипак је веома несигуран. Свака мера, сваки догађај у иностранству у стању је да тешко погоди једну овакву народну привреду. Свако техничко усавршавање производње у иностранству, свака промена царинских ставова, сви догађаји на међународним берзама и у међународној политици, изражавају се већим или мањим променама и тешкоћама привредних земаља, чија је привреда претежно оријентисана према иностранству. И то је један разлог који данас говори у прилог што потпунијег развијања и искоришћавања домаћих привре-

дних срестава и организовања народне привреде на што је могуће самосталнијој основи.

Према томе ми бисмо се смели само у том случају устручавати да пођемо путем аутархије ако би нам он био затворен, ако не би имали изгледа да дођемо до стварног резултата. Покушајмо да утврдимо каква је ситуација наше земље у овом погледу. Већ и у данашње време, у поређењу са осталим европским државама преставља наша народна привреда у приличном степену једну територију која није у великој мери везана за остале земље. Наша привреда зависи много мање него што је то случај са већином европских земаља од иностранства, како што се тиче свога снабдевања, тако и продаје својих производних вишкова. Мање од $\frac{1}{10}$ нашег националног дохотка потиче из нашега извоза, а $\frac{9}{10}$ имају свога извора у привредној активности, која се обавља у границама саме земље. Наш извоз по становнику износио је у 1931. г. 344 динара, док извоз Чехословачке по становнику 1499 динара, Аустрије 2892, Аустрије 1649 а Швајцарске 3637 динара. Укупан обим спољне трговине износи код нас по становнику 689 динара а у наведеним државама 2844, 4172 и 9614 динара. Захваљујући срећној привредној структури Југославије, наша привредна зависност од иностранства није велика и могла би се релативно брзо смишљеним радом умањити. Колико се далеко у овоме правцу може ићи, показаће нам најбоље једна пажљива анализа састава нашег увоза.

На прво место у увозу наше земље (на основу података за 1931. годину) долазе производи аграрног порекла прерађени и непрерађени. Оваквих производа извезено је у 1931 год. за 2532,7 милиона преставља 52,7% целокупног увоза. Међу овим производима има сразмерно мало таквих који се у нашој земљи не производе, нити би се могли производити. То су кафа, чај и други колонијални продукти, које смо у прошлој години увезли у укупној вредности од 112 милиона динара. Од производа који се код нас могу производити и које ми стално увозимо у великим количинама падају у очи памук, пиринач и јужно воће (укупно 179 милиона дин.). Енергичним радом могли бисмо у току извесног броја година постепено ову позицију уклонити из нашег увоза. Осим оваквих производа, које бисмо тек кроз извесно време могли у већој мери производити, налазе се у нашем увозу многобројни производи који се већ код нас данас производе у довољним количинама и чији се увоз може лако елиминисати. То су разна жита, варива, поврће, воће, уљани плодови, дуван, хмељ (у укупној вредности од 117,5 мил. динара). Наш увоз производа сточарства и сувише је велики и неоправдан за једну сточарску земљу. Међу овим производима видимо на пр. свежу рибу, свеже месо, јаја, мед, восак, маст итд. Нарочито пада у очи велика количина вуне, сирових кожа и животињске масти (укупно 230 мил. дин.). За 53,5 милиона увезено је про-

извода аграрне индустрије као што су разна уља, пиће, сирће, квасац итд., а за око 20 милиона разних предмета за јестиво. Тешко оптерећује наш трговински биланс и увоз плетарских, четкарских и ситарских производа и материја за рецкарију (62,2). Највећи део оваквог увоза може се сматрати као излишан и заменити са домаћим производима.

У увозу индустриски прерађених производа аграрног порекла најважније место заузимају производи текстилне индустрије (1418 милиона дин.). Због осиромашавања маса у нашој земљи овај је увоз у прошлој години знатно опао и са побољшањем привредних прилика доћи ће и повећање потрошње текстилне робе. Стога ова позиција нашега увоза заслужује особиту пажњу. Наша текстилна индустрија развила се прилично последњих година и има услова да се још више развије и прими на себе све већи део снабдевања домаће потрошње. За сада смо још у великој мери зависни од иностранства, али наша тежња да у овоме погледу постанемо независни, не може наићи на озбиљне сметње. Један од првих задатака био би стварање домаћих сировина за текстилну индустрију. Квалитет домаће вуне мора се побољшати и исто тако треба започети са систематским гајењем памука, и пре свега треба текстилну индустрију тако подизати да она израђује и полуфабрикате чији је увоз данас претерано велики.

Минерала, руда, метала, камена, керамике и стакла увезено је у 1931 години 1142,2 мил. односно 23,9% целокупног увоза. Ова висока цифра мора човека изненадити, јер наша земља располаже са свима важним рудама и минералима потребним за савремену производњу, изузев минералних уља, за које се може претпостављати да их има али досадањи резултати истраживања су врло скромни. Било би стога потребно да се и код нас развије производња вештачких минералних уља, чије је добијање из угља данас научно и практично решено. Ситуација се да поправити и већом употребом домаћих погонских средстава за експлозивне моторе као, на пример, шпиритуса. Нарочито треба интензифицирати производњу електричне енергије, која се код нас може врло јевтино производити и која треба да буде база целокупне наше производне организације. Електрификација се нашој земљи намеће већ и због тога што омогућује мирнији и бржи привредни развитак. Она може спасти од пропасти наше занатство и омогућити извесну деконцентрацију индустријске производње и подизања села.

И у погледу снабдевања уљем, који се у великим количинама увози из иностранства, потребне су рационалне мере. Према стварној ситуацији нема наш велики увоз уља свога оправдања и могао би бити за кратко време елиминисан. Исто важи и за највећи део осталих минерала, камена и стакла којих у нашој земљи има у потребним количинама и квалитетима. Иста је ситуација код метала и њихових израда (увоз

у 1931 г. 705,3 милиона). Најважнији метал гвожђе производи се код нас и његова се производња може повећати. Наше снабдевање са најважнијим металима, без којих се не може развити индустрија, потпуно је обезбеђено. Није исти случај са машинама и апаратима (увоз у 1931 г. 720,6 односно 15% целокупног увоза, а ранијих година знатно већи). Ово је најслабије место наше привреде, највећа сметња њеном потпуном аутархиском уређењу. Има ипак могућности да се многе машине и справе које се данас увозе произведу у самој земљи (као на пример, вагони, аутомобили, пољопривредне справе) али за највећи део смо ипак упућени на иностранство.

И што се тиче увоза хемијских производа и медикамената (240,3 у 1931 г., односно 5% бићемо стално за извесне производе упућени на иностранство (као на пример, анилинске боје, лекови). У целости, на против, могли бисмо за врло кратко време подмирити своју потрошњу хартије и израде од хартија. (Увоз у 1931. г. 165,7 мил., односно 34%).

Са изузетком извесних колонијалних и хемијских производа као и извесних машина и инструмената, наша земља располаже са могућностима развитка свих производних грана, неопходних за снабдевање становништва. Количина добара за чију се производњу не располаже у земљи са потребним условима сразмерно је врло мала. Она би се могла свести испод $\frac{1}{5}$ увоза из 1931 г. у случају да настане потреба да се потпуно ограничимо на домаћу производњу. Ако бисмо пак пошли путем систематскога изграђивања производње, морало би се у току неколико година рачунати са увећаним увозом машина и инсталација. Овај други пут је пробитачнији, и вероватно је да ипак неће у развоју светских привредних прилика доћи до таквога стања, које би нас нагнало на потпуно затварање граница. Ако би се то ипак десило могла би наша земља потпуније него можда и једна друга у Европи обезбедити снабдевање становништва сопственим производима. По себи се разуме да би ово снабдевање у поређењу са оним на шта су поједини слојеви народа навикли, било и сувише скромно бар првих година. Мислимо ипак, да се ова евентуалност може одбацити, јер би она значила катастрофу за светску привреду. Тако се далеко неће ићи. Али оно што ми желимо да истакнемо јесте да наша народна привреда може у случају нужде да се организује на сопственим темељима и постане потпуна привредна аутархија.

У привредној политици, од највеће је важности да постоје могућности остварења извеснога циља, осим његове целисходности. Најгоре је кад се целокупна привредна делатност оријентише правцем којим се не може доћи до резултата. Свесно упућивање развитка наше привреде у смислу аутархије не може се, као што се из досадашњег излагања види, сматрати као немогућно, а исто тако може се рећи да оно није нецелисходно. Остављајући на страну чињеницу да

нас савремене тежње у међународној трговинској политици натерује да идемо путем аутархије, мора се рећи да оваква политика може, специјално за нашу земљу, имати далеко више повољних него неповољних последица.

Под режимом слободе у међународној трговини наша земља морала би остати искључиво аграрна, што значи да би имала да буде изложена немилосрдној конкуренцији у високом степену машинизираних аграрних производње преко-океанских држава и Русије. Развитак наше привреде био би под оваквим условима потпуно укочен. Тежећи, међутим, да развијемо све оне гране привредне делатности за које располажемо са потребним условима оспособљавамо и саму нашу земљу за нормално напредовање и развијање. Тек када она буде довољно изграђена и привредно консолидована, моћи ће на равној нози размењивати своје производе са осталим привредно напреднијим земљама. Слободна спољна трговина за нашу земљу данас би значила потпун застој у њеном привредном напредовању и њено спуштање на знатно нижи ниво од овога на коме се она данас налази и који ни изблиза не одговара њеним условима и могућностима.

Да нашу привреду поведемо јединим путем који нам остаје, наиме путем релативне аутархије, морамо поступати не само врло одлучно него и веома обазриво. Више него икада потребно је да наша целокупна привредна политика буде спровођена по једном озбиљно проученом плану, који ће тачно одредити и њене правце и брзину са којом треба доћи до циља. Не може се започети одмах над на целој линији, него се треба концентрисати пре свега на оне мере које треба у најкраћем времену да олакшају и поправе стање у привреди. Ове мере у спољној трговини састојале би се у радикалном елиминисању из нашег увоза свих оних разних производа којих ми у земљи имамо у изобиљу, али их ипак у масама увозимо. Врло је често овакав излишан увоз последица необавештености домаћег потрошача или трговца. Организовање обавештајне службе у овоме погледу било би врло корисно. Једном установом за пропагирање потрошње домаћих производа и обавештавања трговаца и потрошача била би мислимо, исто тако потребна као данашњи Завод за унапређење спољне трговине, а можда и више. Циљ би морао бити не само избегавање увоза производа који се у земљи израђују него и извесно преоријентисање потрошње и замене где год се може страног продукта са истим или сличним домаћим производом. (На пример, трошење домаћег у место јужног воћа). Резултати овакве политике могу се очекивати врло брзо, већ у првој години рада.

Осим обог неодложног рационализирања нашег увоза имало би се постепено у периоду од 3—10 година решити као најважније, питање снабдевања наше индустрије са домаћим сировинама, полуфабрикатима и погонским сретствима.

Ово подизање квалитета домаћих сировина и њихова интензивна производња мора бити главни задатак наше привредне политике. Тек када овај циљ буде остварен, ставиће се наша цела индустрија на једну здрачу основу и моћи ће да нађе у самој земљи на богате могућности рада и даља развијања. Као трећи циљ имало би да дође систематско изграђивање појединих грана индустрије које још нису довољно развијене (нарочито индустрија гвожђа и пољопривредних машина).

У ова три правца требало би свим силама оријентисати све наше националне енергије и успех, верујемо, не би могао изостати. Највећа опасност за спровођење овакве једне политике лежи у могућности искоришћавања заштитних мера у циљу личног богаћења, што само по себи не би било велика несрећа, када не би у исто време било у стању да компромитује и осујети и сав рад на систематском подизању земље. Стога би пре свега било неопходно да држава при извођењу оцртаног програма не преза ни од најрадикалнијих мера и буде свесна да се без њене одлучне интервенције у свима пељима нашег привредног живота не може постићи привредна реорганизација земље.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли пропис § 290. Крив. зак. укида бигамију и полигамију наших грађана муслиманске вероисповести?

Г. Л. Урошевић, касациони судија, у коментару § 290. крив. зак., који гласи: „Ко ступи у нов брак, и ако се већ налази у законитом браку, казниће се строгим затвором...“ вели:

„Пуноважни су они бракови, који су закључени по постојећим прописима и обредима свих признатих вероисповести у нашој Краљевини. — Према томе овај пропис за у будуће прећутно укида бигамију и полигамију наших грађана муслиманске вероисповести. — Од ступања на снагу овог закона па у будуће, муслимани, који се већ налазе у законитом браку, ако ступе у нов брак, чиниће криминал из овога прописа“.

Примећујемо, пре свега, да је овде г. Урошевић учинио једну контрадикцију, јер док пуноважним, дакле законитим браковима сматра оне, који су закључени по постојећим прописима и обредима свих признатих вероисповести у нашој Краљевини, дотле држи да неће бити пуноважан брак грађана муслиманске вероисповести са другом, трећом и четвртном женом и да је због тога прећутно укинута бигамија и полигамија грађана муслиманске вероисповести параграфом 290. кривичног закона. Иначе, у изнетом мишљењу г. Урошевића тачно је, да ће се по пропису § 290. крив. зак. казнити наш грађанин муслиманске вероисповести, ако ступи у нов брак, и ако се већ налази у законитом браку; али није тачно

и то, да је горњим законским прописом укинута бигамија и полигамија наших грађана муслиманске вероисповести, пошто је њихова бигамија и полигамија до четири жене *законити брак*. Ово сматрамо из ових разлога: 1) По § 1. Устава верске Исламске заједнице Краљевине Југославије, исламска вера спада међу признате вере у нашој Краљевини и равноправна је са свима осталим верама признатим законом. Она се по § 5. истог устава управља по прописима шеријата, закона о исламској верској заједници и овога устава. 2) По §§ 19 и 30. шеријатског закона, у једном браку није допуштено имати више од четири жене и ако је начелно и уз тешке услове дозвољено саставити све четири жене. С тога није допуштено венчати пету жену, осим у случају, да је са једном већ разведен и идет (време на очекивање венчања) извршен; и 3) По § 23. крив. зак., нема кривичног дела ако прописи јавног и приватног права искључују противправност делања.

Када ствар овако стоји и прописи шеријатског закона дозвољавају нашим грађанима муслиманске вероисповести, — која је, по члану 1. устава исламске верске заједнице Краљевине Југославије, призната у нашој држави и равноправна са свима осталим признатим верама, — брак од четири жене као *законит*, онда се пропис § 290. крив. зак. не може односити на њих, јер је противправност њиховог венчања са другом, трећом и четвртом женом, искључена по § 23. крив. закона.

Према томе бигамија и полигамија наших грађана муслиманске вероисповести до четири жене, није укинута прописом § 290. крив. зак., јер је такав брак код њих дозвољен и законит, по постојећим прописима њихове вероисповести, те не може ни бити предмет дела из § 290. крив. закона. То ће трајати све дотле, док ово питање не буде друкче уређено грађанским законима.

— Сматрали смо за потребно, да ово изнесемо због других последица, које би могле наступити, ако се прихвати мишљење г. Урошевића у погледу истакнутог питања. Примера ради наводимо овај случај:

По § 284. крив. зак., казни се, као родооскрвњење обљуба између сродника по тазбини у првом степену, у коме је између наших грађана католичке вероисповести дозвољен брак. Ако би се усвојило мишљење г. Урошевића у погледу бигамије и полигамије наших грађана муслиманске вероисповести, онда би, по логичном реду ствари, прописом § 284. крив. зак., био прећутно укинут и брак између пасторка и маћехе и пасторке и очуха код наших грађана католичке вероисповести. Међутим ствар тако не стоји, јер чињеница, да њихови грађански закони дозвољавају брак између ових сродника, искључује и противправност обљубе између њих, по § 23. Крив. зак.

Друкче је ово питање било регулисано Српским крив. зак. По његовом § 204. кажњавано је родооскрвњење овако:

1. Између сродних ма кога степена усходеће и нисходеће линије, претци робијом до дванајест година, а потомци до пет година; 2. Између сродних по крви у побочној линији до другог степена закључно, затвором до пет година; 3. Између сродних по крви у трећем степену побочне линије, или између сродних по првом степену по тазбини затвором до три године; 4. Између сродних по крви у четвртном степену побочне линије, или између сродних по тазбини у другом степену, или између онога који је крстио и крштенога и овог родитеља, затвором до једне године.

По тачци 4. и 5. овога параграфа кажњавало се је и за обљубу између лица, која припадају другој хришћанској вери сродних ма у коме степену усходеће и нисходеће линије, као и сродства по крви у другом степену побочне линије и првом степену по тазбини — оном истом казном, која је тачком 1., 2. и 3. предвиђена за лица православне вере; а нешто блаже, до шест месеци затвора, кажњаван је за обљубу између лица друге хришћанске вере, сродних у оном степену, у коме црква даје посебну дозволу за ступање у брак, — из чега излази: да у бившој Краљевини Србији није могао бити закључен брак између оних, који припадају другој хришћанској вери, ван источно православне, а стоје у степенима сродства из § 204. Крив. зак. — У осталом ова је одредба била у свему у духу Устава за Краљевину Србију од 1903 године, по чијем је члану 3. државна вера у Србији била источно-православна.

Овде ваља напоменути и то, да ни Кривични законик Краљевине Србије није дирао у сличне односе муслимана и мојсијеваца, који су живели у Србији. Извесно због тога, што су они у њој били незнатна мањина.

Д. Н. Станковић
судија у Нишу

Једно спорно питање из Меничног права у вези са другим питањем из закона о судским таксама

Као протестни судски чиновник у разним судовима запазио сам, да се правници—односно протестни судски чиновници не слажу у томе: 1.) да ли треба издавати протест и 2.) шта треба радити са таксом која је намењена протесту и приложена суду поред таксе за молбу којом се тражи протест, ако дужник, противу кога се протест изискује, положи повериоцу дужну меничну суму заједно са трошковима — дакле регулише меницу пред протестним чиновником у смислу § 74. меничног закона, и поверилац изјави, протестном чиновнику да одустаје од траженог протеста?

Мишљења су, као што рекох, међу правницима подељена. Једни мисле, да у том случају треба издати протест пошто-

молба за то постоји — заведена је у суду, — и кад је једном дата, не може се више опозивати те према томе и таксу намењену протесту на самом протесту поништити а у протесту само констатовати да је дужник исплатио меницу пред протестним чиновником па га предати молиоцу. — Други пак мисле, да у том случају протест не треба издавати, али таксу намењену протесту треба на самој молби поништити и не враћати је молиоцу. — Док трећи, чије мишљење и ја делим, мисле, да протест у том случају — т. ј. кад дужник регулише меницу протестним чиновником, у моменту када је овај дошао да је протестује — не треба у опште издавати, већ таксу намењену протесту, на захтев повериочев издати повериоцу — молиоцу, па молбу оставити у архиву.

Менични закон у својој глави XI. где се говори о протестима, не решава ово конкретно питање ни једним законским прописом изричито. § 70. М. З. говори о томе, ко све подиже протесте; § 71. говори о поступку, како се протест врши; § 72. говори о томе, шта све протест треба да садржи; § 73. говори о томе, да се може подићи један протест протестиву више лица; § 74. говори о томе, да се пропуштена чиница од стране дужника може извршити и у руке протестног чиновника. И на случај исплате меничног дуга, протестни чиновник по овом пропису треба на меници да констатује, које ју је лице исплатило, и да истом преда меницу, али не каже да ли ће у том случају протестни чиновник издавати протест или не, нити предвиђа могућност, да поверилац у том моменту исплате може одустати од траженог протеста пред протестним чиновником. Међутим, исти пропис у свом последњем ставу предвиђа могућност делимичне исплате меничног дуга од стране дужника пред чиновником, и у том случају каже, да за остатак треба подићи протест.; § 75. М. З. предвиђа могућност да дужник исплати целу меничну суму, али одбија исплату протестних трошкова и у том случају пом. пропис налаже чиновнику, да за протестне трошкове подигне протест; § 76. говори о томе, шта се има радити са подигнутим протестом; § 77. говори о замени протеста изјавом трасата на меници. Дакле, као што видимо, ни један од ових прописа не решава постављено питање директно.

Да ли то значи да ово питање у опште није решено Меничним законом? — Напротив, ја мислим, да је § 74. М. З. решио ово питање *индиректно*. На име, овај пропис у своме последњем ставу каже, да ће се за остатак подићи протест, ако дужник исплати само један део меничне суме — што се *argumentum a contrario* мора извести, да ако дужник исплати целу меничну суму онда у том случају не треба подизати протест. Ово у толико пре, што је протест једно приватно право повериоца, и од њега зависи хоће ли се он њиме користити или не. Па кад поверилац изјављује, да не жели да се користи тим правом, зашта у осталом нема ни разлога,

јер је у своме потраживању намирен, а он се тог свог права може увек одрећи све док није пала одлука по његовој молби — у овом случају док није добио тражени протест, — што је овде случај, то је сасвим логично и разумљиво, да се протест не издаје противу воље повериоачеве. А кад се не издаје протест, јер је за то отпала потреба пошто је дужник измирио свога повериоца у потраживању и овај се одрекао траженог протеста, — онда нема разлога нити законског ослонаца задржавати таксу повериоцу која је била намењена протесту. Јер такса се плаћа држави као накнада за услуге које су учинили појединцима њени чиновници, па како ова услуга у конкретном случају није учињена, то нема разлога ни такса да се плати.

По § 2. тач. 3. Зак. о суд. таксама таксена обавеза за судске одлуке настаје, кад се ове отправљају или објављују — што ће рећи, кад су оне већ донете. Па како у конкретном случају одлука о протесту није донета т. ј. није издат протест, а за њим је престала потреба пошто је поверилац одустао од траженог протеста, — то таксу намењену протесту у смислу § 36. Зак. о суд. таксама треба вратити молиоцу са констатацијом на његовој молби да му је такса намењена протесту враћена, па ову молбу заједно са одустанком о подигнућу протеста оставити у архиву.

У осталом, мислим, да и сам законодавац, када је доносио § 74. Мен. зак. и њиме омогућио дужнику, да свој дуг регулише у последњем моменту, т. ј. у руке протестног чиновника, он је ишао на то, да трошкове протеста сведе на што мању меру, а не без разлога да их увећава и да у овом случају издавање протеста не би било оправдано. Јер ако би се узело противно, онда се изласком протестног чиновника ради показивања менице дужнику ништа не би постигло, и дужник у том случају не би имао разлога да жури са исплатом свога дуга, пошто све трошкове протеста па и таксу плаћа и овако и онако, било да дуг плати пре протеста, било да га плати после протеста.

Ово гледиште, мислим да је једино правилно и на закону основано у погледу постављених питања.

Милорад С. Манојловић
суд. припр. из Ражња

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Georges Gurvitch, Notion et système du droit social. Histoire doctrinale depuis le XVIIe siècle jusqu' à la fin du XIXe siècle. Thèse principale pour le doctorat es-lettres, 1931, Paris, éd. Recueil Sirey (740 стр.); *Le temps présent et l'idée du droit social.* Thèse complémentaire, 1931, Paris, éd. Vrin (336 стр.).

Ову докторску тезу је са највећом одликом одбранио на Сорбони руски научник Георгије Гурвич, већ одавно познат по читавом низу стручних радова, који почиње са његовом

студентском расправом за стечај „Правда воли монаршей и ея западно—европейские источники“ (Јурјев, 1915); затим поред више ситних расправа долазе темељито истраживање о филозофији права Фихтеа на немачком језику (*Fichtes System der konkreten Ethik*, Tübingen, 1924) и духовита француска књига о најмодернијој немачкој филозофији (*Les tendances actuelles de la philosophie allemande*, 1930, Paris, éd. Vrin). Нарочито последња књига ужива широки и најбољи глас скоро у свима европским земљама; чита се и код нас, где је добро примљена од стране г. Слободана Јовановића, који ју је препоручио писцу ових редака.

Иако је општи ниво докторских теза на Париском факултету de lettres висок, ипак се Гурвичева теза много изнад њега уздиже како због великог обима материала, који је у њој прерађен, тако и због важности и тешкоће расправљеног питања и оригиналног и духовитог начина, на који је оно решено. Преко списка г. Гурвича продире у француску стручну књижевност дух руске научне школе, што се манифестује не само у томе, што се у научни саобраћај француског правништва уводи теорија права Петражицког, на коју се наслања Гурвичева конструкција социалног права, него и у томе, што се у Гурвичевом спису пружа објективна синтеза немачке и француске теориске мисли о праву у којој су синтези више пута успевали баш руски научници, јер нису спречени оним националним преградама, које се на европском западу очитују у области хуманитарних наука.

Расправљано од Гурвича социално право није оно, на што пре свега може, поводом њега, помислити читалац, који није стручњак: то није ни социално законодавство нити уопште право везано само за социално питање. Али није ни оно, на што би помислио стручњак, наиме није ни *Gesellschaftsrecht* Роберта Мола и Лоренца Штајна, ни *Genossenschaftsrecht* Ота Гиркеа. Код Гурвича је проблем социалног права постављен на један много шири и много дубљи начин.

Теориска замисао Гурвичева полази од разлике између три принципа удруживања: координације, субординације и интеграције. Од координације потиче индивидуалистички правни поредак, од субординације државни правни поредак и од интеграције социални правни поредак, који полази од идеје о социалној групи као иманентној конкретной и динамичкој целини, која не допушта ни да се ишостазира у простом јединству, ни да се растави у механичкој суми расејаних појединаца који би између себе били везани само заједничким покоривањем једноме и истоме апстрактном закону. Теорија правног поретка прве врсте огледа се у индивидуалистичкој филозофији права Канта, а друге врсте — у државној филозофији права Хегела. Заједничко је код њих то, што државу Хегел конструише као вишу личност, те стога његову државну филозофију права писац дефинише као супраиндивидуалистичку.

За теориско схватање правног поретка треће врсте неопходно је потребно да се савлада индивидуализам уопште, и то је постигнуто у синтетичком трансперсонализму правне филозофије Фихтеа. Од ње наш писац и полази, а затим њој придружује социално-правна виђења (visions) Прудона. Притоме уз помоћ Прудона уклања из Фихтеова система заостале преживљаје и „предрасуде“ индивидуализма, а необуздане Прудонове визије умерава еволуционизмом и историзмом, којих има у Фихтеовом систему.

У духу општег идеал-реалистичког правца сматра Гурвич социално право и као дато и као задато. Социално је право дато као нешто оригинерно и првобитно, тако да и код координације и код субординације као задњи основ правног поретка и као коначна перспектива његова важи она иста друштвена целина, која се код интеграције непосредно испољава. На тај се начин одлучно оповргава државна теорија о стварању права. Кад држава установљава право, она га не ствара, него га извлачи из оне оригинерне правне грађе, која је у друштву дата, и прилагођава га својим задацима. Према томе се установљено од државе право показује као малено дубоко језеро опкољено од великог мора социалног права, у коме се то „државно“ право, тако рећи, губи. Као што је горе речено, није социално право само дато, него и задато, јер у њему потенциални принцип интеграције делује као ефикасна идеја (*idée-action*), тако да се у живом и непрестаном кретању постепено оваплоћује у емпиричкој стварности.

Социално право постаје у друштву спонтано и непосредно као објективни резултат и израз, а у исто време и регулатор удруживања у социалној групи, чак и без спољашње организације, коју затим додуше добија, али не у целом своме обиму, тако да се уопште може социално право делити на неорганизовано и организовано. Принуда, која иако није битно, ипак је важно обележје права, постоји и у социалном праву, и то како у неорганизованом (где је и сама неорганизована), тако и у организованом (где и сама добија организацију). Али у социалном праву принуда је увек условна, што значи, да јој се свако може измакнути, и то на тај начин да напусти дотичну социалну групу. Социалне су групе шире и уже, према чему се и социално право разликује на опште и специално (*droit social commun et particulier*). Са правног гледишта битно обележје државе састоји се у томе, што држави припада монопол на безусловну принуду (којој се не може измакнути напуштањем државне заједнице). С обзиром на државу и њој својствену безусловну принуду врши се код Гурвича градација социалног права. Прво место заузима чисто и независно социално право, које сасвим не зна за безусловну принуду (те је у томе смислу чисто), а у случају сукоба са правом, установљеним од државе, од једнаке је вредности с њим или га чак надмашује. У област чистог и независног социалног права

спадају: 1) међународно право (како организовано, тако и неорганизовано), 2) неорганизовано право националне заједнице (Volksrecht у историској школи, а нарочито код германиста), 3) право економске заједнице (опште и специјално, на пр. радничко право), и 4) црквено право. На другом месту долази опет чисто социјално право, али подложно државном старатељству (le droit social pur, mais soumis à la tutelle étatique). То социјално право другог ранга остаје чисто, јер се у своме функционисању не служи безусловном принудом, него само условном, али није више независно, јер у случају сукоба са државним правом мора да му уступи и уопште је подложно држави, која га уврштаје у област приватног права. Ту спадају: 1) интеграционо право разноликих приватних удружења, као и породично право, и 2) право које регулише заједничку својину (Gesamteigentum према Гиркеу, propriété fédéraliste према Гурвичу). На треће место Гурвич ставља аутономно социјално право анектирано од стране државе (le droit social annexé par l'état, mais autonome). Подређено држави то право располаже са додељеном му од државе безусловном принудом те у ствари губи основно обележје социјалног права. Карактер социјалног права одржава само у томе, што ужива извесну аутономију, и што се његова обавезна снага не базира на делегацији од стране државе (иако то тврде припадници формалне правне теорије о држави). Ту спадају: 1) право локалне самоуправе, 2) аутономно право облигаторних занатлиских удружења и повлашћених сталежа, 3) право јавноправних синдикалних удружења, 4) право децентрализованих управних надлештава (services publics décentralisés према Duguit; administrations spéciales décentralisées par des établissements publics autonomes према Hauriou), 5) дисциплинско право, 6) право професионалног претставништва намењеног конституисању државних органа, 7) право народних мањина. — Најзад принцип интеграције продире и у сâму државну област права, што наступа онда, кад држава постане демократска. Право у демократској држави Гурвич квалифицира као кондензирано социјално право (droit social condensé), а као кондензацију سماгра ауторитативну позитивацију социјалног права од стране државе и поглавито његово санкционисање са безусловном принудом, на коју држава има монопол.

Као што се из горњег види, конструкција социјалног права код Гурвича је толико широка, да обухвата и Gesellschaftsrecht Мола и Лор. Штајна и Genossenschaftsrecht Гиркеа и друге правне области, које се не смештају у дихотомији јавног и приватног права (међународно право, црквено, радничко и др.), и „неофицијелно право“, које је тако проицљиво истакао Петражицки,¹⁾ и „живо право“, на које упозорују и немачки правници социолошког правца и претставници

¹⁾ В. нашу „Енциклопедију права“ (Београд, 1923), стр. 492—493.

француског правништва, које је надвисило оквир законодавства, и целу ону еволуцију правног самоопредељивања, кроз коју је прошло друштво, кад се потпуно свесно противставило држави, дакле од средине XIX века па све до данас (економско право, разграњено радничко право и др.). У Гурвичевим конструкцијама разговетно се огледа од њега наглашени „правни плурализам“, т.ј. непромењливи принцип деловања многих правних система, различитих по формалном пореклу, по актуелној за њих идеји удруживања, по сфери њихове примене и по начину остваривања.¹⁾ Није дакле правни поредак у друштву једноставан, него се састоји у комбинацији више правних система, који се један другом противстављају и чак се налазе у међусобном антагонизму. У тој комбинацији антиномије се не уклањају (као што се претпоставља у Хегеловој диалектици), него се чувају с тим да одрже међусобну равнотежу (као што се пронициљиво предвиђа у Прудоновој диалектици). Баш у томе се смислу изјашњава Гурвич, кад вели овако: „le combat entre l'intégration et la coordination est perpetuel: il est la vie même de chaque groupe social, qui s'aménage précisément comme un système concret d'équilibres mouvants à la base de ce combat“ (I, 19). У наведеном пасусу, као иначе и на другим местима у Гурвичевом спису, координација обухвата у извесном смислу и субординацију, јер Гурвич сматра субординацију за изопачење, које се тобоже састоји у анормалном подјармљивању социалног права од права индивидуалног (I, 12, 86). Такву квалификацију субординације сматрамо као погрешну, јер субординација претставља собом самостални принцип, који у разној мери и у разном степену постоји код сваког друштвеног поретка и то поред других принципа удруживања (координације и интеграције). Наведена је погрешка изазвала, да се право недемократске државе показало код Гурвича откинуто од опште подлоге правног живота, коју сачињава социално право (I, 30), а отуда је у општој конструкцији Гурвичевој постао недопустљиви hiatus. Узрок пак свему састоји се у томе, што наш писац не признаје самосталну природу власти. Обарајући извођење права из власти, што је оправдано, писац је пао у противну крајност, тиме што је власт раставио у праву. На тај уметнички начин уклонио је антиномију власти и права. Међутим та антиномија постоји, те се о њој мора водити рачуна у систему социалног плурализма, који би пратио комбинацију социалних елемената (религије, морала, власти, права, економике, технике и др.) и тим би допуњавао правни плурализам.

¹⁾ Писац је ових редака дошао до аналогног закључка путем дугогодишњег испитивања историје права, т.ј. емпиричким путем. В. наше чланке: „Предметъ и задача т. н. виѣшней исторiи права“ (Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ, вып. I, 1930 г., стр. 69—118) и „Стручни правни моменти у историји права“, (Архив, књ. XXXVII, 1930, стр. 249—263). Стога радо примамо одговарајући закључак филозофске теориске конструкције, који емпиричке податке рационализира, дакле утемељава.

Обилна садржина Гурвичевог списка изнета је овим редом. У првој свесци као теориски увод пружа се цела пишчева конструкција социалног права, а затим иде историја његове доктрине од XVII в. до краја XIX в. Друга је свеска посвећена примени идеје и теорије социалног права на три актуелна питања из данашњег правништва, и то на конструкцију радничког права, на расветлавање и образложење, истакнутог наших дана, примата међународног права и најмодернијих међународних правних институција, и на преглед учења о т. зв. изворима позитивног права вршен од савремених правника. По себи се разуме, да је наведени распоред само метода излагања (*methodus disserendi*); што се пак тиче методе пишчевог истраживања (*methodus inveniendi*), она је без сумње ишла обрнутим путем. Најмодерније струје су писцу сугерирале, да се подухвати теориског конструисања социалног права. Ради тога је писац испитао све одговарајуће елементе како у данашњици, тако и у прошлости. Тек на основу таквог претходног рада извео је своју конструкцију. Ипак је у излагању пошао обрнутим путем, те је на прво место поставио готову теориску конструкцију, јер не би без ње били за читаоца појмљиви њени генетички елементи из прошлости. Нису те елементе истицали, чак ни опажали претходни историци филозофије права, јер није још социално право стигло до њихове стручне области. Кад је правни живот поставио на ред социално право, теориска се мисао правничка обратила његовој систематској обради, а за историске антецеденте његове доктрине нису се бринули, па чак нису их ни познавали. Гурвич је успео да ту празнину у науци попуни и да историским истраживањем продуби фундаменат за подизање стабилне теорије. Тиме је науку задужио.

Историју доктрине социалног права писац почиње од XVII в., јер полази од тезе, да *avant la Renaissance, pas d'idée du droit social* (I, 165). Са тим тврђењем никако се не можемо сложити, јер је у средњем веку хришћанска мисао изнела учење о *corpus mysticum*, у коме је на најсавршенији симболички начин била изражена идеја о друштвеном уређењу по принципу интеграције. Против тога писац приговара и инсистира, да је средњевековно црквено уређење одређивао принцип субординације (I, 164). Али није тај приговор убедљив, јер се ограничава на пролазни облик спољашње организације, а не дира у непролазну суштину цркве као тела Христовог. Од хришћанских извора потиче и чак је изражено у терминима хришћанског братства учење Лајбница о друштву народа као истинитој целини; међутим га писац сасвим узалуд дехристијанизује (I, 211). Па и у доктрини, за коју сам писац стоји, има несумњивих елемената хришћанске филозофије, на што је упозорио L. Le Fur, кад је поводом једног основног питања констатовао, да се пишчеви назори приближавају ка *la doctrine*

traditionnelle dans les pays de civilisation chrétienne (*Archives de philosophie du droit*, Nos 3—4, 1931, p. 187).

Резимирајући горње, можемо казати, да спис г. Гурвича пружа истраживање основа социалног права и његову конструкцију, како теориску, тако и примењену, са таквим замахом, са таквом дубином и са таквом мајсторском обрадом, како то пре њега није нико учинио. Појава његовог списа означава корак унапред и преокрет у дотичној доктрини, један датум у њеном развиту, као што је то изјавио L. Le Fig.

На завршетку слободни смо обележити однос Гурвичевог списа према социализму. Социјалистичко уређење без сумње писцу се чини као најсавршенији облик друштвеног уређења по принципу интеграције, али га писац замишља само у правним категоријама, тако да као предуслов социјализма сматра социјално право. У томе писац иде за Прудонем, чију је теорију вешто и исцрпно расветлио (I, 327—406). У вези с тим одлучно се изјашњава против Маркса, за кога се није наравно нашло места у стваралачком процесу социјалног права, а коме на другом месту писац инкриминише, да је одгојио машту о неком стању без државе и без права, чија се суштина у ствари састоји у деспотизму централизованог апарата, неограниченом никаквим оквиром права (чланак „Прудонъ и современность“ у часопису „Современныя Записки“, 1927 г., стр. 361).

Теодор Тарановски

Dr. Aleksander Bilimović, Nauk o konjunkturah, Љубљана, 1931, (стр. 184).

У издању љубљанског Правног факултета изашло је пре кратког времена дело проф. народне економије на Љубљанском Универзитету г. д-ра А. Билимовића „*Nauk o konjunkturah*.“ За нашу сиромашну привредну литературу претставља ова публикација једну несумњиво значајну тековину, не само због своје одличне обраде него и због важности проблема који се у њој претресају. Наука о конјунктурама претставља најмлађу грану економске науке. Она је мост преко кога економски теоретичар почиње испољавати свој утицај на практични привредни живот, преко кога долази до материјала за проверавање својих научних спекулација, па чак и за само формулисање својих теорија. Преко науке о конјунктурама добија и економска теорија један нови значај за друштво, она напушта своје пасивно држање према проблемима привредне данашњице, и постаје све важнији чинилац у привредном животу. Многе судбоносне грешке биле би избегнуте, многи узалуд утрошен труд био би уштеђен, да је економска наука још раније већу пажњу посветила проучавању конкретних привредних појава, што она тек интензивније чини у нове време.

Примена начела и метода савремене науке о економским конјуктурама за нашу земљу је од изванредне важности. У повоју свога привредног формирања у једну модерну народну привреду, наша земља мора располагати и сигурним путоказима за свој привредни развитак. Она не може трошити своје скромне снаге и капитале на циљеве чија целисходност није у довољној мери утврђена. Потези наше привредне политике не смеју се вршити насумце. Они морају бити прорачунати и сигуно одмерени. Целокупни потхват на реорганизовању наше народне привреде мора бити постављен на једну сигурну и научну основу, јер иначе не може довести до жељеног циља. Да се на овоме путу дође до успеха потребно је пре свега познавање метода научног испитивања и опсервирања привредног живота. Потребно је да начела савремене науке о привредним конјуктурама постану приступачна свакоме нашем културном човеку, а нарочито ономе који и сам узима учешћа у привредној делатности.

Својом „Науком о Конјуктурама“ г. Б. је створио ову могућност упознавања нашега света са оним што је најбитније и најкорисније у овој младој грани економске науке. Он је много задужио нашу науку, али је исто тако и нашу привреду, показавши у најважнијем часу да се привредна политика не може ослањати на интуицију бирократа и савете заинтересованих практичара и да она мора бити стављена на научну основу и вођена у духу начела савремене науке о конјуктурама.

Ова начела је г. Б. у своме делу изложио на један јединствено јасан, прегледан и концизан начин. На једном релативном малом простору он је дао целокупну науку о конјуктурама, њена последња схватања и резултате, не губећи при томе никако из вида специјалне потребе и околности југословенске народне привреде.

После увода у коме г. Б. упознаје читаоца са појмом привредне конјунктуре, он га упућује у њено проучавање, како по каузално-теоријској методи тако и по симптоматолошко-статистичкој. Затим излаже сам развој науке о конјуктурама и установа које се баве њиховим проучавањем. Нарочито је интересантан део о изради конјунктурних барометара и предлог г. Б. о организовању барометара југословенске привреде. После разлагања о развоју статистичких метода г. Б. се задржава на исцрпном објашњењу израчунавања статистичких серија, тренда, елиминисања сезонских варијација и ирегуларних варијација и утврђивања чистих конјунктурних кретања, корелација и којефицијената. У свакој прилици изложен је механизам самога математског израчунавања на један врло упрошћен начин, тако да и читалац са скромним знањем математике може излагање да прати. На једно педесет страница дато је све оно што је за проучавање конјунктура помоћу математско-статистичке методе неопходно.

На ову партију вратиће се са захвалношћу сваки онај који буде хтео да систематски проучава развој наше привреде.

Пошто је читаоца на овај начин упознао са применом математике у опсервирању привредних појава г. Б. га упућује у методе привредне анализе, дијагнозе и прогнозе. У интересантном одељку о конјунктурној политици г. Б. иступа као поборник активне конјунктурне политике, критикује схватања да су конјунктурна гибања потребна за напредовање привреде. Она су по г. Б. „само израз недовољне рационализације народне привреде.“ Али г. Б. одбацује планско регулисање привреде од стране државе, — у чему се ми с њим не можемо сложити — и препоручује да се привредним корпорацијама да већа важност у вођењу конјунктурне политике. Потпуно је оправдано мишљење г. Б. да се пре свега код нас мора организовати само проучавање привредних конјунктура о чему он чини конкретне предлоге и сугестије.

Д-р Александар Јовановић

Б Е Л Е Ш К Е

Годишња скупштина Друштва за заштиту ослобођених осуђеника и малолетника у Београду. — У недељу, 28 фебруара о. г. у свечаној дворани Основне школе Краља Александра Првог, одржало је своју годишњу скупштину Друштво за заштиту ослобођених осуђеника и малолетника у Београду. Поред изасланика Министарства правде, просвете, социјалне политике и народног здравља, унутрашњих дела, већег броја претставника разних хуманих и социјално-просветних друштава и установа, скупштини је присуствовало преко две стотине лица из најотменијих кругова београдског друштва. Нарочито је запажен велики број судија београдских судова, чланова државног тужилаштва, учитеља, професора и претставника привредних организација.

Скупштину је отворио претседник Управног одбора, г. др. Тома Живановић, професор Универзитета. У своје поздравном говору г. Живановић је, између осталог, рекао: „Функција нашега Друштва је двојак карактеристична. Она пре свега претставља једну од најзначајнијих социјално-друштвених акција. Наше друштво треба да помогне држави, да се бори против повратничког криминалијетета. За спречавање поврата криваца осуђених на казну лишења слободе није, као што

је познато, довољно само казнити кривца, учинити дакле да на себи осети казнено зло, као ни поправљати га и лечити. Завод може успешно да измени његов карактер и да јако у свести његовој уреже претставу о казненом злу. Али ће то све тешко спречити поврат, ако ослобођеник изађе из завода, што је чест случај, без сретстава да отпочне живот у слободи сам, па не буде имао никога, на кога се може обратити да му омогући тај нов живот привременом материјалном помоћи или посредовањем да посла нађе. Тога ради су створена друштва за заштиту ослобођених чија функција у том погледу има прави социјално-државни карактер. Но функција нашег друштва претставља и једну од високо хуманих социјалних акција. Оно треба да указује помоћ малолетној деци осуђениковој за време, док је он у заводу, и да једном често беспомоћном човеку помогне за прво време слободног живота, што је очигледно један акт високе човечности.

Но ова висока функција хуманости, која је задатак нашег друштва, је, може се рећи, акт највише хуманости, јер је она хуманост људске заједнице према оним њеним члановима, који су непријатељски, и ако можда само несрећним стицајем

прилика, насрнули на потребе њене егзистенције. Зато се је та функција могла замислити тек на вишем ступњу цивилизације.

Не само примитивни народи, већ и народи такве цивилизације, као што је била римска, и европски народи све до скоро половине 19 века погрешно схватајући своје интересе, а без посебног милосрђа и према обичним бедницима, били су потпуно нечовечни, слично дивљим народима, када је у питању злочинац. Измишљали су најсвирепије казне и најсвирепије начине извршења казни, особито телесних и смртне казне, хотећи да мучеништом кривца врше освету и застрашивање.

Требало је дуго времена да прође, да се ове за друштво штетне заблуде увиде и да се осећање сажаљења пробуди и према кривцима. Још нешто дуже је процес трајао, док се је у законодавца улила идеја да се правој правди може служити само човечним поступањем с кривцима, поправљањем и лечењем, уз одмерену одмазду и застрашивање, праштањем према потреби и старањем о њима по изласку из завода. Ово последње т.ј. старање о ослобођенику и законодавно признање социалног значаја тога старања претставља за данас акт највише хуманости, врхунац хуманизација кривичног законодавства, као што је и један значајан социјално-државни акт.

Овове је допринела на првом месту кривично-правна наука, чији су се претставници такође некада кретали у том нехуманом правцу. Она је заједно с правном филозофијом од увек највише доприносила стварању услова за прогрес цивилизације, и отуда је кривично законодавство једно од најпоузданијих мерила духовне културе разних времена и народа.

У предатној Србији била се осетила потреба за старањем о ослобођеним осуђеницима. Још Закон о условном отпусту од 1869 је то старање предвидео, али због прилика оно није било изведено. Околности су допустиле да се тек пре годину дана оснује у ту сврху друштво за заштиту ослобођеника и малолетника. На то је упућивало и само ново кривично законодавство наше државе.

Наше друштво је за ово кратко време доста урадило на отстваривању својих циљева. Указивало је, колико је било могуће, помоћ разне врсте. Но као што се види из писама појединих ослобођеника, и само његово постојање је имало повољно морално дејство на њих, указујући им на то, да неко хоће и сматра за дужност, да се о њима стара и да су и они исто као и други невољници достојни социјалне помоћи“.

После говора г. Живановића, обављени су избори неких скупштинских часника, па је секретар Управног одбора, г. др. Илија М. Јелић, инспектор Министарства правде, прочитао извештај о раду Друштва у прошлој години. У извештају су подробно изложена сва настојања Управе да се идеја заштите осуђеника и малолетника што више популаризује и да се друштвеним штићеницима укаже и обезбеди што трајнија и ефикаснија помоћ. За време од непуне године дана свога живота и рада, Друштво је постигло леп успех у своме раду: основан је друштвени секретаријат и уређена друштвена администрација; набављене су све друштвене књиге, направљени печати, штампана правила, пословник и чланске карте; основана су три нова друштва; уписан, поред већег броја редовних чланова, један велики добротвор, један утемељач и један помажући члан; почет је рад без иједне паре а данас Друштво располаже са сумом од преко 40.000 динара; објављено је више чланака о друштву и његовој идеји; одржана су два посела и четири предавања; тројици су враћена чланска права, једном изгубљена способност за саобраћајну службу; тројица су враћена у државну службу; четворица су помогнута храном, шесторица оделом; осамнаесторици је нађено запослење, двадесеторици су издане препоруке за запослење; двадесет шесторици је указава правна помоћ; тројици израђено допуштење да живе у Београду, и, најпосле, 91 лице је позвано помогнуто.

У извештају је нарочито карактеристичан одељак који говори о раду Управе на прибирању материјалних средстава. Тамо се каже: „Друга је брига била Управе да дође до што већих материјалних средстава која су потребна за извођење друштвеног задатка. Зато се Управа

старала не само да упише што већи број чланова, да издејствује што обилатију државну помоћ, него и да све своје потребе подмирује посретством других установа и надлежтава. Тако на пример кад је требало набавити друштвене књиге, печате и канцелариски материјал, затим штампати правила и пословник, дати некоме новчану помоћ, помоћи некога храном или оделом ит.д., Управа није чинила никакве издатке из своје касе, већ је новчану помоћ за своје штићенике издејствовала од Министарства социјалне политике, друштвене књиге добила на поклон од Дома малолетника, печате од г. Лудвика Кана, канцелариски материјал од Министарства правде, храну од разних добротворних установа које имају своје трпезе, а одело од разних племенитих људи. Отуда из друштвене касе Управа није издала ниједне паре у току целе прошле године мада је помогла већи број својих штићеника. Осим тога, Управа се строго држала начела разумне штедње да из друштвене касе не треба учинити ниједан издатак ма и у најмањем износу ако се искрела потреба може задовољити ма на који други начин. Благодарећи таквом економисању Друштво данас располаже сумом од 42.633 динара, управо целом оном сумом коју је стекло у току једногодишњег свога живота и рада“.

Благајник, г-ђа Кристић-Ивковић, адвокат, прочитала је извештај о стању благајне по коме друштвена актива на дан скупштине износи 42.633 динара. Прочитан је извештај Надзорног одбора који каже да је рад Управног одбора био правилан и успешан. Сви прочитани извештаји примљени су без дискусије и акламацијом, па је акламацијом дата и разрешница Управном и Надзорном одбору. На једно упражњено место у Надзорном одбору изабран је г др. Душан Пантић, инспектор Министарства трговине и индустрије у пензији.

Затим су поднели своје реферате г. г. Хофмановић и др. Јелић: први о нацрту друштвеног буџета за идущу годину, а други о будућем раду друштва. Г. Хофмановић је изложио све тешкоће око састава буџета једног друштва чији се ни приходи ни расходи не могу предвидети ни у општим потезима, па је предложио да се буџет не прави, већ да се тро-

шење друштвене имовине остави слободној оцени и нахођењу Управног одбора, а он ће и хтећи и умећи да очува друштвене интересе као и у прошлој години. Предлог г. Хофмановића је једногласно примљен.

Г. др. Јелић је у своме реферату, између осталог, нагласио потребу сарадње свих друштва у земљи и предложио да се оснује савез у који би била учлањена сва друштва. Скупштина је једногласно прихватила предлог г. Јелића и његово извођење поверила Управном одбору.

Пошто није било никаквих предлога и питања, г-ца Милена Атанацковићева, саветник Министарства социјалне политике и народног здравља, одржала је интересантно предавање о заштити занемарене омладине. Сажето и казано речима г-це Атанацковићеве, њено предавање у главном садржи ово:

— Данас је опште признат принцип да се деца и омладина не могу и не смеју сматрати одговорним за учињено дело, јер на формирање индивидуалности човека утичу услови под којима се развија, прилике под којима живи и урођене особине. На све то друштво може и мора да утиче и стога смо сви подједнако одговорни за свако дело детета и омладинца из наше средине. Слабљене заштите, коју је до недавно добило дете у породици, подвлачи за собом пораст дечије криминалности. Та појава ствара потребу за нарочити систем рада око збрињавања и васпитања такве деце. За ту врсту деце у свима модерним државама постоје омладински судови који се у своме раду сасвим разликују од рада судова за одрасле. Судија овде не испитује дело за то да би могао одредити казну сразмерну учињеном делу, већ он испитује дело да би могао боље продети у психу малог преступника. Изречена пресуда не сме бити казна за учињено дело, већ мора бити мера за уклањање свих штетних утицаја који су малолетника навели на дело и његово збрињавање у таквим приликама, које најбоље гарантују његово морално опорављење. Стога, изреком пресуде не престаје рад судије омладинских судова, напротив, они тек после тога морају пратити ефекат предузетих мера и према потреби морају их и изменити.

И у нашој земљи су установљени омладински судови, али су тек почели са радом и стога сматрамо за корисно да проговоримо о задатку и методи рада таквих судова на основу искуству из земаља, у којима они већ деценијама постоје. Ради краткоће времена говорићу само о омладинским судовима у Сједињеним Државама Северне Америке који служе као узор целој свету.

Омладински судови у Сједињеним државама Северне Америке су прави судови са специјалним судијама, који се потпуно посвећују само тој врсти посла. Пред њих се изводе деца за коју се родитељи не старају, даље деца, која су услед своје околне морално угрожена и напоследку деца, која су дошла у опреку са законима. Циљ судова је да се учини све што се може да добију деца њихову брига која им је потребна, и стога се судови не старају искључиво за децу преступнике, већ и за свако дете које то може лако да постане услед прилика у којима живи. У томе је баш значајност америчких судова, јер врше спасоносну предохрану морално угрожене младежи. Целокупан рад базира на правим мерама васпитавања у најширем смислу речи. Да су амерички судови постигли завидан успех, за то припада велики део заслуге помоћницима омладинских судија, т. зв. probation officer или како бисмо их ми могли назвати „повереницима“, које такође предвиђа и наш Кривични законик. Када почне поступак према једном малолетнику пред судом, прва је брига судије и повереника да се све спречи што може изазвати страх и грозу код детета. Ниједан мали вагаунда не може бити у Америци упућен у затвор, већ се при сваком таквом случају упућује напуштени малолетник у нарочито за то одређене домове. Повереници долазе одмах у везу са таквим дететом, или чак их истражују у друштву, приближавају им се, испитују све околности, под којима су се развијали и живели и све те прикупљене податке подносе судији, са којим даље утврђују ток испитивања психе малога преступника или запустеног омладинца. Кад све те претходне радње о испитивању малолетника, које трају често по неколико месеци, буду завршене, ода судија не суди детету већ му од-

реди време, за које он мора да постане другојачији човек. То време може да траје и више година, а завршава се са пунолетством малолетниковим. То време, омладинац проведе под сталним надзором, и под вођством свога заштитника, „повереника“, на разне начине: у својој властитој породици, у специјалним домовима или нарочито организованим колонијама за малолетнике претступнике, или у другим породицама, што се одређује према приликама и степеној опасности која угрожава морално подизање малолетниково. Али ако се над децом не изрекне никаква казна, она може да се изрекне према родитељима, ако се докаже да су злонамерно занемаривали и морално упропаћивали своје дете. Та казна може чак да буде и лакши присилни рад. Свако суђење малолетнику је затворено, тајно, неприступачно јавно. По нарочитој дозволи пуштају се у судску дворану само одрасла лица, која имају нарочите разлоге да суђење прате. Новине о тим суђењима ништа не доносе. Кад помислимо само, колико се код нас греши у томе правцу, колико се до најмањих ситуација износи пред јавност свака расправа о малолетном кривцу, морамо заиста позавидети дискрецији америчке јавности у томе правцу. Нека ми се дозволи да и овом приликом упутим апел на наше журналисте, да се удубе у штетност сваког чланка, који у својим редовима разголићује невољу једне породице, чије је дете у најмлађим годинама дошло у сукоб са законом, како несвесно шкоде будућности таквога детета, и колико пружају идеја другима који су склони да пођу истим путем“.

Прелазећи на конкретне предлоге за наш рад на заштити морално-угрожене младежи, г-ђица Атанацковићева је истакла три захтева која би се морала хитно остварити: 1) пронаћи довољан број „повереника“ судији за малолетнике; 2) организовати социјално-заштитну полицију у већим градовима и 3) основати довољан број најпотребнијих установа за збрињавање морално угрожене младежи.

Предлози г-це Атанацковићеве су једногласно примљени.

У вези ових предлога, скупштина је примила и предлог београдског адвоката г. Томе Милосављевића ко-

ји пледира да и жене могу бити судије за млађе малолетнике и да у ту сврху треба настати да се учине потребне измене и допуне у Закону о судијама. Нама чини особито задовољство што је овај предлог примљен, јер смо то исто и ми били предложили још пре четири године, приликом скупштинске дебате о Закону о судијама (*Политика* од 18 маја 1928 године).

По закључењу скупштине, учесници су имали задовољство да чују неколико музичких композиција које су са успехом извели питомци одашњег Дома малолетника.

Д-р Илија М. Јелић

Anton M. Bettanini, Benedetto XIV e la repubblica di Venezia. Storia delle trattative diplomatiche per la difesa dei diritti giurisdizionali ecclesiastici. Milano, Soc. ed, Vita e Pensiero, 1931, Pag. 329.

Књига је посвећена историји декрета Венецијанског Сената од 7 септ. 1754. Овај декрет спада у венецијанску традицију да се као задатак државе сматра да бди над црквеном дисциплином. Декрет није вођен новим струјама већ извесна непријатељским манифестацијама религиозног живота и нарочито порастом црквених богатстава и тенденцијом да се националне цркве колико је то могуће одвоје од Понтифекса. Вођен је старим регалистичким принципима, по којима је задатак суверена да се стара о одржању црквене дисциплине. Критика признаје писцу (в. *Archivio giuridico*, Gennaio 1931, стр. 112 и даље) да је контраверза, која је наступила после тог декрета између сената и Понтифекса, изложена потпуно и јасно, да је израђена на основу оригиналних докумената како Ватиканске архиве тако и архиве венецијанске државе, да писац показује познавање осим литературе о самој тој контроверзи и политичку црквену литературу 17. столећа. Замера му се, што није увек навео прецизан датум докумената и што уноси извесан полемичан тон у историско излагање.

Б. Т.

Слободан Јовановић, **Вођи француске револуције** (Сабрана дела Слободана Јовановића, књига прва). Београд 1932 Издање књижарнице Геце Кона. Стр. 422. Цена 60 дина.— Као прва књига сабраних дела Г. Слободана Јовановића изашло је ново издање добро познате књиге *Вођи*

француске револуције. Овом издању Г. Јовановић додао је један поговор, у тежњи да објасни намеру своје књиге. Његов циљ није био да напише историју француске револуције. Ова књига садржи само биографије четворице вођа те револуције, и не може да пружи целу слику револуције. Намера Г. Јовановића је била да проучи „социологију“ револуције уопште, природу и ток револуционарног процеса. У овом смислу животописи четворице вођа стављени један крај другог дају целу линију кретања револуције. Своје студије Г. Јовановић је чинио на француској револуцији „стoga што нам је она, од свих револуција, изузимајући руске, најближа и најбоље позната. Над Руском револуцијом има ту вадмоћност да је већ прешла у историју и да се о њој може мирније и непристрасније судити“.

Из примера Мирабоа, Димурија, Дантона и Робеспјера види се да „револуцију почињу одметници горњих редова, који више не подносе дисциплину своје класе и не верују више у њену идеологију. Са својим разузданим страстима и својом слободом мишљења, и уз то још са оним самопоуздањем које им даје господско порекло, ти људи су изврсни покретачи револуције, — али једном покренута, она их брзо оставља за собом: њој не требају оне аристократске навике заповедања које су ти људи узпркос свему задржали. Исто тако, револуција се не слаже ни са заповедницима оружане силе. Војници који су само војници и ништа друго, не умеју да се нађу у таквој духовној кризи као што је револуција. Та криза као свака болест има свој природан ток који се не да силом и на пречац пресећи. Своје праве вође револуција налази међу претставницима оне друштвене класе чије су је потребе изазвале, и која је позвана да новом друштвеном уређењу удари свој печат. Код тих скоројевића, револуционарни идеализам удружује се с класном себичношћу. Идеали добијају снагу апетита а апетити оправданост идеала. Тако се скупља један квантум енергије, који као динамит баца у ваздух зграду старог друштва. Али може се десити да се револуционарни идеали одвоје од оне друштвене класе чијим су интересима испрва

служили, и да се стану развијати по својој унутрашњој логици као верске догме. У тој фази револуцију воде фанатици, чија је снага, али и слабост, у неосетљивости за практичне сметње и тешкоће. Они, кад се јаве, исцрпљују револуционарну енергију до дна. После њих не остаје ништа друго него да се револуција закључи, и њени коначни резултати утврде.“

Ништа боље не би могло да карактерише ову књигу Г. Слободана Јовановића од ово неколико завршних редова његовог поговора. Дубока социолошка проучавања, изложена живим стилем, тако да се неосетно стиче уверење да ова књига првенствено спада у лепу књижевност, — данас јако неговани облик романираних биографија, — објашњавају живо интересовање широких читалачких кругова за ово дело.

П.

✓ **Споменица четвртог конгреса правника Краљевине Југославије, одржаног у Скопљу 4—6 октобра 1931 године. Уредио Стојан Јовановић, судија, Београд 1931. Стр. 304.** — Ова Споменица, која излаже рад четвртог конгреса правника, са свима рефератима и записницима пленума и секција, даје потпуну слику плодног Скопског конгреса. Уредник г. Јовановић уложио је доста труда, али је потпуно успео да изложи цео ток конгреса; како научни тако и забавни део његов. У научном делу конгреса расправљано је о четири теме: монопољу дувана, заштити сељачког поседа, накнади штете проузроковане моторним возилима, и хипотеци на стоци. Приликом отварања конгреса г. д-р Метод Доленц одржао је једно предавање о значају законика Цара Душана за нашу државу. Реферати свих референата и кореферената по горе назначеним питањима претстављају продубљене студије, и по своме високом нивоу служе на част како својим писцима, тако и самом конгресу правника. И ако је тешко правити разлике, мора се истаћи да се исцрпношћу, документованошћу и свестраном обрадом предмета нарочито истичу обимне студије г. д-р Милана Стојачиновића о монопољу дувана, г. д-р Видана Благојевића о накнади штете причињене моторним возилима и г. г. д-р Мих. Константиновића и д-р Божи-

дара Влајића о хипотеци на стоци. Отуда ова Споменица претставља и одличну збирку расправа по претресаним темама.

П.

„**Pravny Obzor**“ — *organ pravnickej jednoty na Slovensku v Bratislavi*.

— Овај правни часопис чехословачки који излази већ 14 година у Братислави, донео је у својим последњим бројевима неколико чланака из пера југословенских правника, као и чланака о југословенском праву из пера страних аутора. Тако је др. **Иво Полишео**, председник Адвокатске коморе у Загребу објавио крајем прошле године чланак „Унификација закона у Југославији“, др. **Ст. Лапајне**, проф. Правног факултета у Љубљани, у свесци од 1 јануара чланак „Lex loci laesionis као колизиона норма у Међународном праву“ (исти чланак г. Лапајне је прошле године публиковао на француском језику у „Годишњаку Југословенског удружења за Међународно право“), **Станислав Стажински**, проф. Университета у Лавову у свесци од 15 фебруара чланак „О новом југословенском Уставу“.

Осим тога часопис има у сваком броју исцрпну рубрику под насловом: „*Из славенског правног свећа*“; у њој доноси приказе и белешке о најновијим појавама из области законодавства, јуриспруденције, правне науке и активности правничких организација појединих славенских држава. Нашем праву и правништву посећена је одговарајућа пажња. „Pravny Obzor“ настоји да поред тога што је стручни орган правника Словачке и Поткарпатске Русије, постане и информативан часопис за праћење права славенских држава. Ми поздрављамо овај симпатични покушај. До сада постоји свега један немачки часопис (*Zeitschrift für Ostrecht*) које делимично задовољава ову научну и практичну потребу, тако да је „Pravny Obzor“ једини часопис те врсте на славенском језику.

И. Суб.

✓ **Душан Ј. Поповић, О хајдучима, други део. Београд 1931. Стр. 160.** — Настављајући своја историска и социолошка проучавања о склопу нашега друштва за време турске владе, — о чему смо приликом појаве ранијих књига г. др. Поповића већ имали прилике да пишемо, — писац објављује други део својих занимљивих истраживања о хајдучима. И

ако се жали на оскудицу материјала, услед чега је за нека важна питања имао сасвим мало грађе, док је за друга мање важна имао када и сувише, писац је исцрпео многобројне изворе, који иду од народних умотворина до научних радова наших и страних писаца. У овој књизи г. Поповић баца поглед на доба и људе, па затим излаже у детаљима спремање хајдука за борбу (претходна обавештавања, путовање, даник, ухођење, хабер), саму борбу (постављање бусије, ток борбе, слика разбојишта, поступање са мртвим и рањенима, напади на куле, уцене), плен и зимовање. Од већег интереса за правнике су главе у којима се излажу мере против хајдука (подизање паланака, чардака и караула, чишћење простора око путева, уцене, потере, мере против јатака, црква против хајдуковања и јатаковања, борба државне власти против традиције, — хајоши, хајити, кеседије или крдалије), тамница и турске казне (шибање по табанима, отсецање главе, вешање, одузимање живота ватреним оружјем, бацање на ченгеле, набијање на колац, остале казне, мучење хајдука, рака). Даље је изложено поступање са мртвим телом, хајдучке освете, предаје, хајдучке каријере, питање наших хајдука у односу према постанку угарске, турске и аустријске пешадије (војна граница, „хајдучка“ села у Србији, Тренкови пандури), и побројани су хајдуци у XVIII веку, са нарочитим задржавањем на Лази Харамбаши. Занимљиво је и излагање г. Поповића о устанку од 1804 као „хајдучком послу“, где он наводи мишљења страних писаца о устанку од 1804, и о устанцима у нашем народу и излажући прилике у Србији пред тај устанак, и избор „војда“ помиње како се гледало на овај устанак.

На крају књиге изложена су питања постанка и издржавања војске, начина борбе, мишљење нашег народа о хајдучији и значај хајдучије по наш народ. — Књига г. Поповића даје скупљен огроман материјал, и тек кад на тај начин грађа по свима питањима тога доба постане приступачном, моћи ће се поуздано правити социолошка истраживања и доносити закључци, за које се не може рећи да су само нагађања и утисци својих писаца.

Дипломатско-консуларни годишњак за 1931 годину. — У иностранству је већ одавно уобичајена пракса да министарства иностраних послова објављују годишњаке своје дипломатске службе. Такви годишњаци постоје у Француској, Енглеској, Италији, Немачкој ит.д. У њима су изложени не само сви лични податци, кретања у служби и друге појединости дипломатског особља, него и многи други податци о организацији и активности дипломатске службе дотичне земље.

У нашој земљи до сада није никако издаван такав годишњак. Првих година после уједињења није се могло помишљати на такву једну публикацију. Непријатељ је уништио и растурио добар део потребних података. Осим тога дипломатска струка налазила се у стадијуму реорганизације. Тек сада, пошто је посвршаван посао око преустројства дипломатско-консуларне струке, могло се приступити и издавању нашег дипломатско-консуларног годишњака.

Годишњак, који је израђен у упоредном одељењу министарства, броји 204 стране и подељен је у два дела. Први део садржи: податке о организацији Министарства иностраних послова и наших дипломатских и консуларних заступништава, посланстава, генералних консулата, консулата, активних и почасних са означењем територијалне надлежности појединих наших консуларних заступништава; исцрпан преглед надлежности Министарства, његових појединих одељења и отсека; даље ранг листу дипломатског, консуларног и помоћног особља, извод до сада обављених пријемних и стручних испита у дипломатској и консуларној струци; преглед досадашње службе свих дипломатско-консуларних чиновника; као и једну хронолошку листу свих наших министара иностраних послова од 1811 године до дана.

Други део садржи: Краљевски дом, цивилну и војну кућу Њ. В. Краља, Претседништво Министарског Савета листу страних представништава, посланстава и консулата у нашој Краљевини са означењем територијалне надлежности појединих страних консулата у нашој земљи и најзад законе и уредбе који су донети у току ове године а односе се на уређење нашег Министарства иностраних послова.

Овај Годишњак није само неопходна књига за људе дипломатске струке, политичаре и јавне раднике, она је исто тако потребна и сваком привреднику и културном раднику. Практичну вредност Годишњака повећавају и информације о нашим претставништвима на страни.

Зато се ова књига поздравља не само као знак напретка у организацији ове струке, већ и као публикација која задовољава једну практичну потребу.

Годишњак се може добити у упоравном одељењу Министарства иностраних послова.
М. Г. А.

✓ *Dr. F. Čulinović, Dušanov zakonik*, Beograd 1931, Str. 68. — Г. Чулиновић је предузео да у једном популарном облику изложи одредбе Душановог Законика. Научно проучавање нашег старог права веома се развило у новије време. Обимној књижевности о Душановом Законику књижица Г. Чулиновића неће донети ничег новог. Писац је покушао да грађу Душановог Законика изложи систематски и после општих напомена обрдио је јавноправне одредбе (Цар, Црква и Сабор), затим дао преглед јавне безбедности, државних органа, судства, војске, државних финансија, унутрашње управе, спољних послова, казеноправних одредаба, судеоништва, казне, о одговорности, завршивши са излагањем појединих делката, приватноправних одредаба и одредаба поступка у грађанским споровима. Лако писана књига Г. Чулиновића може послужити нестручњацима као систематски преглед Душановог Законика. И. П.

✓ *Acta Juris Hungarici. Revue trimestrielle de Droit Hongrois. Janvier — Mars 1932. № 1.* — Неколико истакнутих мађарских правника отпочели су у Будимпешти да издају часопис са горенаведеним насловом. Циљ је часописа да на француском, немачком или енглеском језику објављује расправе мађарских правника и излаже страним правницима главне новине мађарског законодавства и правосуђа. У првој свесци овог новог часописа, после предговора „председника уређивачког одбора“, мађарског Министра финансија барона Фредерика Корани, објављени су чланци Мориса Томчаџи *О уставном развоју Мађарске и садашњем стању јавног права*; Фердинанда Баумгартена *О новим шежњалима међународног права*; Едмонда Кунца *О оп-*

штим начелима законодавне реформе у погледу акционарских друштвава и уређењу финансирања у немачком пројекту из 1930 год.; Алберта Илка *О проблему науке о међународном праву*; Ференца Фалихелиа *Тежње за изједначењем „економског“ права у мађарском законодавству*; Бартелеми Геце *О међународном правосуђу мађарских економских интереса* и Стевана Саси *О Мађарском међународном приватном праву*. Последња три чланка заснована су на судској пракси, док су остали чланци рађени као теориске расправе. Природно је да се у свима приказима овога часописа излажу питања са мађарске тачке гледишта. Отуда се приликом читања часописа мора вазда имати на уму и извесна национална пристрасност. Ипак, како су због суседства са Мађарском сва питања мађарског права од интереса и за нас, скрећемо пажњу нашим читаоцима, који се овим питањима интересују а не владају мађарским језиком, на ову нову правну публикацију.

И. П.

✓ *Конгрес правника краљевине Југославије у Дубровнику.* — Стални одбор Конгреса правника одржао је своју седницу у Београду 17 априла т. г., под председништвом председника сталног одбора Г. д-р Ива Политеа, адвоката из Загреба. На овој седници одлучено је да се пети Конгрес правника одржи у Дубровнику, почетком октобра 1932 године. С обзиром на тешке привредне прилике одбор ће обратити нарочиту пажњу да се омогући долазак на конгрес што већем броју наших правника.

На седници Сталног одбора одређене су теме о којима ће се расправљати на конгресу у Дубровнику. Приликом отварања конгреса одржаће се предавање о *правним односима Дубровника са осталим југословенским земљама*. Сем тога су одређене још ове теме: 1) из Грађанског права: *Треба ли увести усмени тестамент?* 2) из Кривичног права: *Улога истражног судије у кривичном судском поступку*; 3) из Финанског права: *Трошарина као извор прихода у буџетима државе, бановине и општине*; 4) из Поморског права: *Хипотека на поморским бродовима*.

Имена референата и кореферената, као и остале појединости у вези са Конгресом правника у Дубровнику саопштићемо чим буду коначно утврђено.
П.

НОВЕ КЊИГЕ И ЧАСОПИСИ

E. Spektorskiј, Zgodovina socialne filozofije. Zvezek I. Od starega veka do XIX stoletja. Ljubljana, 1932, str. 305-VIII, cena? Izdanje Slovenske matice.

Dr. Milan Stoyadinovitch, ancien Ministre des Finances, Le Monopole des Tabacs en Yougoslavie. Paris, 1932, p. 52. Extrait de la „Revue Internationale des Tabacs.“

Д-р Александар Соловјев, Светосавки номоканон и његови нови преписи. Београд, 1932, стр. 21—43. Пштампано из „Братства,“ XXVI.

Milovan Milovanović, Eksperimentalni prilog pitanju adipozne embolije. Posebni otisak iz „Medicinskog Pregleda“ br. 1, 1932.

Милован Миловановић, Кадаверозна адипозна емболија. Сепаратни отисак из „Српског Архива за целокупно лекарство“, св. 2, 1932.

Закон о бирачким списковима са Законом о избору народних посланика и Закон о избору сенатора, са свима изменама, допунама, тумачењима, објашњењима, потребним обрасцима и исцрпним регистром, од *Боривоја Ј. Франиловића,* секр. беогр. Упр. суда. Београд, 1931, стр. 147, цена 25— дин.

Novelirani kazenski zaknnik за Kraljevino Jugoslavijo, s kratkimi pojasnili. Priredili *dr. Metod Dolenc,* univerz. prof, in *dr. Rudolf Sajovic,* apelac. sodnik. Ljubljana, 1932, str. 207, cena? Izdanje Tiskovne zadruge u Ljubljani.

MJESEČNIK (Glasilo Pravničkoga društva u Zagrebu) 1932, br. 3. — D-r Julije Mogan: Najnovija pomorsko-pravna pitanja pred comité maritime internationale. — D-r Aleksa Vragović: Važnije izmjene kriv. zakonika novelom od 9. listopada 1931. — D-r Jovan Katurić: Може ли одвјетнички приправник у кривичним стварима пред редовним судовима бити бранилац.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnik“ v Ljubljani) 1932, št. 3—4. — Aleksander Maklecov: Očuvalne odredbe modernega prava. — D-r Joso Jurković: Področje uredbe po ustavi z dne 3 sept. 1931.

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1932, бр. 3.—Д.Ј.: Реформа пороте у Француској. — Миљивоје Вељовић: Сиромашко право. — Д-р Риналдо Чулић: Једна непотребна полемика о разумевању § 166 Крив. зак. — Душан Мишић: Дневнице-наднице и забрана по грађ. суд. пост. — Драгомир Ивковић: Попис по забрани. — Стојан Јовановић: Један пропис Крив. зак. који се често заборавља у журналистичи.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1932, бр. 5 и 6. — Д-р Душан Суботић: Значај пијанства у казненом праву. — Крста Марин: Дисциплинско кажњавање из § 231 С.к.п. — Мил. Стефановић: Незапосленост као социјално-економски узрок криминалитета. — Д-р Лаза Костић: Заклетва држ. службеника.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1932, бр. 3. — Д-р Душан Суботић: Пијанство и нови Крив. зак. — Иван Јурјевић: Састав вијећа за одлучивање о приговору против оптужнице. — Д-р Иван Штајнмец: Нешто о реалном стицају. — Д-р Фердо Чулиновић: О преступу трајног одузимања туђе покретне ствари (§ 323 К.з.) — Стојан Јовановић: Приватни учесник-нетужилац или супсидијерни тужилац? — Д-р Бертолд Ајзнер: Понуда потпуно намирена тражбина за ванстечајно поравнања. — Д-р Иван Грашић: Нујна уредба. — Иво Лесић: О поступку оверавања на подручју Врховног суда у Сарајеву. — Д-р Иво Матијевић: „Права предаја“ дароване ствари.

уредник

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

37. Молерова ул., Тел. 21756 и 20290

власник у име правног факултета

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

проф. Београд. Универзитета

За штампарију „ПРИВРЕДНИК“, Кнез Михаилова ул. бр. 3. Телефон 21-450
Живојин Д. Благојевић, Кондина улица бр. 10, — Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXII ДРУГО КОЛО

25 Мај 1932

КЊИГА XXIV (XLI) Бр. 5

О СТЕЧЕНИМ ПРАВИМА ИНВАЛИДА¹⁾

Најпре да кажем да ја нећу улазити у то питање у коликој мери је новим Инвалидским Законом од 4. Јула, 1929. г. (објављен у броју од 13. Јула исте године „Службених Новина“) смањен број лица која су, по ранијим законима (посебице по Уредби о прегледу инвалида од 27. Јан. 1921. г., Уредба постала законом на основу члана 130. Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. Јула, 1921. г., и по закону од 23. Новем. 1925. г.), примала државну заштиту и помоћ и у опште у којој мери су отпале или умањене бенефиције које су та лица имала од државе по тим законима. У осталом, на то питање је довољно јасно одговорио Клуб инвалида официра и ратника ратом осакаћених у резолуцијама донесеним на његовим конференцијама од 17. Септ. прошле и од 24. Јан. ове године.

§ I. Ја ћу само покушати да извидим да ли су Законом од 1929. г. повређени прописи нашега позитивнога законодавства који се односе на заштиту стечених права. Ово питање обухвата управо два питања, прво: да ли су одредбе о инвалидској помоћи садржане у законима ранијим од 1929. г. имале карактер стечених права и, ако јесу, да ли је законодавац од 1929. г. смањујући обим тих права прешао границе своје власти.

Ја ћу, у своје одговору на ова два питања, поћи обрнутим редом т. ј. најпре ћу се задржати на другом питању па ћу онда прећи на прво питање.

¹⁾ Поводом најновијега Закона о Инвалидима, од 4. Јула, 1929. год., за који Клуб Инвалида Официра и Ратника Ратом Осакаћених (Београд) налази да је инвалидима повредио права стечена по ранијим Законима о Инвалидима, Клуб се је обратио проф. Универзитета, г. Живојину Перићу, са жељом да му он да о томе питању своје правно мишљење у једном јавном предавању. Г. Ж. Перић се радо одазвао овој жељи Клуба и написао своје мишљење, једно стога што је, и по његовом схватању, ствар инвалида била праведна а друго што је само питање имало правнога и социалнога интереса. Предавање је било, устаоштвом Клуба, утврђено за 10. Април ове год., у Дому Кола Срп. Сестара, али Г. Ж. Перићу, због слабости, није било могућно одржати га. И зато је он умолио и овластио београдскога адвоката, Г. Радивоја К. Новаковића, резервнога официра и Председника Клуба, да, у место њега, прочита на скупу његово мишљење, што је Г. Новаковић био љубазан и учинити.

Овде је то предавање изнесено тачно како га је Г. проф. Ж. Перић написао и Г. Новаковић прочитао. Г. Ж. Перић је само, накнадно, додао, за „Архив“, четири примелбе које се овде, такође, доносе.

1) Када је реч о односу начела неповредности (неприкосновености) стечених права према разним категоријама власти у држави, мора се правити разлика између двеју основних власти у свакој модерној т. ј. уставној држави а то су: власт законодавна и власт извршна (ова последња власт дели се даље на власт управну или административну и власт судску).

а) Што се тиче извршне власти, начело неповредности стечених права ту власт потпуно обавезује: оно стоји изнад ње онако исто као и изнад појединаца, и као год што један појединац не сме да повреди стечено право другог појединца, исто је то забрањено и органима извршне власти. Стечена права су зајамчена законом и закону има да се покорава извршна власт онако исто као и појединци. Заштита, пак, стечених права састоји се, како у случају њихове повреде од стране појединаца тако и онда ако је повреда дошла од кога органа извршне власти, у накнади причињене штете а, евентуално, и у кривичној казни (§§ 31. и 800. Грађ. Зак., § 78. Зак. о чиновницима од 31. Марта 1931., чл. 25. Зак. о Судијама редовних судова од 8. Јан. 1929. г.). По чл. 18. Устава од 3. Септембра, 1931. г. (а тако је било и по првом Југословенском Уставу, од год. 1921., чл. 18.): „Сваки грађанин има право непосредно и без ичијег одобрења тужити суду државне и самоуправне органе за кривична дела која би ови учинили према њему у службеном раду“. Други одељак истога члана вели: „За министре, судије и војнике под заставом важе нарочите одредбе“. Ово последње значи само то да је подизање тужбе против ових лица за њихов службени рад потребно испуњење извесних услова, али је и њихова одговорност за службени рад уставнога карактера (В. чл. 78. и 80. Устава одн. одговорности министара, чл. 101 за одговорност судија, чл. 109. и 110. за одговорност војних лица).

б) Друкчији је сасвим овде положај законодавне власти. Најпре да напоменемо да, у културним и правним државама, има две врсте закона: основни или уставни закони и закони обични, осим Енглеске у којој се, са формалнога гледишта, не прави разлика између ових двеју врста закона: законодавна власт је у Енглеској једна, и Парламенат (тј. Доњи и Горњи Дом) са Краљем надлежан је да доноси све врсте закона без обзира на њихову садржину. Док, напротив, у другим државама постоје овде две власти, Уставотворна Власт, надлежна за доношење, мењање или укидање уставних закона, и обична законодавна власт са атрибуцијама за доношење, мењање и укидање обичних закона (В. о Уставотворној Влади чл. 125. и 126. Устава од 1921. год. и чл. 113. и 115. у Уставу од 1931. г.).

Начело неповредности стечених права врло често налази се, у земљама где постоје, поред обичних, и уставни закони, у Уставу: оно је, дакле, тада једно уставно начело.

Тако, Српски Устав од 21. Децембра, 1888. г. имао је у чл. 36. одредбу: „Закон нема повратне силе на штету права стечених ранијим законима.“ Таква иста одредба налазила се је и у чл. 36. Српскога Устава од 5. Јуна, 1903. год., док ње није било у Српском Уставу од 29. Јуна, 1869. год. и од 6. Априла, 1901. као ни у Уставу Југословенском од 1921. год. Ни Устав данашњи не садржи општи пропис о неповредности стечених права: ова четири последња Устава садржавала су односно садрже само извесне примене тога начела (чл. 25. и 39., 95. à 98. Устава од 1869. год.; чл. 31. и 99. Устава од 1901. год., чл. 12., 37., 38. од. 2., 40. и 117. од. 3. и 4. Устава од 1921. год.; и чл. 11., 22. и 106. садашњег Устава): само, пак, *начело* није у њима нигде формулисано. Ако је начело о неприкосновености стечених права унесено у Устав, онда је оно обавезно и за законодавну власт, као и за власт извршну и појединце. Другим речима, ни закон не сме тада повредити принцип неприкосновености стечених права: такав закон био би неуставан. Само, то правило да обични закони не могу бити противни Уставу није за појединце никаква правна заштита него једино заштита политичка и морална. Под правном заштитом разумем судску санкцију т. ј. право на тужбу, а таква санкција везана је само за повреду стечених права од стране органа извршне власти и појединаца. Међутим, када изузмемо Северо-Америчке Сједињене Државе где су судови у начелу надлежни да испитују и формалну и материјалну (по садржини) уставност закона, судови иначе немају ту власт, посебице је немају судови на Европском Континенту (*contra* само Норвешки Устав од 17. Маја, 1814. год., н. к.). Јер, пошто је законодавна власт суверена т. ј. неограничена (изнад и поред ње нема друге власти: све остале власти у држави испод ње су), она би изгубила то својство, ако би се допустило да судови, благодарећи власти да извиђају да ли су закони које они имају да примењују саобразни или не Уставу, могу одбити примену једног закона по том основу што би он био неуставан: то би значило ставити судове изнад законодавне т. ј. суверене власти, значило би ставити их изнад Државе. Међутим, Држава, која је оличена у законодавној власти, стоји изнад свију и свакога па, дакле, и изнад судова, јер иначе не би било Државе, па, према томе, разуме се, ни закона. Отуда су сви наши, и Српски и Југословенски, Устави (а тако исто било је и по Уставима који су владали у Аустро-Угарској т. ј. по Уставу Аустриском, Угарском, Хрватском и Босанско-Херцеговачком од 17. Фебруара, 1910. год. н. к.: у Аустро-Угарској је било толико уставних закона зато што је то била држава уређена, у принципу, на савезној основи) садржавали изречну одредбу да судови суде по закону (чл. 109. Срп. Устава од 1869. год., чл. 147. од. 2. Устава од 1888. год., чл. 87. од. 1. Устава од 1901. год., чл. 146. од. 2. Устава од 1903. год., чл. 109. од. 1. Устава од 1921. г.). Тако је и по данашњем Југословенском Уставу од 1931. год., чл. 28. и 100.

Дакле, судови не суде, у начелу, непосредно по Уставу нити га непосредно примењују (тек, изузетно, судови примењују директно Устав и суде по њему: на пр., тако је Српски Касациони Суд схватио био чл. 38. од. 1. Устава од 1921. год. о укидању фидемкомиса). Ако судови имају власт да испитују уставност закона донесених пре Устава (ма да и ту има противно мишљење), то ни најмање није изузетак од правила да судови немају власт оцењивања уставности закона нити би, за примену тога начела и на законе раније од Устава, вредели горе изнесени разлози: овде имамо само један случај примене начела да доцнији закон укида ранији (*lex posterior derogat priori*), начело које Устави садрже, по правилу, у својим прелазним наређењима. (В. н. п. чл. 142. Устава од 1921.). Једино где судови испитују уставност једне опште норме то је када се тиче уредаба са законодавном снагом (в. о тим уредбама специјално у чл. 94. од. 2 Устава од 1921. год., садашњи Устав не говори о тим уредбама): судови су надлежни да извиђају и уставност и законитост тих уредаба (чл. 94. од. 3. Устава од 1921. год., чл. 81. садашњег Устава). Из тога излази да прописи једног Устава нису прavo прavo, ако се под правом разуме једно санкционисано правило, а, видели смо већ, санкција то је заштита коју правном правилу даје суд (у најширем смислу те речи). Кад апстрахујемо оне уставне одредбе које се непосредно примењују и које су зато, јер санкционисане, прavo прavo, уставна начела су више упути за законодавца, упути којих ће се један разложен законодавац увек држати, док она не буду, на начин Уставом предвиђени, укинута или измењена али која законодавац ипак, било случајно било намерно, може и обићи, и тада ће за суд, и у опште за власт (као и за појединце), бити меродавно и обавезно оно што стоји у закону а не оно што стоји у Уставу. Уставне норме су, дакле, само по садржини *правне* норме, са гледишта санкције то оне нису: на њихово поштовање законодавац је само морално обавезан, онако исто као што је само морално обавезан да поштује на пр. опште примљене етичке норме.

У Србији, за владе Устава од 1888. год. и 1903. г. који су, као што смо казали, били освештали начело неприкосновености стечених права, законодавац је био везан, како и на који начин то смо малочас објаснили, тим уставним начелом, и српски законодавац је пажљиво мотрио на то да не би повредио исто начело и тако донео један противуставан закон. Али, да је он, ма из којих побуда, био, у каквом закону, повредио нечије стечено право, судови би били дужни такав закон применити нити би власник стеченога права могао ту тражити какву накнаду ма од кога а најмање од законодавца: као суверен, законодавац не може никада доћи у обавезу према појединцима, у својим односима са појединцима законодавац т. ј. Држава има само власт заповедања а појединци

само власт слушања. Онај који има да слуша не може бити поверилац онога према коме има дужност слушања (покорвања) а онај који има власт заповедања не може бити дужник свога потчињенога.

За време Устава од год. 1921. који, као што смо рекли, није садржавао опште начело о неприкосновености стечених права, законодавац је, са изузетком случајева из чл. 12., 32., 38. од. 2., 40. и 117., био властан донети један закон противан томе начелу, чак, н. пр., ставити изван снаге и једну извршну судску пресуду, најтежи случај повреде стеченога права, и не би му се могло ни најмање пребацити да је донео неуставан закон. И сама морална обавеза да поштује Устав за законодавца је овде отпадала и, наравно, на штету заштите стечених права. Када је, Краљевом Прокламацијом од 6. Јан. 1929. г., Устав од год. 1921. г. престао важити и сва законодавна власт прешла на Краља, од тада па за све време одсуства Устава у нашој држави т. ј. до доношења Устава од 3. Септ. 1931. г. (управо до састанка Народнога Представништва, чл. 117. тога Устава: који је то дан био, да ли 7. Децем. 1931. када се је састала Народна Скупштина или 11. Јан. 1932. год. када се састао и Сенат, у то овде нећемо улазити), законодавац, а то је, у том међувремену, био само Краљ, није био ничим правно ограничен у доношењу закона. Дакле, за југословенскога законодавца, у том интервалу, није било ни онога ни онаквога ограничења каквога, за законодавца у уставним државама, представља Устав па, дакле, ни ограничења у погледу начела неповредности стечених права: никаква правна норма о томе начелу која би стајала била изнад Краљеве законодавне власти није тада постојала, и законодавац је, у реченом размаку времена, могао повредити стечено право и у оним случајима у којима је оно, у укинутоме Уставу од год. 1921., било изузетно загарантовано а тим пре у случајима где оно, ни по томе Уставу, није било зајамчено. Стечена права инвалида, па и она која су била утврђена извршним одлукама надлежних судова (првостепених судова и Суда Касационога, чл. 19., 21., 24 Закона о потпори војних инвалида и породица погинулих, умрлих или несталих војника од 8. Јула, 1878. год. са Изменама и Допунама од 20. Дец. 1887. г. и од 10. Априла, 1914. г., средних судова односно појединачних судија и Вишега инвалидскога суда: чл. 70. Инв. Закона од 17. Новембра, 1925.), могла су, и под режимом уставности и парламентарности од 28. Јуна, 1921. до 6. Јануара, 1929. г., бити повређена законима за које се не би дало рећи да су неуставни: тим пре стечена права инвалида могла су бити повређена законима донесеним у времену од 6. Јануара, 1929. до новог Устава: за те законе се још мање могло рећи да су неуставни, јер, у том периоду времена, није у опште постојао Устав Отуда, са ове тачке гледишта, Инвалидском Закону од 4. Јула 1929. г. нема се шта замерити: законодавац од 4. Јула, 1929

г., са неограниченом влашћу којом је тада располагао, могао је правно не само смањити инвалидска права него их је могао и сасвим укинути. У реченом размаку времена, начело неповредности стечених права било је у нашој држави не уставнога карактера него само карактера законскога (в. § 7. Срп. Грађ. Зак., § 5. Аустр. Грађ. Зак.: и ако се ови прописи налазе у Грађанским Законцима, опет се они имају узети као *ојшше* *норме* т. ј. они се имају применити, у колико је реч о временском, интертемпоралном, дејству закона, и на *йравне* *односе* *и* *изван* *обласћи* *Грађ. Законика*: дакле, ти прописи су, по месту где се налазе, законскога а по својој садржини и домашају *уставнога* *карактера*. У осталом, у Српском Грађ. Зак., а, наиме, у његовом уводном делу, има још одредаба које су по *садржини* такве да је њима пре место у Уставу него у обичном закону, н. пр.: § 4., 9., 15., 18., 19., 20.: Српски Грађ. Законик могао је послужити, евентуално, као допуна тадашњем Срп. Уставу од год. 1838. познатом под именом Турски Устав, јер га је Отоманска Порта даровала нашој, тада зависној, Српској Кнежевини). То ће рећи да је тада правило о неповредности стечених права било само једно интерпретационо правило: нови закон није се смео тумачити на штету права стечених под ранијим законима, али, ако је нови закон изречно вређао извесна стечена права, он се је ипак имао признати: то је значило да је законодавац, у конкретном случају, одступио био од опште законске норме о неприкосновености стечених права, а закон се може укинути законом; или од два консекутивна закона који један исти правни однос нормирају на два разна начина вреди онај који је последњи по времену. У осталом, као што смо видели, општи принцип о неповредности стечених права био је законскога а не уставнога карактера и под Уставом од 1921. г. као што је он то и под данашњим Уставом.

Да се је законодавац од 1929. г. био ограничио само на то да, за будуће ратне инвалиде (данас Бог сачува од будућих инвалида то јест од будућих ратова!) и њихове породице као и за раније ратне инвалиде и њихове породице који се, за владе пређашњих закона, нису били пријавили за помоћ, пропише нове норме, онда би ствар била потпуно у реду: на инвалиде и њихове породице које су по *ранијим* *законима* *биле* *задобиле* *йраво* *на* *йомоћ* *йрименили* *би* *се* *йи* *ранији* *закони* *йо* §-у 7. *Српскога* (§5. Аустр.) *Грађ. Законика* а не Инв. Закон од 1929. г. А ако би извршна власт, ма из каквог разлога, то одбила, онда би ти инвалиди односно њихове породице имали просто да поведу *сийор* против државе као правнога лица и њиховога дужника (§ 19. Срп. Грађ. Зак.) и суд би, држећи се прописа §-а 7. Срп. Грађ. Зак. (§ 5. Аустр. Грађ. Зак.), осудио државу да тим инвалидима и њиховим породицама плати и плаћа помоћ по законима ранијим од Закона од 1929. г. Али, Инвалидски Закон је отишао даље: он је, у чл. 103., укинуо изречно раније инвалидске законе у колико су они

давали више права него он инвалидима и њиховим породицама, без обзира на то што су они, можда, добили о томе и извршна решења надлежних судова. На тај начин, ти инвалиди и њихове породице, и ако би се данас обратили суду, не би се ништа помогли. Суд би их одбио, јер је законодавац од 1929. год., прелазећи преко § 7. Срп. Грађ. Зак. (§ 5. Аустр. Грађ. Зак.) по коме закони немају повратне снаге на штету стечених права, везао за Закон од те године повратно дејство а на штету инвалидских потпора стечених по ранијим законима. Једини излаз је овде, дакле, тај да се једним новим законом поврате инвалидима права одузета им Законом од г. 1929.

§. II. Да ли инвалидске принадлежности имају карактер стечених права? Ја сам довде претпостављао да инвалидска потпора представља једно стечено право а сада имам да извидим да ли је та претпоставка тачна т. ј. да ли инвалидска потпора заиста одговара квалификацији стечених права? Јер, ако се на то питање одговори одречно, онда без обзира на однос између принципа стечених права и законодавне власти, усвојио се овде американски или европски систем, Инвалидски Закон од 1929. г. не би био ни у ком случају противан начелу неповредности стечених права зато што инвалидске принадлежности не би у опште имале карактер стечених права.

Најпре да поставимо ово питање: да ли је Држава у основи обавезна да даје ратним инвалидима потпору? Против једног потврдног одговора на ово питање могло би се истаћи оно правно правило да за случај, *casus fortuitus*, а ту подразумевам и неодољиву, вишу, силу, *vis maior*, није дужан нико одговарати (§ 808. Срп., § 1311. Аустр. Грађ. Зак.): последице случаја сноси само онај кога он задеси (као што, такође, срећа користи само ономе који је буде имао): у нашем народу то правило изражено је речима: „Случај шкоди ког погоди“ (или ког згоди). Отуда, ни држава не би била обавезна да сноси последице случаја који се деси појединцу (као што, обрнуто, она нема право ни на добити од његове среће). И ако би се рат сматрао као један случај односно виша, неодољива, сила, то би онда сваки од нас имао да поднесе његове штетне последице (као што би и корист коју би неко извукао из рата само њему припала: наш народ вели: „Неком рат а неком брат“. Поред све осуде коју као људи и Хришћани треба да имамо против тога да се неко може користити чак и ратом, на жалост морамо констатовити да се и то дешава. Наравно овде није реч о онима којима је рат донео користи и без њиховога тражења. Али, не треба желети ни те нетражене користи: користи од рата т. ј. од туђе несреће нити су хришћанске нити срећне). Према овоме, ни држава не би била дужна да сноси терет штетних последица које би рат имао за појединце, биле те штетне после-

дице у животу здрављу или материалним добрима појединаца. На то гледиште се је ставио н. пр. садашњи и (ранији) Председник Швајцарске Републике, Г. Мота, код питања: да ли су ратне стране дужне да накнаде штете нанесене Швајцарским држављанима у својим земљама за време рата?³⁾

³⁾ За време Великога Рата (1914.-1918.), и швајцарски држављани, као и многи држављани других неутралних држава, претрпели су, на територији ратних страна, знатне штете у својим материалним интересима. Како су државе које су узеле учешћа у рату обухватиле, у законима о накнади штете ратом причињене, само своје држављане а не и држављане неутралних држава (ми овде остављамо на страну држављане једне ратне државе у погледу претрпене штете, ратом, на територији друге које ратне државе), то се, одмах после рата, поставило питање о обавези накнаде штете, од стране држава које су водиле рат, држављанима неутралних држава. Ми ћемо овде поменути само Швајцарце, јер су они, изгледа, били највише оштећени, специјално секвестрима и ликвидацијом секвестраних добара страних држављана, пошто су швајцарски капитали били у великој количини инвестирани у ратним државама. Горе смо казала како, по једном мишљењу чији представник је био нарочито Г. Мота, швајцарски припадници нису имали право на речену накнаду од ратних држава. То мишљење је Г. Мота, тада члан Савезнога Већа (Bundesrat, Conseil fédéral), изнео у Швајцарској Народној Скупштини (Nationalversammlung, Conseil National: в. Швајцарски Устав од 29. Маја, 1874. год., н. к.), седница од 15. Марта, 1929. год. Противно гледиште, т. ј. да швајцарски држављани имају право на накнаду ратне штете од стране ратних држава, заступао је народни посланик Г. Ј. Дуфт, у истој седници Народне Скупштине. Оба говора објављена су у расправи: *Les Dommages de guerre au Conseil National*, St. Gall, 1929.: то је одговор (Г. Моти) „du Comité pour la réparation des dommages de guerre suisses“, одбор образован у сврси да се швајцарска влада покрене на једну дипломатску акцију у корист обештећења швајцарских држављана. Одбор налази да швајцарски држављани имају то право специјално према оним ратним државама у којима швајцарски држављани, било по уговору (н. пр. Уговор о Настањивању, *Traité d'établissement, Niederlassung*, од 23. Фебруара, 1882. год., н. к., између Швајцарске и Француске, чл. 1. и 3.) било по закону, имају исти правни положај као и домаћи држављани (дјакле, уговорна или законска узајамност, реципроцитет). Одбор је, за исто питање, заинтересовао и стране правнике а, наиме, г. барона А. Роип-а (Белгија) и Г. А. de Lapradelle-а (Француска): оба научника стала су на страну оних Швајцараца који су мишљења Г. Дуфт-а. Г. А. de Lapradelle је публикувао једну исцрпну монографију о истом питању, веома запажену и цењену као и остали радови његови: *Les Suisses et les Dommages de guerre*, Paris, 1930. (Les Editions internationales) где Г. аутор, у потврду мишљења које заступа, износи како аргументе теорискога Међународнога Права (односно Обичајнога, Неписаног, Међународнога Права) тако и аргументе Писаног Међународнога Права (поименце аргументе основане на Уговору Швајцарско-Француском горе поменутом). Да приметимо да је, у Француској Народној Скупштини, *Chambres des députés*, било гласова у корист швајцарске тезе, наиме, у том смислу говорио је Верденски посланик, адвокат Г. Татон—Васал (в. „*Journal de Genève*“, Март, 1932.). Интересантно је — да прибележимо и то узгред — размимоилажење између Г. А. de Lapradelle-а и швајцарскога проф. Универзитета, Г. Др. В. Буркхардт-а, односно првенства Унутрашњег или Спољашњег Међународнога Права. Док Г. Буркхардт сматра да, изузимајући међународне уговоре (Писано Међународно Право), Унутрашње Право стоји *изнад* Међународнога Права (т. ј. изнад Неписаног, Обичајнога, Међународнога Права), због чега Г. Буркхардт налази да држављани неутралних држава немају права на накнаду штете, ако им ова није призната ни међународним уговором ни унутрашњим законом дотичне ратне државе (према томе ни онда ако би, евентуално, Написано, Обичајно, Међународно Право било ту друкчије), дотле Г. А. de Lapradelle даје првенство (*primauté*) у опште Међуна-

Јер, ако би за те последице држава била одговорна, онда би је требало начинити одговорном и за све остале случајеве који би задесили појединце као што су, на 'пр., неродица, поплава, град, гром, земљотрес, болести и т. д.. То би значило, у крајњој анализи, на државу пребацити све рђаве последице судбине појединаца, уништити, управо, у колико је речи о појединцима, злу судбину и ставити је на леђа држави: појединци би били ослобођени од удара судбине, за њих не би било зле судбине него само добре, једино би држава, преко појединаца и због њих, могла имати злу судбину (док од срећне судбине појединаца она не би имала никакве користи), једном речи, држава би била општи осигурач појединаца против удара судбине (док она не би имала удела у њиховој срећној судбини). Ипак се не може стати на ово гледиште, јер ако би се појединци који су страдали у рату или услед елементарних појава оставили својој судбини, ако они не би били помогнути од државе т. ј. од својих ближњих, онда би

родном Праву па, дакле, и Неписаноме (Теориском, Обичајном) Међународном Праву, над Правом Унутрашњим. Ми смо ову разлику између Г. W. Burckhardt-а и Г. А. Lagravelle истакли и у једној примедби свога чланка: *Dominances de geurres* штампаног у „La Revue Mensuelle“ (бр. од Јула 1931, Genève): овај чланак изашао је, делимично, и у анкети г. Charles-a Bernard-а, уредника истога часописа: *Le Séquestre de la propriété privé en temps de guerre*, т. II., 1930. Paris, (éd. M. Giard) стим да, по нама, Унутрашње Право иде испред Међународног Права и онда када је оно писано (уговорно): и Писано Међународно Право нема правне санкције онако исто као и Неписано, Обичајно, Међународно Право. И прва и друга врста Међународнога Права санкционисане су *ефикасно* само силом (ратом) а то није правна него *елементарна* санкција, санкција која може да буде и на штету права посебице онда ако она држава која није у праву победи. Има. истина, и неелементарних санкција Међународнога Права, као што су међународна солидарност, међународни морал, куртоазија, али су те све санкције *неефикасне*. Дакле, санкција Међународнога Права, ако је ефикасна, она је *насилна*, противправна, а ако није насилна, противправна, она је *неефикасна*. Само Унутрашње Право ужива санкцију која је и ефикасна и правна, само је оно право Право, док то није Међународно Право у опште: још мање је оно изнад Унутрашњег Права. Међународно Право постаје право Право једино онда када се преобрати у Унутрашње Право било ратификовањем међународних аката било признањем, од стране Унутрашњег Права, нормама Обичајнога Међународнога Права, као што је то учинио н. пр. Немачки Устав од 11. Августа, 1919. год. [чл. 4.; „Les règles du droit des gens généralement reconnues comptent comme partie intégrante obligatoire du droit du Reich allemand“, voy. René Brunet, *La Constitution allemande du 11 août 1919*. Préface par Joseph Barthélemy, Paris, 1921, p. 327 (Bibliothèque politique et économique)]. Када би могло бити Права без правне санкције, када би, за појам права, био довољан морал, правда, правичност, солидарност, онда не би нам било потребна ни држава: појединци би се управљали по нормама морала правде, правичности, солидарности: они би били сами себи жандарми (власт). На жалост, баш и тамо где би ти појмови били нешто сасвим прецизно (одређено), питање је да ли би се појединци управљали по њима (зар људи, често, под утицајем егоизма, не траже и оно што и сами знају да није право?) а како би тек било ако би они, појединци, и сасвим bona fide, схватили разнолико шта је морално, правично и т. д. На сваки начин, треба тежити томе добу кад неће, за наше односе у друштву, бити потребна никаква спољашња принуда, т. ј. добу када неће виша бити државе ни власти (в. о томе опширније у нашој расправи: *Принципи стечених права*).

то значило да међу људима не би било никакве солидарности, да би друштво било само механички скуп појединаца без етичке везе међу њима, да би појединци били само бројеви стављени једни поред других чија судбина не би се тицала никога до њих самих: у таквом друштву човек би био усамљен као и изван друштва, такво друштво не би у самој ствари било друштво. Јер, ко каже друштво тај каже једна целина чији су делови, т. ј. појединци, солидарни међу собом, а солидарност значи: да оно што постиже целину постиже и сваки део њен а што постиже један део целине т. ј. једног појединца то осећа више или мање и сва целина т. ј. и сви други појединци. Држава, друштво, то су појединци а појединци то су држава, друштво. Држава, друштво, као целина ради и дела за појединце а појединци раде и делују за државу, друштво. Само тако схватање обезбеђује међу појединцима солидарност а у дљем развоју друштва и хришћански алтруизам. Противно схватање које потиче од индивидуалистичке концепције друштва т. ј. схватање да су узајамна слобода или независност људи основ друштвеним односима води нехриш-

и социјализација добара. Поводом аграрне реформе код нас. Оштампано из „Друштвенога Живота“ Београд, 1920.) али смо још врло далеко од тога: још је непрестано држава (власт) основни услов реда и мира т. ј. услов напретка, услов у одсуству кога би међу појединцима владала стална физичка борба. А државе, у међународним односима, то су исто што и појединци изнад којих не би било државе ни власти, т. ј. изнад којих не би стајало једно Објективно и судски сакционисано Право: данашње државе, са својом међународном сувереношћу и независношћу, то су као појединци између којих би био, у крајњој анализи, једини регулатор *сила*. У своје горе наведеноме чланку, ми смо били мишљења да швајцарски држављани не би имали право на накнаду ратне штете у погледу наше Државе и поред начела узајамности усвојенога у §§-има 47. Срп. и 33. Аустр. Грађ. Законика у вези са чл. 5. и 9. Црног. Имов. Законика (систем правне једнакости између домаћих и страних држављана под резервом реторсије) и чл. 11. одељ. 1. Швајц. Грађ. Законика („Rechtsfähig ist Jedermann:“ систем једнакости без права на реторсију), између осталог и зато што је Уредба о накнади штете проузроковане ратом 1914.—1920. од 30. Јуна, 1920. год. са Изменама и Допунама од 22. Октобра, 1920. год. (озакоњено чл. 130 Устава од 28. Јуна, 1921. год.) ограничила право на накнаду штете само на *раније грађане* и *штићенике* Краљевине Србије и Црне Горе, као и поданике савезничких држава (*quid* са поданицима *придружених* држава, *États associés* н. пр. Сев. Амер. Савезне Државе?) који су као војни обавезници српске и црногорске војске учествовали у рати 1914.—1920. год. (чл. 1. ал. 1^о). За детаљнија излагања о овом питању слободни смо упутити на речени наш чланак (бр. од Окт. и Дец. 1930., Фебр., Јула и Августа, 1931. часописа „La Revue Mensuelle“). Да приметимо да се, ако не у унутрашњем а оно бар у спољашњем (Међународном) Праву, налазе разлози за право на накнаду штете држављана неутралних држава, наиме, онај изведен из начела да је рат, за неутралне државе, *res inter alios acta* и да због њега не могу трпети неутралне државе нч њихови поданици. Разуме се, и овај аргуменат би вредео у колико би га ратне државе *узакониле*. За књижевност по питању права поданика неутралних држава, посебице поданика Швајцарске, на накнаду штете в. исти наш чланак, „La Revue Mensuelle“, бр. од Августа 1931. (као и радове: Dr. A. Hofmann-a, Maurice-a Loncle-a, Dr. E. Zellweger-a, I. Grauer Frey-a ит.д.).

ћанском егоизму, немилосрдној борби међу појединцима и ратовима међу народима.

Према томе, етичка је дужност државе да притекне у помоћ појединцима бар приликом њихових несрећа ширих размера, као што су рат, епидемије, земљотрес итд. На сваки начин, *јавно* Држава не може ни овде бити обавезна, пошто, као што смо казали, држава, будући суверена, не може бити у обавези према појединцима. Она може, *јавно* говорећи, дати или не дати инвалидима потпору и, ако је не би дала, држава опет не би тиме прешла границе своје правне власти, не би их прешла просто зато што та њена власт и нема граница, али би се држава огрешила ако не о правно начело неповредности стечених права а оно бар о своје етичке дужности, када не би узела инвалиде под своју заштиту.

На то становиште стале су и савезне и придружене силе у Великоме Рату (1914.—1918.), као што се види из тачке 1^о и 5^о. Аппехе-а I, уз чл. 244. Версајскога Уговора о Миру од 28. Јуна, 1919. г., где, између осталог, стоји да ће Немачке репарације бити употребљене и за накнаду: „*toutes pensions ou compensations de même nature aux victimes militaire de la guerre (armée de terre, de mer ou de force aérienne), mutilés, blessés, malades ou invalides, et aux personnes dont ces victimes étaient le soutien*“ (тач. 5^о)³. И како је Версајски Уговор постао и код нас, ратификацијом, унутрашњим законом, то је, на тај начин, наша држава признала, и сасвим умесно, да је њена етичка дужност, која је законом постала и правна дужност, да помогне ратне инвалиде и њихове породице.

Све дотле док држава не би, законом, признала инвалидима право на потпору, не би се, наравно, могло рећи да би она вређала некакво стечено право инвалида, али како стоји у погледу начела неприкосновености стечених права после доношења закона о инвалидској потпори? Може ли се, наиме, овако резоновати: пошто држава нема никакву правну обавезу да даје потпору инвалидима, то, ако она њу ипак даје, држава тиме чини инвалидима само једно добротинство, и по ономе интерпретационом правилу: ко може више може и мање, од државе би зависило докле ће и под којим условима давати потпору? Другим речима, када држава може да у опште не даје инвалидима никакву помоћ, онда, логично, она може тим пре и да им одузме помоћ коју даје односно да је смањи или отежа услове за њу.

³) Сличне одредбе налазе се и у другим мировним уговорима са побеђеним државама т.ј. у Уговору Сен-Жерменском од 5. Септембра, 1919 год. са Аустријом (в. начелан члан 177.), у Уговору Трианонском, од 4. Јуна, 1920. са Мађарском, Уговору Нејском од 27. Новембра, 1919. год. са Бугарском (в. начелан члан 121.). В. Dr Karl Strupp, *Documents pour servir à l'histoire du Droit des gens*. 2e édition, considérablement augmentée, des „*Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts*“, tome IV. page 1042., t. V., pages 32. et 44.

Истина да, као што смо већ казао, држава није правно обавезна давати инвалидима помоћ али ако је она донела закон о тој помоћи, онда се ситуација мења.

а) Инвалидски закон садржи понуду, инвалидима, државне помоћи, понуду једног добротинства, једног заживотног поклона (*donatio inter vivos*). Све дотле док понуђени не прими понуду, нема правнога посла који се зове поклон, понуђени нема никаквога права према поклонодавцу (осим тога права да прими понуду) и понуђач, овде поклонодавац, овлашћен је да повуче своју понуду (разуме се, он то не би могао учинити, ако рок дат изречно или пречутно за пријам понуде није још протекао). Отуда, према оним инвалидима који још нису били примили државну понуду т.ј. који се још нису били обратили држави за помоћ према закону о инвалидима, држава није имала никакве обавезе и она је према њима могла своју понуду повући или је изменити, она према тим инвалидима није могла повредити никакво стечено право, пошто исти инвалиди нису ни били стекли у погледу државе никакво право.

б) Али, од онога тренутка када је један инвалид примио државну понуду т.ј. када се је, саобразно закону о инвалидима, обратио за помоћ, од тога тренутка засновао се је између државе и њега пунсважан правни однос (§ 531. Српскога, § 861. Аустр. Грађ. Законика) и постоји за инвалида *стечено право*, и држава не може више, ни законом, томе инвалиду ни одузети ни смањити инвалиднину нити променити услове стицања инвалиднине, а ако би ипак то учинила, такав закон би вређао једно стечено право. Ако је Инвалидски Закон од 4. Јула, 1929. год. укинуо извесне инвалиднине или друге принадлежности које су биле стечене саобразно ранијим инвалидским Законом од год. 1878., 1914., 1921. и 1925., или је, на штету инвалида, изменио услове под којима су они или њихове породице били добили потпору по истим законима, онда је нови инвалидски закон несумњиво повредио стечена права инвалида. Тако, н.пр., ако један инвалид који је по ранијим законима имао, с погледом на своје материално стање, право на инвалиднину то право сада губи, мада се његово имовно стање није побољшало, онда је и то повреда стеченога права [в. овде чл. 69. Закона од 1925. г., чл. 9., 11., 12., (44. 57. д, 58. ж). 104., 3, а), б) I Закона од 1929. г.]. Један инвалид који је добио инвалиднину н.пр. по Закону од год. 1925. могао је ову изгубити односно ова му се је могла смањити само у случајима које је тај Закон предвиђао: друкчије поступање са њим, а на његову штету, од стране Закона од 1929. год. представља повреду стеченога права. Ово исто вреди и за остале принадлежности по пређашњим законима било у корист инвалида било у корист њихових породица. И стеченога права има не само за оне инвалиде односно њихове породице који су, док су били у снази ранији закони, добили од над-

лежних судова (в. чл. 70. Инв. Зак. од 1925. г.) извршна решења него и за оне инвалиде и њихове породице који су, до дана ступања на снагу новог инвалидског закона (а то је 13. Јули, 1929. год., дан објаве тога Закона у „Службеним Новинама“) бар само се били пријавили за инвалиднину или друге принадлежности. Дискутује се у теорији о томе када има стеченога права, и за сада је још најбоља формула Фердинанда Ласала (коју је он изнео у своме делу: *Theorie der erworbenen Rechte*, Bd. I., 1881.) по којој има стечених права свуда тамо где је, од стране појединаца, било индивидуалне радње за време старог закона. Чим је инвалид био, за трајања Закона од 1925. (или ранијега, од 1878. г., са његовим изменама и допунама односно по Уредби од 1921. г.), поднео пријаву за инвалиднину или његова породица за своје принадлежности, они су одмах, дакле и пре судског решења, били стекли право на инвалиднину *resp.* на друге принадлежности у величини и под условима прописанима законом из времена из кога датира подношење пријаве (в. чл. 103. Зак. о Инв. од 1925. г.), били су то стекли зато што је њихова пријава била она индивидуална радња која се тражи за задобијање права. Дан пријаве јесте дан пријама државне понуде и тога дана створен је између државе и инвалида односно његове породице правни однос доброчиного уговора или поклона, дакле постало је *стечено право* за инвалида *resp.* за његову породицу те према томе, и у погледу тих лица, има повреде стеченога права од стране Закона од 1929. год.

И ако је законодавац као суверена власт правно неограничен, ипак он не треба никада да повреди стечена права. Принцип неповредности стечених права, у државама са уређењем буржоаско-индивидуалистичким, т.ј. са уређењем на бази приватне својине и слободе уговарања — а таква је и наша држава — јесте један од најосновнијих принципа из зато он треба да буде не само једна законска него и уставна норма. Тај принцип јесте гаранција да ће тековина нашега рада и у опште наша тековина остати наша, да нам њу неће одузети нико па ни сама држава, а том заштитом буржоаско-индивидуалистички друштвени систем обезбеђује приватну иницијативу и утакмицу у раду међу појединцима, дакле оно што сачињава битност буржоаске државе којој су поставили темељ *bill of rights* Северо-Америчке Републике и Изјава Права Човека и Грађанина Велике Француске Револуције, обоје из краја 18. Века. И Југословенски Устав од 1921. год. није био доследан када, и ако је остао био при буржоаско-индивидуалистичкој друштвеној организацији, није нигде био формулисао опште начело о неприкосновености стечених права. Зашто је он то урадио, ја сам покушао објаснити у једној другој прилици и нећу се овде враћати на то објашњење. Одбацити то начело значи одбацити у опште идеју и установу Приватнога Права: то може да учини један комунистички устав, јер у комунистич-

кој држави нема приватних права, али то начело не може одбацити ни врећати законодавац у некомунистичким тј. буржоаским државама, пошто је њима темељ баш само Приватно Право.

Ако ја ово говорим то је само зато да покажем нелогичност буржоаскога законодавца, када би он негирао, било у опште било у конкретним случајима, начело неповредности стеченога права. Иначе као хришћанин ја сам далеко од буржоаске идеологије, јер у Идеологији Хришћанској нема, као у идеологији буржоаско-индивидуалистичкој, приватних права: у опште, у Хришћанској Идеологији нема права него само дужности, према Богу, ближњем, друштву и човечанству. Јер право је пагански појам, пошто оно значи овлашћење, власт, силу, значи егоизам, значи борбу, док хришћанска дужност проистиче из алтруизма који значи мир и искључује сваку мисао о сили и борби.

Закључак је свега овога тај да државе не могу да кажу да је, за њих, рат случај или виша, неодржива, сила. Јер, да државе неће ратове не би их ни било. Управо: држава значи рат а рат значи држава. За рат су одговорне чак и оне државе којима је објављен рат, пошто та формалност, објава рата једној држави, још не значи да и држава којој је рат објављен ипак не носи више или мање одговорност за рат. Зато ми хришћански пацифисти који удаљујемо сваку идеју рата не правимо разлику, разлика чисто формална и техничка, између нападанога и одбранбенога рата, као што то чини Келогов Пакт (од год. 1928.) о ненападању, који, сматрајући одбранбени рат као нешто правно допуштено, ипак задржава тако, у основи, идеју рата.⁴⁾ Према томе, када су државе иницијатори рата, када је рат резултат њихове воље, онда оне имају да снесу и његове последице где долази и плаћање инвалидима и њиховим породицама инвалидских потпора и других припадљености, плаћање ратне штете и т. д. И то је не само право него је то и добро: штогод више државе буду осећале последице ратова, све ће мање бити склоне да их воде. Ратови проистичу из Међународнога Права, Међународно Право носи у себи клицу ратова, јер оно, Међународно Право, почива на начелу међународне суверености и независности држава. И у колико државе више буду сносиле терет тога свога права, права међународне суверености и независности,

⁴⁾ Заповест Божију: „Не убиј“, ми, хришћански пацифисти, не примењујемо само у унутрашњим односима (међу појединцима) него и у односима спољашњим (међу народима). И онако исто као што је та заповест *аисолушна* у првом погледу т. ј. она не чини разлику између напада и одбране (не сме се, по њој, убити ни у нужној одбрани: по њој, пре треба дати се убити него убити другог), исто тако је она апсолутна и у другом погледу (у међународним односима). Само ако се та заповест схвати тако, а она значи то, могућно ће бити, у току људске еволуције, искоренити код човека у опште идеју борбе и узајамнога физичкога уништавања.

толико ће пре оне бити вољне да напусте то тако ризично и пуно опасности право и да, уместо садашњег система организације света, систем који се састоји из мноштво суверених и независних држава, прихвате систем федеративни. Јер, суверене и независне државе, то су, у самој ствари, физичке, елементарне, силе, међу којима владају исти закони као и међу другим физичким елементима, силама, а ти закони нису ни најмање *йравни закони*. И то је једна илузија да постоји неко Међународно Право: једини закони које регулишу одnose међу сувереним државама то је, дакле, закон борбе и — ратова. И догод, на пр. у Европи, у место тих независних елементарних сила т. ј. у место држава, не дође једна Општа Савезна Европска Држава са својим *йравним йравом* т. ј. *йравом унуйрашњим* т. ј. правом санкционисаним, све дотле нећемо имати осигурани мир у Европи. Другим речима, пре тога и без тога неће ни Европи ни Човечанству донети мир ни Друштво (Лига) Народа, ни Пакт закључен у Локарну ни уговори о арбитражи, ни Келогов Пакт, ни Конференција тобожњег разоружања, ни Бријан-Калергијева Пан-Европа: сви ти међународни акти и покушаји остављају и даље на снази начело међународне суверености и независности држава, остављају и даље клицу ратова.⁵⁾

Живојин М. Перих

⁵⁾ Дунавски Савез (Федерација) о којој се сада много говори, и званично и незванично, имао би, као што је то умесно приметно и париски „Le Temps“ у једном од скорашњих својих бројева, да буде једна од етапа ка Општем Европском Савезу (Федерацији). Само, данас је тај, Дунавски, Савез много теже остварити. То је било далеко лакше после победе, Новембра 1918. год., Савезних и Придружених Сила над Немачком и њеним Савезницима, Аустро-Угарском, Бугарском и Турском. У једном своме чланку (узимамо слободу да то овде наведемо) објављеном у бр. од 25. Јула, 1918. год., н. к., швајцарскога листа: „Neue Zürcher Zeitung“ (Zürich) а под насловом: *Die auswärtige Politik der serbischen Konservativen Partei*, ми смо (саобразно својим прератним схватањима о српској спољашњој политици: решење српскога националнога питања уз одржање мира у Европи) истакли ту мисао да онај државно-правни организам на Дунаву који се звао Аустро-Угарска и који је, у основи, био савезнога (федеративнога) државнога типа (и, заиста, у том организму било је две полусуверене државе, Аустрија и Угарска, аутономна Хрватска са Славонијом, аутономна Босна и Херцеговина, црквено-школска српска аутономија) не би требало ни у ком случају уништавати него га, у општем европском интересу, одржати, *усавршујући* га у смислу федеративнога уређења. (Ми смо ту напомену учинили и у своме саопштењу Конгресу Пољских Правника од Септ.-Окт. 1929., Варшава: *Les efforts d'unification législative de la Yougoslavie en comparaison avec ceux de la Pologne*, extrait de „La Thémis polonaise“, Varsovie, 1930.). Нема сумња да, када су Савезне и Придружене Силе биле у стању, после своје победе, да тај организам потпуно растуре, оне су, тим пре, могле и реформисати га у истом, федеративном, духу. Али, место тога, победници су тај зачетак Дунавске Федерације разбили и, место једне целине, једног организма, створили три независне и суверене државе (Аустрију, Мађарску и Чехословачку) а остали део тога организма распарчали између друге четири државе (Италије, Југославије, Румуније и Пољске): од *једне* међународне целине *седам комада*. Такво решење дунавскога проблема, чија погрешност могла се предвидети и пре данашњих опасних тешкоћа у Средњој Европи, дугује наш Континент

ВЕЗА ИЗМЕЂУ ЖЕТВЕНОГ ПРИНОСА И ИЗВОЗА ПШЕНИЦЕ И КУКУРУЗА

Разне привредне организације старају се да унапред процене извоз пшенице и кукуруза. Затим врло важно је са више гледишта је да се већ унапред бар приближно процени извоз ових за Југославију главних пољских артикала. Али прогнозирање привредних појава је тешка и ризикантна ствар. А прогноза извоза житарица је особито тешка, јер се њихов извоз подвргава од године до године великим и неправилним осцилацијама које настају под упливом многобројних променљивих чињеница. Поузданост процене умањује још то да за више ових чињеница уопште нема статистичких података, а за друге постоје само врло нетачни подаци. Тако је извоз житарица у првој врсти зависан од жетвеног приноса. Међутим је статистика жетвеног приноса у свима земљама врло нетачна и Југославија није у том погледу никакав изузетак.

Ако све то сада онемогућава тачну процену извоза постоји ипак једна метода која дозвољава да дођемо до неке *приближне* процене, другим речима до *прве апроксимације* процене извоза. Таква апроксимативна процена састоји у процени извоза на основу жетвеног приноса, а метода којом се врши ова процена је тако звана *корелацијска* метода. Ова метода се састоји у томе, да се узима за више година статистички подаци о приносу и извозу дотичне житарице и проучава *корелацијска* веза између првог и другог. На основу

највише, изгледа, ратној интервенцији Северо-Америчке Републике чији Председник, W. Wilson, донео је, у Европу, са том интервенцијом и своје чувено начело о самоодређивању народа, у истини начело међународне несолидарности и анархије, које је, у Европи, било већ при свом крају уступајући место начелу међународне зависности (*l'interdépendance*: израз, мислимо, L. Duguit-a) и солидаризма (в. о овоме у нашем чланку: *Ein Auflösungsprinzip*. Aus dem „Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie“, Berlin, 1923. Исти чланак изишао је и на француском, у „La Revue Mensuelle“, Genève, 1925., под насловом: *Un principe de dissolution*). Мада и Вилсонова девиза није била примењена свуда, специјално тамо где се са том девизом нису слагали интереси победника (н. пр. она се није применила на Аусрију, иако је она била, са гледишта народности, једна чисто немачка држава: доказ — треба чешће понављати ту француску изреку — да су „начела оно што се тражи од других“: *les principes c'est ce qu'on exige des autres*, и ту изреку Француска и њени бивши ратни савезници применили су и прошле, 1931., године, приликом проглашења царинскога савеза између Аустрије и Немачке). Али, Континент Европски мора се, најзад, ослободити утицаја амерканскога међународнога индивидуализма и продужити своју еволуцију у правцу федерализма. Уз и поред Швајцарскога и Немачкога Савеза, Дунавски Савез, као што је горе већ речено, има да се оживи, наравно у потпунијем облику и већем пространству, и да тако буде један нов и значајан потез ка Европској Савезној Држави, *Bundesstaat*. (О Дунавској федерацији мислио је већ Лајош Кошут, после неуспеха Мађарске Револуције, 1848—1849.: в. о томе чланак Г. Др-а Ферда Шишића: *Кад и како је поштала идеја Дунавске конфедерације*. На основу бечких и пештанских архивских података. Београдска „Политика“, Бр. од 29. Марта, 1932. год.).

проучене везе могућно је затим по величини приноса приближно проценити вероватну величину извоза.

Такво упоређење статистичких података за *више година* прво парализира погрешке података, јер њихов карактер остаје из године у годину приближно исти. Даље корелацијска метода која се сада широко примењује не само у економској него и у више других наука, има то преимућство да омогућава *објективну* процену независну од субјективних гледишта и тежња истраживалаца. Осим тога корелацијска метода показује сама аутоматски, у колико су поуздани њени резултати. Израчунава се баш тако звана *погрешна погрешка* (standard error) процене, учињене на основу корелације. И ова погрешка показује степен поузданости добијене процене.

У овом своме чланку слободни смо да саопштимо резултате израчунавања корелације између свакогодишњег жетвеног приноса пшенице и кукуруза и њиховог извоза у истој извозној години, т. ј. за друго полгође исте године и прво полгође идуће године. Израчунавања су била извршена са слушаоцима нашег економског семинара. Методе, које се употребљавају у овом раду, наводимо подробно у „*Nauk o konjunkturah*“ која је концем 1931. године изашла у Љубљани као VIII свеска „*Zbornika znanstvenih razprav*“.

І. Пшеница.

Статистички подаци о жетвеном приносу пшенице и њеном извозу за друго полгође исте + прво полгође идуће године следећи су:¹⁾

Године	Принос		Извоз		Године	Принос		Извоз	
	у мил. дин.	у хиљ. тона	у хиљ. тона	у хиљ. тона		у мил. дин.	у хиљ. тона	у мил. дин.	у хиљ. тона
1920 (—21)	11,706	59,3	1926 (—27)	19,440	234,5				
1921 (—22)	14,100	45,7	1927 (—28)	15,395	21,7				
1922 (—23)	12,103	8,1	1928 (—29)	28,112	212,4				
1923 (—24)	16,620	103,3	1929 (—30)	25,855	622,6				
1924 (—25)	15,722	172,8	1930 (—31)	21,862	138,9				
1925 (—26)	21,404	262,1							

Пошто принос и извоз осим свакогодишњих осцилација показује још и *систематски прираштај* који утиче на корелацију, наш први задатак био је да елиминисемо тај прираштај. Зато смо израчунали тако звани „*тренд*“ и елиминисали га. Да бисмо одредили какав је тренд за наш случај најбољи, израчунали смо линеарни тренд и параболнички тренд другог

¹⁾ Подаци су узети из публикације Министарства Пољопривреде „Обрађена земља и жетвени принос“ и из публикација Одељења Царина Министарства Финансија: „Статистика спољне трговине“ и „Статистички преглед спољне трговине за прво полгође“. Податке о извозу за прво полгође 1920—1925. година ми је љубазно саопштило Одељење Царина на чему се на овом месту топло захваљујем.

степенa, те да бисмо видели који од њих боље одговара нашим подацима.

Линеарни тренд био је израчунат по обрасцу (14) из наше књиге:²⁾

$$y = a + bx = \frac{\sum w}{n} + \frac{\sum wx}{\frac{1}{12} \cdot n (n^2 - 1)} x,$$

где означава: y — величину тренда за дотичну годину, w — првобитне статистичке податке за сваку годину, $\sum w$ — суму свих w , x — удаљеност дотичне године од средње године за коју је x једнак 0, $\sum wx$ — суму продуката свих w са одговарајућима x , n — број година. У овом обрасцу називају се: a — „централна вредност“ и претставља аритметичку средину свих w , а b — „годишњи диференцијал“.

За жетвени принос (1) та се једначина претвара у следећу:

$$y_1 = 18,3926 + 1,3372 x.$$

За извоз (2) пак у следећу једначину:

$$y_2 = 171,04 + 29,245 x.$$

Систематски *прираштај* приноса и извоза се изражава у позитивним предзнацима коефицијената код x . Тај коефицијент је релативно већи код извоза. Док код приноса он износи само 7,3% централне вредности дотле код извоза износи 18,1%. То значи, да извоз пшенице расте уопште брже но жетвени принос и да све већи део приноса иде у иностранство.

Помоћу наведених једначина израчунали смо тренд приноса и извоза и добили смо ове бројеве:

Године	Принос у мил. д.	Извоз у хиљ. тона	Године	Принос у мил. д.	Извоз у хиљ. тона.
1920 (-21)	11,707	24,81	1926 (-27)	19,730	200,28
1921 (-22)	13,044	54,06	1927 (-28)	21,067	229,53
1922 (-23)	14,381	83,30	1928 (-29)	22,404	258,77
1923 (-24)	15,718	112,55	1929 (-30)	23,741	288,02
1924 (-25)	17,055	141,79	1930 (-31)	25,079	317,26
1925 (-26)	18,393	171,04			

Параболички тренд 2. степена био је израчунат по обрасцу (18):

$$y = a + vx + cx^2 = \frac{\frac{1}{20} (n^2 - \frac{7}{3}) \sum w - \frac{1}{3} \sum w x^2}{\frac{1}{45} n (n^2 - 4)} + \frac{\sum wx}{\frac{1}{12} \cdot n (n^2)} x + \frac{\sum wx^2 - \frac{1}{12} (n^2 - 1) \sum w x}{\frac{1}{180} n (n^2 - 1) (n^2 - 4)} x^2.$$

За принос (1) добили смо по овој формули једначину:

$$y_1 = 18,6205 + 1,3372 x - 0,0228 x^2.$$

За извоз (2) једначину:

$$y_2 = 174,23 + 29,245 x - 0,32 x^2.$$

²⁾ Бројеви обрасца одговарају и даље бројевима којима су означене дотичне формуле у нашој горе поменутој књизи. Тамо (§ 8) је показано како се практички израчунавају тренди.

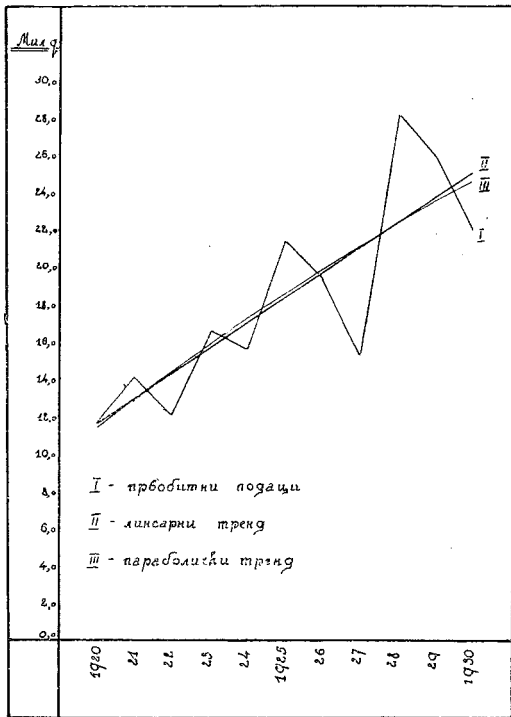
Помоћу тих једначина добили смо овакве величине параболничког тренда:

Године	Принос у мил. д.	Извоз у хиљ. тона	Године	Принос у мил. д.	Извоз у хиљ. тона
1920 (-21)	11,364	20,01	1926 (-27)	19,935	203,15
1921 (-22)	12,907	52,13	1927 (-28)	21,204	231,44
1922 (-23)	14,404	83,62	1928 (-29)	22,427	259,08
1923 (-24)	15,855	114,46	1929 (-30)	23,604	286,09
1924 (-25)	17,260	144,67	1930 (-31)	24,736	362,45
1925 (-26)	18,620	174,23			

Из дијаграма бр. 1. и 2. на којима су нацртани првобитни подаци, линеарни и параболнички тренди, види се да нема ни код приноса нити код извоза битне разлике између линеарног и параболничког тренда. То се види већ из једначина параболничког тренда које имају сасвим незнатне коефицијенте код x^2 .

Због тога смо изводили даље рачуне на основу линеарног тренда.

Из обојих статистичких редова елиминисали смо линеарни тренд. Тиме смо искључили утицај систематског прираштаја на везу која постоји између сваког одишњих осцилација приноса и извоза. Елиминисање тренда извршили смо на следећи начин: узели смо отступање првобитних података (w) од тренда (y) и изразили смо та отступања у деловима тренда. Добили смо за

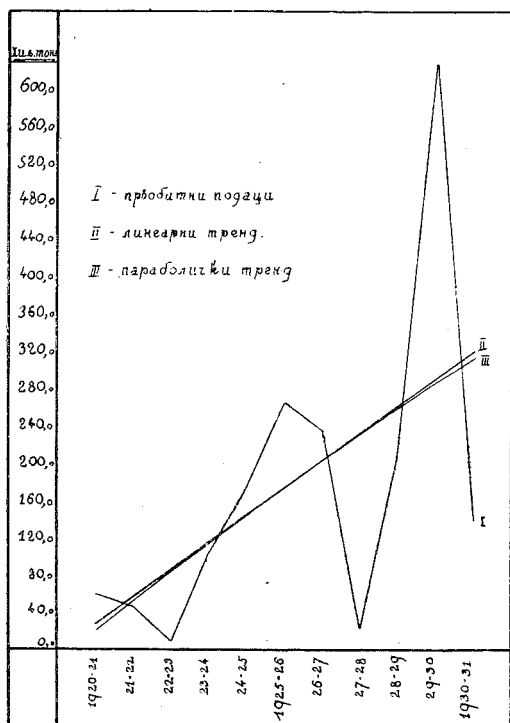
Дијаграм бр. 1

принос (1) и извоз (2) овакве обрасце:

$$\frac{w_1 - Y_1}{Y_1} = \frac{w_1}{Y_1} \cdot I \quad \text{и} \quad \frac{w_2 - Y_2}{Y_2} = \frac{w_2}{Y_2} \cdot 1.$$

Помоћу тих образаца добили смо ова релативна отступања од тренда:

Године	Принос	Извоз	Године	Принос	Извоз
1920 (-21)	0,000	+ 1,390	1926 (-27)	- 0,014	+ 0,171
1921 (-22)	+ 0,081	- 0,154	1927 (-28)	- 0,269	- 0,906
1922 (-23)	- 0,159	- 0,903	1928 (-29)	+ 0,254	- 0,179
1923 (-24)	+ 0,057	- 0,082	1929 (-30)	+ 0,089	+ 1,162
1924 (-25)	- 0,079	+ 0,219	1930 (-31)	- 0,128	- 0,562
1925 (-26)	+ 0,163	+ 0,532			

Дијаграм бр. 2

Ове од систематског прираштаја очишћене количине узели смо као основ за израчунавање корелације. Означили смо отступање приноса са X , а отступање извоза са Y и израчунали смо за X и Y *корелацијски коефицијенти* (r) по обрасцу (53):³⁾

$$r = \frac{\sum xy}{\sqrt{\sum x^2 \cdot \sum y^2}}$$

где x и y означавају отступања појединих X и Y од одговарајућих аритметичких средина M_x и M_y које су у нашем случају једнаке 0,000 и + 0,063.

— Добили смо:

$$r = \frac{+ 0,568}{\sqrt{0,229 \cdot 5,615}} = +0,501$$

Позитивни корелациони коефицијент показује да између

отступања од нормалне (тренде) величине приноса и извоза постоји директни однос: већим позитивним отступањима приноса одговарају позитивна отступања извоза и обратно. Али корелациони коефицијент је релативно низак, јер тај коефицијент уопште варира од 0 до + 1, ако је корелација позитивна, и од 0 до - 1, ако је она негативна. Коефицијент + 0,501 сведочи да директни однос између отступања приноса и извоза није строг. Ако узмемо r^2 који се зове *дејтерминациони коефицијент* и показује колико процената отступања извоза одговара отклонима приноса, онда добијамо: $r^2 = 0,251$ или 25,1%.

³⁾ Како се воде рачуни при израчунавању корелацијског коефицијента, о томе в. § 15 наше књиге.

Дакле само *једна четивршина* отклона извоза тачно одговара отклонима приноса. Из свега тога можемо да закључимо да је веза између приноса и извоза пшенице доста *лабава* и већину отклона извоза од нормалне величине проузрокују не вариације приноса него неке друге чињенице. Због тога и процена извоза пшенице на основу њеног приноса може да буде само врло апроксимативна.

Да дођемо до такве процене, морамо израчунати тако звани *регресијски коефицијент* за Y по X , који се означава са b_y и изражава се (60) формулом:

$$b_y = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x}$$

где је r корелациони коефицијент, а σ_y и σ_x — просечна квадратична отстапања (standard deviation) Y и X од њихових аритметичких средина, т.ј. израчунавају се (28) формулама:

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum y^2}{n}} \text{ и } \sigma_x = \sqrt{\frac{\sum x^2}{n}}$$

Према томе је у нашем случају:

$$b_y = + 0,501 \sqrt{\frac{5,615 \cdot 11}{0,229 \cdot 11}} = + 2,481$$

Помоћу b_y добијамо *регресиону једначину* прво у виду (62):

$$y' = b_y x$$

где означава y' величину *у израчунашу* по X ; даље у виду (63):

$$Y' = M_y - b_y M_x + b_y X,$$

где означава Y' отстапање извоза од тренда *израчунашог* по X , т.ј. по отстапању приноса од његовог тренда. У нашем случају имамо:

$$Y' = 0,063 - 2,481 \cdot 0,000 + 2,481 X = 0,063 + 2,481 X.$$

Али

$$Y' = \frac{w'}{y_2} - 1,$$

откуда је

$$w' = (Y' + 1) y_2$$

где означава y_2 тренд извоза за дотичну годину, а w' *израчунашу* апсолутну величину извоза на основу приноса.

За наш случај смо добили:

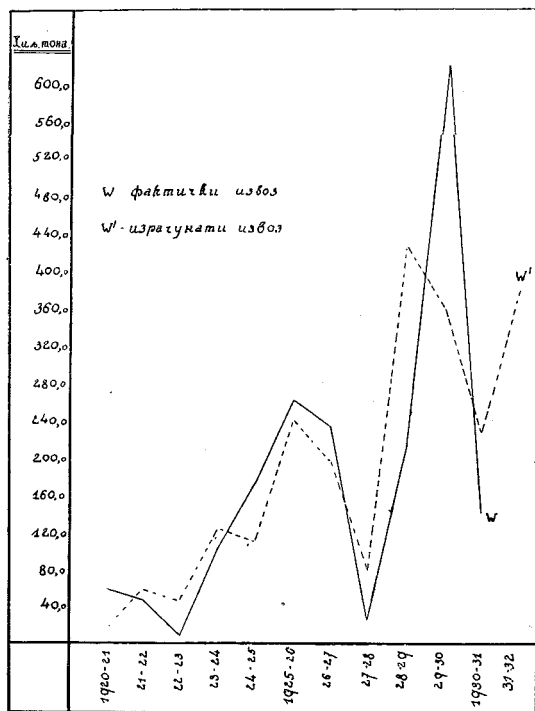
$$w' = (1,063 + 2,481) y_2.$$

То је баш она *регресијска једначина* која нам је потребна. Помоћу те једначине израчунати извоз (w') и разлика (z) између фактичког (w) и израчунатог извоза су ове (у хиљ. тона):

Године	Израчунати извоз (w')	Разлика (z)	Године	Израчунати извоз (w')	Разлика (z)
1920—21	26,4	+ 32,9	1926—27	205,9	+ 28,6
1921—22	68,3	- 22,6	1927—28	90,9	- 69,2
1922—23	55,7	- 47,6	1928—29	438,1	- 225,7
1923—24	135,5	- 32,2	1929—30	369,8	+ 252,8
1924—25	122,9	+ 49,9	1930—31	236,4	- 97,5
1925—26	250,9	+ 11,2			

Пошто сума правилно израчунатих z може бити што ближа 0, а у нашем случају она износи — 119,4 или просечно за сваки z — 10,9 хиљада тона, то можемо умањити за ову количину сваки w' и повећати z . Добијамо такве коригиране w' и z (у хиљ. тона):

Године	Коригирани w'	Кориг. z .	Године	Коригирани w'	Кориг. z .
1920—21	15,5	+ 43,8	1926—27	195,0	+ 39,5
1921—22	57,4	— 11,7	1927—28	80,0	— 58,3
1922—23	44,8	— 36,7	1928—29	427,2	— 214,8
1923—24	124,6	— 21,3	1929—30	358,9	+ 263,7
1924—25	112,9	+ 60,8	1930—31	225,5	— 86,6
1925—26	240,0	+ 22,1			

Дијаграм бр. 3

Веће разлике између фактичког и израчунатог извоза показују само 1928—29 и 1929—30 године. Али то су биле изузетно ненормалне године, о чему ћу подробније казати даље. Како се израчунат извоз поклапа са фактичким види се на дијаграму бр. 3. Степен овог поклапања или што је исто, степен поузданости извршене процене извоза изражава се *просечном погрешком процене* (standard error of estimation). За такву погрешку можемо да узмемо σ_z , дакле просечно квадратично отступање z . У нашем случају имамо:

$$\sigma_z = \sqrt{\frac{\sum z^2}{n}} = \sqrt{\frac{136176,39}{11}} = \pm 111,3 \text{ хиљ. тона}$$

или округло 11.000 вагона. Као што видимо, просечна погрешка је доста висока.

ANALI PFB | anali.rs

Да проценимо вероватни извоз пшенице за 1931. - 32. годину, морамо узети податке о жетвеном приносу пшенице за 1921. годину. Ови подаци су се више пута мењали, а дефинитивно су процењени на 26,886 мил. твара.

Даље рачуне изводимо овако:

X је једнак $\frac{w}{y_1} - 1$; w износи 26,886 мил. д; y_1 је тренд приноса за 1931. годину, дакле за годину за коју износи x у трендној једначини 6; онда имамо.

$$y_1 = 18,3926 + 1,3372 \cdot 6 = 26,416 \text{ мил. 9,}$$

откуда

$$X = \frac{26,886}{26,416} - 1 = + 0,018.$$

Имамо дакле:

$$Y' = 0,063 + 2,481 \cdot 0,018 = + 0,108.$$

Пошто је тренд извоза за 1931—32. годину:

$$y_2 = 171,04 + 29,245 \cdot 6 = 346,51,$$

имамо:

$$w' = (+ 0,108 + 1) 346,51 = 383,9 \text{ хиљ. тона,}$$

а коригирани w' :

$$383,9 - 10,9 = 373,0 \text{ хиљ. шона.}$$

или округло 37.000 вагона. Такав је вероватан извоз пшенице у 1931-32 год. Додуше је то само више или мање вероватна количина. Да одредимо степен поузданости ове процене, морамо израчунати њени просечну погрешку (σ_{w_1}). Такву погрешку можемо израчунати по (67 b) формули:

$$\begin{aligned} \sigma_{w'} &= \sigma_{y'} y_2 = \sqrt{\sigma_{My}^2 + \sigma_{y'}^2} \cdot y_2 = \sqrt{\frac{\sigma_y^2}{n-1} + \sigma_{by}^2 x^2} \cdot y_2 = \\ &= \sigma_y \sqrt{\frac{1}{n-1} + \frac{1-r^2}{\sigma_x^2} \cdot \frac{1}{n}} \cdot x^2 \cdot y_2. \end{aligned}$$

Пошто у нашем случају је $x = X$, имамо:

$$\sigma_{w'} = \sqrt{\frac{5,615}{11}} \cdot \sqrt{\frac{1}{10} + \frac{1-0,251}{0,229} (0,018)^2} \cdot 346,51 = \pm 78,3 \text{ хиљ. шона}$$

или округло ± 8000 вагона.

Ова просечна погрешка значи да у првој апроксимацији има приближно $\frac{2}{8}$ свих шанса, дакле 66 шанса од 100 за то да фактички извоз неће прекорачити границе: $w' \pm \sigma_{w'}$ или 37000 \pm 8000 вагона дакле неће бити већи него 45000 и мањи него 29000 вагона. И остаје приближно $\frac{9}{10}$ свих шанса за то да извоз неће прекорачити граница $w' \pm 2\sigma_{w'}$ или 37000 \pm 16000 вагона, дакле извоз неће бити већи него 53000 вагона и мањи него 21000 вагона.

Као што видимо са проширењем граница повећава се сигурност процене, али пада њена прецизност па са тиме и практичка вредност. Треба још да приметимо да у ову просечну погрешку није урачуната погрешка тренда која такође може да буде доста велика, а коју не можемо тачно проценити. У овом конкретном случају је просечна погрешка $\sigma_{w'}$ скоро искључиво зависна од величине просечне погрешке σ_{My} дакле од несигурности да ће аритметичка средина M_y

израчуната за 11 година остати непромењена и за 12 годину. Просечна погрешка σ_y , је у нашем случају врло незнатна, пошто је незнатан x . Висина корелацијског коефициента упливише само на σ_y . Дакле величина просечне погрешке ове конкретне процене само незнатно би се смањила, ако би био корелацијски коефициент већи. Па у нашем случају и корелацијски коефициент је релативно низак и његова просечна погрешка (σ_r) је по (55) формули:

$$\sigma_r = \frac{1 - r^2}{\sqrt{n}} = \frac{1 - 0,251}{\sqrt{11}} = \pm 0,226,$$

тако да је r само *два* пута већи од своје погрешке, међутим мора поуздани корелацијски коефициент да буде бар *три* пута већи него његова погрешка.

Горе наведени рачуни били су израђени под претпоставком *линеарне* корелације, дакле под претпоставком да је регресијска црта *права* линија. Таква регресија одговарала би фактима само у томе случају, ако би свакоме већем приносу следовао и већи извоз. Али тога нема. Веза између приноса и извоза је компликованија. То значи да је корелација међу њима *нелинеарна* и да регресијска црта претставља неку *криву* линију.

Израчунавање *нелинеарне* корелације и регресије олакшава графичка „free-hand curve method“ коју разлеже *M. Ezekiel* у својој књизи „Methods of the correlation analysis“. New York, 1930.⁴⁾ Ова метода се састоји у следећем. Узмимо наше првобитне статистичке податке, дакле не елиминирајмо транд, и израчунајмо линеарну корелацију између приноса и извоза које означавамо као X и Y . Пошто је у овом случају $M_y = 18,393$ мил. твара, $M_x = 171,04$ хиљ. тона, $\Sigma xy = +6873,955$, $\Sigma x^2 = 294,312$ и $\Sigma y^2 = 300608,79$, добијемо овај *корелацијски коефициент*:

$$r = \frac{+ 6873,955}{\sqrt{294,312 \cdot 300608,79}} = \pm 0,731.$$

Корелацијски коефициент је дакле у овом случају већи него код отступања од тренда, пошто га повећава брзи систематски прираштај оба систематска реда.

Регресијски коефициент биће:

$$b_y = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = + 0,731 \sqrt{\frac{300608,79}{294,312}} = + 23,363.$$

Регресијска једначина биће:

$$Y' = M_y - b_y \cdot M_y + b_y X = 171,04 - 23,363 \cdot 18,393 + 23,363 X = - 258,68 + 23,363 X.$$

⁴⁾ В. стр. 108–15 наше књиге.

Према тој једначини ће износити израчунати извоз (Y') и разлика (Z) између фактичног и израчунаог извоза (у хиљ. тона):

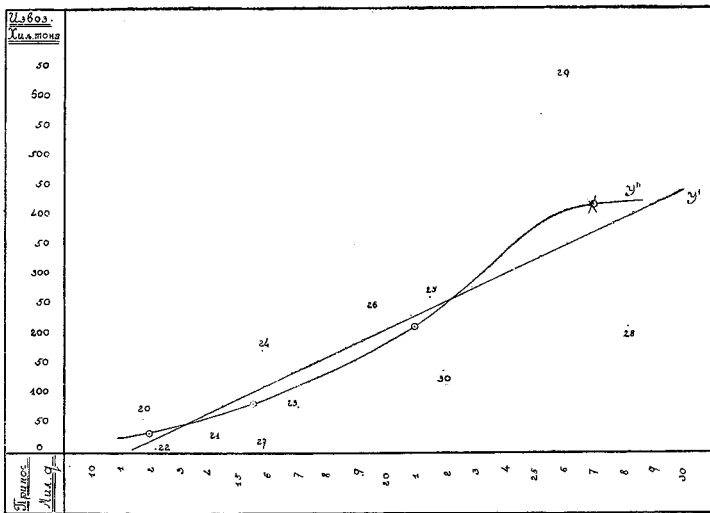
Године	Израчунати извоз (Y')	Разлика (Z)	Године	Израчунати извоз (Y')	Разлика (Z)
1920—21	15,8	+ 43,5	1926—27	195,5	+ 39,0
1921—22	70,7	— 23,0	1927—28	101,0	— 79,3
1922—23	24,1	— 16,0	1928—29	398,2	— 185,8
1923—24	129,6	— 26,3	1929—30	345,4	+ 277,2
1924—25	108,6	+ 64,2	1930—31	252,1	— 113,2
1925—26	241,4	+ 20,7			

Сума свих Z је приближно једнака 0, а *просечна погрешка процене*, дакле σ_z , је:

$$\sigma_z = \sqrt{\frac{\sum z^2}{n}} = \sqrt{\frac{140\,000,28}{11}} = \pm 112,8 \text{ хиљ. тона}$$

или округло 11000 вагона.

Сада потражимо такву *криву* регресијску линију која би дала мању просечну погрешку процене.

Дијаграм бр. 4

За то направимо дијаграм бр. 4 на којем означава оса апсциса величине приноса (X), а оса ордината величине извоза (Y). Унесимо на тај дијаграм свих 11 првобитних величина Y , означимо те величине тачкама чије координате одговарају величини сваког X и Y , и код сваке тачке забележимо годину на коју се односи дотична тачка. Осим тога нацртајмо горе наведену регресијску праву црту. — По томе групирајмо приближно једнако велике X у групе и за сваку групу израчунајмо просечну величину њој одговарајућих Z . Добијамо следеће просечне величине:

	X	z		X	z
1920(-21)	11,71	+ 43,5	1921(-22)	14,10	- 25,0
1922(-23)	12,10	- 16,0	1927(-28)	15,40	- 79,3
			1924(-25)	15,72	+ 64,2
			1923(-24)	16,62	- 26,3
Просечне величине	11,90	+ 13,7		15,46	- 19,1

	X	z		X	z
1926(-27)	19,44	+ 39,0	1929(-30)	25,86	+ 277,2
1925(-26)	21,40	+ 20,7	1928(-29)	28,11	- 185,8
1930(-31)	21,86	- 113,2			
Просечне величине	20,90	- 16,4		26,98	+ 45,7

Узмимо просечне X као апсцисе, а просечне Z као ординате и то баш као отступања од регресијске праве црте и унесимо на дијаграм четири просечна Z у виду малих кругова. Кроз те кругове потегнимо глашску црту. Ова црта ће бити баш она *регресијска крива црта* коју смо тражили.

Ординате те криве црте које одговарају појединим X, претстављају нове одређене величине извоза помоћу нелинеарне регресије. Ове величине које означимо као Y'' и разлике између њих а и фактичног извоза које означимо као Z' , следеће су:

Године	Y''	z'	Године	Y''	z'
1920-21	32,0	+ 27,3	1925-27	170,5	+ 64,0
1921-22	61,5	- 15,8	1927-28	83,5	- 61,8
1922-23	35,0	- 26,9	1928-29	422,0	- 209,6
1923-24	104,0	- 0,7	1929-30	404,5	+ 218,6
1924-25	90,5	+ 82,3	1930-31	247,0	- 108,1
1925-26	231,5	+ 30,6			

Сума свих Z' је приближно 0 што показује да је крива црта потегнута на правој висини. *Просечна погрешка процене* је:

$$\sigma_{z'} = \sqrt{\frac{120529,30}{11}} = \pm 104,7 \text{ хиљ. тона}$$

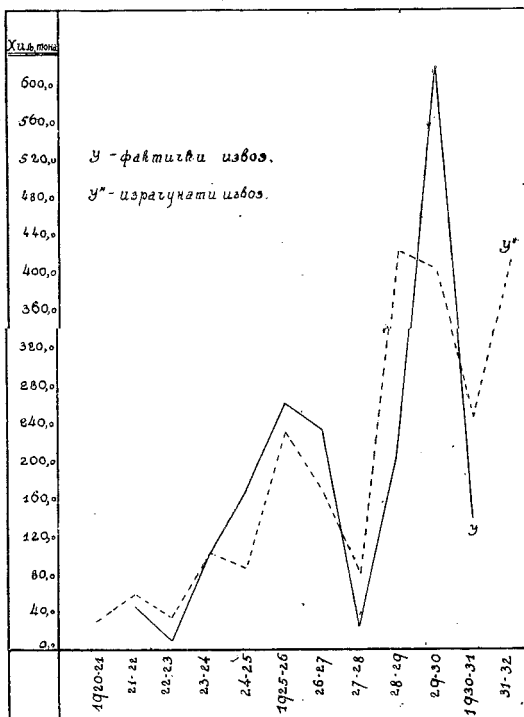
или округло 10500 вагона.

Просечна погрешка процене упоредо са погрешком коју смо имали код линеарне корелације смањила се, али у толико незнатно да нема смисла тражити још једну криву црту која би још даље смањила ову погрешку. Очевидно је да узимајући у обзир само принос није могућно добити бољи резултат. Како се слаже нови израчунати извоз са фактичким извозом, то се види на дијаграму бр. 5.

Добијена регресијска крива црта показује да се у годинама рђавих приноса извоз повећава мање него принос, у го-

динама средњих приноса извоз расте више него принос и у годинама највећих приноса опет повећава се мање него што расте принос. Ипак треба рећи да до сада имамо податке само за две године са врло добрим приносом, наиме за 1928—29. и 1929—30. годину. Између ових двеју година прва се није одликовала великим извозом, а друга је била година ванредно великог извоза. То се тумачи упливом других чињеница и у првом реду упливом кретања цена. У септембру и октобру 1928. године просечне цене пшенице су према подацима Новосадске берзе пале упоредо са ценама за исте месеце 1927. године од 294,4 на 244,4 динара за товар. Земљорадници и трговци сматрали су тај пад цена за привремени и нису извозили већих количина, очекујући да се цена поправи. Због тога је био извоз 1928—29. године с обзиром на високи принос 1928 г. релативно мали. Обратно 1929—30. год.

кад су цене пале још више и износиле септембра и октобра 1929. године 199,4 динара за товар, земљорадници и трговци журили су се да извезу резерве старе пшенице и принос нове пшенице. За то је био извоз 1929—30. године тако изузетно велики. Све се то добро види из следећег упоређења жетвеног приноса, цена и извоза за поједина полгођа 1928. и 1929. г.:

Дијаграм бр. 5

кад су цене пале још више и износиле септембра и октобра 1929. године 199,4 динара за товар, земљорадници и трговци журили су се да извезу резерве старе пшенице и принос нове пшенице. За то је био извоз 1929—30. године тако изузетно велики. Све се то добро види из следећег упоређења жетвеног приноса, цена и извоза за поједина полгођа 1928. и 1929. г.:

Године	Принос у мил. д.	Пад цена упоредо са пређашњом годином у дин. за 1. д.	Извоз у хиљ. тона		
			за 1. полгође	за 2. полгође	за целу годину
1928.	28,1	— 50	162,2	50,2	212,4
1929.	25,9	— 45	503,8	118,8	622,6

Због тога тешко је учинити сигурну процену извоза за године бољих жетвених приноса. Међутим спада 1931. година

са својим приносом у износу 26,886 мил. твара баш у такве године. Према нашој регресијској кривој црти таквом приносу одговара извоз у износу 417 хиљ. тона или округло 41500 вагона. То је највероватнији извоз, одређен помоћу графичке методе под претпоставком нелинеарне корелације.⁵⁾

Наравно да је ова процена везана са знатном погрешком.

Да одредимо ову погрешку, морамо прво да израчунамо коефициент нелинеарне корелације између X и Y који *M. Ezeziel* именује *корелацијски индекс* и означава као ρ . Његова формула (71) је :

$$\rho = \sqrt{1 - \frac{\sigma_{z'}^2}{\sigma_y^2}}.$$

Према томе имамо:

$$\rho = \sqrt{1 - \frac{\Sigma(z')^2 \cdot n}{\Sigma y^2 \cdot n}} = \sqrt{1 - \frac{120529,30}{300608,79}} = \sqrt{0,599} = 0,774.$$

Као што видимо, корелацијски је индекс већи него корелацијски коефициент. То показује да се нелинеарна корелација боље слаже са везом која постоји између приноса и извоза пшенице него линеарна корелација.

Просечну погрешку наше процене добијамо по (67 b) формули:

$$\sigma_{y''} = \sqrt{\sigma_{My}^2 + \sigma_{y''}^2} = \sigma_y \sqrt{\frac{1}{n-1} + \frac{1-\rho^2}{n \sigma_x^2} \cdot (X - M_x)^2}.$$

Дакле у нашем случају:

$$\sigma_{y''} = \sqrt{\frac{300608,79}{11}} \cdot \sqrt{\frac{1}{10} + \frac{1-0,599}{294,312}} \cdot 72,131 = \pm 73,6 \text{ хиљ. тона}$$

или округло ± 7500 вагона.

То значи да се у првој апроксимацији има приближно $\frac{2}{3}$ свих шанса за то да ће бити фактички извоз пшенице за 1931—32 годину у границама: $Y'' \pm \sigma_{y''}$ или у границама 41500 ± 7500 , дакле између 49000 и 34000 вагона. Исто тако се има $\frac{9}{10}$ свих шанса за то да ће бити извоз у границама $Y'' \pm 2\sigma_{y''}$ или у границама 41500 ± 15000 , дакле између 56500 и 26500 вагона.

То је све што се може рећи о будућем извозу пшенице на основу података о неком приносу за 1931. годину. Наша процена је врло апроксимативна. Па и она важи само под претпоставком „*rebus sic stantibus*,” дакле само у толико, у колико не буде утицао који пертурбацки узрок. Баш сада имамо пуно таквих узрока. Државни монопол извоза пшенице, нови царински услови у разним државама — све то може да игра улогу пертурбацког узрока.

⁵⁾ Фактички извоз досегао је већ за време од 1. јула 1931. год. до конца фебруара 1932. год. износ 328,6 хиљ. тона или 32,9 хиљ. вагона

Осим тога не смемо да заборавимо да чак и у нормалним годинама не утиче на извоз само принос него и низ других чињеница. До поузданије процене будућег извоза можемо дакле доћи само тада, ако узмемо у обзир још и ове друге чињенице. То се може постићи помоћу израчунавања тако зване „парциелне“ и „мултиплне“ корелације⁶⁾. При томе морамо изабрати такве чињенице које су високо корелиране са извозом, а незнатно са приносом и међу собом. Иначе ће те накнадно додате чињенице само удвостручити већ урачунату чињеницу, наиме жетвени принос, и неће нас довести до бољег резултата. Избор таквих чињеница и анализа њихове везе са извозом пшенице је задатак даљих радова за научно проучавање југословенског извоза пшенице. Да се тај задатак повољно реши, треба прегледати и анализирати са обзиром на висину њихове корелације са извозом целу врсту чињеница. Поједине приватне особе немају могућности да врше такве радове. То је задатак оних привредних организација, које се баве проблемима извоза, као што су на пр. „Завод за унапређивање спољне трговине“ Министарства Трговине и Индустрије или „Одељење за економска изучавања“ код Народне Банке.

Д-р Александар Билимовић

(Свршиће се)

О КАРАЂОРЂЕВОМ ЗАКОНИКУ

Најмање имамо података о српском праву после пропасти Српске државе, у XVI — XVIII веку. Самостални рад на српском праву био је прекинут после пропасти деспотовине и доласка Турака. Само је православна црква, имајући најјачи утицај на цео живот српског народа, брижљиво чувала традицију српско-византијског права. По манастирима преписују се стари законски зборници. Преписиван је Светосавски Номоканон са Прохироном (постao г. 1219);¹⁾ преписиван је у много примерака и потпун словенски превод Властареве Синтагме г. 1335.²⁾ Неколико пута преписиван је и „Душанов Кодекс“ који се састоји из Скраћене Синтагме, Јустинијанова (аграрног) Законика и Законика цара Стефана од г. 1349 и 1354 (крајем XV века постао је Барањски рукопис, почетком XVI века — Призренски и Шишатовачки, у XVII веку — Студенички, год. 1700 — Раковачки).

Познато је да се у првој половини XVII века, вероватно по иницијативи патријарха Пајсија, врши једна велика предада

⁶⁾ Ове врсте корелације су разложене у §§ 17 и 18. наше књиге.

¹⁾ Мени су познати преписи: Милешевски из XVI века, Лесновски из г. 1552, Савински поклоњен г. 1602 од Херцеговачког митрополита Требињском манастиру, и Морачки г. 1615 опет из Херцеговине.

²⁾ Времену после пропасти државе припада 13 рукописа Потпуне Синтагме Властареве; најмлађи од њих, Беочински писан је у XVIII веку. в. наше *Законодавство Стефана Душана*, Б. 1928, стр. 49—50.

Душанова зборника.³⁾ Цео је зборник скраћен, и најзначајнији део одредаба Синтагминих подељен је између Законика Јустинијанова и Законика цара Стефана. На тај начин постаје нови тип Душанова зборника — Codex bipartitus из два дела са овим насловима: „Законик цара Константина Јустинијана“ и „Законик Маћедонског цара Стефана“. Ова прерада, позната као *Раваничка рецензија* Душанова кодеса, брзо је добила популарност, била је преписивана и прерађивана у XVII и XVIII веку не само по манастирима (Раванички, Софијски, Београдски рс) него и по аутономним жупама (Грбаљски после 1767 г.), чак и у Београду за време аустријске владавине г. 1726; читали су га и приватна лица и чувала у својим породицама.⁴⁾

Ипак све ове прераде ограничавају се на скраћивање првобитног текста, на испуштање и испремештање појединих чланова, на промене у стилу, на дотеривање према новијем језику. Самосталног законског рада нема.

Тешко је нагађати, у колико је ово преписивање законских зборника по манастирима и другим местима вршило утицај на правни живот. Ипак не можемо примити Веснићево одлучно мишљење, да је то био само „посао здравих а беспослених становника самостана, који су можда у њему тражили забаве, но који ни од каквог осетног уплива није био за српско право“.⁵⁾ Извесна веза са правним животом осећа се и у томе преписивању: то доказује и Београдски препис г. 1726, и Грбаљски, и још мало познати Раванички „Суд Леона и Константина“,⁶⁾ који нам изгледа као једини покушај самосталне кодификације у Србији тог доба. Ово је нека анонимна компилација која се налази на крају Раваничког зборника и спада вероватно у време Велике Сеобе. Неки зналац права (вероватно игуман раванички) хтео је да попуни недостатке Душанова кодекса и напише 25 параграфа, од којих се понеки односе на наследно право, а већи део на злочине у рату против Турака. Ове одредбе имају несумњиву везу са приликама оног доба. Ипак морамо признати да је традиција византијског права била и сувише јака у српској цркви. Раванички компилатор исписао је све своје одредбе делом из Закона Судног, делом из Еклогe и Прохирона. То значи да се послужио московским штампаним издањем Крмчије од г. 1650, јер само ту ова три законика долазе заједно као гл. 46, 48 и 49. Штампана Крмчија, која је почела да долази из Ру-

³⁾ Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, Б. 1898, стр. LX.

⁴⁾ *Законодавство Стефана Душана*, стр. 30—35 и 227—232.

⁵⁾ М. Веснић, *Тако звани Јустинијанови закони и српско право*. „Бранич“, III (1889), 230.

⁶⁾ Кратко га је споменуо Флорински „Законодательство Стефана Душана“ К. 1888, стр. 228 сл. Анализирао сам га у мојем реферату „*Zwei serbische Kompilationen des byzantinischen Rechts*“, читаном на III Међун. Византолошком Конгресу у Атини 15 окт. 1930.

сије у српске крајеве, појачала је познавање старог византијског права у његовој Светосавској обради.

Снажни утицај црквеног права у томе облику осећа се у Србији још на почетку XIX века. Кад је прота Матија Ненадовић почео г. 1804 да пише прве законе за Карађорђевог уставше, није загледао ни у Душанов Законик ни у савремене европске кодексе, него је отворио штампану руску Крмчију и, како сам каже „исписао из Закона Јустинијанових и Мојсијеве строгости против Јевреја“ (т. ј. из глава 44 и 45 шт. Крмчије).⁶⁾ Можемо казати да је у XVIII веку утицај црквеног права потиснуо у позадину традицију Душанова законодавства.⁷⁾

Ипак на прелому XVIII и XIX века јављају се и први самостални српски законици новог доба, који много више одговарају животним приликама, него параграфи исписани из штампане Крмчије.

Ово су — Законик Црногорски 1798—1803 и Карађорђевог Законик.

И један и други рођени су из потреба живота, у пуној жељи борбе за независност против Турака, дати су ратоборним војницима, који тек организују своје примитивне државе. Отуд краткост и примитивност ових законика, али отуд и њихова већа самосталност и значајност њихова.

Оба законика најмање се наслањају на писмену традицију. Иако је владика Св. Петар вероватно често читао штампану Крмчију, тешко је у његовом Законику наћи неку директну позајмицу из Крмчије. Владика је хтео да да суд и управу Црногорцима, навикнутим на племенско разрачунавање. Стога је овај Законик претежно кривично-правне садржине, као свака *Lex Barbarorum*, као и Руска Правда XI века. Као некад први хришћански руски кнежеви, тако почиње и митрополит црногорски од ограничавања крвне освете⁸⁾ и од ценовника повреда и увреда. Овај „Законик Црне Горе и Брдах“

⁶⁾ Литература наведена у чланку г-це Р. Петровић, *Законик протомашеје Ненадовића*, *Гласник Истпор. Др. у Н. Саду*, II (1929), стр. 380—384.

⁷⁾ Уп. М. Вукићевић, *Судови и њихово уређење за време устанка од 1804—1813 год.* Полиц. Гласник I (1905), бр. 29 сл.

⁸⁾ Често се погрешно тврди да је Св. Петар у Законику забрањивао крвну освету, *напр.* Р. Петровић, *Законик Петра I, Записи 1929*, (стр. 20 сепар.). Међутим ако се пажљиво прочита чл. 5, види се да је крвна освета допуштена: убицу—наследника (чл. 2) и земаљског крвника (чл. 4) сваки „најкраћи Црногорац или Брђанин једнако убити може, *колико и он којему је он брата убио*“. Дакле је крвна освета за брата — признати општи принцип, којему се додају два случаја *Wildfangiatius*-а (права сваког грађанина да изврши правду над злочинцем). У чл. 18 (посталом г. 1803) забрањена је само крвна освета према Приморцима, да се избегну сукоби са аустријском владом. Тек пред своју смрт (у окт. 1830) молио је владика Црногорце да се закуну на његовом гробу, да неће вршити крвну освету до Ђурђева-дне. А. Поповъ, *Законодательный бытъ Черногорья*. ЖМНП. р. ч. 52 (1846), стр. 65.

има најмање додирних тачака са Душановим законодавством, јер секундарна примитивност црногорског живота XVIII века тражи много простије одредбе, него што их има у отменом законодавству Душановом, намењеном диференцираном сталешком друштву XIV века.

Исто можемо рећи и о Карађорђевом Законику. Иако је Карађорђе имао неко време за сарадника аустријског доктора права, професора Императорског Харковског Универзитета, надахнутог идејама школе природног права, — ипак утицај Боже Грујића не осећа се нигде у Законику. Писан је кратко и одрешито, готово простачки. Рођен из потреба живота, намењен простом народу — у главnome војницима, јучерашњим хајдуцима, Карађорђев Законик има да заведе ред у војсци и између старешина, брине се за војно-кривично право, доноси и неке примитивне одредбе о уређењу управе и војске. Строг и крут војнички дух, понеки утицај турске суровости и аустријске граничарске дисциплине⁹⁾ провејава из тог Законика, али у главnome види се искрена и самостална жеља да се доскочи основним недостацима српског живота, да се зло и празноверице искорене и „да се Србима бели свет не смеје“ (§ 31). Још једно што пада у очи у овоме Законику, то је озбиљна тежња Карађорђева да свима старешинама пропише њихове дужности, да њих строго кажњава за све могуће злоупотребе, да њих убеди да је старешина сваког чина — само „служитељ народни“ (§ 32).

Треба признати да је Карађорђев Законик најмање испитан, и ако спада у најновију српску историју. Много је мање познат и обрађен него Душанов Законик. Имамо многе описе Душанова Законика, брижљива издања текста, многобројне коментаре и анализе.

Међутим незнамо ни за годину постанка Карађорђева Законика¹⁰⁾ ни за рукописе, немамо ни потпуно издање текста. Досад су била позната само два штампана издања Законика оба непотпуна. Год. 1844 штампало је „уредник Подунавке“

⁹⁾ „На правницима је да му изнађу изворе које би по нашем мишљењу, требало тражити у законима аустријске војне границе“. Ст. Новаковић, *Уставно пишање и закони Карађорђевог времена*. Б. 1907, стр. 117.

¹⁰⁾ Ст. Новаковић вели: „Разматрајући текст, ми бисмо га ставили у радњу Савета после 1810, где се већ у Србији било развило неко уредније стање“, *Уставно пишање*, 117; г. г. Б. Марковић (*О доказима у кривичном поштуку*, Б. 1921, стр. 63) и Т. Живановић (*Основи кривичног права. Општи део*, Б. 1922, стр. 39) стављају га у год. 1807. Ипак треба приметити да је добро обавештен Родофиникин писао 2 новембра 1808 г. из Београда кнезу Прозоровском: „Овде се сад суди по обичајима; а најбоље би било увести руске законе, изабравши оне који су њима (Србима) потребни“. Н. Поповъ, *Россія и Сербія*, М. 1869, I, 488; В. Богишичъ, *Разборъ сочиненія Н. А. Попова*, Петр. 1872, стр. 184.

Милош Поповић један текст¹¹⁾ о којем говори у напомени: „У рукопису из којег ово саопштавамо, нема првих 13 параграфа. Молимо дакле ако би јошг когод ове законе при себи имао, да нам ји даде, да овај драгоцени споменик права Србског подпунимо, јер је то важни документ за обшту историју права Славенскога.“ Наштампиао је 25 параграфа од 14 до 38, без сваког коментара; ставио је нетачан наслов: „Карађорђеви криминални закони“.

Поповићева молба, на жалост, није имала довољно одјека. Кад је после неколико година Данило Медаковић почео да издаје у Новом Саду своју познату Српску историју, имао је вероватно у рукама потпуни текст Карађорђева Законика, ипак није схватио његов значај ни за историју српску ни за „општу историју права славенског“. Није се сетио ни Поповићеве жеље и наштампиао је још мање. Вели овако: „Мени е до руке дошао само едан Акт, кои е неким образом био закон воени и грађански. Они носи наслов: *Правила воена и народня*. У нѣму има свега 41 члан. Из нѣга се види да е држава била устроена у главное по образу войничком. Воена аустриска граница као да е узета за примѣр“. (IV, 13). Доноси ради примера око половину Законика: 19 чланова али опет без почетка. При томе, чудним случајем, објавио је у главное одредбе из друге половине Законика, дакле опет оно исто, што је „Подунавка“ већ наштампала. Доноси само три члана више: чл. 9, 10 и један с краја (са нетачним бројем 27¹²⁾). Нема коментара, једино додаје тексту Законика ову примедбу: „Доста е и ова уредба или закон далеко од закона, какав би Србија јошт и онда имати могла. Ми се морамо задовољити да се е у она времена и толико и тако урадити могло. Што е најглавније, то се види, а то е да су Срби подражавали одма у ствараню своје државице другим народима“¹³⁾.

Оба су издања дуго остала непримећена у науци. Тако на пр. Нил Попов у своме темељном делу „Русија и Србија“, кад говори о првом уређењу Карађорђеве државе, тврди да није било писаних закона, да се суд вршио само по народном обичајном праву, по нахођењу судија и по неоспорним сведочењима¹⁴⁾. Из тих разлога није ни В. Богишић споменуо

¹¹⁾ „Подунавка“ год. II (1844), стр. 3—10, 15, 18—19 (бр. 3 од 15 јануара, бр. 4 од 22 јануара и бр. 5 од 29 јануара).

¹²⁾ Вероватно био је то чл. 41; в. белешку г-це Р. Петровић у *Архиву XXXV* (1929) стр. 319—320, под насловом „*Рукописи Карађорђева Криминалног Законика*“. (У ствари говори само о штампаним издањима не о рукописима).

¹³⁾ Дан. Медаковић, *Повѣстница Србског Народа*. У Н. Саду 1852. IV, стр. 319—320.

¹⁴⁾ Разбирателства производись не на основани какихъ-либо писанныхъ законовъ, но по народному обычному праву, по разумѣнью судей и по неопровержимымъ доказательствамъ. Н. А. Поповъ, *Россия и Сербія*, М. 1869, т. I, стр. 101.

Карађорђеви Законик у своме нацрту развитка законодавства у Србији XIX века, јер је грађу за овај одељак узео у главне од Н. Попова¹⁵).

Тек почетком XX века сетили су се истраживачи Карађорђеви Правила. Год. 1905 објавио је Д. Алимпић лепу расправу „Историјски развитак полицијских власти у Србији“. Ту наводи *Карађорђеви Закон* који је нашао у „Подунавци“, и због реткости листа прештампава цео текст без коментара¹⁶). Тиме је пок. Алимпић повратио живот заборављеном Законнику. Отад спомиње га М. Вукићевић¹⁷), опет прештампава Ст. Новаковић¹⁸), и д-р Тома Живановић уводи га у свој уџбеник кривичног права¹⁹). Недавно је г-ца Р. Петровић скренула пажњу и на Медаковићево издање²⁰).

Почетком 1927 дошао је у наше руке рукопис Карађорђеви Правила²¹). Налази се у Народној Библиотеци под бр. 1080, заведен у каталогу као „Одломак из некаквог законика, писан поч. XIX века“. Био је набављен после 1905 г., преко књижаре г. Геце Кона.

Написан је на једном великом табаку хартије, почиње на првој страни од § 14, на дну је треће стране § 39, на четвртој је страни само § 40, после којег има доста празног места. Ово је без сумње исти рукопис, по којем је М. Поповић штампао текст у „Подунавци“, јер почиње од § 14. Јасно је да је испред тог параграфа морало некад бити две стране са § 1-13, али да су оне већ г. 1844 биле изгубљене. Прегледајући овај рукопис, видимо да он садржи нешто више него Поповићево издање (§ 39 и 40), да се из њега могу успоставити речи о Турцима, избрисане у штампи у § 24 ради предострожности, и да се понегде може исправити немарно штампани текст. Нарочито је интересантно, што наш рукопис изгледа не као доцнији препис, него као *концепт* оригинала. На неколико места брисани су изрази, на неким су додати са стране. Неке одредбе (§ 17, 38) почињу од једне стилизације, која је одмах пребрисана и замењена другом. Оваква брисања, додавања и мењања могла су да постану само у току стварања текста, не при преписивању. Држим да је ово оригинални концепт Законика, писан под непосредним Карађорђеви диктатом.

¹⁵) Valt. Bogišić, *Pisani zakoni na Slovenskom Jugu*, Zagreb, 1872.

¹⁶) *Полицијски Гласник* I (1905), стр. 116 и 125 (број 14 и 16).

¹⁷) М. Вукићевић, нав. чл. *Полицијски Гласник* I, стр. 379–381.

¹⁸) Ст. Новаковић, *Уставно питање*, стр. 117–120.

¹⁹) Т. Живановић, *Основи Кривичног права*. Општи део, Б. 1910, стр. 21–24.

²⁰) Спом. белешка у *Архиву* XXXV (1929), 319.

²¹) Срдачно захваљујем г. Свегозару Матићу, пом. упр. Нар. Библ., који ме је упозорио на тај рукопис.

Што се тиче Медаковићева издања, мислим да је Медаковић објавио неки доцнији препис, јер има друкчију нумерацију и незнатне стилистичке промене. Неоцењива је штета што Медаковић није наштампao прва 11 параграфа које је имао у рукама. Овог пута нећемо анализирати садржину и истраживати изворе Карађорђевих Правила. Морамо приметити само једно. Наслов „Карађорђеви Криминални Закони“, дометнут од М. Поповића, нетачан је. У дефектном рукопису бр, 1080, којим се он послужио, уопште нема наслова. По тачном наводу Медаковића, наслов је био „Правила војена и народња“. И заиста, Карађорђеви циљ био је да изда један општи законик који би обухватао основне потребе народног и војног живота: и администрацију, и судство, и војну дисциплину, и материјално право. Као што увек бива са примитивним законима, већи део одредаба испао је кривично-правне садржине (као у Руској Правди и у Црногорском Законику), јер је уређење кривичног права — прва и најпреча потреба једне државе у стварању²²⁾. Ипак има и параграфа који не спадају у кривично право (напр. § 29, 32, 38, 39, 40 и 41). Стога мислим да је боље место нетачног наслова, уведеног од М. Поповића, задржати наслов „Правила војена и народња“ или говорити кратко: „Карађорђеви Законик“.

Доносим текст тачно по рукопису бр. 1080, попунивши га варијантима према издањима у „Подунавци“ и у Медаковића. Сачувао сам нетакнут правопис, типичан за крај XVIII и почетак XIX века: без разлике између ћ и ђ, са старословенским словима: њ, я, ю, али без јерова (само на 2—3 места) и без щ (само у речи: свешеник). Овакав упрошћени правопис налази се и у Грбальским привилегијама, писаним после 1767 г. Језик Карађорђевог Законика је чист народни, са врло ретким словенизмима. Ово нас опет убеђује да је Законик био писан под непосредним диктатом Врховног Војводе.

ПРАВИЛА ВОЈЕНА И НАРОДЊА

§ 1—8 изгубљени су.

§ 9. Старешина, войвода, капетан, кнез, судица, буди кога чина, кои би се усудио кому судити по атеру или по пизми или по кумству, или по приятелству или по сродству или по миту, тај ће се сваки пред њим народом изобличити за разорителя правде народнѣ, и онакови по чистој сведочби лишиће се свога звања, а од кога би мито и глобу узео, срамотно пред народом вратити. (Мед.)

§ 10. Који би старешина или који му драго од војнички управитеља усудио се добит плячку на боју, коју војник добије, отети, тај старешина војничком суду да се преда, да му се дјело међу војском њом суди, и сра-

²²⁾ У првој редакцији „Руске Правде“ од 43 члана 40 се односе на кривично право и кривични поступак, 3 на дохотке чиновника, тек у другој доцнијој редакцији јављају се већ одредбе из грађанског права. Сасвим је обрнут однос у законима старих културних држава: у Прохирону од 40 глава само једна (39-та) обухвата кривично право, готово све остале баве се грађанским правом. У Василикама од 60 књига само једна, последња посвећена је кривичном праву.

мотно да вратити мора, и чина то ест старешинства свог да се лиши, и по том како прости војник да мора у кумпанији служити за кривицу што е од свое браће отимао. (Мед.)

§ 11—13 изгубљени су.

§ 14. Ко би¹⁾ се војник усудио при изгубљено баталје, за живота оруже из руку дати или бацити, без изговора²⁾ шибу мртву 6 пута кроз 600 момака. (рк, Под.; нема Мед.)

§ 15 (Мед. нема). Кои би се усудио војник³⁾ у воисци пушку буди на што избацити без питања старешине и допуштена, 25 штапа да трпи.

§ 16. (код Мед. 21). Кои би се год пронашо или уфатио буди свешеник^{3а)} буди старшина буди војник или наипослѣдни копач⁴⁾ да зло о правителству и о држави Србској говори, макар у воисци макар у селу⁵⁾, таи подлежи каштиги како издател отечества и шпион.

§ 17. (Мед. нема). *[избрисано: Ко задржати се усуди писмо у свом селу . . .]* Налаже се свакоме Србину, а особито сеоском кмету, када би писмо у село дошло, да се таки даде кмету у кое му драго доба било, и кмет таи час да га шилѣ куд иде и коме. Тако исто чебана кад би у село дошла, кои би се усудио од више поменутих ствари задржати, таи подлежи 50 штапа трпети.

§ 18. (код Мед. 20). Кои би убио човека⁶⁾ своевољно, *[избр. било]* а оваи нје на њга преће пушку потего и осведочи се чисто, отсуњуе⁷⁾ се да се стреля и по том обеси.

§ 19. (код Мед. 23). Кои би убио неотице човека, по добром испиту да се осведочи, томе хапсѣ пол године, у гвожђу, и проче спрам фамилије његове, што суд донесе деци и жени платити.

§ 20. (код Мед. 24). Кои потегне пушку или нож на кога и окреше а⁸⁾ не убие, таи *[избр. било]* каштигу убице кој е неотице убио да трпи, ако и⁹⁾ не окреше но на празно потего,¹⁰⁾ томе по 50 штапа у 2 пута да се удари.

§ 21. (Мед. нема). Момци кои се на стражу одреде, и ако би *[избрисано: их]* патрола затекла шилбока да е заспо, шилбо(к) шибу¹¹⁾ кроз 300 момака 3 пута, а каплар нин¹²⁾ кој е међу нима, по 50 штапа у 2 јутра, а прочим по 25. Ако би их¹³⁾ патрола затајала и прочуло се и осведочило, то исто патрола да трпи и они.

§ 22. (Мед. нема). Кои би се старешина усудио или капетан или капларѣ, војника за мито из воиске кући пустити или за какав дар, сваком оном¹⁴⁾ кои био, приписуе се издаиничество и подлежи суду воиничкомѣ, кои да плати сваком свом војнику *[дод. споља: + колико под командо његово стои]*, по онолико колико е од онога једног узео и у напредак да се изкључи из власти.

§ 23. (Мед. 25). Кои би се усудио злословити, то ест псовати или безчестити свешеника, старешину, чиновника, трговца *[дод. споља: + кмета]* било са узроком, било без узрока, а не би га суду и власти прјавио, томе суди му се¹⁵⁾ по 25 штапа у 2 јутра.

§ 24. (Мед. 27) Кои би се Србин уфатио и осведочио, да таино води разговор с Турци и прјателство, то ест шпионлук,³⁾ да Турцима доказуе и род свои издае,¹⁶⁾ таи да се каштигуе да му се пребию обе ноге на 2 места и обе¹⁷⁾ руке, и тако жив да се дигне на коло и да се не скине док кост трае.

¹⁾ Под. Кои би. ²⁾ Под. додаје: (шрци). ³⁾ Под. војник усудио ^{3а)} речи: буди свешеник додате су одозго у рукопису. ⁴⁾ Мед. буди ли старшина или војник или пак наипосле копач. ⁵⁾ Мед. или у селу. ⁶⁾ Мед. Ко би се год усудио убити човека. ⁷⁾ Мед. и Под. осуђуе. ⁸⁾ Мед. додаје: а неупали и. ⁹⁾ Мед: а код, Под: ако ли. ¹⁰⁾ Под: потегне. ¹¹⁾ Под: шилбок(у) шибе. ¹²⁾ Под: каплар(у) њин(омѣ). ¹³⁾ Под: Ако би. ¹⁴⁾ Под: (ма). ¹⁵⁾ Под: то да се (одсуди, Мед: томе одсуђуе се. ¹⁶⁾ Тако је штампао Мед. (само без речи: с Турци). У рукопису су доцније прецртане речи: *разговор с Турци и прјателство, и да Турцима доказује; у Под. прецртане речи замењене су шрцима.* ¹⁷⁾ Мед: обадва.

§ 25. (Мед. нема) Сваки старешина своји војсци да изда заповест у српску стоку или како рушадину за живот свои не дирати, но ди¹⁸⁾ е баш нужда да е воиска гладна, то капетану војске да се прѣяви, капетан воиводи, и потом воивода да заиште од оближни села нека покупе и нека за новце донесу и у војсци продаю. А што би села на воивоудино исканѣ дали¹⁹⁾, то воивода да попише колико е примїо да се може рачун дати после. Кои би се воинику усудио сам собом учинити и туђе марвинче убити, таи да плати двоструко и 25 штапа прими. А у кога би се рушадина нашла туђа, таи шибу кроз 300 момака²⁰⁾ три пута, зато што е свога брата харо.

§ 26. (и код Мед. 26). Ко би украо вола или коња, да плати добро, пошто газда оће, и да прими у 2 јутра по 50 штапа. Ко²¹⁾ украде овцу или ягиѣ, за едно двоє да даде²²⁾ и 25 штапа.

§ 27. (Мед. 28). Кои се усуди²³⁾ отети девојку, таи момак да прче²⁴⁾ шибу 3 пута кроз 30 момака, девојка да се пусти, и за кога она оће нека се уда; и ово венчанѣ безаконо не брои се за бракосочетанїе²⁵⁾, куму²⁶⁾ 50 штапа, деверу 50, старомѣ свату 50, а осталим сватовима по 30²⁷⁾.

§ 28. (Мед. 29). Свешеник кои венча отету девојку, да се лиши па рохиє (нурїе) и да више за живота нигди²⁸⁾ добити у не може, за узрок да он као законодавац преступивши, учинїо повод безакони брак благословити користи ради своє.

§ 29 (Мед. 30). Жена и човек законо венчани кои су, разпустити се не могу без велика узрока и велика суда и владике.²⁹⁾

§ 30 (Мед. 31) Жена или девојка коя³⁰⁾ би се случило да роди без мужа³¹⁾ дете, то ест (копиле) ово е натурално, заповест да се изда да никака³²⁾ се не би усудила удавити дете, но слободно нека рани, или ако е весма стидно, то може однети [избр. и прид..] и на пућу оставити куд люди сваки час пролазе, да кои год нађе, примиће и наћиће³³⁾ и ранити. Ако би е³⁴⁾ усудила удавити, то таки и она осуђує се на смерт, без никакове далше³⁵⁾ милости, за узрок што е убила човека на свету.

§ 31 (Мед. 32). Ко³⁶⁾ би се усудио вештице тражити и убїяти жене и мучити како што су бивале овакове будалаштине, или у воду бацати,³⁷⁾ ко би ово учинїо оваку лудост за кою се Србима бели свет смее, за (о)ваку³⁸⁾ будалаштину одсуђуємо му оно што би он чинїо бїо³⁹⁾ више реченим вештицама, нѣму да се учини.

§ 32 (Мед. нема). Старешинам⁴⁰⁾ сваког чина, служитељм⁴¹⁾ народа определїиће се плата и рана по мѣри, а да кулука од народа ни у какво дѣло свое нема, нити се народу допуца кулуковати кому; токмо⁴²⁾ народнѣ службе што се каса што е за цѣлу общину, то дужно да буде, како косити сено, белгукѣ за конѣ воиничке, бећарске, то ест общу војску, од ког белдука определїиће се⁴³⁾ и старешинам за трошак како рана тако и сено, а (с)тарешина кои хоће какав рад водити кућни, а он нека плати, нека му се ради.

§ 33 (Мед. нема). Кои се усуди оставити од војне село или више, за кулука себи, таи ће подлежати народнѣм суду и платиће у касу одсуђену цену и изключиће⁴⁴⁾ се власти неко време за каштигу.

¹⁸⁾ Под: гди. ¹⁹⁾ Под: дала. ²⁰⁾ Под. додаје: (да трчи). ²¹⁾ Мед: кои. ²²⁾ Мед: за едно да даде двоє. ²³⁾ Мед: Кои би се усудио. ²⁴⁾ Мед: тај да трчи; Под: тај момакѣ да трчи. ²⁵⁾ Мед: не прима се за право бракосочетанїе. ²⁶⁾ Под. додаје: (да се удари). ²⁷⁾ Мед: по 30 штапа. ²⁸⁾ Мед: да се лиши нурїе и да за живота више нигде. ²⁹⁾ Мед: Жена и човек бракосочетани кои су се ради разпустити, без велика узрока и велика суда и владике нив можно бити им разпуститим. ³⁰⁾ Мед. којой. ³¹⁾ Мед. венчаног мужа. ³²⁾ Мед. никакова, Под. никаква. ³³⁾ Мед, Под. наћиће се. ³⁴⁾ Мед. А коя би се. ³⁵⁾ Мед. далѣ. ³⁶⁾ Мед. Кои. ³⁷⁾ Под. бацити. ³⁸⁾ Мед. овакову. ³⁹⁾ Мед. отсуђує се тому оно што е он чинїо. ⁴⁰⁾ Под. старешинама. ⁴¹⁾ Под. служитељима. ⁴²⁾ П. само. ⁴³⁾ П. определитиће се. ⁴⁴⁾ П. платитиће, изключитиће.

§ 34 (Мед. 34) Кои би човек хрђаву човеку⁴⁵⁾ [избр.: дао] хаидуку дао леба а не казо одпут селу⁴⁶⁾ да е се накови⁴⁷⁾ гони, онаи да прими каштигу како аидуц.⁴⁸⁾

§ 35 (Мед. 35) Ко би отишо у аидуке и ценіо и харо⁴⁹⁾ браћу своју, томе никакове милости ни предае никад, но еднако да се тера, и кад се уфати, жив да се преда суду, и судъ [дод. споља: да поврати похарато],⁵⁰⁾ да му изпребія и ноге и руке и потом на коло да се разапне.⁵¹⁾

§ 36 (Мед. нема) Кои би се старешина судац или кои му драго біо чиновник, усудио се да хаидуке шилѣ и народ да харају, и нѣму и⁵²⁾ се даю да и⁵³⁾ он сохраниява, томе ако се чисто осведочи, каштига по пропису 35 преписуе му се, да е он харо а не они аидуци.

§ 37 (Мед. нема) Старешина или кои му драго судац ако се пронаѣ да⁵⁴⁾ са лоповима кои конѣ и волове краду, ако се усуди са онаковим делати а коме в украдено не плаћати, но лопове бранити а сиротину угнѣтати, таи одсућуе се како исти лопов, под каштигу, и власти да се лиши.

§ 38 (Мед. 38) [прецртано: Народ да нема изменивати управителѣ...] Народу у власти нје⁵⁵⁾ избирати воиничке старешине кои ће воиском управљати и на бои водити. Ово остае на промотренію воене власти и старешина [додашо на дну + да они изберу кој е вешт и искусан воиску водити⁵⁶⁾ и ном управљати]. Народу се допушта избирати судца за магистрат, сеоскога кмета, срезког то ест кунпаниског кнеза.

§ 39 (и код Мед. 39)⁵⁷⁾ А избацити нї еднога да не може без суда⁵⁸⁾ и велике власти, докле му се не би нашле и осведочиле погрѣшке, и погрѣшке га могу извадити и(з) званія, а лишити воля⁵⁹⁾ ничія или хатер или пизма.

§ 40 (само у рк.) Налаже се и заповеда да сваки воивода, капетан, кнез велики, кнез кунпаниски, каплар, кмет сеоски [избр.: да се], кој е год у служби народној, макар у како му драго чину, да мора се заклети пред сабратим народом и свешеником на кресту и Евангелію, да како он хоће вѣрно службу Отечествуа...⁶⁰⁾

§ 41 (Мед. 27) Сваки Србин слободу да има своју тужбу што му е неправедно учинѣно од кога му драго показати старешини, и баш да би на самог старешину тужбу имао, слободно да е може суду представити и да му старешина пизме не може имати. Кои би старешина замрзео што би се когод тужио праведно на нѣга, таи повинен већем осужденио да буде, што против закона народнѣг стои; кои би се тревно да на правди и без никакове кривице тужбу преда на чиновника а не посведочи се, но срамотио честно лице, таи каштиги подлежи и аресту.

Д-р А. Соловјев

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Проблем дизања цена на ниво из 1929 године

Нису ретки предлози, нарочито, у Енглеској и у Сједињеним Америчким Државама, да се једном одговарајућом новчаном политиком постигне враћање данашњег светског

⁴⁵⁾ Мед. нема речи: хрђаву човеку. ⁴⁶⁾ Ма не явио тај час своје селу. ⁴⁷⁾ М. онакови, П. таковѣй. ⁴⁸⁾ П. каштигу аидука. ⁴⁹⁾ М. арао. ⁵⁰⁾ Мед. нема ових речи. ⁵¹⁾ Мед. додаје: а поару да поврати кому принадлежи. ⁵²⁾ Под. нема речи: и. ⁵³⁾ Под. иј. ⁵⁴⁾ Под. да е. ⁵⁵⁾ Мед. Народу ние у власти. ⁵⁶⁾ Од ове речи и до краја чл. 38 изостављено код Мед. ⁵⁷⁾ Текст параграфа 39 и 40 био је првобитно написан без прекида, in continuo, али је затим у току рада овај текст подељен и пред речи: а избацити стављен број § 39. ⁵⁸⁾ Мед. Недозвољава се избацити ни еднога без суда. ⁵⁹⁾ Мед-и нѣгове га погрѣшке могу извадити и званія лишити, а воля. ⁶⁰⁾ Ту се прекида рукопис, иако је остало још доста празног места на хартији.

нивоа на висину на којој се он налазио у 1929 год. Враћањем цене на њихов ранији ниво отклониле би се и данашње последице њиховог пада, односно светска привредна криза. Ми смо у своме чланку, Новчана политика и криза (в. Архив од Августа 1931.) претресали ово питање и изложили своје разлоге са којим мислимо да се оваква једна грандиозна операција не може извести и чак и када би се извела, не би била у стању да донесе очекиване користи. Истакли смо да лежиште проблема не лежи у једноставном враћању нивоа цена, онаквог каквог га изражавају индекси цена на велико, него у отклањању диспаратета који данас постоји између цена аграрних и индустријских производа на једној, и цена на велико и на мало на другој страни. Пре неколико дана г. Шарл Рист, професор Економије на Париском Факултету, одржао је у Банци за Међународне Обрачуне једно врло интересно предавање о овом проблему, не улазећи као што смо ми учили у само питање могућности да се цене врате на ниво из 1929. Г. Рист је своје излагање ограничио на питање целисходности овога дизања цена на ранију висину и непобитно је утврдио да ниво цена из 1929 не може претстављати једно идеално стање коме треба тежити. Цене у 1929 према г. Ристу, нису резултат једног нормалног привредног развитка, већ су у многоме производ случајности и ненормалних прилика које су у ово време преовлађивале у Сједињеним Америчким Државама.

Излагање г. Риста је изванредно јако и интересно и ми ћемо га овде, с обзиром на огромну важност питања, укратко изнети. Г. Рист налази да има много аналогije у развоју новчаних прилика у Европи после 1925 године када су већина европских земаља отпочеле да прелазе на златно важење и године 1873., када су Немачка, Скандинавске земље, Француска и земље Латинске Уније, напустиле сребро и прешле на златно важење. После 1873. дошло је до нивелисања нивоа цена између држава са златним важењем и до пада цена проузрокованог повећањем производње, који није могао бити парализован симултаним повећањем производње злата. Разлика, међутим, између ова два времена лежи у томе што су цене после 1873 г. одговарале једном нормалном привредном развоју, док после 1925 ово није био случај. Државе које су после 1925 усвојиле златно важење везале су своје цене за цене у Америци, која је дуго времена једина имала ефективно златно важење. Међутим амерички ниво цена није био резултат једног нормалног привредног развитка. Он је по мишљењу г. Риста био, услед случајних момената превисок и проистекао је из специјалних, пролазних и случајних околности које су после рата преовлађивале у америчкој привреди.

Амерички ниво цена у 1925 год. био је резултат ратне инфлације која је завршена наглим падом цена у 1920 год.

Од 1920 до 1925 услед сталног притицања злата у Америку одржавала се цена на вишем нивоу захваљујући сталном притицању злата у Америку, без кога би сигурно цене пале још пре 1925. После 1925 године настаје у свима гранама производње јако повећање производње. И како се у исто време приходи појединаца нису повећали, морало је неизбежно доћи и до пада цена. Велика маса злата са којом пак америчке емисионе банке располажу омогућило им је да врло дуго ово опадање цена успоре.

Велико обиље и јефтиноћа кредита учинили су да цене не само да нису опадале него су на против после 1927 г. чак и повећане. Нагомиланост злата у Америци омогућила је, дакле, одржавање цена на једном вештачком нивоу. Огромна спекулација на берзама у 1928 и 1929. повећала је обиље новца привлачећи велике капитале из Европе. Све је ово допринело да се цене, у место да падну, повећају у току 1928. и стабилизују у 1929 год. Да се процес опадања цена могао спровести раније он би био много мањи, пошто производња не би толико дуго била потстицана високим ценама. Према г. Ристу нормалан ниво цена у Америци у 1929 г. није могао износити 98 него око 80 поена, Хтети, према томе, враћати цене на ниво од 98 поена потпуно је погрешно. Значи да су данашње цене стварно за око 10—15% ниже од свога нормалнога нивоа.

У данашње време ма колико је да је опште привредна ситуација тешка, не треба ипак заборавити да би она могла бити још тежа и да је непромишљени експерименти могу претворити у потпуни хаос. Један од најопаснијих експеримената био би враћање цена на њихов ниво из 1929 год., што се не би могао постићи без врло велике инфлације. Овакав поступак значио би ставити привреду у највеће опасности, да би се постигло једно стање које само по себи није нормално, и које не може због тога значити оздрављење светске привреде. Интересантно је да у току последњих година извесни врло прости и умесни предлози нису могли добити присталица, док је овај тако опасан план придобио за себе најутицајније људе у Енглеској и Америци. Треба се надати да ће ово одушевљење за подизање данашњих цена за 35—40%, после г. Ристове студије, с обзиром на углед који он ужива у целој свету, попустити и да се санирање привреде неће покушавати овако опасним и погрешним методама.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Може ли приватни учесник као супсидијарни тужилац преузети ранију квалификацију оптужнице и оптужницу, када државни тужилац преиначује оптужницу и мења квалификацију дела у корист оптуженога?

У смислу §§ 6. и 53. с. к. п. приватни учесник као оштећени је странка у кривичном поступку, која поред старања о остварењу својих приватноправних потраживања има права и да преузме гоњење или оптужницу, ако од исте одустане државни тужилац. Тада он, као супсидијарни тужилац, улази у сва права државног тужиоца (§ 54. с. к. п.) и у њима остаје до свршетка поступка, изузев случаја из § 56. с. к. п., по коме државни тужилац може у свако доба, када се увери да је то потребно, предузети гоњење и заступање оптужнице. Када и како приватни учесник постаје супсидијарни тужилац, предвиђено је у § 53. с. к. п.

У пракси се десио овај случај: Приликом недавног претреса у Окружном суду у Х. после проведеног доказног поступка, а пре објаве Претседника већа да је исти завршен, Државни тужилац изменио је оптужницу у толико, што је изјавио да оптуженика сада оптужује за дело повреде тела из § 181. од. 2. к. з., а не за дело разбојништва из § 328. у вези са § 326. к. з. за које је исти стављен под оптужбу. Заступник приватног учесника изјавио је после те изјаве државног тужиоца, да преузима гоњење за дело из § 328. у вези са § 326. к. з.

Објављујући овај случај у мартовском броју „Правосуђа“ из 1932. год. Г. Стојан Јовановић, судија мисли „да је много целисходније и праведније узети у случајевима, када државни тужилац измени оптужбу у корист окривљеника, да приватни учесник ступа на његово место, дакле, постаје супсидијарни тужилац у погледу тежег дела.“

Ми не делимо ово мишљење Г. Јовановића, па мислимо, да преузимање оптужбе од стране супсидијарног тужиоца у овом конкретном случају јесте неправилно и на закону неосновано.

У смислу § 202. с. к. п. државни тужилац подиже оптужбу против окривљенога, те у истој наводи поред осталог следеће: кривично дело због кога се окривљеник оптужује са свима његовим законским обележјима која су потребна за примену извесног прописа и извесног закона. Уз то наводи време и место извршења, предмет на коме је, оруђе којим је дело учињено, последице, као и друге околности, колико је потребно да се дело што јасније означи (бр. 2. § 202.). Затим законски назив кривичног дела, које је предмет оптужнице, заједно с навођењем прописа кривичног закона, који се по предлогу тужиоцевом имао применити (§ 202 бр. 3).

У смислу § 266. с. к. п. може државни тужилац проширити своју оптужбу и на које друго кривично дело, ако је оно откривено у току главног претреса. Права окривљенога, да одговара на ову проширену оптужбу, прописана су у § 266 с. к. п. Према §§ 219. и 269. II. одељак Државни тужилац може и одустати од оптужнице, па онда исту преузима приватни учесник, као супсидијарни тужилац, како је то већ предвиђено у §§ 53. 219. и 269. с. к. п. Али поред овог права државног тужиоца, да одустане од оптужнице, он има права у смислу § 269. II. од. како у току претреса тако и у закључном говору, а према исходу доказног поступка, да измени оптужбу не само у питању о кривици, него и у питању о оцени кривичног дела и у питању о казни.

Државни тужилац према исходу доказног поступка има права да мења квалификацију дела, како у корист лица, тако и на његову штету. Каква су тада права приватног учесника? Може ли он рећи, да квалификација државног тужиоца не вреди и предузети гоњење и заступање раније квалификације? Одговор је једноставан: не може, јер му то закон не дозвољава.

Ми смо споменули како § 53, тако и друге параграфе, који говоре да приватни учесник може предузети гоњење и заступање оптужнице, када државни тужилац одустане од гоњења или од оптужнице. Ако међутим, државни тужилац промени квалификацију у оптужници или и саму оптужницу услед исхода доказног поступка, тада приватни учесник не може се појавити као супсидијарни тужилац нити у погледу раније квалификације, нити у погледу, пак, раније оптужнице, јер му законодавац ни једним прописом није дао то право. У истој ствари за исту радњу не могу да буду две квалификације, две оптужнице, два разна тужиоца: један државни, а други супсидијарни јер је то *non sens*. Постоји једно или друго, али никако обоје, јер се искључује.

Према нашем кривичном судском поступку државни тужилац мора у сваком случају (§ 44.) када је кривично дело учињено, да покрене кривично поступање. Његова је даља дужност, да гони кривца и да се стара за проналажење материјалне истине. У смислу § 100. с. к. п. има се прибирати сав материјал како против окривљенога, тако и у његову корист. Главна функција државног тужиоца по нашем кривичном поступку јесте гоњење кривца, подизање оптужбе и њено заступање на главном претресу. Докле год државни тужилац гони окривљенога и тражи да исти буде проглашен кривим и кажњен макар за које дело и на какву било казну, приватни учесник не може да се меша у радње државног тужиоца, а против воље његове, не може да се противи квалификацији дела и промени оптужнице, јер би таквим поступањем повредио државног тужиоца у његову праву, које му даје § 202. бр. 2. и 3. и § 269. II. одељак.

Као што се види из свега до сада изложеног, горње мишљење Г. Стојана Јовановића било би у противности са начелима и духом кривичнога судског поступка и поделом рада и права странака у истоме.

Г. С. Јовановић каже, да је с обзиром на начело материјалне истине оправдано, да приватни учесник преузме заступање оптужнице у наведеном случају, јер се само тако касније у правним лековима може установити ко је имао право, тј. ко је боље квалификовао дело: Државни или супсидијарни тужилац.

Ово није тачно. Материјална истина се не добива квалификацијом дела, нити изменом оптужнице, него извиђањем на главном претресу. Промена оптужнице и квалификација дела треба да је према § 269. II. одељак плод исхода доказног поступка на главном претресу. Према овоме: промена је резултат материјалне истине постигнуте на главном претресу, те они једно другом нису у супротности.

Према § 52. приватни учесник има права да пита сведоке, окривљеног и вештаке и да ставља предлоге на главном претресу, дакле има сва права, да се пронађе материјална истина. Зато нека се користи тим својим правом.

Према § 273. II. и III. одељак с. к. п. Суд није везан за измењену оптужницу, него може да цени и ранију. Други одељак § 273 гласи: „Предмет пресуде је оптуженик и његово дело које је предмет оптужбе. Суд је у том смеру везан толико, што не може оптуженика огласити кривим за дело које није било предмет ни раније ни на главном претресу измењене или проширене оптужбе. У толико се тиче правне оцене дела и одмерања казне, суд није везан за тужиочев предлог.“

Према овоме Суд може оптуженога огласити кривим, како за дело из раније оптужбе, тако и из оне промењене, а може дати коју хоће квалификацију само ако је дело било предмет оптужбе и ако суд мисли, да је његова квалификација баш она прва квалификација. Из ових прописа јасно излази да се нашим схватањем и тумачењем до сада наведених законских прописа не штети начело материјалне истине, него оно стоји и даље светло и неокрњено.

А шта ће бити, ако се Суд поведе за државним тужиоцем, па усвоји његову преиначену оптужбу и квалификацију? пита се Г. Јовановић. Пошто приватни учесник не може да преузме оптужницу, он не може да предузме никакав ни правни лек, а када би могао, слаба вајда, јер § 327. с. к. п. не дозвољава *reformatio in peius*.

Према § 41. и 357. с. к. п. странка, која мисли да је одлуком суда повређен закон, има права да преко Министарства или врховног државног тужиоца поднесе захтев за заштиту закона Касационом Суду против тих судских одлука.

Ако је приватном учеснику као оштећеном стало до правилне примене закона, које повређују судови својим одлукама, онда нека се користи § 41. с. к. п. Касациони Суд ће у том случају дати своју реч и свој суд. То што не може бити *reformatio in peius* по окривљенога није никакво зло. Приватни учесник је добио задовољење, јер му Касациони Суд даје за право ништећи одлуку Суда. Материјално задовољење добио је раније у пресуди првостепенога Суда. Оно што није могао постићи правним леком, јер нема права да преузме раније промењену оптужницу, па услед тога нема права ни на правни лек, постигао је, ето, сурогатом правног лека, молбом за заштиту закона.

Наш народ воли да се тужака и да тера правду и правницу, па у том чак и претерује. Често пута дође у варош, пред суд и пита, који адвокат најбоље тера противника, да га узме за заступника. И онда, када га узме, онда му издаје налог, да противника тера што теже и што даље може. И због овога, добро је што приватни учесник не може предузети ништа на претресу, када државни тужилац мења оптужницу и квалификацију у корист окривљенога, јер би у 99% случајева приватни учесник преузео стару оптужницу из ина-та, а само ваљда једном што је заиста државни тужилац погрешно. Али ако када и погрешно државни тужилац, у промени квалификације, није потребно да преузима оптужницу приватни учесник, јер ту је првостепени пресудни суд да исправи државног тужиоца. Погрешно ли, пак, и Суд, онда је ту § 41. с. к. п. и захтев за заштиту закона, да Касациони Суд исправи грешку суда. На овај начин правда се задовољава, дело се правилно квалификује, а величина је казне за приватног учесника, као и за све друге, споредна, јер је главно, да је окривљени кажњен.

Зато мислимо, да је добро што законодавац није предвидео да приватни учесник може преузети заступање оптужнице и онда, када је државни тужилац преиначује или када мења квалификацију у корист оптуженога, као што је добро, што није предвидео, да приватни учесник може изјавити правни лек (призив или ревизију) у погледу дела и кривице, као и величине казне, када се државни тужилац задовољава са пресудом првостепеног суда, а у случајевима када је одржао оптужницу, те услед тога његовог задовољавања пресуда постаје правомоћна, односно услед правног лека окривљеног, може се на вишем суду решити само у корист окривљеног.

Када у једном спору, који се води са доказом главне заклетве, умре тужени, адвокат, који га је заступао у томе спору, дужан је да се изјасни прима ли или повраћа заклетву тужилачкој страни, без обзира што његов властодавац није више у животу.

(Мишљење Опште седнице Касационог суда).

Фирма З. А. Д., из Загреба, тужбом својом од 1928 год. тужила је С. С. бив. трг., из Београда, због дуга од робе и молила је Суд да туженог С. осуди да јој плати 20.878.80 дин. главног дуга са интересом, плаћеном таксом и трошковима. — За доказ поднела је оверен извод из књига и уз то изјавила, да ће књиговођа тужилачке фирме положити допуњујућу заклетву.

Тужени С. у своме одговору на тужбу спорио је надлежност Суда, а по главној ствари изјавио је да приложени извод текућег рачуна не може служити као полу-доказ за тужбено тражење, пошто је у своме битном делу — имену дужног лица нетачан, јер не одговара имену онога који је по тужби тужен — § 12 трг. зак. — Молио је, да се тужилац одбије од тражења и осуди на плаћање трошкова.

На рочишту за расправу претходног питања о надлежности, заступник тужилачке стране променио је доказ и место извода из књига и допуњујуће заклетве, понудио је туженом главну заклетву, изјављујући да повраћену прима за свога властодавца. — Заступник туженога изјавио је да нема места промени доказа на кратком рочишту које је одређено искључиво ради расправе питања о надлежности и зато на нов доказ није хтео ништа да одговара, сматрајући као да није ни поднет.

По расправи питања о надлежности, одређено је рочиште по главној ствари на дан 4. фебруара 1930 год. На рочишном позиву, а под рубриком докази стајало је: писмени и допуна заклетва. Пошто се странке нису поравнале, заступник тужилачке фирме тражио је, да се заступник туженога изјасни о понуђеној главној заклетви, што овај није хтео учинити, изјављујући да сматра да је тек на томе рочишту доказ промењен, па је молио да се рочиште одложи, како би могао од свога властодавца добити потребно одобрење. — Суд није усвојио овај захтев, већ је на основу §§ 140 и 162 г. с. п. пресудом Бр. 9250/30 досудио главну заклетву тужилачкој фирми.

На жалбу заступника туженог С. Касациони суд приредбама свога II одељења Бр. 6518/30 поништио је пресуду Бр. 9250/30, са ових разлога:

„По § 112 грађ. суд. пост. тек када се расправи претходно питање о надлежности суд ће одредити рочиште за извињање главне ствари, тужбеног тражења. Према овоме када је истакнуто питање о надлежности суда, суд се не може упуштати у извињање главне ствари, докле се год ово питање као претходно не расправи. Како је тужени истако приговор о над-

лежности суда у одговору на тужбу под Бр. 80444 суд је био дужан ово питање претходно да реши не узимајући изјаве од парничара у погледу главне ствари. Зато и изјава тужилачке стране на рочишту од 2. фебруара 1929 год. које је одређено за расправу питања о надлежности суда, не може да веже и тужену страну, те се због тога има сматрати да је тужилачка страна од доказа поднетих у тужби одустала тек на рочишту одређеном за расправу главне ствари и да је на томе рочишту главну заклетву туженом понудила. С тога када тужени није хтео одговорити на поднети нов доказ, суд је требао у смислу § 137. т. з. и 160. грађ. суд. поступка одложити рочиште, да би дао могућности туженоме да на нов доказ одговори“.

Поступајући по овим примедбама, суд је одредио рочиште на дан 9. марта 1931 год., на које је дошао заступник тужилачке стране. Заступник тужене стране није дошао на рочиште, већ се је јавио актом у коме је навео да је његов властодавац, тужени С. умро 1 марта 1930 год. па је молио Суд да одбије тужилачку страну од тражења као недоказаног, пошто главној заклетви нема места с обзиром на § 284 г. с. п. — За доказ поднео је умрлицу.

На истом рочишту заступник тужилачке стране молио је суд да рочиште одложи и да се на идуће рочиште позову правни представници умрлог С.

Потом је суд донео пресуду Бр. 16326/31 којом је одбио тужилачку фирму од тужбеног тражења као од тражења неумесног и недоказаног и то са ових разлога:

По свршеном извићању овога спора у смислу § 166 г. с. п. Суд је нашао: Да се тужбом тражи наплата дуга у суми од 20.879.80 дин. коју суму потражује фирма З. А. Д. из Загреба од С. С. трг., оvd. Да је тужена страна на рочишту од 5 фебруара 1929 год. под Бр. 10686 одустала од доказа поднетих у тужби, а да је за доказ свога спорног потраживања понудила туженом С. глав. заклетву о којој се тужени требао изјаснити на данашњем рочишту. По § 284 г. с. п. заклетва се има нудити само у сопственом делу онога парничара коме се нуди, па како је тужени С. умро, што се види из приложене умрлице то нема места понуђеној главној заклетви у смислу пом. зак. прописа § 284 г. с. п. Како пак тужилац друге доказе не подноси а од ранијих је одустао, то своје тужбено тражење није доказао у смислу § 178. г. с. п. те се од истог има одбити.

Тужилац је дужан да туженој страни накнади парничне трошкове у смислу § 800 грађ. зак. у § 98. г. с. п.

По изјављеном незадовољству заступника тужилачке фирме, Београдски Апелациони Суд, пресудом својом Бр. 4738/31, одобрио је горњу пресуду као на закону основану. Али на жалбу заступника тужилачке фирме, Касациони суд, примедбама свога II одељења Бр. 9898/31, поништио је пресуду Београдског Апелационог суда са ових разлога:

„Када је заступник туженог пок. С. по чл. 28. уредбе о убрзању рада код суд. и ислед. власти, дужан да продужи парницу до краја — свршетка њена, онда је он у смислу § 287. грађ. суд. пост. био дужан да се одређено за тужену страну изјасни да ли прима понуђену главну за-

клетву или је тужиоцу враћа, а када он то није учинио онда с обзиром на §§ 162 и 140 грађ. суд. пост. има сматрати да је ову заклетву повратио тужилачкој страни те не стоји разлог суда да је тужбено тражење остало без доказа“.

Београдски Апелациони Суд предње примедбе није усвојио, већ је одговорио својим противразлозима од 16. октобра 1931 год. Бр. 8821 који гласе:

„Како је тужена страна у одговору на тужбу под Бр. 80444 истакла претходно питање ненадлежности Трговачког Првостепеног Суда за расправу спорног питања, онда у см. § 112 грађ. суд. пост. infine све дотле док се не расправи дефинитивно то претходно питање о надлежности Трговачког Суда, Суд није могао да се упушта у извињање и суђење главне ствари и да у томе правцу дозволи странкама пледирање на рочишту.

Према томе изјава тужилачке стране на рочишту од 5-II-1929 год. којом одустаје од поднетог доказа у тужби и мењајући доказ, нуди главну заклетву туженој страни, не може процесуално да веже тужену страну, јер такве изјаве представљају пледирање за расправу главне ствари на рочишту које је одређено за расправу претходног питања. С тога се има сматрати да је тужилачка страна одустала од доказа у тужби и понудила главну заклетву тек на рочишту од 4-II-1930 год.

Обавеза туженога да се о томе изјасни, да ли прима понуђену главну заклетву или не, била је тек на рочишту од 9-III-1931 год. Како се пак из књиге извода умрлих, приложене у акту Бр. 604. види, тужени С. умро је 17 фебруара тј. 2 марта по новом календару, те је према томе тужилац знајући овај факт тек на рочишту од 9-III-1931 год. Бр. 16326 био дужан да тужбено тражење утврђује другим доказима, пошто је од доказа у тужби одустао, а главној заклетви на дан 9-III-1931 год. није било места, нити је се заступник његов, који је према чл. 28 уредбе о убрзању рада овлашћен да га заступа до краја, могао о овоме факту изјашњавати пошто је његов властодавац, који би евентуално имао и заклетву положити, умро пре тога рочишта од 9-III-1931 год. — 284 г. с. л.

Како је према томе тужбено тражење према горњем остало без икаквог доказа, то онда Апелациони Суд не може ни примити горе речене примедбе Касационог Суда, па с тога истичући ове противразлоге има част умолити Касациони Суд да у својој општој седници потребну одлуку по овим противразлозима донесе — § 382 гр. суд. пост.“.

Касациони Суд одлуком своје опште седници од 12 децембра 1931 год. Бр. 13399 одбацио је предње противразлоге Апелац. Суда, а усвојио примедбе свога II одељења од 22. IX-1931 год. Бр. 9898.

Поступајући по наведеним примедбама Касационог суда, а по поновном размотрењу свих аката и наведене пресуде Трговач. Суда од 9. марта 1931 год. Бр. 16326., Апелациони Суд је донео нову пресуду Бр. 10962/32 којом је досудио главну заклетву тужилачкој фирми. — Разлози ове пресуде, који се у главном базирају на примедбама Касационог Суда, ови су:

„Погрешно је првостепени суд што је тужилачку страну одбио од тужбеног тражења, налазећи да је исто остало недоказано, јер пону-

ђеној главној заклетви од стране тужиоца, нема места према § 284 грађ. суд. пост. пошто је тужени умро, а тужилац је од осталих доказа одустао.

Овакво гледиште суда погрешно је са следећег:

По чл. 28. уредбе о убрз. рада код суд. и ислед. власти заступник туженога пок. С. дужан је да спор овај продужи до свршетка његовог — Према томе, он је био дужан да се у смислу § 287 грађ. суд. пост. одређено за тужену страну изјасни о понуђеној главној заклетви од стране заступника тужночезог, а на име да ли исту прима или је тужиоцу враћа. — Кад заступник туженога то није учинио, онда се с обзиром на §§ 162 и 140 грађ. суд. пост. има сматрати, да је ову заклетву повратио тужилачкој страни.

Зато се овај спор има расправити на основу главне заклетве, којој према §§ 281, 283, 285 и 289 грађ. суд. пост. има места, а коју ће положити, према речи заступника тужилачке старне, књиговођа тужилачке фирме на скољност да је тужени С. трг., оvd. остао дужан тужилачкој фирми З. А. Д. из Загреба за узету робу, 20. 879.80 динара па ако се закуне, да тужени плати тужилачкој фирми спорни дуг итд.“.

На жалбу заступника тужене стране, Касациони Суд одлуком Бр. 1965/32 оснажио је пресуду Београдског Апелационог Суда Бр. 10962/32.

*

Тако је овај спор завршен. Правних лекова више нема и наследници ће морати да плате све онако како у пресуди пише можда чак и својом имовином, у случају да су се наслеђа примили без пописа. Ако се тражила нека правница, на штету и против закона, не знамо да ли се у томе успело. Али, да је формални закон приликом доношења ове и овакве одлуке повређен то је несумњиво.

За живота поч. С., Првостепени суд је донео пресуду да књиговођа тужилачке фирме има положити главну заклетву, пошто се заступник туженога није могао изјаснити о новом доказу док не консултује свога властодавца. Ову пресуду поништио је Касациони Суд, пошто је нашао да се има сматрати да је тужилачка страна одустала од доказа поднетих у тужби тек на рочишту одређеном за расправу главне ствари и да је на томе рочишту главну заклетву туженоме понудила, те је према томе Првостепени Суд био дужан да, на захтев заступника туженог, одложи рочиште — т. 3 § 137 г. с. п. у вези § 160 г. с. п.

Очигледно, Првостепени Суд је погрешно доносио прву пресуду и Касациони Суд је потпуно правилно поступио што је ту пресуду, са изнетих разлога, поништио. Али, ако би смо се упустили да меримо, који је од ова два суда већу грешку учинио да ли Првостепени Суд доносио прву пресуду Бр. 9250/30 или Касациони Суд дајући примедбе на другу пресуду, извесно је да би се првом Суду много пре и лакше могло опросити. У пресуди Првостепеног Суда Бр. 9250/30 има извесне логике, ако не законског ослоњања, на име Пр-

востепени Суд је стао на гледиште да је могуће променити доказ и на рочишту одређеном за расправу питања о надлежности и да је тужени дужан да се на првом рочишту, одређеном по главној ствари, о промењеном доказу изјасни, али шта ћемо да кажемо за примедбе Касационог Суда које се базирају само на чл. 28 Уредбе о убрзању рада, који у овоме погледу апсолутно ни о чему другом не говори осим о томе да је адвокат дужан да и после смрти свога властодавца продужи парницу. Зар из те одредбе и помоћу те одредбе могу да се изводе онакви закључци? Зар та одредба која је по замисли законодавца створена да заштити наследнике умрлог властодавца, треба у пракси да се претвори у баук и оштар мач баш противу наследника умрлог парничара?

Примедбе Касационог Суда Бр. 9898/31, далеко од тога да буду јасне у потпуности својој, ни из далека не показују пут којим је, по мишљењу Касационог Суда, имао да иде заступник тужене стране, па да наследници умрлог С. не претрпе неправедно штету. Примедбе само кажу да је заступник туженога био дужан да се одређено изјасни у погледу понуђене главне заклетве. Али како да се изјасни?

По нашем мишљењу постојале би само три хипотезе:

1) Примити заклетву за свог умрлог клијента, не извештавајући суд о смрти властодавца, затим на дан рочишта за полагање заклетве, користити § 276 г. с. п., 2) Повратити заклетву тужиоцу без добивеног овлашћења од властодавца и ризиковати плаћање накнаде штете властодавцу, односно његовим наследницима; 3) Примити заклетву за наследнике туженога, ма да заклетва њима није ни нуђена, који наследници по извршности пресуде сигурно не би заклетву положили, јер појма немају о томе, да ли је и колико тужени де сијус остао дужан тужиоцу. — Последице исте, као и у предњој тачци, јер би заступник туженог одговарао наследницима за штету.

Налазимо да би прихватање ма које од ових једино могућих, а у исто време и апсолутно немогућих, хипотеза створило поред наведенога и повреду закона о адвокатима — ал. 2 § 21 у вези § 23 зак. о адв., а по првој тачци још и вршење једне неморалне и недозвољене радње, ако би се уопште у томе успело, јер би се на рочишту за полагање заклетве умрлицом утврдило, да је тужени умро много раније, него што је његов заступник за њега примио заклетву.

Ако бисмо продужили са трагањем, шта је Касациони Суд мислио доносећи примедбе Бр. 9898/31, наишли бисмо можда на идеју, да је потребно утврдити, да ли је заступник туженога, без обзира што му је властодавац умро, могао још за живота свога властодавца прибавити од њега одговор у погледу понуђене главне заклетве. И ако ово не би имало практичног значаја, јер која вајда ако је тужени изјавио приватно своме адвокату да пристаје да положи заклетву,

кад то није пред судом учињено, — ипак се можемо на овоме задржати, неби ли некако нашли оправдање за овакву одлуку. Међутим још одмах се сукобљавамо са датумима који из основа искључују и сваку помисао о тој могућности. По налажењу самог Касационог Суда — примедбе Бр. 6518/30 — главна заклетва је понуђена туженом тек на рочишту од 4. фебруара 1930. год. Одмах затим, донета је пресуда којом се заклетва досуђује тужилачкој фирми, а једновремено је некако и тужени преминуо. Поч. С. није дочекао ни одлуку Касационог Суда Бр. 6511 од 30. маја 1930. год. нити рочиште од 9. марта 1931. год. Према томе, време од 4. фебруара 1930. год. до 1. марта 1930., год. у коме је заступник туженога једино могао говорити са својим поч. властодавцем, испуњено је болешћу туженога, који је био на самртничкој постељи и процесуалним радњама Суда које ни у колико нису захтевале, баш да је била и друкчија ситуација код туженога, да се хита са прибављањем одговора у погледу понуђене заклетве. А ово све у толико пре, што се из држања Првостепеног Суда на рочишту од 4. фебруара 1930. год. могла унапред знати пресуда, јер је Суд на белешци учинио своју сопствену констатацију, да је заступник туженога, и после позива суда да се изјасни о понуђеној главној заклетви, изјавио да не може дати одговор док не консултује свога властодавца, пошто сматра да је тек на том рочишту промењен доказ. И заиста после неколико дана обе стране примиле су пресуду којом се главна заклетва досуђује тужилачкој фирми.

Остаје још да расмотримо, да ли је заступник тужилачке стране истицао какве приговоре на рочишту од 9. марта 1931. год., које су евент. Првостепени Суд, а за њим и Апелациони пропустили да цене, па је Касациони Суд то уочио и услед тога дао примедбе Бр. 9898/31.

На рочишту од 9. марта 1931. год. на коме је заступник тужене стране, по примедбама Касационог Суда Бр. 9898/31, био дужан да се изјасни у погледу понуђене главне заклетве, без обзира што му је властодавац већ давно био у гробу, заступник тужилачке стране изјавио је да моли суд да се рочиште одложи и да се на идуће рочиште позову правни представници умрлог С. — Овоме тражењу било је места у см. тач. 2 § 137 г. с. п.

У своме незадовољству и жалби, заступник тужилачке стране поново је истицао питање одлагања рочишта, додајући да је ново рочиште потребно и за то, да би се он као тужиоцев пуномоћник могао изјаснити, да ли остаје при истоме доказу или га мења услед смрти туженога С. — И овом тражењу могло је бити места сходно ал. 2. § 289 г. с. п.

Дакле ни на рочишту, нити у правним лековима, заступник тужилачке стране није тражио од суда да захтева од заступника туженога да се изјасни, да ли прима заклетву или

је враћа, а у вези са тим није истицао ни тражење да се заклетва досуди његовом властодавцу у см. §§ 140 и 162 г. с. п.

Као што видимо Касациони Суд у једном грађанском спору, суђеном по нашем грађ. суд. поступку, код кога је још увек у снази, као једно од најважнијих принципа, *начело располагања парничара предметом грађанског спора*, наређује и инсистира да се спор оконча на начин, како ни једна од парничних страна није тражила.....

Куд би даље? Цео случај претвара се у проблем који тражи једног од позваних да га у целости протумачи.

Милан Ж. Живадиновић, адв.

Могу ли се наплатити готови издаци и награда старатеља стечајне масе из куповнине некретнина, продатих на јавној дражби са овршним дејством, кад су трошкови настали после јавне дражбе.

I Окружни Суд у В. Кикинди отворио је стечај над имовином Браће К. решењем број: Ст. 98/1930 и то на молбу презадужених. Ово је решење истакнуто на судској табли стечајног суда 2. фебруара 1930. год. Постављени старатељ стечајне масе примио је исто решење 4. фебруара, међутим 3. фебруара одржана је дражба некретнина презадужених с извршним дејством. Све некретнине продате су на тој дражби и дражбени купци ушли су у посед 25. фебруара, јер је дражба постала правноснажна (предата претставка повучена је а накнадна понуда није стављена).

У међувремену од 4. до 25. фебруара старатељ стечајне масе инвентарисао је покретнине и некретнине презадужених па и оне некретнине које су на дражби продате. Покушао је да стави у погон млин који се налази на продатим некретнинама и ако је имао знања о одржаној дражби.

На рочишту за расправу о разделеби куповнине одржаном 4. априла 1931 године код Среског суда као земљишнокњижног суда претстао је и старатељ стечајне масе и тражио да се у смислу стечајног закона §. 49. тачке 2. (старог) распореде његови готови издаци у своти од 21.287 динара и награда у своти од 65.000 динара у други ред испред осталих стечајних тражбина. Срески суд као земљишнокњижни суд тако је и поступио и донео решење којим се потраживања стар. стеч. масе распоређују у други ред стечајних тражбина. Готови издаци и награда стар. стеч. масе имају се распоредити у други ред стечајних тражбина но ипак сматрамо да у конкретном случају решење Среског суда није у складу са прописима закона о извршењу и обезбеђењу. (краткоће ради даље цитираћемо овај закон овако: З. о И. и О.). Дражба од 3 фебруара 1930 одржана је са извршним дејством (учинком на молбу једног повериоца презадужених

а на основу правноснажне пресуде и спроведеног извршења ради наплате његовог потраживања. Та дражба постала је дне 18 фебруара 1930 год. правноснажна и дражбени купци постали су власници купљених некретнина презадужених. У З. о И. и О. истина нема прописа који би изричито гласио тако да правноснажна дражба има ретроактивно дејство (учинак) тј. да дражбени купци постају власници купљених некретнина и имају се сматрати таквим од дана дражбе а не од дана правноснажности дражбе, али се из прописа §§ 180, 181 и 184 З. о И. и О. има закључити то дејство. Према прописима § 180 тог закона ако од дана дражбе у року од 8 дана нико од заинтересованих не преда претставку земљишнокњижном суду против дражбе дражбени купац има да добије сведоштво о куповини и може да уђе у посед купљених некретнина. Према садржини друге алинеје § 181 истог закона и према судској пракси развијеној на основу овог прописа закупнину од дана дражбе до правноснажности исте има да добије дражбени купац ако је продата некретнина била раније издата у закуп. Све су ово права дражбеног купца. Слично су нормиране и дужности дражбеног купца. Према прописима § 184 друге алинеје З. о И. и О. све јавне терете, који су у ратама плативи као н.пр. десетине на вино, урберијални откуп, дуг за регулацију воде а који су плативи од дана дражбе, терете купца без права да их овај урачуна у куповину.

Из свега овде изложеног јасно произлази да се дражбени купац има сматрати власником некретнине купљене на дражби од дана дражбе а не од дана правноснажности дражбе, јер има да сноси све терете и да ужива све приходе купљених некретнина од дана дражбе а не од дана правноснажности исте. Ако је дражбени купац власник купљене некретнине од дана дражбе онда је сасвим логично да та некретнина не може бити саставни део стечајне масе од дана дражбе нити се из куповине исте могу наплатити готови издатци и награда стар. стеч. масе који су настали после дражбе.

У конкретном случају стар. стеч. масе примио је решење о отварању стечаја над имовином презадужених Браће К. дне 4. фебруара 1930. год. и сав његов рад око пописа стечајне масе и сви готови издатци настали су после овог дана. Дражба је одржана 3. фебруара и дражбени купац постао је власник на тој дражби продатих некретнина истог дана а попис стечајне масе извршен је касније зато те некретнине не могу бити предмет стечајне масе нити се готови издатци и награда старатеља стечајне масе могу наплатити из куповине истих. За то сматрамо да је решење о раздеоби Среског суда противно горе цитираним законским прописима и мишљења смо да Срески суд није могао да распореди готове издатке и награду старатеља стеч. масе у

други ред стечајних тражбина из куповнине некретнина продатих 3. фебруара на јавној дражби с извршним дејством. Таквим распоредом оштећени су хипотекарни повериоци.

II. У горњој извршној ствари 4. априла 1931 године одржано је рочиште за расправу о раздеоби куповнине. Према прописима § 196. З. о И. и О. Срески суд као земљишнокњижни суд имао је у року од 15. дана донети раздеобно решење и заинтересованима ставити на увид односно према овдашњој судској пракси имао је то решење истакнути на судској табли за огласе. То је решење истакнуто на судској табли за огласе 25. а не 20. априла како је требало. Сматрамо да овај поступак суда није у складу са прописима § 196. З. о И. и О. јер се по прописима овог параграфа има спремити раздеобно решење у року од 15. дана рачунајући од дана рочишта за расправу о раздеоби куповнине. То значи у конкретном случају да је то решење имало бити истакнуто на судској табли за огласе 20. априла 1930 године у 9 сати. Ако суд у овом року не састави то решење и не истакне на таблу за судске огласе касније не може то да уради него има то решење да уручи заинтересованима или да одреди рочиште за проглашење истог. Рок жалбе против таквог решења рачуна се од дана проглашења или уручења. Ако је решење тачно истакнуто на судској табли за огласе онда се рок жалбе рачуна од дана када је решење истакнуто. У конкретном случају да је решење истакнуто 20 априла рок од 8 дана за поднашање жалбе рачунао би се од тог дана. Пошто раздеобно решење није истакнуто тог дана ради увида рок за поднашање жалбе не може бити везан за 25. април када је то решење истакнуто, јер тада није могло бити истакнуто на судској табли за огласе него је имало бити уручено или проглашено на рочишту нарочито у ту сврху заказаном.

Један поверилац против решења истакнутог 25. априла 1931 год. поднео је жалбу 3 маја 1931 г. Окружни суд одбацио је жалбу решењем број: Гнп. 445/1931 са мотивацијом: касно је предато, јер се против раздеобног решења може поднети жалба у року од 8 дана после истека 15 дана од дана рочишта за расправу о раздеоби куповнине односно у року од 23 дана рачунајући од дана одржаног рочишта за расправу о раздеоби куповнине. Истина је да је жалилац после истека 8 дана поднео жалбу рачунајући од 25. априла 1931 год. када је раздеобно решење истакнуто на судској табли за огласе али је Окружни суд предвидео да раздеобно решење није у прописном року истакнуто на увид тј. шеснаести дан од дана рочишта за расправу о раздеоби куповнине у смислу прописа § 156 З. о И. и О., него је истакнуто двадесети дан. Жалба се има поднети у року од 23 дана у смислу § 199 З. о И. и О. само у том случају ако је раздеобно решење тачно шеснаести дан истакнуто на судској табли рачунајући од

дана расправе за раздеобу иначе се има поднети у року од 8 дана од дана уручења или проглашења раздеобног решења. У конкретном случају раздеобно решење није прописно истакнуто на судској табли, није уручено, није проглашено и према томе жалба поднета против таквог решења од 3. маја 1931 год. не може бити касно предата.

Тома Деспотовић, адвокат

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за Историју словенских права

XXI. Политичка и правна култура Пољске у XVI. веку.

На научном конгресу у Кракову 8—10. VI. 1931 у спомен Јана Кохановског прослављено је било цело његово доба, XVI век. Као резултат изашла је у свет опсежна колективна публикација Пољске академије наука под насловом *Kultura staropolska (w Krakowie, 1932, 752 str.)*. Ту има много материала за карактеристику пољског државног уређења и пољског права у XVI в.; изнете су нарочите синтетичке студије о политичкој култури од Јосифа Семењског (с. 119—167) и о правној култури од Станислава Естрајхера (40—118); пружају накнадне податке за иста питања и бацају на њих општу светлост и други реферати, и то посвећени социално-политичком уређењу, општем менталитету оног доба, историји Краковског универзитета, књижевности и др. Из тога материала може да се изведе пуна и јасна слика пољске политичке и правне културе у XVI в. Ваља да се на њој зауставимо, јер је XVI век у историји старе пољске државе од пресудног значаја.

XVI век је у Пољској признат и познат као „златни век“, као век „златне слободе“. Баш у њему се консолидовало оно уређење сталешке државе, које је карактеристично и специфично за стару Пољску све до прелазне њене независности. До средине XVIII века основни принципи тога уређења остали су непроменљиви; мењало се само њихово остваривање путем једностране и круте интерпретације и примене, одакле је потицао неки нови *usui* старих принципа па чак и *abusus*. Али основни принципи свакако су се одржавали све до друге половине XVIII в., кад су почеле реформе и самих принципа.

Пољска сталешка држава XVI в била је шљахетска (властеоска, племићка) држава и спроводила је шљахетску слободу. Нећемо њој то замерити, нити је критиковати са модерног, нарочито дањашњег демократског схватања државе, него претресаћемо је под историским углом, дакле саму по себи, као спонтану појаву свога доба. Свуда се слобода рађала и гојила у ужем кругу нарочито повлашћеног staleжа и тек се постепено проширивала на шире кругове, на друге

сталеже, док није постала доступна свима, док није обухватила цео народ. Тај пут преко концентричних кругова, који се постепено проширују, строго је био издржан у развоју енглеске уставности, у којој се, према познатој изреци Монтескија, слобода огледа као у огледалу. На европском копну ишло се другим путем. Из „државног разлога“ (*ratio status*) племићка слобода је била подређена јакој монархској власти, а доцније од њеног апсолутизма и поништена; бирократска влада изједначила је сталешке разлике и тим је прокрчила пут за демократизацију друштва; органски пак развој политичке слободе био је прекинут, те се за њено успостављање показала потребна рецепција енглеске уставности. Баш тај ток политичког развоја био је признат као једини нормални од читаве школе у пољској историографији (т. зв. Краковске у другој половини XIX в.), према чему се пољско државно уређење XVI в. процењивало као аномалија. Али пошто је Енглеска ишла другим путем, потпуно је оправдано да се постави питање, да ли није XVI век у Пољској пружао полазне тачке баш за такав развој енглеског типа, који није додуше успео, али не због аномалије у полазном стању, него због потоњег застоја и понајвише због спољашњег насиља, које је угушило реформе XVIII в. и уништило саму државу. Такво је мишљење заступника модерног покрета у пољској историографији. Ма како да је било, има довољно разлога да се XVI век претресе као самостална вредност по себи. •

То је била „златна слобода“, јер је свакоме шљахтићу била загарантована лична слобода (*Neminem captivabimus* — пољски *Nabeas corpus act*) и политичка слобода (закон 1506. год. *Nihil novi* као консолидација шљахетског парламентаризма). Поред слободе је на снази била једнакост. Уклоњена је била надмоћност великаша, и државна је власт прешла у руке редовног шљахетства, у руке шљахетске демократије. Није шљахетска демократија квалитативно гора од прелазног облика демократије заснованог на имовинском цензусу; ни квантитативно није шљахетска демократија била ужа од *paus légal* исто прелазног типа. Тој шљахетској демократији, или народношљахти, као што се у XVI в. говорило у Пољској, припадала је сувереност. Дакле држава се заснивала на народној суверености, те стога нису више називали државу краљевством (*regnum*), као у току средњег века, него републиком (*respublica, Rzeczpospolita*), на чијем је челу стајао изборни краљ, а чија власт није била већа од власти шефова данашњих република, него донекле чак и мања. Држава је била уставна. Њен се устав састајао из скупа разноврсних шљахетских привилегија, на које је краљ при ступању на престо морао да се закуне, и из формалног уговора (*pacta conventa*), који се писмено закључивао између краља и народа-шљахте, који га је изабрао. Ако би краљ у чему повредио тај уговор, или ма

коју привилегију или уопште постојеће право, и то би било доказано, шљахти је било слободно да краљу одрекне покорност (*articulus de non praestanda oboedientia*). Дакле признат је био правни карактер државе (*Rechtsstaat*) и принцип суверености права¹⁾, и то баш у најрадикалнијем облику. Држава је била парламентарна, јер је у надлежност сејма (шљахетске скупштине) спадало не само законодавство, него и читав низ владиних и чак управних аката. Управа се базирала на *selfgovernment*'у, јер је спадала у надлежност аутономних сејмика (обласних, земаљских, шљахетских скупштина) и земаљских званичника, које је постављао краљ из редова локалне шљахте и доживотно. И судство је било везано за *selfgovernment* и за парламентаризам. Локалне судије постављао је краљ из одређеног броја кандидата, изабраних од земаљских сејмика. Осим судија у судски колегијум улазили су још асесори (приседници) из редова локалне шљахте, и пресуду је доносио баш тај колегијум. Поред тих земаљских судова и над њима стајало је судско веће, састављено од локалних шљахтића, који су долазили на судске седнице. Апелација је ишла краљу, али парнице су се могле још преносити од краља на сејм, где је судио краљ уз суделовање горњег дома сејма, — сената. 1578 г. била је установљена нормална највиша судска инстанција, и то Крунски трибунал, који се састојао искључиво од шљахетских изасланика, бираних на нарочитим сејмицама.

Као што се из горњег види, државно уређење Пољске у XVI в. битно се разликивало са оним типом државе новог века, који се у истом XVI веку консолидовао у Западној Европи на копну, а за који је дао једну просечну конструкцију чувени Боден. Боденова конструкција није обухватила тип пољске државе, те је за Пољску Боден створио нарочиту категорију *monarchia libera* за разлику од *vera monarchia*, који је облик владе био раширен у Западној Европи. Западноевропски практички државници нису према пољском државном уређењу били толико објективни, као што је био теоретичар Боден, него су га сматрали као неред и анархију. То се манифестовало поводом избора на пољски престо 1572 г. француског принца Анри Валуа, који је брзо побегао из Пољске натраг у своју отаџбину, што је изазвало у Западној Европи неповољно мишљење о пољском шљахетском уставу. Принципи, који су

¹⁾ Пољски се истраживаоци обично ограничавају на констатацију у Пољској држави XVI века битних обележја правне државе (*Rechtsstaat*). Не иду даље ни аутори колективне публикације *Kultura staropolska* (в. стр. 118, 139—140). У нашим истраживањима у области ондашње догматике позитивног јавног права старе пољске државе (наштампаним у издању Украјинске Академије наука у Кијеву, в. *Записки Социјално-Економичног Відділу*, т. IV, 1926 г. стр. 1—33; т. V—VI, 1927 г., стр. 1—60; т. II—III 1926 г., с. 69—123) показали смо, да се конструкција државног права Пољске Републике базирала баш на принципу суверености права (односно XVI века в. нарочито т. IV, стр. 15.).

лежали у основу пољског државног уређења, били су конгенитални оној теорији о држави, коју су у исто време износили на Западу монархомаси (монархоборци). Ипак пољски државници нису се угледали на монархомахе, него су се монархомаси позивали на Пољску и прослављали су њене јавноправне институције за то, што су уклањале чак и сенку владалачког апсолутизма и гарантовале потпуну слободу и власт права.

Као и монархомаси, пољски државници били су јако нерасположени према римском праву, јер су се бојали да за њим иде *dominium absolutum*, те га нису допуштали у своју земљу. Није ни Краковски универзитет (основан у другој половини XIV века) прокрчио пут за римско право у Пољску. Он је неговао само канонско право, и баш канонистичке студије донеле су му глас и углед не само у земљи, него и у иностранству, и то за време великих црквених сабора у XV веку, на којима су пољски канонисти играли активну и приметну улогу. Није Краковски универзитет изашао у сусрет ни ренесанси ни хуманизму (као што то није учинио ни Париски), него је под њиховим притиском био приморан да у традиционалној схоластици нешто попусти. Известан се утицај хуманизма, који су прихватили шири шљахетски кругови, манифестовао и у Краковском универзитету, и то од 1490 до 1525 год., али је после тога избила схоластичка реакција, те је почело опадање универзитета. У време означеног привременог утицаја хуманизма на универзитет постало је и предавање римског права, које су држали странци, и то сукцесивно два Талијана и један Шпањолац. То је предавање остало и под схоластичком реакцијом, сигурно благодарећи томе, што се није с њом косило у методи, јер се држало *more italico*, као у средњем веку, без икаквих новаторства хуманистичког правца. Предавачи су у другој половини XVI века били Пољаци, који нису у својој струци ништа изнели, нити су утицали на правни живот. Нису успели ни покушаји за прихватањем римског права, који су се чинили ван универзитета, и то како од званичних кругова (од државног канцелара Јана Ласког почетком XVI века), тако и од појединих приватних правника, који су у току XVI в. радили на сређивању домаћег права. Није донела дубље упознавање римског права ни она *peregrinatio academica* у иностранство (нарочито у Италију), која је толико била проширена у круговима богатије шљахте у XVI веку, јер нису шљахетски младићи студирали у иностранству право, него више *humaniora*. Правна свест шљахте је одлучно била против римског права, јер га је сматрала као потпору и оруђе апсолутизма монархиске власти. Као и монархомаси, носиоци „златне слободе“ црпели су идејну подлогу за теоретизацију домаћег јавног правног поретка из других извора, чије је познавање доносио хуманизам, и то из историје класичних република (атинске, спартанске, римске) и из светог писма,

испитиваног са световног гледишта, нарочито из старог завета, у коме се налази на више примера борбе јеврејског народа против апсолутизма и чак против сваког јачања монархиске власти. По класичном угледу дефинисали су шљахетску сталешку државу као демократију, а подјармљивање народа правдали су истим разлозима, којима се у класично доба правдало ропство, и то позивањем на тобожње природне, биолошке разлике између расе слободних људи и ропске расе.

Не примајући римско право ни на њему засноване правне назоре западних народа, пољска шљахта задовољавала се својом домаћом школом права, а као таква школа за њу је вредело судство, које се потпуно налазило у њеним рукама. Као судија, или као асесор (приседник) у земаљском суду, као учесник судског већа, као члан Крунског трибунала, на крају као посетилац судских седница, које су све биле јавне и увек јако посећене од браће-шљахте, пролазио је шљахтић кроз домаћу школу права и тим је практичким путем стицао правничко образовање. Додуше то образовање било је једнострано, јер се оснивало само на судском материалу из грађанског и кривичног права, дакле не на правним принципима, него на казусима. „Баш то је образовање формирало шљахетске умове, и то их је навикавало на приватно-правно мишљење, а није их довољно васпитавало у разумевању јавноправног интереса, што је у даљем негативно утицало на расправљање политичких послова... XVI век је епоха, у којој тип правника-казуисте почиње да игра све већу улогу не само на суду, него, па можда и више на сејму. Већ средином XVI века појављује се у Пољској тип политичког парничара, који толико често замењује тип државника, васпитаног на јавном праву, а према римском схватању његовом, — *quod ad statum rei Romanae spectat*. Све више се јавноправни прописи интерпретирају у цивилистичком духу и при томе путем не логичке, него вербалне интерпретације“ (55). „Између сејма и краља води се парница о власти и то на основу интерпретације старих текстова. У тој се парници показала шљахта као јача странка, те је парницу добила. Као кулминација долази сејм 1592 г., на коме су посланици и сенатори започели против краља инквизициону парницу оптужујући га за покушај увођења у Пољску апсолутизма по угледу Хабсбурговаца; шљахта се трудила да изазове доношење формалне пресуде против краља. Тешко је замислити један очигледнији пример за доказ, да се однос између владаоца и шљахте схватао као однос између парничких странака отстранивши сваки јавни елемент.“ (87). Иако је народ-шљахта био носилац државне суверености, ипак је ту своју сувереност схватао на један приватноправни начин, и то као *ius proprium*, као *patrimonium* свога сталеза уопште и сваког његовог припадника напосе. Тако се сталешки интерес уздизао изнад државе, па и сам се разбијао на механичку суму потпуно приватних интереса моћ-

них појединаца. Баш то је имао у виду истакнути политички писац XVII в. Старовољски, кад је са опоменом узвикнуо: „Приватни интерес влада Пољском...“ Све је то било у директној супротности са политичким стањем на Западу, где се у XVI веку истакао „државни разлог“ (*ratio status*), и то као принцип, који треба да надмашује и индивидуалну слободу и сталешке интересе (116). Приватноправни карактер политичких назора шљахте је негативно утицао на све функције државног организма, и на законодавство, и на судство, и на управу.

У XVI веку јако се осећала потреба за јединственим закоником, али није никако могла да се подмири, јер је шљахта била одлучно против кодификације. Шљахетска су се сталешка права заснивала на читавом низу сукцесивних привилегија и развијала и повећавала од случаја до случаја путем њихове интерпретације, и то екстензивне што се тиче шљахте и рестриктивне што се тиче владаоца. Шљахта није желела, да се та права скупе у једном законнику и тамо прецизирају. Гомила историских докумената и непрецизност израза, обична у привилегијама као свечаним актима, њој су се много више свиђале, јер су отварале широко поље за оно парничарење с краљем о власти, о коме је горе било речи. Пошто није никако могла проћи кодификација,¹⁾ било је покушаја, да се бар замени инкорпорацијом, т.ј. издањем званичног зборника постојећих закона и осталих правних одредаба. Али ни то није сејм никад успео да изврши. Постали су само приватни зборници, али није пошло за руком да ма који од њих добије званичну ауторизацију од стране сејма. За доношење појединих закона није био згодан пословни ред сејма, јер се оснивао на претераном неповерењу према влади и стручним елементима, на које се увек сумњало, да могу потпомагати јачање владалачке власти и *dominium absolutum*. Сејм није био у стању да доношеним законима да стручну правну редакцију, те се та функција испрва поверавала државном канцелару. У његовој су канцеларији радили стручни правници, који су извршивали дефинитивну редакцију закона донетих од сејма. Код шљахте је постала бојазан, да не би наведени поступак појачао уплив монархиског елемента на стварање права, те је због тога дотична функција била, средином XVI века, одузета од државног канцелара и предата нарочитом

¹⁾ Само је у Литви кодификација успела и био издат Литвански Статут у три редакције, и то 1529, 1566 и 1588 г. Тај се успех може објаснити тим, што је у Литви вредело сасвим друго схватање владаоачеве власти, шљахетских права (иако пресађених из Пољске) и ауторитета државе као такве, Естрајхер, Греши кад сматра Литвански статут као неки провинцијални законик (71—72); Литва није била једна провинција Пољске, него држава сједињена с Пољском помоћу уније, и то пре 1569 г. персоналне, а после реалне. Исто тако греши Естрајхер, кад Литванском статуту одриче карактер кодекса (73).

одбору сејма *ad hoc* изабраном. То је новаторство спустило ниво стручне правне обраде закона. Наведено техничко несавршенство закона изазивало је рђаве последице код судова. Судије, који исто тако нису били стручни правници, нису били у стању да протумаче законе обично рђаво изражене, ни да уклоне противречности, на које се у законима често наилазило. Међутим адвокати (*procuratores*), вешти у казуистици, све су то искоришћавали за одуговлачење парнице, тако да су противну странку па и судије шиканирали, на што се у XVI веку скоро сви жале. Суд је био скроз сталешки шљахетски, те се у његовом саставу није допуштао никакав стручни правнички елеменат. Пољско судство није знало за легисте, као што је то био случај са Француском. Легисте су принципиелно одбацивали као опасне носиоце идеје о јакој монархиској власти. Али због тога што није било легиста, ни уопште професионалних судија, било је негативних последица, јер суд није имао државни карактер (изнад сталеза) па више пута ни потребне непристрасности. Ако се томе дода горе поменуто одуговлачење и недостатак довољно јаким извршних органа, онда ће потпуно бити јасно, чиме се у XVI веку изазивала толико проширена судска самопомоћ у облику чувених најезда. Било је две врсте најезда, и то: 1) кад странка није ни чекала пресуду, него је потпуно самовласно нападала противну странку и сама подмиривала своја потражавања, и 2) кад је странка, која је парницу добила, извршивала пресуду путем најезде, често уз помоћ браће шљахте из околине (*motu nobilitate*). Исто тако у управној области није било никаквих професионалних органа, него је све било на месту поверено шљахетском *selfgovernment*'у, и то доживотним земаљским званичницима и сејмицима. Пољска није знала за *gens du roi*, као што их је било у Француској, јер шљахта не би их трпела. Испрва је староста у граду (дужност аналогична српском кефалији) имао карактер краљевског чиновника, зашто су га чак називали *brachium regis*, али и он је у XVI веку постао земаљски званичник. Сејмици су толико били везани за средишни сејм, да су имали све особине парламентарне институције, које нису згодне за вршење управних послова. Сем тога сејмици се нису ограничавали на извршне функције на месту, него су понегда подвргавали сејмове одлуке (о опорезивању) поновном претресу и извесној контроли, код које су ценили њихову законитост, а каткад и опортуност. То је кочило функционисање државног организма. На то упозорује политички писац Ожеховски (*gente Ruthenus, natione Polonus*) у свом делу *De bello* (1543г.), и то на овакав начин: „Долази непријатељ, и кад нас против њега позову, прво правимо састанке, тумачимо законе, питамо правнике, да ли треба да се непријатељу отпор чини. Пресуђује правник, да се треба прихватити оружја, ако се непријатељ налази у границама државе, ако пак буде изашао, онда не треба“ (108).

Поред шљахте уживало је права извесне сталешке слободе још грађанство и то на основу аутономије градова. Та се аутономија, као што је познато, заснивала на реципираном немачком градском праву. У градовима су многа питања правног живота добијала повољније решење, него ли у т.зв. земаљском праву шљахте. Баш у XVI веку дошло је исправно латинско издање споменика саксонског и магдебуршког права, који су била на снази у пољским градовима, те је тиме постојеће право градског сталежа било више консолидовано, него ли земаљско шљахетско право. Преко глоса издатих од Јаскера продирало је у правни живот градова римско право, што је у грађанству доприносило бољем разумевању јавноправних интереса и принципа. Судови у градовима били су боље уређени и исправније су функционисали, него ли земаљски судови. Али пољским градовима није пошло за руком, да на општи државни живот изврше онај повољни утицај, који су градови имали у западноевропским земљама. Због знатне надмоћности шљахте пољски градови су у веку „златне слободе“ почели да опадају у политичком и чак у економском погледу.

Као што се из горњег види, између оних правних принципа, који су били истакнути у шљахетском уређењу, и њиховог спровођења у живот било је много противречности. Наравно да су је опажали и истакнути умови оног доба, те су дотичне недостатке критиковали и пружали савете за њихово уклањање. Постојала је у XVI веку читава политичка књижевност *de Republica emedanda* и то од велике вредности, тако да се њом Пољска може поносити. Али ни та политичка књижевност није била у стању да прекорачи извесне границе. И ако је било присталица тежње за оснажењем државне власти путем подизања краљевске власти (т. зв. регалисти, 96), ипак највећи од пољских политичких писаца XVI в. Фрич Моджевски, иначе политички теоретичар од светског гласа, није баш као што треба оценио потребу за оснажењем домаће монархиске власти (504) и свакако је одлучно био против професионалних чиновника, јер је у њима видео опасност тираније (106).

Пољска политичка и правна култура XVI в. пружа једну од илустрација неуспешног решења вечног проблема о комбиновању политичке слободе и државне снаге. Пољска је политичку слободу поставила изнад државне снаге и, кад се указала потреба, није била у стању да сили противстави силу, те је изгубила своју независност и самосталност. Француска и Русија поставиле су државну снагу изнад политичке слободе и, кад нису биле у стању да у одређеном времену одрже неопходну унутрашњу социјално-политичку равнотежу, подлегле су катастрофалној револуцији.

Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Heck, Begriffsjurisprudenz und Interessenjurisprudenz (Полемика Хека са Баумгартеном).*

Интересна јуриспруденција, као што се могло видети из нашег приказа (у прошлом броју Архива) Штоловог чланка који је изазвао општу пажњу у науци, дете је модерне филозофије *вредности*. Са свим је онда природно, ако се она нађе у више прилика на истој линији са нормативистичком бечком школом, нарочито пак у своме одбацивању натуралистичке методе у праву. У поговору своје књиге *Grundriss des Schuldrechts: Anhang — Begriffsjurisprudenz u. Interessenjurisprudenz*, Хек посвећује један параграф „техничкој логистичкој јуриспруденцији (природноисториској методи Јеринга)“, и енергично и одлучно, без оградe, је одбацује. Ову методу Јеринг је био назвао „вишом јуриспруденцијом“ и био први њен велики претставник. Због краткоће простора читаоце упућујемо на Јерингово дело: *Geist des römischen Rechts II, 2*, ст. 358, за које Хек вели: „Ниједан правник, који озбиљно узима своје студије, не треба да пропусти да проучи ово сјајно излагање старије методе“. Исто тако их упућујемо на његов чланак: *Unsere Aufgaben*, којим је Јеринг отворио *Jahrbücher der Dogmatik*. Најкраће изложене мисли Јерингове су ове. „Нижа јуриспруденција“ има за задатак да протумачи и среди законе. „Виша јуриспруденција“ пак има за задатак да из правних правила извуче појмове и уведе их у један правни систем. За ову вишу јуриспруденцију карактеристично је да она сматра ове појмове не као просте везе већ као самостална бића, *правна тела*. Правна наука говори да права постају, мењају се, пропадају, да једно право производи друго, да се права међусобно привлаче и да се, као хемиска тела, међусобно мешају. Кад су појмови доведени у ово агрегатно стање, тада се из њих развија „помоћу иманентне дијалектике“ недогледни низ последица. Правни појмови производе непрестано ново право, а старо се с њиховом помоћу може изванредно кратко формулисати.

У новије доба јавља се браниоцем ове методе, по свој прилици ретким и усамљеним (Хек вели „јединим“) Баумгартен¹⁾, али у врло умереној и критичној форми. Наслањајући се на мисао Јерингову да правни појмови морају бити и практично употребљиви (*praktikabel*), он утврђује да је једним од најзгоднијих средстава у том циљу природно-историска метода. Она је за њега управо најкарактеристичније средство

* Циљ наших приказа о интересној јуриспруденцији — с којима нисмо завршили — јесте да обратимо пажњу нашим читаоцима на ову важну школу у погледу тумачења закона. Али тек једна опширна расправа и конкретни примери даће пуну слику њену.

¹⁾ Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode I Die theoretische Grundlegung 1920, § 16 Die Begriffsjurisprudenz.

логистичке јуриспруденције и назива је методом транспозиције. Шта она значи? Ништа друго него преношење правних појава у област физичког света. Тако ми права замишљамо као какве силе и говоримо о њиховом постанку, развијању, промени, спречавању, поништавању и т. д. Такво замишљање нам ствари чини схватљивијим, и ми их можемо онда лако обући у формуле. Немо *plus puris transfere potest quam ipse habet* постаје готово опипљиво, кад се јус замисли као телесни предмет и *translatio* као преношење предмета које се замишља у простору. Каже се лице А *преноси* своје потраживање које има према лицу В, на лице С. Новација се дефинише као *transfusio obligationis in aliam obligationem*. Колер верује да је нашао праву формулу за мисао да се условљени правни однос развије у неусловљени у поређењу са пупољком који се развија у цвет.. Не мари ништа ако странке изгубе правну способност, пошто су већ стекле једно право, јер и у природним појавама говори се о узроцима који стварају појаву и узроцима који их одржавају. Нарочито срећним поређењем назива Баумгартен поређење права са еластичним телима. Својина се на пр. сужава другим стварним (специјалним) правима тако, да у њој више нема места за ово или оно овлашћење. Ако отпадну ограничења, онда се тело својине повраћа у пређашње стање, само по себи...

Баумгартен признаје опасност од ове методе. „Кад је право позвало духове из света који му је стран, ови ће почети да самостално делају и управљају“. Али он се не боји. Пре свега таква метода, има границе сама по себи, јер очевидно немогуће је да се сви природни закони искористе у овом циљу; а затим, сâм правни поредак може у свако доба да спречи да се донесе једно решење на основу аналогije са физичким светом, кад му се оно чини нецелисходним. Међутим има случајева, — и у томе Баумгартен види практичну корист од ове методе —, у којима нема законодавског решења и „у којима се општи разум не може без устезања одлучити за једно одређено решење“. Ту може орган, који има да одлучи, да се спомогне поређењем са природним појавама одн. сликом из природе. Разумљиво је да ће се том методом послужити у сличним случајевима и сâм законодавац. У другој књизи свога дела (које, на жалост, нисам имао у својим рукама као прво), Баумгартен је изгледа још умеренији, јер он сматра сада да ће се она применити само кад телеолошка метода откаже.¹⁾ Међутим ни у првој ни у другој књизи он не даје рационално и филозофско оправдање њено, већ само верује, са Беконом, у „нарочиту везу моралног и физичког“ — што чини задатак *Philosophiae primae* која још није израђена до данас (по Баумгартену, 1920). Он сам замера Јерингу не само, што овај даје претерани значај таквој методи него и што није дао њену психолошку анализу.

По Хеку суштина правних норми се састоји у мерењу интереса појединаца и друштва, на основу критериума правичности или којих других, и нове норме се могу добити (при примени закона) онако исто као и закони: испитивањем и оцењивањем интереса у питању, не каквим поређењима са природним појавама. Гледиште Хека је гледиште једног нормативисте, са свим свеједно какво је оно ближе. Још за живота Јеринга, појавила се врло жива дискусија, која је начелно носила исто обележје као и данас, са том разликом да је позиција методе транспозиције данас много слабија. Против Јерингове природноисториске методе устали су били (у немачкој науци) Бринц Шлосман (овај је писац познатог дела о уговору), Бирлинг и неки филозофи од струке, и још онда се, нарочито у облику какав'јој је дао Цителман, потпуно дискредитовала. По овоме су права — тела, управо као камење и метал, докле се она, по Јерингу, замишљају као тела у специјалним правним циљевима. Сам Јеринг ју је доцније напустио и шта више постао један од оснивача интересне јуриспруденције —, што је још више дискредитовало методу.¹⁾

Данас се прилике у правној науци измениле у толико, што и њени, ретки и усамљени претставници заузимају врло резервисани став, као што је то случај са Баумгартеном. Што је истовремено занимљивије и важније, и он сам костатује не само да је њена примена ограничена, него да у опште расте неповерење према методи да се доносе правне одлуке из принципа природних наука, чак и у круговима правника, конзервативно расположених у погледу метода²⁾. Данас у доба опште оријентације нормативистичке и идеалистичке у правној науци, ова метода не може имати кредита. Зна се како је Келсен у борби против натуралистичке методе (поглавито у својим *Naturprobleme* ишао у другу крајност [Воља правна за њега уопште није психолошка, реална) Али он је тај који је најнајоштрије формулисао да је правно гледиште *нормативно* и да оно на сасвим други начин посматра појаве него природне науке. Оно пита: каква права и дужности (како има да се понаша) који од нас, кад наступи што (одлучи ко од нас што или учини што и т. д.) То није дакле каузално гледање. Међутим ми не можемо порећи да дубоко у природи људског разума лежи тежња да пореди и највише духовне појаве са природним и да се њима помаже (да би их видео јасније, живо, у слици), јер људски разум види ствари кроз материју. Али то су само поређења и помоћна средства, чак само начин пластичног и живог изражавања. Ка се прелази од физичког света у биолошки, и од овог у психолошки и социјалан, наилази се увек на нове елементе, који се не могу свести на раније. Веро-

¹⁾ Податке о свему томе наћи ћете код Баумгартена *loc. cit.* стр. I 388—403.

²⁾ *loc. cit.*, I стр. 384.

ватно да има неких аналогija у структури свих ових слојева или светова козмоса, неких општих црта. Али ми смо још увек далеко да у то имамо јасан поглед¹⁾ У сваком случају не смемо испуштати из вида специални карактер, сваког од тих слојева или светова. Што се тиче нормативних наука, никако се не сме испустити из вида структура норме, из које излази и један сасвим други начин посматрања од каузалног.

Ђ. Тасић.

Д-р Војислав Јанић и Миленко М. Јаношевић, Закон о Српској православној цркви. Устав Српске православне цркве са Спроведбеном наредбом Св. Архијерејског синода и тумачењима. Београд, стр. XV 295, Цена 60 дин.

Правна наука зна неколико врста тумачења закона. Постоји тумачење филолошко (лексичко и граматичко), логичко-систематско и историјско. Тешко би било сврстати ма у коју од ових категорија овај заједнички рад г.г. Јанића и Јаношевића. То је обично препричавање, обична парафраза законских текстова, која уз то, врло често, није ни правилна, ни добра, и не постиже ни практичне, а још мање научне циљеве тумачења.

За већину чланова писци дају или сасвим безначајне примедбе или само понављају „својим речима“ садржај члана, недајући апсолутно ништа читаоцима, а само повећавајући обим књиге. У ретким случајевима писци додају још и неке изводе из уџбеника црквеног права Никодима Милаша и проф. Ч. Митровића.

Писци обећавају „Што је могуће популарније тумачење, како би ново црквено законодавство било што схватљивије и приступачније и најширим лаичким народним масама“ (стр. X). Али зар се може назвати популарним тумачење, где се готово на свакој страни бацају у очи стране речи, напр. „респективни принципи“, „асистенција“, „инспиратор“, „аманетска“, „locum tenens“, „екзекватура“, „екзекутива“, „експозитивност“, „конституирајући“, „синолсис“ итд, при чему су те речи остављене без објашњења.

Али све то још није тако велико зло. Много је горе то, што писци нису хтели чак ни да пажљиво прочитају текст интерпретираног члана и у својој парафрази изврћу прави смисао законског текста, чиме уводе у заблуду читаоца, који би хтео да се користи њиховим радом, што понекад може да има чак и рђавих практичних последица. Да наведемо само неколико примера из тумачења Ц. закона, а затим и Устава.

Чл. 7 Ц. закона. „Архијерејски сабор бира између српских архијереја шест кандидата. Од ових 6 кандидата изборни сабор бира тројицу Изборни сабор врши кандидовање шесторице кандидата“.

Дакле, ко бира шесторицу кандидата, А. Сабор или Изборни Сабор. Изгледа да тумачи уопште нису видели прави текст закона о избору Патријарха („Сл. Новине“ 1930, бр. 79-XXX, стр. 693; исправка, бр. 83-XXXII,

¹⁾ Види о покушају Др Михајла Петровића одушевљени приказ (са једном важном резервом) В. Вујића: Спутана и ослобођена мисао. (Идеал науке).

стр. 708), који уопште не даје права А. Сабору као таквом бирати кандидате за Патријарха и нигде не помиње о избору шест кандидата.

У тумачењу 46 члана Ц. устава тумачи опет говоре о избору Патријарха, и овде имамо нове њихове проналаске.

„Закон о избору Патријарха неколико је измењен, читамо овде. По тим изменама Архијерејски сабор бира шест кандидата за Патријарха... Овом изменом Архијерејски сабор управо бира Патријарха. Ова измена првобитног текста — по коме Изборни сабор бира три кандидата за Патријарха нигде није објављена“...

И овде имамо само низ грешака и збрку појмова. Закон може бити измењен само законом. Међу тим никаквог закона о измени закона о избору Патријарха немамо. Писци наивно тврде да ова (која?) измена нигде није објављена. Али ако она није објављена, она није ни закон. И каква је то логика: „А сабор бира шест кандидата за Патријарха“, ерго „А. сабор управо бира Патријарха“?

Чл. 10 закона. „Приходи, предвиђени у чл. 9 од црквених и манастирских добара“. У ствари 9 члан не говори о приходима од манастирских добара, него од разрезивања на те приходе, а то је нешто друго. Осим тога писци су заборавили овде о црквеним таксама.

„За већи прирез од 10% потребно је одобрење Министра правде и Министра финансија“.

У ствари је то одобрење потребно уопште за сваки прирез, ма и мањи од 10%, који прописују Патријаршија или епархије.

Чл. 12 закона. „Величину ових такса одредиће посебним правилником Министар Правде у споразуму са Министром финансија“. — Није тачно. Величину ових такса прописују црквене власти само у споразуму са означеним министрима.

Црквени устав, чл. 15. „Право оснивања... црквених области припада по овом члану јерархији у споразуму са Патријаршијским Саветом“.

У Уставу текстуално: „Одлуке о оснивању епархија доноси А. сабор споразумно са Патријаршијским саветом“. Зар је замена тачних израза нетачнима — тумачење?!

Чл. 18 устава. „Право оснивања архијерејских намесништва припада дотичном Архијереју“. — Устав каже, да то право припада Архијереју „у споразуму с Епархијским црквеним судом и Епархијским управљивим одбором“. Ни изоставање речи од битног значаја није тумачење.

Чл. 20 устава. „Парохију сачињавају припадници Српске православне цркве једнога места“. — Они сачињавају не парохију, него црквену општину (чл. 19).

Чл. 28 устава. Упркос јасном смислу тог члана, који каже да је оснивање новог манастира неопходно мишљење А. синода и одобрење А. сабора тумачи погрешно тврде, да „ако какав побожни хришћанин науми да подигне својим средствима нов манастир“, епископ и сам може то дозволити.

Чл. 41. „којим се забрањује монасима поседовање материјалног иметка“. — У ствари тај члан забрањује не поседовање, него својину, али тумачи не знају разлике тих правних појмова. Осим тога тај члан забрањује својину не сваког иметка, већ само у погледу „непокретних добара“.

Тумачење члана 42 понавља погрешке тумачења претходног члана и додаје нову, да монаси имају иста имовинска права, као и Архијереји, ако су они стекли своју имовину независно од свог манастира.

Чл. 57. „Председничке дужности врши најстарији по посвећењу Митрополит“. — Чл. 57 каже „ло производству“. Или за тумаче та разлика не постоји?

Чл. 49. „Код нас Патријарх носи белу панакамилавку без икаквих украса“. — Текст Устава гласи: „са брилијантским крстом“.

Чл. 63. „Главног секретара бира Св. синод“. — Устав каже да га бира „А. сабор у споразуму са Патријархом.“

Чл. 65. „А. сабор задржао је за себе црквеносудску власт прве инстанције: 1) у међусобним споровима архијереја; 2) у канонским кривицама архијереја и у брачним споровима Краља и чланова Краљевског Дома, а као црквено-судска власт друге инстанције, на име као (призивни) епалаторски (sic) суд, А. сабор важи у оним судским предметима, по којима је Епархијски црквени суд изрекао своју пресуду“.

Овде имамо три велике погрешке:

1) Набројене послове у првој инстанцији решава А. синод, а не А. сабор који то решава у другој инстанцији;

2) Нису поменути послови, које А. сабор решава у првој инстанцији

3) Као призивни суд за пресуде Епархијског суда јавља се Велики црквени суд, док А. сабор нема према томе никаквог односа.

Чл. 77. „У Патријаршијски Савет световњаке поставља Краљ.“ — Краљ поставља само 12 световњака, а остала 21 члана бирају Епархијски савети (чл. 133.).

Чл. 85. „Све у овом члану побројане послове Патријаршијски савет не врши самостално, већ у садејству било Св. А. сабора, било А. синода.“ — Није тачно. Од 11 послова, изречно споменутих у овом члану већину (6) савет решава самостално, а о садејству А. синода тај члан уопште не повори, и није могао говорити, пошто сви чланови А. синода улазе у састав Патријаршијског савета и не могу да садејствују сами себи.

Чл. 105. „Разлог за смену Архијереја може бити доказ да није испунио услове из чл. 97 овог Устава“. — Устав говори о установљеном престанку тих услова, јер кад кандидат не би испунио услове, он не би био изабран за архијереја.

Чл. 106. „Послове већег обима, које је био започео смењени или умрли архијереј, администратор не врши“. — У ствари тај члан говори да администратор не може да изводи какве важне промене у пословима, који су започети, а не забрањује сасвим продужавати саме послове.

Чл. 130. „Одлуке епархијских црквених судова извршују грађанске власти.“ У ствари тај члан каже да те одлуке извршују „подручни и црквени органи и грађанске власти“.

Чл. 136. „Овај члан подробно излаже надлежност Епархијског савета, као управно-надзорне власти“. — У ствари тај члан сведочи да савет не врши никакве надзорне функције, и те функције спадају у надлежност Епархијског одбора. (Чл. 137 и 146).

Чл. 139. „Чланове Епархијског одбора бира Епархијски савет. Да ли се они бирају искључиво између чланова Епархијског савета или се могу

бирати и ван ових, овај члан не говори ништа о томе. Начин њиховог избора свакако ће се регулисати посебним правилником.“ — У ствари 139 члан о томе не говори, али о томе говори члан 136, тачка 10, тако да никакав „правилник“ није потребан. На жалост писци, уморни од преписивања пасуса из Милашевог Црквеног права, нису ни прочитали тај дугачки члан.

Чл. 132. „Епархиски савет састављен је из лица свештено-монашког реда и световњака.“

У ствари у Епархиски савет улази само један свештено-монах, али у исто време он има много чланова из мирског свештенства. Изгледа писци под именом „свештено-монашког реда“ овде, као и у тумачењу других чланова (напр. чл. 7 закона о С. П. Цркви, чл. 74 Ц. устава и др.) разумеју како свештена лица мирског реда, тако и свештенмонахе али то је неправилна терминологија, јер устав и уопште црквено-правна књижевност под свештено-монасима увек разуме само јеромонахе (в. чл. 162 и др.)

Чл. 133. „Потпредседник (Епархиског савета), као и потребан број секретара су световњаци.“ — У ствари световњак је само потпредседник тог савета, а секретаре савет може бирати и из реда свештених лица.

Чл. 165. „Друге цркве их могу имати (ђаконе), ако добију одобрење надлежних црквених власти.“ — Устав каже „епархиских власти“. По свом обичају „тумачи“ замењују одређен појам текста неодређеним!

Чл. 169. „Осим тога (плате свештеника) имаће награде за свештенорадње у природи.“ — У ствари 169 члан не зна за награде за свештенорадње у природи. Он каже: „награде за свештенорадње и припадности у природи“. Дакле то су два самостална извора издржавања свештенства а писци, као и обично, нису хтели чак да пажљиво прочитају оно, што хоће да протумаче другима, и то још у таквом важном питању за свештенство.

Чл. 171. „Старатељство, у коме ће бити сконцентрисан хуманитарни рад сваке парохије.“ — У ствари чл. 171 говори не о парохији, него о црквеној општини.

Чл. 174. „Стално губе бирачко право лица, назначена под бр. 1, 2, и 8, а привремено лица, означена под тач. 3, 4, 5, 6, и 7 овог члана.“ — Опет тумачи нису пажљиво прочитали текст, који тумаче. Ако би њихово тумачење било тачно, тада би се злочинство (т. 3) казнило лакше, но „нетачно вршење своје црквено-верске дужности“ (т. 2). Разуме се да устав то не каже.

Чл. 210. „Привремена забрана свештенодејства.. је превентивна мера (чл. 215 устава), тј. има да траје за време судског ислеђења“. — Чл. 215 каже тачно „до пресуде црквеног суда“, а не само за време ислеђења.

Чл. 216. „Док се кривица не извиди“. — Опет није тачно. Устав каже „не извиди и не пресуди“.

Чл. 213. „Свештеницима суде државне власти за кривице, које су ван домања црквених власти и Канонског права.“ — И овде, као што је по обично за тумаче, они замењују тачну дефиницију устава својом погрешном. Устав одређује надлежност државних судова „по општем кривичном закону или по казним одредбама других државних закона“,

и разуме се у праву је устав, а не његово „тумачење“, јер канонско право говори и о преступима и злочинствима, за које је надлежан државни суд, напр. о убиству, лажној заклетви итд., и осим тога канонско право није меродавно за државне судове.

Чл. 229. „Епархиски архијереј (оснива школе и заводе) са Епархијским односно црквеноопштинским саветом своје епархије, ако су у питању финансијска средства, која горња тела треба да створе.“ — Не само „ако су у питању“, него у сваком случају, а кад су у питању средства за опште црквене потребе, мора добити још и јодобрење Патријаршиског одбора.

Чл. 241. „Под посебним потребама за подмиривање манастира разумеју се још и приходи, добијени од опслуживања парохија.“ — Како могу потребе служити за подмиривање?

Чл. 243. „Патријаршијска су добра, као и митрополитска и епископска покретна и непокретна имовина, која је као својина до сада припадала патријарсима, митрополитима и епископима.“ — У ствари у чл. 243 нема ништа сличног и није могло да буде, јер и досада имовина Патријаршије и епархије није била својина Патријарха, митрополита и епископа.

Чл. 250. „Какво међусобно удруживање (манастира) може бити, прописале Патријаршијски савет.“ — Када би тумачи прочитали претходни члан, они би видели, да удруживања манастира не зависе од Патријаршиског савета, него од Патријаршиског управног одбора, Арх. синода и Епархијског архијереја.

Чл. 254. „...о примању нових фондова и задужбина“. — Устав каже тачно: „Оснивање фондова и примање задужбина одобрава Патријаршијски одбор“, тумачи опет квари текст и говоре о примању не само задужбина, него и фондова. Како може црква примити фонд, кад фондове, за разлику од задужбина, оснивају саме црквене установе?

Када тумачи нису били у стању дати ни правилну парафразу законског текста, тешко би било имати наду да они могу постићи теже задатке научног и практичног тумачења. И у ствари ми не налазимо код њих ни познавања црквених и државних закона, са којима Црквени устав и особито Закон о С. п. цркви стоје у тесној вези, ни тачних канонских и историјских података, него увек сретамо многобројне погрешке и збрку правних појмова.

Све норме позитивног права морају да се узајамно сложе и не смеју једна другој да противрече. Због тога врло је важно поставити нове црквене законе у везу са другим законима, како црквеним, тако и грађанским. Последње особито је потребно у тумачењу Закона о С. п. цркви, који регулише односе између те цркве и државе и који добија конкретни значај само у вези са другим државним законима.

У тумачењу г.г. Јанића и Јаношевића обично нема ни трага тог рада, а тамо, где они чине покушај за такав рад, они само доказују да је тај задатак надмашио њихове снаге и њихову спремност. Тамо, где је потребно широко знање и добро разумевање државних закона, налазимо само општа места или погрешке. Узмемо за пример врло важни члан других Закона, који говори о имовинским правима Цркве. Овде је било потребно дати дефиницију појма „врховни државни надзор“, казати у чему се изражава врховни надзор Главне контроле, који наиме државни органи

врше тај надзор, који црквени органи могу тражити помоћ тог надзора, кад је могућна експроприација црквене својине, који закони дају основ за накнаду Цркви од стране Државе у таквим случајевима итд.

У место тога у тумачењу се наводи један пасус из Закона о Главној контроли, али по тексту од 1922 г., који је већ укинут Законом од 17. X. 1930 год.

У тумачењу чл. 3., где се говори о субјектима црквене имовине, налазимо тврђење, да у изворима црквеног права субјектом црквене имовине признаје се свака поједина месна црква. Што то значи „месна црква“ — автокефална црква, епархија, парохија или храм, писци не кажу, тако да је за њихово тумачење потребно још и ново тумачење.

Чл. 4 говори о делењу црквене власти на јерархијску и самоуправну. У место оцене ове врло важне реформе са тачке гледишта догме канонског права ми налазимо овде само трафаретно делење црквене власти на власт учења, свештенодејства и управе.

Не разумеју писци ни смисао члана 5, који уводи у казнено право Српске цркве принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege* и у место оцене те важне реформе са канонског становишта дају само општа места о потреби црквених казна, при чему се позивају на *Mat. 5, 17—48*, где се о томе не говори.

У тумачењу 6 члана било је потребно казати о конкретним условима административне помоћи цркви од стране државе, а у место тога налазимо општа расуђивања о потреби у таквој помоћи.

У тумачењу чл. 8 писци не решавају питање да ли је и сада потребна сагласност Председника Министарског савета за предлог о потврди Патријарха и Архијереја, већ говоре о томе да „епископи не иду на суд као сведоци“, да „њих саслушава судија у њиховом стану“, да „епископи као сведоци не полагају заклетву“, не знајући, да нови југословенски законици о судском кривичном и грађанском поступку већ не дају такве привилегије епископима.

У тумачењу чл. 9 писци опет дају само општа места, а важна конкретна питања, напр., питање о томе, на коју наиме своту државне годишње помоћи има право Српска црква на основу тог закона, не решавају.

Иста општа места налазимо у тумачењу члана 11, где је потребно било казати, какви наиме државни закони говоре о начину сакупљања приреза, који државни органи врше то сакупљање, којим црквеним властима они предају те приресе итд. Чл. 261 Ц. устава, који решава последње питање, овде чак није споменут.

13 члан, који говори о ослобођењу црквених установа од поштарине и телеграфске таксе, добија одређени смисао само у вези са § 36 Ц. устава и новим Законом о пошти, телеграфу и телефону (од 16. VI, 1931 и касније измене), на који се Ц. устав позива. Али писци чак нису ни видели тај закон и наивно тврде, да је тим Законом Српска црква ослобођена од телеграфске таксе. Рђаво би прошао тај свештеник, који би, на основу тог тумачења, хтео бесплатно послати службени телеграм. Врло велико практичко значење има чл. 14 о ослобођењу црквених установа од јавних дажбина. Да би пружили читаоцима практично корисно тумачење тог члана, писци би морали проучити све државне законе о тим

дажбињама (на пр. Закон о непосредним порезима са свима каснијим новелама, Закон о таксама са новелама и т. д.) и казати када и под којим условима црквене установе добијају то ослобођење (на пр. ослобођење од пореза на предузећа, од пореза на ренту). Међу тим писци се ни прстом нису дотакнули тог важног посла и као тумачење тог члана метнули су у књигу неке пасусе из Милашевог Црквеног права о „привилегијама и имунитету“ (зар имунитет није привилегија?), које је имала црква још у најстаријим временима. Какво значење то има сада?

Ако би писци ма унеколико знали нове државне законе, не би катерички тврдили у тумачењу 15 члана да су свештена лица ослобођена од кулука (Види Закон о недржавним путевима од 8, V, 1929, § 38, ст. 4), од војне обавезе, од старатељства...

У тумачењу 17 члана писци не узимају у обзир нове школске законе и специалне правилнике о предавању веронауке и због тога не говоре о постављењу вероучитеља од бана, о квалификацијама вероучитеља — свештеника и т. д..

Уопште област државног законодавства, које се тиче цркве, у великој већини случајева остала је за писце terra incognita.

Нису добро обавештени писци ни у другим гранама знања.

На почетку књиге они дају један „летимични поглед на однос цркве и државе“. Док у томе „летимичном погледу“ они bona fide преписују кратак уџбеник проф. Ч. Митровића, тај поглед још одговара стварности, али чим они на један корак одступају од тог свог вође, они се крећу као слепац по леду. Према писцима осим теорија о субординацији цркве држави и државе цркви, постоје теорије: 1) узајамне независности цркве и државе, 2) Кавурова теорија слободне цркве у слободној држави 3) североамеричка теорија самосталности цркве и 4) европска теорија слободне цркве у слободној држави. У чему је разлика између независне цркве, слободне цркве и самосталне цркве и уопште у чему је разлика између ових четири теорија, писци не објашњавају. И зар Кавурова теорија није европска теорија? Писци, као пример независности цркве и државе, када обадве власти могу да раде заједнички према уговору, као два потпуно равноправна фактора, наводе „поједине православне земље и Енглеску, где је англиканска црква државна црква.“ Али где државна црква постоји, тамо је црква потчињена држави и сматра се као једна од функција државног апарата и где не може бити речи о уговору између цркве и државе. Ни англиканска црква, ни православне земље не могу бити пример црквене независности.

О Кавуровој теорији писци кажу, да она никада није имала никакве примене и одмах додају да је „та начелу ове теорије много раније постала у Северној Америци тако звана северо-америчка теорија“. Како је могла на начелу Кавурове теорије постати америчка теорија која је никла много раније и у ствари на начелима калвинизма и интелектуалства? Европском теоријом слободне цркве писци погрешно називају теорију паритета. Теорију правне државе, која је имала највише практичног значаја како у Европи уопште, тако и у законодавству наше Државе, писци овде чак не спомињу. По њиховом тврђењу западна је црква за последњих четири стотина година регулисала своје односе са разним државама конкордатима. У ствари први конкордат био је склопљен још

1122 г. тј. више од 800 г. Св. Столица признала је, да је конкордат уговор не само „у пракси“, него и у званичној изјави папе Пија X. „Православне цркве, тврде писци, регулисавају своје односе са државом такође путем специјалних уговора или споразума“ и као пример наводе Лозански уговор. Али зар је Лозански уговор био склопљен са каквом православном црквом? Румунска црква, продужују они, „специјалним законодавством регулисала је свој однос са краљевином Румунијом. То се исто може рећи и за друге православне цркве: у Грчкој, Бугарској, на Кипру, Пољској, Албанији, Синају, Финској, Естонији, Америци, Литванији, Летонији“.

Све то није истина и сведочи о потпуном незнању предмета, којима поучавају тумачи своје читаоце. У ствари положај православне Цркве у државама регулисан је не уговорима, чега једностраним државним законодавством.

У одељку „Однос цркве и државе код нас“ у место историско-правне анализе тих односа налазимо патриотске узвице да је „веза српског народа и српског православља била недељива“ и логичке скокове на напр. следећи: „држава помаже материјално све вероисповести (чак непризнате?) у Краљевини. Због тога она се споразумева с компетентним факторима при доношењу црквених закона“.

Врло много погрешака налазимо и у самом тумачењу.

Стр. 20. Карловачка митрополија „1721 године добила је своју самосталност од Пећке Патријаршије“. — Она је добила ту самосталност још 18. V, 1710 г. „Титула патријарха (Карловачких митрополита) није призната од других хришћанских цркава“. У званичном списку катедара Православне Цркве, који је наштампан у ауторитетној Атинској Синтагми Карловачки митрополит назива се Патријархом (V, 528). Исто тако и Руски Св. Синод обично у својим званичним посланицима назива га Патријархом и то не само у посланицама, адресираним томе јерарху, него и другим црквама, напр. Цариградској.

„Српска православна црква у Старој Србији и Македонији... припала је Митрополији Краљевине Србије 10 септембра 1920 год.“ У ствари та црква или тачније тих 8 епархија Цариградске цркве припале су не Митрополији Краљевине Србије, него „уједињеној аутокефалној Православној Цркви Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца“ и не 10 септембра него 19 марта 1920 год.

Стр. 21. По Канонском праву наше цркве аутокефалност... састоји се... у јерархијским правима и повластицама једних цркава пред другима“. Канонско право је заједничко за све православне цркве, а осим тога шта значи та реченица?

Стр. 24. „Влада Веснића шаље православним хришћанима поздрав прокламацијом на дан 30 августа 1920... а проглашање Патријаршије извршено је... 12 септембра“.

У ствари прокламација (не „влда Веснића“, него Престолонаследника Александра у име Краља Петра) има исти датум, као и проглашење Патријаршије, а писци само мешају два календара.

Стр. 45. „Део српске цркве на територији Румунске Краљевине у Темишвару има своју епархијску власт.“

Нема.

„На територији Мађарске краљевине постоји епархиска власт у Будимпешти. У ову су епархију ушли делови из Карловачке митрополије“.

У ствари Будимска епархија основана је у XVI веку, када Карловачка митрополија још није постојала.

Стр. 46. Писци не спомињу важну српску црквену општину у Трсту, а на стр. 47 — у Цариграду.

Стр. 51. „Назив Устав није zgodно употребљен за овај закон. Пре би се Закон о Српској православној цркви могао назвати Уставом. Устав значи основни закон, из кога проистичу сви остали закони“.

Нема таквог закона, из кога „проистичу“ остали закони. Назив „Устав“ потпуно је на своме месту, јер устав је статут унутрашњег устројства Српске цркве, као што је државни Устав статут унутрашњег државног устројства. Он није могао носити назив закона, пошто је био донет не од државних фактора, него од А. сабора (Закон о С. П. Цркви, чл. 24) и само потврђен од Краља. Међу тим Закон о С. п. цркви говори о узајамним односима те цркве и државе, био је донет на исти начин, као и остали државни закони у то време, и уопште спада у ред обичних закона, који регулишу односе државе према појединим вероисповестима.

Стр. 51—52. „То су четири васељенска патријарха“. — Васељенски патријарх је један (Цариградски).

Стр. 52. „Остале православне цркве имају степен митрополија или архиепископија“. Постоје још Бугарски екзархат и Ђурђијански католикосат.

Стр. 56. Говорећи о Св. предању писци мешају свештено и црквено предање.

Стр. 60. Овде на једној страни налазимо тврђења, која искључују једно друго. У тумачењу чл. 7 говори се да јерархија има црквену власт „у заједници са свеговњацима“, а у тумачењу чл. 8 говори се, да јерархија и свеговњаци имају „строго одељену црквено-правну сферу своје делатности“.

Стр. 68. „У 12 веку Охридска архиепископија потпала је под власт Грка“. Она је потпала под власт Грка 1018 г.

Стр. 70. „Цетиње, Скопље, Сарајево и Загреб, као метрополе провинција, уздигнуте су на степен митрополија“. Српска црква није подељена на провинције и сви су споменути митрополити обични епархиски епископи.

Стр. 71. „По канонском праву православне хришћанске цркве ово (оснивање епархија) је заједничко право цркве и државе.“ Канони, напр. Картаг. 53 и 98, уводе то у компетенцију само цркве. 12 правило IV Васељенског сабора чак прети лишењем чина томе епископу, који дели епархију, „обративши се к велможама“. На III Васељенском сабору царски изасланици изјавили су, да овакве послове не одлучују царски укази, него црквена правила.

Стр. 78. „19 канон седмог Васељенског сабора наређује да монах не сме имати свог личног иметка“. Ово правило ништа о томе не говори, него само забрањује симонију.

Стр. 95. „Св. а. сабор сачињавају 21 епархијски архијереј“. — Писци су заборавили да осим 21 епархија на територији Југославије постоје 5 српских епархија у иностранству, чији су епископи чланови сабора.

Стр. 77. „Уз ограничење у чл. 184.“ — Треба: „чл. 177.“

Стр. 91. „Викарни епископи имају сва права епархијских епископа“ — Немају.. Види, напр. одлуку А. Сабора о томе од 6, XII, 1920 и од 24 VI, 1922, АС бр. 37. „Патријарх је имао викарног епископа у Сремским Карловцима. Других викарних епископа није ни било у њашој цркви.“ Већ неколико година постоји осим Карловачког Скадарски викаријат, кога спомиње и Ц. устав (чл. 13, т. 5).

Стр. 93. „Једно од специјалних права, које има Патријарх по канонском праву, јесте тако звано ставропигијално право“. — Канони не говоре о томе праву Патријарха и то се право јавило доцније (Први пут о њему говори Епанагога 886 г.) по примеру западне установе *exemptio*.

Стр. 97. „Реч Синод се употребљава још од првог века хришћанске ере“. — Та реч ушла је у хришћанску књижевност тек крајем другог века (Види, напр. речнике Прејшена, Софоклеса и др.).

Стр. 104. „У моментима верског колебања или сумње А. сабор доноси своју одлуку. Његове су одлуке без апелате.“ — Могућна је апелата к сабору неколико аутокефалних цркава или Васељенском сабору.

Стр. 112. „Овим (64 чланом то је питање) о брачним парницама Краља и Краљевског Дома регулисано“. — То је питање регулисано већ законом о црквеним властима од 1890 године (чл. 77, т. 3) и Уредбом о А. сабору и А. синоду 1920 г. (чл. 16, т. 32; чл. 17, т. 35).

Стр. 114. „Све православне хришћанске цркве, изузев 4 источних патријаршије, одрекле су се ранијих привилегија“ (судских). — Понављајући, као обично, Милашево Црквено право (Изд. 3, стр. 497), писци понављају и податке, који сада већ не одговарају стварности. Сада ни 4 источних патријаршија немају судске привилегије.

Стр. 144. „Удова епархија има да се попуни најдаље за три месеца (25 пр. Халкид. сабора)“. — Али то правило говори само о случају, када удовом епархијом управља клирик (екофом), а када њом привремено управља епископ, тај рок може бити продужен до године дана (Картаг. сабора прав. 74).

Стр. 148. „Установа судског тужиоца... је најновијег датума“. — Та је установа већ давно постојала у епархијама Карловачке митрополије: епархиски фискал.

Стр. 155—158. Одлука А. синода, коју овде наводе писци, нема везе са 129 чланом, него односи се на чл. 123.

Стр. 174. Набрајајући канонске услове за кандидата свештенства, писци пропуштају неке најважније, напр. моногамију.

Стр. 175. „Ово право Епископа (на постављење пароха; базира се на Канонском учењу (види 26 канон. IV. и 11 канон VII Васељенског сабора у вези са 10 каноном Теофила Александријског)“. — Сва три правила говоре о епархијском економу и немају везе са парохом.

Стр. 176. „... богословију, којој је призната равноправност са теолошким факултетом“. — Писци су морали не само преписати Спроведбену

наредбу, него и казати којима је наиме богословијама призната та равноправност и на основу којих закона.

Стр. 178. „Свештеник се венчава са својом парохијом. Тако је било стародревно учење. Његова је служба редовна и стална.

Где су нашли писци ово „стародревно“ учење? Раније (стр. 144) писци су тврдили да „Архијереј се венча са својом епархијом“, а пошто је парохија део епархије, одавде следује да парохија има два супруга — епископа и пароха. У ствари свештеник је само делегат епископа и сталност његове службе у парохији нема за себе никаквих догматских или канонских разлога, већ само разлоге практичке целисходности. И Ц. устав говори не само о сталним, него и о привременим парохиским свештеницима (чл. 157 и др.).

„Апостоли су изабрали са народом и посветили првих седам ђакона“. Пре свега апостоли нису изабрали седам ђакона, него су казали народу: „нађите међу собом седам осведочених људи“ и ове људе „изабрало је мноштво и поставише пред апостоле“ (Дела ап. 6, 1—6.), а затим, по ауторитетном тумачењу Јована Златоуста (Гомил. 14 гла Дела ап.) и VI Васељенског сабора (прав. 16), тада још није постојало ни ђаконско рукоположење, ни ђаконско достојанство и према овоме „споменутих седам ђакона не треба узимати за служитеље при тајнама, него су то били људи, којима је поверено било старање о општим потребама“.

Стр. 186. „Кривични закон од 1932 г.“ — Нема таквог кривичног закона, а постоји Кривични законик од 27, I, 1929.

Стр. 217. „Да ли има право да поднесе тужбу и нехришћанин. За симонију има право сваки да тужи. Чак и нехришћани могу бити сведоци. Према томе за кривице из члана 208 свако лице може бити тужилац“. Тај пасус може да послужи као школски пример неправилног закључка. 137 Јустинијанова новела дозвољава да сваки буде сведок, када се решава питање о једном црквеном преступу — симонији. Одавде писци чине закључак да за кривице из члана 208, који чак и не спомиње симонију, свако лице може бити тужилац. Међутим канони строго забрањују примати тужбе против клирика и особито против епископа (не у пословима приватног карактера), од нехришћана, јеретика, расколника и световњака, који се сами налазе под судом (Види напр. апост. пр. 75 II Вас. саб. пр. 6 и др.)

Чл. 210. „Елитимија значи ограничење слободе вршења свештенорадњи“. Чудновата је та дефиниција. Елитимијом по канонима могу бити кажњени и световњаци, који не врше свештенорадње. И за клирике епитимија је обавезно извршење дела, која сведоче о кајању кривца, тако да је ограничење у вршењу свештенорадње само последица, а не суштина те казне.

Стр. 224. У правилима о полагању стручног богословског испита крајем 1930 г. биле су учињене неке измене, које писци не спомињу.

Стр. 226. Писци доказују право цркве на стицање покретне и непокретне црквене имовине речима апостола Павла, које говоре само о праву служитеља цркве на издржавање од стране верних.

Писци мисле да су они „нарочито добро и целисходно поступили, што су Спроведбениу наредбу А. Синода текстуелно унели под односне чланове Црквеног устава“ (стр. X). Разуме се та наредба, као једна врста

аутентичног тумачења, има важно значење. Али писци су заборавили једну значајну околност — привремени, прелазни карактер те наредбе, услед којег већина њених наређења већ је изгубила или ће изгубити до 16 новембра 1933 г. своју правну важност, а тада ова наређења биће само излишни баласт у тумачењу, који може чак увести у заблуду читаоце. У место тога, да механички преписују текст наредбе, писци су требали пажљиво извадити из наредбе само оно што има трајну важност...

С. Тронци

БЕЛЕШКЕ

E. Spectoriski. Zgodovina socijalne filozofije. Zvezek I: od starega veka do XIX stoletja. Izdala Slovenska matica v Ljubljani, 1932, st. 305.

Проф. Спекторски, социални филозоф и етичар, правни филозоф и државно-правни писац (који изучава уставно право, нарочито компаративном методом) у свом научном раду највише је пажње посветио историји правне и социалне филозофије. Његова изучавања у тој области стекла су му најбоља признања у науци и специјално његова изучавања проблема социалне физике у 17. в. где је унео нове светлости (в. на пр. шта вели о делу Спекторскога, Проблеми социалне физике у Седамнаестом столећу, св I Варшва 1910 и св. II, 1917 на руском језику — Питирим Сорокин у делу: Contemporary sociological theories, 1928 у глави о механичкој школи, ст. 4 и даље.)

Ово дело г. Спекторског, као и све његове ствари, одликује се изванредно богатом ерудицијом, етичким чувством које одговара његовом идеалистичком начелу о друштву, интересантним, лаким, готово популарним стилем и увек уметничким, концизношћу излагања и формулисања, којима ништа не сметају пуно детаља и примера па чак и анегдота, згодни уметнутих и духовитих опсервација него их чине само интересантнијим. Свој метод он обележава најбоље у закључку увода „Из свега наведенога је јасно да је при проучавању идеја најпаметније, не отклањати ниједну методу и не проглашавати ниједну од њих за једино правилну. Треба посвећивати пажње личностима филозофа, јер без њих нема филозофије, али исто тако и приликама, духовним и дру-

штвеним, у којима живе, и делају, које утичу на њих, као што и они утичу на прилике, и против којих се не ретко такође и боре. При свакој појави нових идеја корисно је посветити пажњу стварно новом, што га доприносе, и такође њиховој даљој судбини“ (ст. 25). Тако ми прелазимо од социалног живота на теорију и од теорије на социалан живот, од филозофије на разне специјалне социалне науке и од ових на филозофију. Личности увек рељефно истакнуте, али такође и проблеми и гледишта њиховога доба. Ближе и критично испитивање његовог метода рада и његовог повезивања разних фактора у конкретним случајевима, сплада у обим једног већег приказа.

Врло је похвално за Словенску матицу, што је издала ово изврсно дело, и у осталом врло паметно са више гледишта.

У Словеначкој дела филозофске и социолошке садржине, и међу њима и врло опсежна, излазе, у издању појединих културних друштава, лакше него код нас. Ми очекујемо при крају друге књиге овог значајног дела један опширнији извод који би могао бити објављен и на српском. Ако то пропусти проф. Спекторски, онда ће морати да ко од нас то учини. Али, разуме се, ни извод ни приказ не могу бити исто што и само дело. Зато би наши правници и наши интелектуалци требали да набаве ово дело где ће поцрпсти пуно знања и обавештења, чак и неопходних за опште образовање једног интелектуалца.

При крају је дата врло богата литература по главама. Г. Спекторски је наводио савесно и нашу, југословенску, у колико је ове било. Ђ. Т.

Чиновническо право отъ Петко Сатйновъ, томъ първи, София 1932 ст. 506 8⁰ Универзитетска библиотека № 115.

Проф. Петко Стајнов, чији је један рад, на име о административном акту био забележен на овом месту (Д. Данић, *Архив*, књ. XVII бр. 5), објавио је недавно прву књигу свога горњег дела, постављеног на врло широку основу. Чиновничко право после рата опет привлачи пажњу науке не само због социалне или политичке важности коју је добило чиновништво, него и због нових погледа који су се појавили о држави и друштву и, као последица тога, и о чиновништву.

У овом (првом) тому проф. Стајнов говори о правној природи чиновничке службе, о врстама (видовима) државних и јавних службеника, о наименовању чиновника, о дужностима и правима чиновника, о плати, о пензији, о удружењима и штрајку чиновника. Ове проблеме Стајнов не обрађује само правном (догматском) методом него и правнополитичком, разликујући ове две методе јасно Главни је његов интерес управљен ипак на правну методу. Он је у току нове и најновије литературе немачке, француске и бугарске и не измиче му ниједан значајан члавак по часописима, као и свака нова мисао општег значаја у правној науци везана с чиновничком правом. Ту и тамо прави опаске и компарације са страним законодавством. Кад посматра проблеме са правнополитичког гледишта, не заборавља на специјалне бугарске прилике. Занимљиве су (за нас) на пр. његове констатације које се односе на питање плата и награда чиновника (ст 359) или које се односе на питање о чиновнику према политици (ст 297) и др..

Полазећи од теорије да је акт постављања чиновника административан акт, при коме је сагласност чиновника само допунски услов, једна гаранција и једна форма, прописана од позитивног права једне земље у циљу што бољег избора чиновника, и да је чиновник лице, постављено од државе у службену јерархију да сарађује на један сталан начин при функционисању једне јавне службе —, он не заборавља, с друге стране, на права чиновника, и налази сигурне правне основе за њих (као

на пр. за плату у начелу једнаког оптерећења грађана). Његова теорија о правном положају чиновника, која правни значај сагласности (воље) чиновника умањује до крајње границе, не искључује његов либерализам. (Он је на пр. сасвим одлучно за право чиновника да се удружују у синдикате, искључујући само штрајк). У опште проф. Стајнов се одликује једном одмереношћу у погледима и тежњом да уравнотежи интересе државе, чиновника и народа (публике, трећих лица).

Ово озбиљно дело заслужује да се о њему опширније проговори. Ми ћемо сачекати да изиђе и друга књига. У међувремену ће вероватно угледати света код нас дела посвећена у потпуности или делимично чиновничком праву, јер ми знамо да су нека већ написана и у штампи. Онда ћемо моћи евентуално учинити и потребне компарације.

Б. Т.

Lévy-Ullmann et Mirkine — Guetzévitch: Tchecoslovaquie, Paris, 1932., De-lagrove. — Под редакторством г. г. Улмана и Гецевића, основана је у Паризу Библиотека *савременог права*. У тој библиотеци, а у серији под називом *правни живот народа* (*Vie juridique des peuples*), изашла је и ова књига о Чехословачкој, којој је претходила као прва у тој серији, књига о Белгији. Појаву овакве једне библиотеке, правдају писци потребом, да је у данашње време јако развијеног правног саобраћаја и компликоване друштвене структуре, немогуће остати без обавештења о правном и друштвеном животу свих народа наше цивилизације. Аутори нарочито подвуче, да дела која излазе из њихове библиотеке, никако не носе карактер уџбеника, већ су та дела са тенденцијом за обавештавање широке публике о основима и организацији на којој мочивају наша грађанска друштва, разуме се изражена у оквиру сваке поједине државе. Ипак зато, аутори се труде да тим делима сачувају научни карактере у сажетој и донекле практичној форми, која би била приступачна сваком образованом човеку.

Излажући основу и организацију друштва у свакој појединој држави, задржали су се аутора на једном плану, за који мисле да је најподеснији и у исто време најрационални-

ји. По томе плану, код сваке поједине државе излаже се посебно: устав и политички режим; администрација и финансије; управно судска и одбрана права држављана према јавној власти; кривично законодавство, материјално и формално; породица, својина, заштита и организација рада; трговина, индустрија и занатство; поступак пред грађанским (цивилним) судовима и напослетку међународни односи.

Ова књига о Чехословачкој одговара потпуно овоме плану. Књига садржи скоро неких пет стотина страна, а подељена је по главама. Свакој глави одговара и посебно излагање материје предвиђене по горњем плану. На име, у њој је изложен уставни и политички поредак нове Чехословачке државе; затим организација њене управе, организација и систем њених финансија и финансијска администрација; кривично и радничко законодавство; основи и историјски развој приватног права; општи услови рада са трговачким и меничним законодавством, процесуално грађанско законодавство и међународни односи. У изради овог информативног а ипак опсежног дела о Чехословачкој, учествовали су најпознатији чехословачки правници и професори права са појединих универзитета. Тако: *Франц Вејр*, проф. у Прагу, *Кизлинк*, проф. у Братислави, *Вибрал*, проф. у Прагу, *Седлачек*, *Цимерман* и др. Распоред и начин излагања јесу такви, да се по прочитању целог дела, добија један одређен укупан утисак не само правног живота Чехословачке, већ готово целог њеног друштвеног живота, као и историја постанка Чехословачке државе.

Чехословачка јесте једна од оних држава, које су постале на развалинама бив. Двојне монархије, те је као таква од врло великог интереса у погледу политичке и административне организације, као и развоја друштвених прилика и за нас, чија је држава такође постала истим начином. Оно што пада у очи јесте то, да се у Чехословачкој није нарочито журило са реформом и унификацијом законодавства, као што је то био случај у другим државама. Што је одмах урађено, јесте стварање потпуно новог политичког и донекле админ. уређења, које се у многим заснива на француском уо-

ру, те је ту сасвим прекинута традиција са стањем ствари затеченим у бив. Хабзбуршкој монархији. То је сасвим разумљиво, резултат политичке и националне борбе Чехословачког народа, који је увек тежио, тако рећи кроз векове, националној самосталности. Међутим, сво друго законодавство наслеђено у Аустроугарске, остало је може се рећи у главном још и данас у важности. То је законодавство било у ствари такво, на које се свикао Чехословачки народ, па се зато може с правом сматрати и као његово национално право, које није имало никакве непосредне везе са политичким и националним аспирацијама Чеха и Словака. Стварање и развој кривичног и грађанско - правног законодавства Средње Европе, заједничко је свима народима тога дела нашега континента, те се оно и не може узети као специфично немачко, аустријско или чешко, већ као заједничко свима њима, бар до почетка 19. века, када се аустријско и немачко цивилно право сасвим разилазе. Према томе, то постојеће законодавство јесте по традицији и Чехословачко, а не неко туђинско правонаметнуто силом. И тако силом околности и традиције, постоји још и данас у Чехословачкој дуалитет законодавства: аустријско и угарско, једно у Моравији, Шлезиви и Чешкој, а друго у Словачкој и подкарпатској Русији, према томе коме је делу бив. монархије припадала која од провинција данашње Чехословачке. Из тих разлога, нарочито у прво време државног консолидовања, није се ни помишљало на унификацију и реформу постојећег законодавства, које је већ сачињавало једну традицију и било укорењено у свести народној. Ипак зато, није се остало стално на томе. У последње време започет је рад на унификацији реформе грађанског и цивилног законодавства, а на пољу аграрног и социалног законодавства, може се рећи створене су сасвим нове ствари, пошто се морало прекинути са феудалним традицијама и са политичким назорима полицијско-биро-кратске државе, каква је била бив. монархија, као и под новалем последњих околности, које су императивно налагале промене у дотадашњем реду ствари. Како је међутим потребно да се у унитарној држави.

као што је Чехословачка, створи и једно јединствено национално законодавство кривично и грађанско, чији садањи дуализам остаје још као последња успомена на бив. монархију, приступљено је радовима на унификацији њенога права. Образоване су комисије, које су свој посао скоро свршиле, после чега се очекује још само законодавна санкција. За основицу грађанског законодавства узето је аустријско право, прво зато што је оно кодификовано, затим и с тога, што оно представља једну традицију коју је немогуће сасвим избећи. За основицу кривичног законодавства узето је као модерније угарско право, комбиновао са аустријским, а допуњава најновијим резултатима постигнутим у науци.

Сва поглавља о појединим материјама писана су на један такав начин, да се одмах види оно што је главно и од интереса, а све је споредно остављено по страни. То су у ствари читаве студије, налик на добро израђене монографије, пошто то нису само проста излагања у информативном смислу, већ прегледна излагања са критичким примедбама и историјским развојем појединих грана законодавства. Нарочито заслужује пажњу рад проф. Седлачека о породици и својини по постојећем праву у Чехословачкој, чији историјски увод представља научни рад у правом смислу те речи. Од не мањег су интереса и сви остали радови у којима се успело, да се њихов информативни карактер споји са научним начином излагања. Ова ће књига добро доћи свакоме ко жели да се обавести о правном животу и социјалним приликама Чехословачке.

Д-р Данило Данић

„Наша самоуправа“. — Под овим именом од марта месеца ове године почео је излазити у Београду часопис (уредник му је агилни инспектор Министарства финансија г. Радован Драшковић) који ће се бавити питањима из области комуналне и социјалне политике наших самоуправа. Као институција самоуправа за нас није нова ствар, али свакако представља врло актуелан проблем, с обзиром на то да динамика нашег социјалног и политичког живота представља данас на чело свих питања

она која стоје у вези са организовањем држава на бази самоуправа. Већ извршена подела Краљевине на бановине с једне стране и предстојеће законодавство о једнообразној организацији општин и унификацији самоуправних финансија у нашој држави с друге стране, дају и сувише материјала и теорији и пракси, па да се и код нас покрене — и одржи — један часопис који ће се бавити искључиво овим питањима. Досада су изашла два броја овога часописа, из којих се већ опажа да ће његово писање бити и од користи и од интереса. Нама је пријатно што констатујемо да уредник обраћа довољну пажњу на финансијску страну самоуправа; иначе је то домен који је до скоро у нашој финансијској литератури био страшно занемарен; стога су сталне рубрике у часопису „анализа буџета“ и „статистика“ једна паметна и корисна ствар. Добро је и то што се уредништво латило посла да даје упутства и одговоре на конкретна питања (не мари што их само поставља) из области комуналне финансијске политике, јер тако се врло лако поједине одлуке запамте.

Обраћамо пажњу наших правничких кругова на овај нови часопис, чији је почетак скроман, али који покреће питања од општег интереса, којима треба да се баве у првом реду правници; утолико пре што у овој области јавноправних наука имамо тек да накнадимо оно што су други народи већ давно стекли.

Ј. Ловчевић

Балканска правничка недеља у Београду. — Резолуцијом друге балканске конференције, одржане у Цариграду прошле јесени, одлучено је да се оснује једна међубалканска правничка комисија са задатком да сакупи материјал за упоредну студију права балканских држава. Ова комисија има незваничан карактер и циљ јој је да проучи могућности и методе зближења права балканских држава. Југословенска национална група образовала је у овом циљу један одбор правника, који је израдио план за сакупљање материјала о нашем праву и обратио се најистакнутијим нашим националним и правним практичарима за сарадњу. — Први састанак претставника националних група балканских правника на коме

ће узети учешће поред наших правника и правници Грчке, Турске, Румуније, Бугарске и Албаније, одржаће се у Београду 11 и 12 јуна, и том приликом претресаће се питање метода рада међубалканске правничке комисије. У исто, време одржаће се у Београду балканска правничка недеља. Предвиђена је једна свечана

академија на којој ће узети учешћа претставници југословенских правничких организација. Појединости о састанку међубалканске правничке комисије и о одржању балканске правничке недеље објавиће се у своје време преко дневних листова.

П.

НОВЕ КЊИГЕ И ЧАСОПИСИ

Prof. J. M. Péritch, Base fondamentale du nouveau Code pénal italien. Bologna, 1932, p. 104—110. Estratto dai volumi di „Studi teor-pratici sulla nuova legislaz. penale italiana“, a cura della rivista „Il Pensiero giuridico-penale“.

Пишћирм Сорокин, Социологија. Савремени правци и теорије. Превео с енглеског Д-р Драгомир Иконић. Књига прва. Београд, 1932, стр. XXIII-677, цена 100. лив. Књ. VII „Библиотеке јавног права“, уредник Д-р Михаило Илић, проф. Универзитета у Београду. Издање књижаре Геце Кона.

Рабиндранаш Тагор, Национализам. С енглеског превео д-р Милош Ђурић. Предговор написао д-р Душан Стојановић. Београд, 1932, стр. XXIII-131, цена? Издање књижаре Геце Кона.

Боривоје Д. Пешировић, пристав окр. суда за град Београд, Извршење казне лишењем слободе. Београд, 1932, стр. 97, цена?

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1932, бр. 4. Д-р Стојан Јеремић: *Zakonski predlozi o zaštiti zemljoradnika i o visini kamata.* — Д-р Милослав Мућа: *Nadležnost redovnih sudova za rešavanje sporova o vlasništvu i posjedu nekretnina zemljišnih zajednica.* — Д-р Милан Полак: *Zemljišnoknjižna provedba upisa, ustanovljenih u toku ostavinske rasprave, po službenoj dužnosti.* — Д-р Иво Милић: *O osiguranju tražbina protiv naslednika na pripalo mu nasledje.*

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1932, бр. 4. — Томаш Пуљевић: *Практична опажања о новом суд. крив. пост.* — Будимир Плакаловић: *Коме треба предати прив. тужбу, да би се одржао рок, одређен за подизање исте у § 86. крив. зак.* — Вит. Крстић: *§ 60 т. 17 Закона о радњама и Закона о адвокатима.* — Родољуб Конић: *Доказивање основа сопствености по Зак. о издавању тапија од 31 маја 1931 год.*

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1932, бр. 7 и 8. — Русомир Јанковић: *Експроприација.* — Вл. Велмар Јанковић: *Закон о заштити ауторског права.* — Д-р Драг. Росић: *Заклетва сведока на главном претресу.* — Ат. Јаковљевић: *Извршење крив. пресуда по грађанској части.* — Ник. И. Гајић: *О решењу спора око приоритета заложног права између закупаваца с једне и повериоца по решењу о забрани, или по извршној пресуди, с друге стране.* — К. Х. Терзијев: *О завичајности.*

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1932, бр. 4. — Д-р Данило Ј. Данић: *Усвојена деца у светлости Зак. о чиновницима.* — Јаков Хириш: *О реалној подсудности, по грађ. судовнику, у вези са § 71 Зак. о земљишним књигама.* — Бошко Н. Јовановић: *Надлежност за оверавање потписа неписмених лица на меници.* — Д-р Рајко Шестан: *Неколико речи о примени § 263 т. 1—5 Зак. о суд. крив. пост.* — Д-р Милан Полак: *Да ли је у случају противуслуге потребна оптужница?* — Будимир Плакаловић: *Однос истражног судије и државног тужиоца у извиђајима.* — Божа Рукавина: *Пристоји ли мужу законско овлаштење да заступа жену пред судом и код подноса крив. приватне тужбе?* — Иван Д. Петковић: *О формалним погрешкама код писмених кривичних пресуда.*

Уредник

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

37. Молерова ул., Тел. 21756 и 20290

Власник у име Правног факултета

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

проф. Београд. Универзитета

За штампарiju „ПРИВРЕДНИК“, Кнез Михаилова ул. бр. 3. Телефон 21-450
Живојин Д. Благојевић, Кондина улица бр. 10, — Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXII ДРУГО КОЛО

25 Јуни 1932

КЊИГА XXIV (XLI) Бр. 6

ИЗ НЕМАЧКОГ ЧИНОВНИЧКОГ И ИЗБОРНОГ ПРАВА

I.

На годишњој скупштини немачких професора државног права која је држана у октобру прошле године, расправљано је о реформи чиновничког и изборног права. Да би се разумела дискусија о реформи чиновничког права, ваља имати на уму нарочити значај чиновништва у немачкој историји. Данашњу уједињену Немачку створила је углавном Пруска, која је сама била творевина династије Хоенцолерна. Хоенцолерни били су уредили војску и чиновништво на примеран начин, и Пруска држава догонала је своје велике успехе XVIII и XIX века тој изврсној војно-чиновничкој организацији. Све до Светског рата, народ није био у Пруској онако важан чинилац као на пр. у Енглеској и Француској. Пруска није знала ни за опште право гласа ни за парламентаризам. И ако је Парламент постојао, државне послове водио је у ствари владалац са својим чиновништвом. У извесном погледу предратна Пруска била је сушта супротност предратне Енглеске. У предратној Енглеској државно уређење било је изведено по истим начелима по којима и локална самоуправа. Као што је у локалној самоуправи врховна власт припадала грађанству, према коме је чиновништво стајало у потчињеном положају, тако и у државном уређењу претежност није припадала чиновништву него Парламенту, који је представљао слободне грађане. Министри, који су заповедали чиновницима, узимани су из самог Парламента и били су пред њиме одговорни. У Пруској на против министри нису узимани из Парламента него из чиновништва, и нису пред Парламентом одговарали. Енглеска се могла назвати грађанском, а Пруска чиновничком државом. На пруски начин била је у главном уређена и Немачка царевина. Она је, истина, усвојила опште право гласа, кога у Пруској није било, али ни она није усвојила парламентарни режим. Као у Пруској, тако и у Немачкој, стубови државе били су владалац, војска, чиновништво.

Светски рат променио је све ово. Династија Хоенцолерна, па с њоме и остале немачке династије, била је свргнута с престола. Версаљски уговор растурио је немачку војску. Од некадашњих стубова Немачке државе остало је само још чиновништво. Као последњи остатак једног скупа установа који је учинио Немачку великом у прошлости, чиновништво је постало још драже не само свима конзервативним странкама, него и свима онима који нису могли прежалити негдашњу немачку величину.

У Вајмарском уставу осећа се тежња да се и у поратној Немачкој задржи старо предратно чиновништво. Чланови тог Устава који говоре о чиновништву врло су исцрпни, и садрже понеке прописе којима би пре било место у посебном чиновничком закону него у Уставу, — на пр. прописи о службеничком листу. Не треба међутим заборавити да је Вајмарски устав сав надахнут демократским идејама: он је усвојио парламентарни режим и омогућио, на место дотадашњих чиновничких влада, чисто страначке владе. Како ће се с тим страначким владама slagати старо чиновништво које је свој позивни морал израдило под сасвим друкчијим режимом, кад се као прво правило добре управе сматрало избегавање сваке мешавине са странкама? Вајмарски устав рекао је с једне стране, да Влада мора уживати поверење Парламента, — и ако јој се оно одрече, она је дужна одступити. С друге стране, тај исти Устав рекао је да су чиновници слуге целе заједнице, а не само једне странке, — и да би им дао што више отпорности према страначким владама, Устав је предвидео да ће се они, уколико не би законом било друкчије прописано, постављати на цео живот. Вајмарски устав хтео је да сједини две ствари које се, на први поглед, искључују: парламентаризам, који уводи странчарство у владу, и бирократију, која га из чиновништва избацује.

Ма шта се иначе мислило о овим тежњама Вајмарског устава, извесно је да немачки професори државног права те тежње одобравају. На њиховој прошлогодишњој скупштини, нико може бити није њихово гледиште тако јасно изразио као Адолф Меркл. Он је рекао да је немачко чиновништво створила стара пслицијска држава, али да је оно ипак зато неопходно потребно и новој немачкој демократији. По мишљењу немачких професора, предратна бирократија имала је све оне особине које се од доброг чиновништва траже: правно осећање, стручну спрему, непристрасно држање. Према томе, чиновничко питање пред којим се данашња Немачка налази, своди се просто на ово: како сачувати од пропасти тако једно ваљано чиновништво које је наслеђено из прошлости.

Да су правно осећање и стручна спрема потребни чиновништву једне парламентарне демократије у истој мери као и чиновништву једне бирократске монархије, то изгледа ствар неспорна. Није исто тако јасно и то, да и у једној парламентарној демократији ваља чиновништво онако строго одвајати од страначке политике као што се то чини у једној бирократској монархији. Да би доказали ову тезу, немачки професори позивали су се на начело једнакости грађана пред законом, које се сматра као једна од главних тековина демократије. Шта би од тог начела остало у пракси, ако би управни чиновници према грађанима разних странака примењивали и закон различито? Зар то странчарство управних чиновника не би било исто толико за осуду као и слично странчарство судских органа? Непристрасност управних власти јесте тим потребнија што оне имају више прилике него суд-

ске власти да се о непристрасност огреше. Оне нису тако строго везане законом као судске власти; њима се оставља широк круг слободног одлучивања, и у томе кругу оне имају тисућу начина да својим партиским пријатељима помогну, а партиским непријатељима нашкоде. С таквом страначком управом, народ се дели на две врсте грађана: с једне стране, владине присталице, које власт повлашћује, — с друге стране, владини противници, које власт тиранише. Такво неједнако поступање с грађанима, противи се не само начелима демократије, него начелима права уопште.

По мишљењу једне групе немачких професора, у парламентарној држави, чиновништво би имало да буде чувар устава и закона на супрот влади, којој је више стало до страначких интереса него до устава и закона. Чиновништво би исто тако као и судство било стављено у искључиву службу правног поретка, и страначке тежње парламентарне владе наилазиле би код њега на једну уставу као код једне неутралне власти. Разуме се по себи, да једно чиновништво које би имало да брани правни поредак од саме Владе, морало би имати према Влади потпуно независан положај.

Створити чиновништву тај независан положај, не би била тешка ствар кад се већ у судству има пример једне власти која је одвојена од Владе и начињена од ње независном. Ако би се чиновницима дала непокретност, и ако би се при њиховом постављању и унапређењу гледало само на спрему и способност, коју би, ради веће сигурности, ценила нарочита стручна тела, а не Влада, — под таквим условима добило би се без сумње једно чиновништво потпуно обезбеђено од страначких утицаја једне парламентарне владе. Али има друго питање које се поставља, а то је ово. Каква би изгледала та управа у чијем би се оквиру установило овакво двојство између Владе, која води и мора да води „политику“, и чиновништва, које неће да зна за „политику“ него само за „право“, и које има према Влади више положаја надзорног него извршног органа? Да ли би и колико оваква управа била у стању одговорити својим задатцима?

На скупштини немачких професора ово је питање било само додирнуто: оно је, међутим, од највеће важности. Управна власт не може се, као судска власт, ограничити на одржавање правног поретка. Она има још да се стара о интересима државне заједнице као једне друштвене групе која се стално бори за свој опстанак и за своје јединство. Ти интереси државне заједнице стављају пред управу сваког дана нове задатке, који тако рећи леже ван правног поретка, јер правни поредак не даје никаква или врло непотпуна упутства како ће се ти задаци решити. О томе управна власт мора да мисли својом главом, и то је разлог што поред оног круга послова у коме је управна власт везана законом, постоји и један други круг послова у коме се њој оставља слобода одлучивања. У првом кругу довољна је стручна спрема и правно осећање, у другом кругу тражи се још и политичка

вештина. Због тога што добра управа претпоставља између осталог и политичку вештину, управна власт не сме се као судска поверити искључиво правницима, нити њени органи могу бити потпуно независни од Владе у којој је оличено политичко вођство земље. Организовање управне власти задаје много веће тешкоће него организовање и законодавне и судске власти. Законодавна власт може се оставити сва политичарима, а судска сва правницима, али у управној власти та два елемента, правни и политички, морају се на неки начин спојити. У извесној мери без сумње било би добро одвојити чиновништво од политике и обезбедити му према Влади независност, али тиме проблем уређења управне власти још не би био потпуно решен. Он је много замршенији и много тежи.

И онда има још једна ствар коју ваља поменути. Ми живимо у једном времену кад се и у практичној политици и у политичкој теорији много говори о потреби једне државне идеологије. Има писаца који налазе да међу припадницима једне државе не може бити правног јединства, па следствено ни праве способности за заједнички рад, ако се код њих уз истоветност правних појмова не створи још и истоветност политичких идеала. Једна заједница која би се оснивала на чистом праву не би била ни довољно присна ни довољно динамична. Ако желимо снажну и успешну државну радњу, морамо све грађане надахнути онаквом одушевљеном и борбеном идеологијом каква се на пр. види код појединих странака. Али, чим се прими ово гледиште да држава, поред свог правног поретка, треба да има још и једну своју идеологију, онда се од њеног чиновништва пре него и од кога другог мора тражити да у ту идеологију верује и да се за њу бори. Оно, наравно, не би онда било непристрасно, али као што је професор В. Апелт (из Лајпцига) приметио, ни предратно немачко чиновништво, чија се непристрасност толико преуноси, није у ствари било потпуно непристрасно. Оно је било одгајено у предањима старе Пруске државе, која је имала своју израђену идеологију, — у спољашњој политици кроз националистичку; у унутрашњој, строго конзервативну. И поборници државне идеологије закључују, да се држава уопште не би могла водити с једним политичким „стерилисаним“ чиновништвом, које не би поред осећања права имало још и једну „државну идеју“.

На скупштини немачких професора, питање државне идеологије додирнуто је тек узгред. Оно је без сумње заслуживало више пажње, јер се на њему врши ново груписање држава. С једне стране, имамо државе као што је бољшевичка Русија и фашистичка Италија; с друге стране имамо државе као што су Енглеска и Француска: то су два крајња типа, између којих постоје прелази. Русија и Италија имају једну државну идеологију, која је утврђена више или мање једном за свагда, и која се као нека догма намеће силом власти и чиновништву и грађанству. У Енглеској и Француској државне идеологије нема: руководне идеје државне политике даје јавно мњење, и оне се могу мењати од

једних парламентарних избора до других. Очевидно, само у државама овог другог типа да се избећи потпуно политичко солидарисање чиновништва с Владом, — и према томе, одвајање чиновника од страначке политике зависи од питања државне идеологије које није у свима државама решено на исти начин.

У кратко, могло би се закључити ово: (1) Управна власт мора примењивати закон на све грађане подједнако; она не сме бити партизанска, и у колико се под „политиком“ мисли само страначка политика, чиновништво ваља одвојити од политике. (2) Задатци управне власти не могу се ограничити на примењивање и чување правног поретка, јер одржање и унапређење државне заједнице представља проблеме чије се решење не налази у прописима правног поретка, и који се називају политичким проблемима. Из тог разлога управна власт поред правног осећања мора имати још и политичке вештине, што значи, да међу њеним органима мора поред правника бити и политичара. Претпостављајући да се под „политиком“ мисли политичка вештина, одвајање чиновништва од политике било би бесмислица. (3) Ако би се учинио још један корак даље, па се поред политичке вештине, која решава ствари од случаја до случаја, установила још и једна државна идеологија, онда би без сумње и чиновништво морало бити том идеологијом надахнуто. Другим речима, оно би поред правног осећања и политичке вештине морало имати још и извесну дозу фанатизма.

На скупштини немачких професора, од ове три идеје поглавито је она прва претресана. Немачки професори су сагласни у томе да чиновништво треба држати што даље од страначке политике. Они увиђају да под парламентарним режимом који је Вајмарски устав усвојио, страначка политика мора се пустити у врхове управе, али би желели да јој бар спрече продирање у чиновничку масу. Њихов би циљ био да споје партиску владу и неутрално чиновништво, и држе да у томе само следују упутствима Вајмарског устава.

II.

Из изборног права, скупштина немачких професора државног права претресала је питање сразмерног представништва. Реферат који је о том питању поднео професор Лајбхолц (из Гетингена) оставио је необично јак утисак. Лајбхолц је тврдио оно што је већ и пре њега тврђено, — на име, да је тај изборни систем који се назива сразмерним представништвом, пресекао личну везу између бирача и посланика, и пренео одређивање посланика с бирачког тела на страначке организације, у чијим рукама лежи састављање кандидатских листа. У раније време, кад су се избори вршили по малим изборним јединицама, од којих је свака бирала обично само једног посланика, — у то време нико није могао бити изабран за посланика, ако није био лично познат бирачима, и ако им није уливао поверење својим јавним радом. Са сразмерним представништвом постале су неизбежне велике

изборне јединице у којима се не гласа само за једног посланика него за читаву кандидатску листу. Велика већина посланичких кандидата није више бирачима лично позната, — и ако бирачи ипак гласају за те људе, то није из поверења према њима него из привржености према странци која их је кандидовала. Приликом избора не врши се више одабирање оних политичких снага које су, по мишљењу бирачког тела, најбоље, него се врши утакмица странака које се упињу да изведу на биралиште што већи број својих присталица.

Услед тога што је одређивање посланика прешло с бирача на странке, променило се и мерило за оцену посланичких кандидата (Лајбхолц се није на овоме нарочито заустављао). Док су они одређивали посланике, бирачи су, без сумње, имали узак локални видик, и радије узимали неспособнијег човека из свог краја него способнијег човека из туђег краја. Али бирачи су готово увек узимали за посланике људе који су се чиме истакли у свом крају: то су може бити биле само локалне величине, али тек величине. Странке гледају много мање на личну вредност посланика. Без сумње, ниједна странка не може успевати без способних првака, али код осталих њених чланова њој је потребнија дисциплинованост него способност. Странка је као војска: мало њих заповеда, а много слуша. И зато кад је одређивање посланика прешло с бирача на странке, оне су увеле у Парламент поред неколицине прворедних политичара једну гомилу људи који су се може бити одликовали у пословима т.зв. страначке технике, али иначе у јавном животу нису значили ништа или врло мало.

Узимајући сразмерно представништво с чисто теоријског гледишта, Лајбхолц је покушао да га објасни као делимично враћање на непосредну демократију. Представнички систем, како се пре сразмерног представништва схватао, требао је да из народне масе издвоји њене политички најспособније елементе; то је била једна врста аристократског одабирања, које се у наше демократско време трпело само с тога што га је сам народ вршио. Сразмено представништво напушта у неколико ту идеју да се законодавно тело одређује путем одабирања. Законодавну власт треба да врши цео народ, без икаквог одабирања: ако је практички немогуће пустити све грађане у Парламент, треба бар свима странкама дати могућности да у то тело уђу. На тај начин, ако не баш сав народ, а оно бар све његове политичке групе узеће учешћа у вршењу законодавне власти. То је ипак ближе непосредној демократији, него прост већински систем, који предаје владу најјачој странци.

Макако се сразмерно представништво теоријски објашњавало, против њега говори тај практички разлог да је оно потпуно потчињено бираче страначким организацијама. Бирач је исто тако политички зависан од великих странака као што је радник, по тврђењу социјалиста, економски зависан од великих капиталистичких предузећа. У својој главној јавној функцији, — функцији бирачкој — грађанин је постао пасиван, јер се не

одлучује више по својој вољи него по заповести своје странке. Да ли се демократија, којој је био циљ да пробуди политичку активност грађана, сме задовољити једним овако пасивним грађанином?

Лајбхолц не види на који би се начин могао умањити утицај странака на бираче. Од како је победило опште право гласа, број бирача тако је огромно нарастао да су постале потребне нарочите организације које ће те велике масе покупити и дисциплиновати. Без тога оне не би биле способне за заједничку радњу. Као и капиталистичка предузећа, тако се и странке правдају тиме што у данашње време врше један неопходно потребни организаторски посао. И у том реду мисли могло би се рећи још и ово. Опште право гласа учинило је потребним овакве странке какве данас имамо, али те странке кад су једном постале, подешавале су изборни систем тако како ће оне добити што већи утицај на изборе. И тако се дошло до гласања по великим изборним јединицама, код кога су бирачи сасвим потчињени странкама. Изборно право и страначке организације стоје у међусобној зависности. Право утиче на развитака странака, а странке на развитака права.

Не видећи начина како би се бирачи ослободили страначког притиска, Лајбхолц је дошао на једну другу мисао, коју је назвао демократисањем странака. У данашњим странкама опажа се оно исто што и у акционарским друштвима: управни одбор јесте све, чланови друштва нису ништа. Зар не би било могућно, и зар не би било корисно довести вођство странке под већи надзор странкиних чланова? У Сједињеним државама законодавац је већ чинио покушаје у том смислу. Није опасност у томе што странке владају бирачким телом, него је опасност у томе што у странци влада једна шака људи. Ослабимо ту олигархију у самој странци, ако смо ради да умањимо њен утицај на бираче.

Лајбхолцу се може приметити да америчке методе које он препоручује, нису показале великог резултата ни у самој Америци. Организација је врло често јача од броја; макаква права закон признао члановима странке у вођењу странкиних послова, они остају неорганизована гомила према вођству странке, које је тим организованије што је малобројније. У страначкој организацији одавно је опажена тежња к олигархији: једна мала клика управља како хоће целом странком, — али против тог стања ствари законодавац, бар до сада, није нашао никакве успешније мере.

Лајбхолц је проучавао утицај сразмерног представништва на изборе. Нама се чини да би било исто тако интересантно проучавати и његов утицај на рад Парламента. Сразмерно представништво у врло много случајева имало је за последицу цепање великих странака и образовање многих малих група, од којих ниједна сама за себе нема већину. Под таквим околностима, хомогена влада из само једне странке није више могућна: с тога се праве мешовите владе од више разних група. Оставимо на страну читање, да ли су овакве мешовите владе иначе добре, главно

је да се у таквим владама странке узајамно контролишу и ограничавају, тако на крају крајева ниједна од њих не може да приграби сву власт себи. Сразмерно представништво, пошто је утврдило господарство странака над бирачима, обрнуло се у Парламенту против самих странака, не дајући ниједној од њих да сама за себе загосподари владом.

Спречавање хомогене страначке владе није тако несумњива добит, као што може неким изгледати. Неки пут спречавање хомогене страначке владе јесте то исто што и спречавање јаке владе. Режим слабих мешовитих влада, ако се продужи, прети да растроји целу државну управу, — и у том случају може доћи до озбиљнијег покрета не само против ове или оне странке него против парламентаризма и страначке владе уопште... Сразмерно представништво, испрва тако повољно за странке, може у даљим својим последицама проузроковати пропаст целог партијског режима. То би била потврда старог правила да се ничим не сме претеривати: претеривање, то је већ почетак негирања.

И у чиновничком и у изборном праву избија код немачких професора, ако не непријатељство, а оно неповерење према странкама. У чиновничком праву, они би хтели обезбедити чиновништву независан положај према страначким владама парламентарног режима. У изборном праву, они би хтели ослободити бираче оне зависности у коју их је сразмерно представништво довело према страначким организацијама. Да ли у овом професорском неповерењу према странкама треба видети само израз оног старог неслагања између правника и политичара? Или треба још видети и ону несагласност која мора неминовно постојати између навика старе бирократске Немачке и тежњи нове немачке демократије?

Слободан Јовановић

ВЕЗА ИЗМЕЂУ ЖЕТВЕНОГ ПРИНОСА И ИЗВОЗА ПШЕНИЦЕ И КУКУРУЗА

(Свршетак)

II. Кукуруз.

Статистички подаци о жетвеном приносу кукуруза и његовом извозу за друго полгође исте и прво полгође идуће године следећи су:⁷⁾

Године	Принос у мил. q	Извоз у хиљ. тона	Године	Принос у мил. q	Извоз у хиљ. тона
1920(—21)	25,690	396,7	1926(—27)	34,101	368,3
1921(—22)	18,743	47,9	1927(—28)	21,085	17,0
1922(—23)	22,810	81,0	1928(—29)	18,191	13,6
1923(—24)	21,536	90,3	1929(—30)	41,477	468,3
1924(—25)	37,949	858,6	1930(—31)	34,646	379,1
1925(—26)	37,907	1044,5			

⁷⁾ Подаци су узети из истих публикација поменутих за пшеницу.

Најпре смо израчунали за ове податке линеарни и параболички тренд.

За *линеарни* тренд добили смо за принос (1) ову једначину:

$$y_1 = 28,5577 + 1,0646 x.$$

И за извоз (2) ову једначину:

$$y_2 = 342,30 + 6,86 x.$$

Оба две једначине показују систематски прираштај приноса и извоза што се види из позитивних коефицијената код x . Ипак је прираштај код приноса већи него код извоза: коефицијент код приноса износи 3,7% централне вредности, док код извоза само 2%. Ови проценти су много мањи него код пшенице. Може се дакле рећи да принос и извоз кукуруза расте мање него принос и извоз пшенице; осим тога све већи део приноса кукуруза остаје у земљи и све мањи део иде у иностранство. У томе погледу показује кукуруз обратну тенденцију него пшеница. Пшеница постаје временом све више експортни продукт, кукуруз пак све више домаћа храна, и ако се још досада просечно извози већи део приноса кукуруза (12%) него приноса пшенице (9,3%).

Помоћу горе наведених једначина израчунати тренд износи за принос и извоз као што следује:

Године	Принос у мил. q	Извоз у хиљ. тона	Године	Принос у мил. q	Извоз у хиљ. тона
1920(-21)	23,235	308,00	1926(-27)	29,622	349,16
1921(-22)	24,299	314,86	1927(-28)	30,687	356,02
1922(-23)	25,364	321,72	1928(-29)	31,751	362,88
1923(-24)	26,428	328,58	1929(-30)	32,816	369,74
1924(-25)	27,493	335,44	1930(-31)	33,881	376,60
1925(-26)	28,558	342,30			

За *параболички* тренд добили смо за принос (1) ову једначину:

$$y_1 = 29,2324 + 1,0646 x - 0,0675 x^2.$$

За извоз (2) пак ову једначину:

$$y_2 = 429,61 + 6,86 x - 8,73 x^2$$

Помоћу тих једначина добили смо овакве трендне бројеве:

Године	Принос у мил. q	Извоз у хиљ. тона	Године	Принос у мил. q	Извоз у хиљ. тона
1920(-21)	22,222	177,06	1926(-27)	30,229,	427,74
1921(-22)	23,894	262,49	1927(-28)	31,092	408,41
1922(-23)	25,431	330,46	1928(-29)	31,819	371,62
1923(-24)	26,833	380,97	1929(-30)	32,411	317,37
1924(-25)	28,100	414,02	1930(-31)	32,868	245,66
1925(-26)	29,232	429,61			

Из дијаграма бр. 6. и 7. се види да је код приноса разлика између линеарног и параболичког тренда незнатна, код

извоза је та разлика врло велика, али је такав облик параболског тренда проузрокован с једне стране ванредно великим

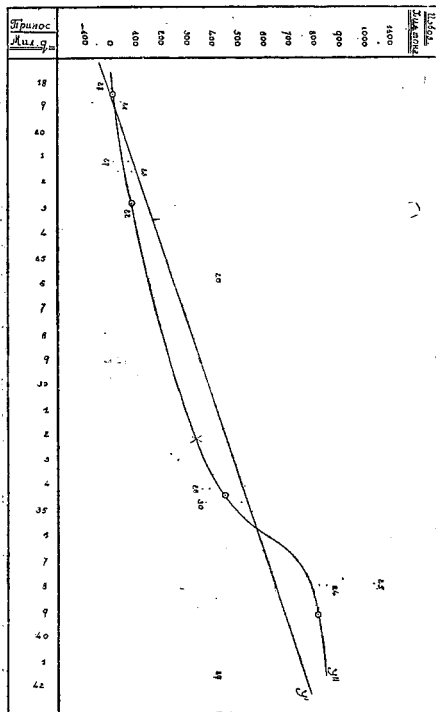
извозом у 1924—25. и 1925—26. годинама, с друге пак стране ванредно малим извозом у 1921—22., 1927—28., и 1928—29. годинама. Због тога параболски тренд не показује типичне развојне тенденције извоза кукуруза из Југославије. Према оваком тренду извоз би морао да у будућим годинама све више пада, за што опет нема никаквих разлога.

За то смо узели за основ даљих рачуна *линеарни* тренд.

Елиминарали смо из обојих статистичких редова *линеарни* тренд по формулама:

$$\frac{w_1}{y_1} - 1 \text{ и } \frac{w_2}{y_2} - 1$$

и добили смо:

Дијаграм бр. 6

Године	Принос	Извоз	Године	Принос	Извоз
1920(-21)	+ 0,106	+ 0,288	1926(-27)	+ 0,151	+ 0,055
1921(-22)	- 0,229	- 0,848	1927(-28)	- 0,313	- 0,952
1922(-23)	- 0,101	- 0,748	1928(-29)	- 0,427	- 0,962
1923(-24)	- 0,195	- 0,725	1929(-30)	+ 0,264	+ 0,267
1924(-25)	+ 0,380	+ 1,560	1930(-31)	+ 0,023	+ 0,007
1925(-26)	+ 0,327	+ 2,051			

Затим израчунали смо за те отклоне од тренда, које смо означили за принос као X и за извоз као Y , следеће величине: $M_x = 0,000$; $M_y = - 0,001$; $\Sigma xy = + 2,485$; $\Sigma x^2 = 0,732$ и $\Sigma y^2 = 10,434$.

Помоћу тих величина израчунали смо *корелацијски коефицијент*:

$$r = \frac{\Sigma xy}{\sqrt{\Sigma x^2 \cdot \Sigma y^2}} = \frac{+ 2,485}{\sqrt{0,732 \cdot 10,434}} = + 0,899.$$

Као што видимо, постоји између приноса и извоза кукуруза исто тако као и између приноса и извоза пшенице *позитивна корелација*, т. ј. позитивним отклоном приноса од нормалног (трендног) приноса одговарају позитивни отклони.

извоза од нормалног извоза. Али код кукуруза корелација је много већа него код пшенице, што показује да је овде директни однос између приноса и извоза строжи него код пшенице. *Детерминацијски коефицијент* је овде: $r^2=0,808$ или $80,8\%$. Дакле просечно више него 80 процената отклонa извоза кукуруза од нормале одговара отклонима приноса.

Регресијски коефицијент за израчунавање извоза по приносу је:

$$b_y = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = r \sqrt{\frac{\sum y^2}{\sum x^2}} =$$

$$= + 0,899 \sqrt{\frac{10,434}{0,732}} = + 3,394 .$$

Регресијска једначина је:

$$Y' = M_y - b_y M_x + b_y X =$$

$$= - 0,001 - 3,394 \cdot 0,000 +$$

$$+ 3,394 X = - 0,001 + 3,394 X .$$

пошто је $Y' = \frac{w'}{u_2} - 1$, доби-
ли смо регресијску једначину:

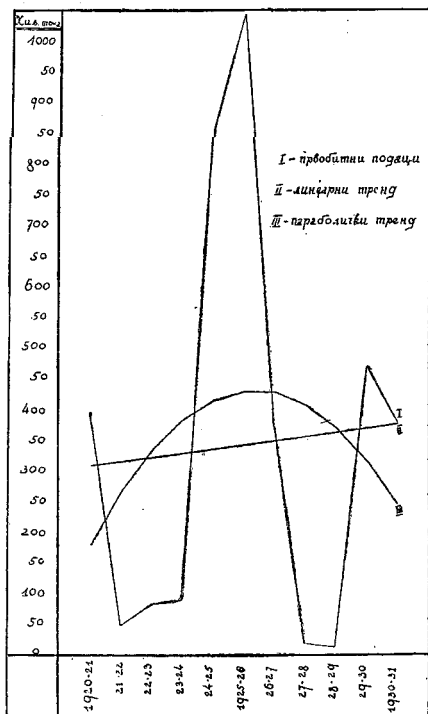
$$w' = (Y' + 1) u_2 = (0,999 + 3,394 X) u_2,$$

у којој означава w' — израчунат извоз, X — отклон приноса од тренда и u_2 — тренд извоза за дотичну годину.

Помоћу те једначине добили смо ове величине за израчунати извоз (w') и за разлике (z) међу фактичним и израчунатим извозом (u хиљ. тона):

Године	Израчунати извоз (w')	Разлика (z)	Године	Израчунати извоз (w')	Разлика (z)
1920—21	418,6	- 21,9	1926—27	527,6	- 159,3
1921—22	69,9	- 22,0	1927—28	- 22,4	+ 39,4
1922—23	211,0	- 130,0	1928—29	- 163,3	+ 176,9
1923—24	121,9	- 31,6	1929—30	700,7	- 232,4
1924—25	767,8	+ 90,8	1930—31	405,6	- 26,5
1925—26	721,9	+ 322,6			

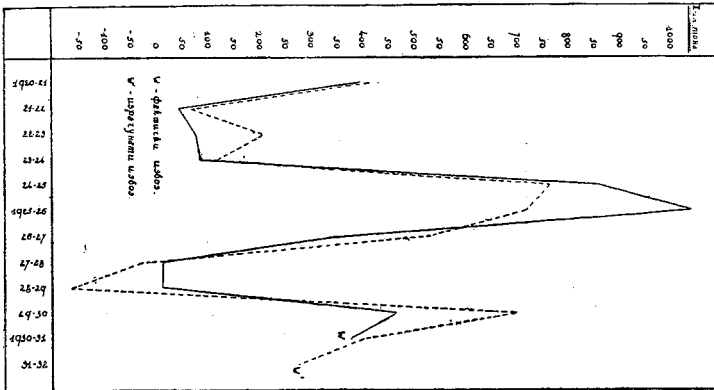
Сума свих z је + 6,0, т. ј. просечно сваки z је за 0,5 хиљ. тона виши него што би морао бити. Зато смо повећали за 0,5 хиљ. тона сваки w' и умањили сваки z . Добили смо ове *коригиране* бројеве:

Дијаграм бр. 7

Године	Кориг. w'	Кориг. z	Године	Кориг. w'	Кориг. z
1920—21	419,1	— 22,4	1926—27	528,1	— 159,8
1921—22	70,4	— 22,5	1927—28	— 21,9	+ 38,9
1922—23	211,5	— 130,5	1928—29	— 162,8	+ 176,4
1923—24	122,4	— 32,1	1929—30	701,2	— 232,9
1924—25	768,3	+ 90,3	1930—31	406,1	— 27,0
1925—26	722,4	+ 322,1			

Највећу разлику показују 1925—26. година, када је извоз био особито велик, и 1929—30. година, када је извоз био са обзиром на принос релативно мали. У колико се израчунати извоз поклапа са фактичним, то се види на дијаграму бр. 8.

Дијаграм бр. 8.

Просечна погрешка процене је у овом случају доста висока:

$$\sigma_z = \sqrt{\frac{\sum z^2}{n}} = \sqrt{\frac{244108,79}{11}} = \pm 149,0 \text{ хиљ. тона}$$

или округло ± 15000 вагона.

Помоћу горе наведене регресијске једначине можемо да проценимо вероватни извоз кукуруза за 1931—32. годину, у колико је он везан на принос. Према објављеним подацима износи жетвени принос кукуруза у 1931. години 32,18 мил. твара. На основу тих података израчунамо тренд приноса за 1931. годину. Он ће бити:

$$y_1 = 28,5577 + 1,0646 \cdot 6 = 34,945 \text{ мил. твара}$$

Према томе ће X износити за 1931. годину:

$$X = \frac{w}{y_1} - 1 = \frac{32,180}{34,945} - 1 = -0,079.$$

Са друге стране ће бити тренд извоза за 1931—32. год.:

$$y_2 = 342,30 + 6,86 \cdot 6 = 383,46 \text{ хиљ. тона.}$$

Ставимо величине X и y_2 у регресијску једначину и добивамо вероватни извоз (w') за 1931—32. годину:

$w' = (0,999 + 3,394 X) y_2 = (0,999 + 3,394 \cdot -0,079) 383,46 = 280,3 \text{ хиљ. тона, а коригирани } 280,8 \text{ хиљ. тона, дакле округло } 28000 \text{ вагона.}$

Просечна погрешка ове процене је:

$$\sigma_{w'} = \sigma_y \sqrt{\frac{1}{n-1} + \frac{1-r^2}{\sigma_x^2 \cdot n} \cdot x^2} \cdot y_2 = \sqrt{\frac{10,434}{11}} \cdot \sqrt{\frac{1-0,808}{0,732} \cdot (-0,079)^2}$$

383,46 = ± 118,9 хиљ. шона или округло ± 12000 вагона.

Погрешка је врло велика, и ако је корелација висока. То се тумачи ванредно великим варирањем извоза од године до године, због чега се повећава σ_y .

Сада погледајмо, да ли је могућно добити поузданију процену помоћу *нелинеарне* корелације.

У ту сврху израчунајмо прво линеарну корелацију међу првобитним подацима које означавамо за принос као X и за извоз као Y. Добивамо за ње овакве величине:

$$M_x = 28,558; M_y = 342,30, \Sigma xy = + 25253,330; \Sigma x^2 = 760,479 \text{ и } \Sigma y^2 = 1212832,96.$$

Према томе је *корелацијски коефицијенти*:

$$z = \frac{+ 25253,330}{\sqrt{760,476 \cdot 1212832,96}} = + 0,831.$$

Овај корелацијски коефицијент је чак мало мањи него међу бројевима очишћеним од тренда, јер систематски прираштај приноса, особито извоза кукуруза, је незнатан.

Регресијски коефицијенти за израчунавање извоза на основу приноса је у овом случају следећи:

$$b_y = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = + 0,831 \sqrt{\frac{1212832,96}{760,479}} = + 33,186.$$

На основу тог регресијског коефицијента добивамо овакву *регресијску једначину*:

$$Y' = M_y - b_y M_x + b_y X = 342,30 - 33,186 \cdot 28,558 + 33,186 X = - 605,426 + 33,186 X.$$

Помоћу те једначине добивамо следеће Y' и z (у хиљ. тона):

Године	Y'	z	Године	Y'	z
1920—21	247,1	+ 149,6	1926—27	526,2	- 157,9
1921—22	16,6	+ 31,5	1927—28	94,3	- 77,3
1922—23	151,5	- 70,5	1928—29	- 1,7	+ 15,3
1923—24	109,3	- 19,0	1929—30	771,0	- 302,7
1724—25	653,9	+ 204,7	1930—31	544,3	- 165,2
1925—26	652,6	+ 391,9			

Ако прегледамо ове z, опазићемо да у 1. половини периоде превлађују позитивни z, док у 2. половини негативни. То показује да за 1. половину периоде израчунати z су прениски, а за другу превисоки. То је зависно од тога што се у току наше периоде смањило онај део приноса који се извози у иностранство. Да отстранимо утицај ове чињенице, израчунаћемо за z линеарни *тренд* и одузећемо га од горе наведених z. Трендна једначина ће бити у овом случају:

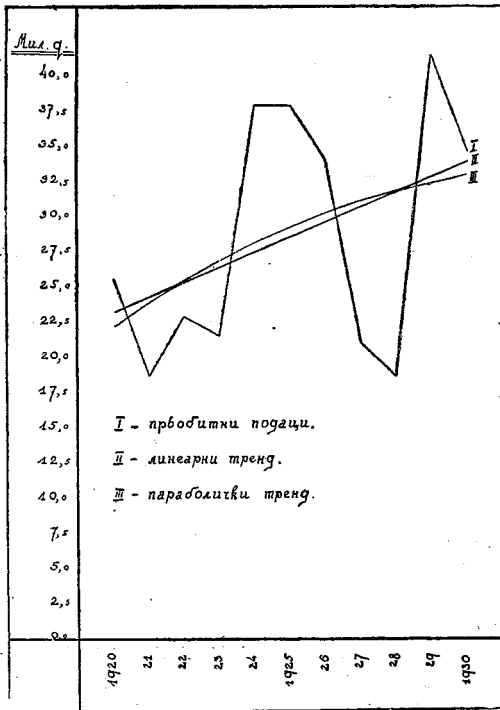
$$y = 0,06 - 28,48 x$$

Према томе добијамо следеће трендне количине (у хиљ. тона):

Године	у	Године	у	Године	у
1920—21	+ 142,3	1924—25	+ 28,4	1928—29	- 85,5
1921—22	+ 113,9	1925—26	- 0,1	1929—30	- 114,0
1922—23	+ 85,4	1926—27	- 28,5	1930—31	- 142,4
1923—24	+ 56,9	1927—28	- 57,0		

Ако додамо сваком Y израчунат тренд, од сваког z па га одузмемо, добићемо следеће коригиране Y и коригиране z (у хиљ. тона).

Године	Коригирани Y	Кориг. z	Године	Коригирани Y	Кориг. z
1920 21	254,4	+ 7,3	1926—27	396,8	- 129,4
1921—22	- 65,8	- 82,4	1927—28	74,0	- 20,3
1922—23	- 4,4	- 155,9	1928—29	99,1	+ 100,8
1923—24	33,4	- 75,9	1929—30	582,3	- 188,7
1924—25	830,2	+ 176,3	1930—31	521,5	- 22,8
1925 26	1044,6	+ 392,0			

Дијаграм бр. 9.

Елиминирање тренда z -а смањило је просечну погрешку процене (σ_z) од $\pm 184,4$ до $\pm 161,0$ хиљ. тона или ± 16000 вагона. Ипак остаје просечна погрешка процене већа него код процене, извршене на основу корелације између отклона од тренда.

Y' за год. 1931. — 32. био би на основу горе наведене регресијске једначине и тренда z -а следећи $Y' = (-605,426 + 33,186 X) + (0,06 - 28,48 \cdot 6) = 462,5 - 170,8 = 291,7$ хиљ. тона или округло 29000 вагона.

Таква је процена, ако се узме у обзир линеарна корелација.

Каква би била процена, ако би се узела *нелинеарна* корелација и регресијска крива која би нас довела до мањег σ_z ?

Да нађемо такву криву направимо дијаграм бр. 9 на којем означава оса апсциса принос (X), а оса ордината извоз (Y). Унесимо на тај

диаграм првобитне Y , као што смо то учинили за пшеницу, означимо њих тачкама и забележимо код сваке тачке њену годину. Даље означимо тачкама без године све коригиране Y . Исто тако нацртајмо на дијаграм праву црту која одговара горе наведеној линеарној регресији.

По томе скупимо приближно једнаке X у групе и за сваку групу израчунаћемо просечну величину X и просечну величину коригираних z ; добивамо следеће величине:

	X	z		X	z
1928(—29)	18,19	+ 100,8	1927(—28)	21,08	— 20,3
1921(—22)	18,74	— 82,4	1923(—24)	21,54	— 75,9
			1922(—23)	22,81	—155,9
			1920(—21)	25,69	+ 7,3,
	18,46	+ 9,2		22,18	— 61,2

	X	z		X	z
1926(—27)	34,10	— 129,4	1924(—25)	37,95	+ 176,3
1930(—31)	34,65	— 22,8	1925(—26)	37,91	+ 392,0
			1929(—30)	41,48	— 188,7
	34,37	-- 76,1		39,11	+ 126,5

Унесимо на дијаграм та четири просечна z као одклоне од регресијске праве у виду малих кругова. Кроз те кругове потегнимо *углађену* криву црту која ће бити баш наша *регресијска крива*.

Означимо ординате ове криве одговарајуће појединим X , као Y'' ; додајмо њима тренд z -а; добићемо праве дефинитивне Y''' и следеће разлике z' међу првобитним Y и дефинитивним Y''' (у хиљ. тона):

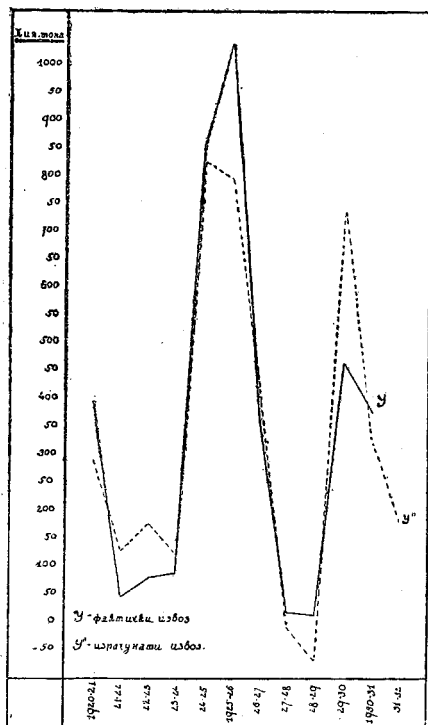
Године	Y''	Дефинитивни Y'''	z'	Године	Y''	Дефинитивни Y'''	z'
1920—21	150,5	292,8	+ 103,9	1926—27	441,0	412,5	— 44,2
1921—22	16,0	129,9	— 81,8	1927—28	52,0	— 5,0	+ 22,0
1922—23	90,5	175,9	— 94,9	1928—29	17,0	—68,5	+ 81,1
1923—24	64,5	121,4	— 31,1	1929—30	858,5	744,5	—276,2
1924—25	801,0	829,4	+ 29,2	1930—31	477,5	335,1	+ 44,0
1925—26	797,5	797,4	+ 247,1				

Сума свих z' је једнака 0, *просечна погрешка процене* износи:

$$\sigma_{z'} = \sqrt{\frac{176771,21}{11}} = \pm 126,8 \text{ хиљ. тона или}$$

± 12500 вагона. Просечна погрешка је дакле постала знатно мања него код линеарне регресије.

Форма регресионе криве црте показује да с почетка у годинама најмањих приноса извоз расте спорије него принос, даље извоз и принос расте паралелно, затим извоз расте брже него принос и коначно у годинама највећих приноса извоз

Дијаграм бр. 10.

опет расте спорије него принос. Највеће разлике између фактичког и израчунатог извоза спадају у екстремне године 1925-26. и 1929-30., и још у годину 1920-21. У колико се нови израчунати извоз слаже са фактичким извозом, то се види на дијаграму бр. 10.

Процена *вероватног* извоза за 1931-32. годину је следећа. Жетвени принос кукуруза у 1931. годину је 32,18 мил. твара. Таквом приносу одговара на нашој кривој извоз у износу 350,0 хиљ. тона. Ако њему додамо тренд који износи за 1931-32. годину — 170,8 хиљ. тона, онда ћемо добити 350,0 — 170,8 = 179,2 хиљ. тона или округло 18000 вагона.

У друго време можда би био такав тренд претеран и таква процена извоза сувише умањена. Али ове године је изузетно фаворизиран извоз пшенице, због чега ће кукуруз у већој мери остати у земљи да подмири домаћу потребу. Зато не треба очекивати његов већи извоз. Можда ће и процена 18 хиљ. вагона бити сувише велика, јер извоз кукуруза износи досада, т. ј. до 1. марта 1932 год., само 58,6 хиљ. тона или 5,9 хиљ. вагона.

Истина наша је процена само апроксимативна. Да израчунамо *просечну погрешку* ове процене, морамо да прво израчунамо *корелацијски индекс* ρ . Њега добивамо по формули:

$$\rho = \sqrt{1 - \frac{\sigma^2_{z'}}{\sigma^2_y}} = \sqrt{1 - \frac{176771,21}{1212832,96}} = \sqrt{0,854} = 0,924.$$

Као што видимо, индекс *нелинеарне корелације* већи је од *коэффициента линеарне корелације*, што потврђује још један пут да између приноса и извоза кукуруза постоји не-

линеарна корелација. Помоћу ρ израчунајмо просечну погрешку наше процене $\sigma_{y''}$ по формули:

$$\sigma_{y''} = \sqrt{\sigma_{My}^2 + \sigma_{y''}^2} = \sigma_y \sqrt{\frac{1}{n-1} + \frac{1-\rho^2}{\sigma_x^2 \cdot n} \cdot (X - M_x)^2} =$$

$$= \sqrt{\frac{1212832,96}{11}} \cdot \sqrt{\frac{1}{10} + \frac{1-0,854}{760,479} \cdot (32,18 - 28,558)^2} = \pm 106,3 \text{ хиљ. тона}$$

или округло ± 10500 вагона. То значи на пример да се има $\frac{2}{3}$ свих шанса за то да ће бити фактички извоз у границама 28500 и 7500 вагона. У горе поменутој погрешци још није урачуната погрешка тренда која може да буде доста велика. Просечна погрешка наше процене је тако велика у пркос врло високој корелацији између извоза и приноса кукуруза зато, јер извоз кукуруза особито моћно варира од године до године што повећава просечну погрешку његове аритметичке средине.

Таква је процена вероватног извоза кукуруза у првој апроксимацији, т. ј. само на основу жетвеног приноса. За даље апроксимације мора да се узме у обзир осим приноса још много других чињеница. Анализа везе која постоји између извоза и тих чињеница сачињавала би задатак даљег научног проучавања југословенског извоза кукуруза.

Д-р Александар Д. Билимовић

О ПОЈМУ СУДСКЕ ВЛАСТИ

I

Један од основних елемената у појму државе јесте *власт*. Поред друга два елемента, територије и становника, потребан је и овај трећи елемент па да би појам о држави био потпун. Државна власт је према томе, један од основних и главних елемената у појму државе.

Државна власт може се схватити само скупно као *једна и недељива*, јер ако би власт била раздвојена, она би била и сувише слаба, те не би могла одговорити своме задатку, који се првенствено састоји у одржавању јединства и целокупности државе, па према томе и правног поретка. Али, и ако је државна власт у своме појму једна и недељива, то не значи, да ту једну и недељиву власт треба да има у рукама само једно тело или једна личност. Тако у пракси у данашњој држави и бива, и то првенствено са два разлога: са једног техничког и са једног политичког. У модерној држави није могуће једном једином органу да врши целокупну државну власт, која је по садржини веома широка и врло великог обима. Зато се дошло до идеје, да се та у основи једна и недељива државна власт, разграна у разне функције у циљу лакшег управљања и спровођења задатака државе. У главном са тога

разлога су и постале три основне државне функције, законодавна, извршна и судска. Истина, томе је послужило и један политички разлог, који такође лежи у основи овоме разграничавању државне власти. То је једно од оних начела на коме данас почива државна организација. Овај политички разлог разграничења државне власти у три разне функције, историјски је доцнији од поменутог техничког разлога. И у апсолутној монархији, владалац није све функције власти лично вршио. Ако је био притежалац свих функција власти, држао сву власт у својим рукама, он није био у могућности да их све заједно врши сам. Најбољи пример за ово пружају ондашњи судови, који су своју функцију скоро самостално вршили.

Начело поделе власти само је једна даља последица овога техничког разлога, ма да је то начело иначе било изазвано и другим узроцима, који су били првенствено политичке природе, и као такво имало највише утицаја на организацију власти у модерној држави, нарочито државе 19. века, која је на континенту произашла из француске револуције. То начело, усвојено иначе по енглеском узору, дошло је као брана краљевском апсолутизму, када је целокупна власт била у једним рукама, у рукама монарха, који је сасвим природно могао ту власт да злоупотреби. Да се то не би више догађало, долази начело поделе власти да разграничи државну власт на три разне функције, па према томе и на три разне врсте органа, који ће се међусобно ограничавати, јер по речима Монтескја, „власт обуздава власт“ (*le pouvoir arrête le pouvoir*). По томе начелу, свака од поменутих трију функција државне власти, има и своју посебну садржину, т. ј. посебну надлежност и особене органе. Ни један од државних органа по томе начелу, не може да се меша у рад других органа, нити да га омета у раду. Тако нпр. шеф управне власти не може наређивати судским органима како да суде, пошто је суђење њихова надлежност, и организована засебно од управе.

Како у сталешкој држави тако и у апсолутној монархији ово техничко разграничавање функција државне власти, већ је у неколико било почело када су се јавили политички захтеви за поделу власти, покренути од стране философа, политичара и литературе просвећености. Ови захтеви нису имали за циљ само специјализацију функција, већ и обезбеђење личне слободе, које у апсолутној монархији није било могуће. Према томе, начело поделе власти стајало је у веома тесној вези са уставним покретом 18. века, који је био претеча данашњој политичкој организацији демократије.

II ANALI PFB I anali.rs

Разграната на три разне функције, државна власт добива сада једну нарочиту организацију засновану на диференцијацији органа. Према томе садржина, надлежност, законодавне функције јесте издавање закона; сваки зна већ и из сопстве-

ног искуства, да је законодавна функција оличена у својим посебним органима, који се називају општим именом *законс-давно тело*, и да такво тело има за главну, основну надлежност издавање закона, прописивање општих норми („*Leges non in singulas personas, sed generaliter constituntur*“). Управна и судска функција имају такође њихову посебну надлежност и особене органе. Надлежност управне функције јесте као што се то обично каже извршавање закона, извршавање оних правила која је законодавна функција поставила; њени су органи управни органи. Врховни управни оргач јесте шеф државе, који је у исто време и носилац управне власти (монарх, председник републике, савезно веће и т. д.) и он се у томе својству назива *шеф управне власти*. Он ту своју функцију обично врши преко министара и чиновника.

Судска функција има такође у својој надлежности извршавање закона; али њено извршавање закона, наводи се нарочито данас у теорији, није истоветно за оним управне власти. Њено извршавање закона састоји се у применивању закона на поједине конкретне случајеве. При овако постављеној разлици ових двеју функција ризикује се у томе, да се уопште не дође до њиховог правилног појма; другим речима излази то, да између њих у опште нема разлике. Има у осталом писаца који овако и мисле, јер сматрају, да се динамика државног живота сва исцрпљује у законодавству и управи (однос „*легислативе и егзекутиве*“). За данашњу модерну државу у којој се разне друштвене групе, које чини њену материјалну и духовну садржину, боре о власт а преко ње за преимућство, важно је само законодавство и управа одн. однос између њих. Политички односи који највећма занимају друштвене групе и у томе исцрпљују њихову пажњу, остављају судство по страни или га подводе под управу. Али не само једно овакво политичко гледиште, већ има и чисто правних гледишта која узимају, да управа и судство чине само једну грану државне власти, као што то у нашој правној литератури истиче и заступа г. проф. Ж. Перић.

Пристаљени овог другог мишљења, да је судство једна одвојена и засебна функција државне власти (трећа функција) бране то гледиште на следећи начин. То примењавање (извршавање) закона судске власти по својој садржини није ништа друго него расправљање приватно-правних спорова међу појединцима с једне стране (вршење т. зв. грађанског правосуђа), и изрицање казне над учиниоцима кривичних дела с друге стране (т. зв. кривично правосуђе), које неки називају још и расправљање кривичних спорова, ма да овај израз у основи својој није тачан. Према овоме, ипак може свако упитати, па у чему се управо разликује то извршавање закона од стране судске власти, од оног које врши управна власт? Зар не значи исто применити на конкретан случај полицијску уредбу или кривични законик, прописе грађевинске и санитетске по-

лиције, или какав став из пореског и царинског закона? Не улазећи дубље у анализу овог проблема, који не спада ближе у ствар коју расправљамо, на то питање може се дати овај одговор. Пре свега, са политичког гледишта може да буде донекле свеједно да ли су судство и управа две исте или две разне функције. Оно што је са политичког гледишта важно јесте то, ко поставља органе ових функција и у којој зависности они стоје према владајућој групи (влади). То се у осталом најбоље видело из праксе, где је одувек постојала тежња, која је била и остваривана, да се и судски органи и ако иначе независни (са судијским прерогативама) постављају према размеру политичких снага у једном даном времену. Ово се још најбоље види у оним државама у којима судски органи долазе на свој положај путем народних избора; сви избори па и ови носе увек једно политичко обележје, ту је на крају увек одлучан политички моменат. Међутим, очишћено од политичког гледишта ово питање добија одмах и другу основу. Са овог другог гледишта, које се може назвати правно гледиште, управна и судска функција, и ако обе „извршују законе“, престављају се као две засебне, оделите функције. Пре свега управна власт, већ по самој својој природи оличава активност државе, кроз њу држава свакодневно остварује своје интересе; она претставља, тако да се изразимо, сâм живот државе. Кроз акцију управне власти држава остварује своју полицију, одржање реда и мира, сигурности и јавне безбедности; затим води бригу о здрављу грађана, чистоћи и хигијенским приликама; води бригу о својој материјалној егзистенцији путем пореских и у опште фискалних мера. Одбрану своје сигурности спроводи кроз војску и њену организацију, односе са страним државама преко своје дипломатије и т. д. Све су то установе, помоћу којих се врши управна власт, управна функција државе, јер кроз њих држава управља својим разноликим пословима без којих, нарочито данашња држава, не би могла да опстане. Подстрек за радњу управне власти, даје баш сама држава, пошто се њен живот и њен опстанак испољава у радњи њених управних органа. Према томе, једним нужним начином, органи управне власти су увек у покрету, обележавајући на тај начин живот државе. Подстрек њиховом покрету и њиховој радњи не долази од појединаца, већ као што је речено од њих самих, што ће рећи од државе. Будући један организам (само не у смислу органске теорије), држава живи својим сопственим животом остварујући свакодневно своје интересе тако рећи кроз себе саму.

Сасвим друкче стоји ствар са судском функцијом. Радњи судских органа дају подстрек сами појединци, и то на пољу грађанског правосуђа потпуно. Они сами своје разлирице, које између њих могу настати, износе пред суд, који тек тада отвара акцију. За потврду овога, довољно је замислити само

једну такву ситуацију, где се не би десио ни један спор између појединаца, па да судска власт потпуно мирује. Неимајући да расправља ни један спор, она би несумњиво остала потпуно неактивна. И код кривичног правосуђа, ма да у мањој мери, имамо готово исти случај. Кад кривичних дела не би било, кад се та дела не би догађала, органи судске власти не би имали прилике да своју радњу ставе у покрет, док управна власт и у овом последњем случају врши своју улогу чувара мира и јавне безбедности са својом улогом превентивне полиције. Сада је као што се види сасвим јасно у чему је разлика између управне и судске функције.

И ако обе „извршују“ законе, ипак не раде то на исти начин. Осим тога, а то је важан моменат у појму управне власти, управна власт има и такво поље рада, када она ради по својој слободној оцени у циљу остварења државних интереса. Ту се она појављује као чиста *управна власт*, пошто она тада ради по својој иницијативи не извршујући у ствари ни један закон. Док судска власт има за претежан задатак да извршује постојеће законе и законске уредбе и правила, тачније речено да примењује законе на конкретне случајеве у чему се њена функција исцрпљује, докле управна власт има и извесну дискрецију, која јој је већ по самој њеној природи потребна у циљу оживотворавања државе.

III

Судска функција нема никакво слободно поље рада, њена дискреција у ствари не постоји, бар не у ономе обиму и смислу у коме се она јавља код управе. Цео рад судске функције састоји се дакле у извршавању одн. примењивању закона. Њен рад је потпуно везан законима, па се зато за судску власт и каже да је потпуно стављена под правни поредак. Ипак зато, било би погрешно рећи, да управна власт не стоји под правним поретком, одн. под законима. У данашњој држави под законима стоје и органи управне власти, јер и они на крају крајева имају за дужност да поступају по законима т. ј. да их извршују. Али како је она позвана, као што смо видели, да стално оживљава државну активност, да из дана у дан остварује државне интересе, то је њој зато остављено, да у остваривању државних интереса ради често пута и слободно, по своме нахођењу и иницијативи, што судској власти сасвим оскудева. По речима Лок-а она нема „федеративну моћ“. Разуме се по себи, да и ова слободна иницијатива управне власти, мора да има свој основ у закону, т. ј. мора за ово имати одобрење од законодавне власти. Њој је у томе циљу призната и уредбодавна моћ и тај део њене надлежности у данашњој држави постаје све већи. Њена дискрециона моћ са њеном уредбодавном моћи у последње време указује већ и на то, да и сам њен назив, извршна власт, не одговара природи њене функције и да је назив *управна власт* (*fonction*

administrative, verwaltende Gewalt) много ближи садржини њене власти. Има писаца, нарочито у немачкој правној литератури, који су запазили ово двојство у природи управне власти и разграничавају је чак и засебним терминологијама као извршну и управну власт (*verwaltende* и *vollziehende Gewalt*). Према томе, и ако сведена под правни поредак као и судска власт, управна власт се од ове разликује, не само у улози извршавања закона, код које је то само један превентивни и претходни посао, већ и у њеној улози управне власти која је улога веома широка и обимна, и нема никакве непосредне везе са чистим извршавањем закона. Организована јерархијски са шефом на челу, она претставља владу (*gouvernement*) и управу земље, и у сарадњи са законодавним чиниоцима, јесте прави носилац државне политике и државне управе.

Органи судске власти, судови, који стварно немају шефа, организовани су на начелу независности и стоје једино под законима. Они су ту само да извршују и примењују законе; у једном материјалном смислу најопштије речено, правна природа судске власти састоји се у вршењу *правосуђа*, или као што се то каже у изрицању правде. За судске органе важи старо начело *iudex viva vox legis*. Са тога разлога судски органи нису ни организовани на начелу јерархије која почива на субординацији и завршава се једним шефом, као што је то случај са управном влашћу, чији су органи по правилу дужни слушати наредбе јерархијски претпостављеног, па макар оне често пута биле и незаконите. Код органа судске власти важи начело степености и колегијалне организације. Ту постоји у ствари однос координације, јер нижи судови не стоје према вишим судовима као подређени органи према надређеним, пошто све судске инстанције доносе своје одлуке у оквиру закона и по своме слободном уверењу. Више инстанције зато нису наредбодавне већ ревизионе и то увек по изјављеном правном леку. Касирање одлука нижих судова, као и нижих инстанција, може бити изречено само на основу закона, дакле у случајевима ако су нижи судови нетачно или неправилно применили закон. Виши судови не врше ову њихову улогу у име начела јерархије већ у име начела законитости, које је основно и руководио за све судове. Ова организација судских органа није нова ствар; она је постојала и у апсолутној монархији, и на тај начин судови били формално одељени од управе. Једино њихова независност јесте резултат напора новијег доба, када су дефинитивно судови стављени под правни поредак и потпуно издвојени из административне јерархије. Последњи ступањ у развоју независности органа судске власти јесте чињеница, да је и сама држава као фикс, потчињена њеним одлукама. Бивша *regalia maiora*, која су играла јавно-правну улогу у матримонијалној држави, више не постоје. Са победом уставности, извршено је и потпуно разграничење између државне суверености и др-

жавног приватно-правног домена, тако да у модерној држави не постоје више као државо - правни појам та *regalia maiora*, која се свode на приватно имање за које вреде исти закони као и за појединце. Стари назори матримонијалне и полицијске државе сада су се сасвим изгубили, и под режимом уставности судска власт организована на новим начелима постаје озбиљан чувар права и индивидуалне слободе појединаца.

IV

За појам судске функције (власти) није толико потребно утврдити њен однос према законодавној власти колико према управној, краће речено према влади. За време апсолутне монархије, био је разуме се од важности и њен однос према законодавцу јер је тада једини законодавац био монарх, и сасвим се могло десити да судове потпуно потчини себи, пошто је његова воља била у исто време и закон, по омиљеној сентенци апсолутизма *ce que veut le roi c'est la loi*. После, пошто се учврстила уставност, која је увела у законодавни посао и народно представништво као израз народне суверености, и краљевску власт учинила зависном од устава, однос између судске и законодавне функције губи доста од своје важности кад је реч о утврђивању појма судске функције. Законодавна функција сада извире из устава, она је управо њиме уоквирена. По самоме уставу, она у реду државних функција претставља највећу моћ, и као таква обележава се као суверена. Овом приликом апстрахујемо уставотворну власт (*pouvoir constituant*) из које и сама законодавна власт извире, однос међутим између њих за сада нам није од интереса. Законодавна власт као суверена издаје прописе такве врсте који подједнако обавезују и управну (ову нарочито у њеном својству извршне власти) и судску власт. Ту би однос између њих двеју и законодавне био исти (оставља се на страну однос између легислативе и егзекутиве у политичком смислу). И управна и судска власт у погледу извршавања закона подједнако су зависне од законодавне; као суверена она је у стању из сопствене моћи издавати и таква правила, која би час сужавала а час проширивала функцију и власт ових последњих.

Оно што је од важности при одређивању појма судске функције, јесте дакле однос њен према управној функцији, т. ј. према влади, укратко према *шефу извршне власти*. За одређивање њеног појма није довољно само утврдити разлику у природи функција између судства и управе, већ и њихов међусобни однос. То се истина у главном своди на питање судских гаранција, које су оличене у независности судских органа. Према томе кад је реч о независности судских органа, ту се нарочито мисли на њихову независност према органима управне функције одн. шефу управне власти,

шефу државе. У уставној држави ово је једно од основних начела које излази из начела поделе власти. Обезбеђени од свемоћи управног шефа, органи судске власти у вршењу њихове функције нису дужни примати никакве заповести, као ни упустава или наредбе од његове стране. У вршењу њихове функције они су дужни да се руководе једино законима и законским уредбама и правилима. Подређени потпуно прописима, које издаје законодавна власт, који су за судске органе као и за све друге апсолутно обавезни, органи судске власти нису дужни безусловно примењивати и она општа правила која прописује управна власт одн. њен шеф. Ову другу врсту правила они су претходно дужни да испитају у погледу њихове законитости, другим речима, има да оцене, да ли она нису противна постојећим законима као што је то случај са уредбама свију врста, правилницима, генералним наредбама и др. Примењујући законе они немају права да се упуштају у оцену њихове уставности; та су правила за њих безусловна јер донесена од сувереног органа. По овоме се најбоље види независност судских органа према управним органима, пошто ови не само што не морају да примене на конкретне случајеве незаконите управне прописе, већ су дужни да им одбију примену. На тај начин шеф управне власти не би могао донести у зависност према себи судску власт издавајући правила противна закону, пошто њихова законитост подлежи судској оцени. Та судска контрола, која такође долази у ред судских гаранција, једним посредним начином најбоље доказује, да уредбе нису закони (закони у материјалном смислу) већ акта управне власти.

Да би судске гаранције биле потпуне, т. ј. и у пракси ефикасне, није довољно установити само судску независност, начело да судови суде и решавају само по законима. Потребно је поред тога, уставом утврдити још и непокретност органа судске власти, начинити те органе и стварно независним од владе. Та два појма, независност и непокретност узајамно се допуњују, и тек заједно претстављају систем судских гаранција. Онде где овај последњи недостаје, може се рећи да те гаранције не постоје и да је судска власт на крају крајева зависна од владе. Такав је однос између ове три државне функције, и сада је лако разумети, како положај који заузима судска функција у систему организације државне власти, тако у исто време и њену правну природу, а нарочито међусобни однос између ње и управне власти. Функција извршавања закона никако не доводи до сличности између њих и то зато, што управна функција заиста није претежно извршна. Француска теорија, да шеф извршне власти има за главну дужност извршивање закона, мора се схватити у једном ширем смислу те речи, пошто и његова уредбодавна моћ долази под овај појам. То међутим није просто извршивање закона; то је вођење целокупне државне политике и управе

само у сагласности са основним начелима постављеним од стране суверене власти и под њеном контролом. Та динамика државног живота која је оличена у управној власти, не може се свести на уско извршивање закона, док кад је реч о судској власти оно је сасвим довољно за одређивање њенога појма.

Д-р Данило Ј. Данић

ИСТОВРЕМЕНА УБИСТВА И САМОУБИСТВА

Сва се самоубиства могу поделити у неколико врсти и више подврсти. Тако, према трајању самоубијања, могу самоубиства бити нагла, лагана или дуготрајна. С обзиром на непосредност односно посредност извршења, самоубиства су директна или индиректна. По међусобним односима учесника, самоубиства се даље разврставају у двојна или породична. С погледом на наузгредну сврху, самоубиства могу бити тенденциозна, симулисана или дисимулисана. Ако су самоубиству претходили покушаји самоубијања, онда је то рецидивно самоубиство. Када је самоубијање обављено истодобно или узастопно на два или више начина, тада је то комбиновано самоубиство. И тако даље.

Између других врсти и осталих подврсти самоубиства постоји још и такозвано *истовремено убиство и самоубиство* тј. самоубиство коме је непосредно претходило убиство од стране самоубице. Према томе, врста истовременог убиства и самоубиства обухвата само свршене чинове убиства односно самоубиства. Све пак остало слично и гранично — као што су н. пр. истовремени покушај убиства и успело самоубиство, или истовремено извршено убиство и покушано самоубиство, или пак истовремено убиство и фиктивни покушај самоубиства у виду тенденцизног самоповређивања — све то излази из оквира појма истовременог убиства и самоубиства. Као што опет са истовременим убиством и самоубиством ни друге подврсте проширеног самоубиства, н. пр. двојно или породично самоубиство, битно и стварно немају ничег заједничког, изузев што их веже само спољашња и привидна сличност.

За последњих девет година обрађена су у београдском Судско-медицинском Заводу девет случајева истовремених убистава и самоубистава. То значи: просечно по један случај годишње. Највероватније је, да ће та бројност случајева потпуно или приближно важити: како за целу Југославију, тако и за остало иностранство. Па ипак, при свем томе што такви случајеви нису никакве реткости, сем казуистичких саопштења о њима нема ни у немачкој ни у француској стручној литератури опсежније и општије студије. Тешко је одлучити: да ли је то дошло отуда, што се смрћу убице-самоубице обично прекида сваки даљи судски поступак, или што се, како

психолошки тако и социолошки, стоји пред двоструком и мучном загонетком.

Међутим, поред аналитичке обраде појединих случајева истовременог убиства и самоубиства, заслужују и низови таквих случајева још већма синтетичко проучавање. То баш утолико пре, што је појава сама по себи како психолошки тако и социолошки, колико због двоструке улоге убице-самоубице толико и ради жртве, било са становишта суицидогенезе или хомицидогенезе од многоструког интереса и начелног значаја. То су управо и били разлози, да се приступи како разматрању појединих тако и проучавању скупа свих случајева истовременог убиства и самоубиства, који су се за последњих девет година догодили у Београду. Ну при свем томе, што би темељна и опширна анализа свакога од тих случајева напосе била колико занимљива толико поучна, ипак ће се следеће излагање ограничити само на навођење најнужнијих и најкраћих података тих девет случајева, управо онолико и онаквих дата, колико и каква су потребна, да се на основу истих могу учинити опште констатације и извући начелни закључци.

*

* *

Први случај потиче из 1923. год. Односи се на келнера И. М. као убицу и самоубицу, и на служавку М. П. као убијену. Њему је 57 година, њој само 23 године. Он је ожењен, растављен, отац четворо одрасле деце; она је неударна, али одавна не више девојка. Он велики пијанац, коцкар, нерадан и неуредан; она се у служби не одликује ни вредношћу ни поштењем, само много воли забављање са мушкарцима. Упознали су се, заволели и саживели. Он обећава брак и новаца; она у заједницу уноси младост и верност. Ускоро се преселио к њој, али се на брак не одлучује. Она га, међутим, храни, пере, помало трошкар и повише вара. Он постаје љубоморан; она га се жели отрести. Због тога дуге свађе и многе туче. Једне ноћи у току свађе и туче, он избодје најпре њу, па онда себе. Обоје остају на месту мртви.

Други је случај из 1924 године. Она је проститутка, 38 година стара; он има 27 година и виши је чиновник. Обоје су странци. Она је из угледне и имућне породице, која се ње због лакомислености одавно одрекла. Упознали се, када је он био службени представник своје отаџбине у њеној отаџбини. Тамо је она њему дуже времена била добро плаћена метреса. Он буде прсмештен у Југославију; она убрзо дође за њим. Станује у хотелу, али иначе цело време проводи у његовом стану, и забавља се с њим по београдским баровима и биоскопима. Њој се не одлази кући. Напротив, предлаже му и настоји, да се усели у његов стан, и буде му метреса или чак супруга. Он не пристаје. Једног раног јутра, пошто су сву ноћ провели по баровима и потом у његовом стану, за време док се он, пијући чај, греје поред пећи, она му прилази иза леђа и из свог браунинга пуца двапута њему у потиљак. Он пада онесвешћен, а она себе устрељује у главу. После извесног времена он долази себи, види њу мртву поред себе, схвати све и

бежи из свог стана преко улице у свој биро. Тамо саопштава присутнима о атентату, поново се онесвести и два дана потом умире.

Трећи случај догодио се 1925 године. Н. Ћ. је 26 година животног доба и приватан чиновник. Потиче из душевно тешко оптерећене породице. Један му је ујак извршио самоубиство, други је идиот, а трећи је опште познат као необично суров и безобзиран човек; мајка му је имбецилна, док су му браћа и сестре посве психички неуравнотежени. Један рођени брат пре више година душевно је оболео и извршио самоубиство. Он сам био је сасвим слаб ђак у основној и средњој школи; ограничен, лен, одан чулним уживањима, јако себичан, упадљиво настран. Већ више година живи усамљен; иако станује, не општи са породицом, са којом је стално у затегнутим односима. Има многе сукобе са родитељима, а нарочито са оцем. У току задњег судара са оцем, извади спремљени браунинг, и устрељи смртно најпре оца и присутну мајку, па онда себе.

Четврти случај дешава се у години 1926. Б. К. је ратни инвалид, са осакћаеним десним лактом, има 28 година, без нарочитог позива је и без сталног занимања. *Нерадник је и пијанац Она је служавка, од 25 година, осредње вредна и поштена.* Упознали се и саживели се као љубавници. Како он знатно мање привређује, него што иначе троши, то је почиње експлоатисати. Изгледа, да је то покушао односно чинио и са другим женскама. Због тога она га напушта, налази другог љубавника и прекида свако општење са њим. Он захтева измирење, али она не пристаје на то. Једнога дана, док се она бавила у другим просторијама виле свога послодавца, он се кришом увлачи у њену собу. Кад она наиђе, настаје кратка препирка, коју он завршава устрељавањем ње и себе. Она је на месту мртва, он после неколико сати умире.

Пети случај збива се у години 1927. Месар Д. В., 43 године стар, нежењен, има своју кућу и у њој своју радњу. Две године пре догађаја имућан је и задовољан; угледан је занатлија, само важи као осредњи алкохоличар. Тада се упознаје и саживи са једном 44 годишњом, сиротом удовицом, која има две, већ одрасле кћери. На брак са њом није се могао одлучити, али је ипак њу са обема кћерима примио у своју кућу и поверио им свој иметак. Шта више, старијој кћери издашним новчаним средствима омогућава добру удадбу. Али, отада почиње његово најпре лагано, па онда све брже имовно назадовање. Када му је од других скренута пажња, а и сам најзад увидео, да га љубавница са кћерима поткрада и разноси му имовину, било је доцкан. Иметак је ишчекао, радња је упропашћена, кућа презадужена. Отуда многе и жучне свађе са љубавником и њеним кћерима. Због свега тога постаје утучен, мења знатно карактер и потпуно се одаје пијанству. Једнога јутра, у самој радњи, изроди се свађа између њега с једне, и мајке и њене кћери с друге стране. У току исте избоде несмртно кћер, а смртно мајку и себе. Она остаје на месту мртва, а он умире у болници после више часова.

Шести случај је из 1927 године. Скорашњи брачни пар Г. Њему је 23 године, а она има 28 година. Због ранијег прелома лобањиног крова, он има у истоме дефект величине длача. Услед тога оболео је од трауматичне епилепсије и психозе. Она је бивша проститутка, из јавне куће и удаје се за њега. Међутим, и као удата она продужава блудничење. Због тога не престано свађа и немир у кући. И док се он с једне стране подаје све више

пијанчењу, дотле му се с друге стране живчано обољење стално погоршава. Поврх свега још, тих дана остаје без посла. Једне вечери, после бурног објашњавања поводом њеног неверства, он из револвера устрељује најпре њу, па онда себе. Он остаје на месту мртав, она умире при пријему у болници.

Седми случај збио се 1928 године. Двадесетпетогодишњи брачни пар О. Он је берберин, има 46 година; она је фризерка и стара је 42 године. Имају седморо одрасле деце. Од пре две године он запушта радњу, одаје се пићу и раскалашном животу; на то и она узима и мења љубавнике. Због свега тога настају свађе и туче. На осам дана пре догађаја, опет су учестале свађе и туче због обостраног неверства. Најзад, као и пре тога чешће пута, она напушта кућу и одлази својој сестри. Једног недељног јутра, пошто је целе ноћи пијанчио, упада у стан њене сестре и захтева да му се жена врати. Она се томе одупире. На то он избоде њену сестру несмртно и њу смртно; себе избоде и истовремено отрује раствором камене соде.

Осми случај догађа се у години 1929. Он је 32 године стар, лимарски радник. Отац му је био пијанац, брат му је кажњаван и убојица, а стриц му је умро у душевној болници. Дobar радник, али тешки пијанац. Она је служавка, 30 година стара. Упознали су се и он је њу заволео; међутим, она није особито очарана њиме. Он јој је предложио брак, она га одбила. Поред тога неуспеха, олазио је, да се она радо забавља са другима. Пребацио јој то, и због тога се посвађали и потукли. На то јој упутио писмо: Он је воли, она га неће, због тога морају обоје умрети. Одмах затим дочекао је на капији, и, после кратке препирке, камом избо њу и себе. Обоје остали мртви на месту.

И девети случај је из године 1931. Он је виши чиновник, од 38 година, жењен, има троје деце. Она му је свастика, од 17 година, ученица учитељске школе, и због школовања станује у кући свога зета и своје сестре. Задњих месеци он се душевно изменио: постао расејан, раздражљив, немарљив у служби. Конзултованом лекару изгледало је, да постоји почетак прогресивне парализе. Једнога дана, док му је жена била у другој соби, он позове свастику у своју, и том приликом изврши над њом насилну обљубу. Сестра чује дреку, дојури, али *post festum*: свастика је дефлорисана и још при томе заражена гонорејом. Догађај буде сакривен од јавности; али свастику одмах пошаљу из јужног дела државе у северни, да тамо продужи школовање. Али, ускоро потом он напусти жену и децу, и отпутује за њом. Тамо је са свастиком, ученицом учитељске школе, направиле такве скандале, да је школска управа била принуђена њу отпустити из школе. Рођаци је склоне потајно у Београд, код брата и тетке. Он убрзо дознаје, где је она; опет напусти место свог сталног пребивања, и допутује у Београд са два револвера. Ту је успео пронаћи, и, пошто она његовом позиву и наваљивању није следовала, устрели смртно најпре њу, па онда себе.

*

ANALI *FB* anali.rs

Ако се наведени случајеви истовременог убиства и самоубиства посебице размотре и међусобно упореде, онда се може двоје запазити. Прво, да већина од њих има истоветне одлике, и друго, да сви скупа имају заједничке особености.

Тако пре свега, све случајеве истовременог убиства и самоубиства уопште карактерише *истовременост догађања*: убијања и самоубијања. Одмах иза извршеног убиства уза- стопно и неодложно следује, у току неколико или више ми- нути, самоубиство.

Даље све те случајеве безизузетно одликује *истомест- ност збивања*. Како убиство тако и самоубиство извршује се у истоме простору; ту у присуству убијене жртве или чак на счиглед смртно повређене жртве изводи се и самоубијање.

Такође се једна специјалност убица-самоубица огледа и у *спонтаности одлучивања о самоубиству*. Јер, без блиске, очигледне и неминовне опасности по себе, пре макаквог при- сиљавања од других, и без обзира на законске последице, које би већином биле блажије, него што је лишавање живота себе самога — већ раније спонтано донета одлука о своме самоубиству извршује се, чим је претходно изведено наме- равано убиство.

Међу обичним самоубицама је 55% душевно нормалних, 31% психопата и само 14% психотичара *sui generis*; код про- стих убица је више од половине психички здрава, мање од половине психопата, а само је изузетно умоболних. Међутим, *све убице-самоубице без разлике су потпуно изражени пси- хотичари* тј. у најужем смислу душевни оболели. Тако су од њих девет убица-самоубица: шест како у психичком тако и у соматичком погледу прави алкохоличари; један је несумњиво оболео од трауматичне епилепсије и психозе; код другог је још за живота лекарски утврђена шизофренија; и код трећег је клинички и анатомски установљена прогресивна парализа у иницијалном ступњу.

Код жртава пак истовременог убиства и самоубиства су, додуше, у свима случајевима нађена индивидуална (соматич- ка или психичка) својства и утврђени социјални предуслови, који би мање или више могли допринети остварењу убиства. Али, квалитативно и квантитативно узев, све те установљене хомицидогене особине жртава у случајевима истовременог убиства и самоубиства не разликују се ни у чему од хомици- догених својстава убијених у случајевима обичних убистава без истовремених самоубистава.

Од девет случајева истовременог убиства и самоубиства у осам је убица и самоубица мушкарац, а само је у једном случају убица-самоубица женска особа. Обрато, жртве су, изузев једног љубавника и једног оца, све саме женске, и то шест љубавница, две супруге, једна мајка и једна свастика. Код обичног убиства је, како међу убицама тако и међу уби- јенима, трипута више мушких него женских; докле су код простих самоубица бројно мушке и женске особе готово под- једнако заступљене. Према томе је код истовременог уби- ства и самоубиства *упадљива огромна већина мушких убица- самоубица и претежна бројност женских жртава*.

Како код простих самоубиства тако и код обичних убиства у погледу животнога доба било самоубица, убица или убијених преовлађује трећа деценија, односно пета квинквенија живота. У случајевима истовременог убиства и самоубиства од тога правила односно доба живота постоје одступања, и то код жртава незнатних, а код убица-самоубица знатних. Јер, док већина жртава истовременог убиства и самоубиства припада, истина, трећој деценији, али ипак не петој већ шестој квинквенији, дотле готово две трећине убица-самоубица су особе из четврте и пете деценије живота.

Извођење свих тих истовремених убиства и самоубиства је веома нагло, али темељно: већином се одигравају у току више минути, а само се изузетно после више сати повређености смртно завршавају. Ну, свима њима претходе дуготрајни сукоби и дубоки неспоразуми: у шест случајева љубавни, а у по два случаја брачни и породични. Дакле, сва та истовремена убиства и самоубиства ограничена су искључиво на најближу односно родбинску околину.

При свем томе, што код истовременог убиства и самоубиства сами чиновни лишавања живота, туђега и сопственога, претстављају праве афектне експлозије, ипак су оба дела најпре смишљана и дуго припремана. Сем тога, иако су та дела претежно упливисана афектима, ипак њихови извори нису сасвим без утилитарних елемената.

Напоследку, могла би се још поставити питања: да ли су истовремена убиства и самоубиства стварно само врста самоубиства, или их пре ваља убројати у подврсту убиства, или пак схватити их као међуврсту на граници убиства и самоубиства.

Искључиво хронолошки узев, истовремена убиства и самоубиства била би подврста убиства, пошто убијање жртве увек и безусловно претходи самоубијању убице. Само формално проценивши, изгледало би, да су убиства са самоубиствима као међуврста на средини између убиства и самоубиства. Ствар, међутим, сасвим друкчије стоји, ако се психолошки уђе у суштину убиства и самоубиства уопште, и када се логички продере у битност дотичних убица-самоубица напосе.

По правилу обичне убице себе не оптужују, а још мање осуђују за извршена убиства. Напротив, редовно они своје злочине бране, и само силом прилика трпе, да им зато други суде. Те пак туђе осуде обичним убицама су у сваком случају блажије него казне, којима убице-самоубице за иста дела себе кажњавају. Према томе, ако неко за убиство над другим себе спонтано кажњава смрћу, том најтежом казном уопште, онда значи, да је он у својој суштини: првенствено и претежно самоубица, па тек другостепено и нузгредно убица.

И доиста, када се потанко и темељно аналишу убице-самоубице девет наведених случајева истовременог убиства

и самоубиства, онда се код њих може несумњиво и безизузетно установити постојање како суицидогеног менталитета као узрока, тако и суицидогених мотива као повода њихових самоубистава.

Поред тога, кад се узме, да је обично самоубиство стварно супституенс за убиство, и да су прсте самоубице у већини само латентне убице (*Крафт-Ебинг, Штекел, Фрајер*), онда излази, да су убице-самоубице у случајевима истовременог убиства и самоубиства само активисане самоубице.

Д-р Милован Миловановић

ТУЖБА КАО ПРИПРЕМНА ПРОЦЕСНА РАДЊА ПО ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ГРАЂАНСКОМ ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ.*

Југословенски грађански парнични поступак (који је рађен по угледу на немачки грађански парнични поступак као што је то и аустриски, мађарски и чешки) садржи и прописе по којима се, пре заснивања, парница треба припремити т. ј. потребно је обавити извесне процесне радње, које су неопходне, али које ипак имају само значај припремних процесних радња.

У правној науци и пракси дугогодишњим искуством дошло се до тога, да су ове припреме процесне радње пре заснивања парнице само од користи за темељно и брзо решење парничне правне ствари. Ближи је циљ ових припремних процесних радња — процесна економија т. ј. да суд и тужени, већ претходно буду обавештени о парници и да Суд спречи, још пре заснивања парнице, очигледно недопуштене и неосноване парнице а тиме уједно спречи непотребно и некорисно трошење времена и новца.

Југословенски законодавац иако је нагласио ипак није довољно подвукао припремно обележје тих процесних радња, а нарочито припремно обележје писмене тужбе (позивне молбе). Због те нејасности долази се у недоумицу, да ли је по Јгпп. писмени поднесак тужбе само припремна процесна радња или основна (мериторна) процесна радња, као што то немачке процесуалисте тврде за писмену тужбу немачког грађ. парн. пост. Аустриске процесуалисте, као н. пр. Полак, тврде да је писмена тужба аустр. грађ. парн. пост. и припремна и основна процесна радња. Међутим ово је нетачно, јер ако је једна процесна радња припремна, она не може бити у исти мах и основна, и обратно. Од тога пак, како ће се схватити ка-

* Литература: Верона-Зуглиа: Грађански Парнични поступак, издање 1930.; R. Pollak: Zivilprozessrecht, издање 1931.; L. Rosenberg: Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechtes, издање 1929.; Stein-Janas: Grundzüge des Zivilprozessrechtes, издање 1930.; старија дела: Wach: Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechtes; K. Hellwig: System des Zivilprozessrechtes, и т. д. Magyar: Magyar polgari perjog, издање 1924. (одлично написано дело); Magyar Alaptanok, издање 1898. и т. д.

рактер писменог поднеска тужбе у многоне ће зависити, да ли ће се Јгпп. према интенцији југословенског законодавца одржати као усмени, или ће се временом у току примене развити у писмени поступак. Нарочито, када се има у виду наклоност суда (као и комодитет) да парничне ствари радије решава на основу писмених аката.

Припремне процесне радње, које претходе заснивању парнице или су усмене (§§ 241. 338) или су писмене (§§ 178, 321, 338, 240); њих има да обави или тужитељ (§ 321) или суд (§§ 191, 195, 241, 321, 324).

Припремне процесне радње, које претходе заснивању парнице су ове: 1. писмена тужба (позивна молба), 2. судски позив, 3. оглашење ствари, 4. наредба суда, да тужитељ изнесе усмено своју тужбу (предлог).

Одмах да напоменем, да од овог правила има донекле и отстапања. Тако у поступку пред среским судом у тзв. судским данима (§ 535) тужилац може доћи са туженим пред суд без судског позива и без писмене тужбе, па засновати парницу. Затим, ако не успе покушај поравнања пред среским судом (§ 529) одмах се заснива парница, дакле без писмене тужбе и без судског позива. У поступку пред среским и пред окружним судом у току парнице која је већ заснована, може како тужилац тако и тужени поднети тужбу (међупредлог) ради утврђења (§ 331) за чије расправљање није потребан судски позив, а тужени може поднети противтужбу (§§ 94 и 328).

Ми ћемо овде да изнесемо само најглавнију припремну процесну радњу, а то је: *писмена тужба*. Писмена тужба (позивна молба) по Јгпп. је образложени предлог (§§ 175, 178, 194, 321.) тужиоца да суд позове странке (§ 325) да претстану суду у одређено време (дан и час) и место, ради расправљања упарничене ствари (§ 194).

Писмена тужба може се поднети код среског суда и у записник (§ 179), а иначе предаје се у облику писменог састава или како каже законик, у облику писменог поднеска (§ 321).

По Јгпп. писмена тужба има све оне састојке, које има и тужба, која се износи усмено на расправи пред судом. Ипак писмену тужбу треба разликовати од усмене тужбе, која се износи на рочишту (§ 177). Та разлика најбоље се види из њиховога циља по коме писмена тужба има чисто процесни циљ т. ј. само да се изда судски позив и да се припреми главна ствар (*argumentum ex* §§ 178. 194. и 321.), а циљ усмене тужбе је мериторан т. ј. да суд донесе одлуку о захтеву правне заштите односно о упарниченом приватноправном тражењу (§§ 197, 241, 510).

Јгпп. не истиче довољно јасно ту разлику, као што н.пр. чини Мађарски гпп. (у свом 178. §-у) који изричито наређује, да тужилац има одмах на почетку расправе на првом рочишту да изнесе тужбу усмено. Такав пропис Јгпп. у свом §-у, 334.

где се уређује материја првога рочишта, нема, па би се на први поглед могло закључити, да тужилац неби ни требао на првом рочишту да изнесе своју тужбу усмено. Међутим треба имати на уму, да Мгпп. (који је тако исто грана немачког и аустриског) нема општега дела о процесу у коме би била положена правила општег и заједничког карактера за све процесне радње, као што то има наш Јгпп., него Мгпп. ту материју уређује у оном делу, где говори о писменој тужби, и о усменој тужби. Због тога, што Јгпп. има засебно прописана општа наређења о поступку, у свом другом делу, то се ови прописи имају довести у везу са прописом §-а 334. Јгпп. Тек кад се ови прописи доведу у везу, онда ће бити јасно, да се и по Јгпп. одмах на почетку има изнети усмена тужба, која је већ саопштена туженом у писменој тужби (§ 241). У овом смислу протумачио је и немачки највиши грађански суд сличне прописе Немачког гпп. У прилог овога становишта говоре осим тога и пропис 197, 240, 493 и 510. §-а, Јгпп. Према томе јасно је, да треба разликовати писмену тужбу (позивну молбу) коју тужилац подноси, од усмене тужбе, која се износи на почетку прве расправе. У прилог тога становишта, да је писмена тужба основна радња и да није потребно изнети и усмену тужбу на првом рочишту, могло би се позвати на пропис §-а 330. други став, по коме једном уручена писмена тужба не може се мењати. Међутим овај пропис, као што се из 3 става овога §-а види, само је процесна мера, да се не би ствар одуговлачила и знатно отежала преиначењем тужбе, те тиме суду задало више посла, а утуженику онемогућила одбрану и зато не утиче на карактер пис. тужбе.

Према овоме писмена тужба (позивна молба) може се оценити само као припремна радња, а никако као основна процесна радња. Кад би се примило друго тумачење, онда би се дошло у највећу опречност са начелом усмености. Па како начело усмености није унето у Јгпп. само голе форме ради и изигравања ради, то се има строго и озбиљно пазити, да се одржи. А одржаће се само тако, ако се буде строго тражило, да се тужба усмено изнесе одмах на почетку на првом рочишту.

Писмена тужба (позивна молба) треба да испуни формалне (§§ 175, 177, 180) и садржајне састојке (§§ 176, 178, 321). Садржајни састојци илу су нужни или су упутствени (инструктивни).

А. Формални састојци писмене тужбе су они, који омогућавају уредно пословање са писменим поднеском без залажења у суштину главне ствари (§ 181). Ти формални састојци су ови:

1. писмени текст написан лично од тужиоца или од његовог адвоката или пак исказан у судском записнику (§§ 178 и 530) у онолико примерака, колико има тужених више један примерак за суд (§ 180). Ако пак има и других учесника, који

треба да буду обавештени (§ 180) о парници, као на пр. државни тужилац у бракоразводној парници по брачном праву у Војводини или надзорна административна власт у парници противу општинских органа због накнаде штета и т. д., онда за сваког учесника треба спремити натпис, (рубрику) по један комад и још једну рубрику за тужиоца. Натписи имају да садрже све оно, што прописује § 175. бр. 1. за писмени поднесак. Ако тужилац не би поднео довољан број примерака писмене тужбе или натписа, суд ће наредити да се ови недостаци уклоне, па ако тужилац ове недостатке не уклони, одбаћиће суд писмену тужбу, као неуредну (§§ 183 и 325).

2. својеручни потпис тужиоца, а када га заступа адвокат и тада када је обавезно заступање адвокатом, својеручни потпис адвоката (§ 175. бр. 3). Законодавац није предвидео, да ли истинитост потписа тужиоца, када без адвоката подноси тужбу, треба да посведоче сведоци или пак сам суд. Због смањивања малверзација ово свакако треба уредити. Својеручни потпис не може бити замењен факсимилом, тако исто не може бити земињен сигнатуром са утиснутим изрезаним словима адвокатског имена. Писмену тужбу, која није потписана својеручно од самог тужиоца или од његовог адвоката, наредиће суд, да тужилац допуни. У колико тужилац овај недостатак не уклони, суд ће тужбу, као неуредну, одбацити. Тако исто неће бити уредна тужба ни онда, ако би тужбу потписао заменик опуномоћеног адвоката, него ће и такву тужбу суд упутити на поправак, па ако се не поправи као неуредну суд ће је одбацити.

3. Текст писмене тужбе мора бити написан читко на државном југословенском језику. Југословенски гпп. не садржи о томе изричито прописа, али то се по себи разуме, јер је пословни језик нашега суда југословенски (Уст. чл. 3). Писмену тужбу која не би била написана на државном службеном језику, суд ће не узимајући је у поступак а *limine* одбацити, јер би то било такав недостатак, који се не може надокнадити. Тако исто писмену тужбу треба написати читко и незамрљану, да би се могло из ње јасно видети шта тужилац жели, иначе, ако би писмена тужба била замрчено и тако написана, да се њен текст не би могао прочитати, суд ће позвати тужиоца да ту тужбу исправи и ако то не би учинио суд ће такву тужбу, као неуредну одбацити.

4. Прилози, који се имају доставити, прикључени писменој тужби или у препису или у изворнику (§ 181). Ови прилози, ако су на страном језику, имају се превести на југословенски језик и оверити превод. Ако су ови прилози исправе чији само поједини делови долазе у обзир, довољно је приложити извод исправе у којој стоји увод, место које се односи на ствар, завршетак, датум и потпис. Ако су ове исправе познате, онда је довољно само их означити и понудити противној странци, да их прегледа (§ 177). Ове исправе као при-

лози који се односе на доказ надлежности суда и на пуномоћство, морају бити безусловно прикључене и ако такви прилози не би били прикључени, суд ће позвати тужиоца да их прикључи, па ако не прикључи одбациће тужбу као неуредну (§§ 51, 85, 101, 105, 131). У погледу осталих исправа и прилога суд ће на захтев туженика наредити тужитељу да их у току поступка поднесе суду (§ 182).

5. Таксирање писмене тужбе, које треба обавити одмах још при предаји суду (§ 2. бр. 1 § 3 Зак. о суд. таксама). Ако то тужилац не би учинио, примениће се § 38 бр. 3 и 4 Зак. о суд. таксама, т. ј. судски службеник уступиће предмет пореској управи ради убирања редовне и у двоструком износу повишене таксе.

Да ли су испуњени ови формални састојци, суд испитује још пре заказивања рочишта по званичној дужности (§ 183) Ради уклањања ових формалних недостатака може суд позвати тужитеља кратким путем у судско звање или суд може тужиоцу повратити поднесак са упутством, да уклоне те формалне недостатке. Противу наредаба и закључака суда, којим се наређује уклањање ових недостатака, нема места засебном правном леку.

Б. Садржајни састојци писмене тужбе су они који се односе на саму суштину главне ствари. Ти садржајни састојци су ови:

1. *Предлози тужиоца.* Предлог је суду упућена изјава, да суд поступи и односи се или чисто на процесне радње (§§ 194., 325. и 324.) или пак на суштину упарничене ствари, којим се остварује захтев на правну заштиту односно захтев, да суд одлучи о приватноправном тражењу тужиоца (§ 321.). Од предлога треба разликовати т. зв. диспозитивне изјаве тужиоца (и у опште странака) упућене суду, чији је циљ располагање правом (Rechtsausübung) које везују суд у његовој делатности (н. пр. повлачење тужбе § 332.). Ова разлика није довољно уочена у тумачењу Верона-Зуглиа.

Предлог у писменој молби је двојак:

а) Позивна молба у смислу које суд треба да изда судски позив туженоме и тужиоцу, да претстану суду у одређено време и место ради расправљања. Југословенски гпп. није унео у текст §-а 321. позивну молбу, као елемент писмене тужбе. Свакако зато, што је сматрао, да није нужно нарочито истицати позивну молбу као састојак писмене тужбе, јер се то по себи разуме. Али иако §§ 321., 178. 175. Јгпп. не садрже пропис о томе, да је позивна молба саставни део писмене тужбе, ипак то се јасно види из § 149. по коме се рочиште одређује само по предлогу странке у колико закон друкчије не наређује. Пошто пак рочиште за расправљање писмене тужбе суд не одређује по званичној дужности, то је јасно, да за расправљање писмене тужбе мора бити учињен предлог од стране тужиоца (195). Из тога излази, да је по-

живна молба, којој је циљ издавање судског позива, садржајни елеменат писмене тужбе. Иако се она не помиње у § 321., који прописује садржајне састојке писмене тужбе.

Позивна молба може да се прошири у смислу §-а 324. Јгпп. и на то, да суд позове туженога, да на прво рочиште евентуално, на усмену расправу, донесе тачно означене исправе (§ 324. бр. 1.); да се те исправе добаве од које јавне власти (§ 324. бр. 2.), ако их странка без учешћа суда не може добавити; да се позову сведоци (§ 324. бр. 3.); да се подели сиромашко право (§ 164.), да се постави скрбник (109.); предлози у погледу одређивања рокова н. пр. у случају хитности предлог да буде краћи рок за издавање позива (§ 326) ит.д.

б). Опредељено тражење. Тражење је определено, када се из њега јасно види, шта се тражи (досуђење, установљење, конституисање), ако се н. пр. тражи досуђење новчане наплате, онда тражење мора бити одређено бројем и по врсти новца, а ако се траже и камате, онда треба назначити број и рок одкада се траже камате (§ 501); ако се пак тражи издавање ствари, које се мере, онда треба означити меру и каквоћу тих ствари; ако се тражи ствар посебно одређена, онда треба ту ствар подробно описати по знаковима, по којима се она јасно разликује од других ствари; ако се пак тражи одштета, онда треба одредити вредност онога интереса од кога је тужилац отпао, па ће суд на основу слободне оцене пресудити (§ 369). Ако се тражи полагање рачуна онда је довољно, ако тужилац једнострано наведе податке о обрачуну.

Једно тражење може обухватити и више захтева против истог туженика (§ 322.) само ако се ти захтеви оснивају на истом чињеничном и правном основу. Допуштено је здружење и више захтева, ако се захтеви не оснивају на истом чињеничном и правном основу, али само онда, ако је парнични суд за сваки поједини захтев стварно и месно надлежан и ако је прописана иста врста поступка. Ово је т. зв. објективно нагомилавање пис. тужбе.

Као што може бити више захтева, тако исто тражење може да буде и алтернативно (§ 506) н. пр. може да се тражи, да се изда ствар или да се плати вредност те ствари, да се изврши радња или да се надокнади вредност онога интереса, који би претстављало извршење радње; а може да буде и евентуално (помоћно) тражење. Ово је тзв. кумулативно нагомилавање пис. тужбе.

Тражење међутим не сме да буде условљено будућим ванпроцесуалним догађајем, јер такво тражење не би било определено; нити може да буде апсурдно. Така тражења суд ће а limine одбацити.

Међутим нема никаквог утицаја на тражење и на писмену тужбу, ако је она неисправно названа само ако је тражење иначе јасно (§ 183. 2. став).

У писменој тужби у којој тражење не би било опредељено и не би било јасно или би било противречно недостајао би један главни садржајни елемент тужбе и због тога би суд морао још на првој усменој расправи употребом свога права стављања питања у смислу § 246. да ту нејасност односно противуречност уклони, односно да позове тужитеља, да уклони тај недостатак, па уколико се тужилац не би одазвао позиву суда, суд би такву тужбу одбацио закључком, а тужбу која не би имала у опште тражења морао би суд *a-limine* да одбаци не издавајући никакав судски позив, односно не узимајући је у опште у рад.

2. *Основ писмене тужбе.* Основ писмене тужбе састоји се из кратког и потпуног навођења чињеница, на којима се заснива захтев тужиоца у главним и споредним стварима (§ 321. став 1.). Навођење основа не значи, да се морају навести баш све чињенице, него је довољно, ако тужилац наведе само скуп чињеница, да се из њих види, шта тужилац жели. Према томе југословенски законодавац је усвојио тзв. теорију супстанцијалисања писмене тужбе, која се састоји у томе, да тужилац треба у писменој тужби да наведе само онолико чињеница, колико је потребно да оправда основаност тражења. Да није потребно изнети све могуће чињенице у писменој тужби и да се чињенице могу и касније све до закључења усмене расправе износити, види се из самог текста § 321. Јгпп. по коме је писмена тужба само припремни поднесак и из § 146, 243, 351., по којима се нове чињенице могу износити све док се не закључи усмена расправа. И ово је сасвим на месту, јер као што сам напоменуо циљ писмене тужбе је, да се суд и тужени претходно обавесте о упарниченом правном односу, а за то је довољно, ако се наведе само скуп чињеница из којих ће и суд и тужени лако моћи да се разабере и да разликује предмет тужбе од других сличних предмета тужбе односно правних односа.

Осим супстанцијалисања писмене тужбе процесна правна теорија познаје и тзв. индивидујалисање односно конкретисање писмене тужбе, које се састоји у навођењу знакова по којима се правни однос, који се сматра као основ тражења разликује од других правних односа, тако да није нужно, иако је могуће, навођење и чињеница. Овај систем усвојио је на пр. мађарски грпп.

Напомињем, да није потребно, та тужилац наведе истините чињенице у писменој тужби и да одиста и постоји његово тражење, које он жели да остварује на основу своје писмене тужбе, него и те чињенице и тражење могу да буду измишљене и непостојеће, па шта више то може тужилац да учини чак и у споразуму са самим туженим. За узимање у поступак писмене тужбе са стране суда довољно је да тужилац само наведе чињенице и тражење, а дали чињенице и

захтев тужитеља у истини постоје, то суд има да оцени на усменој расправи и о томе да донесе мериторну одлуку.

Основ тражења, односно скуп чињеница у писменој тужби мора да буде у сагласности са тражењем т. ј. не сме да буде у противуречности са тражењем. У колико би чињенице биле у противности са тражењем или не би биле јасне, суд је дужан још на првој расправи да у смислу § 246. употребом права питања ствар разјасни и отклони ту противуречност. Разуме се при испитивању дали постоји та противуречност или нејасност, суд ће имати у виду не употребљене речи са стране тужитеља, него смисао текста. Ако тужилац по позиву суда не би хтео да отклони противуречност или нејасност у чињеничном стању, суд ће у смислу §-а 184. и 325. такву писмену тужбу одбацити закључком, јер је она неподобна за узимање у поступак.

Бива и то, да текст онога примерка писмене тужбе, код суда није истоветан са текстом оног примерка писмене тужбе, који је достављен туженом. У том случају треба имати на уму, да је писмена тужба упућена суду (arg. ex. § 321. ств. 2. „суда којему је тужба поднесена“) те према томе, да је тужилац у јавноправном односу само са судом, а не и са туженим. Због тога има се сматрати, да је правно релевантан за поступак суда текст оног примерка писмене тужбе, који се налазе код суда. Пошто туженоме није достављен примерак писмене тужбе равногласан са текстом писане тужбе, који се налази код суда, него текст са другом садржином, има се сматрати, да туженом писмена тужба није ни достављена. Због тога суд мора позвати тужиоца, да у смислу § 183. поправи своју писмену тужбу на тај начин, што ће имати да поднесе још један примерак за туженога, који је равногласан са судским примерком писмене тужбе, те у колико тужилац овај недостатак уклони, суд ће овај примерак доставити туженоме. Ако тужилац не уклони овај недостатак, онда ће суд ову писмену тужбу, као неуредну у смислу § 183. одбацити.

Ако тужитељ у својој писменој тужби не наведе довољно чињеница, или не наведе никакве чињенице ради оправдања свога тражења, онда треба правити ову разлику: ако је тужени присутан на рочишту и признаје тражење (§ 362.) суд неће тражити да се овај недостатак уклони, него ће одмах осудити туженога на основу признања (§§ 334 и 491.); ако тужени није присутан на рочишту, суд тако исто неће позвати тужиоца да уклони овај недостатак, него ће осудити туженога због изостанка (§ 492.); ако је тужени на расправи присутан и не признаје захтев тужитеља, онда је суд дужан, да употребом права питања (§§ 246 и 359.) разјасни односно надопуни мањкаве чињеничне наводе на самој усменој расправи (§ 243 и 347) и ако због тога мора бити одгођено рочиште (§ 198.) н. пр. зато, што тужени не може да се изјасни одмах

на тужиоцеве наводе, онда ће суд рочиште одгодити на трошак тужитеља (§ 146.); а ако се суд увери, да тужилац своје чињеничне тврдње није навео само ради тога, да процесно шиканира туженога (да отежа и одуговлачи одбрану туженога) онда ће суд донети закључак да ти наводи нису допуштени (§ 243) и осудиће тужиоца на плаћање трошка, а тужбу ће пресудом одбити (§ 495) због пропуштања; ако пак тужилац изјави, да неће да наведе чињенице или ако ћути, или ако није присутан и ако га је суд на то изрично позвао (§ 359.) онда ће суд донети одмах пресуду и писмену тужбу тужиоца одбити због пропуштања (§ 208, 387 и 495.).

У писменој тужби може да буде не само један основ, него могу да буду наведени и више основа ради оправдања тужиоцевог тражења. Нарочито то бива, када се тражење поставља кумулативно на евентуалан начин. Пошто је таква писмена тужба јасна, то је дозвољено изношење више основа. Осим тога имамо више основа и онда, када има више сличних тражења, противу једнога истога лица у једној писменој тужби (§ 322).

3. *Доказна сретства*. Она се односе или на процесно-правне тврдње или на тврдње, на којима се оснива тужиоцев приватноправни захтев.

а) доказна сретства која се односе на процесно-правне тврдње мора тужитељ да наведе у писменој тужби, а нарочито она доказна сретства, која се односе на делокруг, на стварну и месну надлежност суда. Ови докази у главном потребни су ради припремања првога рочишта (§ 334.) Зато се мора још у писменој тужби назначити вредност предмета упарничене главне ствари (§ 321 ств. 2. и 51.) ако од вредности спорнога предмета зависи стварна надлежност суда. Или ако месна надлежност зависи од каквог писменог споруума, онда се то мора означити у тужби и то писмено, као доказно сретство прикључити већ уз писмену тужбу ради доказа те надлежности (§§ 85, 101, 672.); ако тужилац жели да се користи месном надлежношћу суда по месту вођења трговачких књига, онда мора већ у писменој тужби то означити и као доказно сретство прикључити оверен извод из својих трговачких књига (§ 16. увод. зак.) и да је противна страна трговац. Доказна сретства, која се односе на процесни однос, затим треба разликовати на две врсте; да ли се она односе на околности и чињенице, које суд треба да узме у обзир по званичној дужности или само на предлог странака. Доказна сретства која се односе на процесне чињенице, које суд мора узети у обзир по званичној дужности, могу се подносити у свако доба у току процеса, па чак и у ревизионом поступку. Међутим, та доказна сретства која се односе на чињенице, које суд узима у обзир само на предлог странака, ако тужилац жели да их суд узме у обзир, мора одмах у писменој тужби навести, јер суд може иначе тужбу одбацити.

б) доказна сретства која се односе на чињенична тврђења, која су основа приватно-правнога односа, тужилац треба да поднесе већ у писменој тужби (§ 341. ств. 1.). Навођење ових доказа потребно је само ради припремања усмене спрера расправе (§ 338. ств. 2. а contrario, и § 324. ств. 2.). Према томе, ако тужилац ова доказна сретства не би одмах навео у писменој тужби, то неће бити никаква сметња, да суд у смислу §-а 325. изда позив странкама за рочиште, тим пре, јер се у смислу §-а 243. ова доказна сретства могу навести и у току усмене расправе све до њеног коначног закључења. Само, разуме се, тужилац не сме ићи хотимице затим, да услед неподношења доказних сретстава отежава туженоме одбрану, односно да спроводи процесну шикану туженога, јер у том случају суд ће таква очигледна одуговлачења спречити тиме, што ће изрећи, да доказна сретства нису допуштена (§ 243.).

Јгпп. прописује како се имају доказна сретства, ако су она исправе, приложити писменој тужби (§ 177). Тако, исправе као доказна сретства или ће се приложити у обичном препису или, ако долазе у обзир само делови исправе, онда је довољно приложити извод у којем треба навести увод, место у коме се налази ствар, завршетак, датум и потпис. Ако су пак исправе у противничковој власти или су му познате, или су обимне, онда је довољно да се означе и да се понуди противној странци, да их прегледа или да се предаду суду, ако она то захтева. Ако се пак ове исправе не налазе у рукама странке, онда треба означити, како треба да се добаве (§§ 177 и 324).

4. *Означење суда.* Југословенски грађански парнични поступак означаење суда ставља међу формалне елементе писмене тужбе. Међутим ту поделу не могу да усвојим, јер је означаење суда саставни део садржине писмене тужбе. Означаење суда бива обично у наслову горе изнад и одмах на почетку писменог текста. Суд треба означити са свим оним подацима, који се односе на стварну и месну надлежност суда (§ 321. ств. 3) нарочито то треба учинити онда, ако суд поред своје опште судске власти има и посебну судску власт у трговачким, коморским и рудничким парницама. Ако је та посебна судска власт зависна од извесних околности, онда је потребно оправдати је исправом у ком случају ту исправу треба у оригиналу прикључити. Иначе ако би тужилац означио другу коју власт у наслову писменог текста своје писмене тужбе, онда ће суд бити дужан као ненадлежан да такву тужбу врати тужиоцу једним закључком. Ако пак тужилац тачно означи суд, коме је и предао писмену тужбу, али тај суд не буде стварно надлежан, он може тужбу уступити надлежном суду (§ 55) на тај начин, што ће спровести списе надлежном суду, односно судији појединцу. Ако пак тужилац преда тужбу суду у чији делокруг не спада решавање ствари,

суд ће донети закључак, којим тужбу, као недопуштену одбацује (§ 325, 40).

5. *Означење странака.* Странке треба означити у писменој тужби тако, да њихова истоветност буде поуздана. Довољно је означити презиме и име и боравиште странке, ако је тиме истоветност странака поуздано означена. Иначе је потребно још означити инструктивно занимање, стан и положај у парници (§ 75. бр. 1.). Ако странке имају законитог заштитника (§ 105.) онда је потребно означити и заступника (§ 106.). Законити заштитник, који подноси тужбу има још у писменој тужби исправом доказати, да је он законски заштитник, ако то иначе не би било познато суду.

Ако би писмену тужбу поднео тужилац, који није пословно способан (§ 102. став 2.) суд ће по службеној дужности наредити, да се тај недостатак уклони (§ 107.), па ако се тај недостатак не уклони у датом року, суд ће закључком одлучити, да је предаја писмене тужбе ништавна (§ 108.). Ако је странка, која је парнично пословно неспособна, тужени, суд ће му по службеној дужности поставити скрбника, а затим упутити скрбника, да има настојати, да се парнично пословно неспособној странци постави законски заступник, а док овај не ступи у парницу, у поступку ће учествовати скрбник (§ 109.). Сходно сврси и сам суд ће по службеној дужности затражити старатељску власт да она постави законског заступника, јер је брига о малолетнима или под старатељство стављенима дужност свих власти. Међутим није довољно, да у писменој тужби буде означен само законски заступник, без заступаног парнично-пословно неспособног лица.

Ако тужбу поднесе странка, која нема парничне правне способности, суд ће такву тужбу одбацити по званичној дужности (§§ 325. и 107.).

Странке могу имати и пуномоћника, који може бити свако изузев пискарача (§ 130.). У поступку пред зборним судовима странке морају бити заступљене само адвокатом (§ 128. став 1.) изузев у брачним споровима у првостепеном поступку, у поступку пред замољеним судијом, претседником већа, старешином суда (§ 128. став 2.). Не морају пред зборним судовима имати пуномоћнике адвокати, јавни бележници, професори правних факултета, чиновници суда, државног тужиоштва, Министарства правде и правобраниоштва, који су способни за вршење судске власти (§ 129.). О заступању Државног Ерара и јавних завода постоје засебни прописи по којима ће се ценити њихово заступање (§ 128. став 3.). У писменој тужби није довољно да се означи само опуномоћеник без властодавца, као странка. У том случају суд ће позвати тужиоца да писмену тужбу поправи, а ако тужилац то не учини, одбаћиће тужбу (§ 139.). Ако би суд из разлога, наведених у § 140. ипак дозволио да парничну радњу обави лице без

пуномоћства, противна странка може захтевати накнаду трошкова и штете проузроковане тим привременим заступањем.

У једној писменој тужби може више лица заједно тужити или бити тужено, ако су у погледу спорног предмета у правној заједници, или се њихова права и обавезе заснивају на истом чињеничном и правном основу, или ако су предмет спора захтеви и обавезе исте врсте и постоји месна и стварна надлежност истога суда, за сваког појединог туженика. Ово је тзв. субјективно нагомилавање писмене тужбе (§ 112.).

Да ли постоје сви напред набројани елементи писмене тужбе који су означени као формални, а од садржајних елемената означање суда и означање странака, суд је дужан да испитује још пре него што ће издати судски позив за прво рочиште (§§ 183. и 325.). Постојање осталих елемената испитује пак на усменој расправи.

Југословенски законодавац забранио је уношење правних извођења и разлагања у припремним поднесцима, као што је то и писмена тужба, којима је циљ припремање усмене расправе (§ 178. став 2.). Међутим ипак ова забрана неће повлачити за собом никакву санкцију, ако то правно разлагање не учини писмену тужбу сувише опширном. Ако би ова правна разлагања тужбу начинила сувише опширном, суд може, али не мора, због тог тужиоца осудити на сношење парничног трошка (§ 151.).

Д-р Божа Анкић
адвокат

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Грчко-бугарски дугови пред Сталним судом међународне правде

Марта месеца ове године Стални суд међународне правде био је позват да својим саветодавним мишљењем да тумачење грчко-бугарског споразума од 9 децембра 1927 г., познатог под именом споразума Кафандарис - Молов. Овим споразумом био је уређен начин плаћања дуговања Грчке и Бугарске из обавеза око ликвидације имовине исељеника из ове две земље, који су, на основу конвенције о узајамном исељавању, морали да се иселе после рата.¹⁾ Бугарска влада поставила је питање, септембра 1931 год., пред Саветом Друштва народа, да ли грчка влада може да веже своја дуговања према споразуму Кафандарис-Молов са бугарским дуговањима на основу репарација, према Нејском уговору о миру. Стога је Савет Друштва народа одлучио да затражи саветодавно мишљење Сталнога суда међународне правде да ли у

¹⁾ Вилети: Илија А. Пржић, *Тумачење грчко-бугарске конвенције о узајамном исељавању*, Архив за правне и друштвене науке, март 1931 год. Књ. XXII (XXXIX), бр. 3, стр. 237.

смислу члана 8 споразума Кафандарис-Молов постоји спор између Грчке и Бугарске, и ако постоји, каква је природа новчаних обавеза које проистичу из тога споразума? У току месеца фебруара 1932 год. Стални суд међународне правде расправљао је ово питање и саветодавно мишљење изречено је 8 марта 1932 год.²⁾

Спор око тумачења овог споразума избио је услед тога што је грчка влада одбила да даље плаћа своје обавезе према поменутом споразуму, везујући то плаћање за дуговање бугарске владе на име репарација. Грчка влада је стала на гледиште да су оба дуговања исте природе и да се морају везати једно за друго, док је бугарска влада заступала супротно гледиште, наводећи да су дугови из репарација обавезе једне владе према другој, док су другови према споразуму Кафандарис-Молов дуговања према појединцима, исељеницима чија су имања ликвидирана, те према томе ова два дуговања нису исте природе. Да би се јасније видело у чему је суштина спора, треба најпре изложити постанак оба дуга, те из тога закључити и њихову правну природу.

На основу чл. 121 Нејског уговора о миру Бугарска се обавезала да плати $2\frac{1}{4}$ милијарде златних франака на име репарација. Истим чланом прописан је и начин плаћања. Касније је питање репарација мењано у више махова и најзад је уређено Хашким споразумом од 20 јануара 1930 год. По том споразуму Бугарска има да плаћа два пута годишње одређене ануитете. Једним каснијим споразумом, закљученим 5 марта 1931 између поверилачких влада Бугарске у погледу репарација и Банке за међународне обрачуне у Базелу, уређено је да Бугарска улаже потребне суме на рачун „А“ при овој банци, сваког месеца, а из тих сума ће се стављати на отворене рачуне држава повериоца износ једне шестине од утврђене полугодишње суме у златним францима, које те државе треба да приме на име репарација од Бугарске. Између држава поверилаца постигнут је споразум да Грчка добија из бугарских репарација око 75% од укупног износа тих репарација. На тај је начин Грчка постала главни поверилац у погледу бугарских репарација.

Други дуг, који потиче из обавеза о узајамном исељавању, заснива се на Нејској конвенцији између Грчке и Бугарске од 27 новембра 1919 год. Овом конвенцијом, која је закључена на основу чл. 56 Нејског уговора од истога дана, предвиђене су мере о олакшању узајамног добровољног исељавања мањина из обе државе. Том је конвенцијом прописано да ће се непокретна добра исељеника ликвидирати и добијена сума предати дотичном исељенику; ту суму

²⁾ *Interprétation de l'accord Gréco-Bulgare du 9 décembre 1927 (accord Caphandaris-Molloff)*. Avis Consultatif du 8 mars 1932. Cours Permanente de Justice Internationale, Série A. = B. Fascicule № 45.

треба да исплати влада државе коју је исељеник напустио, и у којој су остала непокретна добра. Дотична влада постаје власник тих добара али не може да их отуђи док их не исплати. У циљу лакшег извршења конвенције, установљена је једна Мешовита комисија са широком надлежности. По чл. 10 конвенције влада која постаје власник непокретног добра извесног исељеника, дужна је да му то добро плати преко Мешовите комисије, која врши и процену добра. Творци конвенције првобитно су имали намеру да се исељеницима исплати вредност њихових имања у готову, али су убрзо од тога одустали, с обзиром на тешке финансијске прилике у обе државе, јер се показало да је немогуће плаћати у готову. Стога је питање исплате имовине исељеника изазвало врло велике тешкоће. Правилником Мешовите комисије од 6 марта 1922 год. уређено је да се исељеницима плати 10% од вредности имовине у готову, а за остатак држава којој припада имање треба да дâ обвезнице, које ће носити извесан интерес. Међутим „Планом плаћања“ који је утврдила Мешовита комисија, децембра 1922 год., прописано је да исељеник добија дотичне обвезнице од државе у коју се доселио, а не од државе коју је напустио и којој је припала његова непокретна имовина. На тај начин исељеницима је олакшано да могу уновчити обвезнице које примају за своју имовину, како би се могли настанити у држави у коју су се доселили. Међутим обе владе постају повериоци једна друге за целокупну суму дуга према исељеницима који су се настанили на територији једне од њих. Кад се рачуни тих дуговања пребију, влада која је дужна већу суму, издаће другој држави обвезнице на разлику дуга. Те су обвезнице у доларима и носе 6% интереса, а имају се амортизовати у року од шест година ал пари. — 1927 године јавила се потреба да се измене неке одредбе овог Плана плаћања. Под окриљем Савета Друштва народа и уз помоћ финансијског комитета Друштва, закључен је 9 децембра 1927 споразум, у томе циљу познат под именом споразум Кафандарис-Молов. Овим споразумом измењене су само неке појединости Плана плаћања у погледу форме обвезница и рока у коме ће се оне амортизовати. Битне одредбе Плана плаћања остале су исте. Обрачун се има вршити полугодишње, и том приликом исплатити полугодишњи интерес и одређена сума на име амортизације. Како је Бугарска издала у много већем износу обвезнице досељеним лицима из Грчке, Грчка је постала дужник Бугарске и имала да јој полугодишње плаћа разлику дуга и интерес.

20 јуна 1931 год. Хуверовим предлогом о годишњем мораториуму неких ратних дугова јавио се спор да ли овај мораториум обухвата поред бугарских дуговања на име репарација и грчка дуговања на име исплате обвезница за ликвидацију добара исељеника. Грчка влада је изјавила да

прима Хуверов мораториум, али само уз услов да се истим обухвате и грчка дуговања према споразуму Кафандарис-Молов. Грчка је стала на гледиште да је то обавеза грчке владе према бугарској влади, да и тај дуг спада у дугове који су у Хуверовом предлогу названи »inter governmental debts«, те да је према томе и овај дуг обухваћен мораториумом. Јер у овом питању грчка влада нема никакве обавезе према појединцима, већ непосредно према бугарској влади. Нигде се у споразуму не спомиње да је сума која се има платити бугарској влади одређена за исплату обвезница приватних сопственика, и бугарски исељеници немају никакву исправу у којој се грчка влада јавља као дужник. Грчка влада дугује само бугарској влади, а не ма коме појединцу - исељенику. А од Хуверовог мораториума изузета су само дуговања влада према појединцима, док су сва дуговања влада према другим владама обухваћена овим мораториумом. Отуда дуг Бугарске Грчкој на основу репарација је исте природе као и дуг Грчке Бугарској за исплату ликвидираних добара исељеника. Јер, као што је дуг на основу репарација дошао као последица рата, исто тако је и овај други дуг настао да би се ликвидирала једна последица рата и извршиле неке одредбе Нејског уговора о миру и конвенције закључене на основу чл. 56 тога уговора. Од тренутка кад је Бугарска престала да плаћа своје обавезе на име репарација, и Грчка престаје да плаћа своје обавезе према споразуму Кафандарис-Молов.

Бугарска влада стала је на друго гледиште, сматрајући да је дуговање грчке владе дуговање приватним лицима, и да споразуми на основу којих су се владе споразумеле на парцијално плаћање, и ако не непосредно исељеницима већ преко односних влада, не могу ни у чему променити битни карактер приватнога дуга. Отуда и ако се Хуверов мораторијум односи на бугарска плаћања репарација, овим мораториумом нису обухваћена и грчка плаћања дуга за ликвидацију имовине исељеника, јер је природа овога дуга сасвим другачија: тај је дуг дуг приватним лицима а не дуг грчке владе бугарској влади. Стога је бугарска влада тражила од Савета Друштва народа на основу конвенције Кафандарис-Молов, да донесе одлуку да је Грчка дужна и даље плаћати обавезе према одредбама ове конвенције; и да те обавезе не може везати за бугарски дуг на име репарација, који је сасвим друге природе, јер није дуг према приватним лицима, већ дуг једне државе другим државама. Грчки претставници пред Саветом Друштва народа заступали су гледиште да се Хуверов план не може применити на бугарски дуг из репарација, без престанка поверилаца Бугарске; да је дуг према конвенцији Кафандарис-Молов дуг једне владе другој, те Грчка може да прими обустављање бугарских плаћања на име репарација само ако се реципрочно обуставе и ис-

глате дуга према конвенцији Кафандарис-Молов. — Услед овог неслагања гледишта Савет Друштва народа затражио је саветодавно мишљење Сталнога суда међународне правде.

Суд је на првом месту имао да расправи питање да ли постоји спор између Грчке и Бугарске у смислу чл. 8 конвенције Кафандарис-Молов, то јест да ли је Грчка имала право да веже бугарски дуг на име репарација за грчки дуг поводом исељеника, и да компензира један за други. У овом питању Суд је стао на гледиште да је Грчка условила пристапак на Хуверов план тиме да се Хуверов мораториум односи и на грчки дуг за исељенике Грчка влада је изјавила да прима Хуверов план само ако се њиме обухвата и њено дуговање према Бугарској, и то без обзира какве је природе то дуговање. По мишљењу Суда право Грчке да постави извесне услове за примање Хуверовог мораториума нема никакве везе са споразумом Кафандарис-Молов. А и питање да ли је грчки дуг према споразуму Кафандарис-Молов исте природе као и бугарски дуг на име репарација, има се решити према уговорном праву које је на снази између Грчке и Бугарске, по питању исељавања мањина, ликвидације њихових добара и исплате тих ликвидираних добара. У том случају споразум Кафандарис-Молов могао би се тумачити само у томе смислу да ли грчки дуг спада у једну или другу категорију из Хуверовог плана. Дакле, у ствари би се имало тумачити једно питање из Хуверовог плана. А како Савет Друштва народа, према чл. 8 споразума Кафандарис-Молов има право једино да тумачи тај споразум, а не и Хуверов план, нема потребе да се утврђује природа дуга из споразума Кафандарис-Молов а у смислу Хуверовог плана. Отуда је Суд стао на гледиште да у дотичном случају нема спора између Грчке и Бугарске у смислу чл. 8 поменутог споразума. Према томе је излишно било и да одговори на друго питање, по коме, ако такав спор постоји, Суд има да да мишљење каква је природа новчаних обавеза из поменутог споразума. Мишљење Суда да у овом случају не постоји спор између Грчке и Бугарске донето је са осам гласова, а против такве одлуке гласало је шест судија. Изричући саветодавно мишљење противно тези коју је заступала бугарска влада, Стални суд међународне правде у ствари је по овом питању дао за право Грчкој, т. ј. стао је на гледиште да Грчка може да веже своја дуговања према споразуму Кафандарис-Молов за примања од бугарске владе на основу бугарског дуга на име репарација. Не упуштајући се у друга правна питања Суд је овим саветодавним мишљењем одлучио само да у конкретном случају не постоји спор између две поменуте државе на основу чл. 8 споразума Кафандарис-Молов, али ова одлука суда, у супротности са бугарском тезом, потврдила је у ствари грчко гледиште у овом питању.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА**Развој аграрне кризе у 1930—31. години.**

Први услов за једну темељну реорганизацију светске привреде јесте сигурно и подробно познавање њене ситуације. Недогледне су штете до сада причињене због недовољног познавања прилика у привреди и навођења рачуна о непрестаним променама које се у њој дешавају. Већина мера предузетих у области народне привреде, стога су или промашиле свој циљ или су донете када је већ било доцкан и када је ситуација захтевала сасвим различито поступање. Данашња привредна политика, која се састоји у моментаном олакшавању на оним местима где је најтеже и која се већином спроводи без икаквог плана и система, претрпела је потпун слом. Искуство последњих година показало је да интервенција у области привреде мора бити стављена на једну строго научну основу, да све што се предузме мора претходно бити озбиљно проучено и припремљено. Ово научно проучавање привредних прилика развијено је у многим земљама, али ипак још није у довољној мери организовано, нарочито када је у питању општа, међународна привредна ситуација. Ту имају да изврше један врло важан и деликатан задатак велике међународне организације. Њима сасвим природно мора припасти задатак изједначења метода проучавања привредних прилика у појединим земљама и координирање рада установа које се оваквим послом баве. Можемо рећи да смо тек на почетку овога рада и да још у многим земљама не постоје ни најскромније организације једног научног проучавања привредних прилика и да, исто тако, и рад научних установа међународнога карактера још није као што треба организован. У појединим областима извршене су врло корисне студије, анкете, прикупљени и обрађени врло интересантни подаци, али читаве привредне гране потпуно су непроучене, и, још нема једне организације којој би била поверена иницијатива и руковођење једног темељног изучавања прилика и услова у међународној привреди.

Од установа међународнога карактера које раде у овоме правцу најлепше резултате постигао је без сваке сумње Међународни Пољопривредни Институт у Риму. И ако не располаже у свима земљама са органима који би били у стању да његов посао олакшају, Институт је до сада дао веома корисне резултате у области проучавања међународне пољопривреде. Њему имамо да захвалимо за исцрпни преглед прилика у светској пољопривреди у току 1930-31 године, који је пре кратког времена објављен¹⁾. Са пуно детаља и врло научно дат је у овој публикацији преглед стања

1) Les conditions de l'Agriculture en 1930-31.

на најважнијим тржиштима, међународних напора за олакшање светске аграрне кризе, мера које су у појединим земљама предузете у циљу њеног ублажавања, како од стране државе тако и слободних организација произвођача. На крају је дат преглед економског стања пољопривредника целог света по земљама. У уводу у коме се говори о развоју аграрне кризе налазе се веома интересантне идеје и закључци, које ћемо овде у најкраћем изводу изложити.

Непосредни узрок европске аграрне кризе лежи, по мишљењу Института, у променама које су се на тржиштима десиле после рата. Равнотежа слободних привредних снага, која је пре рата постојала, поремећена је и уништена, што тек у данашње време долази до свога потпуног изражаја. Ово стање још је више погоршано начином на који су после рата уређене монетарне прилике у Европи. Дело стабилизације које је у главном завршено 1927. изведено је у појединим државама без обзира на куповну способност домаћег новца. Једне земље стабилизовале су свој новац изнад а неке испод вредности коју је он имао на домаћем тржишту. Код земаља које су стабилизовале изнад паритета куповне снаге створени су повољни услови за увоз страних продуката и извоз девиза, док је у онима које су стабилизовале испод паритета куповне снаге био фаворизован извоз производа и увоз злата. Ове су околности много допринеле да дође до пада цена на тржишту цереалија, који је опет довео до повећања увозних царинских тарифа. У оваквим приликама су земље које су нормално упућене на извоз цереалија биле принуђене да продају по сваку цену, што је потпуно пореметило тржиште и проузроковало још јачи пад цена, општу депресију и све веће отежавање међународног промета цереалија. Између понуде и тражње прекинута је свака нормална веза и неизбежни резултат била је сувишна производња и нагомилавање производа. У 1930-31 оваква ситуација најјаче се испољава код пшенице, код које се непродати стокови пењу на 1003 милиона квинтала. Под оваквим приликама морало је доћи до потпуног слома цена које су у поређењу према 1926 код пшенице претстављале још само 43, код ражи 40 а код кукуруза 62 од сто. Овакво стање је још више погоршано немогућношћу да се смање производни трошкови. Цене индустријских производа нису пале, фискални терети остали су у главном исти, нарочито у земљама које су узеле учешћа у рату. Терети дугова стварно су се повећали. Под оваквим условима земљорадник је врло често продавао своје производе испод производних трошкова.

То су моменти који карактеришу развој аграрне кризе у 1930-31 години. Знамо да све мере, сви покушаји да се стање поправи нису донели очекиване резултате. Зло је, као што се види, узело дубоког корена и захтева много

радикалније решење. Тежина светске привредне кризе, која је првобитно сваљена на пољопривреду, нанела је и тешке губитке и осталим гранама и показала узајамну зависност привредних грана. Ни код њих не може бити побољшања док се стање у пољопривреди не поправи.

У место да се труде да задрже привилегисани положај индустрија и трговина учиниле би према томе боље да се одлуче на потребне жртве.

Да би се пак могло знати којим путем треба да се иде и шта остале привредне гране треба да допринесу за санирање пољопривреде, коме би следовало једно опште побољшање привредне ситуације, потребно је пре свега, да се свима проблемима посвети она пажња и озбиљност са којом је Међународни Пољопривредни Институт проучио прилике и тежње у аграрној производњи.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Може ли приватни учесник као супсидијарни тужилац преузети ранију квалификацију оптужнице или оптужницу, када државни тужилац преиначује оптужницу и мења квалификацију дела у корист оптуженога?

Под горњим насловом изашао је у прошлом броју „Архива“ чланак г. Крсте Марића, судије, у коме побија мишљење које сам о том питању изложио у трећем броју „Правосуђа“.

Пре свега морам учинити ову напомену. Г. Марић није поставио питање тачно онако, како сам га ја поставио. Управо г. Марић се није тачно изразио. У моме чланку није било речи о супсидијерном тужиоцу већ о приватном учеснику — нетужиоцу који би тек изменом оптужнице имао постати супсидијерни тужилац. Што се тиче главне ствари, мислим да се г. Марић вара, када тврди, да моје гледиште не одговара духу закона. Тежиште мојег излагања било је у томе, да начело материјалне истине наређује, да се у свима фазама поступка пружи суду могућност, да дође до материјалне истине. Г. Марић је некако на брзу руку прешао преко овога. Он тврди: „промена (оптужнице) је резултат материјалне истине постигнут на главном претресу, те они једно с другим нису у супротности“. Г. Марић овде има право, али само донекле. Тако би требало да буде, и тако у већини случајева и бива. Али не увек. Бивало је случајева, да је државни тужилац у неком случају или погрешно схватио значај појединих релевантних чињеница, или извео погрешне закључке или најзад, што је најчешће могуће, моментано погрешно разумео законски пропис, и будући у тој заблуди, изменио квалификацију дела из оптужнице у корист окривљеника. Далеко сам од тога, да помислим, да је државни ту-

жилац имао при томе ма какве друге мотиве, да на тај начин најбоље служи и своје позиву и проналаску материјалне истине. Шта ће у таквим случајевима бити, ако се усвоји гледиште г. Марића, да приватни учесник нетужилац нема права да се меша у погледу квалификације?

Суд истина по § 273 од II скп. није везан за квалификацију дела дату од стране државног тужиоца. Према томе суд може остати и при ранијој квалификацији. Али шта ће бити онда, када суд усвоји измењену квалификацију? Узмимо конкретан случај да би ствар била јаснија. Суди се рецимо о убиству из § 167 од II т. 2 крив. законика. Државни тужилац при крају доказног поступка изјављује, да с обзиром на доказни материјал прибран на претресу мења квалификацију дела и тужи окривљеника само за нехатно убиство из § 177 крив. зак. Заступник приватног учесника изјављује, да не може да усвоји ову квалификацију и преузима гоњење за дело из § 167 од II т. 3 кз. Суд стане на гледиште државног тужиоца и окривљеника осуди само за дело из § 177 кз. Приватни учесник изјављује правне лекове противу пресуде. Суд му их одбацује налазећи да он као нетужилац нема права на њих.

Из овог случаја мислим да је јасно, до каквих се тешких последица може доћи, ако се усвоји гледиште г. Марића, да приватни учесник не може ступити на место државног тужиоца у случају, када овај измени оптужницу у корист окривљеника. Јер државни тужилац неће се сигурно жалити противу пресуде због квалификације дела, пошто је суд усвојио његову квалификацију. А приватни учесник нема то право, јер му се не признаје квалификација супсидијерног тужиоца. И таква пресуда мора остати, пошто виши суд нема могућности да се упушта у оцену квалификације дела, нити сме преиначити пресуду нижег суда на штету окривљеника, када нема противу исте правног лека законом овлашћеног лица.

Сада је мислим јасно, дали је моје гледиште у опреци са духом закона или гледиште г. Марића.

Ја сам у своје чланку у „Правосуђу“ одмах напоменуо, да би се оваква груба грешка могла бар формално исправити захтевом за заштиту закона. И г. Марић то понавља. Само мислим да је и ту г. Марић на погрешном путу. Пре свега ниједним законским прописом није појединцима дато право, како то тврди г. Марић, да преко Министра правде траже подизање захтева за заштиту закона. Подизање тога захтева јесте дискреционо право Врховног државног тужиоца, који га подиже или по својој иницијативи или по налогу Министра Правде — § 41 скп. Будући под Министром правде, Врховни државни тужилац мора подићи тај захтев када о томе добије налог Министра правде. Али грађани немају права да траже нити од Министра правде а још мање од Врховног тужиоца, да подигне тај захтев. Они могу само молити.

И сад рецимо да Врховни државни тужилац усвоји такову молбу и подигне захтев за заштиту закона. И Касациони суд се увери, да је закон заиста повређен. Хоће ли се и колико стварно изменити ситуација створена пресудом нижег суда. Неће. Г. Марић наводи да је приватни учесник добио у таквом случају задовољење, јер му је Касациони суд дао за право ништећи одлуку нижег суда. Сумњам пре свега, да се приватни учесник може задовољити једном таквом одлуком. За убијеног сина приватног учесника на најсвирепији начин, окривљеник је осуђен са 2—3 месеца затвора, јер је државни тужилац тужио само за дело из § 177 кр. зак. Касациони суд поводом захтева за заштиту закона констатује да је повређен закон и да постоји свирепо убиство. Али не може ићи на отежање кривцу. Да ли се приватни учесник може задовољити само голем констатацијом Касационог суда да је повређен закон, када је глава његовог сина најокрутније одрубљена а зликовац, за кога је приватни учесник очекивао најтежу казну, кажњен само са неколико месеци затвора? Мислим да се наш човек никада неће задовољити таквом солуцијом.

Али да ли у овом случају не страда и државни интерес? Је ли у јавном интересу да окорели зликовац, за дело које повлачи смртну казну, искуси само неколико месеци затвора, и ако према свима околностима он заслужије једну од најтежих казна. Мислим да ће се и г. Марић сложити с тим, да јавни интерес трпи знатно у оваквом случају.

Г. Марић наводи још једну околност у прилог свога гледишта, на име страст за тужакањем и у том погледу он само донекле има право. У крајевима из којих сам рођен та страст се скоро и не појављује. На против, свет бежи од суда и кад је у праву.

Али баш и када би констатација г. Марића вредела за цео наш народ, ипак то неби био никакав разлог који би наложио да се прими гледиште г. Марића. Грађани имају права подизања кривичних тужба и захтева. Суд им то право не сме ускратити са мотивацијом, да народ воли да се тужака. Суд мора у таквом случају расправити ствар и донети једну темељнију одлуку, која ће бити заснована на сасвим другим разлозима. Суд мора пружити могућност и оптужби и одбрани да изнесу св што може бити од важности за одлучивање по тој ствари. Са тога разлога суд мора дати могућности и приватном учеснику, да до последњег момента у поступку изнесе све што има а што говори у прилог његове тезе. И само на тај начин суд може доћи до материјалне истине и донети правдену одлуку.

Ст. Јовановић
судија

Држава има прече право да дужну порезу Н. Н.-а од других пореских објеката наплати и из продате куће дужника иако је ова ослобођена плаћања порезе (као нова зграда) сем инвалидске.

Тужиља Д. В. тужбом Бр. 62894 представила је Првостепеном Суду за г. Београд да је извршно одељење У. Г. Б. послало Првостепеном Суду за г. Београд 1,121.215'90 дин. од продатог имања — кафане „Жагубица“, Н. В.-а ради расправе. Како је Б. пореско одељење тражило да му се на име дужне порезе Н. В.-а за време од 1925 год. до 1927 год. изда из депозита 83.600'60 дин. а тужиља му је то право као интаб. поверилац оспорила у колико сума порезе дужника прелази суму порезе (инвалидске), којом је оптерећена продата кућа као нова, упућена је од првостепеног суда на парницу да докаже да има прече право на истављене суме пом. депозита и она је тај спор повела.

Тужиља, и у тужби и на рочиштима преко свога заступника пледирала је у корист тезе да је наш порески систем *објективни*, што се види из чл. 1 зак. о порези, а нарочито из чл. 24. и 27. старог закона о порези *по коме се порез плаћа на годишњи принос од зграда*, па како је продата зграда кафана — ослобођена порезе на свој принос, то се не може допустити: *да ослобођена зграда плаћа порез за друге пореске објекте дужника*. Кад би друкчије било, наводи се, *хипотекарни кредит би поштено био уништен*, јер би било довољно да пореско одељење не наплати порезу за неколико година на пословну радњу дужника па да хипотекарни дужник буде лишен своје интабулације на нову зграду ако би се допустило да Пореско одељење наплати порез других пореских објеката из те зграде.

Даље је заступник тужиље навео, да је Држава одредбом чл. 108 старог пореског закона, који је у овом случају по § 158 новог пореског закона меродаван, засновала законску привилегију у своју корист на прече право наплате дужног пореза од свих поверилаца без обзира на врсту и датум њихових обезбеђења, *али у тој одредби није одредила и обим те привилегије*. Тај обим одредио је чл. 115 истог старог пор. закона, као доцнији по коме *Држава има прече право наплате дужне порезе распоређене на дошични порески објекат*, што се види из речи: „Државни службеник, који врши распоред са туђим новцем, па пореској власти не пошље *разрезани порез на дошично добро*“.... Овај члан потврђује исто начело о пречем праву наплате распоређеног пореза на дотични објекат, који је предвидео и стари закон о стец. поступку у своме § 8.. само што је чл. 126 старог пор. зак. проширио право Државе да наплати дужну порезу за протеклих пет година.

Даље је навео да је чл. 146 нов. зак. о непоср. пор. а који гласи: „*непокретности — земљиште и зграде*:“ (став први); а „*за порез на приход од предузећа и радња, јемче сопствене непокретности, које служе непосредно предузећу или радњи ако ови порези нису старији од 3 године* (став други), — садржи исти принцип — да Држава има прече, право наплате дужне порезе распоређене *једино на дошични порески објекат и то за прошкле три године* (а не пет као што је предвиђао стари порески закон).

Државни правобранилац у одговору на тужбу, као и на ро-чиштима, навео је, да дужник Н. В. има више непокретних имања, која су, као порески објекти, опорезовани али се наплаћа порезе не врши по објектима већ по укувно разрезаној порези пореског субјекта, услед чега сви објекти гараншују за исплаћу укувне порезе — чл. 103 и 108 зак. о напл. порезе. Ово нарочито у случају кад су извесни објекти преоптерећени, па остане само један. Тужиља није поднела, наводи се даље доказе, колико је који објекат порезом оптерећен и колико је отплатила дужне порезе и колико на који објекат долази да би се могла утврдити разрезана пореза. Уверење пореског одељења (о ослобођењу од порезивања нове зграде) не мења право Државе на наплату дужне порезе свих објеката, који су својина Н. В-а, јер обим његове радње зависи од свих објеката без обзира да ли су исти оптерећени мањом или већом порезом. *Овде погрешно тужилац посматра право Државе за наплату порезе само за објекат, где је он заинтересован кад је овде случај целокупне продаје имовине пореског обвезника, те је, с обзиром на то, што су продаша три непокретна објекта и с обзиром на чл. 108. зак. о порези (који говори о пречем праву Државе) Пореска дирекција сву порезу поделила на три дела, од које је један део пао и на ослобођени објекат.*

По свршеном извиђању а по примедбама Апелац. суда, Првост. суд је пресудом Бр. 66851/930 год. признао прече право наплате тужиљом у суми од 83600.60 дин., коју је одобрио и Београд. Апелациони Суд пресудом Бр. 12076/930.

А по жалби држав. правобраниоца Касациони Суд примедбама свога I одељења Бр. 2383/31 год. поништио је пом. пресуду Апелац. суда са разлога:

... „То што је продата зграда ослобођена порезе, не значи, да држава нема права да дужну порезу наплаћује из продајне вредности те зграде... Она то право има како по новом тако и по старом пореском закону као што се види, по чл. 151 новог и чл. 107 старог пор. закона. Ти законски прописи не праве разлику ни да ли је имовина, из које хоће да се наплати дужна пореза, ослобођена порезе, ни да ли у тој порези има порезе којом су порезани други порески објекти. Према томе држава има права да се за целокупну дужну порезу наплаћује из продајне цене продатог имања и ако је ово имање ослобођено свих других пореских облика сем инвалид. пореза. И држава у погледу те своје тражбине налази се у истом положају као и сваки други поверилац дотичног дужника којима целокупна имовина дужника служи као општа залога за наплату њихових разноврсних тражбина. Сваки од њих има права на наплату, али који ће се од њих наплатити ако се сви не могу намирити, зависи од ранга стеченог обезбеђења на тој имовини на основу кога се одређује по коме ће се реду они измиривати т. ј. који је од њих пречи у праву наплате, од осталих. Тај ранг суд је могао да одреди између ова два парничара на основу закона, који им даје право залоге у ширем смислу ове речи на продајној згради односно њеној продајној цени, — било на основу интабулације или прибелешке, било привилегије за државу у погледу порезе, те да на основу тога оцени који је од њих и за коју суму пречи у наплати у задуженом депозиту.“ —

Београд. Апелац. Суд у своме I одељењу није усвојио ове примедбе, већ је 23 маја 1931 год. под Бр. 2436 дао своје противразлоге којима у потпуности усваја разлоге првостепеног суда, којим се усвајају разлози тужилачке странке у корист тезе, *да је Држава њреча у њраву најлаише дужне ѡреге, али само у онолико, уколико се дужна ѡреза односи на ѡродашо имање, којом је оно било ѡишерећено.*

Али Касациони суд одлуком своје опште седнице од 22 јуна 1931 год. Бр. 7521 одбацио је противразлоге Апелац. суда а примедбе свог I одељења усвојио.

Доб. Р. Тривунац

Вредност вештачког мишљења Техничке полиције, у случају кад се оно не слаже са мишљењем вештака — професора цртања, у погледу аутентичности потписа на тестаменту.

Тестаментални наследници према упуту судије за неспорна дела повели су спор којим су имали да докажу законску важност тестаента пок. М. Н. писаног 20. септембра 1914 г.

Заступник законских наследника, као тужених, оспоравао је важност спорном тестаменту у главном са два разлога: а) што је спорио да је потпис тестатора на тестаменту аутентичан и б) што је завештање учињено у форми фидеикомиса који су по уставу од 1921 г. били забрањени.

Тестаментални наследници тврдили су преко свог заступника, да је потпис на спорном тестаменту аутентичан. Тражили су да се путем вештака утврди тачност њиховог тврђења о аутентичности потписа. А што се тиче приговора о ништавости завештања због фидеикомисарне форме, истакли су да то не може утицати на важност самог завештања. С обзиром да су фидеикомиси укинути, има се сматрати да исти не постоје и да су фидеикомисарни наследници слободни да неограничено располажу са завештаном имовином.

Изабрани вештаци — професори цртања — изјавили су пред Судом: да на спорном тестаменту није аутентичан потпис тестатора М. Н.

Према оваквом вештачком мишљењу Првостепени суд је донео пресуду којом одбија тужиоце од тражења да се призна законска важност спорном тестаменту.

Заступник тужилачке стране у незадовољству истакао је нарочито, да се не сме поклонити пуно поверење вештацима — професорима цртања. — Несумњиво да је мишљење Техничке полиције меродавније у оваквим случајевима. Ово тврђење је мотивисао у главном овим разлозима: Професори цртања се никада у својим студијама нису бавили испитивањем и сравнењем рукописа, који се у науци назива графологија. Њихове студије су се кретале у изучавању цртања, лепог писања и сликања. А графологија никада није

улазила у опсег њихових студија. Поред тога професори цртања не располажу ни са једним помоћним средством за које зна модерна наука у погледу испитивања и сравнења рукописа. Једино средство за овај посао јесте њихово око, које често може да превари и поред највеће пажње. Међутим стручни људи у Техничкој полицији баве се и изучавају једино испитивање и сравнење рукописа и располажу са свима средствима са којима располаже модерна наука да се у овом послу што боље помогну, да би дали што тачније мишљење и свој суд о постављеном питању. Зато је молио Апелац. суд, да нареди да се потпис на спорном тестаменту испита од стране Техничке полиције.

Апелац. суд прихватио је захтев у незадовољству и препоручио Првост. суду, да акта пошаље Техн. полицији, те да она утврди да ли је на спорном тестаменту аутентичан потпис тестатора Михаила. — На захтев Суда, Техн. полиција је дала своје мишљење у коме категорички тврди, да је потпис тестатора Михаила на спорном тестаменту аутентичан. — Према оваквом мишљењу Техничке полиције, које суд сматра да има карактер јавне исправе, Првост. суд је донео пресуду којом је признао пуну законску важност спорном тестаменту.

Но, Апелац. суд, по незадовољству тужене стране, поништи и ову пресуду са ових разлога: а) да Суд цени одбрану тужене стране, да спорно писмено уопште не представља тестамент, јер се њиме жели само то, да се установи нека врста фидеикомисарног наслеђивања, које је уставом укинуто. Поред тога овде не може бити речи о фидеикомису и са тог разлога што тестаментално имање није остављено у наслеђе сродницима, како то тражи § 465 грађ. закона. Поред тога Суд је дужан да оцени приговоре тужене стране, да вештачење у Техничкој полицији нема важности, јер није вршено у присуству парничних страна, као што тражи § 255 грађ. с. пост.

За овим је Првост. суд донео нову (трећу) пресуду, којом је одбио тужилачку страну од тражења да се призна законска важност спорном тестаменту.

Ова пресуда мотивисана је у главном овим разлозима:

Вештачко мишљење професора цртања дато је једногласно и дато онако како то тражи закон § 196, 246—260 грађ. суд. пост. и дато је ово мишљење веродостојније од мишљења Техничке полиције, чије мишљење не испуњава законску форму, јер је дато од два, уместо од три вештака § 248 грађ. суд. пост. Зато Суд сматра да тестаторов потпис на спорном тестаменту није аутентичан.

А што се тиче саме садржине спорног тестаента, Суд сматра да спорно писмено нема карактерне одлике тестаента, јер се у истом не чини распоред са имовином, нити се иста пренеси у својину, већ се само назначују лица, која ће имати право уживања а не и располагања са заоставшом имовином.

Поред тога овде не може бити речи о фидеикомисарном наслеђивању ни са тог разлога, што ово фидеикомисарно наслеђивање није учињено у корист најближих сродника као што тражи § 465 грађ. зак.

И ову пресуду Првостепеног суда преиначио је Апелациони суд и пресудио да спорни тестаменат има законску важност.

Ова пресуда је у главном мотивисана овако:

Не може се дати предност вештачком мишљењу професора цртања над мишљењем Техничке полиције, са тог разлога, што су мишљење дала два уместо три вештака и што вештачење није вршено у присуству парничара како то тражи закон.

С обзиром на апарате и друга техничка средства са којима располаже и са којима се служи Техничка полиција, није просторно и временски могуће да се вештачење обави на рочишту у присуству парничара, који као лаици ни у ком случају не могу утицати на исход и правац овог рада.

Цео рад и функција Техничке полиције поверен је у смислу закона о њеном устројству, нарочитим стручњацима, чији је број ограничен те зато не може имати никаквог утицаја на важност њиховог мишљења та чијењаца, што их је било два уместо три вештака.

Према свему Апелациони суд је нашао да је спорни тестаменат заиста писао и потписао тестатор Михаило. А што се тиче питања о тумачењу саме садржине тестамена, Апелациони суд је стао на гледиште, да се из саме садржине види, да је то завештање, јер га сам тестатор назива „својом последњом вољом.“ А одредбе у тестаменту које би се имале сматрати да су фидеикомисарног карактера, без утицаја су на саму важност тестамена и има се узети да и не постоје с обзиром да је устав од 1921. године укинуо фидеикомисе.

Ову пресуду је оснажио Касациони Суд.

Сматрамо да је схватање виших судова у овом спору било правилније. Мора се поклонити више вере оним вештацима који свој суд не дају само од ока на основу личног посматрања, већ исти заснивају на основу резултата добивених помоћу апарата које је дала модерна техника. Професори цртања нису у својим студијама изучавали графологију. А посматрање и сравњивање рукописа и поред најбоље воље може да наведе на погрешне закључке, који често могу да буду судбоносни за извесна лица. Безброј околности утичу да у великом размаку времена лице измени рукопис тако, да га је тешко упознати кад се сравњује са рукописом из ранијих времена. И онда није чудо што голо око — ма како се пажљиво посматрало — може да наведе на погрешне закључке ако се при сравњењу и испитивању не употребе помоћна средства до којих је модерна техника дошла.

Р. Милаћ, адвокат

За доношење одлука по сукобима надлежности среских судова у грађанским споровима надлежан је Апелациони, а не Касациони суд.

По спору Ј. В. против Р. В., а по појављеном сукобу надлежности између среских судова у Бољевцу и Зајечару, срески суд у Бољевцу доставио је Касационом суду сва акта овог спора, с молбом да Касациони суд у смислу § 8 зак. о свом устројству донесе потребну одлуку по овом сукобу. Касациони суд у свом II одељењу враћа сва акта среском суду, с препоруком да суд иста достави Апелационом суду на одлуку, позивајући се за овакво своје налажење на чл. 37 уредбе о убрзању рада код судских и исл. власти и § 8 зак. о устан. среских и окр. судова.

Апелациони суд, примивши акта од среског суда, не усваја своје ово гледиште Касационог суда и враћа цео предмет Касационом суду за општу седницу, дајући за то у писму бр. 11175 од 31 децембра 1931 год. овакво образложење:

„Размотривши сва акта овог предмета, Апелациони суд у Београду није се могао сложити са поменутиим примедбама Касационог суда бр. 12905 од 26 новембра 1931 год. налазећи да се помежути законски прописи, на које се примедбе бр. 12905 позивају, не односе на овај случај, те се као такви на њега не могу ни применити. Тако, § 8 зак. о устан. среских и окр. судова говори о томе, да ће прописи о правним лековима на пресуде и решења судија појединаца вредети и за пресуде и решења среских судова, упућују тиме на чл. 37 уредбе о убрзању рада код судских и ислед. власти, на који се и примедбе бр. 12905 позивају, али који пропис регулише само то, да ће Апелациони судови бити надлежни у другом и последњем степену да разматрају преуде судија појединаца, претпостављајући дакле једну судску одлуку коју заинтересована лица желе правним сретством било да униште било да преиначе, што овде није случај.

Према томе, по нахођењу Апелационог суда, ниједан од ова два законска прописа не регулише спорно питање о сукобу надлежности између среских судова, те је за расправу овог питања меродавно наређење § 11 зак. о устан. среских и окр. судова по коме, у недостатку специјалних законских прописа, за среске судове важе сви прописи који важе за првостепенне судове. Па како у смислу § 8 зак. о устројству Касационог суда сукобе о надлежности између првостепених судова решава Касациони суд, то Београдски апелациони суд налази да је за решење овог сукоба надлежности између среских судова надлежан Касациони суд, а не овај суд.“

Касациони суд не усваја ово мишљење Апелационог суда и у својој општој седници од 5 марта 1932 год. доноси под бр. 1026 овакву одлуку:

„Да је овде у питању грађански спор, чија је вредност не прелази 5000.— динара, према чему за разматрање одлука, донетих у истом спору, није апсолутно надлежан Касациони суд, већ у смислу § 8 зак. о устан. среских и окружних судова у вези чл. 37 уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти Апелациони суд у другом и последњем степену. Зато је за доношење одлуке о сукобу, који се је појавио између среског

суда у Бољевцу и средског суда у Зајечару, за извињање и пресуђење овог спора, надлежан Апелациони суд.

У прилогу овог иде још и то, што Касациони суд ни по одредбама новог законика о грађанском судском поступку (§ 42) не би био надлежан да решава сукобе надлежности између средских судова.“

Овакво гледиште Касационог суда сагласно је у свему са већ постојећом начелном одлуком опште седнице Касационог суда од 7 септембра 1921 год. бр. 9144, обавезном у смислу чл. 63 уредбе о убрзању рада за све судове, која је регулисала сличну материју, само, разуме се, у кругу надлежности судије појединца при првостепеним судовима.

Петар Доб. Вучковић

судија средског суда за срез врачарски

Нема места забрани од стране банке на њене акције, које од акционара нису сасвим уплаћене и које се акције, још неиздате акционару, налазе у банчиној државини.

Д. П. адвокат из Београда као пуномоћник једне београдске банке претставља суду, да је А. О. из Уздина у 1925 години уписао 50 комада банчиних акција у укупној номиналној вредности од 15800.— динара. Приликом уписа дужник А. положио је на име отплате за ове акције 500.— динара, а за осталу суму обавезао је се својеручно банци да ће остатак положити у отплатама до 1927 године. Како дужник, осим прве отплате, није положио ниједну од следећих отплата, то он, као заступник банке, прилажући акту тражења обавезу дужника А. моли суд да одобри забрану на горњих 50 комада акција, које дужнику нису још издате већ се налазе у банчиним рукама, а поред тога и на суму од 500.— динара, колико је дужник укупно положио банци досад. По овом тражењу Срески суд за град Београд одобрава забрану решењем бр. 25286 од 2 јула 1931 год.

На жалбу повериоца, због малих трошкова, и дужника, који налази да забрани у основи нема места, Београдски апелациони суд под бр. 7715/31 ништи:

„Што је потребно да суд, ради правилнијег доношења одлуке, у смислу § 323а г. с. п. оцени и у жалби повериоца истажнути навод односно величине досуђених му трошкова, па у вези раније оцењених навода и поднетих доказа своју одлуку донесе“.

Срески суд поступа по овим примедбама и решењем понова одобрава забрану, досуђујући при том веће трошкове повериоцу. По жалби дужника, Апелациони суд примедбама бр. 4515 од 20 маја 1932 год. ништи:

„Што је суд приликом доношења одлуке требао да да разлога о томе, да ли је поднетом пријавом од стране потражиоца забране утврђена дуж-

никова обавеза, наиме да ли је поменута исправа чиста и јасна у смислу § 377 грађ. суд. пост. да се на основу ње може забрана одобрити.

То што дужник није на време уплатио акције, има санкције у чл. 24 и 25 зак. о акционарским друштвима, па је потребно да се при доношењу одлуке оцени, да ли неуплата акција ствара на страни акционара такву обавезу, да би било по закону места за одобравање забране и то на акције које због непотпуне исплате нису још ни издате и налазе се у притежању потражиоца забране, као и на положену суму од 500.— динара на коју дужник, у случају непотпуне исплате, губи право“.

Срески суд усваја ове примедбе и доноси решење, којим потражиоца забране одбија од тражења.

Треба овде напоменути да је извесно време Апелациони суд снажио решења којима су овакве забране одобраване а да је овде изложено мишљење преовладало тек од извесног времена. Отуда, вероватно, прве примедбе ниште решење само у погледу досуђених трошкова, ма да је и тада постојала жалба и дужника, док доцније примедбе изречно веле да траженој забрани, у оваквим случајевима, нема места.

П. Д. В.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*Paul Oertmann, Interesse und Begriff in der Rechtswissenschaft, Leipzig 1931, стр. 100**

Проф. Ертман је писац чија реч у немачкој науци (специјално грађанског права) много вреди, како о њему вели проф. Штол у својој критици на ову његову књигу. У овој књизи, Ертман заузима став према интересној јуриспруденцији и у чланку додатом при крају: *Soziologische Rechtsfindung* став према школи слободног права и полемише поглавито са Ернестом Фуksom. Вредно је чути шта каже овај угледни научник (писац познатог дела: *Rechtsordnung u. Verkehrssitte*, 1914) о интересној јуриспруденцији, којом се и највише бави, нарочито за то што он баш хоће, противстављајући појмове *интерес* и *појам*, да је критично оцени. Мање је интересантан његов став према школи слободног права, која се, иначе, сматра екстремном и с којом се не слаже ни интересна јури-

*) В. такође приказе на ову књигу Штола у *Deutsche Literaturzeitung* в. 10 April 1932 Heft 15 и Е. Улмера у *Archiv für die zivilistische Praxis*, 15 B., 2 H., 1932.

спруденција држећи се „историске“ воље законодавца, од вредности постављених од њега. И, шта можемо констатовати?

Ми можемо констатовати да Е. признаје велике заслуге интересној јуриспруденцији, — и да, у осталом, не пориче заслуге ни школи слободног права, у колико их има. Ми сазнајемо да је у немачкој науци основни штимунг у корист интересне јуриспруденције, — на штету логицистичке (конструктивне) јуриспруденције (Begriffsjurisprudenz). Али не само у науци већ и у јуриспруденцији (како јој и име казује), што се види нарочито у одлукама највиших немачких судова (Reichsgericht-а и других врховних судова). При суђењу ови судови се воде данас претежно социалним гледиштима. Е. наводи као типичан пример чувену пресуду Цив. сената IV од 6. II. 1923 о делимичном штрајку (Teilstreik), III св. 106, № 74 коју треба поредити с једном пресудом, рецимо, из год. 1884 (в. ст. 4 књиге). Раније су судије имале култ према слову закона (т. ј. тумачили су закон буквално) и водили рачуна само о формалној доследности. Наравно, и данас се јоште греши увек, и подлежи чару дијалектике појмова. Али није ли сâм Савињи, и ако творац историске школе, остао под утицајем природноправне концепције? И није ли Јеринг, који је прокрчио пут за интересну јуриспруденцију, био дуго под утицајем конструктивне? Није никакво чудо, ако се судови навикнути на тзв. позитивизам старијих закона, као што је то био општи Landsrecht, у замену за позитивизам тј. за „чврсту“, и строгу норму прошлости, сада и сувише страховљиво и слепо држе прејудица. Ту може да помогне само ново васпитање, за које треба времена. Е. признаје благотворни утицај ових школа на преоријентацију праксе, ипак покушава да нас убеди да је понекад и раније здрав разум побеђивао првобитну ускост тумачења, и да се у осталом не може објаснити само утицајем слободног права, ако данас Фукс од 38 пресуда најновијег датума половину оглашава као добре и више них као праве модернистичке по слободи духа (В. примере на стр. 20, где су победили обзир на интерес странака и друштва).

Признајући заслуге интересној јуриспруденцији, Е. се не устеже да јој учини прекоре. Њему се чини да она једнострано води рачуна највише о економским интересима (наводећи и неке примере из књиге оца школе, Хека: Schuldrecht). Таква примедба би могла бити оправдана, у колико би се хтело њом да констатује наклоност да се у пракси, при конкретним случајевима, да претежност овим интересима, али никако у колико би се хтело да начелно обележи гледиште школе. Јер очевидно ова школа нема никакве везе са материјализмом, и појам интереса обухвата не само материјалне већ и моралне или „више“ интересе. Она баш наглашава да се мерење интереса врши по критериуму правичности и морала „категоричним императивима морала, религије, али и

социалним основним гледиштима“, и иде чак до последњих и највиших идеала, кад позитивно право или гледиште „владајућег културног слоја“ не дају мерило (по речима Штола). Но ми не видимо ни да се може говорити и о некој наклоности школе да се обзире више на економске интересе. То без сумње не искључује да се у појединачним случајевима праве погрешке, особито у данашње време, када су ови интереси на дневном реду и људи су за њих врло осетљиви.

Е. има јоште један прекор који је јако погодито претставнике школе. Он наводи писмо једног студента, у коме овај изражава своје разочарење у школу. Он није, на име, нашао у Хековим књигама једну јединствену слику, јединствена начела, која важе у једној области права, и зато се није умео наћи и извући користи. На основу писма једног студента, макар био од најбољих и од оних који имају интереса и разумевања за научне проблеме, не може се сигурно закључити о практичној вредности школе. Штол је на то одговорио патетично. Један емеритирани професор, у 72. год. живота научник с репутацијом какву има Хек, — зар је могао издати једно дело, послие више од 30 год. наставничког рада, које не би било и практично врло употребљиво? И наука и пракса могу му бити само захвални, што је открио нове проблеме и што је на старе бацио нову светлост и изнео пуно гениалних појединачних решења — увек и свуда, спроводећи доследно један исти метод? И други писац, Улмер (који се изгледа и не рачуна у присталице школе) истиче да је највећи успех њен, што је свесним наглашавањем методе васпитала генерације и што је била у правом смислу њихов учитељ (тамо, разуме се, вели он, где репетиториум није могао ухватити корена). Одиста, несхватљиво је да се говори о практичној неупотребљивости једне школе која решава једно питање *практичног* домаћаја, питање о тумачењу закона и којој се признаје да је имала благотворног утицаја на судове Међутим разумљиво је, ако се не нађе једна јединствена слика, пошто је ту реч о методу тумачења, а не и о погледима на поједина материјална питања. Има ту још нешто друго. Метода мерења интереса није лака, како би се то мислило, осим ако неће да се питања решавају по „здравом разуму“, осећању и интуицији. За њу вели сам Е. да чини много тежи задатак него конструктивна метода, нарочито где су у питању више различитих интереса и, поред приватних, и јавни. И, разуме се, дешава се и претставницима нове методе да погрешно одмеравају интересе или да не виде да раније тумачење има за себе извесних практичних разлога. Тако на пр. Фукс греши када пребацује ранијем тумачењу § 823 В. GB., што изузима од заштите права потраживања. У истини, за такво изузимање постоје објективни разлози, и баш је доказ да се ту не води рачуна о самом слову закона т. ј. о буквалном смислу речи „право“ у том параграфу.

То су примедбе Е. практичног значаја. Са гледишта чисто теоретског, Е. би хтео да изврши помирење између нове школе мерења интереса и теорије логицистичке. То он хоће да постигне на тај начин, што признаје, пре свега да се при тумачењу има да у првом реду роди рачуна о вољи странака, све докле је она извесна (eindeutig), и да се тек од момента када она није одређена може доносити решење на основу мерења интереса. Ако је код законодавца главно само мерење интереса, т. ј. правнополитички момент, код судије он добија важности кад нема одређене воље, које ћемо се држати. Поштовање воље странака има само по себи правнополитички интерес првог реда, што је признао и сам Хек у широкој мери (Grundriss des Sachenrechts, ст. 240 и даље, ст. 500 и даље), као што се, такође, мора поштовати и воља законодавчева, пошто верност закону претставља исто тако интерес првог реда. И овако ограничена, употреба методе мерења интереса има у пракси стварно врло широку примену. То може да се види из примера који наводи Е. (ст. 15). То је пример са потписом жене при уговору о најму стана од стране мужа. Њен потпис може имати само акцесорни значај. Нити жена може желети да се сматра везаном, и кад се муж користио правом привременог отказа, нити кућевласник да жена остане најемник. Мерење интереса доминира тамо где законодавац овлашћује судију да суди по „правичности“ или по „поштењу“ (Treu u. Glauben). Као интересантан пример за ово наводи Е. чувену одговорност по правичности правноспособног лица из § 829. BGB. Овде треба пазити на то да ли и у колико правичност захтева „нарочито с обзиром на односе учесника“ да не буду оштећени а да с друге стране учиниоцу (неурачунљивом) не буду одузета потребна сретства за пристојно издржавање. Мере се дакле ту интереси оштећеног и учиниоца час у корист једног час другог (ст. 31). Аналогија и argumentum a contrario, готово дискредитовани ранијом некритичном формалистичком применом, постају врло плодна сретства кад се појми једном да ту има да се пође од материјалних, правнополитичких гледишта. Сличност и различитост ствари се не оцењује само по формалној страни већ према њиховој вредности и значају. Тако ће се путем аналогije појам животиње из § 833 проширити на бациле —, бациле нису животиње у смислу овога параграфа, али они могу бити опасни за трећа лица — па макар онај који ради с њима (Züchter) имао научни и идеални циљ (ст. 29). Ту Е. одбацује формализам, јер овај није у стању да пружи критериум да ли ће се, у једном истом случају, употребити аналогја или, напротив, argumentum a contrario: критериум ће пружити тек оцењивање интереса. Али ту се он не може сложити ни са теоретичарима слободног права, јер од увек се једнако једнаком мером мерило и неједнако неједнаком, и.

то се још од времена грчких мудраца сматрало као основно чело етике.

У признавању правнополитичког интереса Е иде још даље и признаје — што више није „проста аналогија“ — да се на основу једне правне мисли, која је већ добила изражаја у закону, доносе решења и за друга питања, која имају једнаку правнополитичку вредност, и кад нису предвиђена у закону. Тако би на пр. било бесмислено, ако би стицањем својине путем државине могло водити да власник има јачи положај него кад он то постаје путем споразума и предајом ствари. Јер, државина може имати само тај циљ да почетне недостатке стицања својине изглади (ст. 30).

У дискусији са школом слободног права Е. подвлачи верност закону као једно „високо, неоцењиво добро, које се скупо не купује ни чак по цену једне неправичне пресуде“. И поред тога признања, социолошком и правно-политичком разматрању је остављено огромно поље оцењивања стварних прилика (*tatsächliche Würdigung*), нарочито кад се имају у виду „еластичне“ норме (на пр. судија има да одреди колика је брижљивост потребна у саобраћају, ст. 89). Верност закону не може бити никада циљ већ претпоставка за добру одлуку, — главни циљ је наћи „тачно, правилно право“ (што Фукс назива *Kurtosozologie*, позивајући се на Јеринга, Бекера, Колера). „Он (судија) употребљује закон као уметник племенити инструмент да би измамио својим моћима чисте тонове“ (ст. 95).

Што се тиче улоге појмова у праву, Е. би хтео да учини неку синтезу конструктивне и интересне јуриспруденције. У истини, ни интересна јуриспруденција не може порећи важност појмова, само кад се појми да никаква теорија и никакав систематски преглед, и чак никакав законодавац данас, не може без општих појмова. Главна је ствар да се из научних појмова и конструкција не извлече позитивно-правне последице у место из самих прописа¹⁾. Тако би на пр. било недопуштено из усвојеног (теоретски) јединства кореалне обавезе римског права извући закључак било о субјективном било о објективном дејству извесних чињеница које наступе код појединих *societ*. Ту се може, обрнуто, из објективног дејства, у широком обиму признатог код таквих догађаја, извући закључак о јединству кореалне обавезе, као што то вели на пр. Виндшајд правилно. Појам не производи позитивну правну садржину, али је неопходно средство за његово правотехничко уобличење, његово ризумно, систематско обухватање и уређивање. Али он је то и за само закон даваца који ће га у прописима употребити, на пр. он ће употребити тзв. термилошке појмове (како што су то појмови ствар § 90, битни састојак § 93, заменива. употребљива ствар § 91, плод § 99, заступништво § 164

¹⁾ В. о томе наш *Pokušaj podele drž. funkcije u formalnom i materijalnom smislu* (Zbornik znanstvenih rasprav IV letnik 1924/25, ст. 107—109).

В. Г. В. и др.), иако они, до душе, сами за себе не производе правна дејства већ у вези са другим посебним појмовима, или кад се види из закона, једног или више прописа, да је законодавац једну ствар схватио на један начин, и да је присталица једне теорије (такав један закључак извлачи Е. у корист теорије креације код вредносних папира из §-а 794). И зато се они могу даље дедукцијом употребити на друге случајеве: то је сасвим јасно за термилошке појмове, али је могуће и код других. Е. опомиње да при томе будемо обазриви и да не заборавимо на правнополитичку вредност тако добивених резултата. Бранећи конструктивну методу од школе слободног права, он изражава једну лепу мисао о историској улози конструктивне методе. Она је, наиме, имала улогу да је јуриспруденцију ослободила од буквалног тумачења закона, што је појамно, кад се узме на ум да је њен главни напор управљен на то да створи од права један логички систем.

Штол, претставник интересне јуриспруденције, сматра да овде не може бити речи ни о каквом помирењу школа из простога разлога, јер и нова школа признаје појмове. Хек је могао претерати у томе; па је, између осталог, створио теорију да могу бити две или три конструкције еквивалентне (једнаке вредности). Али то не значи да цела школа претерује. Сам Штол одбацује теорију еквиваленције конструкција, као што је начелно одбацује и Е. допуштајући врло ретке изузетке¹). Основна ствар по Штолу је *какви су правни појмови*, и они су, у смислу интересне јуриспруденције, појмови *вредности*, што ће рећи да се у праву ствари оцењују телеолошки. То је сасвим тачно, јер појмови су израз ситуација интереса и доминирани циљем, интересима и осећањима, и за то је важно повући границу од којег момента долази до речи правнополитичка метода, тј. оцењивање интереса. Међутим, докле је текст јасан, хоћемо ли тумачити по циљу и је ли нам то потребно у опште? Теорија оцењивања интереса има несумњиво смисла, као теорија која верује у *објективни систем* вредности. Но она ће морати да призна да *оцењивање* (вредносно, интересно) долази кад закон не даје више јасног одговора, сâм или у систему. У сваком случају морамо се кретати између текста одн. воље и (објективне) вредности, час ближи час даљи тексту или вредности. Ж. Ренар (у књизи *La valeur des lois*, 1927) направио је једну скалу, дајући највише места вољи код уговора, а највише циљу код закона, остављајући у средини установе. И тако ми одиста видимо користи од тога ако неко, као Е., нагласи важност појмова и воље у праву. Друга битна тачка се односи на употребу појмова од стране законодавца и дедукцију при тумачењу. Е. у вези с тим посвећује

¹ В. мој приказ тезе Др. М. Гавриловића, Архив, 1924, ст. 151. где изражавамо мисао да еквиваленција конструкција може наћи примене „у извесним границама и под извесним условима“.

велики део књиге разликовању појмова: правних и неправних (изванправних), основних и правнопозитивних, и то његово разликовање не изгледа исто као оно код Штола или Хека на *Ordnungs-* и *Gebotsbegriffe*. На ову тачку ћемо се вратити доцније нарочито. Овде је од важности констатовати да и закон може употребити појмове. Појмови имају важности и у позитивном праву, и ту је у праву Ј. Мџр који у полемици са Келсеном, ту ствар утврђује¹⁾ — или *Siegfried Marck*²⁾. Појмови су нам потребни не само у теорији већ и у пракси. Лепих опажања чини о њиховој потреби Мџр, али такође и Улмер³⁾ који их назива „функционерима“ у правним системима и указује на конзервативност њихову, али и на њихову тежњу да се проширују на нову садржину, долазећи у затегнут однос са стварношћу.

Гледиште Е. у суштини је гледиште које иде са модерним покретом тумачења, али не заборавља да при примени закона супсумција остаје нужна форма, и као такво одликује се одмереношћу према екстремностима теорије слободног права, неких претставника интересне јуриспруденције, или неких писаца присталица Дигиеве и Жениеве концепције у Француској (на пр. *Morin*⁴⁾). Таквих умерених има све више, — но и они у суштини заступају ново гледиште; у такве спада и писац ових редака. Са Мџром би се могло рећи *in abstracto*, да код законодавца доминирају алогични елементи, код судије више логички. Али, практично и конкретно, разлика се претвара у ступњу кад се узме на ум да су наши појмови више или мање неодређени и да правни систем није систем у коме се из вишег става извлачи нижи као из какве математичке аксиоме, већ да и нижи став има нешто за себе, своју индивидуалност. Ми ћемо подводити нижи став под виши, у колико су оба одређена. Питање је колико су они конкретно одређени. Право је један систем појмова и принципа, али у коме појмове и принципе у великој мери одређује онај који примењује законе. Наравно, систем телеолошки и социалан, систем са компромисима и ограничењима, у коме је логика само једно средство, а не циљ.

Ђ. Тасић

August Hegler, Zum Aufbau der Systematik des Zivilprozessrechts
Festgabe für Heck, Rümelin, Schmidt 1931, ст. 216—244.

Интересна јуриспруденција има претензија не само у области тумачења закона него и научне систематике. Из чланка А. Хеглера можемо видети како она то замишља. На место

1) *Das Logische im Recht*, *Revue int. de la th. du droit*, 1927-28, Année II

2) *Substanz u. Funktionsbegriff*, 1926.

3) У напред цитираном приказу.

4) *La loi et le contrat. La décadence de leur souveraineté*, 1927.

категоријалне или конструктивне класификације она хоће телеолошке. То значи да она хоће да на место подвођења појава једне правне области под један најопштији појам одн. најопштије појмове (правни однос, право — ово са моментима као што су: субјект, постанак, престанак, претпоставка, садржина и т. д.) постави на чело принципе и идеје које доминирају у дотичној области. Тако на пр. ваља поћи од начела индивидуалне слободе, како је учинио фон Хипел за приватно право (Хипел је написао такође једну одличну расправу о противправном административном акту, израђену по телеолошкој методи). Пошто је право један нормативан систем, то првобитна и главна подела може бити само телеолошка.

Данас у науци грађанског поступка владају у главном две конструктивне поделе: једна (Бетман — Холвега и доцније Билова) почива на појму *правног односа* и друга на појму *„права на правну заштиту“* (Бакса).

Ни једна ни друга нису се показале довољним, да обухвате целокупан правни материјал, због чега су се појавиле комбинације обадвеју конструкција (спајање у једну, и тиме примање за полазну тачку двају и не једног појма). Важније је да оне не изражавају битно (в. ближе са 226—230, ст. 232). То може да изрази телеолошка. „Јер, као што је већ примећено, норма и циљ су корелативни појмови. Циљ обухвата смисао и садржину правних норми, но веза циљева даје тек значење сваке посебно, пошто је код правних норма реч о форми стварног поступања докле циљ обухвата смисао стварног понашања и веза циљева значење сваког посебног акта“.

Са тога гледишта писцу се чини да ваља поћи од мисли да је циљ грађанског судског поступка заштита материјалног права. У резултату (водећи рачуна о психолошким, теоретским и конкретним практичним оцењивањима) та класификација, по њему, испада овако: I. Органи правне заштите, нарочито судови. II. Лица која траже заштиту и њихови проивници („партије“), њихови заступници и помоћници. III. Облици и претпоставке за правну заштиту (в. ближе ст. 242 и даље).

Ђ. Тасић.

Josip Cugmus, referent ministarstva saobraćaja, *Osnovi železničke tarife*. Predgovor napisao Lazar Radivojević, min. saobraćaja, 1931, стр. X и 239.

Последњих година проблемима железница и нарочито економији железница поклања се у нас и у литератури све већа пажња. Ова књига Јосипа Цугмуса долази у низу публикација, посвећених економији железница у нашој литератури, и она је несумњиво до данас најуспелија књига ове врсте код нас. Тарифски референт министарства саобраћаја, сарадник на свима југословенским железничким тарифама, претставник министарства саобраћаја у Тарифском одбору

од 1926 до 1931 године, писац је као истакнут практичар на најодговорнијем положају југословенске железничке политике, прикупио довољно искустава, које је у овој књизи настојао да среди и повеже у један систем. Али се, при своме раду, није задовољио само систематизовањем својих богатих искустава, него је покушао и да изради теоријске основе формирања железничке тарифе, да расчлани савремене научне теорије о железничкој тарифи у области народне економије, да из ових теорија извуче оно што му је изгледало најбитније, и да тако створи сопствене теоријске полазне основе за изградњу железничке тарифе. У даљем своме раду писац је покушао да повеже теорију и праксу, и да обради проблеме тарифске политике и тарифске технике. Према томе књига треба да претставља и једно теоријско дело и један тарифски уџбеник за потребе железничке службе. Да бисмо видели, колико је писац у својим настојањима успео, морамо да се прво упознамо и са садржином књиге.

Цугмусова књига има четири главе: I Појам, основа и подела тарифе; II Теорије тарифске политике; III Спровођење савремене тарифе политике; IV Тарифска техника. Књига завршава додатком, који садржи упутства за практичну примену тарифе за превоз робе. У првој глави писац почиње са дефиницијом, разграничењем појма железничке тарифе. Он сматра да је „железничка тарифа онај систематски израђени, и, према законским прописима, објављени скуп свих одредаба меродавних за превозни уговор, превозних цена и споредних пристојби (такса), којима се превоз железницом регулише подједнако за свакога, ко испуни услове у њему наведене“ (стр. 3). Већ ова претежно правна дефиниција тарифе садржи директиве доцнијих тарифско-политичких разматрања пицчевих. По њој, тарифа са свима својим одредбама и прописима, мора бити јавна, једнака за сва лица и предузећа, искључује дакле свако тајно индивидуално повлашћење. И у даљем приказивању правних основа и битних обележја железничке тарифе Цугмус истиче начела *јавности и једнакости, сталности и јасности* железничке тарифе и превозних цена. Извршивши у првој глави још поделу тарифе према разним мерилима и сабивши укратко своје гледиште о односу државе према тарифској политици (гледиште оригинално, у великој мери исправно, ма да недовољно мотивисано) писац у другој, сразмерно краткој, глави говори о разним теоријама тарифске политике. Он разликује две економске теорије железничке тарифске политике, једну која се заснива на *народнопривредним интересима*, и другу која полази од железнице као *самосталног привредног предузећа*. Прва се руководи начелима економске политике, друга се, по схватањима писца, руководи елементима практичног искуства. У трећој глави писац обрађује савремену железничко-

тарифску политику и питања са којима тарифски политичар практичар (железничар) долази у додир. Ова је глава нарочито убедљива, јер се заснива на дугогодишњим запажањима писца, тако да је писац могао свако питање, на које је у литератури наишао да провери, на основу сопствених запажања и искуства. Отсеци о утицају привреде на практичан рад тарифског политичара, о утицају државних привредно-политичких мера, државне трговинске политике, полицијских и пореских мера, о утицају конкурентских предузећа (железница које припадају другом предузећу или другој држави и аутомобила), пружају не само занимљива књижевна запажања него и драгоцени резултат и искуство сопствене делатности писца. Аутор је имао одлучујућу реч при многим тарифским одлукама и његова разлагања у овој области завршавају се увек одређеним, јасним и категоричним закључцима. Трећа глава претставља, по нашем мишљењу, и оно што је, са гледишта економске политике, најбоље у овој књизи и штета је, што је и она у сразмеру са теоријски неинтересантном четвртом главом, која је посвећена тарифској техници (ова последња глава има преко 100 страна и обухвата више од половине књиге) сувише кратка. Међутим баш ова четврта глава је од великог значаја за железничке чиновнике и привреднике својом практичном инструктивношћу.

Ц. књига је сјајно дело једног практичара. Писана је живо, лако, убедљиво. Она значи велики напредак и према предатној књизи Михајловићевој (Железничка тарифа, Београд 1910) и према нашим домаћим савременим делима посвећеним економији железница. Она је много интересантнија и од неких страних (н. пр. аустријских) уџбеника ове врсте, рађених за железничко особље. Као уџбеник је чак и нешто сувише сложена у размештању грађе. Исто тако књига има својих недостатака са економски-научног, т.ј. теоријског гледишта. Писац нам је у другој глави дао довољно материјала, али ипак обрада теоријског гледишта логички није довољно промишљена. Начела економске политике и елементи практичног искуства не могу да се ставе једно против другога, као што није могуће противстављање „теорије тарифске политике с обзиром на народну привреду“ и „теорије тарифске политике као самостално привредно предузеће“. Интереси народне привреде су елементи формирања цена саобраћајних услуга само у толико у колико, повећање ставова железничке тарифе може неповољно да утиче на количине транспортваних добара и следствено уколико изазивају смањивање железничких прихода. Исто тако не можемо се сложити са писцем, да је наука о тарифској политици стварно саставни део трговинске политике (стр. 27), јер би у томе случају отпали сви они закључци пишчеви, који се односе на теорију железничко-тарифске политике (стр. 63). Таквих несагласности има код писца више. (На стр. 141 говори, да „изузетни та-

рифски прописи претстављају неку врсту изигравања закона“ а на стр. 195 тврди, да је „систем изузетних тарифа постао норма код свих железница и претставља врло важан део рада тарифског техничара“). Многе од ових несагласности могле би се уклонити мало вештијом стилизацијом. Приказујући новије теорије формирања привредних цена писац на стр. 57) наводи, да „најисцрпније проучена и израђена новија теорија постоји у 1922 години. Ту је теорију изнео Др. Емил Сакс...“ Зашто у 1922 години, кад је прво издање Саксовог дела (чије друго издање је изашло 1918 до 1922 год.) објављено више од четрдесет година раније (1878—79). Као практичар, Ц. рукује са научном литературом доста тешко, ма да се види, да је савладао важнија теоријска дела из области коју обрађује. Ипак најважнији део књиге су практична запажања пишчева, која су још више драгоцене, јер садрже и потребне конкретне закључке, оригиналне и самосталне. Пишчеви погледи на железничко предузеће су потпуно савремени и економско-политички засновани и његови предлози за реформу тарифске технике су добро промишљени. Тако његове основе железничке тарифе претстављају велику добит за нашу још увек оскудну саобраћајну економску литературу и једну тековину наше економске литературе.

М. Мирковић

Privatrechtliche Probleme des Devisennotrechtes, Von Universitätsprofessor *Dr. Artur Lenhoff*, Wien 1932, S. 36. (Verlag der österreichischen Richterzeitung, Riemergasse 1).

Као сасвим разумљива последица привредно-финансијских тешкоћа у које су запале данас многе државе, појавило се, нарочито у земљама дунавског базена, специјално законодавство које регулише принудним прописима девизни промет. Приватно-правни проблеми који се постављају у вези с овим новим законодавством дали су маха стварању једне обилне литературе, особито богате на немачком језику. У тим принудним прописима девизнога права многи су писци хтели да виде читаву малу револуцију која не остаје без утицаја ни на основне, досад опште важеће приватно-правне принципе. По тим ауторима су принудни девизни прописи начинили праву брешу у логици приватнога права.

Насупрот таквом гледишту Г. професор *Lenhoff* у својој горе цитираној расправи труди се да докаже како Девизни закон не само да није хтео, већ да, с обзиром на аустријско уставно право, није ни могао нарушавати традиционална приватно-правна начела. Своју тезу Г. професор *Lenhoff* брани на тај начин што даје једну оштру и не мање суптилну анализу следећих проблема које поставља принудно девизно право:

1° Пре свега сва валутна дуговања, тј. она дуговања чија је садржина изражена у страном новцу, сматрају се за дуговања у новцу, пошто по своје привредном опредељењу и она играју улогу средства плаћања. То је случај чекова, меница, налога за исплату и свих осталих новчаних сурогата; у Совјетској Русији нпр. ту улогу играју чак и поштанске марке. Општи прописи о дуговима у новцу примењују се према томе и на сва валутна дуговања, пошто је и код њих увек новац тај који је *in obligatione*.

2° Тако случај накнадно наступеле немогућности извршења обавезе не може се применити на новчани дуговински однос, јер се новац у њему појављује само као мерило вредности. Дакле немогућност исплате једног валутног дуговања не може да наступи, пошто валутни дуг, као ни дуг у домаћем новцу, није дуг *in specie*, већ *in genere*, а *genus nunquam perit*. Што се тиче случаја § 989 О. А. Г. З., том одредбом је регулисан један специјалн начин извршења обавеза, тако да се у њему не поклапају предмет извршења с начином извршења обавезе (в. и § 987 О. А. Г. З.)¹⁾ Уклања дуговинску обавезу само немогућност прибављања уговореног дуговинског предмета, а не и немогућност уговореног начина исплате, § 989 је само примена општег правила § 1447 О. А. Г. З. који регулише престајање права и обавеза услед пропасти дуговинског предмета.

3° Аустријско трговачко и менично право (Чл. 336 Трг. Зак. и чл. 37 Мен. Зак.) изрично установљава супституционо овлашћење у корист дужника у новцу, на основу којег дужник свога повериоца може подмирити у домаћем новцу уместо уговоренога. Међутим једна општа одредба која би дозвољавала ову супституцију не постоји у аустр. праву, те је спорно да ли се она може применити и у осталој области аустриског приватног права. Према томе у случају „ефективне клаузуле“ дужник има своју обавезу да подмири на уговорени начин, тј. у утврђеној валути. Али ако му је то забрањено или немогуће — јер, с обзиром на § 4 Девизног Закона, Народна Банка која има монопол куповања и продаје девиза, може да му исте не стави на расположење — тада за дужника настаје правна немогућност да свога повериоца намири у уговореној валути, те је на тај начин овлашћен да свога повериоца исплати у домаћем новцу. Поверилац нарочито уговорене врсте новца са своје стране пак исплату у домаћем новцу мора да прими, јер иначе пада у поверилачку доцњу. И овде дакле нови моменти, унети од стране девизних прописа, могу да уђу у рамове традиционалног приватног права.

¹⁾ § 989 Општег Аустријског Грађанског Законика гласи: „Ако у одређено време враћања такве (нарочито уговорене) врсте новца нису у држави у саобраћају, онда дужник мора измирити повериоца онајближе сличним новцем у таквом броју и на такав начин, да поверилац добије у време зајма постојећу унутрашњу вредност онога што је он дао.“ — Превод Г. Д-р Драгољуба Аранђеловића.

4° Што се тиче висине дуга, главно је питање колико ће дужник у домаћем новцу имати да плати за свој дуг у иностраној валути. Чл. 336 Трг. Зак. и чл. 37 Мен. Зак. говоре о „плаћању дуга у страном новцу у месту плаћања према вредности у доба достава“, а та вредност се одређује према званично утврђеном берзанском курсу. Но питање је како ће се утврдити вредност стране валуте у земљи кад се због девизних прописа тај курс не нотира, или кад дужник, опет услед девизног законодавства, није у стању да прибави девизе гласеће на инострану валуту. Кад је место плаћања у земљи важећи је курс одређен од стране Народне Банке. Ако је место плаћања у иностранству и тада ће домаћи суд да прими као оправдан разлог немогућност уговореног начина исплате — у случају да се та немогућност јавља као последица девизних прописа — али ће онда узети за основу онај курс који домаћи новац има у месту плаћања налазећем се у иностранству, сходно § 905 ал. 2 О. А. Г. З.

5° Да ли ће се пак дозволити обрачунавање страног новца у домаћи према једном курсу који би био виши од онога званично утврђеног, није закон изречно предвидео. Али с обзиром на дух девизног законодавства, којем је био циљ да се избегне повећање оптицаја домаћих средстава плаћања — из којег се разлога званични курс и установљава — изгледа да се на горње питање може дати само негативан одговор.

6° У погледу оних дуговинских односа, међутим, који потпадају под неко друго, неаустријско законодавство, одређиваће се и немогућност одређеног начина исплате од стране дужника према закону земље дуговинског односа. Али ако изван дуговински однос пада нпр. према швајцарском међународном приватном праву под аустријско право, тада ће швајцарски судија имати да реши о немогућности начина исплате по аустријском приватном праву, па дакле и према постојећим принудним девизним прописима.

7° Пошто је дуг у страном новцу новчани дуг, то значи да и одлука којом се повериоцу досуђује право наплате његовог потраживања у иностраној валути, има да гласи на домаћи новац. Исто тако приликом присилне, судске наплате потраживања, узабрањени страни новац ставља се на расположење повериоцу као и домаћи, наравно пошто се претходно изврши обрачун у домаћој валути, према горе већ поменутих прописима.

8° Ово досуђивање у домаћем новцу не вређа ниуколико права повериоцева, пошто ће њему Народна Банка, на основу поднесене пресуде, издати страну валуту увек кад може и кад нађе да је његов захтев оправдан, без обзира на то што пресуда гласи на домаћи новац; док ће, обрнуто, она одбити да му изда тражење девизе ако његов захтев нађе неоправданим, па макар судска пресуда гласила и на страну валуту.

Девизни прописи утичу, дакле, на приватно право само уколико је у питању начин исплате дуга. Девизним прописима је, наиме, створена разлика између начина и обима исплате тиме што је утврђена једна стална релација између стране и домаће валуте. Али остају и даље дозвољене све друге клаузуле којим би био циљ да се утврди једна стална вредност дуговинске обавезе (*Wertbeständigkeitklauseln*); тако је могућа „златна клаузула“ или „робна клаузула“ где је вредност изражена у одређеној врсти и количини робе. Уопште остају дозвољене све вредносне клаузуле пошто се оне односе на висину дуга, док су укинуте „новчане клаузуле“ које се односе на начин исплате дуга. — Најзад уколико Народна Банка има монопол трговине страних платежних средстава и право утврђивања њиховог курса, она се може, услед девизних одредаба, појавити и у функцији јавно-правне установе, у случају нпр. кад даје или одбија да дâ одобрење за извоз девиза. У томе случају само Народна Банка је Девизним законом ослобођена сваке одговорности за причињену штету, уколико пак остаје на тлу приватног права, општи прописи о накнади штете и њу вежу.

После једне тако убедљиве аргументације, ми у начелу можемо примити закључке Г. професора *Lenhoff-a*, но с том резервом да ако формалне конструкције грађанског права и нису повређене принудним девизним правом, ипак се мора признати да је њиме повређен дух приватног права. Јер и само право Народне Банке да принудним путем утврђује цену страном новцу претставља једно новачење, које, и ако је у својој основи само економско-финансијска мера, претставља истовремено и једно новачење у приватно-правном смислу. Јер слобода уговарања, битна одлика приватно-правних односа, је несумњиво ограничена девизним прописима који имају императивни карактер. Тако је јавно право нашега доба — овога пута можда само привремено — у ствари још једном закорачило у област приватног права. Али додајемо одмах да то закорачење претставља, начелно, мању повреду принципа приватног права него што је то случај нпр. императивних одредаба код уговора о раду: јер код уговора о раду принудни прописи су само у интересу једне друштвене класе, док је државна интервенција код девизног промета дошла као резултат интереса свих класа. Да ли пак и у овим принудним девизним мерама треба да видимо још један симптом декаденције индивидуалистичких начела прокламованих великом француском револуцијом, декаденцију економско-политичког либерализма прошлога века и корак ближе социјализацији и етатизацији приватног права, или је напротив принудно девизно право само једна мера од пролазног значаја, то ће моћи само будућност да покаже.

Д-р Б. С. Марковић

БЕЛЕШКЕ

Годишњи састанак Међународног института за јавно право. — Овогодишњи састанак Међународног института за јавно право отворен је 7 априла на Правном факултету у Паризу. Из разних држава научници-чланови овог института били су присутни: Г. Г. Х. Бертелеми, Жозеф Бартелеми, Теисије, Лаферијер, Политис, Флајнер, Диец (Diez), Бонар, Жорж Сел, Гаскон и Марен, Ласки, Келзен, Вернер, Андерсен, Стаинов, Гровски, Миркин-Гецевих, и други.

После поздравног говора Г. Флајнера прошлогодишњег председника, Институт је изабрао за новог председника Г. Николу Политиса, грчког посланика у Паризу и хонорарног професора париског Правног факултета. Затим су изабрани у управни одбор за 1932-33 Г. Г.: Бартелеми (Француска), Флајнер (Швајцарска), Гарнер (С. А. Д.), Жез (Француска), Лоренс-Лоуел [Lawrence-Lowell], (С. А. Д.), Тома (Немачка); генерални секретар: Миркин-Гецевих, и благајник: Ролан.

Ген. секретар, проф. Б. Миркин-Гецевих дао је извештај о раду Института у току 1930-32 и приказао 4-ти Годишњак Међународног института за јавно право који је израдио ген. секретар у сарадњи са европским и америчким правницима. У годишњаку су објављени сви јавно-правни закони, сви уставни текстови и важнија јуриспруденција држава целог света за 1931. Ова важна збирка, на француском језику, представља драгоцен извор правне и политичке документације.

Затим је донета одлука о скором покретању *Библиошке Међународног института за јавно право*. Ова библиотека састојаће се из више свезака и представљаће за научнике целог света велику збирку теорије савременог јавног права.

Председник је приказао две књиге Интерпарламентарног годишњака 1931-32 који су издали Г. Г. Л. Боасије (Boissier), други секретар Интерпарламентарне уније, и Б. Миркин-Гецевих, ген. секретар Института, у сарадњи са Г. Лаферијером. Годишњак је издан под покровитељством Међ. института за јавно право и посвећен је уставном и политичком животу целог света (парламенти, политичке странке, буџети, пољтички догађаји итд.).

Затим, председник Г. Политис је истакао да у доба данашње кризе,

која мори цео свет, научни рад је потребнији него икада. Нарочито Институт би имао да појача своју делатност у циљу остварења свога задатка утврђеног правилима, а то је: развијање индивидуалних слобода. Намеће се и дужност прилагођавања државних структура и установа потребама савременог живота. Овај програм заслужује хитност, коју не може нико спорити, ако се жели обезбедити мирно развијање ствари.

После тога, Г. Бонар, проф. Правног факултета у Бордоу, прочитао је свој реферат о „Правним средствима грађана“.

По Г. Бонару више питања се постављају у овој материји. Прво питање је о субјективним јавним правима појединаца, јер правно сретство претпоставља постојање таквог субјективног права. Затим долази питање који су судови надлежни да примају ова правна средства, редовни или управни судови. Хоће ли се управни судови претпоставити редовним? Како је постојање (установа) управних судова примљено, поставља се питање њиховог уређења и то нарочито с обзиром на њихово одвајање од управних власти. Ваља, затим, одредити надлежност управног судства, јер, у данашњем времену није сваки административни спорни предмет у надлежности управних судова, један део од њих остављен је редовним судовима. Треба испитати још на који начин се врши подела спорних предмета између ове две врсте судова. Најзад, специално за француско административно право поставља се још и питање разликовања правних сретстава у тужбе за потпуно пресуђење (recours de pleine juridiction) и тужбе за уништај акта (recours pour excès de pouvoir); у којим случајима ће се употребити једна а у којим друга врста правних сретстава.

У дискусији по овом реферату узели су учешћа Г. Г. Бонар, Гаскон и Марен, Стаинов, Жез, Келзен, Бертелеми, Флајнер, Лаферијер, Диец и Политис.

На другој седници од 8 априла, Г. Жез је прочитао реферат Г. Bielsa о „Аргентинском систему интервенције савезне власти у покрајинама“. Он описује историске околности које су нагнале претседнике да се послуже правом интервенције које им је дато

Аргентинским уставом. Г. Жез излаже систем интервенције онакав какав је предвиђен уставом и онакав какав је извео референт. Треба разликовати две категорије интервенције: властита интервенција, с једне, и захтевана интервенција, с друге стране. Кад интервенција савезне власти није тражена, претседник може, по уставу, интервенисати (1) да би обезбедио поштовање републиканског облика владавине, и (2) да би заштитио покрајинску територију од сваког спољашњег напада. У систему захтеваних интервенција локалне власти могу, у случају нереди у покрајини, тражити од националне (савезне) владе да искористи своје уставно право.

Принцип ове интервенције у ова два облика није споран. Али, од 1912 број интервенција, учињених по вољи претседника, толико је порастао да су се због тога узбунили аргентински правни кругови, којима припада и референт. Сем тога, либерална странка ставила је себи у задатак да доведе у ред уставни режим интервенције.

Има ли начина да се ово стање поправи? Референт предлаже два начина решења која одговарају поменутиим двома категоријама интервенције. Он предлаже да у случају властите интервенције ради обезбеђења поштовања републиканског принципа, питање о саобразности покрајинских устава са овим принципом има да реши Конгрес а не претседник, јер је то питање, по својој суштини, политичко. Насупрот томе, он захтева да се претседнику остави власт одлучивања интервенције у циљу заштите покрајине од страног напада, само је потребно да Конгрес напредно одобри ту интервенцију.

Затим, Г. Гаскон и Марен, професор Правног факултета у Мадриду, саопштио је свој реферат о „Улози парламентарних одбора.“ Референт истиче, пре свега, важност овог питања нарочито с обзиром на тешки проблем односа између извршне и законодавне власти, и на технички проблем побољшања метода законодавног рада. — Он додирује разна питања која чине аратуру реферата, а пре свега питање самог постојања парламентарних одбора. Он сматра да одборе треба задржати и то у виду сталних одбора. Потребно је, међутим, брижљиво проучавати начине њиховог постанка, састава и надлежности.

Г. Ласки, професор Универзитета у Лондону, узео је затим реч и изложио енглеску праксу по којој кабинети владају Доњим домом. Подвлачећи слабе резултате који се данас добијају, наглашава да је Енглеској потребна реорганизација парламентарног поступка. Прошла су времена класичног парламентарног вођења послова. У будуће мораће Енглеска да „теоретише“.

Г. Жозеф Бартелеми у сјајном експозеу потсећа на то да имамо парламентарне одборе са општом и одборе са посебном надлежношћу. У Француској је систем одбора са општом надлежношћу. Овај систем је напредак у парламентарној техници. Он испитује, затим, друго питање: образовање одбора (избори у јавним седницама, избори у тајним седницама од стране претседништва, избори по сразмери странаčkih претставника).

Главни недостатци француског система јесу: с једне стране недодлажење парламентарараца на седнице одбора, с друге стране, у одборима се осећа оскудица научних средстава, и, најзад, одсуство опширних записника дискусије, што је знатан недостатак за стручњаке.

Напослетку, Г. Бартелеми проучава питање вршења контроле над владом путем одбора и закључује да је овај начин контроле претерано критикован. Контрола је најчешће илузорна, као пример може послужити случај претседника Бриана који се 18 месеци није појавио пред Одбором за спољне послове. Мора се признати, на крају, да одбори поштују слободу владе.

Г. Жез је мишљења да се парламентарни одбори не могу изучавати пре него што се повуку извесне разлике. Ако су неки одбори корисни, има и таквих који су не само некорисни, него опасни и штетни. Таква је финансијски одбор, фактички парламент који обара министре и прекраја буџет, док би требало да се ограничи на испитивање буџета. Ово је у толико више за жаљење стога, што се овај одбор образује сасвим на политички начин. Стога се Г. Жез не колеба да изађе са захтевом да се укине финансијски одбор, и признаје преимућство енглеског система, како га је изложио Г. Ласки.

Г. декан Бартелеми осуђује анкетне одборе. Аргументима, које је изложио Г. Жез, додаје још и тај да су они неуставни. Што се тиче општег

проблема, који је поставио извештач, Г. Бертелеми мисли да су одбори корисни само је потребно учинити извесне измене код њих.

На трећој седници од 9 априла Г. Сел (Scelle), професор Универзитета у Дижону и у Женеви, изложио је свој реферат о међународној управи. Полазну тачку ове теорије треба тражити у схватању о вези између међународних друштава (држава) и њихових правних система. Не постоји једно међународно друштво него мноштво посебних међународних заједница (разних врста): заједница између држава, заједница које су изнад држава (федерације), заједница изван држава (цркве, итд.) које све заједно чине васељенску заједницу међународног права. Свакој од ових међудруштвених заједница одговара извршан правни систем приређен (координиран) системима истог степена, и подређен (субординиран) првом вишем правном систему на основу правне пранорме. Сваки правни систем сложеног колективитета нужно је старији од правног система оних колективитета који су у саставу сложеног колективитета.

По својој суштини ниједно интернационално друштво не разликује се од друштва националног или државног. И једна и друга друштва састављена су од интересоцијалних средина, јер у данашње време имамо само сложена друштва са хијерархисаним правним поретцима. Једина разлика између друштава националних и друштава интернационалних јесте разлика у *интеграцији установа* т. ј. у организационом праву и у подели надлежности између оних који извршују наредбе и оних који издају наредбе. И код једне и код друге врсте друштава битне друштвене функције морају бити извршене и бивају стварно извршене: функција законодавна и уредбодавна која даје *израз* објективног права; судска функција која *констатује* правилност или социјалну вредност створених правних ситуација; функција санкције или употребе државне силе ради (превентивног или репресивног) *остварења права*.

Међународна управна тела састављена су од државних управљача који раде каткад упоредо, каткад заједно, а каткад опет у подређености један према другом, у границама које су им признате било светским међународним правом, било међународним правом посебних

заједница међународног друштва, било пактовима и федералним уставима.

Ова се појава манифестује: у заједничким дипломатским односима тиме што доводи до интервенције, коју не треба схватити као право него као основни задатак органа међународне управе, чак и у непотпуно интегрисаном систему међудржавних друштава; на конгресима, конференцијама, долази до стварања фактичких међународних управа (европски директориум, европски концент, итд.), а каткад чак и до надмоћности једне државе која је тренутно у могућности да управља једном међународном заједницом (С. А. Д.); — у појединачном или колективном *признању* других међународних управљача и њихове надлежности (побуњеника, зараћених страна, народа, протектората) или измена тих надлежности; — у *наименовању* нових међународних управљача (мандата, новостворених и обновљених држава); — у одржању међународног поретка интервенцијом (чл.: 11, 15, 17 Пакта Друштва народа), санкцијом (чл. 16 Пакта Друштва народа: федерално извршење, итд.), надзором или вршењем међународних јавних служби (међународне речне комисије, техничке установе Друштва народа, итд.).

У дискусији о овом реферату узели су учешћа г. г.: Жез, Келзен и Сел. Г. Политис указује на то да, с обзиром на данашње стање, ми осећамо двоструку потребу: (1) потребу норми. (Ова потреба бива задовољена у пракси склапањем уговора између држава. Тиме државе врше улогу међународног законодавца); (2) потребу ауторитета, власти у најужем смислу речи (потребу полиције и администрације). Међутим, функција ствара орган и дешава се каткад да су међународне функције вршене од националних органа. Потребно би било, можда, убрзати развитак тих функција и стварање специјалних органа за њих. На жалост, стварност је још далеко од тога и многе заблуде стоје на путу. Г. Политис је изразио жељу да питање о међународној управи са практичне стране буде дискутовано на идућем састанку. Стога је Г. Сел замољен да о том предмету спреми реферат.

Осим тога, Г. Политис је предложио да на идућем састанку буду на дневном реду реферати Г. Г. Бонара, Ласкиа, Гаскон и Марена, и Лауна о питању дискреционе власти; рефе-

рат Г. Келзена (тема рефератабиће накнадно утврђена); реферат Г. Ж. Бартелемиа о парламентарним одборима и реферати Г. Г. Јелинска, Томе, Жеза, Миркин-Гецевиха и Вернера, о парламентарном режиму и народном гласању. Остале реферате и референте одредиће управни одбор.

Закључујући овогодишњи састанак Г. Политис је подвукао научну важност радова Међународног института за јавно право.

Балканска правничка недеља и састанак међубалканске правничке комисије. — Од 11 до 13 јуна т. г. одржана је у Београду, на основу закључка друге балканске конференције, балканска правничка недеља. У те дане састала се у Београду међубалканска правничка комисија којој је, једном резолуцијом друге балканске конференције, одржане прошле јесени у Истамбулу, стављено у задатак да изврши припремне радове у правцу постепеног изједначења приватног права балканских држава. На овој конференцији узели су учешћа претставници правника Југославије, Грчке и Турске, а албански и румунски правници нису лично учествовали већ преко „посматрача“ — из својих дипломатских претставништава. Бугарски правници јавили су да им је услед материјалних тешкоћа немогуће да дођу на овај састанак. За претседника комисије изабран је био г. др. Драгољуб Аранђеловић, проф. унив., а за секретара г. др. Ђура Поповић, бив. члан Секретаријата Друштва народа.

У недељу 12 јуна, пре подне, приређена је у сали „Риунионе“ свечана академија пред многобројним правницима и претставницима страних влада и београдског грађанства. Академију је отворио г. др. Васа Јовановић, адвокат и бив. министар, претседник југословенске националне гилеуе балканске конференције. На академији су говорили претставник Министра правде, начелник министарства г. Миловановић, професор атинског универзитета Касторкис, турски народни посланик и адвокат Мехмед Назим б-еј, отпавник посланства Албаније г. Лесковику, саветник посланства Румуније г. Папиниу, претседник Касационог суда г. др. Душан Суботић и г. др. Драгољуб Аранђеловић. Сви говорници поздравили су овај почетак сарадње балканских правника, која може бити плодна и корисна с обзиром на

истоветност економских и социјалних интереса балканских народа. Ова академија била је једна од ретко успешних манифестација новог духа међу балканским народима, а од нарочитог је значаја баш што се овај дух привуцено реално испољава од стране правника.

Међубалканска правничка комисија, после претресања питања о методама унификације балканских законодавстава, подељена је у две поткомисије од којих је једна расправљала питања приватног права — грађанског и трговачког —, а друга питања кривичног и јавног права. У првој поткомисији под претседништвом Ахмед Самим-беја професора универзитета из Истамбула радили су г. г. Касиматис, проф. универзитета из Солуна, др. Душан Суботић, др. Б. Ајзнер, др. М. Бартош, др. Видан Благојевић и др. Ф. Чулиновић, а секретар је био др. Ђура Поповић. Претседник друге поткомисије био је г. Касторкис, а чланови г. г. Мехмед Назим-беј, др. Тома Живановић, др. Данило Ј. Данић, Михаило Златановић, Стојан Јовановић, и секретар Илија Пржић.

По завршеним радовима у обе поткомисије, пленарна седница одлучила је да се отпочне проучавање, преко нарочитих извештаја, ових питања: (1) из грађанског права: брака, држављанства, наслеђа, општих начела облигационог права; (2) из трговачког права: менице и чека, трговачких друштва, трговачких продаја и трговачких ангажмана; (3) из кривичног права: израда пројекта међубалканске конвенције о екстрадицији, унификација кривичног права с обзиром на већ извршене радове међународног удружења за кривично право; трговина женама, израда једне међубалканске конвенције на основу новог пројекта из 1931 год. (израђеног у Паризу). У погледу извршења страних пресуда, комисија је изразила жељу да то питање раде заједнички стручњаци за грађанско, менично и трговачко право, са стручњацима за кривично право. За дневни ред наредне, треће балканске конференције, која ће се одржати октобра т. г. у Букурешту, одређене су следеће теме и известиоци: г. проф. Т. Живановић за питање екстрадиције, г. проф. Ахмед Самим-беј за питање брака и г. проф. Касиматис за питање менице и чека. — Сем овога комисија је изразила жељу да се објаве на

француском језику што је могуће потпунији прегледи позитивног права балканских земаља, и то што пре, како би се олакшало познавање тих права и убрзао рад на прогресивној унификацији права. Изражене су жеље да све балканске државе што пре усвоје већ закључене међународне конвенције о изједначењу неких права, као на пр. меничног права, и да се споразуму о резервама које том приликом треба учинити; да све балканске државе редовно учествују на међународним конференцијама за изједначење извесних правних материја, и да се старају да заузму исто држање на овим конференцијама, како би се олакшао рад на унификацији балканских законодавстава; и, најзад, да се измена професора и правника оствари што пре између балканских универзитета и научних друштава.

Усвојен је привремени правилник о раду сталне балканске правничке комисије. Одређен је, привремено, до наредне конференције г. др. Ђура Поповић за генералног секретара ове правничке комисије. Поводом овог састанка балканских правника, правничка секција Југословенске националне групе за балканску конференцију штампала је на француском језику један кратки преглед нашег позитивног права (*Aperçu sommaire du droit positif Yougoslave*). —

Може се рећи да је рад на изједначењу права балканских држава успешно започет овим састанком у Београду. Ако га правници и званични кругови ових држава прихвате онако свесрдно како је започет, можемо се ускоро надати веома корисним резултатима од овога рада.

И. Пржић.

Конгреси хегеловаца. — Поводом стогодишњице од смрти Хегела одржана су два међународна конгреса, први од 23—35 априла 1930 у Хагу и други од 13—22 окт. 1931 у Берлину. На конгресу у Хагу је основано такође интернационално друштво Хегеловаца са седиштем у Хагу и под председништвом нем. проф. Кронера. Велики број реферата је прочитан, нарочито у Берлину. Реферати су били, како вели Ласон, на високом научном нивоу и делимично су имали значајни програмски карактер. Интересантно је колико велики интерес за Хегла имају Холанђани, покретачи првог конгреса

и посредно и другог, и установљења интернационалног друштва Хегеловаца. У самој Холандији постоји друштво Хегеловаца већ једну деценију, основано одмах по смрти оснивача хегелистичке школе у Холандији, пок. проф. Боланда (Bolland): „Боналдово друштво за чисти разум“. Оно издаје већ девет год. часопис „Идеја“.

Ђ. Т.

Roger Bonnard, Des droits subjectifs des administrés (Extrait de la Revue du Droit public, 1932).

Р. Бонар, наставаљач теорије Дигиа, у овој својој расправи стаје на гледиште, отступајући од Дигиа, да има субјективних права, и из теорије Дигиа и Келсена изводи само то да субјективно право ваља заснивати по објективном праву а не на власти државне воље, и ти „*avolontaristes*“ (нормативни) закључци Дигиа и Келсена — су по мишљењу Б. једна од најдрагоценијих тековина правне науке. Његова дефиниција субјективног права гласи: субјективно право је моћ захтевати од некога на основу објективног права какву ствар, у којој има интереса, под претњом права тужбе, и садржина је дата било објективним правом било индивидуалним актом. По њему, као и Билеру, нема субјективног права појединача где има дискреционе власти државних органа. У дефиницији је нарочито важно, што се истиче да субјективно право може бити засновано и индивидуалним актом, јер ово није јоште, довољно, учињено у науци.

Интересантна излагања проф. Бонара заслужују пажњу свих оних који се баве општом теоријом. Од њега ми се разилазимо, што објективну норму схватамо на други начин. Схваћена на начин Келсена и Дигиа, норма не може садржати субјективно право, јер оно постаје искључиво један елемент норме. Али схваћена као израз узajамне зависности појединача, она већ по својој структури садржи субјективна права. Ми смо иначе одавна заступали гледиште да се субјективно право може засновати на индивидуалном акту (в. на пр. наш чланак: *Sul concetto di diritto soggettivo, Rivista internazionale di filosofia del diritto, Marzo — Aprile 1928, st. 243*). Бонар мисли да би се стварање субјективног права путем индивидуалних аката могло објаснити не само теоријом Келсена и Меркла о ступње-

витом развијању нормe, већ и на други начин, свodeћи индивидуални акт посредно или непосредно, на општа правила. Али питање је да ли је такво објашњење у истини друкчије од објашњења Келсена и Меркла.

Са овом његовом расправом је тесно везан реферат поднет у *Међународном институту јавног права* на сазиву од 1932 о административносудским споровима, *Les recours juridictionnels des administrés*. Овде су изложени принципи административног судства у Француској. И ако реферат садржи ствари познате, по начину како су објашњене неке ствари, он заслужује да буде пажљиво прочитан. Интересантно је да изузетке од правила да у надлежност административних судова спада сва активност административна, која се врши у циљу осигурања функционисања јавних служби, сматра као привидне (ст. 61—64). Раније су по њему ови изузеци представљали „важно ограничење“, специјално код административних уговора, јер ту је администрација водила рачуна о садржини уговора (а не више о циљу коме он служи). (В. на пр. његов *Précis élémentaire de droit public*, 1932, р. 172). Та еволуција се одиста и морала извршити у схватању Р. Бонара. Он је изгледа увидео оправданост критике, која му је стављена приватно, на раније његово објашњење.

Ђ. Т.

Dr Ivo Krbek, Upravno pravo II knjiga. Organizacija uprave. Zagreb, 1932, str. 8 403. Tisak i naklada jugoslovenske štampe, Masarykova 28a.

Овом другом књигом, писац обухвата у шест параграфа (од § 14—20, после 13 параграфа I књ.) ову материју: општи појмови о јавној служби и надлештву (уреду), подразумевајући ту и јавне заводе или установе (§ 14); концесионирана служба (§ 15); општи појмови и теоретска начела о јавним службеницима (§ 16); југословенско позитивно право о државним службеницима (§ 17); обавезно војно служење (§ 18); начела о организовању јавне управе (§ 19); и организација државне управе Југославије (власти и надлештва, установе и заводи, војска и морнарица) (§ 20). Из садржаја се види колико велики интерес има ова књига (која има иначе много шири циљ него да буде само уџбеник) за нашу науку, наше административне чинов-

нике и правнике у опште и колико ће драгоцених обавештења о теорији и позитивном праву добити они у њој. За сада бележимо ову врло важну појаву југословенске правне књижевности а доцније ћемо опширније о њој говорити, као што смо говорили о првој књизи овога дела. Јер оно заслужује нашу пуну пажњу како по предмету који обрађује тако и по научном начину обраде и по гледиштима које писац заступа.

Питање самоуправе писац је резервисао за доцнију књигу где обећава свестрано расправљање овог питања у вези с питањима која стоје с њим у уској идејној вези (обухватајући питање федерације).

Ђ. Т.

Слободан Јовановић: Политичке и правне расправе I. — Сабрана дела књига II. — Београд 1932 год. Изд. Геце Кона, стр. 413. — У другој књизи сабраних дела г. Слободана Јовановића изашле су његове познате расправе о нашем уставном питању у деветнаестом веку, о Светозару Марковићу и о Пери Тодоровићу. Објављен најпре у Српском књижевном гласнику, па, прерађен, у првој свесци предратне серије политичких и правних расправа г. Јовановића, општи поглед на наше уставно питање у XIX веку разрађен је касније у низу познатих монографија из наше уставне историје. Студије пак о Светозару Марковићу и Пери Тодоровићу дају два творца радикалне странке: њеног идејног покретача и једног од њених главнијих организатора у време њеног стварања. Прештампавајући ове већ добро познате расправе, са незнатним изменама, г. Јовановић је додао један занимљив поговор, у коме је набацио неколико упоређења између Светозара Марковића и Пери Тодоровића с једне стране, и данашњих бољшевика с друге стране. Марковић и Тодоровић били су ђаци руских социјалиста шездесетих година, „који се у неку руку могу сматрати као претече данашњих бољшевика“. Отуда је за нас данас занимљиво поређење Марковићевих и Тодоровићевих идеја са идејама бољшевика и спровођењем њихових идеја у пракси. Кратки али интересантни поговор г. Јовановића излаже у главним цртама идеје ова два наша социјалиста у поређењу са данашњим бољшевицима.

П.

Révue Aéronautique Internationale.

№ 1, 2. — Под уредништвом Albert Rorer-а познатог секретара Међународне комисије за ваздухопловство, покренут је нов часопис, који ће обрађивати сва ваздухопловна питања међународнога карактера. Овај часопис, за сада једини који се по свету искључиво међународним проблемима ваздухопловства, донео је у своја прва два броја, најпре текстове постојећих међународних ваздухопловних конвенција, а затим извештаје о најновијем раду свих међународних аеронаутичких организација, као и резолуције донесене на тим конвенцијама. Исто тако изложен је и рад осталих међународних организација (Друштво народа, Панамеричка унија, Међународна трговачка комора и т. д.) у вези са ваздухопловством. У другој свесци објављени су занимљиви чланци Амедеа Ђанини о Војним ваздухопловима, Рауланда Фиксела о Пловешким острвима и међународном праву, Пјера Франка о осветлењу ваздухоплова, и Ота Хајтманека о образовању леда на авиону. Сви чланци објављени су на оригиналном језику и у француском преводу. У часопису је, најзад, објављена и статистика ваздухопловног промета за године 1926, 1927 и 1928. — Овај нови часопис, одлично уређен, користиће свима који се интересују за међународно ваздухопловство, а нарочито онима који проучавају ваздухопловно право и питања међународног промета и транспорта.

И. П.

Italy and the Yugoslav Minority within her borders. Published by The Minorities Institute, Ljubljana 1931. —

Најновија публикација мањинског института у Љубљани излаже стање југословенских мањина у Италији. Са обиљем статистичког материјала и навођењем факата, ова књига излаже положај наших удружења у Италији, школа, верске наставе и забавишта, штампе, италијанизацију имена места и имена становништва, јавни живот југословенских мањина, полицијске мере и гоњења, ван-

редне судове и њихов рад; цркве, депортације свештеника југословена, уништење црквених фондова и питање конкордата између Ватикана и Југославије. Књизи је додата карта Јулијске Венеције — Југословенских крајева који су потпали под Италију. Документована, ова ће публикација упознати стране читаоце са правим стањем нашега живља у Италији, које не ужива чак ни ону заштиту мањина којом се користе мањине у целој свету (јер Италија није примила обавезу заштите мањина).

П.

Универзитетски летњи курс у Гдињи. — У Гдињи (Gdynia) у Пољској одржаће се од 18 до 31 јула ове године универзитетски курс — курс маршала Пилсудског, под директорством проф. д-р Тадеуса Хиларовића (Tadeusz Hilaryowicz) који је такође и председник пољско-југословенског друштва у Варшави, и који познаје добро наше прилике и наш језик. Предавања ће се односити на актуелна економска питања која интересују Пољску, и затим Чехословачку, Југославију и Источну Европу; специјална пажња пак биће посвећена питању о поморским пристаништима, питањима миграције, питању комерцијализације јавних предузећа. Другим делом та предавања ће се односити на основна питања савремене администрације, и сем тога на нека специјална нарочито значајна практична питања (као што је то питање туризма).

Уз предавања на пољском француском, немачком, енглеском држаће се и практична вежбања.

На курс се примају поред ученика виших школа и државни службеници одн. официри, као и свако друго лице, из Пољске и из других земаља. Инскрипција старе 25 злота за цео курс; стан и храна се може добити у зградн државне поморске академије у Гдињи за 7 злота на дан. Обратити се на адресу: Dr. Edouard Morawski, директор Бироа међун. курсева, Warszawa, ul. Opaczewska, Wolna Wsztechnica f, Polska. —

Ђ. Т.

НОВЕ КЊИГЕ И ЧАСОПИСИ

Д-р Драгољуб Аранђеловић, проф. Университета, **Грађанско процесно право Краљевине Југославије**. Прва књига. (За потребу слушаца Правног факултета). Београд, 1932, стр. VIII-264, цена 80.— дин. Издање пишчево (адреса: Београд, Његушева 47).

Dr. Metod Dolenc, red. univ. prof., **Sodni kazenski postupnik krajevine Jugoslavije. Sistematičen prikaz**. Ljubljana, 1932, str. X-472, cena? Izdanje Tiskovne zadruge u Ljubljani.

Владислав Миленковић, **Економска историја Београда** (до Светскога рата). Београд, 1932, стр. 134, цена 30.— дин. Издање пишчево (адреса: Уредништво „Трговинског гласника“, Кн. Михаила ул.).

Alexander Billmovič, Prof. a. d. Universität Laibach, **Die Preis- und Wertlehre**. Sonderabdruck aus „Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart“ (Wien, 1931, s. 94-113).

Ал. Д. Ђилимовић, **Вопросъ о претсказанију урожая**. Бѣлградъ, 1932, стр. 233-274. „Записки Рускаго научнаго института въ Бѣлградѣ“. Выпускъ 7 (Отдѣльный оттискъ).

Слободан Ж. Видаковић, **Наши социални проблеми**. Београд, 1932, стр. XVI-352, цена? Издање књижаре Геце Кона.

Д. М. Трајковић, **Силуете из Фанара. Прилози за студију менџестрства**. Лесковац, 1932, стр. 22, цена.

MJESEČNIK (Glasilo Pravničkoga društva u Zagrebu), 1932, br. 5. — D-r Hugo Werk: O Francu Kleinu — O jeziku i duhu zakona. — D-r Jovan Stefanović: Dvodomni sistem u modernim ustavima. — D-r Juraj Andrassy: Japansko-kineski sukob. — D-r Milan Ivšić: Socijalizam Karla Marksa („marksizam“).

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ v Ljubljani) 1932, štev. 5-6. D-r Stojan Bajić: Delovno pravo v novem obrtnem zakonu. — D-r Vi. Rupnik: Nekaj pripomb k zakonu o zaščiti kmetov.

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1932, бр. 5. — Д-р Ђура Поповић: Судска функција у држави и у међународним односима. — Проф. Л. Таубер: Говори странака у крив. поступку. — М. Гајић: Попис по забрани.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1932, бр. 9 и 10. — Д-р Лаза М. Костић: Саветодавна управа. — Таса Марковић: Вредност правноснажних одлука ненадлежног суда. — Д-р Кларић: § 166 Крив. зак. — Петар Мигић: § 4 т. 5 Зак. о принудном поравнању ван стечаја. — Сава Поповић: Неколико речи о примени казнения наређења Зак. о шумама. — Мићун М. Павићевић: Црногорско правосудје и правна схватања у причама и анегдотама. — Свет. Ј. Станковић: Основна начела Зак. новог о лову. —

ПРАВОСУЂЕ (часопис за судску праксу). 1932, бр. 5. — Живојин М. Перић: Судска пракса (јуриспруденција) као извор објективнога права. — Лаз. Урошевић: Пијанство и кривична одговорност. — Д-р Душан Пеић: О положају државног тужиоца. — Д-р Анте Штупаровић: Правна пагав кривоклетства из § 144. Кр. з. — Милош Мунишић: О утврђивању чињеница у судском кривичном поступку. — Крста Марић: Може ли приватни учесник као оштећени говорити и о кривци на главном претресу? — Божидар Ђ. Петровић: О највећој казни покушаја из I и II одељка § 167 крив. зак. — Д-р Стојан Вајић: Колективни уговор према новом закону о радњама. — Т. Марковић: Брижљивост чувара код бесплатне оставе у српском праву. — Д-р Милош Вуковић: Може ли се брачно издржавање у случају прекида брачне заједнице основати као солидарна обавеза ex lege. — Иво Лешић: О protestu и исплати приликом protesta. — Иво Станош: Нешто о побожним записима.

Уредник **САЛ ПРБ** Власник у име Правног факултета

Д-р **ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ**

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

37. Молерова ул., Тел. 21756 и 20290

проф. Београд. Универзитета

За штампарију „ПРИВРЕДНИК“, Кнез Михаилова ул. бр. 3. Телефон 21-450
Живојин Д. Благојевић, Кондина улица бр. 10, — Београд